DE

WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Tweede Serie, Eerste Jaargang.

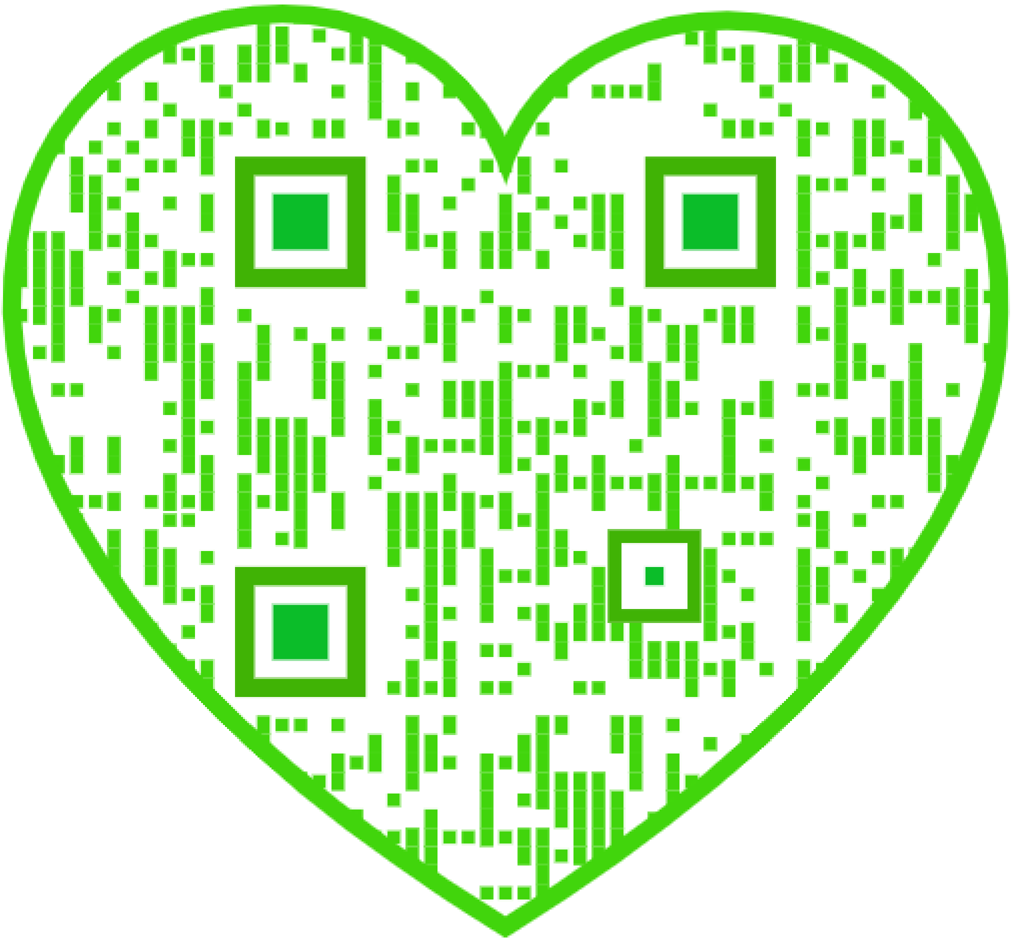

Snelpersdrukkerij van Küppers en Laurey, Jansstraat, Haarlem.

DE

WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER,

ONDER REDACTIE VAN

J. W. BROUWERS.

VAN DE RIDDERORDE DER EIKENKROON, VAN DE ADVOCATEN VAN SINT-PIETER TE ROME, ENZ.

TWEEDE SERIE, EERSTE JAARGANG.

HAARLEM,
KÜPPERS & LAUREY,
1886.

INDEX

VAN

„DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER",

TWEEDE SERIE, EERSTE JAARGANG,

1886.

NAMEN VAN SCHRIJVERS, WIER WERKEN IN DEZEN JAARGANG NADER BEKEND GEMAAKT OF BEOORDEELD WERDEN:

	Bladz.
Aa, J. Van der S. J.	41.
Abbeloos, J. B. Dr. Mgr.	299.
Alberdingk-Thijm, Jos. Alb. Hoogl.	12, 44.
Allard, Paul.	133.
Ambrosius, Sanctus.	184.
Amsterdammer, De (Weekblad Vlaamsche Letteren.)	74.
Aquino, Thomas de	274.
Avold, Ch d'	56.
Avóli, Alessandro.	70.
Balan	384.
Ballerini, Paulo Angelo.	184.
Baluffi, Cardinaal E. R.	23.
Bauwens, E. V.	36.
Beaufort, Raf. Ledos de	356.
Beets, Nic.	387.
Behringer, Edmund.	25.
Beltjens, Jos.	117.
Berger, Ernest.	344.
Bersange, J.	387.
Bertran, Y Bros.	83.
Blanc, Elie.	84.
Bohl, Dr. Mr. Joan	5, 30, 49.
Boëthius	162.
Bouchot, H.	152.
Boudreaux, F.	244.
Bremscheid Math. Von	321.
Brom, Eduard.	388.
Brouwers, J. W.	
Brunengo, Giuseppe	94, 347.
Brunner, Seb.	69.
Burchardus, Joannes	345.
Cambier, O. Fr.	89.
Carbonnières, Comte de	385.
Cetty, H.	197.
Ceulemans, Dr. Fr. C.	249.
Chapuys, H. T.	339.

	Bladz.
Chardon, G.	352.
Ciasca, Aug.	367.
Claessens, P.	317.
Clamadieu, J. A.	349.
Creeny, W. F. v.	177.
Crets, Dr. G. J.	266.
Curth, Godefroid.	157.
Dante Alighieri	139.
Dauby, J.	131.
Delachenal, R.	385.
Delvigne. Ad.	102.
Denais.	385.
Deperis, Paolo	384.
Detzel Heinrich.	143.
Deussen, Dr. Paul,	309.
Devas, C. S.	194.
Deventer, Jacobus Van	28.
Devivier, W.	179.
Dijk, Prof. Is. Van	7.
Dionysius Carthusianus	297.
Duarte Pereira, Dr. J. H.	80.
Dubuisson-Aubenay.	134.
Dummermuth, P.	236.
Duplessis, G.	152.
Dupont, Dr. A.	164.
Edersheim, A.	268.
Fea, Pietro.	369.
Ferretti, P. Agust.	354.
Ferrigno, Dr. Giuseppe	354.
Ferrucci, Rosa	15.
Feyera, D. José Pio	82.
Gargan, Denis	23.
Garrucci, Raffaele	128.
Gheyn, J. Van den	92, 310.

	Bladz.
Giubileo Sac. del S. P. Leone XIII, periodico Mensuale.	105, 121.
Goatz, Paul	91.
Guido, Bernard	218.
Gunning, Dr. Prof. J. H.	48.
Hamel, A. G. Van	342.
Harlez, Prof De	49.
Hasebroek	387.
Heckner, G.	245.
Heinrich, Dr. J. B.	84.
Herbert, Lady	117.
Hoonacker, Albinus Van	283.
Houx, Henri Des	355.
Jacquenot, abbé.	368.
Jamar, C. H. F.	75.
Jansen, Alfons	57, 131.
Jhering, Rudolf Von	274.
Joas, Am.	237.
Jorissen, Dr. Theod.	47.
Jungmann, J.	68.
Kempf, Jos.	245.
Kist, Leopold	69.
Klönne, B. H.	17.
Kraus, Dr. F.	322.
Kreiten, W.	76.
Krieg, C.	161.
Lans, J. B. Van der	373.
Leo XIII.	122, 235, 269, 281.
Leonico, Michele	291.
Lepage, Aug.	55.
Lesage	381.
Lételié, André	386.
Liguorio, S. Alf. de	95.
Linde, A. Von der	181.

Bladz.
Linden, J. W. Van der 381.
Lyons, Jos. A. 14.

Mande, Hendrik. 315.
Marc, P. T. 377.
Matignon, 385.
Melati van Java. 67, 116, 213, 343.
Mely, M. F. De 94.
Mercier. 134.
Méric, Dr. Elie.
Meyer, Th. S. J. 2.
Miller, E. 268.
Munding, Dr. K. 79.

Naber, S. A. 329, 362.
Namèche, Mgr. 99.
Naseby. 116.
Navéry Raoul de
Netscher, Frans. 97, 214.
Nilles, Nic. 361.
Nolet de Brauwere van Steeland, Dr. J. 371.

O'Brien, Corn. 323.
Onclair, A. 129.
Oswald, (Dr. J. H. 354.

Palmieri, Dr. D. 153.
Papiu, Joh. 201.
Pecci, Cardinaal R. E. 110.

Bladz.
Pentrill, Fr. 179.
Peretti, Gior. Batt. 132.
Petit, Louis de 198.
Petrarca. 215.
Philip, Comte de 385.
Picards, J. D. 244.
Pierik, R. J. 95.
Pierson, A. 329, 362.
Pitra, Cardinaal 281.
Pludt, abbé. 305.
Poli, Oscar de 55.
Pomerius, Henr. 137.
Potter, Frans de 21.

Quack, in de Gids. 272.

Ranke, Leop. 254.
Remscheid, M. V. 196.
Renterghem, A. W. Van 135.
Reusens, F. 264.
Ribadeneira. Pedro de 83.
Richard, abbé. 56.
Ringholz Odilo, O. S. B. 13.
Roche, De 82.
Rogge, Dr. H. C. 132.
Rossi, De 291.
Ruscheblatt, H. J. H. 144.
Russel, N. 366.
Rutten. Fr. Xavier. Mgr. 313.

Bladz.
Savio, Fedele. 337.
Schmidt, Bernh. 339.
Schneider, Dr. Friedrich. 145, 226.
Schneider. Dr. Phil. 82.
Schnell, Eugen. 386.
Seché Carl. 164.
Seliva, Dr. 37.
Specht, Frans Ant. 12.
Spruyt, C. B., in de Gids. 319.
Soyer, Eug. 315.
Stols, Alban. 69.

Taurel, C. Ed. 135, 390.
Thomas à Kempis, 43, 288.
Tiele, C. P. 91, 184, 221, 378.

Ubaghs, Casimir. 113, 284.

Vigouroux, F, 330.
Vondel, Joost. 169, 228, 355.
Vorges, Domet de 320.

Waal, A. De 13.
Wedewer, Herman. 243.
Weninger, F. X. 85.

Zeitschrift für Kath. Theologie. 62.
Zocchi, P. G. 126.

ONDER DE VOORNAAMSTE WERKEN, DIE IN DEZEN JAARGANG NADER BEKEND GEMAAKT OF BEOORDEELD WERDEN ZIJN DE VOLGENDE TE NOEMEN:

Bladz.
Th. Meyer S. J. — Institutiones juris naturalis seu Philosophiae moralis universae secundum principia S. Thomae Aquinatis. Pars I. Jus naturae generale. (XXXX 498 pag. 2
Eene nieuwe wetenschappelijke uitgave van Cornelius Nepos, texte revu et corrigé, suivi d'un Dictionnaire, par le P. Ev. Bauwens. S. J. 36
Praelectionum philosophiae scholasticae brevis Conspectus auctore J. Van der Aa S. J. Liber Quartus: Psychologia inferior seu de Vita organica (1 vol. 100 bl.) Liber Quintus: Psychologia superior, seu de vita intellectiva (1 vol. 144 bl.) 41
De facultate docendi van Alf. Jansen. 57
Praelectionum philosophiae Scholasticae brevis Conspectus auctore. J. Van der Aa S. J. — Liber Sextus. Theologia naturalis. 73
De divina Institutione Confessionis Sacramentalis dissertatio Historico-Theologica, auctore O. Fr. Cambier. 89
De editio typica van het Graduale Romanum. 117
De origine monasterii Viridisvallis una cum vitis B. Joannis Rusbrochii, primi Prioris hujus monasterii et aliquot coaetaneorum ejus. 137
Commentarium in Facultates Apostolicas quae Episcopis nostris concedi solent. Auctore A. Konings, C. SS. R. 144
De veritate historica libri Judith aliisque SS. Scripturarum locis specimen exegeticum criticum Dominici Palmieri e Societate Jesu, Phil. et Theol. Doctoris et SS. Scripturarum Lectoris. 154
Sancti Ambrosii Mediolanensis episcopi, ecclesiae patris ac doctoris opera omnia ad mediolanenses codices pressius exacta, curante Paulo Angelo Ballerini. 184

Bladz.
Practica Inquisitionis heretice pravitatis, auctore Bernardo Guidonis. 218
Thomas et doctrina praemotionis physicae seu responsio ad R. P. Schneemann S. J. aliosque doctrinae Scholae Thomisticae impugnatores. 236
De Parvulis qui sine Baptismo moriuntur. Dissertatio Theologica auctore Fr. C. Ceulemans. 249
De divina Bibliorum Inspiratione: Dissertatio dogmatica. auctore G. J. Crets, canonico regulari Ordinis Praemonstratensis. 266
Sacrorum bibliorum fragmenta copto-sahidica musei Borgiani, jussu et sumptibus S. Congregationis de Propaganda Fide, studio P. Augustini Ciasca ordinis S. Augustini. 267
Ad beatam Virginem Mariam Precationes (Leo XIII.) 269.
De rerum Creatione ex nihilo. Dissertatio theologica auctore Albino Van Hoonacker. 283
Acta Sancti Maris. 299
Ethicae seu *Philosophiae moralis elementa*, quae, secundum Doctoris Angelici principia conscripsit Franc. Xav. Rutten. 313
De Intimis Dni nostri J. Christi et de septem viis quibus itur ad ea. 315
Johannis Burchardi *Diarium* sive *Rerum urbanarum Commentarii* (1483—1586). 345
Symbolae ad illustrandam historiam Ecclesiae Orientalis in terris coronae Sti. Stephani, door Nic. Nilles. 361
Institutiones morales Alphonsianae. Editio altera. 377

Bladz.
Hugo de Groot, Canzone van Mr. Joan Bohl. 6
Professor Is. Van Dijk, Hoogleeraar aan de Universiteit van Groningen, in de Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen, te Amsterdam. 7
Marius, Vondel, Du Jardin. 17
De Moraal en de Kunst. 33
Nog zeven copieën der Navolging uit de XVe eeuw. 43
Volks-almanak voor Nederlandsche Katholieken, 35e Bundel. 44
Dr. Th. Jorissen: over Vaderl. Geschiedenis. 47
Uit Frankrijk; over Mr. Joan Bohl als Rechtsgeleerde. 49
Uit Zuid-Nederland. 64
Antwoord aan „De Amsterdammer.“ 74
Voltaire nader beschouwd. 76
Wat Frans Netscher bewondert. 97
De Intellectueele Hulde aan Leo XIII, bij zijn gouden Priesterjubileum. 105
S. Maria's Portret. 139
Vondels „Jozef in Dothan.“ Uit een nieuw oogpunt beschouwd. 169
Waar stond de eerste Nederlandsche Boekdrukkerij. 173
De Wetenschap der Godsdiensten aan de Hoogeschool te Leyden. 184
Uit België. Vooruitgang der Vlaamsche Beweging. 192
Eereprijzen van Z. M. Oscar II, Koning van Zweden en Noorwegen. Een wensch en een blik in de Letteren van Zweden en Noorwegen. 203
Beschildering der Kapel van den H. Carolus Borromaeus te Amsterdam. 209
De Geschiedenis der Godsdiensten aan de Leidsche Universiteit. 221
Een triomf voor het Vlaamsch. 234
Spraakkunst en Volkstaal door Am. Joos, professor in de Normaalschool te St. Niklaas. 237
Noordsche Letterkunde, Denemarken. Noorwegen, IJsland. 238
Erasmus' Uittocht. 250
Sociale Rechtvaardigheid: Professor Quack in De Gids. 272
Een even kostbaar als kenschetsend getuigenis van een beroemd protestantsch geleerde. 274
Paus Leo XIII ter bevordering van de studie der Fraaie Letteren. 281
Cardinaal Pitra en de Catalogi der Palatina. 281
Het museum Ubaghs te Maastricht. 284
Nog eene merkwaardige bijzonderheid in het autograaf der Navolging van Thomas à Kempis, 288
Ludwig I van Beieren. 289
De Rossi en het hervonden Repertorium. 291
Het werk van een Nederlander, dagelijksch handboek van Leo XIII. 297
Feestzang, gezongen bij de onthulling van het standbeeld van Hugo Grotius. 298

ENZ.

Bladz.
Geschichte des Unterrichtswesens in Deutschland von den ältesten Zeiten bis zur Mitte des dreizehnten Jahrhunderts. Von Frans Anton Specht. 12
Der heilige Abt Odilo van Cluny in seinem Leben und Wirken. Von P. Odilo Ringholz. O. S. B.. Capitular des Stiftes Maria-Einsiedeln 13
Zeitschrift für Katholische Theologie. 62
Das Gemüth und das Gefühlsvermögen der neuere Psychologie. Von Pater J. Jungmann. 68
Joseph II. Charakteristik seines Lebens, seiner Regierung und seiner Kirchenreform. Mit Benutzung archivar scher Quellen. Von Sebastian Brunner. 69
Die Lügen des socialistischen Evangeliums und die moderne Gesellschaft. Von Dr. K. Mundung. 79
Die bischöflichen Domcapittel, ihre Entwickelung und rechtliche Stellung im Organismus der Kirche, von Dr. Philipp Schneider, Präbendat an der Kathedrale zu Würzburg. 82
Schule der christl. Vollkommenheit für Welt- und Ordensleute. Aus den Werken des hl. Alf. M. Von Liguori. 95
Die geistlichen Exercitien des hl. Ignatius met Zusätzen und Erläuterungen aus den Schriften des hl. Franz v. Sales. Herausgegeben von P. Jacob Brücker. Pr. d. Ges. Jesu. 95
Jahresbericht der Görres-Gesellschaft Zur Pflege der Wissenschaft. 161
Die christliche Familie. Worte der Unterweisung und Ermahnung an das Christliche Volk van P. M. V. Remscheid, Pr. des Kapuzinerordens. 196

ENZ.

The Charity of the Church a proof of her Divinity. From the Italian of H. E. Cardinal Baluffi. With an introduction by the Rev. Denis Gargan. 23
The American Catholic University. An appeal enz. 24
A book of fac-similes of monumental brasses on the continent of Europe, with brief descriptive notes, by the Rev. W. Fr. Creeny. 177
Studies of Family Life: a Contribution to Social Science. 194
Corneille's Polyeucte en Vondel's Lucifer in Engelsche verzen vertaald. 228
Aletheia. By the R. R. J. D. Picards. 244
After weary years. By the Most Rev. Cornelius O'Brien, D. D., Archbishop of Halifax. 323
The abbé Liszt. The Story of his Live. 356
The True Religion, and its Dogma's. By Rev. N. Russo. 366

ENZ.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Tweede Serie. Eerste Jaargang. 1886, No. 1.

Dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen. kost per jaar, franco p p., ƒ 3,25: voor het buitenland ƒ 3,75. Advertentiën kosten per regel 10 Cent. Groote letters, naar de plaatsruimte. Alles wat de Administratie betreft, gelieve men te zenden *franco* aan de Uitgevers KUPPERS & LAUREY, te *Haarlem*.

Alles wat de redactie betreft en alle boekwerken en Tijdschriften gelieve men *franco* te zenden aan den redacteur J. W. BROUWERS, te Bovenkerk bij Amsterdam. Alle toegezondene boekwerken en Tijdschriften worden vermeld.

Deus scientiarum Dominus est.

PONE CUSTODES FONTIUM.

INHOUD: Aan den lezer. — Th. Meyer. — Institutiones jures naturalis, door Prof. *Alf. Jansen.* — Mr. Joan Bohl. Canzone: Hugo De Groot, door *J. W. Br.* — Dr. Is. Van Dijk's Verhandeling over Schiller's Jeanne d'Arc; verslag van *F. H. Drijver*: Bestrijding door *J. W. Brouwers.* — Prof. Jos. Alberdingk-Thijm: De Menschenhater van Molière. — Fr. A. Specht: Geschichte des Unterrichtswesens in Deutschland, door Dr. *L. v. H.* — Odilo Ringholz: Der hl. Abt Odilo von Cluny. — A. De Waal: Valeria. Wetensch. Mededeelingen. — Engelsche Leestafel. — Inhoud van Nederl. Hoogd. Fransche en Engelsche Tijdschriften.

AAN DEN LEZER.

Wij kunnen onzen geachten lezers een woord van mededeeling verstrekken dat hun aangenaam, vertrouwen wij, moet wezen. »DE WACHTER, «*Nederlandsch» Dante-orgaan*, — een tijdschrift van onvergetelijke verdiensten in de geschiedenis der Nederlandsche Letteren, al ware het alleen om de onsterfelijke Dante-vertaling en de Canzonen van Mr. Joan Bohl, den meester der voortaan ook Nederlandsche terzine,« — zal vereenigd worden met het tijdschrift »De Wetenschappelijke Nederlander«; te beginnen met 1o Januari 1886. Dat nieuws werd den lezers als bericht aangekondigd in de laatste Aflevering, pas verschenen, van De Wachter.

Met zulk een heugelijk feit mag voor ons tijdschrift, hoe bescheiden dan ook, een eerste levenstijdperk afsluiten. Dat onze jaargang, in het midden van den gewonen jaarkring begonnen, steeds over twee jaren liep, was eene wezenlijke ongeriefelijkheid, waaraan nu een einde kan worden gemaakt, bij de gunstige gelegenheid welke zich heeft aangeboden, om nu een tweede Serie te openen en die dan voortaan geregeld te laten loopen van 1o Januari tot 1o Januari. Ook werd wel eens door andere organen betreurd, dat men niet kon zien op welke datum de nummers van De Wetenschappelijke Nederlander verschenen: aan dit verlangen wordt thans ook een eind wegs te gemoet gekomen. En opdat niet één onzer abonnés eenige ongeriefelijkheid ondervinde, zoo zullen wij in 1886 drie inhoudstafelen opmaken. Er waren nu 12 nummers van den loopenden jaargang uit; wanneer er nu weer 12 zullen zijn verschenen, aldus 24 te zamen, dan geven wij een tweevoudige inhouds-tafel van die 24 nommers, juist als of er na de twaalf eerste hoegenaamd geen wijziging hadde plaats gehad. Daarmede wordt volkomen voldaan aan alle verplichting jegens de tegenwoordige Heeren abonné's: zij hebben de 24 nommers van een jaargang met deszelfs inhoud. Voor 1o Januari wordt dan weer een tweevoudige index opgemaakt: een van het eerste twaalftal, een van het tweede twaalftal der 24 nummers die van Januari 1886 tot 1887 zullen zijn verschenen. Zoo doende is alle reclame vermeden en een verbetering verkregen.

Voor het overige zou het ons niet voegen hier op den vooruitgang te wijzen van De Wetenschappelijke Nederlander, die zeker nog niet is wat hij volgens ons plan moet worden, maar toch, dank aan de ondersteuning van zoo vele uitstekende schrijvers uit de Noord- en de Zuid-Nederlanden, die voor de goede zaak medewerken, telken jare zijn werkkreits hoopt uit te breiden en te volledigen. Aan Dr. A. Dupont, Hoogleeraar aan de Universiteit van Leuven, zijn wij, onze lezers weten het, vooral en bovenal, onzen dank verschuldigd. Voor elke pen, hetzij de schrijver met zijn eigen naam, wat ons het liefste is, of wel met een ander onderscheidend merkteeken zijne degelijke artikels of mededeelingen wil teekenen, zullen zich de kolommen van De Wetenschappelijke Nederlander gaarne openen. Inmiddels »is noch de planter iets, noch de besproeier, maar de wasdom gevende God.«

Laat dan nu den wensch des harten voor De Wetenschappelijke Nederlander vervuld worden: *floreat et crescat!*

Th. Meyer S. J. — Institutiones juris naturalis seu *Philosophiae moralis universae* **secundum principia S. Thomae Aquinatis**. Pars I. Jus naturae generale. (XXXX-498 pag.) Freiburg B. Herder.

Tandem aliquando — zullen velen gezegd hebben bij het verschijnen Van P. Meyer's *Jus naturae*, het tweede deel der *Philosophia Lacensis*. Vijf jaren toch zijn voorbijgegaan, sedert de Eerw. P. Pesch den hechten grondslag legde voor die grootsche onderneming in zijne *Instit. Philos. naturalis*. Ons wachten wordt thans beloond met de verschijning van het werk, waarvan wij den titel hierboven vermelden. De Zeer-eerw. Schrijver, jubilaris in het hoogleeraarsambt, is reeds bekend door zijne artikelen in de »*Stimmen aus Maria-Laach*, en vooral door zijn: *Grundsätze der Sittlichkeit und des Rechts*. Dit laatste werk, dat velen reeds dienst heeft bewezen, vinden wij terug in de Institutiones, waarop ik hier de aandacht wensch te vestigen.

In de inleiding bespreekt de Eerw. Professor de literatuur zijner stof. De invloed, dien den h. Thomas van Aquine door zijne beginselen over de eeuwige wet, de natuurwet en de rechtvaardigheid, op het natuurrecht heeft uitgeoefend, wordt zeer juist gewaardeerd door den Schrijver, als hij zegt, dat daarmede alles gereed was, om het natuurrecht als bijzondere wetenschap te doen ontstaan. Slechts bijkomende omstandigheden, zooals academische gewoonten, de methode destijds gevolgd in de Moraal-Theologie en het canonieke recht, waren oorzaak, dat dit eerst later geschied is.

Ofschoon dus onzen Hugo de Groot de eer niet wordt ontzegd, stichter te zijn der wetenschap van het natuurrecht, beweert de Schrijver nochtans met grond, dat dit, wanneer men meer op de stof dan op den vorm let, niet zonder eenige overdrijving geschiedt. Elders (p. 112 no 152) tracht Schr. de woorden van Grotius over een natuurrecht zonder God. (De jure C. et p. Prolog.) gunstig uit te leggen. In de inleiding wordt onder andere Schrijvers ook Signoriello genoemd. Of dien Schrijver om zijne *Philosophia moralis,*« waarin zoo vaak de aanhalingsteekenen vergeten zijn, dergelijke onderscheiding wel toekomt, mag betwijfeld worden.

Het eerste deel van P. Meyer's werk houdt zich uitsluitend bezig met het natuurrecht in het algemeen, en dit is wederom in twee afdeelingen gesplitst, waarvan de eerste de *Ethica generalis*, en de tweede het *Jus sociale* tot onderwerp heeft. — De diepste vragen der zedelijke wijsbegeerte vindt men in de algemeene Ethica opgelost. De geoefende pen des Schrijvers beweegt zich zoo gemakkelijk in die moeilijke vraagstukken; zoo logisch, zoo wetenschappelijk bedaard ontwikkelt hij de ware leer, dat de moeilijkheden verdwijnen, als de nevel in den zonneschijn. »Bestaat er verschil tusschen goed en kwaad;« de vraag weleer door Christina Van Zweden aan een ordebroeder des Schrijvers gesteld, is het cardinale punt der zedeleer en wordt daarom met eene bijzondere zorg behandeld. Thesis XV, die hierop het antwoord geeft, staat er (p. 108) als eene vaste burcht, omringd van vijanden, die verslagen zijn. De analyse eener wet, welke de eerw. P. ons (p. 185) geeft, is meesterlijk uiteengezet. Wat er (p. 244) van de positieve wet wordt gezegd, is zeer— »zeitgemäsz;« want vele rechtsgeleerden schijnen dit te ignoreeren. Zij, die smalen op het natuurrecht wegens zijne onzekerheid, worden herinnerd aan de wet aller menschelijke kunde en kennis, in deze woorden van den h. Thomas uitgedrukt: »Quaedam sunt, quæ subtiliori consideratione rationis a sapientioribus judicantur esse observanda; et ista sic sunt de lege naturae, ut tamen indigeant disciplina, qua minores a sapientibus instiuantur.« (S. Th. I. II. Q. 100. a. 1.)

Of de natuurwet dermate onveranderlijk is, zoodat zij zelfs van den kant des oppersten Wetgevers geene eigenlijke dispensatie toelaat; die vraag beantwoordt de geleerde Schr. bevestigend. Het voetspoor volgend der meeste Godgeleerden, verklaart Z.E. ook de feiten, die hiermede schijnen in strijd te zijn. Het zij mij hier geoorloofd, te verwijzen naar S. Thomas *L. I. Sent. dist.* 47. *Q I. art. IV*, en te vragen: of de oplossing daar gegeven, genoemd vraagstuk niet eenvoudiger en duidelijker maakt en of men niet voor sommige wetten eene dispensatie proprie dicta mag aannemen? De h. Bonaventura, meen ik, drukt zich in denzelfden zin uit, als zijn heilige tijdgenoot. (Zie *L. I. Sent. dist.* 47. *Q. IV.*) Opmerkelijk is het, dat de aangewezen plaats van den engelachtigen Leeraar, ofschoon er de quaestie *ex professo* behandeld wordt, zelden of nooit wordt aangehaald. De woorden Van Hugo de Groot; »Est autem jus naturale adeo immutabile, ut ne a Deo quidem mutari queat« werden door Prof. Broere afgekeurd. Met voldoening schrijf ik hier zijne woorden over: »God kan niet maken, dat ja-neen, en dat kwaad-goed zij, maar Hij kan op duizenderlei wijzen scheppen zonder de abstracte orde te weerspreken; en daar nu de wetten der dingen voortkomen zoowel uit hetgeen deze dingen *positiefs*, als uit hetgeen zij abstract-ordelijks bevatten, zoo staat de noodzakelijkheid of onveranderlijkheid dezer wetten niet gelijk met de onveranderlijkheid van bloot abstracte betrekkingen.« [1]).

Het tweede gedeelte behandelt het *jus sociale*. In hoever de rechtsleer van de zedeleer onderscheiden en tevens met deze verbonden is, wordt p. 294 zeer juist bepaald. Reeds in de inleiding had de eerw. Schrijver Thomasius' gevoelen over dit punt onderzocht. — De Maatschappij, het substratum van het recht, is met eene zekere en bekwame hand ontleed tot in hare essentiëele deelen. Reeds bij voorbaat is weerlegd de verdragstheorie, »diese ewige Mutter und Wurzel aller politischen Irrthümer« (V. Haller. *Restaur. etc. I. p.* 470). Rousseau mocht hier, het spreekt van zelf, niet onvermeld voorbijgezien worden, want tot schande onzer eeuw is de voorzegging van Von Haller niet in vervulling gegaan. [2]). — Tegen hen, die beweren, dat ieder recht positief is, staat p. 447 de thesis: »Extat jus naturae per se independenter a quacumque positiva ordinatione vim vere juridicam habens,« die grondig bewezen en door de gedwongen of ontsnapte verklaringen der tegenstanders bevestigd wordt. Door deze thesis heeft de Schr. der menschheid en der wetenschap eene weldaad bewezen. Hoe toch willen de menschen zich verdedigen tegen de dwingelandij der positieve wetten, dan door een beroep op het recht, hun door de natuur verleend? Te betreuren is het daarom, eene zekere minachting voor het natuurrecht te ontmoeten zelfs daar, waar men het niet mocht verwachten. Stahl, die bij onze antirevolutionnairen in hoog aanzien staat, kent geen ander recht, dan het positieve (p. 444). Volgens Ritter von Scherer in zijn onlangs verschenen *Handbuch des Kirchenrechtes* is elk recht »eine positive Norm. Het natuurrecht als rechtsgrond aantenemen, berust volgens dien geleerde »auf Selbsttäuschung.« — Dat elk recht coactief is, en dat deze hoedanigheid tot deszelfs wezen behoort en hierdoor van andere bevoegdheden onderscheiden is, wordt door alle rechtsgeleerden aangenomen, maar meestal verondersteld en niet voldoende bewezen. Overtuigd van het groote gewicht der zaak, heeft de E. P. Meyer zich aan deze nalatigheid niet plichtig gemaakt, en de leemte, die hieromtrent in de meeste handboeken bestaat, aangevuld. Ik verwijs den lezer naar p. 374-376 zijner *Institutiones*. Aan het wezen des rechts zelven zijn daar twee argumenten ontleend, die onomstootbaar zijn, en tevens over de natuur van het recht een helder licht verspreiden.

In de inleiding, reeds in den titel van zijn boek, belooft ons de Schr. eene Ethica »secundum principia S. Thomae Aquinatis.« Op elke bladzijde gaat deze belofte in vervulling. De interpretatie der woorden: »Vicem gerere multitudinis« (p. 189) bewijst, dat de Schr. zich niet heeft laten medesleepen door opvattingen, die reeds lang in de scholen het burgerrecht hadden.

([1] Terugkeer van H. de Groot tot de Kath. Kerk. p. 128. Zie ook p. 126 of *De Katholiek*. XXIV. 16 en 14.

([2] Meine Nachfolger werden diese Darstellung unterlassen und sich sogar verwundern dass man sich zur Widerlegung solch' ungereimter Doctrinen so viel Mühe habe geben müssen. Restaur. d. Staatswissenschaft.

Maar de lezer neme zelf het werk ter hand; en na eene aandachtige studie zal hij daarin prijzen met de diepe leer, de verscheidenheid der behandelde vraagstukken en tevens de eenheid uit de meesterlijke synthese geboren. Alle dwalingen van eenig belang zijn eerst met hunne vermeende kracht voorgesteld en telkens glansrijk weerlegd. Dat de Schrijver vooral Duitsche dwalingen behandelt, maakt zijn werk voor ons land zeer bruikbaar; hier toch is het overnemen van vreemde wetenschap en het vertalen van Duitsche boeken een onbetwistbaar natuurrecht.

Eene bede aan den Schrijver. Moge weldra het tweede deel verschijnen waardoor de kroon zal geplaatst worden op dit voortreffelijk werk.

Wittem. ALFONS JANSEN. C. ss. R.

HUGO DE GROOT.

Canzone van Mr. Joan Bohl.

Nu het lang verwachte en pas verschenen werk van professor Meyer, dat op rechtsgebied en in het gestoelte der wijsbegeerte de wijde wereld door besproken zal worden, natuurlijk, en herhaalde malen over onzen Huig de Groot spreekt, en deze voor hem reeds in het proœmium is, p. XX, vir non minus eruditione quam probitatis et honestatis studio excellens«, en gewis onze recensie van dat werk wel de eerste zal zijn die verschijnt, zoo willen wij ook de eerste zijn die aan de heden ontvangen laatste Aflevering van »De Wachter,« zullen laten recht wedervaren, al moeten wij daarvoor ook tot een later nommer het artikel verwijzen dat wij over *Beatrix* en over *Dante's avond* ter pers lieten gaan.

De *Inhoud* dezer Slot-Aflevering is:

I. Pastoor Stolk. — II. Bij het graf van Pius IX.— III. Maria Elisabeth. — IV. Bernard. — V. President Garfield. — VI. Elisabeth, Henrietta. — VII. Jacques Perk, en VIII,

Hugo de Groot.

Deze onsterfelijke Canzone wordt niet in haar geheel maar hier toch voldoende medegedeeld, om ieder te doen wenschen en verlangen naar het geheel, meer nog, naar de bundels Canzonen die weldra zullen verschijnen.

Wij hooren dan hier het begin en het einde dat het werk kroont.

Onorate l'altissimo Giurista!
L'ombra sua torna, ch'era dipartita.
Dante, Inf. IV: 80. 81.

Drie honderd jaren zonken in de baren,
Gewenteld door den Oceaan der tijden:
Miljoenen scharen, die eens menschen waren,

Zijn schimmen slechts, die langs haar kolken glijden.
Wie kan nog weten, hoe die allen heetten,
En aan hun vreugde of lijden de aandacht wijden?. . . .

Wie vraagt nog, wat hun 't lot had toegemeten:
Of zij waardeering of miskenning vonden?
Tot stof versleten, zijn zij lang vergeten.

Vermolmd zijn tronen, die als rotsen stonden;
Verdwenen groote Staten en geslachten:
Nauw hoort men meer hun vroegren naam verkonden.

Op gloriedagen volgen onspoedsnachten,
Als schrikreuzinnen, die de schikgodinnen
Met rouwfloers brachten, waar verheugden lachten. . .

Na nog acht prachtige terzinen, gaat de dichter voort:

Maar wat ook werd veroordeeld, diep te dalen;
En wie ook eenmaal spoorloos gaan verloren —
't *Genie* blijft pralen, in zijn gloriestralen,

Die door de nachten aller tijden boren;
Der volk'ren talen mogen vrij verstommen,
Zijn stem doet zich tot 's werelds sterfdag hooren.

Door eerstgeboorterecht ten troon geklommen,
Kan pool noch middaglijn zijn grens bepalen;
De drommen, die zich voor zijn schepter krommen,

Blijft iedere eeuw in nieuwe jeugd herhalen;
Als hoogtijdsgaven schenkt het levenskrachten,
Om tijdgenoot en nageslacht te stalen.

Met zulk een nooit onttroonb'ren vorst bedachten
De feeën onze fiere Nederlanden,
Toen zij te Delft het grootsch orakel brachten.

Sinds dien zingt de oceaan langs onze stranden
Een zegelied, als schatting aller volken,
Wier groote mannen nog van geestdrift branden,

Wanneer zij Hugo's godentaal vertolken:
. . . . ,

Wij moeten, wat het ook koste, alweer overslaan:

De faam steeg op met forscher vleugelslagen,
En meldde Europa 't ongehoorde wonder:
De volk'ren zagen 't aan de westkim dagen,

Als in 't bijzonder Neerlands roemverkonder:
En heilprofeten deden de aarde weten:
Die nieuwe wereldzon gaat nooit meer onder.

En na zes andere terzinen, het slot, de kroon:

Eerst dezen tijd werd de achtbre taak bevolen,
Onze oude schuld in hulde te betalen:
Het erts, met ongeduld ter mijn verscholen,

Moet dra zijn roem met onzen dank verhalen.
De groote zonen zijn de onschatbre panden,
Die Vrijheid, Macht en Eer op 't volk doen dalen;

Die, waar men zijn bestaan poge aan te randen,
De helden wekken en met schilden dekken.
En daarom eischt de schutsgeest dezer landen:

„Brons, word' bezield! en spreek' met Hugo's trekken!"

En de kunstenaar wiens ontwerp eerst en wiens model later werd bekroond, is het niet dezelfde die zijn groep maakte voor de drie prijsvragen destijds door de Wet. Nederlander uitgeschreven en die bekroond werd? (Jaarg. 1883, No. 20.)

De Jury-leden waren de HH. *Allebé*, directeur van de Rijks-Academie van Beeldende Kunsten, te Amsterdam, P. J. H. Cuypers, Architect van 's Rijks-Museumgebouwen; W. J. Hofdijk, (de dichter) leeraar aan het Gymnasium.

Professor Is. Van Dijk,

Hoogleeraar aan de Universiteit van Groningen,
In de Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen, te Amsterdam.

De leesvergaderingen van de Amsterdamsche Afdeeling der genoemde Maatschappij werden voor dit leessaison geopend door genoemden Hoogleeraar, »met eene aller interessante verhandeling over Schiller's Die Magd von Orleans, zegt het jongstverschenen nummer (34) van *De Portefeuille, Kunst- en Letterbode*, waaraan wij twee hoofdtrekken ontleenen: namelijk, dat »Schiller de eerste was, die haar in de literatuur had gerehabiliteerd«; en dat zij ons zou geleerd hebben dat »de waarheid staat boven de Kerk.«

Ook aan ons blad is eene recensie over die leesbeurt ingezonden; wij laten ze hier volgaarne volgen, en zien ons dan genoopt tot de gevolgtrekking te komen, dat, volgens onze meening die wij met bewijzen zullen staven, of wel die twee verslaggevers zijn beiden, *onvolledig, eenzijdig, onrechtvaardig* geweest, of wel de professor was het.

Nu eerst de ons toegezonden Recensie en dan onze bewijsvoering.

De Maagd van Orleans.

Voordracht van Prof. VAN DIJK
Gehouden 16 *Nov.* 1885, *voor de Hollandsche Maatschappij.*

Zij in enkele trekken de geschiedenis van deze heldin herinnerd:

In 1410 uit eenvoudige ouders te Dom-Remy geboren, weidde zij, tot meisje opgegroeid, de dorpskudde, doortastend in de vervulling van haar plicht.

Op den leeftijd van 13 jaar vernam zij stemmen van hemelboden, die haar aanzeiden, dat zij bestemd was, Frankrijk en zijn Koning te redden.

Steeds met meer nadruk dringen die klanken tot haar door, en tegelijk spreekt even krachtig van haar lippen het »Zend mij niet!«, dat de ware profeten steeds kenmerkte. Ook haar werd de vuurproef niet gespaard, waardoor elk grootsch voornemen wordt gestaald; Zij doorworstelt vijf bange jaren, tot ze eindlijk 't geheim meêdeelt. Men liet haar exorciseeren, vermoedende, dat ze door den duivel bestookt werd. Ten slotte leende men 't oor aan haar wenschen, de Koning verschafte haar een wapenrusting, en straks trekt zij in mannenkleeding aan 't hoofd eener bende krijgsvolk, geschaard onder 't vaandel, op haar verlangen vervaardigd, en tot teeken dragende: den Verlosser, ter zijde van Engelen omgeven. Zij trekt op tegen Orleans, de eenige stad, welke, met nog enkele andre aan de Loire, in 't bezit van Koning Karel VII was gebleven.

De Engelschen, die het belegerden, werden *door een bijgeloovigen geest*, die zich van de gemoederen meester maakte, in hun bewegingen verlamd, weldra verslagen: Den 8sten Mei 1429 weêrgalmden de kerken van de bevrijde stad van het »Te Deum laudamus«. Dan volgt Jeanne's schitterende triumftocht langs de Loire als van eene heldin en profetes. Den 17den Juli werd de Koning te Rheims door den Aartsbisschop gewijd en gekroond en van ter zijde van het hoogaltaar klinkt het van Johanna's lippen. »Edele Koning, nu is Gods welbehagen vervuld!«

Helaas! haar glorietijd was kort: De Inquisitie, de Universiteit van Parijs en de haat der Engelschen spannen zamen tot Jeanne's ondergang.

30 Mei 1431 werd haar lot beslist, eindigde zij - als eene tooveres — haar leven op den brandstapel; Rouaan, Rouaan, zoo roept ze in bange klacht, gij zult veel moeten lijden om mijnentwil!«.... en met den naam haars Verlossers op de lippen, gaat zij ten eeuwigen leven in.

Schoon is haar geschiedenis als een Apologie van 't werk Gods in de historie, schoon bovenal ook als wij letten op de ellende aangebracht door de favorites der Fransche Koningen van die eeuwen, den tijd, in welken Frankrijk neigde tot »la religion de la Femme«, en als wij daarbij vergelijken het leven van eene vrouw, die door *emancipatie* zooveel te heerlijker wist te bloeien. Helaas! Frankrijk en zijn vorst kon het kind niet redden, dat door geloof en werken haar vaderland en Koning had gered!

En het nageslacht..., hoe heeft het over haar geoordeeld? Zie hoe een Voltaire haar geschiedenis maakt tot een spijker om een phantastisch allerlei aan op te hangen, hoor het zedelijk veroordeel, dat hij over haar uitspreekt, het meisje, dat voor hem niets was als een »malheureuse idiote«.

En Shakespeare?.... Bij hem vinden wij wel niet het spotachtige en beschimpende van een Voltaire, maar hier spreekt de krachtigste haat en de diepste verguizing. — Inderdaad de aureool kwam niet te vroeg haar beglansen, toen Schiller zijn tragoedie dichtte, uit welke de reinste piëteit spreekt, van welke men kan zeggen: hier werd het heilige aangevat met gewijde hand, hier wordt in teedre zangen bezongen »deze martelares van de belofte der maagdelijkheid.«

F. H. DRIJVER.

Ziedaar twee recensiën van min of meer geestverwanten van den protestantschen Spreker, en daarop, inzonderheid op de ons toegezondene, mogen en moeten wij vertrouwen. En juist daarom ook moeten wij den Hoogleeraar van de Groninger Academie bestrijden, want hij heeft het, naar onze meening, wat al te bout en te bont gemaakt.

De spreker beweegt zich eigenlijk op letterkundig gebied maar schijnt ook, — hij is Professor der Godgeleerdheid, — eenige bommen te hebben willen werpen op kerkgebied, en dit spijt ons voor hem. Derhalve wijte hij zich zelven dezen onmalschen pennestrijd.

Op enkel letterkundig gebied staat de hoofdbewering: dat »Schiller de eerste was die de Maagd van Orleans in de Literatuur rehabiliteerde;« — wat beneden de waarheid is —; aan dat eerste eerherstel door Schiller wordt dan zoo veel mogelijk verhoogsel bijgezet met een mededeeling uit de Fransche litterature, en eene uit de Engelsche: uit Frankrijk komt de Hoogleeraar met niemand anders aan dan met den laaghartigsten der dichters, Voltaire; uit Engeland wijst hij Shakespeare aan.

Tusschen Voltaire, voor wien Jeanne d' Arc in »*La Pucelle d' Orléans* slechts de *spijker* was geweest, om een reeks van fantastische en obscene tafereelen aan te hechten«, van een kant, en Shakespeare, die »gedreven door den krachtigen haat van zijn patriottisme, de geschiedenis in het aangezicht had gesla-

gen,« van den anderen kant, heeft de Groninger hoogleeraar een eerezetel opgericht voor den eerherstellenden Schiller.

Maar om zoowat te kunnen doen, moest de Spr. — men vergeve ons het woord — of onkundig zijn van heel veel wat hij moest weten betreffende zijn thema, of hij heeft zich onkundig gehouden van vele waarheden die zijn eerezetel van Schiller als op welzand van vergetendheid en onwaarheid gebouwd, doen vallen.

Heeft de Hoogleeraar dan nooit gehoord van het beroemde tooneelstuk dat zoo menigwerf werd opgevoerd, dat een eerherstel in de allerhoogste mate mag worden genoemd, dat geschreven werd meer dan driehonderd dertig jaren voor Schiller: het is getiteld: *Mistère du siège d' Orléans*?

Van het eerste oogenblik, dat de heldin, La pucelle d' Orléans, ten tooneele verschijnt (na het 7000e vers) en het bevel van God ontvangt door bemiddeling van den Aartsengel Michaël, door Maria, des Heilands Moeder gezonden, zegt het tooneelstuk:

Au plus près d' un petit villaige
Lequel est nommé Dompremy,
Qui est situé en la terre
Et seigneurie de Vaucoleur.
Là trouverras, sans plus enquerre,
Une pucelle par honneur.
Est en cele toute doulceur,
Bonne est, et juste et innocente.
Qui m'ayme du parfont du cueur,

tot hare terugkomst in Orleans na de overwinning bij Patay, wat het einde van het stuk, twintig duizend vijfhonderd negen en twintig verzen lang, is, heerscht er bij al de gebreken van het drama, een onbeperkte geestdrift en bewondering en vereering voor de Maagd van Orleans.

De Engel, ten hemel terugkeerend, zei tot haar:

A Dieu, Jehanne, vraye pucelle,
Qui est d'icelui bien aymée;
Ayez tousjours ferme pensée
De Dieu estre sa pastorelle.

Schiller de eerste? Heeft de Hoogleeraar dan ook nooit gehoord van het treurspel in vijf bedrijven van *Fronton de Duc*?

Het werd geschreven in 1580 ter ontvangst van Frankrijks Koning en Koningin Henri III en Louise (de Vaudemont); het werd gespeeld voor Charles III, duc de Lorraine en de hem begeleidende Grooten van het Fransche Hof.

Dat Jeanne d' Arc verheerlijkend Treurspel beviel den Hertog dermate dat hij den dichter met honderd kroonen gouds ten geschenke eerde. Dat tooneelstuk verscheen in druk het jaar daarna, in 1581, dus 220 jaar vóór Schiller.

Zelfs de mythologische school der Renaissance heeft de pucelle d' Orléans verheerlijkt: ik wijs slechts op het treurspel gespeeld te Rouen in 1600, te Parijs in 1603 en later, en dat toegeschreven wordt aan *Jean de Virey, sieur du Gravier*. En dan nog al het Herderspel, nagevolgd van de Italianen, geschreven in vijf bedrijven door *Nicolas Chrestien, sieur des Croix*, waar in de tusschenspelen optreden Clovis, Charlemagne, Godefroy de Bouillon, Saint Louis en .... la Pucelle. Wij hebben hier al zoo flink geschreven tooneelen, als waren ze de voortocht van Corneille.

Welnu, het was in die latere dagen dat insgelijks nog al een treurspel ter eere van Jeanne d' Arc werd geschreven, overeenkomstig de waarheid der geschiedenis. In verzen overgebracht door *Benserade* werd het ten tooneele gevoerd in 1641, — dus Professor, 160 jaren voor uw Schiller.

En in diezelfde XVIIe eeuw, toen Boileau, de geestige satyricus, die hoegenaamd geen begrip had van wat wij te recht zouden noemen la philosophie d'un poème *chrétien*, en dit diende toch elk poëma te zijn dat die Christinne, door bovennatuurlijke stemmen tot hare wondertaak geroepen, naar waarheid zou hebben willen verheerlijken, toen Boileau, die zijn 3den zang van *L'Art poétique* begon met de woorden;

Il n' est point de serpent, ni de monstre odieux,
Qui par l' Art imité ne puisse plaire aux yeux,

als orakeltaal dwaasheden neerschreef over het Christendom en den vaderlandschen »Childebrand,« toen werd in den waren zin van eerbetoon en verheerlijking van de vaderlandsche Heldinne het epos gezonnen:

Je chante la Pucelle et la sainte vaillance
Qui dans le point fatal, où périssait la France,
Ranimant de son Roi la mourante vertu,
Releva son Etat, sous l' Anglais, abattu!
Le Ciel se courrouça, l' Enfer émut sa rage,
Mais par son zèle ardent et son mâle courage,
Triomphante Martyre, au bûcher comme aux fers,
Elle fléchit les Cieux et dompta les enfers.«

Dat Epos moge niet in zijn geheel een meesterstuk zijn, het heeft brokken, die tot de schoonste stukken behooren, welke in de Fransche taal geschreven zijn: en, in alle geval, het was eene verheerlijking der Fransche Christen-heldin, alweer zóó lang vóór Schiller.

Nu wij toch eenmaal van een Fransch Epos ter eere van la Pucelle gewaagden, willen wij ook herinnerd hebben aan het latijnsch poëma in vier zangen van Valeranus Valeranius, een godgeleerde van de Faculteit van Parijs. Waar zou het heen, wilden wij tot de kleinere gedichten overgaan, die de Maagd van Orleans in eere en glorie bezongen, zoo lang vóór Schiller?

Wij hebben nog niet eens gesproken van de verheerlijking van La Pucelle door *Martin le Franc* in de *Champion des dames*, verschenen in 1440: nog niet eens gesproken van *Martial d'Auvergne* en zijne Rijmkronijk toegewijd aan Charles VIII. —

En cette saison de douleur
Vint au Roy une bergerelle
Du Villaige de Vaucoulleur,
Qu'on nommait Johanne la Pucelle,

Zoo luidt het eerste quatrain.

Van die ontelbare korte doch veelzeggende verheerlijkingen der »Maagd van Orleans« een enkel voorbeeld: in de galerie du cardinal de Richelieu, het volgende opschrift onder het portret van Jeanne:

Peux-tu bien accorder, vierge du ciel chérie,
La douceur de tes yeux et ce glaive irrité?
— La douceur de mes yeux caresse ma patrie
Et ce glaive en fureur lui rend sa liberté.

Genoeg ten bewijze van de onvolledigheid, de partijdigheid, de onrechtvaardigheid door de recensenten of door den Professor gepleegd tegen de Fransche Littérature van voor die »polisson de Voltaire.« Meer dan de ruimte van een geheel artikel zouden wij noodig hebben ter vermelding van al de verheerlijkingen en allerlei vereerende hulde aan Jeanne d' Arc door Frankrijk gebracht op het gebied der letteren; want wij zijn nog niet eens begonnen aan de prozawerken.

De Professor schijnt het Rijk der Letteren nog al te hebben willen overzien, althans sprak hij bepaald van Duitsche, van Fransche en van Engelsche Letteren en vond alleen Schiller als zijnde de eerste die aan de edele figuur der Christen heldinne had laten recht wedervaren. Waarom geen woord van Spanje, waar *La Ponzella de Orleans* zoo lang, zoo lang vóór Schiller, ook in de Tooneel-litterature, werd verheerlijkt? Werd er de Fransche heldinne niet ten tooneele gevoerd door het genie van *Lopez de Vegas*, blijkens de lijst zijner werken, die er destijds 1860 vermeldde? Werd de *Comedia famosa* van *Antonio de Zamora* (of Canizares medeschrijver was?) niet te Madrid gespeeld? niet in 1721 gedrukt? en zelfs nog in 1763 gespeeld en uitgegeven te Valencia? Maar waar zou het heen, moesten wij alles zeggen wat schuldig niet werd geweten of schuldig werd verzwegen, En zelfs op Engelsch gebied dat hij wel opende: Schiller, de eerste? En waar blijft dan het Engelsch Epos van *Roberth Southey* aan de verheerlijking van *Joan of Arc*, in X Books, gewijd en *The vision of the Maid of Orleans* in III Books — dit visioen was eerst behandeld in het IX Book. Wat een opschudding in Engeland een inheemsch poema moest maken dat eene Fransche Heldin, die de Engelsche versloeg en verjoeg, zelfs door een Engelschman liet kronen met de glorie van een Engelsch Epos, laat zich begrijpen. In 1795 geschreven, verscheen het, na des dichters reis in Portugal en zijn terugkeer in Engeland, in het jaar 1796. De 3 laatste verzen kenmerken hier den Dichter en zijn Gedicht: — Wij vertalen:

„Zoo heeft die Maagd haar Vaderland bevrijd.
Moog' de Alrechtvaardige met zulk een zege altijd
De wapens van de vrijheid kroonen.„

Nopens de Pucelle van Voltaire verklaarde de Engelsche dichter, dat hij wel het poëma van Chapelain had doorlezen, maar zich nooit had schuldig gemaakt aan het inzien van dat van Voltaire.

Was hoogleeraar, het poëma van *Robert Southey*, geschreven vóór Schiller, onbekend? Neen, niet aan Schiller komt de eer toe de eerste te zijn geweest, die Jeanne d' Arc heeft gerehabiliteerd; hij, een Duitscher, had niet eens moed noodig om zijn stuk te wagen, maar wel hij, de Engelschman, die zeker wel voorzag welk een afkeer hem die hulde bij zijn landgenooten zou op den hals halen; maar aan dezulken antwoordde hij vooruit: als er onder mijne lezers één is, die het gelukkig slagen van eene onrechtvaardige zaak begeert omdat zijn land die zaak ondersteunt, die mag weten dat ik de goedkeuring van zulk een mensch niet wil.«

Gewis heeft de Engelsche dichter niet volgens de waarheid der geschiedenis de »Maagd van Orleans« verheerlijkt, — dat deed schendig Schiller ook niet — maar even als Schiller wilde hij haar verheerlijken en schreef zijn beroemd Epos zes jaren vóór Schillers treurspel.

Ook zelf wat er de recensenten betrekkelijk Shakespeare vermelden, is dat een trouw extract? Dan vragen wij: heeft de hoogleeraar volgens het verslag, het geheele begrip van Shakespeare zijnen hoorderen medegedeeld?

J. W. Brouwers.

(*Wordt voortgezet.*)

Ik wil het luide bekennen: ik heb een afkeer van al wie menschenhater is, al ware hij zelfs een Nederlander, doch heb geen afkeer van

De Menschenhater

van Molière, vertaald in Nederlandsche verzen door den hoogl. Jos. Alb. Alberdingk-Thym. Bij C. L. Van Langenhuysen te Amsterdam is de vertaling verschenen en is ongetwijfeld de beste, die we in onze taal hebben.

Alwie nu weet hoe uiterst moeielijk het is de Fransche geestigheid met hare zoo fijne schakeeringen in onze taal voor ons volk terug te geven, zal, bij vergelijking van den oorspronkelijken tekst met de Nederlandsche vertaling, den Franschen dichter geluk wenschen, dat hij een tolk heeft mogen vinden als prof. Alberdingk-Thym is.

Geschichte des Unterrichtswesens in Deutschland von den ältesten Zeiten bis zur Mitte des dreizehnten Jahrhunderts. Von *Frans Anton Specht*. (Eine von der historischen Kommission bei der königlich bayerische Akademie der Wissenschaften gekrönte Preisschrift.) Stuttgart, 1885. M. 8.

Bovenvermeld werk begroeten wij met te meer vreugde, naardien het onderwerp, dat hier wordt behandeld, tot dusver, afgezien van eenige kleinere monographieën, nog niet is bewerkt geworden. De schrijver geeft op grond van een critisch onderzoek, eene duidelijke voorstelling van de geschiedenis van het onderwijs in Duitschland van den vroegsten tijd tot op 't midden van de dertiende eeuw.

Dit boek, dat eene heerlijke apologie voor de zegenrijke beschavende werkdadigheid der Katholieke Kerk is, wenschen we een plaatsje te zien innemen niet alleen in de openbare bibliotheken, maar ook in de boekverzameling van ieder ontwikkelden leek. Voor hen, die eene afzonderlijke studie van het onderwijs maken, is het een onschatbaar, we zouden haast zeggen, onmisbaar vade-mecum.

Een uitvoerig zaakregister vergemakkelijkt het gebruik in hooge mate.

Laat ons ook hier mededeelen dat te Berlijn, bij *Weidmann* van de pers is gekomen de eerste volume van het met ongeduld verwachte werk van P. Denifle onder-archivaris van het Vaticaan: de Geschiedenis der Universiteiten in de Middeleeuwen.

Der heilige Abt Odilo von Cluny in seinem Leben und Wirken. Von P. *Odilo Ringholz*, O. S. B., Capitular des Stiftes Maria-Einsiedeln. Brunn, 1885. Druck der Raigerner Benedictiner-Buchdruckerei. Verlag der Studie und Mittheilungen aus dem Benedictiner- und Cistersienser-Orden.

Deze uitmuntend bewerkte biographie van den heiligen Abt Odilo von Cluny, verscheen onlangs in het driemaandelijks verschijnend tijdschrift *Studien und Mitheilungen aus dem Benedictiner- und Cistersienser Orden*, Jaargang 1884 en 1885, en ziet thans in eene afzonderlijke uitgaaf het licht, verrijkt met een hoofdstuk over de invoering van den Allerzielendag, het officie van den heiligen Odilo en eene chronologische tabel.

Doel en aanleiding van dit werk worden ons verklaard in de voorrede van het boek. De stof was tot dusver onbewerkt en daardoor nieuw en dankbaar. De voorstelling is vol licht en warmte, stichtend en bezielend en getuigt van een uitstekend gebruik der bronnen. De bewerking van het gansche boek verzekert den schrijver den dank der geschiedschrijvers dezer periode. Geen historie-vriend zal het fraai uitgedoste boek onbevredigd uit de hand leggen.

Dr. L. v. H.

Valeria oder der Triumphzug aus den Katakomben. Historische Erzählung von *A. De Waal*. Regensburg, Pustet. M. 10.

Terwijl de hooggewaardeerde historische verhalen uit den lijdenstijd der Kerk — *Fabiola* en *Callista* — ons te midden der vervolgingen leiden, schildert ons hun waardig pendant, *De Waal's Valeria*, de bloedige martelingen onder den woesten Maxentius en voert ons tot den heerlijken triumftocht der Kerk.

Dit werk mag met volle recht eene plaats innemen naast de *Fabiola* van Kardinaal *Wiseman* en de *Callista* van *Newman*. Eene uiterst welkome toegift vormen de op ieder hoofdstuk volgende historische en hoofdzakelijk archeologische aanteekeningen, die de lectuur van het boek zeer leerzaam maken.

Talrijke artistiek uitgevoerde houtgravures sieren het werk. De uitgever heeft blijkbaar geen kosten gespaard om aan het boek een waardig uiterlijk te geven, terwijl de prijs zeer billijk mag worden genoemd.

Mededeelingen.

Door tusschenkomst van den heer A. A. Vorsterman van Oijen, te 's-Hage, heeft het gemeentebestuur te Schoonhoven voor het oud-archief aangekocht een zeldzaam, keurig onderhouden boekwerk,dat in het jaar 1501 gedrukt werd in het destijds bestaande klooster aan den Hem, in de nabijheid dier gemeente.

Het is getiteld: *Sermonen op die Evangelien-Regulieren in den Hem buten Scoenhoven* 1501. Zoowel om de plaats waar, als den tijd wanneer dit boek werd gedrukt, is deze aankoop voor het archief der gemeente eene zeer belangrijke aanwinst.

Baron Serrey, lid der Académie des Sciences, heeft aandit lichaam handschriften in de pali-taal geschonken, welke op dunne palmboomen platen gegrift zijn. Volgens deskundigen bevatten deze stukken belangwekkend historische en dichterlijke verhalen. Om deze letters te griffelen gebruiken de Boedhistische schrijvers een zeer fijne naald; somtijds kleuren zij de letters rood of zwart.

Bij de ontcijfering van de papyrus-rollen, door Aartshertog Reinier verworven, is gebleken dat men hier eene belangrijke aanwinst heeft. Die rollen behelzen o. a. een handschrift met 200 verzen van Hesiodus, dat van ouderen datum is, dan de tot dusver bekende codices, Bedoelde verzen behooren tot de gedichten *Werken en Dagen* en *Schild van Hercules*. Niet minder belangwekkend is het, dat men ook een fragment uit de Odyssee gevonden heeft, hetwelk uit de 2e eeuw dagteekent. Het is de eerste keer, dat men op eene papyrusrol een stuk uit dit heldendicht ontdekt. Met de Ilias was dit wel het geval: ook in de verzameling van den Aartshertog bevinden zich een paar zoogenaamde Homerusrollen.

De eerste aflevering van het onder het patronaat van den Kroonprins Rudolf verschijnende werk »Oesterreich-Ungarn in Wort und Bild« mocht op het einde van de maand November het licht zien. Het werk verschijnt in het Duitsch en in het Hongaarsch; van de eerste aflevering der Duitsche uitgave moet eene oplage van 100,000 ex. gedrukt worden. Deze moet eene voorrede en de hydro- en orographieën van Oostenrijk bevatten. De voorrede is van de hand van den Kroonprins.

Te Stuttgart is voor eenige jaren opgericht eene Vereeniging tot bevordering der kunst, waarvan de zwager des Konings, Prins Weimar, aan het hoofd staat. Deze vereeniging is steeds nog druk bezig Stuttgart te versieren met kunstwerken. Onlangs heeft zij de nieuwe garnizoenskerk verrijkt met vier frescoschilderijen, door prof. Schraudolf vervaardigd, welke voorstellen Mozes, Isaïas, Petrus en Paulus.

De nationale drukkerij te Washington heeft in den loop van het laatste dienstjaar in't geheel geleverd 1.200,000 gebonden deelen, 2,000,000 brochures en al de verslagen der zittingen van het congres.

Engelsche Leestafel.

Narratives of Scottish Catholics under Mary Stuart and James VI, nu voor het eerst gedrukt volgens de oorspronkelijke handschriften in de geheime Archieven van het Vaticaan en andere collectiën. Uitgegeven door William Forbes-Leith, S. J. Edinburg: W. Paterson. 1885.

Over de »Geschichte der Katholischen Kirche in Schotland, von der Einführing des Christenthums bis auf die Gegenwart (2 Bände), zie het artikel van De Wet. Ned. No. 10 van den vorigen Jaargang.

A Troubled Heart and how it was comforted at last. Notre Dame Ind. Jos. A. Lyons. 1885.

Een proza-poëma dat ons de bekeering van een gevoelig, niet een overprikkeld, harte verhaalt. Ver-

beelding en een zuiver gevoel leiden ook tot God en zijne Kerk. Zalig zijn de zuiveren van harte want zij zullen God zien.

Rosa Ferrucci (By H. Perreyve Notre Dame, Indiana 1885) is het levensverhaal en een bloemlezing of uittreksels van brieven van een jong meisje welker eenvoudig leven en zalige dood ons een overschoon en stichtend tafereel verstrekt. Wat haar vooral kenmerkte was eene bizondere wijze om overal en in alles God voor oogen te hebben en in hare studiën, en in hare vermaken en in de dagen van hare verloving aan een jeugdig advocaat, die harer waardig was. Haar dood was die van eene Heilige.

Better than Gold. (By Nugent Robinson. AveMaria Press, Notre Dame, Indiana.) Het is een Iersche geschiedenis vol van Iersch geloof en zucht naar avonturen. Twee vrienden die naar de goudvelden gaan.

Benjamin, a sketch by R. and A. (London: Griffith and Farran). Met genoegen zal men dit belangwekkende boek lezen. De beschrijvingen van Engelsche en Italiaansche tafereelen zijn zeer schilderachtig, de karakters zijn goed geteekend, en de moraal is aller goedkeuring waard.

P. *Coleridge's* tweede vol. van »Preparation for the Incarnation« zal weldra verschijnen.

Les Missions Catholiques zullen met Kersmis ook in het Engelsch verschijnen, tegelijkertijd in Londen en in New-York.

Is verschenen de eerste der 5 vol. van *Literary and biographical History;* or, bibliogr. Dictionary of the English Catholics, from the Reformation, in 1534, to the present time, by Jos. Gillow. Londen by Burns etc.

The life of Father Luke Wadding, Founder of St. Isidore's College, Rome: author of *Scriptores Ordinis Minorum*, *Annales Minorum*. By the Rev. Jos. O' Shea, O. S. F. Dublin M. H. Gill & Son. 1885.

A Noble Heart is vertaald uit het Fransch van *Etienne Marcel* Londen: Richardson.

Afternoons with the Saints van den E. P. *Anderdon*, is nu in het Fransch vertaald: *Quelques heures avec les Saints*, par Mme B. de Lépine. Paris: Oudin.

The Truth about John Wyclif, by Father Stevenson S. J. is nu verschenen bij Burns te Londen en bij the Cath. Publication Society in New-York (Pr. S. 3.)

Inhoud van Tijdschriften.

The Month November. — I. The first American Cardinal. — II. Carlyle on Religious Ceremonies. by Mande Petre. — III. In the Camp of Riel. . . IV. Chapters on Theology. The Sacraments. By the Rev. W. D. Strappini. — V. Missions of the Equatorial Lakes. By the Rev. Henry Gibson. — VI. Song of the Sailors of Havre. By Morlwenna. P. Hauker, — VII. Catholicity in Island under James the First. By W. F. Dennehy. — VIII. Fetichism. By Ellis Schreiber. — IX. British Bishops at Arles Bij Rev. W. H. Anderdon. — X. The Lady of Raven's Combe. By E. H. Dering. Ch. 29—31. — Reviews. — Literary Record.

The Catholic World. Nov. 1885. — I. The Legend of St. Alexis. Aubrey de Vere. — II. The Divine Authority of the Church. — Rev. A. F. Hewit. — III. A. French Reformatory. Louis B. Binsse. — IV. St. Winefred's Well. Agnes Repplier. — V. Solitary. Island. Part. IV. Ch. II—IV. — Rev. J, Talbot Smith. — VI. Much Ado about Sonnets. Appleton Morgan. — VII. The American Cath. University. Rev. A. F. Henrit. — VIII. The Twins: A. War Story. Thomas F. Galwey. — IX. To-Morrow. P. — X. The Irish Schoolmaster before Emancipation. C. M. O'Keefe. — XI. The Death of Francis of Guise J. C. B.— XII. A Chat bij the way. Conde' B. Pallen. — XIII. Novel-Writing as a Science. R. P. — XIV. New Publications. —

Le Magasin Littéraire. SommaireI.Quelques mots sur l'éducation de la femme. J. Michaelis. — II. En Amérique, Journal de voyage (Suite). Alb. Solvyns. — III. Les vacances d'un notaire. Au Cap Nord! Paul Raepsaet. — IV. Lamartine et Hugo, par Ferd. Loise. L'abbé A. Consot. — V. Le livre des Souvenirs du Père van Tricht. L. J. — VI. Encore la Querelle des noms. Herm. de Baets. — VII. Déboires de stagiaire. Eug. Stannaert. — VIII. Poésie. Trois rêves et trois destins E. P. — IX. Bibliographie.

De Nieuwe Gids. 1e Jaargang, 1e Aflevering. I. De kleine Johannes. Frederik Van Eeden. — II. Hendrik IV en Prinses Condé. Dr. W. Doornenbos. — III. Het Sonnet en de Sonnetten van Shakespeare Alb. Verwey. — IV. De Wet van Berthollet en de Moderne scheikunde. Dr. Ch. M. van Deventer. — V. Revue Coloniale Internationale Dr. H. Blink. — VI. Persephone. Albert Verwey. — VII. Sonnetten. Willem Kloos. — VIII. L'esthétique de demain: L'art suggestif. Maurice Barrès. — IX. Varia. (Politiek. Literatuur. Tooneel.) Amsterdam, *W. Versluys.* 1885.

De Katholiek. Gods-, Geschied- en Letterk. Maandschrift. Dec. 1885. Het boek Tobias. (Vervolg en slot van bladz. 263 vv.) Th. L. Koxhoorn. — Areopagitica, die Schriften des Heiligen Dionysius vom Areopag. (Vervolg en slot van blz. 257 vv.) N. J. Schwartz. — Professor-emeritus aan de Hoogeschool te Luik. — Pontus de Huyter. J. H. Hoffmann. — Eenige oude Dietsche Versjes. V. Becker. — Eene bekentenis omtrent den Bijbel. C. — Statistiek der godsdiensten. C. Verboden boeken. — Proeve eener dichterlijke vertolking van Isaïs. (Vervolg van blz. 120 vv,) G. Jonckbloet. —

Deutsche Buchhändler Akademie No. 10: Das deutsche Volkslied; von D. A. Frantz. — (Forsetzung). — Friedrich der Grosse und die deutsche Litteratur; Von Rich. Jul. George. — Die Entscheidungen des Reichsgerichtes für den Buchhandel. Von einem Leipziger Juristen. 11—14. Allerlei aus der Buchführung. — Briefe über die deutsche Rechtschreibung 3 en 4. — Zur Lehre von der juristischen Stellung der unverlangte Ansichtssendungen. Zwei Rechtsfragen aus dem Börsenblatt f. d. deutschen Buchhandel beantwortet von Dr. Konr. Weidling. — Ueber die Fremdwörter. — Besprechungen.

Petzholdt's Anzeiger No. 10. Ueber deutsches Bibliothekwesen — Der bibliothekarische ein selbständiger Beruf — Der Katalog der amerik. Bibliothekar-Vereinigung — Von der Kgl. Bibliothek in Berlin — Italienische Staatsprämien für bibliogr. und bibliothek. Arbeiten — Bibliothek d. Brit. museums — The setle of old Volumes in Londen — Miscellen.

Centralblatt für Bibilothekwesen No 11. Bücheranzeiger des 15 Jahrhunderts — Wie sollen Handschriftencataloge beschaffen sein? — Zur Gesch. d. Akad. Tauschvereins — Mittheilungen über und aus Bibliotheken — Neue Erscheinungen.

Snelpersdrukkerij van Küppers & Lamey, Jansstraat, Haarlem.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Tweede Serie. Eerste Jaargang. 1886, No. 2.

Dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen, kost per jaar, franco p. p., ƒ 3,25: voor het buitenland ƒ 3,75. Advertentiën kosten per regel 10 Cent. Groote letters, naar de plaatsruimte. Alles wat de Administratie betreft, gelieve men te zenden *franco* aan de Uitgevers KUPPERS & LAUREY, te *Haarlem*.

Alles wat de redactie betreft en alle boekwerken en Tijdschriften gelieve men *franco* te zenden aan den redacteur J. W. BROUWERS, te Bovenkerk bij Amsterdam. Alle toegezondene boekwerken en Tijdschriften worden vermeld.

Deus scientiarum Dominus est.

PONE CUSTODES FONTIUM.

INHOUD: Marius Vondel, Du Jardin. *H. J. Allard.* — Petit Cartulaire de Gand. *J. W. Br.* — The Charity of the Church, a proot of her Divinity. *J. W. Br.* — The American Catholic University. An appeal enz. *J. W. Br.* — Epos-Gebied. *J. W. Brouwers.* — — XLVIde Vergadering van het Nederlandsch Aardrijkskundig genootschap. — Kaarten van Nedelrandsche steden. — Mededeelingen. — Inhoud van Tijdschriften.

Bijblad: De Moraal en de Kunst. *J. W. Brouwers* — De nieuwe Wetenschappelijke uitgave van Cornelius Nepos. *Dr. Pro esseur A. M. V.* — El nihilista espanol, por el doctor Seliva. *J. W. Br.* Schoone Kunsten. — Kunst en Letteren.

Marius, Vondel, Du Jardin.

Alweder heeft de Weleerw. heer B. H. Klönne een poging gewaagd om »Marius te handhaven« tegenover mijn «Laurens en Vondel.«

De heer Klönne schrijft in alle gemoedelijkheid [1]): »daar komen in deze repliek een paar belangrijke bladzijden voor, die mij het antwoord tot een gebiedenden plicht maken«.

Bestond die »gebiedende plicht« niet, hij »zou het stilzwijgen hebben bewaard.« Waarom? Luister. »Omdat de overige bladzijden geen wederlegging van mijne bewijsgronden bevatten en geen enkelen nieuwen lichtstraal over het vraagstuk werpen.«

Ik zelf heb mij veroorloofd die woorden te spalken, ten einde de aandacht er op te vestigen dergenen, die mijne brochure gelezen hebben. Meer zal ik er niet bijvoegen, 't zou, geloof ik, overbodig wezen.

In zijn verdere repliek wendt het mijn tegenstander over een anderen boeg: hij werpt zich nu op de zoogenaamde traditie ten gunste van zijn voorganger. In *Marius en Vondel, bekeerder en bekeerling* luidde het nog: »Pater Allard zal, hoop ik, van mij niet vergen, dat ik mij de moeite geef, om die omgeworpen getuigen weder op de been te brengen«. Thans echter poogt de schrijver de door mij »omgeworpen getuigen« weder op de been te brengen, ten bewijze dat er werkelijk eene trait, op waarheid gegrond, ten gunste van Marius bestaat.

De quaestie is hiermede verplaatst en nu eigenlijk geworden: Kan een schraal getuigenis van een onbetrouwbaren zegsman [2]) 73 jaren na de gebeurtenis afgelegd, maar door velen te goeder trouw overgenomen en min of meer opgesierd, genoegzamen waarborg opleveren voor eene op waarheid steunende traditie? Kan vooral zulk een getuigenis opwegen tegen een omstandig verhaal, door belanglooze tijdgenooten, oor- en ooggetuigen van 't verhaalde in 't jaar zelf der gebeurtenis opgeteekend en naar Rome gezonden, waar het stuk verborgen bleef tot in 't jaar 1868? Kan dat?

De heer Klönne antwoordt *ja*, ik beweer *neen* en dat in de innigste overtuiging, dat er nog gezonde menschenhersenen zullen gevonden worden, die de volgende stellingen aannemen. In 't algemeen gesproken, zijn de tijdgenooten eener gebeurtenis ook degenen, die het meest vertrouwen verdienen, om de zeer eenvoudige reden, dat zij het best op de hoogte kunnen zijn van hetgeen zij getuigen. En onder die tijdgenooten verdienen zij het meest vertrouwen, die, blijkens hun getuigenis zelf, oor- en ooggetuigen waren van 't geen zij beweren of verhalen. En onder die oor- en ooggetuigen staan zij voorop, die er geen belang bij hadden aan de waarheid te kort te doen maar integendeel veel belang, dat de zaak verborgen bleef.

Voor 't oogenblik bepaal ik mij bij een enkelen getuige onder de velen, door mijn tegenstander opgeroepen, te weten den Pater Dominicaan Thomas Du Jardin.

Ziehier, waarom.

Op blz. 7 mijner eerste *Studie* schreef ik dat »voor zoo verre wij konden nagaan, de *Batavia sacra* de eerste is«, die Vondel's bekeering aan L. Marius toeschrijft. Deze bewering bleef »gehandhaafd« totdat rector Klönne meende, althans een ouderen getuige ontdekt te hebben.

Ter logenstraffing dan mijner bewering geeft de Schrijver van *Marius gehandhaafd* op blz. 21 het volgende te lezen: »Ter aanvulling der eenmaal bekende reeks [van getuigen], wensch ik slechts een paar mannen aan te voeren, die mede de traditie voor Marius op schitterende wijze hebben bevestigd. De eerste, tevens de oudste, is Du Jardin, de jongste Mr. Jacob Van Lennep. [1])

»In het jaar 1710, dus nog 5 jaren vóór de verschijning der *Batavia sacra*, gaf pater Thomas Du

[1]) Blz. 5 van den afzonderlijken overdruk uit *De Katholiek* (September- en October-nummer 1885).

[2]) Op schitterende wijze heeft onlangs, toen deze bladzijden reeds geschreven waren, Pater Van Lommel in 't 25ste deel der *Studiën* (bl. 179—185) de onbetrouwbaarheid van den mensch en den schrijver H. F. Van Heussen aangetoond.

[1]) Ook J. Van Lennep, die mij zoo uitbundig bijstemde en aldus zijn zoogenaamd getuigenis herriep, moet als getuige dienen; als getuige moet er bijgetrokken worden zelfs Van Vloten, die uitdrukkelijk schrijft: „Niet Pater *(sic)* Marius.... maar de nederlandsche zendelingen der Societeit van Jezus brachten Vondel's bekeering te weeg" en elders: De eigenlijke bewerker van zijn geloofsverandering was de te St.-Omer geboren en daarom Fransch genoemde Jezuïeten-pater, Pieter Laurentz." Terecht is in *De Tijd* van 21 Sept. ll. op de data gewezen door Alb. Thijm, die mij, onder dagteekening van 25 Juli geschreven had: „Als ik tot de kamprechters behoor, dan geef ik u mijn stem."

Jardin, van de orde der Predikheeren, Doctor der Godgeleerdheid aan de universiteit van Leuven, een strijdschrift in het licht tegen den Middelburgschen predikant Jacob Leydekker, waarin op blz. 1068 omtrent de bekeering van Vondel de volgende merkwaardige woorden voorkomen: [1])

»»Naer vele Samen-spraecken met den Heer *Leo-*
»»*nardus Marius*, eenen *Roomschen-Catholycken* Pastoor
»»van *Amsterdam*, die seer ervaeren was in de Ghe-
»»loof-gheschillen ende in de wetenschap van de H.
»»Schriftuur (waer van hy kende de oorspronckelijcke
»»Taelen) heeft den Heere *Vonder* de ketterye ver-
»»laeten, ende aenveerde de Roomsche Catholycke
»»Religie, in de welcke hij heeft gheleeft tot de doodt
»»toe met eene selsame godtvruchtichheyt enz.«« [2])

Dus....

Ik antwoord.

Helaas! die gevaarlijke bibliographie heeft Marius' opvolger alweder ondeugende parten gespeeld.

Er bestaan geen twee uitgaven van Du Jardin's werk, getiteld *Spore der Catholycke* enz., en dit slechts éénmaal uitgegeven werk is verschenen niet in 1710, maar in 1715, dus geen 4 jaren vóór maar een jaar nà de *Batavia sacra.*

Hoe glibberig zijn de paden van 't bibliographisch grondgebied!

Mijn geachte, maar niet gelukkige tegenstander heeft zich alweder laten verschalken door den niet begrepen titel des boeks, in al zijne lengte aldus luidend: *Spore der Catholycke, ghescherpt door sestigh pointen, tegen het buyten-sporigh stampen van den Hr. Jacob Leydekker, predikant tot Middelburgh; in de welcke* DE WAERHEYT VAN HET ROOMSCH-CATHOLYCK GHELOOF TEGEN DE DWALINGHEN DEZER LAESTE TIJDEN BONDIGLIJCK WORDT VERDEDIGHT: EERST IN HET LICHT GHEGHEVEN ANNO 1710 *en de nu hier andermaal ghedruckt, benevens de samenspraek tusschen den auteur der selve, Pr. Thomas Du Jardin, der Predickheeren Orden, Doctor der Godtgeleertheyt in de Universiteyt van Loven, en Hr. Jacob Leydekker. — Te Ghendt, bij Augustinus Graet, in den Enghel*, 1715.«

De met kapitaaltjes gedrukte woorden maken den titel uit van een ander boek, dat werkelijk in 1710 te Gent in twee kwartijnen is uitgegeven [3]) en thans in zijn geheel wordt opgenomen of »nu hier andermael ghedrukt» in de *Spore* van 1715. Laatstgenoemde werk is eene verdediging van 't eerstgenoemde tegen den aanval van Leydekker. De *Spore* is dan ook in twee kolommen gedrukt: de rechterzijde van iedere pagina bevat het *Geloofsgeschil van P. Du Jardin* uit 1710, de linkerzijde het *Antwoort van H. Leydekker verijdelt* (door Du Jardin) in 1715.

Het door rector Klönne aangehaalde citaat van Du Jardin ten gunste van Marius komt niet voor in 't werk van 1710, maar in het bijvoegsel des werks van 1715. Op blz. 1054 luidt de titel: *Bygheevoeght gheloofsgeschil van den kerkelycke afluet* en op blz. 1061 begint het *Verhaal van doorluchtighe Bekeeringhen van verscheyde Duysche, Sweedsche, Fransche Engelsche, Schotsche en Nederlandtsche Protestanten ofte Gereformeerde tot het Roomsch Catholijck Gheloove, waer by oock komt de bekeeringhe van mijn Vader, Grootvader en Groot-moeder.*

Hadde de eerw. heer Klönne zich de kleine moeite getroost de tweede bladzijde te lezen van Dujardin's *Opdracht aen.:.. de gedeputeerden.... van Vlaenderen,* aanstonds zou hij zijne dwaling ontdekt hebben. En was zijn oog gevallen op de drie kerkelijke goedkeuringen, alle drie van Maart 1715, hij zou zijne dwaling *bevestigd* hebben gevonden [1]).

Nog iets ten overvloede.

Op bl. 21 van *Marius gehandhaafd* schrijft mijn tegenstander: »Aan deze geschiedbron meen ik eene bijzondere waarde te mogen hechten, omdat de schrijver behoorde tot eene familie van bekeerlingen, die tijdgenooten waren van Vondel« En na dit aangetoond te hebben vervolgt hij: »Ik acht het geene vermetelheid te veronderstellen, dat Nicolaus Du Jardin, des Schrijvers vader, die bijna gelijktijdig met Vondel Roomsch werd en daarna tot het jaar 1655 te 's Gravenhage woonde, met de omstandigheden, waarmede de bekeering van den grooten dichter gepaard ging, niet onbekend is gebleven; daarvoor had Vondels overgang in den lande te veel verbolgenheid en misbaar verwekt. Vooral in die dagen van fellen religieuzen strijd zullen de bekeerlingen elkanders lot met belangstelling hebben nagegaan. Maar dan mogen wij ook op goeden grond aannemen, dat de vader zijn vromen zoon zal verhaald hebben, wat hij zelf had ondervonden. Die zoon nu, de pater Dominicaan, de schrijver der *Spore*. verklaart met duidelijke woorden, dat zijn grootvader door een pater Jezuiët en op even onvoorwaardelijke wijze, dat Vondel door Marius tot de Kerk gebracht werd.«

Schijnbaar zeer vernuftig en toch allerongelukkigst!

Indien het waar is, dat pater Thomas Dujardin door zijn vader zoo innig bekend was met Vondel als de heer Klönne veronderstelt, dan vraag ik *a*) Waarom hem dan *Vonder* genoemd? Men pleegt toch vóór alles den naam althans te kennen van goed bekenden. De dichter zelf en zijne tijdgenooten schrijven nu eens *Vondel, van Vondel, van den Vondel*, dan weer *van Von-*

[1]) Ik citeer uit den 2den [?] druk, die in 1715 verscheen. *(Noot van den heer Klönne).*

[2]) Over den even vromen als geleerden zoon van Dominicus kan men raadplegen, behalve de *Scriptores ordinis Praedicatorum* van Echard en Quetif, Goethals' *Histoire des lettres* IV 246—255; Monlart in de *Annuaire de l'université catholique* 1854 pag. 193—227, en mijn opstel over de du Jardins in de *Dietsche Warande* XI of N R. I 409—429. waar het op bladz. 409 den schijn kan hebben, dat ik mij schuldig heb gemaakt aan dezelfde zonde als rector Klönne, toen ik beweerde, dat Pr. Du Jardin in 1710 en vervolgens in 1715 zijne katholieke sporen met *sestigh pointen* gescherpt heeft tegen het *buytensporigh stampen* van den Middelburgschen predikant Hr. Jacob Leydekker.“ Klönne had er gebruik van kunnen maken om mij nog meer in 't nauw te brengen.

[3]) *Geloofsgeschillen in dewelcke de waerheyt van het Roomsch-catholijck geloof tegens de dwalingen dezer laetste tijden bondighlijck wordt verdedigt, door enz.* Gent 1710 2 deelen in 4o. Verg. Goethals' *Histoire des lettres* IV pag. 251, 252. Ziehier de chronologie der overige strijdschriften. Op verzoek der classis van Walcheren schreef Leydekker, in 't volgend jaar, tegen den Pr. Dujardin in 1710: *De hervormde kerk in 't gemeen verdedigt tegen het Pausdom, in 't bijzonder tegen den hoon, den Hervormers en hunne Leere aangedaan door den R. Priester Thomas du Jardin, in zijn boek, genaamd „Geloofsgeschillen“* enz Middelburg bij S. Boter 1711, 4o. Hierop volgde in 1715 Dujardin's *Spore*, ten jare 1716 alweer door Leydekker bestreden in *De hervormde Kerk, andermaal verdedigt tegen het Pausdom, in 't bijzonder tegen den hoon, den Hervormers en hervormde leere weer zeer onfatsoenlijk aangedaan door den R. Priester Thomas du Jardin, in zijn boek genaamd: Spore* enz. Middelburg 1716, 4o. Verg. Glasius' en Van der Aa's woordenboeken.

[1]) Al heeft ook Pr. Van Lommel de quaestie Du Jardin reeds overvloedig toegelicht in de laatste afleveringen der *Studiën* (bl. 190—193), meende ik mijn voor de pers gereed liggend opstel niet te moeten onderdrukken, vooral om de nu in den tekst volgende bijzonderheden.

delen, van der Vondel n, ook wel *V ndelens, van Vondelens,* — n o o i t *Vonder.* Dan vraag ik *b*) waarom hem uyt *Calviniaensche* ouders laten geboren worden? Iedereen weet toch dat Vondel's ouders Doopsgezinden of Mennisten waren, dat Vondel zelf van 't doopsgezind gevoelen tot de Katholieke leer is overgegaan en geheel zijn leven lang vóór als na zijne bekeering een ingeboren haat koesterde jegens Calvijn« het ondier, dat zijn pooten nog durft branden aan Serveet.« Dan vraag ik *c*)waarom hem in Hollandt laten komen ten tijde van het vermaert geschil tusschen de Arminianen en de Gommaristen,«? 't Is toch overbekend dat onze toekomstige Dichterkoning reeds in 1596 (misschien nog vroeger) als negenjarige knaap met zijne ouders zich vestigde in Noordnederland: Toen waren de Gommaristische en Arminiaansche geschillen nog ver te zoeken.

Ik kan het niet helpen, dat rector Klönne vergeten heeft deze bijna onmiddellijk voorafgaande bijzonderheden er bij te voegen, ten bewijze hoe nauwkeurig de anders zoo voortreffelijke pater Thomas Dujardin door zijn vader bekend was gemaakt met Vondel's bekeeringsgeschiedenis.

Duidelijkheidshalve geef ik hier het door den heer Klönne vergeten gedeelte van den tekst:« Den Heere *Vonder* was van Keulen gheboren uyt *Calviniaensche* ouders, ende zijnde in *Hollandt* ghekomen ten tijde van het vermaert Geschil tusschen de *Arminianen* en de *Gommaristen* voeghde zich by de *Arminianen*,ende wiert grootelijk gheacht van den *Heere Grotius*«, Aldus Pater Dujardin *Ex immo disce ommes*! Dat het *Ex uno disce ommes* toepasselijk is op schier elke bladzijde van *Marius gehandhaafd door B. H. Klönne*, zal, mocht het nog noodig geoordeeld worden, spoedig blijken uit *Marius en de traditie door H. J. Allard.*

Andermaal zal ik daar geen gewag maken van den toon, waarin geheel de brochure *Marius gehandhaafd* al wederom geschreven is, in de diepste overtuiging dat het beter en verstandiger is maar geheel daarover te zwijgen.

H. J. ALLARD.

Maastricht, 21 *September* 1885.

Petit cartulaire de Gand, recueilli par Fr. *De Potter.* [1])

Een nieuw werk, dat men aan de pen van Fr. De Potter en aan de uitgevers Leliaert Siffers te Gent heeft te danken, is telkens eene verrijking en een nieuwe luister onzer letteren. Nu hebben wij alweer kostbare Archieven zien ontginnen, die voor alle Nederlanders van belang zijn, want de stad Gent heeft gedurende twee eeuwen een eerste viool in de 17 Nederlanden, ja, in Europa gespeeld. En ook heeft Gent altijd een bizondere zorg gehad om hare geschiedenisstukken te bewaren. De zorg om ze aan het publiek bekend te maken had wel wat grooter mogen zijn. Wat de archivisten van Lokeren en Parmentier in 1835 aan het publiek mededeelden, was karig; wat Gachard in 1852 gaf, was goed maar geenszins voldoende. Waar Parmentier slechts een 30 blz. gaf, hebben wij nu bij De Potter een eerste boekdeel in-8o van 410 bladzijden, waarin men meer dan 200 stukken vindt, die meestal op het stadhuis zijn afgeschreven.

Vooral heeft de geroemde oud-archivaris en voorbeeldig werkzame schrijver hier zijn schatten getrokken uit drie schachten dier mijnen, welke tot nog toe meestal werden voorbijgegaan, namelijk:

1o de »Ontvangen brieven«,
2o de »Geschreven brieven.«
3o »Decreten en Advertentiën.«

Maar buitendien worden wij hier nog in 't bezit gesteld van gewichtige stukken die, niet te Gent, maar in de Archieven te Rijssel (Lille) of in de algem. Archieven des Rijks te Brussel berusten: b. v. p. 329, van Graaf Gwi uit het jaar 1281, en zoo voorts.

In de *Appendice* maken we kennis, met verscheiden documenten, die in verband staan met verschillende vakken van volksvlijt en nijverheid, ook van elders naar de Zuid-Nederlanden overgebracht, zooals van aardewerk (faiencerie) door Joos Wijts, alsook Venetiaansche glasblazerijen, (blz. 350 en v.) Fabrieken van zijde en damast, (blz. 355); katoenspinnerijen en lakenfabrieken enz.

Allernuttigst voor den lezer zijn de uitvoerige »Table analytique des Chartes et autres Documents contenus dans ce volume« (bl. 383—401), alsook de »Table alphabétique des noms des personnes et des matières.«

Geoorloofd zal het ons zijn uit het geprezene werk hier over te leggen een *Document uit de XIIe eeuw over de scholen.*

Het is uit het jaar 1178; het is een stuk van den Aartsbisschop-Cardinaal van Reemen (Rheims), ter handhaving van het oude recht op het onderwijs geven in de scholen, dat de stad Gent zich destijds wederrechterlijk had aangematigd

Willelmus Dei gratia Remorum archipiscopus enz. wij vertalen het stuk:

Willem, door de genade Gods Aartsbisschop van Reemen, Cardinaal der heilige Roomsche Kerk, onder den titel van de Heilige Sabina, Legaat van den Apostolischen stoel, aan zijn beminden zoon Simon, notarius te Gent, heil.

Onze zeer geliefde zoon in Christus, Philippus, doorluchtige Graaf van Vlaanderen en Normandië, heeft ons beduidt *hoe voorheen*, als van den eersten grondslag der Kerk van de Heilige Pharailde, welke kerk binnen de stad Gent ligt en de bizondere kapel is van den Graaf van Vlaanderen, de scholen van genoemde stad waren toegewezen aan eenen der Heeren Canunniken, opdat niemand in die stad zich zou aanmatigen scholen te regeeren en te bestieren behalve hij die daartoe vergunning zou hebben verkregen van hem aan wien de scholen door den Graaf toegewezen waren: later evenwel toen gemelde stad door een betreurenswaardig ongeluk door het vuur geheel en al was verslonden en de reeds genoemde Kerk tot puin en assche was vervallen en alle hare privilegie-brieven zoowel van de scholen als van de aalmoezen der Kerke geschonken de prooi der vlammen waren geworden, liet de burgerij om reden de haar toelachende overvloed van rijkdommen en de prachtbouw der huizen die met torens schenen te willen gelijk staan, zich boven mate op haar dominium voorstaan, werd woelig, overmoedig, aanmatigend,

[1]) Grand S. Leliaert, A. Siffer et Cie. Pr: 5 fr.

zoodat ze niet alleen in het overdragen van het schoolbestuur maar ook in vele andere zaken zich het rechtsgebied in het dominium van den Graaf wederrechtelijk aanmatigde. Toen echter de tijden van genoemden Graaf, God en den menschen bevallig, gekomen waren, heeft hij dien trots verbrijzeld en ook de Kerk van de Heilige Pharaïldis weer met scholen en andere bezittingen begiftigd en verrijkt. Wij dan des Graven vroomheid waardeerende, en aan zijne alleszins volgens de rede gestelde daad onze goedkeuring hechtende, willen bij dit ons schrijven de scholen U, door den beminden Zoon Symon Graaf toegewezen, bevestigd en verzekerd hebben, bepalende en onder bedreiging van het anathema verbiedende, dat niemand zonder toestemming en verlof van U het wage scholen te bestieren, waar dan ook binnen de stad Gent of in het rechtsgebied der stad.

Gegeven te Reemen door de hand van Alexander, onzen Cancelier in het jaar van onzes Heeren menschwording. MCLXXVIII.

J. W. Br.

The Charity of the Church a proof of her Divinity. From the Italian of H. E. Cardinal Baluffi. With an introduction by the Rev. Denis Gargan, D. D. Dublin: M. H. Gili and Son. 1885.

De liefdadigheid der Kerk is al sinds bijna 19 eeuwen werkzaam overal waar het Kruis werd geplant, waar Christus werd aanbeden; alle geslachten hebben die wonderwerken van liefde en liefdadigheid en offervaardigheid gezien, en toch is er, bij ons weten, nog nooit een boek gezien, vóór het nu hier aangekondigde, dat die waarheid tot kenspreuk, tot titel heeft gekozen. Wat een heerlijk thema! Men heeft veel in de laatste 25 jaren geschreven en gesproken van de »Geschiedenis der Godsdiensten« van vergelijkende geschiedenis en wat des meer is; en, al weten wij nu dat ons Geloof van God gekomen, dat onze Kerk, door den Godmensch gesticht, bij elke rechtvaardige vergelijking met een anderen godsdienst altijd de Kroon zal spannen, zoo is nochtans het veld der liefdadigheid, de werken van barmhartigheid vooral en bovenal, het kenmerk van Christus' Geloof en Christus' Kerk. In het bovengenoemde werk zien wij die werkingen van geloof ten dienste der lijdende, onderdrukte, vermoorde menschheid in de kinderen, in de vrouw, in de slaven, in de armen en de zieken. Door alle eeuwen heen heeft men gezien, gelijk de ongeloovigen van onze eeuw, de priesterhaters van onze dagen het hebben gezien, in Italië, in Spanje, in Frankrijk, overal elders, bij de choleralijders, bij de verwoestingen van aardbevingen of van overstroomingen.dat de palm der liefdadigheid, de kroon der offervaardigheid, der zelfopoffering wordt behaald door de trouwe zonen en heldhaftige dochters van Christus' Kerk, de Roomsch-Katholieke Kerk. Het gemelde werk van den Cardinaal Baluffi behoeft onze lofprijzing niet. De Engelsche vertaling is met zorg en nauwkeurigheid bewerkt, jammer dat de schrijvers en de aangevoerde documenten niet met voldoende aanwijzingen zijn bekend gemaakt; het is den lezer zoo aangenaam als hij in staat wordt gesteld de documenten te kunnen opzoeken en de juistheid der citaten te kunnen naslaan.

J. W. Br:

P. S. Nog aan te bevelen de in 1856 verschenen (Publ. p. Migne. Paris) *Dictionnaire des bienfaits et beautés du Christianisme* dans tous les ordres, sous tous les aspects et selon tous les modes.

The American Catholic University An appeal enz·

Dit »beroep op de Katholieken van de Vereenigde Staten ten gunste van de Universiteit tot welker oprichting door het laatste Concilie van Baltimore werd besloten,« is onderteekend door de Aartsbisschoppen van Baltimore, Milwaukee, Boston. Philadelphia, en Petra, en andere Bisschoppen, Geestelijken en de volgende Leeken, Eugene Kelly, Michael Jenkins, Bernard M. Ferren, en Thomas E. Wageman, die het beheervoerend Lichaam der nieuwe Universiteit uitmaken.

Dat schrijven van zoo hoog gezag, van zulke bewonderenswaardige wijsheid onderscheidt zich ook nog door zijne letterkundige verdienste.

Uit dat schrijven vernemen wij:

dat tot zetel der Universiteit gekozen is de stad Washington;

dat er een terrein is aangekocht van 66 Morgen lands aan 't hoofd van de Lincoln Avenue;

dat Miss Caldwell als gift heeft ter hand gesteld eene som van 3 honderd duizend dollars.

dat men het werk der gebouwen zal beginnen in November;

dat het eerste departement hetwelk geopend zal worden van Philosophie en Theologie zal zijn;

aan deze faculteiten zullen worden verbonden acht Hoogleeraars-Stoelen. waarvan er ook voor leeken bestemd worden.

Tot de stichting van een Hoogleeraarsstoel voor een leek wordt vereischt honderdduizend dollars en voor een Hoogleeraarsstoel van een Geestelijke vijftigduizend.

Ter stichting van een beurs voor een student wordt vijfduizend dollars verlangd.

Voor dit eerste departement der Universiteit zal dus meer dan een millioen dollars noodig zijn.

De Cursus van wijsbegeerte en Godgeleerdheid zal zes jaren duren.

Voor flinke studenten, die de gewone leerjaargangen in collegiën of seminariën hebben afgemaakt en dan nog tot hoogere en meer uitgebreide studiën willen overgaan, wordt deze Universiteit opgericht ter beoefening van de volledige encyclopedie der wetenschappen.

Volgens »The Cath. World«, moesten jonge lieden, die reeds hun diploma als advocaat hadden of schier klaar waren om als Predikant toegelaten te worden, nog wel vijf of zes jaren studeeren, alvorens zij tot de heilige wijdingen werden toegelaten. Die reeds rector waren of aan het hoofd eener parochie stonden, als Protestant, hadden altijd nog drie jaren studie te doen, alvorens zij tot de katholieke priesterwijding werden aangenomen.

J. W. Br.

Epos-Gebied.

De Duitsche Katholieke Poëzie ontwikkelt een kracht als die van het Centrum op staatkundig gebied. Dezelfde geest spreekt op de tribune en zingt op den Parnas. Te recht ook hier hooren wij den dichter kloek en koen de volle waarheid zeggen tot het duitsche volk:

O mein Volk, mein Volk, du armes! Erstes einst der Gottesstreiter!
Wie hast du nach'grossen Thaten, die der Herr durch dich verrichtet,
Deine Grösse, deine Ehre, deine Freiheit dir vernichtet!
Auf der Reige deines Lebens sah'ich kindisch dich verhöhnen,
Was der Schmuck war deiner Jugend, deiner edlen wun-
[derschönen!
Du bist krank, dein Geist ist irre! wie entstellt sind deine Züge!
Dort an deinem Krankenbette nadern Leidenschaft und Lüge.
Eines nur kann dich noch retten: „Seines Wortes Himmelsgabe!"
O dass doch aus diesem Quelle sich dein Krankes Herz erlabe!

En »Seines Wortes Himmelsgabe« wordt ons hier in een machtig Episch Gedicht gezongen gelijk het door Joannes den Gulden Mond, gelijk het door Leo den Groote werd gesproken. Het poëma dat wij hier onzen lezers nader willen bekend maken, heeft tot titel:

DIE APOSTEL DES HERRN,
Eine Dichtung von Edmond Behringer.

De titel laat reeds vermoeden, dat men zich hier niet moet verwachten op de klassieke eenheid van het oude Epos, maar veel eerder op Epische bestanddeelen door een en denzelfden gedachtengang aan elkander verbonden. Maar die bestanddeelen getuigen eene oorspronkelijke schepping, te voorschijn getreden uit eene diepe opvatting des levens, uit eene frissche beschouwing der natuur, bij den glans en den gloed der waarheden van Gods openbaring, bij de beweging der geschiedenis, in plastische aanschouwelijkheid en in de volle kracht der taal. Ach! waarom kan hier geen reeks van citaten ten voorbeeld worden tentoongesteld.

Noch ist die Nacht tief in sich selbst versunken,
Die Woge säuselt ihr das Schlummerlied;
Da braust heran das Admiraalschiff — trunken
Von Siegen wehn die Wimpel, drunten sprüht
Und glüht das Meer in geisterhaften Funken
Am Schiff, das dröhnend seine Bahnen zieht —
Ein Rachegeist auf zorngeschwellten Flügeln,
Schnaubt es dahin auf schwarzen Wogenhügeln.

Zoo begint het verhaal van de heimvaart der Vandalen terugkeerend van het geplunderde Rome. Doch laten wij een oogenblik den gang van het Epos gadeslaan. Het vindt zijn aanvangspunt in de aloude overlevering dat de Apostelen toen Zij zich de wereld onder elkander verdeelden, niet gelijk de veldheeren van Alexander den Groote, ter verovering met het zwaard, maar ter herschepping door Seines Wortes Himmelsgabe, ook elkander beloofden voor hunne scheiding, naar jaren op bestemden dag te zullen terugkomen bij het meer van Genesareth. Slechts Joannes alleen, de grijze jongeling, is nog over gebleven: al de anderen, die met hun bloed de Kerk hebben gegrondvest, liggen met hun lichaam in het graf, zijn met hunne ziel in het land der verklaring. Ook Jeruzalem, schuldig aan den dood van Godszoon, heeft opgehouden te bestaan, zonder dat er een Jeremias op hare puinhoopen eenig klaaglied aanheffe. Hoe het strafgericht door Christus voorspeld, door Titus wordt voltrokken, maakt verder den eersten zang tot een meesterstuk van epische schildering.

En ziet, terwijl de beminde leerling, de Apostel der liefde toeft en wacht op de komst der geestelijke strijdgenooten, ziet, daar verheft zich van den lichtrijken avondkant en komt over berg en dal nader zweven een tweevoudige lichtstraal; als een brug van maanlicht spant zij zich uit over de wereld, en ziet, twee majestatische gestalten treden nader, Petrus en Paulus. Thans verheft zich het poëma tot hooger visioen, en wordt als een tafereel van Dante, ja, als een tafereel van een profeet van Israël. Beurtelings hooren wij uit den mond dezer prinsen der Apostelen het inwendige en uitwendige lijden en strijden der Kerk, hare vernedering en hare verheerlijking; dat alles zien wij in glansrijke beelden voor onze oogen voorbijtrekken in een hemelsch licht. De heden ongewone zienswijze des dichters in de wereldgeschiedenis doet onze blikken dieper doordringen in de Satans-geniale ziel van Nero. Het laatste gedeelte van dien zang geeft ons in glans van beelden en in gloed van taal een overzicht van den gang der Kerk, door de tijden vol strijds en geduld met vijanden van buiten, met vijanden in eigen kinderen, zoo als een Joannes de Ziener zulks ziet in de toekomst, of een kenner der geschiedenis zulks leerde zien in de eeuwen van het verleden. En er bruischt een plechtstatig lofgezang ter eere van den Heer der dagen en der eeuwigheden, dien ook de Hel met haar nacht als den God der rechtvaardigheid moet eere geven, terwijl de rechtvaardigen in de klaarheden der hemelen hem prijzen en loven als den God der liefde en der zaligheden. De dichter doet ons den Heiland beschouwen in den glans des nieuwen hemels en der nieuwe aarde, waar de laatste strijd is gestreden, de laatste smart is geleden, en de Apostelen, als zijne Vorsten, »schalten und walten.«

De poezië van den dichter is hier als een lusthof in het Oosten, vol van bloemenpracht en natuurkracht.

Joannes ziet *Andreas* naderen:

Und es scheint des Jüngers Blicken eine hehre Feuersäule
Hockgekrönt heraufzuwandeln aus dem Nord in mäss'ger Eile;
Schärfer blickend aber glaubt er eines Königs Bild zu sehen,
Den ein goldgewebter Purpur und ein grau Gelock umwehen
Von des Nordmeers dunckler Küste, durch die nebeldüstern
[Gauen
Wallt er, durch die öden Steppen, über quellenfrissche Auen.
Dort, wo sich aus Riesenbergen nordwärts wälzt die Flut im
[Strome,
Weilt die herrliche Erscheinung über einem Eichendome,
Hebt die Rechte hoch zum Segen, enz.

Na dat ons die nieuwe Kruisiging aan het hout des levens en der verrijzenis is voorgesteld, ontrollen zich verder tafereelen uit de geschiedenis der Kerk, aan inhoud even rijk van gedachten als beeldrijk schoon aan uitvoering. Grootsch en aangrijpend is de voorstelling der landen, zoo in het Oosten als in het Westen, bij de oevers der Zwarte Zee, of in de wouden van het Noorden. En met welk een juistheid is de karakteristiek der verschillende volkeren teruggegeven. Als een rustig landschap is de IVe. zang. Jacobus, de broeder van Joannes, teekent er ons het zieleleven, zinnen en minnen der Allerheiligste Maagd. Wat de

zachte kleurenpracht en beeldenrei in de kerkvensters van gebrand glas zijn in den gothieken tempel, dat is deze zang in zijn poëma. En of de dichter ook begrip en gevoel van kunst heeft, bewijst zijn opvatting der natuur en zijn begrip der Gothiek, zelden door iemand zoo klaar en zoo volledig geschetst als zijn gedicht het hier doet. In den V. zang zijn wij getuigen van het werkend en verlossend optreden des Goddelijken Heilands. Treffend wordt de verhouding van het Jodendom tot de Kerk gekarakteriseerd in den Apostel Thomas. Niet minder uitmuntend is de voorstelling van het naar waarheid hongerende en naar schoonheid dorstende Griekenland, als ook die van het oude en die van het nieuwe Rome. Dat hier de Dichter de kracht van zijn geloof en de warmte zijner liefde tot Gods Kerk heeft aan het woord gelaten en hoe de stroomen der Poëzie aan zijne Katholieke ziel ontschieten gelijk uit ééne bron de vier stroomen van het Paradijs, laat zich begrijpen. Ook hier kan de lezer niet anders of hem zweeft ook voor de geest: vidi civitatem sanctam novam descendentem de cœlo a Deo, paratam sicut sponsam, ik zag het nieuwe Jerusalem van God uit den hemel dalend, gelijk de bruid in feestgewaad getooid.

En hiermede, al hebben wij niet alle zangen ontleed, zal toch wel genoeg gezegd zijn, om tot zijn waardeering te laten komen het poëma van *Edmund Behringer*, die zal nog meer zulke scheppingen van Poezië, hopen wij, schenken aan het Duitsche Vaderland en aan de Katholieke Moederkerk.

J. W. BROUWERS.

XLVIe Vergadering van het Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap.

Die 46e Vergadering werd gehouden in een der lokalen van »Artis«, onder leiding van den Voorzitter, den heer W. F. Versteeg.

Behalve mededeelingen van het bestuur, enz., had men te verwachten een verslag van hetgeen de hoogleeraren Dr. W. F. R. Suringar en Dr. K. Martin over hunne wetenschappelijke reis naar Nederlandsch West-Indië berichten zouden. Een vijf-en-twintigtal leden was bij de opening aanwezig.

Ofschoon het reglement voorschrijft, zoo sprak de Voorz., dat slechts één vergadering per jaar gehouden zal worden, had men, omdat vrijheid gelaten wordt, indien reizigers belangrijke mededeelingen betreffende hunne tochten hebben te doen, besloten deze buitengewone vergadering te houden.

De Voorz. herinnerde aan de verliezen, die telken jare door het Genootschap betreurd worden, meende, dat dit thans in niet minder mate het geval was: men verloor sedert de vorige verg. door den dood de leden Posthumus, Veth en Nachtigall. De groote verdiensten van ieder hunner stelde spr. met de meeste warmte in het licht, zoowel wat de aardrijkskundige wetenschap in het algemeen, als wat het Genootschap zelf betreft.

De heer Bern. Perthes, lid van de bekende uitgeversfirma te Gotha, werd tot eerelid benoemd. De bibliotheek en de aanzienlijk wordende kaartenverzameling werd voortdurend meer in orde gebracht. Dr. Dornseiffen zal zich elken Woensdag-morgen van 11 tot 12 uur in de bibliotheek bevinden tot het geven van inlichtingen, enz. In de plaats van den heer N. W. Posthumus, trad de heer J. Æ. C. A. Timmerman als secretaris op. De benoeming van een tweeden secr. werd voorloopig niet noodig geacht. Van Regeeringswege werd als ondersteuning voor een wetenschappelijk onderzoek van Nieuw Guinea een Rijks-subsidie van *f* 10,000 toegezegd. Dit bedrag mocht echter niet overschreden worden. Na overweging werd van verschillende zijden deze tocht ontraden, daar de kosten te groot zouden zijn in vergelijking met de beschikbare gelden. Had men daarom aanvankelijk op een zeilvaartuig het oog gehad, ook hierbij stuitte men op gevaren. Later werd van den Minister de belofte ontvangen, dat hij op de aanstaande begrooting een som van *f* 25,000 zou brengen. Intusschen had de president het voorrecht mede te deelen, dat voor dezen tocht de heer van Von Rosenthal de aanzienlijke som van *f* 5000 beschikbaar stelde. (*Toejuiching!*)

Thans wordt in buitenlandsche havens geïnformeerd of daar wellicht een schip met stoomvermogen te vinden was, dat men zou kunnen uitrusten. Tot groote voldoening van het bestuur, werd daarna van genoemden heer Von Rosenthal het bericht ontvangen, dat hij, indien de tocht plaats vond, in 1886 nogmaals *f* 5000 schenken zou.

Men vond een zeeofficier, als zeeman gunstig bekend en aan wien de post van vertrouwen, de hoofdleiding, zou opgedragen worden, een jeugdig doctor in de wis- en natuurkunde, en vele jongelieden boden zich aan om den tocht mede te maken. Maar gelijk men weet, de subsidie werd door 's lands vertegenwoordiging verworpen. Mocht, tengevolge hiervan, de onderneming niet doorgaan, dan zou aan velen een groote teleurstelling worden bereid.

De Hoogleeraar W. F. R. Suringar gaf alsnu een voorloopig verslag van de door hem gedane reis in de Nederlandsch West-Indische bezittingen, waarvan alle bizonderheden in het tijdschrift van het Genootschap zullen worden opgenomen.

Den 12en Dec. 1884 vertrok de expeditie van hier, kwam den 30e dier maand te Paramaribo aan, waar zij drie dagen vertoefde, waarna de reis naar Curaçao werd voortgezet, als het hoofdverblijfpunt uitgekozen.

Spr. gaf nu een schets van het land. Wat de flora aan de Curaçaosche kust, op koraalriffen, de klippen en de bergen en ook, wat den plantengroei op de andere eilanden betreft, trad hij in bizonderheden, terwijl de voordracht met de voorlezing van eenige bladzijden uit het gehouden dagboek: een tocht op Suriname en voornamelijk de veelzijdige schoonheid van een tropisch bosch schilderend, besloten werd.

Tot leden van het bestuur bleken gekozen te zijn Mr. S. Mulder en G. Von Rosenthal.

Kaarten van Nederlandsche Steden

door Jacobus Van Deventer.

Het *Institut National de Géographie* te Brussel, heeft een begin gemaakt met de uitgaaf van: *Cent plans du Géographe Jacques de Deventer, exécutés sur les ordres de Charles-Quint et de Philippe II, reproduits en facsimile chromographique.* Van den beroemden kaartenmaker Van Deventer worden in ons land, te Brussel en

te Madrid nog de plans van 205 steden bewaard; 109 van die steden liggen binnen de grenzen van het tegenwoordige Koninkrijk der Nederlanden; die 109 worden door het genoemde Instituut *niet* uitgegeven.

De reproductiën der kaarten van thans Belgische steden, die het *Institut Nation. de Géogr.* reeds in het licht deed verschijnen, zijn ongemeen schoon van uitvoering.

De te reproduceeren plans van Van Deventer munten uit door nauwkeurigheid en zorgvuldige bewerking: ze zijn voor de geschiedenis en topographie der verschillende steden van overwegend belang.

Wij vernemen dan ook met groot genoegen uit Noord-Brabant, dat het bestuur van het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen aldaar zich heeft afgevraagd, of het niet mogelijk zou zijn, om door samenwerking van de in ons Land bestaande historische, aardrijkskundige en andere dergelijke genootschappen en vereenigingen, die 109 plans ook het licht te doen zien. Het Instituut schijnt niet ongenegen zich met de uitgaaf te belasten, mits er gezorgd worde voor de betaling der kosten, circa *ƒ* 250 per kaart, en voor de levering van beschrijvenden tekst bij ieder plan.

Het bestuur van genoemd Noordbrabantsch genootschap zal zich nu wenden tot bovenbedoelde verschillende vereenigingen en genootschappen met verzoek om medewerking. Tot dit einde zal op nader te bepalen dag te Utrecht een vergadering worden belegd, waarin de zaak zal worden besproken.

Ziehier een opgave der kaarten van Van Deventer, die voor het beoogde doel beschikbaar zijn.

1o. Plans, bewaard wordende in Nederland: Aardenburg, Alkmaar, Amsterdam, Appingadam, Arnhem, Axel, Bolsward, Bommel, Breevoort, Den Briel, Brouwershaven, Buren, Campen, Cuilenborg, Daelhem, Doetichem, Dokkum, Dordrecht, Edam, Enkhuizen, Franeker, Geervliet, Genemuiden, Goeree, Goes, Gorkum en Workum, Gouda, 's Gravenhage, Grootebroek, Harlingen, Hasselt (Overijsel), 's-Heerenberg, Hinlopen, Hoorn, Hulst, Leeuwarden, Sint Maartensdijk, Medemblik, Middelburg, Monnikendam, Montfoort (Zuid-Holland), Montfoort (Limburg), Muiden en Weesp, Naarden, Oostburg, Ootmarsum, Oudewater, Purmerend, Rhenen, Roemerswaal, Schiedam, Schoonhoven, Sloten, Sneek, Stavoren, Steenwijk, Stralen, Tholen, Tiel, Venlo, Vianen, Vlaardingen, Vlissingen, Wachtendonk, Wageningen, Weert, Westkappel, Workum, IJlst, IJselstein, Zierikzee.

2o. Plans, berustende in de koninklijke bibliotheek te Brussel: Bergen-op-Zoom, 's Hertogenbosch, Eindhoven, Geertruidenberg, Helmond, Heusden, Meghen.

3o. Plans, bewaard wordende te Madrid: Amersfoort, Arnemuiden, Asperen, Delden, Delft, Deventer, Doesburg, Elburg, Enschedé, Groningen, Groll, Haarlem, Harderwijk, Hattem, Kuinre, Leerdam, Leiden, Lochem, Oldenzeel, Rhenen (?), Rotterdam, Utrecht, Vollenhoven, Woerden, Wijk bij Duurstede, Zevenbergen, Zutfen, Zwolle.

Mededeelingen.

Amendement Cremer. — In de Tweede Kamer is een amendement-Cremer, om in plaats van *ƒ* 25,000 slechts *ƒ* 10,000 subsidie te geven aan het Aardrijkskundig Genootschap, ten behoeve van den onderzoekingstocht naar Nieuw-Guinea, aangenomen met 49 tegen 21 stemmen.

Dr. C. Leemans vierde zijn 50-*jarig jubileum* als directeur van 's Rijks Museum van Oudheid te Leiden.

Tot waardige viering van den dag werd op het initiatief van de heeren dr. W. Pleyte, A. P. M. Van Oordt en T. De Stoppelaar aan geleerden binnen en buiten het Land uitnoodiging gezonden, om een bijdrage te schrijven voor een Album. Die bijdrage moest zoo mogelijk bestaan uit een verslag van een nieuwe ontdekking, door den schrijver op zijn gebied gedaan. De oproeping was waarlijk niet vruchteloos, de bijdragen stroomden naar Leiden. En zoo ontstond het album, dat dr. Leemans werd aangeboden.

Het is een flink quartijn, in keurig rooden band gevat. Tot titel voert het: *Etudes archéologiques, linguistiques et historiques, dédiées à Mr. le Dr. C. Leemans.*

Door het Weekblad van het Recht van 30 Nov. j. l. wordt ons ter kennis gebracht eene zeer vleiende beoordeeling, welke in een der eerste rechtsgeleerde organen: de beroemde *Jurisprudence Générale, Recueil Périodique et Critique de Législation et de Doctrine* van Dalloz voorkomt over de *Code du Commerce d' Italie* van onzen landgenoot, Mr. Joan Bohl. De Parijsche criticus deelt nauwkeurig den inhoud van het werk mede, en acht het Italiaansche handelswetboek wegens volledigheid en voortreffelijke samenstelling, een gedenkstuk van wetgeving. Hij prijst het praktische van Mr. Bohl's aanteekeningen, huldigt het ruime deel aan de vergelijkende rechtswetenschap geschonken, en alhoewel hij betreurt dat de heer Bohl, ofschoon zeer vertrouwd met het Fransch, zich niet vereenzelvigde met de rechtstaal, waardoor zijne pen haar vreemde oorsprong verraadt, roemt hij nogmaals den commentaar als met bondige juistheid gesteld, de vraagstukken als met groote klaarheid samengevat, de citaten als weldoordacht gekozen, en eindigt met het werk zoowel aan de handelswereld als aan de rechtsgeleerden van beroep aan te bevelen.

»*De verloren handschoen*« van H. Conscience is in het Engelsch vertaald en wordt door de Engelsche Pers hoog geprezen.

Monument-fontein te Groningen. Aan den Amsteldijk te Nieuwer-Amstel, in het *atelier* van de beeldhouwers Van den Bossche en Crevels, was voor genoodigden gelegenheid het model te zien — op $^1/_{10}$ der verlangde grootte — van de fontein, welke de burgerij van Groningen aan hunne stad ten geschenke wenscht te geven, ter herinnering aan de slechting der wallen, welke haar in hare uitbreiding belemmerden.

Het is in Italiaanschen renaissance-stijl ontworpen door den heer Henri Evers, bouwkundige, en werd in het vorig jaar met den Ien prijs bekroond, bij een *internationaal concours*. Uit een waterbassin, in doorsnede 15 Meter, zal, op dooreen gestorte blokken bazalt, een tempel verrijzen, aan welks voetstuk op

vier hoeken, geniussen zitten, alle dolfijnen vasthoudend, die waterstralen omhoogspuiten, welke in vier bekkens neerstorten. Buitendien stroomt nog uit viermaal drie monden op deze hoeken, en uit vier op de zijden van het voetstuk het water naar omlaag.

Onder den open koepel van den tempel staat een genius ,met een fakkel in de eene en een hoorn van overvloed in de andere hand: zinnebeelden van verlichting en welvaart, die, evenals de bijenkorven op den voet met het opschrift: »Door de burgerij aan de stad gewijd« op hare nijverheid, en verbroken kluisters op, de vrijheid van ontwikkeling nu aan de stad gegeven, wijzen. Op de lijst van den koepel zijn Wetenschap, Kunst, Nijverheid en Handel vertegenwoordigd.

Het geheel zal een hoogte hebben van 11 Meter, Voor den voet is blauwe hardsteen, voor het verdere witte steen en voor den koepel en het beeldwerk zinkbrons gekozen. Het Heerenplein te Groningen, waar het kunstwerk zal verrijzen, zal op een benijdbaar sieraad der stad mogen roemen.

In de *Illustration Européenne* komen van tijd tot tijd platen voor, die men op 't eerste gezicht voor staalgravures zou houden; en toch zijn ze niets anders dan gewone houtgravures of clichés. Door het gebruiken van een fond, waarop kunstmatige lijnen zijn aangebracht en later de houtsneden gedrukt worden, verkrijgen deze geheel en al het aanzien van staalgravures. Om zich hiervan te overtuigen vergelijke men zulk een plaat uit de *Illustration Européenne* met die uit eene andere Illustratie, en het verschil springt dan vooral door de aangestipte kunstmatige lijnen dadelijk in 't oog. Het spreekt van zelf, dat de op die wijze verkregen platen veel goedkooper dan de echte staalgravures zijn. Ook daarom is deze uitvinding, waarvan de eer aan den heer Henri Bogaerts toekomt, van groote waarde.

Met een hoogst belangrijk werk werd in Nov., schreef men, een begin gemaakt door de firma A. Levy & Co. te Parijs. Alsdan zou verschijnen de eerste aflevering van *La grande Encyclopédie. Inventaire raisonné des sciences, des lettres et des arts, pour la fin du XIXe siècle, par une société de savants et de gens de lettres.* Deze nieuwe Encyclopaedie, waaraan meer dan 25000 illustratiën en kaarten werden toegevoegd, zal 20 à 25 deelen vormen, grand in-8o. jésus, van 1200 pagina's, welke worden uitgegeven in wekelijksche afl. van 48 paginas. De prijs van elke aflevering is 1 frank en de prijs van elk deel 25 fr. ingenaaid en 49 fr. gebonden. Uitvoerige prospectussen zullen spoedig verkrijgbaar zijn.

Een Fransch geleerde is nu bezig met het samenstellen van een catalogus der staats-boekerij van Monaco. Die boekerij bestaat ongeveer uit 20.000 brieven van personen uit de geschiedenis: Richelieu, Mazarin, Catharina van Medicis, Louvois, Colbert, Montaigne enz.

Het *Louvre*-museum te Parijs heeft van een commissie van kunstliefhebbers een zestal kostbare schilderijen ten geschenke ontvangen, welke die kunstvrienden niet het land wilden laten uitgaan en voor welker aankoop zij een inschrijving openden. Baron Alph. de Rothschild gaf het voorbeeld, door voor *f* 40,000 te teekenen.

»De zes stukken zijn: een »Doode Christus,« van Carlo Gruvelli; de »Aankondiging van Maria,« door Fra Angelico; hetzelfde onderwerp, door een kunstenaar der Vlaamsche school; de »Maagd bij den put,« van Sandro Botticelli; »St. George,« van Lucas Gassel, en de »Lelie-Madonna,« van Hugo van der Goes.

Te Berlijn is uitgegeven een genealogisch unicum, het *Augsburger Hochzeitsbuch.* Dit boek werd begonnen door Hans Schellenberger in 1484 en door zijne nakomelingen voortgezet tot 1591. Het bevat nauwkeurige aanteekeningen van de in dat tijdvak gesloten huwelijken uit den aanzienlijken stand, van gewichtige gebeurtenissen uit dien tijd, in origineele en naïeve rijmen. Niet alleen voor Zuid-Duitsche, ook voor Zwabensche en Oostenrijksche families is het zeer belangrijk, omdat kerkboeken uit dien tijd ontbreken. Voor heraldici zal deze uitgave welkom zijn, daar de wapens uit het handschrift nauwkeurig gecopiëerd zijn.

De Sultan van Marokko heeft twee duizend handschriften uit zijne boekerij aan de *Medresseh* (hoogeschool) te Fez geschonken. De boekerij van dien Sultan, welke reeds in 920 bestaan moet hebben — ofschoon natuurlijk niet in haar tegenwoordigen omvang — behoort tot de merkwaardigste en kostbaarste der Mohamedaansche wereld. Zij bestaat voornamelijk uit handschriften, waarvan de meesten behoord hebben aan de Moorsche Vorsten, die in Spanje heerschappij voerden, o. a. ook de kostbare boekerij uit het Alhambra, welke de laatste Sultan van Granada naar Marokko medenam.

Inhoud van Tijdschriften.

Journal des Beaux-Arts et de la Littérature. (Red. Direct. A. Siret.)

No. du 15 Nov. Beaux-Arts: Exposition Universelle d' Anvers. Compte-rendu (Suite et fin). — Le Héalisme. Mort d' Auguste Schoy. — Société viennoise pour la propagation des arts. — Chronique judiciaire, responsabilité des experts. Faux-tableaux. — Le musée des portraits d' artistes. Chronique générale. — Annonces.

De Gids van December bevat: Mr. Daniël Veegens en zijne Haagsche studiën. Prof. Theod. Jorissen. — De vierschaar over George Eliot. J. H. Hooijer, — Europeesch landbouw-crediet. Mr. F. S. Van Nierop. — De Meininger Hofkapel. Mr. H. A. Viotta. — Het middelbaar onderwijs in taal- en letterkunde. A. W. Krom-Star Numan. — Een nieuw gedicht van Coppée (Les Jacobites). Mr. J. N. Van Hall. — Fragment eener Javaansche Legende. W. J. Hofdijk. — Politiek Overzicht. Letterkundige Kroniek. Dr: F. D. Pijzel.

Snelpersdrukkerij van Küppers & Laurey, Jansstraat, Haarlem.

De moraal en de Kunst.

Geen huichelarij meer; ook geen onredelijk beweren meer dat iets, te gelijker tijd en onder hetzelfde opzicht kan zijn filozofisch waar en theologisch onwaar: Geen onredelijke, onchristelijke aanmatiging meer, dat men kan zijn te gelijker tijd als privaat man goed Christen en als publiek man een krijg- wat ge kunt; of als publiek man een fashionable echtgenoot en als privaat man een zedeloos wezen.

Zoo ook en niet anders is het met de kunst en de zedeleer.

Wat voor den Christen ongeoorloofd is, is het ook voor den kunstenaar. Onze stelling dus is: dat even als voor het privaat-leven ook voor het publiek leven, de 10 geboden Gods geldig zijn, *ook voor den kunstenaar.* Dit geldt zedelijkerwijze alle kunst en elken Kunstenaar, onverschillig welk het middel en de weg zijner Kunst-uiting moge zijn. Laten wij twee voorbeelden geven. Het gebod: gij zult geen valsche getuigenis geven, geldt niet alleen den sprekenden maar ook den schrijvenden burger. Of hij in proza of in verzen schrijft maakt hier geen verschil. Of hij de eer der levenden of der dooden aantast, maakt voor de zedelijke verantwoordelijkheid geen verschil. Laten wij gedachtig zijn aan het waarheidsvolle spreekwoord: geld verloren, iets verloren. eer verloren, meer verloren; ziel verloren, alles verloren.

Dies moeten wij zeggen: schuldiger dan de dief, die iemands geld rooft, is de schrijver, die iemands eer rooft; nog schuldiger de kunstenaar, die iemands ziel tot zonde voert. Eén voorbeeld: . in de laatste weken, is ook nog in ons land een tooneelwerk van Victor Hugo: Lucrèce Borgia, opgevoerd: Welnu, grooter infamie, grooter laster dan die dichter aan die vrouwe ten laste legt, mag wel niet denkbaar zijn. Een straatroover met een priem kan minder schuldig zijn dan een eerroover met de pen.

Men zegge niet, dat Victor Hugo de waarheid der geschiedenis niet kende; in onze dagen, nu die waarheid met alle geschiedkundige zekerheid is bewezen en gebleken, moest men zulk een lasterstuk niet meer den volke vertoonen.

Dat ook op het gebied der roman-literatuur, voor al wie in God gelooft en oprecht Diens geboden aanhangt, de 10 geboden van den Sinaï nog geldig moeten zijn, zal toch ook wel duidelijk zijn. Wie, als hij de pen opvat, begint met het 6e gebod Gods door te te halen, uit te schrappen, die werpt zijn ziel ten doem, en begint een satanswerk.

Ook bij wat men noemt de »realistische school«, moeten de 10 geboden Gods blijven gelden. Hoe weinig zulks het geval is bij, helaas! te veel jongere schrijvers, is ons niet onbekend. Van de 25 Fransche romans zal er wel niet één zijn, dien men een eerbaren jongeling of eene eerbare jonge dochter mag in handen geven. Beter is het daarmede gesteld in de Engelsche literatuur. Ook in Duitschland is genoeg goeds te vinden voor wie het hebben wil. In Italië heeft men thans de overstrooming »des latrines de la France«; aanbevolen mag hier worden het lofwaardige en goedkoope boekwerk: *Verismo e Verità* [1].)

[1]) Prato, tip. Giacchetti Figlio e C. 3e ediz. in-16, p. 205. Pr: L. 1,50.

Onder den dekmantel van Realisme en natuur en naturalisme, wat al verzaking van Gods geboden, wat al verlaging wordt er aangeprikkeld! Van die natuur zij gezegd en op die kunstenaars met pen of penseel of beitel, met woord of toon, zij toegepast wat *Guido* een jonge dichter die voorzichtig moet zijn — zoo heerlijk zegt in zijn zangerige taal:

Want uw natuur is als de veile schoone
Die liefkoost, wijl ze inwendig zint op roof,
Of de adder, die, éér ze in haar toorne zich toone,
Het lijf in schitterende kronkels schoof:

Zij pronkt en lonkt en lacht en aêmt bezieling,
En legt haar weelderige vormen bloot.
Doch in haar ingewand daar broeit vernieling,
En achter 't schoone masker grijnst de dood.

Maar als natuur, zijn meestal ook de menschen:
Zij drukt haar stempel op gelaat en geest,
En zoo ook schiept ge uw zonen naar uw wenschen...
Van buiten engel, maar van binnen beest.„

Zoo zoude men in hardere woorden moeten zeggen van te veel kunstenaarswerken: Van kunstvorm engel maar van hartstocht beest. Helaas! of ook niet schier allen, die zich aan dusdanige kunst verlustigen, moeten zeggen met denzelfden dichter:

Ik kwam hier jong, onkundig van de smarte,
Een hart vol liefde en lust en levensmoed...
Ik ga weer heen met een gebroken harte,
Een grijsaard naar den geest... met jeugdig bloed!

Ik leerde hier voor 't eerst het leven kennen
In al zijn zoetheid en zijn bittre pijn:
Eén oogenblik aan 't hoogst geluk gewennen,
Om dan voor de eeuwigheid vervloekt te zijn.

In Spanje woekert ook wel het onkruid voort, maar men heeft er toch nog zoo velen, die in hun *copias del natural* de wetten der moraal en van het eerbaar hart eerbiedigen. Zei niet onlangs één der meest beroemde romanschrijvers, José Maria de Pereda, die met zijn eerste werk »*Escenas montanesas*, al zoo veel lof verwierf [2]) en door zijn: *El sabor de la tierruca*: de smaak, de liefde voor zijn landstreek, gelijkelijk door idealisten en realisten ten hoogste werd verheven. Zelfs een liberaal als *Pérez Galdos* aarzelde niet te schrijven: dat Pereda voor dit soort van werken den zekeren weg van waarneming gebaand heeft en men hem daarvoor nooit genoeg dankbaar zal kunnen zijn. Welnu, die Pereda aarzelt niet te schrijven als volgt: Nu gaat men mij realist noemen, maar ik beken niet te weten wat realisme is in werken des geestes. Wil men door dat woord verstaan hebben de voorstelling van 's menschen karakter en hartstochten en de schildering van natuurtafereelen, binnen de grenzen van zedelijkheid en kunst, dan ben ik een realist en reken het mij tot eer het te zijn; maar wil men mij rangschikken, zoo als men het reeds waagde, onder de vaandels van hen, die nu aan gindsche zijde der Pyreneeën triomfeeren; schrijft men mij toe een naturalisme, dat de verwoestingen van het alcool in haar naaktheid schildert, de vuilheden der waschplaatsen en de geilheden der slechte huizen uitkraamt, dan teeken ik protest aan tegen den laster dien men mij wil aantijgen. Er zijn noch-

[2]) Wij wijzen hier alleen op zijn satyrischen roman: *Don Gonzalo Gonzales de la Gonzalera*; op zijn: „*de tal palo, tal astilla*, zoo boom, zoo spruit; meer nog op zijn „*Sotileza*" op zijn *Pedro Sanchez*.

tans lieden die iets schoons willen vinden *dans ces latrines de la littérature*.

Ook *Diaz Carmona*, in zijne studie over de *Novela naturalista*, wijst ons op die Fransche Zola's, zich wentelend in het vuil *de las cloacas sociales*. Uitmuntend is zijn betoog dat »het naturalisme niet is de school der waarheid en der realiteit, dewijl het geene andere realiteit aanneemt dan die des gevoels, loochenend de ziel, die ook een reeël bestaand wezen is, loochenend de bovennatuurlijke orde, die ook een realiteit is. Van daar een realisme dat, valsch, verminkt, onvolledig is; een zedeleer, — grosera y dependiente de los sentidos, y un arte que se convierte en mero mecanismo, sin grandeza, dignidad, ni extension, — grof en afhankelijk van de sensaties, en een kunst, die louter mecanisme wordt, zonder grootschheid, zonder waardigheid, zonder veel omvattendheid. De laatste gevolgtrekking van zijn betoog is, dat het naturalisme is eene school, valsch in het beginsel, dat haar tot grondslag dient, immoreel in hare tendentiën, in strijd met het ware doel der kunst.« De losbandigheid alleen kan kunst en kunstenaars willen losmaken van de bindende wetten der zedelijkheid. En hier hebben wij slechts te wijzen op wat nu pas in Berlijn heeft plaats: een schilder van naam en van fortuin — zijn naam bezoedelt deze bladzijde niet — werd aangeklaagd een valschen eed te hebben afgelegd om te worden vrijgesproken van schennis der eerbaarheid gepleegd op een kind, die reeds genoeg bedorven, hem tot model diende.

Een schrijver had de schaamteloosheid in de *National Zeitung* de stelling te verdedigen dat de artisten, onder het opzicht van zedekunde, een uitzondering maken en niet aan de gewone wet onderworpen zijn. Der Königliche Procurator, Herr Heinemann, is tegen die stelling met edele verontwaardiging te velde getrokken en heeft bovendien ook nog een brochure uitgegeven, vol zin en gestrengheid tegen een dusdanig vervaren. Daarna hebben 150 kunstenaren, schilders en beeldhouwers, van Berlijn tot den procureur Heinemann een protest gericht met de verklaring dat zij allen volkomen het met hem eens zijn; dat zij geen aanspraak maken op eene zoo weinig eervolle uitzondering; dat zij zich even als alle anderen onderworpen achten aan de zedewet. Op die rol van dat zoo lofwaardig protest vindt men de hoogstgevierde kunstenaars als daar zijn b. v. Bleibtreu, Bellermann, Menzel, Knaus, Hildebrand, Meyerheim, Süssmann-Helborn, Encke, Plockhorst, Wolff, Werner, Thumann, Spangenberh, Heyden, Geselschap, enz. En wie weet dan ook niet dat de beeldende kunst in Duitschland haar wederopkomst in deze eeuw te danken heeft aan de godsdienstige en ideale inspiratiën en werken van Overbeck, Cornelius, Veit, Schadon, Steinle, Beudemann en zoo vele andere voortreffelijke Christene Geloovigen.

Met die verklaring waaraan die 150 kunstenaars te Berlijn hun zegel hebben gehangen, mogen wij dit eerste artikel over *Kunst en Moraal* wel afsluiten.

J. W. Br.

[1]) Tot verdere beoordeeling van het naturalisme verwijzen wij naar *Obras completas de D. José de Pereda*, tomo 1. – Prólogo de D. Marcelino Menendez Pelayo

Eene nieuwe wetenschappelijke uitgave van Cornelius Nepos. texte revu et corrigé, suivi, d'un Dictionnaire, par le *P. Ev. Bauwens. S. J.* [1])

Is het niet een lust voor velen aan den eersten latijnschen schrijver met wien zij in hunne jongelingsjaren — 't zij dan gewillig of gedwongen — kennis maakten, later nog eens terug te denken? Bij menigeen misschien bleef er wel een twijfel over of Cornelis Nepos wel ooit bestaan heeft. Leerde hun de Professor niet dat een zekere Æmelius Probus, een tijdgenoot van Theodosius, wel de schrijver kon zijn van »*de viris illustribus*«? Nog onlangs beweerde een Duitsch geleerde, Unger, dat de steller van de bekende levensschetsen niet C. Nepos, ook niet Æm. Probus was, maar wel C. Julius Hyginus, vrijgelatene en bibliothecaris van Keizer Augustus. Het is dus niet alléén over *Thomas a Kempis* dat heden de geleerden twisten of twist zoeken! Wat er nu ook van zij, al deze gissingen zijn door P. Bauwens in een helder licht gesteld, en telkens opgelost ten voordeele van den ouden Cornelius Nepos, Atticus' en Cicero's vriend en tijdgenoot.

Om nu op 19 eeuwen afstands den zuiveren tekst des schrijvers te hebben — en daar is dikwijls behoefte aan, zelfs op korteren afstand: of bestaan er niet sommige schooluitgaven waarin Vondel zóó verminkt werd, dat het *onmogelijk* is den waren zin te begrijpen? — ging de uitgever van Cornelius Nepos op de eerste plaats te rade met Halm's verdienstelijke uitgave, en vervolgens met den tekst van Cobet, Andresen, Gemss enz. Waar er van Halm's tekst werd afgeweken, wordt ook zorgvuldig aangewezen in eene Bijlage, die alleen voor den Professor bestemd is.

Tot dusverre de tekst, en ook de eerste soort van uitgave *voor den leerling*. Want hierin bestaat juist het verschil tusschen de eerste en de tweede soort van uitgave, beide nochtans voor de leerlingen, dat gene alleen den tekst, deze daarenboven nog een Woordenboek bevat. Dit Woordenboek is het eigenaardige en voornaamste deel van den arbeid des Uitgevers. Een woordenboek van Cornelius Nepos te vervaardigen, van hem alleen, maar van hem in zijn geheel en tot in de allerkleinste grammatische en historische bijzonderheden, was voorzeker geen lichte taak. Om er in te slagen, heeft Schrijver zich ten nutte gemaakt Freund, Koch, Haacke, Siebeles, Roersch, Rieman, Lupus enz. voor wat de spraakkunst aangaat, en Lübker, Willems, Reinach, voor wat de geschiedenis betreft. Behalve dit woordenboek bevat deze uitgave nog twee Bijlagen, waarin over de historische dwalingen, (en of er ook velen zijn!) alsmede de grammatische eigenaardigheden van C. Nepos wordt gehandeld.

Maar drie uitgaven te gelijk: dat is kras! zal men wel denken. Het antwoord ligt gereed: »dan is er voor ieders smaak en beurs, goedkoop en ook bestkoop!« Wat

[1]) Edition-in-12. Partie du maître .... fr. 3,00
" in-12. Partie de l'élève .... " 1,30
" in-16 (Sans Dictionnaire) .... " 0,80
Chez *Desclée, Bruges.* 1886

bevat nu de derde soort van uitgave, *voor den Professor* bestemd, meer dan de twee andere? Primo in den tekst zelf eenige volzinnen, welke men geraadzaam heeft gevonden weg te laten in eene uitgaaf voor de studenten; secundo, een meer volledig en meer wetenschappelijk woordenboek; en eindelijk, zooals wij reeds hooger aanstipten, eene bijlaag met de tekst-varianten. Kortom, wij hebben hier te doen met eene critische en echt wetenschappelijke uitgaaf, waardig voorzeker aan de Heeren Professoren en aan alle beoefenaars der latijnsche letteren te worden aanbevolen.

Opmerkelijk! ieder Latijnsche schrijver, hoe eenvoudig dan ook, heeft toch zijn eigen Woordenboek. De grieksche schrijvers, van Xenophon tot Homerus, genieten hetzelfde voorrecht; en wie kent, in 't Fransch de voortreffelijke Woordenboeken niet van de taal van Corneille, van Racine, van Sevigné: enz? Alleen in 't Nederlandsch is er behoefte aan zulk een slag van werken: en de grootste dichters van Holland verkregen nooit van hunne landgenooten eene eer, welke een vreemdeling brengt aan de nagedachtenis van een Cornelius Nepos!

Dr. Professor A. M. V.

El nihilista espanol, por el doctor *Seliva.*

Een nieuw verschijnsel in de Spaansche literatuur van onze dagen is het pas genoemde werk. Het is geen Novelle en schijnt toch tot dat soort te willen behooren. Het is te gelijk didactisch en polemisch. De schrijver beschouwt het realisme van het maatschappelijk wezen; plaatst zich te midden van het gewoel en den strijd der groote belangen, onderzoekt de leeringen en de opiniën der strijdende partijen, en toont aan de heirbaar ook die de verdedigers van waarheid en recht hebben te volgen.

De schrijver laat ons de theorieën, de feiten, de personen optreden in een Parlement. Wij hooren er dan ook redevoeringen, repliek en commentair.

Na de treffende voorrede volgt in zijn geheel de redetwist en het geredekavel van het Parlement, en daarna appendices en indices en aanteekeningen tot toelichting en bevestiging van den tekst. Geen juistere schets van dit werk kunnen wij in weinig woorden geven dan met de hoofddebaten in hun volgorde aan te wijzen. Voorrede: *Tot den goedgunstigen lezer.* — *Zittingen van het vrije Parlement.* — Eerste vergadering: *De liberale theoriën* 1o. Zitting: *van de natuurlijkheid van het liberalisme en zijne eigenschappen.* 2de zitting: *Dat de vrijheid haar hoogste volmaaktheid en grootsheid verschuldigd is aan het Katholicisme* 3de zitting: *Dat de valsche vrijheden van het valsche liberalisme geen grondslag hebben en dat zij oorzaak zijn van den tegenwoordigen warboel.* 4de Zitting: *Verdediging van de liberale vrijheid en derzelver bestrijding.* 5de Zitting: *Repliek en dupliek over hetzelfde onderwerp.* Tweede vergadering. *Daden van het liberalisme.* — 1o Zitting: *Dat het liberalisme zich den Spanjaarden heeft opgedrongen en een rampzalige tweespalt heeft gesticht.* 2de. Zitting: *de secularisatie.* — 3de Zitting: *De Katholieke Unie.* — 4de Zitting: *Verdediging van het traditionalisme.* Derde vergadering. *Liberale personen.* 1e Zitting: *Over het democratische socialisme en deszelfs bestrijding.* — Episode: *Mefistofelische rijksdag.* — 2de Zitting: *Liberalen in soorten.* 3de Zitting: *Algemeene beschouwingen over de uitkomsten van het liberalisme.* — *Beknopt overzicht en gevolgtrekking.* 1e Bijvoegsel: *Geneesmiddelen tegen het liberalisme.* 2de Bijvoegsel: *Over de twijfelingen van Mijnheer Placido.* — Aanteekeningen.

Een historische roman, als gij wilt; och, mochten ook wij onze letterkunde met werken van dien aard zien verrijken!

J. W. Br.

SCHOONE KUNSTEN.

Wij hoorden wel eens beweren, dat bij het zelfstandig naamwoord »Kunst« het bijvoegelijk naamwoord »schoon« overbodig is, daar alle kunst of schoon is of ophoudt kunst te zijn. Wat zal, die dat beweerden, al veel kunnen zeggen bij dit volgend bericht:

De Londensche «*Society of Arts*« schenkt zilveren medailles aan de personen, die zich tegenover het genootschap verdienstelijk hebben gemaakt. Dezer dagen heeft de heer A. Jurgens te Osch die onderscheiding ontvangen voor de lezing in 1884 in het genootschap gehouden over de bereiding van kunstboter.

Herstel aan de Oude-Kerk.

De kerkeraadskamer der Amsterdamsche Oudekerk is van oudsher versierd met een aantal belangrijke schilderijen, die echter door den tijd veel hebben geleden. Met ingenomenheid zullen dus zeker de Nederlandsche kunstvrienden het bericht ontvangen, dat de kerkmeesters het besluit hebben genomen, zoover het zuinig beheer der fondsen dat veroorlooft, de oude kunstwerken te laten herstellen. Reeds is een begin gemaakt met een paneel van Marten Heemskerk, dagteekenende uit 1561. Het is het borstbeeld van den schutspatroon der kerk en der stad, Sint Nicolaas.

Museum te Haarlem.

Vooruitgang in photographie-kunst.

Het is bekend, dat de firma *Ad. Braun & Cie*, evenals nog een of twee anderen in staat is om bij het photographeeren de waarde van alle kleuren, de kracht van alle tonen, het licht in de schaduw terug te geven, kortom alles te doen, wat voor enkele jaren nog werd geheel onmogelijk geacht te zijn. Hoe fraai de photographieën van deze firma ook al waren, die welke zij thans naar de schilderijen van Frans Hals heeft gemaakt, overtreffen al wat zij te voren presteerde. Misschien komt haar hierbij, zou men kunnen denken, iets eigenaardigs van Frans Hals, in zijn bloeitijd, te stade. Men weet immers dat deze meester, evenals enkele anderen van vroeger en later tijd, zich van zeer weinige kleuren bediende. De hulpmiddelen, welke anderen noodig hadden, behoefde hij niet. Om het leven nog beter weer te geven, nog meer indruk te weeg te brengen met slechts twee kleuren, dan anderen met een vol palet, dit is dan ook een streven en een kunnen, een koning der kunst waardig. Misschien, zeiden wij, was dat twee kleurenstelsel in 't voordeel van den photograaf, maar denkt men aan de verbazende fijnheid van tinten en tonen, het gevolg van dien schildertrant, dan komt men tot eene tegenovergestelde meening, onzebewondering voor de kunst

van den heer Braun, welke ook de fijnste tusschentonen weet te behouden, wordt te grooter.

Het album van het Museum te Haarlem bestaat uit 48 photographieën in onveranderlijken kooldruk, vergezeld van eene inleiding en van bijschriften door den op kunsthistorisch gebied welbekenden Georges Laveneste, Inspecteur der Fraaie Kunsten te Parijs. De eerste en tweede aflevering is verschenen.

Haagsch-Album.

Eenige jaren geleden gaf dezelfde firma ook photographische albums van het Museum in Den Haag. Maar sedert is haar vooruitgang in de kunst van photographeeren zóó groot, dat de firma zelve verlangt eene nieuwe uitgave te leveren. Binnen weinige weken zou dan nu ingelijks de eerste aflevering van het Haagsch album verschijnen, waarbij tekst en inleiding geschreven worden door Victor de Stuers.

De nieuwe Kunstvereeniging te Amsterdam.

Bij Koninklijk besluit van 2 Aug. 1885 is de oprichting goedgekeurd van een te Amsterdam te vestigen *Internationale Kunstvereeniging.*

De vereeniging heeft ten doel de oprichting eener doorloopende tentoonstelling van schoone kunsten, decoratieve kunst en kunstnijverheid (industrie de luxe.) Het gebouw der Vereeniging, waarvan de platte grond voor ons ligt, is zeer uitgestrekt. Het is verdeeld in verschillende zalen, waarvan eenige zullen worden gebezigd tot tentoonstelling van kunstwerken, zooals schilderijen en beeldhouwwerken; andere zullen vitrines en étalages van artikelen van weelde bevatten, zooals waaiers, kanten, ceramiek, bronzen; terwijl er ook behoorlijke lokaliteiten bestemd zijn voor muziek-salon, waar de uitstekendste kunstenaars zich zullen kunnen doen hooren, salons voor lezingen, conferenties enz. In de lokalen der Vereeniging zullen de honneurs worden waargenomen door jonge dames van goede huize, wier opvoeding haar niet geschikt maakt om als eenvoudige winkeljuffrouwen dienst te doen, maar wier levensomstandigheden haar toch niet toelaten zonder bepaalde bezigheid te zijn. Dit is eene uitmuntende innovatie, die aan de geheele onderneming een groot »cachet d'élégance« zal geven. Conservatrice van deze tentoonstelling, of liever van dit museum, zal zijn Mej. Cath. Alberdingk Thym, dochter van den bekenden professor in de aesthetika aan de Academie voor beeldende kunsten te Amsterdam, die zelf deel uitmaakt van den Raad van Commissarissen, in gezelschap o. a. van den heer Cuypers, architect der Rijks-Museumgebouwen.

De kunstenaars van alle landen, en allen wier industrie min of meer met de schoone kunsten in verband staat, zullen hunne voortbrengselen kunnen tentoonstellen, mits hunne inzending werkelijk kunstwaarde bezitte, en door de commissie van toelating worde goedgekeurd. De kunstenaars hebben geene plaatsruimte te betalen; de industriëelen moeten de vitrine huren, waarin hunne voortbrengselen zullen worden tentoongesteld.

Werklieden, die iets hebben uitgevonden, en de middelen missen om hunne vinding naar behooren te exploiteeren, zullen bij de Vereeniging *gratis* kunnen tentoonstellen. Het bestuur wil op die wijze er toe medewerken, dat de voordeelen eener uitvinding, waarmede thans menig nauwgezet patroon zijn fortuin maakt, voortaan aan den uitvinder zelven ten goede zullen komen — een edelmoedig en waarlijk philantropisch denkbeeld. (*De Portefeuille.*)

Kunst en Letteren.

De heer F. Stracké, de voortreffelijke kunstenaar, die onze jonge schilders en schilderessen in de onontbeerlijke kunst van het boetseeren opleidt, heeft een nieuwe groep voltooid, die een overtollig bewijs levert, dat het talent van leeren en het talent van scheppen volmaakt goed kunnen samengaan.

Hij heeft een landmeisje in klei voltooid, dat, geknield, haar geit een belletje om den hals hangt. Het is een kunstwerk, dat zich evenzeer aanbeveelt door de innigheid bij eenvoudigen zwier, waarmee de natuur hier wordt uitgedrukt, als door den geoefenden smaak, die in de schikking van het geheel, den stijl der draperieën, ja de geheele compositie herkenbaar is.

Dit fraai idyllische ontwerp, dat vreemd is aan alle behaagzucht en toch zoo uitnemend behaagt, sluit zich waardig aan bij het statuetje der zeedorpbewoonster, dat onlangs door den maëstro bij de Heeren Buffa geëxposeerd is.

Het tegenwoordig model berust voorloopig in de werkplaats van den kunstenaar ter Rijks-Akademie.

Geen land in Europa doet meer ter verheffing en ter verheerlijking van de kunst dan wel Oostenrijk. Geen vereeniging overtreft die van Weenen ter verspreiding van de Kunst. Pas werd den leden toegezonden, eerstens de 2de, 3de en 4de aflevering van *Die Graphischen Künste*, en tweedens de eerste afl. van de Kleine Duitsche en Oostenrijksche Museums door Dr. W. Bode; en derdens, de 7de en 8ste afl. der Groote Museums.

Die Graphischen Künste, onder directie van Dr. *Oscar Berggruen*, geven een levensschets van den schilder Michaël Munkacksky, met 10 eaux-fortes zijner beste doeken en met zijn portret.

De 1ste afl. der Kleine Museums, begiftigt ons o. a. met een *Heilige Familie* uit het museum van Oldenburg, door *Costa*, geschilderd: een *Noorweegsch landschap* door *Van Everdingen*, een *Mansportret* door *Van Ravestein* en een *Kop van een grijsaard* door *Rembrandt*. Nog vier voortreffelijke houtsneden volgens Italiaansche meesters en tekst van Dr. Bode.

De 2de afl. der groote Museum's leveren den leden vier groote gravures: het vrouwenportret van Holbein, gegraveerd door Pfreunder; den beroemden Jeremias van Bendemann door Forberg, een landschap door Krauskopf en de Jardin d'amour van Rubens door Graux.

In volgende Nummers zal men hebben, artikelen van: **Dr. A. Dupont,** Hoogleeraar aan de Universiteit van Leuven; **Prof. Victor Becker,** (Oudenbosch.) **C. Van Z. S.** Theol. Dr.; **J. van den Gheyn,** (Orientaliste, Leuven.) **Prof. Alfons Jansen.** (Wittem.) **Dr. Dom. Palmieri,** Philos. et Theol. Doctor, S. Scripturae Lect. **Dr. L. v. H.**; **J, Muyldermans,** Directeur van het Aartsbisschoppelijk College te Aarschot.

Snelpersdrukkerij van Küppers & Laurey, Jansstraat, Haarlem.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Tweede Serie. Eerste Jaargang. 1886, No. 3.

Dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen, kost per jaar, franco p. p. *ƒ* 3,25: voor het buitenland *ƒ* 3.75. Advertentiën kosten per regel 10 Cent. Groote letters, naar de plaatsruimte. Alles wat de Administratie betreft, gelieve men te zenden *franco* aan de Uitgevers KUPPERS & LAUREY, te *Haarlem.*

Alles wat de redactie betreft en alle boekwerken en Tijdschriften gelieve men *franco* te zenden aan den redacteur J. W. BROUWERS te Bovenkerk bij Amsterdam. Alle toegezondene boekwerken en Tijdschrijten worden vermeld.

Deus scientiarum Dominus est.

PONE CUSTODES FONTIUM.

INHOUD: J. v. d. Aa. Psychologia inferior et Superior, door Dr. *A. Dupont.* — Nog 7 copieën der Navolging uit de XVe. Eeuw. *V. Becker.* — Volks-Almanak voor Ned. Katholieken van Prof. *Jos. A. Alberdingk Thym,* XXXVe. Bundel. — Archief voor Ned. Kunstgeschiedenis — Friesch Gen. voor Geschied- en Oudheidkunde, enz. Bolsward. — Dr. *Th. Jorissen.* voor Doctrina et Amicitia. — Dr. J. H. Gunning, voor de Holl. Maatsch. van Letteren. *F. W. Drijver.* — Aziatische Geleerden ter school te Leuven. — Uit Frankrijk: over Mr. Joan Bohl als Rechtskundige. — Wetensch. Mededeelingen. — Fransche Leestafel. — Romans. — Inhoud van Tijdschriften.

Praelectionem philosophiae scholasticae *brevis Conspectus auctore J. Van der Aa* S. J. *Liber Quartus: Psychologia inferior* seu de Vita organica (1 vol. 100 bl.) *Liber Quintus*: *Psychologia superior*, seu de vita intellectiva (1 vol. 144 bl.) Lovanii, typis Caroli Fonteyn 1885.

De schrijver heeft de Psychologia of zielkunde in twee deelen gesplitst; het eerste behandelt het leven in het algemeen en zijne verschijnselen in het planten- en dierenrijk; het tweede beschouwt het leven in zijne hoogste openbaring op aarde, in den geest van den mensch.

Onnoodig te wijzen op het gewicht van dit onderwerp in onze dagen vooral waarin de ongeloovige wetenschap slechts stof en stofwisseling kent en alle levensuitingen tracht terug te brengen tot beweging en wijziging van de stof.

Wie een helder begrip wenscht te verkrijgen van het leven in de planten en de dieren, van de zinnelijke waarneming, hare natuur, hare voorwaarden, haar beginsel, van het zoogenaamde dierenverstand en deszelfs wezenlijk onderscheid van 's menschen verstand, van het Darwinisme en zijne met de rede en de ervaring strijdende stellingen, leze en studeere het boek van P. Van der Aa; hij zal er de noodige wapenen vinden om de waarheid te verdedigen en de moderne dwalingen aan eene wetenschappelijke critiek te onderwerpen. Wederom zal hij zich overtuigen hoe men ten onrechte beweerde dat de philosophie der school op het gebied der Psychologie in botsing komt met de vorderingen der Psysiologie en andere natuurwetenschappen.

Het levensbeginsel der planten is wezenlijk van de natuur- en scheikundige krachten onderscheiden (bl. 15). Het zinnelijk waarnemingsvermogen gaat boven alle krachten der onbezielde stof (bl. 86). Deze twee grondig bewezene stellingen handhaven de onoverkomelijke kloof tusschen de onbezielde stof- en het planten- en het dierenrijk tegen elke poging van het materialisme om het leven uit eene geleidelijke stofontwikkeling af te leiden. De geleerde schrijver bestrijdt in twee stellingen het ontwikkelingssysteem in het algemeen en het Darwinisme in het bizonder. Als feit is de ontwikkeling van de stof niet ondenkbaar, noch volstrekt onmogelijk, maar zij is in strijd met de thans bestaande wereldorde en natuurwetten. De volgende stelling onderzoekt de theoretische waarde van de veronderstelde ontwikkeling en levert eene degelijke en bondige wederlegging van Darwin's stelsel. De teelkeus, de erfelijkheid, de worsteling voor het bestaan, zijn willekeurige hypothesen door de feiten gelogenstraft en onbekwaam om den oorsprong van het leven en den overgang van de eene soort tot de andere, ook op den laagsten trap, eenigszins te verklaren.

In het tweede deel worden de gewone vragen der hoogere Zielkunde beknopt, maar helder en bevattelijk besproken. De hoogere vermogens van de ziel, haar wezen en hoedanigheden, haar oorsprong, hare bestemming, hare vereeniging met het lichaam, alles in een woord wat noodzakelijk of nuttig is om op wetenschappelijke wijze de grondwaarheden van ons geloof tegen de aanvallen van het materialisme te verdedigen. Het boek houdt rekening met de behoeften van onzen tijd. Een philosophisch Handboek dient, om nut te stichten en aan de eischen van het onderwijs te beantwoorden, den leerling op de hoogte te houden van de wetenschappelijke vragen van den dag en de moeielijkheden op te lossen welke in naam der natuurwetenschappen worden gemaakt. Daarom zij vooral de aandacht gevestigd op het Bijvoegsel tot het tweede Deel, bevattende de volgende hoofdstukken: De Slaap, de Droom, de Krankzinnigheid, het Mesmerisme (bl. 128—144). Deze bladzijden zullen den lezer des te meer welkom zijn omdat de behandelde stof, hoezeer belangrijk en duister, veelal in de Leerboeken gemist wordt. Hoewel het boek den titel draagt van *Brevis Conspectus* zal de lezer ontwaren dat geene enkele wetenswaardige vraag ontbreekt en tevens ruimschoots de gelegenheid wordt gegeven om het eene of andere punt nader te onderzoeken en met de leer van Thomas en andere scholastieken te vergelijken. Daarom verdient het werk allen lof, niet alleen als Handboek voor de studenten, maar ook als Handleiding voor de verklaringen van den Leeraar.

Het laatste deel bevattende de *Theologia naturalis* zal het nuttige en geleerde werk van P. Van der Aa voltooien.

Dr. A. DUPONT.

Nog Zeven copieën der »Navolging uit de XVe eeuw.

Eene Vraag.

Voor eenigen tijd is de bibliotheek verkocht van het oude beroemde Karthuiser Klooster Buxheim in Beieren, welke nog in vrij goeden staat bewaard was gebleven, en vele oude handschriften bevatte. De heer Ed. Waterton kocht onder anderen niet minder dan zeven copieën der Navolging, uit de 15e eeuw, die hij door den heer Thompson, hoofdarchivaris van het *British Museum* en vermaard paleograaf, liet onderzoeken. Deze geleerde gaf de merkwaardige verklaring dat drie dezer copieën in Nederland of althans in de aangrenzende streken van Neder-Duitschland waren geschreven. Een dezer op het oogenblik onder mijne berusting, bevat van de Navolging alleen het eerste boek eindigende met het onderschrift van den copiïst: »Explicit libellus de Imitatione Christi valde utilis et devotus. Amen.« Het behoort dus tot die handschriften welke voldingend bewijzen dat de titel »de Imitatione Christi« oorspronkelijk enkel tot het eerste boek behoorde en dus alle stelsels welke de Navolging uit het Zuiden als een uit vier onderdeelen bestaand geheel naar het Noorden laten overkomen geen verdere overweging verdienen. Dit onderschrift heeft veel overeenkomst met dat van een handschrift der Bourgondische bibliotheek, hetwelk van de Navolging eveneens slechts het eerste boek bevat: »Explicit libellus devotus et humilis, dictus de Imitatione Christi liber. Finitus est anno Domini 1429 ipsa sancta die sanctorum magorum.Osnaburgii hora sexta.Deo gratias.« Het handschrift van den heer Waterton is kennelijk van een andere hand en volgens den heer Thompson ongeveer een dertigtal jaren later vervaardigd. De streek waar het is geschreven zou vrij juist kunnen bepaald worden uit eenige bladzijden in een Nederduitschen tongval gesteld, waarvan wij hier eenige uittreksels willen mededeelen of soms een lezer van den »Wetenschappelijken Nederlander« met de verschillende Dialekten bekend daarover inlichtingen zou kunnen geven.

Na een paar latijnsche bladzijden die eenige gezondheidsvoorschriften bevatten lezen wij:

Regimen aliud.

Ir solet iw hoeden vor alle spise de bose to verdowende is alz gesalten vlesch gesalten visch swinevlesch gense ind vor alle vysche sunderlikest de nicht schubben hebben alz aelslye.

Ir solet eten spise de gut to verdowende is alz eyer hunre Kalfvlesch, Lamvlesch, hamelvleisch, velthunre faysan ind wingartvogel.

Ir solet betyden spacieren ind syn godes modes med juwen bruden ind hoeden iw vor sorge ind bedrofnisse.

Item ir solet bewilen essen eyn vrysch eg, ind drink dar up gude malmesye ind ir solt bewilen drinken over spicanardes ind ir solt bewilen nutzen in juwen spise honinc ind anys.

Waschet de vote in wasser med Komellen gesoden.

. . . .

. . . .

Item als ir hoistet so sollen gi bruken ys op yn allen wisen dat ir moget. . . . .

Item nemet us der apotheken dat heist loch sanum et expertum.

Item claricz gesoegen.

Item hoedet iw vor essik.

Item nemet ysop, druget der ind doit dar toalzo vele zuckers ind etet dat up gebraden brode.

Op de laatste bladzijde van den bundel, die geheel door dezelfde hand is geschreven staan nog eenige Dietsche zinnen:

Sunte Ancelmus leret dat men alzus eynen mynschen yn zynen lesten vragen ind vermanen sal.

Mynsche vrowest du dy, dat du yn deme Kristenen leven sterven machst. He antwordet ja. Is dy ock leid dat du nicht so wael gelevet en hevest alz du van rechtes wege soldes hebben gedaen. He antwardet ja. Hevestu den willen dyn leven to betteren est dij god gunde des levendes. He antwardet ja. Gelovestu dat vor dij gestorven is Ihs Xpsdes levendigen godes soen. He antwardet ja. Gelovestu dat du nich machst salich werden dan vermijddels zijne dode. He antwardet ja. Dirumme o mynsche zo langhe alz du bist yn dessem leven de so sette al dyn. . . .« Hier eindigt plotseling het geheele handschrift; er volgen nog eenige onbeschrevene bladzijden, zoodat de bundel onvoltooid is gebleven.

Mocht eenige lezer dezen tongval weten te huis te brengen dan wordt hij beleefd verzocht dit aan den »Wetenschappelijke Nederlander« mede te deelen.

V. Becker.

VOLKS-ALMANAK
voor
Nederlandsche Katholieken.

35e *Bundel.*

De 35e bundel, dat woord, wij begrijpen het, heeft de medestichter en sinds meer dan 25 jaren de eenige directeur van den bundel, de hoogleeraar J. A. Alberdingk-Thijm, niet zonder aandoening ter neer geschreven.

Eens moge hij den 50en Bundel den Katholieken van Nederland kunnen schenken. Een boek als deze bundel is een weldaad, is een genoegen, en is een oorbaarlijkheid voor de lezende Nederlandsche Katholieken. Wat al verscheidenheid en afwisseling in de hier overgelegde stukken van kernachtige proza en boeiende poezie. De talrijke en korte gedichtjes zijn dit jaar al bizonder gelukkig: rijke inhoud, schoone vorm, zuivere taal. Maar ook, wie zijn er de schrijvers van? Mannen die allergunstigst in den lande bekend staan, gevierde dichters als een Ant. De Rob, als een Dr. D. Dorbeck als een G. Jonckbloet, en anderen.

De proza, na den kalender door V. Becker, begint met den Brief van een officier, aan een vriend, een »ouwe getrouwe«, en heeft tot opschrift »Limburg in de Mei« en tot onderschrift en handteekening: »Uw vriend *Van Vlijmen*«. Dat uitstapje naar Limburg dat bezoek aan het »Klooster der Paters Redemptoristen te Wittem, met die afbeelding van het Klooster, zal gewis allen lezeren welkom zijn. Zijt ook gij, Van Hassel, welkom met uwe voortreffelijke levensschets van

Reginaldus Cool

VIIIe Bisschop van Roermond,
later Bisschop van Antwerpen.

Deze uitstekende man, een knappe kop, een edel hart, nam dienst in het leger dat Filips III onder de wapens hield in de Nederlanden. Dat woelig leven strookte niet met zijn godsdienstig hart; hij verliet het leger en werd opgenomen, rechtsgeleerde als hij was, onder de advocaten van het Brusselsche Hof. Alras had hij een grooten naam verworven. Hij zou gaan trouwen; was ter kerke om zich door een heilige biecht voor te bereiden, want den volgenden dag zou het huwelijk worden ingezegend. De vrome bruidegom vernam eene andere stemme,en dien volgenden dag,2 Februari, 1645, was hij opgenomen in het klooster der Predikheeren. Weldra was hij een sieraad der Orde en der universiteit, door zijne geleerdheid, zijne deugden, zijne onvermoeide werkzaamheid in kracht en zachtmoedigheid. Met een gewichtige zending naar het Spaansche Hof vertrokken, won hij er aller hoogschatting. Hij was het, die in naam des Konings de preliminaire artikelen van den vrede der Pyreneën in 1659 teekende. Hoe hoog Paus Innocentius XI onzen voorbeeldigen Predikheer stelde, blijkt uit het diploom waarbij genoemde Paus hem benoemde tot Bisschop van Roermond, in 1676. Driemaal heil het Bisdom dat zulk een Bisschop mag bezitten. Wij kunnen niet verder deze leerrijke biographie volgen; maar, al waren alle andere stukken dezes Bundels van weinig beteekenis, nog zou om dit stuk deze jaargang meer dan zijn geld waard zijn. Eén trek nog zij aangestipt: de geleerde en vrome Bisschop herstelde het Seminarie in 1695. En het brandpunt der studiën was er? *wijsbegeerte en godgeleerdheid volgens de leer van den Heiligen Thomas.* Nog vóór 1700 waren er twee professoren der Theologie, één der H. Schrift en *twee* der Wijsbegeerte. Fr. N. *van Hassel, S. Ord. Praed.* moet zich, onzes erachtens, in geweten verplicht rekenen om meer als schrijver op te treden. Thans is er ook voor hem plaats in De Wetenschappelijke Nederlander.

Waarom wij nu niet even uitvoerig spreken over

»Burchardus van Wychem«

en deze korte kernige geschiedenis der stichting en opkomst van de beroemde Abdy van Berne, beschreven door *Gomarius Mes*?

En waarom niet even uitvoerig over

Een getrou waerachtigh ende omstandichlyck verhael der Saeke.

Sophia Albers,

eene eersame jonghe Dochter uyt de stadt van Helmondt enz. Uit egte stucken beschreven door *H. N. Ouwerling en door denselven in de Lijst heers Tijts gestelt*?

En, als u belieft, waarom niet uitvoerig over

Reinier Cant.

elfmaal Burgemeester van Amsterdam *in zijn leven en op zijn sterfbed*, door *H. J. Allard.*

Halte! op dien toon kan men mij nog meer soortgelijke vragen naar het hoofd slingeren; ik weet dat elk dier stukken afzonderlijk genomen den lezer en der lezeres meer waard zal zijn dan de geheele Almanak kost, maar al schreef ik uitvoerig over al die stukken, dan zal men insgelijks laten gelden

Mr. Adriaan Theunissen

van Oorschot, pastoor te Everdingen door J. H. Hofman, pastoor te Everdingen; maar aan alles wat tot het heden behoort, moet een einde komen, en nu oogenblikkelijk ook aan dit ons overzicht van dezen hoogst aan te bevelen

35en Bundel.

Edoch zal het allen spijten dat de Directeur zelf, ook weer dit jaar, hun niet een dier meesterlijke verheeft geschonken, waarop hij ons weleer onthaalde.

Wij hadden daarvoor gaarne het voorwoord willen missen.

P. S.

Aan elk der andere Katholieke Almanakken, zullen wij, als zij het verdienen, een nog uitvoeriger verslag wijden zoodra zij ook hun 35en jaargang bereikt hebben.

J. W. Br.

Archief voor Nederlandsche Kunstgeschiedenis.

Veel belangrijks is voor de beoefenaars van de historie der Kunst te genieten in de eerste aflevering van het zesde deel van Obreen's *Archief.* De heer *Veth* (uit Dordrecht) deelt uit documenten nieuwe gegevens mede betreffende de schilders Godfried Schalcken en Arent de Gelder. Bijzonder belangwaardig is het Necrologium van Delftsche kunstenaars opgemaakt uit de begrafenisboeken in het Archief van Delft, door Mr. I. Soutendam Het loopt van 1595—1721 voor de Oude-Kerk, van 1593—1719 voor de Nieuwe Kerk. De opgaven gelden hoofzakelijk plateelbakkers, plaatsnijders, schilders, en deelen menige tot nog toe onbekende dagteekening en aanwijzigidg omtrent de woonplaatsen der kunstenaars mede. *Ch. M. Dozy* verplicht niet minder de beoefenaren der geschiedenis van onze schilderkunst door zijne belangrijke mededeelingen omtrent veilingen van schilderijen in het begin van de zeventiende eeuw. Eene dusdanige bijdrage is van groote waarde, zoowel voor de kennis der genres, door vele schilders beoefend als voor de kennis van den destijds heerschenden smaak op het gebied der kunst; terwijl de schrijver ook omtrent menigen schilder belangrijke berichten geeft. Ten slotte schenkt ons de ijverige navorscher, de luit-kol. *N. Scheltema*, heden omtrent drie graveurs uit Gouda, R. v. Persijn, H. Bary en Aert van Naes vele levensbijzonderheden.

Friesch Genootschap voor Geschied-, Oudheid- en Taalkunde.

Eerste winteravond-bijeenkomst.

Het voorzitterschap werd waargenomen door mr. I. Dirks. Als spreker trad op de heer M. E. Van der Meulen, uit Bolsward, die een voordracht hield over het »Bolsward van weleer.«

Spr. gaf hierbij in de eerste plaats een beschrijving van een steen, die zich in den zuidelijke muur binnen de Groote- of Martinikerk aldaar bevindt en die waarschijnlijk dagteekent uit het tijdperk, toen de Gothische kunst hier uitsluitend werd beoefend. Vervolgens voerde

spr. zijn hoorders naar de oude, aan den Heiligen Franciscus gewijde kerk, meer bekend onder den naam van »de Broerenkerk,« een der oudste kerken in Friesland. Voorts werden meer uitvoerig behandeld de vele voorwerpen van kunst, welke, vooral in laastgemeld gebouw, nog aanwezig zijn en waartoe inzonderheid behooren de fraaie producten van beeldhouw- en snijwerk uit vroegere eeuwen, en vooral de bekende prachtige koorbanken. Menige schoonheid werd aangetoond, die tot nog toe onopgemerkt was gebleven en een verklaring gegeven van de zinrijke beteekenis, die in alles zoo ruim valt op te merken. Tot de ondekking van al die kunstschatten is men eerst langzamerhand gekomen; de 19e eeuw tracht te herstellen wat de 17e zoo meedoogenloos verminkte. Veel wat voor korten tijd als geheel waardeloos werd aangemerkt, is thans gered, gerestaureerd en versiert nu weer het eerwaardige gebouw. Een en ander werd zeer verduidelijkt door keur en tal van photographieën, teekeningen en afgietsels, die tevens een juist beeld en een goeden dunk gaven van den hoogen trap, waarop in de 15e en 16e eeuw het beeldhouwerk, het bouwwerk en het snijwerk in Friesland stonden.

Dr. Th. JORISSEN: over Vaderl. Geschiedenis.

Voor de leden van *Doctrina et Amicitia* voerde Dr. Th. Jorissen het woord over vaderlandsche geschiedenis, namelijk over het tijdperk, loopende van den dood van Prins Willem IV tot 1784, waarin de partij der Patriotten ontstond. Zoowel de politieke toestand waarin ons land verkeerde, ook met betrekking tot Frankrijk en Engeland, als de personen, die hierop den meesten invloed hadden of konden hebben, werden door vele bijzonderheden den hoorders voor oogen gesteld. Achtereenvolgens schilderde hij Lodewijk van Brunswijk—Wolfenbuttel, bestemd om raadsman van Anna van Hanover te zijn en waarnemer van de militaire betrekkingen in de Republiek, den man steeds de kunst beoefenend om allen voor zich in te nemen, en wien het gelukte Staats- en Prinsgezinden voor zich te winnen en die den Prins wist te bewegen tot een stap, eenig in de geschiedenis, het vragen namelijk van een acte van aanstelling, — den onbeteekenenden, maar goedhartigen Willem V, die zich geheel onder den Hertog van Brunswijk stelde, in de Amsterdamsche regenten zijn grootste tegenstanders vond en voortdurend in zijn rechten miskend werd, zonder dit te verhinderen; den man, op wien Bellamy zijn »'t Was nacht toen u uw moeder baarde« gedicht heeft, — de trotsche Willemina van Pruisen eindelijk, met wie hij huwde, de heerzuchtige, die niet in die miskenning berusten kan, en eischte wat haar door haar hoogen rang toekwam, de vrouw, die met helder verstand en scherp oordeel tijdens den Amerikaanschen oorlog de zwakheid van haar man doorzien had, en haar talent gebruikte, om de aanhangers van het Oranje huis zooveel mogelijk bijeen te houden.

Het geheele historische tafereel, door den spreker gegeven, boeide de aanwezigen zeer. »Vooral waar de omwenteling naderde en de boom der kennis in het Eden der regenten-oligarchie werd geplant«, was de schildering bijzonder levendig, en men leefde den tijd mede, waarin onze Vaderen zich verdiepten in een reeks pamfletten, het een nog scherper dan het andere, en waarin somtijds de ongegrondste lasteringen werden uitgesproken: Kenteekenen van een tijdperk van gisting, dat met de verdrijving der Oranjes eindigde.« Mogen wij onze lezers hier verwijzen naar de voortreffelijke artikelen over dien Lodewijk van Brunswijk, die wij verleden jaar mededeelden uit de pen van den archivaris J. C. A. Hezenmans.

Hollandsche Maatschappij van Fraaie Letteren

Afd. Amsterdam.

Voordracht van Prof. Dr. J. H. Gunning Jr.

Hoewel spreker de bekende uitspraak: de meeste menschen worden geboren als origineelen, maar sterven als copieën in haar geheel niet beaamt, neemt hij gaarne het eerste gedeelte over en beweert, dat elk mensch geboren dichter is, die in de dagen der jeugd poëzie tot werkelijkheid, op rijperen leeftijd werkelijkheid tot poëzie tracht te maken, Zoo is het de natuur, 't gewordene, — de phusis, tegenover de cultuur — die ons aantrekt, omdat we ons ons aan haar verwant gevoelen; zij boeit ons, want ook daar schuilt een poëzie, die ons dwingt haar vast te houden. Onder natuur versta men hier niet natuur onderzoek; dit laatste worde niet in onze quaestie gemengd, daar we ons ditmaal bepalen bij den indruk der dingen op ons *gevoel* gemaakt, en immers geeft de wetenschap niets dan *juistheid*; het leven des harten geeft meer: hier vinden wij *waarheid.*

Nog eens, er is verwantschap tusschen ons en de natuur, of is niet de mensch microcosmos genoemd, samenvatting van de natuur, en zegt Leibnitz niet, dat elk wezen een spiegel des heelals is?

Treffend is het, op te merken hoe Goethe's Lieder door dit waas der natuur gedekt worden. Die zelfde machtige indruk, hij is het, die ons hart verfrischt en versterkt, als wij na veel inspanning en uitputting lafenis zoeken aan den boezem der natuur en we ervaren haar goddelijke, herscheppende kracht, en wij begrijpen wat de uitspraak bedoelt:

»Men made the town
God made the country.

Ja, zoo ergens dan voorzeker in de natuur schuilt poëzie! Wen gij haar zoekt, gij zult haar vinden daar en elders, en bewaarheid wordt u 't woord van Goethe:

»Es schlaft ein Lied in allen Dingen«

F. W. Drijver.

Dewijl wij zelfs het vervolg over de leesbeurt van Dr. Is. van Dijk tot het volg. nummers moeten laten liggen, willen wij onze bedenkingen aangaande de lezing van Dr. Gunning niet uiteenzetten. Het zal wel niemand ontgaan dat hier wordt gesproken van de natuur, *'t gewordene*: werd er niet gedacht aan *'t geschapene*? Wanneer een dichter, zij het b. v. De Lamartine, in verzen spreekt, mag hij zingen van lafenis te zoeken aan den boezem der natuur, van herscheppende, *goddelijke* kracht der natuur, geldt dat ook voor eene lezing in proza? Dat er Goethe natuurlijk ook nog moest bijkomen, zou ons te eerder doen vermoeden, dat die natuurbeschouwingen van 't gewordene plaats hadden zonder de wetenschap, zooal niet er tegen in. Dat Goethe de natuur heeft

bezongen met buitengewone frischheid, in verzen, klaar als kristal, en aan beelden en leven rijk als een hof van bloemen, zij erkend, maar tevens zij niet vergeten dat Goethe met panthëistische ideeën behebt, met het Christendom volslagen heeft gebroken, dat hij door zijn naturalisme tot geheel godwegcijferende, godloochenende beschouwingen der natuur — 't gewordene, het wordende - verviel. Eerst aanbindend met het materialistisch Naturalisme, dan met het panthëistisch Idealisme, wordt de aan ware philosophie bloedarme dichter vervoerd langs den weg zijner natuurstudiën tot nabij het gewest van Darwin. Goethe, de schrijver van »Märchen von Christus,« van »Die Geheimnisse«; Goethe moest voor Dr. Gunning, docht ons, niet de hier eenig genoemde bij de aanschouwing in genieting der schepping zijn. Of is ons verslag te onvolledig, te bekort?

Nu wij eenmaal tot Goethe en zijne Lieder en zijn beschouwen en bezingen der natuur zijn gebracht, eindigen wij heden, maar met het voorbehoud een geheel artikel te wijden aan Goethe's opvatting der natuur of beter gezegd, aan zijn naturalisme.

J. W. Brouwers.

Aziatische Geleerden ter school te Leuven.

Drie *distours* van Bombay, de HH. Aerpat Mehorjibhai Palanji Madan, Jamsetjee Jejeebhay et Mullan Tiruz, hebben pas in het licht gegeven in het Gujerati, de gesprokene taal der Parsis de l'Inde, eene vertaling van den Yaçna en der Gâthâs.

Zoo ooit een feit opmerkenswaardig is in het letterkundig internationaal verkeer der Letteren dan zal het toch dit wel zijn, dat die Geleerden van Azië, dat het Parsisme zich tot Europa wendt om de verklaring van zijne Godsdienstboeken te hebben. Immers is die vertaling in het Gujeratisch gemaakt, niet volgens den tekst in de *Zend*-taal maar volgens de fransche vertaling van de Harlez, professor aan de Hoogeschool van Leuven. Aan hunne vertaling hebben de Aziatische schrijvers talrijke en wel gekozene aanteekeningen toegevoegd, en die hebben ze ook alweer ontleend aan het werk van den Leuvenschen Hoogleeraar. Behalve die vertaling bevat de uitgekomen volume een Aanhangsel in drie sectiën. In de eerste vindt men, onder den titel van: *Zandavastâ visenâ prôfesava Harlenâ vicâso*, eene verhandeling over het woord *avesta* en zijne beteekenis, over de samenstelling van het boek van Zoroaster en over de natuurlijke en geestelijke geniussen van het Mazdeïsme. Onder het opschrift van *Gâthâô visê prôfesava Harlenâ vicâso* geeft ons de tweede sectie een algemeen overzicht der Gâthôs. Eindelijk geeft de derde sectie eene verklaring van de meest belangrijke aardsche personen die in de Avesta, Yenia, Thractaona, Vistaspa voorkomen.

Uit Frankrijk; over Mr. JOAN BOHL als Rechtsgeleerde.

Al wie het Buitenland met verdienden lof doet spreken over Nederland, kan rekenen op een dankbaar woord van warme hulde van wege »De Wetenschappelijke Nederlander.« Derhalve is het ons ook een nieuw genoegen uit het »Weekblad van het Recht,« No. 5219, het volgende hier over te nemen:

»*Mr. Joan Bohl* ontving in het buitenland herhaaldelijk bewijzen van groote ingenomenheid met zijn *Code de Commerce d'Italië*, en dezer dagen verscheen weder eene critiek, uitmuntende door ernst en degelijkheid. Een der eerste rechtsgeleerde organen: de beroemde *Jurisprudence Générale. Recueil Périodique et Critique de Législation et de Doctrine* van *Dallaz* behandelt in zijn 9*e Cahier Mensuel* onlangs uitgegeven, den arbeid van den geleerden Nederlander. De Parijsche criticus deelt nauwkeurig den inhoud van het werk mede, en acht het Italiaansch handelswetboek, wegens volledigheid en voortreffelijke samenstelling, een gedenkstuk van wetgeving. Hij prijst het praktische van Mr. Bohl's aanteekeningen, en de wijze, waarop de auteur de werken heeft aangevoerd van de uitstekenste juristen der verschillende landen, waar de rechtswetenschap in eere is. Hij huldigt het ruime deel, aan de vergelijkende rechtsgeleerdheid geschonken, terwijl de Amsterdamsche advocaat de Nederlandsche, Fransche, Duitsche en Belgische handelswetboeken, alsmede onderscheidene bijzondere wetten heeft opgenomen, en, door de voortdurende verwijzing naar het afgeschafte Italiaansche wetboek, de waarde der nieuwe bepalingen in het licht stelt. Dat de Nederlandsche jurist, voor de beginselen, opklom tot het Romeinsche recht: »*source de toute théorie juridique*« brengt de Fransche schrijver met welgevallen onder de aandacht.

»*Dalloz* betreurt alleen, dat de heer *Bohl*, ofschoon zeer vertrouwd met het Fransch, zich niet genoeg vereenzelvigde met de rechtstaal, waardoor zijne pen te vaak haar vreemden oorsprong verraadt; maar dit voorbehoud gemaakt hebbende, roemt hij nogmaals den commentaar als met kundige juistheid gesteld; de vraagstukken als met groote klaarheid saamgerust; de citaten als weldoordacht gekozen; en hij eindigt met het werk zoowel aan de handelswereld als aan de rechtsgeleerden van beroep aan te bevelen. Zijn slotwoord luidt: »*nous reconnaissons* volontiers que le commentaire *de M. Bohl est rédigé avec précision*; *que les questions y sont très clairement condensées et les citations sobrement choisies*; *il sera consulté avec fruit par les hommes mêlés aux affaires*, *comme par les jurisconsultes de profession.*«

»Dit oordeel van een bij uitstek bevoegd gezag strekt niet alleen den heer Bohl, maar ons vaderland tot eer,«.

Wie kan die schitterende lofspraak uit Frankrijk betreffende een Nederlandschen Katholieken Rechtsgeleerde lezen, zonder zich te herinneren hoe pas nog onze Minister-President bekende niet te vatten wat Dr. Schaepman in de Kamer bedoelde met achteruitzetting van Katholieken als Hoogleeraren?

O wij hadden den Minister kunnen vragen: of aan den Katholieken Nederlander, in geheel Europa en in Amerika beroemd als letterkundige en als Rechtsgeleerde, of den vertaler van Dante, den prins der Nederlandsche Terzine, den dichter der Canzonen, door de geleerdste vereenigingen van Brussel en Napels gehuldigd, ooit een leerstoel aan onze Universiteiten werd aangeboden?

Laten wij ook nog even wijzen op de volgende werken:

La filosofia del diretto nel suo indirizzo odierno F. 1. *Giovanni Abate Longo.* Catana, Martinez, 1885 in-8. 159 blz.

Deze *philosophie van het Recht in zijne hedendaagsche richting* schijnt het »opportunisme« toegedaan, is geschreven uit een rationalistisch gezichtspunt en schijnt een verzoening tusschen de spiritualistische en de positivistische scholen te willen beproeven.

El proyecto de Codigo penal, apuntes criticos, por *Jeronino Vida.* Madrid. 1885, in-1. 88 blz.

Deze *critiek van het wetsvoorstel van strafrecht* is eerst in art. verschenen in het Spaansche blad *El Progreso.* Belangrijk zijn vooral de vergelijkingen van dit wetsvoorstel met de Italiaansche wetboeken van strafrecht.

Sulla protezione agraria, par C. *Gemellaro Russo.* Catana, Martinez, 1885, in-12, 67 blz.

Mededeelingen.

Door Mgr. C. J. M. Bottemanne, bisschop van Haarlem, zijn voor het depot der oude rijks-archieven te Utrecht ten geschenke aangeboden de navolgende belangrijke oude bescheiden, vroeger in het archief van het bisdom berustende.

1o. Een bundel met stukken betreffende de zending van mr. Joos Sasbout, omtrent het vragen van contributie van de geestelijkheid voor den oorlog tegen de Turken. 1542;

2o. een bundel met stukken omtrent de liquidatie van achterstallen met bisschop Hendrik van Beieren ter zake van de afgestane temporaliteit van het Sticht, 1532.

3o. rekening van den rentmeester van Salland, 1499/1500;

4o. een omslag met stukken betreffende de vereffening der pretentie van de erfgenamen van heer Aelbert van Leeuwenberch, wegens het beheer van den Lekdijk-bovendams, 1543;

5o. een bundel met stukken, afkomstig van mr. Gerrit Van Renoy, rekenmeester van Holland, en betreffende zijn onderhandelingen tot lossing der verpande goederen van de Utrechtsche geestelijkheid in Gelderland, 1536—1545;

6o. eene lijst van charters, voorkomende in de grafelijkheidsregisters van Holland, betreffende verschillende door de graven verleende heerlijke rechten, concessiën enz. (begin der 16de eeuw);

7o. eenige losse stukken uit het begin der 16de eeuw, betreffende verschillende onderwerpen.

Aan den Hgw. schenker is de dank der Regeering betuigd.

Door de goede zorgen van kerkvoogden te Edam is het grootste raam uit het monumentale kerkgebouw aldaar opgezonden naar de werkplaats van den heer Nicolas te Roermond. Het zal daar geheel gerestaureerd en van nieuw geschilderde glazen voorzien worden. Dit werk zal een half jaar duren. Het plan bestaat ook de andere ramen te doen restaureeren.

Onlangs is door den heer Gilliodts — van Severen een fragment van *Maerlants Spieghel Historiael* gevonden, dat thans in de archieven van Brugge bewaard wordt. Het diende tot omslag voor een oud *bunderboek* der stad Damme. Dit stuk perkament heeft waarschijnlijk tot hetzelfde handschrift behoord, waarvan ook deel uitmaakte het in 1881 door Al. Nelis gevonden fragment; hierbij sluit het althans aan. Het bevat 580 versregels, welke overeenkomen met cap. XXI, 1 — cap. XXXVIII, 122 van het 3e boek van de tweede partie, die zooals men weet door Philip van Utenbroeke bewerkt is. De tekst is niet zoo goed als die in 1879 door F. Von Hellwald, te Leiden bij S. C. Van Doesburg voor de Maatschappij der Nederl, Letterkunde te Leiden is uitgegeven. Voor eenige bedorven of duistere plaatsen, zooals cap. 2 vs. 30, geeft dit fragment wellicht een aanwijzing, om tot de juiste lezing te komen.

Naar wij vernemen, zal spoedig bij den uitgever Tj. van Holkema te Amsterdam verschijnen een tijdschrift met etsen van Nederlandsche schilders, onder redactie van mr. C. Vosmaer. De schilders C. L. Dake, Jan Van Essen, G. Poggenbeek, F. G. Oldewelt, Wm. Steelink, N. van der Waay, E. L. Witkamp Jr. J. H. Wijsmuller, allen leden van de etsvereeniging *De Distel*, zullen de etsen leveren.

Het 1e nummer is verschenen van *De Ingenieur*, een weekblad onder redactie van den heer E. H. Stieltjes, civ. ing. Het blad, hetwelk bedoelt te zijn een *algemeen technisch orgaan*, is opgericht door de Vereeniging van burgerlijke Ingenieurs, en wordt, behalve door den redacteur, geleid door een »Raad van bijstand«, in welken zitting hebben de heeren J. L. Cluysenaar, C. J. van Doorn, G. J. W. de Jongh, L. J. Kesper, J. de Koning, R. P. J. Tutein Nolthenius en J. J. F. Pennink.

Dit eerste nummer bevat o. a. een opstel van den heer Tutein Nolthenius over »de afsluiting der geheele Zuiderzee en stuksgewijze drooglegging harer vruchtbare gedeelten«; een overzicht van den stand van »groote openbare werken in uitvoering«, waarvan het nu opgenomen stuk handelt over het Merwede-kanaal; en een woord ter herdenking van den civiel-ingenieur C. L. F. Post, bekend door zijn in 1879 uitgegeven geschrift »Over den waterstaat in Nederlandsch Indië«.

De Vlaamsche academie, tot welker stichting besloten is, zal, naar men bericht, te Gent gevestigd worden.

Baron Kervyn de Lettenhove heeft het zesde en laatste deel van zijn uitvoerig historisch werk *Les Huguenots et les Gueux*, het licht doen zien.

Lübke schrijft in de *Allg. Zeit.*, dat Hanfstängel, na 52 stukken uit het Amsterdamsch Museum door de photographie te hebben gereproduceerd (hij roemt de reproducties zeer), thans photographieën zal maken van 42 stukken uit het Brusselsche museum.

Het door de Nederlandsche regeering op de internationale tentoonstelling te Antwerpen aangekochte marmeren Perseusbeeld, van onzen landgenoot. den Parijschen beeldhouwer F. Leenhoff, heeft thans zijne plaats in het rijksmuseum te Amsterdam bekomen. Het is gesteld op een zwart voetstuk, in de toog welke toegang geeft uit de zaal van het museum-Van der Hoop in de »admiralen-zaal.« Op den onzijdigen achtergrond van dit portaal komen de lijnen van het schoone beeld gunstig uit, terwijl het van alle zijden goed, en toch niet overdadig, wordt verlicht.

De Engelsche staatsman Göschen heeft een levensbeschrijving van zijn grootvader onder handen, die uitgever der werken van Goethe, Schiller en Wieland was. Een aantal tot dusver onbekende brieven van die dichters zullen in het boek worden medegedeeld.

Het museum Schlieman te Berlijn staat op het punt verrijkt te worden door den aankoop — na lange onderhandelingen van den Duitschen gezant te Constantinopel, den heer Von Radowitz — van alle Trojaansche antiquiteiten, welke zich in het keizerlijk museum van den Sultan bevinden.

Dezer dagen wordt te Philadelphia de 200e verjaardag van de invoering der boekdrukkunst in de toenmalige Engelsche koloniën, thans de Vereenigde Staten, gevierd.

De eerste drukkerij werd daar in December 1685 opgericht door William Bradford, en het eerste drukwerk, daar afgeleverd, was een almanak voor 1686.

De eerste papiermolen in Amerika werd in 1690 te Philadelphia gegrondvest door Wm. Rittenhouse, en eenige jaren later gaf een zoon van Bradford er de eerste courant uit.

Het eerste geregelde dagblad der Vereenigde Staten verscheen echter eerst in 1784, te Philadelphia. Het was de *Pennsylvania Packet*, gesticht door John Dunlay.

Een rijk Californiër, de Senator Stanford, schonk onlangs uitgestrekte gronden, ter waarde van 5 milioen *dollar* (*f* 12,500,000), aan dien Staat, voor het stichten van eene hoogeschool, ter nagedachtenis van zijn overleden zoon.

Hij zal nu nog 15 millioen *dollar* (*f* 37,500,000) in geld geven, om die hoogeschool tot een brandpunt van geleerdheid en beschaving in Californië te maken, door de voornaamste geleerden van de wereld derwaarts te lokken — voor zoover dit door geld kan gedaan worden.

De nieuwe hoogeschool wordt gesticht in de verblijfplaats van den heer Stanford, op 30 mijlen afstands van San Francisco.

De Sultan van Marokko heeft twee duizend handschriften uit zijne boekerij aan de *Medresseh* (hoogeschool) te Fez geschonken. De boekerij van dien Sultan, welke reeds in 920 bestaan moet hebben — ofschoon natuurlijk niet in haar tegenwoordigen omvang — behoort tot de merkwaardigste en kostbaarste der Mohamedaansche wereld. Zij bestaat voornamelijk uit handschriften, waarvan de meesten behoord hebben aan de Moorsche Vorsten die in Spanje heerschappij voerden, o. a. ook de kostbare boekerij uit het Alhambra, welke de laatste Sultan van Granada naar Marokko medenam.

De Italiaansche Regeering moet met de erfgenamen van den Hertog van Ripalda onderhandelen over den aankoop van de villa Farnesina, welke de beroemde fresco-schilderingen van Rafael bevat.

In Bretagne is in de nabijheid van Quiberon eene plaats ontdekt, waar verschillende voorwerpen zijn gevonden uit den laatsten tijd van de steenperiode. De heer Bertrand bezit twee soorten van bijlen, die uitmuntend bewerkt en bewaard zijn. Daar zij meer den vorm van een beitel bezitten en een artistieken vorm hebben, spreekt hij de meening uit, dat zij niet gediend hebben als wapen, maar als teeken van de waardigheid van den bezitter.

Een der belangrijkste maandschriften in Amerika, getiteld *Harpers Magazine*, verschijnt in twee edities. De eerste verschijnt in Amerika zelve met een oplaag van 200,000 ex., de tweede is bestemd voor Engeland met een oplaag van 35.000 exemplaren. Elk nommer kost gemiddeld *f* 25,000.

Als eene curiositeit zij vermeld, dat te Millis, een nieuwe stad in de staat Massachusett (Amerika), eene openbare Bibliotheek is opgericht en wel uit de opbrengsten van de hondenbelasting.

Ingekomen Boeken.

INSTITUTIONIS JURIS NATURALIS seu Philosophiae Moralis Universae secundum principia S. Thomae Aquinatis ad usum Scholarum adornavit *Theodorus Meyer* S. J. Pars I. Jus Naturae Generale Continens Ethicam generalem et jus sociale in genere. Friburgi Brisgoviae. Sumptibus *Herder* MDCCCLXXXV.

CHRONIQUE DE FLANDRE, par *Jehan Froissart*, (1 heerlijke volum). Société de Saint-Augustin, Desclée, *De Brouwer et Cie.* Imprimeurs des Facultés Catholiques de Lille.

HISTOIRE CIVILE ET RELIGIEUSE DES PAPES, sous les Empereurs payens par *C. Audisio*, chan. de St. Pierre au Vatican, Professeur de Droit Public à l'université de la Sapience; traduite de l'Italien par M. le Chan. *Labis* et annotée par M. Ad. Delvigne, curé de Saint-Josse ten-Noode. Histoire. Société de Saint-Augustin. — Desclée, De Brouwer et Cie, Imprimeurs des Facultés catholiques de Lille 1885.

PETIT CARTULAIRE DE GAND (in 8o, 411 pages.) recueilli par Fr. *De Potter*. Gand. Typogr.

S. Leliart, A. Siffer et Cie. Rue Haut-Port, 52. Pr. 5 fr.

GöTHE, Sein Leben und seine Werke, von *Alexander Baumgartner* S. J. Erster Band. Jugend, Lehr- und Wanderjahre, (von 1749 bis 1790.) Zweite, vermehrte und verbesserte Auflage. (in 8o., XXVIII—676 S.) Freiburg im Breisgau. Herder'sche Verlagshandel 1885.

JOANNA JUGAN en *De Zusterkens der Armen*, door de schrijfster van »Eene Apostolische Vrouw«, met eene door Mijnheer Leo-Aubineau vervaardigde inleiding; vertaald door *J. A. Buys*, gewezen hoofdonderwijzer. Gent, Huis Heiligen Joseph, Boekdrukkerij H. Van der Schelden. Onderstraat, 26. — MDCCCLXXXV.

EENE APOSTOLISCHE VROUW of Levensbeschrijving en Brieven van *Irma Le Fer de la Motte* met hare kloosternaam Zuster Franciscus Xaverius, overleden te Onze Lieve vrouw der Bosschen (Indiana) met eene door Mr. Leo Audineau vervaardigde inleiding naar de derde Fransche uitgaaf vertaald J. A. Buys. Gent. Boekdrukkerij H. Van der Schelden. MDCCCLXXXV.

DE BRUID DES KONINGS, *Margareta Maria* en drie harer tijdgenooten van Paray-Le-Monial door W. Van Nieuwenhoff S. J. Tweede herziene druk. Amsterdam. G. Borg. 1885.

OVERWEGINGEN van den Eerw. Pater *Chaignon* S. J. naar de vierde fransche uitgaaf, vertaald en bewerkt door een Doctor in de H. Godgeleerdheid. (Kerkelijk goedgekeurd.) Stoomsnelpersdruk van P. Stokvis & Zoon, 's Hertogenbosch.

Fransche Leestafel.

LES RÉCITS D'UN SOLDAT, par *Oscar de Poli* [1]).

zijn eene schat voor eene leesbibliotheek en een geluk voor den lezer. Ziehier de titels van die heerlijke verhalen: Un lâche. — La Cameraderie militaire. — Pauvre petit sous-Lieutenant. — La Cornette blanche. — L' honneur. — Soldat du Pape. — Histoire d' une Famirette et d' un Soldat. — Episode du siège de Paris.

LE ROMAN D'UN HÉROS, par *Aug. Lepage* [2]).

Waar een edel gemoed van de Vendée spreekt daar zwelt het hart van bewondering en smart.

Wij hebben hier een historischen Roman, en al wie er 3 bladzijden van leest zal het heele werk lezen.

Wat al edele figuren, wat al groote zielen die Mlle de la Roche Jacquelein, de Mme de Lescure en hare zuster en helden als de twee Charette, de Lescure, de Cathélineau, de Bonchamp, de Elbée, de La Rochejaquelein, de Stofflet, die hier de levende voorbeelden zijn van mannenmoed en vrouwenheldhaftigheid.

[1]) vol. in-12. Pr. 3 fr.
[2]) 1 vol. in-18. Pr: 3 fr. Société gén. de Libr. Cath. Paris.

LA VENGEANCE D'UN PÈRE, par *Ch. d' Avold* (1 beau vol. in-12 de 536 p. Pr. 3 fr.)

Uitgegeven door de Société générale kan deze roman in ieders handen komen en zal ongetwijfeld een groot debiet hebben.

Het is een historische roman, waarvan de voornaamste personnages *Welven* en *Gibellijnen* de handelende personen zijn bij het schrikkelijk drama dat eindigt met den dood van den laatsten der Hohenstauffen en de verheffing van Karel van Anjou op den troon der Beide-Siciliën. Er is leven en beweging in dezen roman, en de karakters zijn het werk van een meesterhand.

LE JEUNE MARTYR DU LAOS, par l'abbé *Richard*. (Palmé Paris.)

Die jeugdige martelaar is J. A. Séguret, die op den leeftijd van 27 jaren heldhaftig den marteldood onderging in Laos, naburige landstreek van Tonkin.

Het is als las men hier eene nieuwe bladzijde van nieuwe Handelingen der Apostelen, of eene der Legenden van de eerste eeuwen der kerk.

Inhoud van Tijdschriften.

Het Tijdschrift voor Noordbrabantsche Geschiedenis, Taal- en Letterkunde is zijn derden jaargang ingetreden door het verschijnen van nos. 1 en 2. In een geestige in taal en stijl der 16e eeuw gestelde »voorrede« betuigt de Redacteur (Aug. Sassen, te Helmond) zijn dank voor de tot dusverre genoten ondersteuning, en spreekt zijn hoop uit op meerdere inteekenaren. Het tijdschrift is goedkoop (f 8. — franco). het is belangrijk voor talrijke door 't geheele land verspreide families, nuttig voor een geschiedkundige en zeer fraai uitgevoerd.

Deze nommers bevatten: Twee oirkonden betreffende het geslacht Komes Cranendonc. — Brogilus (Anno 800) = Breugel (?). — Volksspelen (Kekelen. — Herstelling der parochiekerk te Etten in 1514. door Hs. Habets, — Iets aangaande zeker handschrift van Th. Groen over »Stad en Lande van Heusden«, door Johs. van Hemert Ez.- Extracten uit het trouwboek der Hervormde gemeente Rosmalen-Empel. — Grafzerk in de St. Janskerk te 's-Hertogenbosch. — Oirkonden betreffende de Stichting van »Kester van Grinsven«, door jhr. M. A. Snoeck, te Hintham. Bij deze afleveringen behoort een zeer fraaie afbeelding van een grafzerk in de St. Janskerk te 's-Hertogenbosch en van twee wapenschilden, voorkomende op grafzerken te Breugel, de eerste naar de natuur geteekend door den Redacteur, de beide anderen medegedeeld door den heer E. F. van Kemenade. pastoor te Gestel.

Onze Wachter. No. 6, 1885, I. De hoofdgetuige in het geding. Dr. Schaepman. II. Aan onze lezers.

Studiën op godsdienstig, wetensch. en letterkundig gebied. D. XXV· Afl. 4. I. Nogmaals doodstraf. D. B. Bruin. II. Aanteekeningen (rakende de vrijmetselarij) en III. Een nieuw document benevens eenige opmerkingen naar aanleiding der jongste geschriften over Vondel's bekeerders. X.

Snelpersdrukkerij van Küppers & Laurey, Jansstraat Haarlem.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Tweede Serie. Eerste Jaargang. 1886, No. 4.

Dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen, kost per jaar, franco p. p. ƒ 3,25: voor het buitenland ƒ 3,75. Advertentiën kosten per regel 10 Cent. Groote letters, naar de plaatsruimte. Alles wat de Administratie betreft, gelieve men te zenden *franco* aan de Uitgevers **KUPPERS & LAUREY**, te *Haarlem*.

Alles wat de redactie betreft en alle boekwerken en Tijdschriften gelieve men *franco* te zenden aan den redacteur J. W. BROUWERS te Bovenkerk bij Amsterdam. Alle toegezondene boekwerken en Tijdschrijten worden vermeld.

Deus scientiarum Dominus est.

PONE CUSTODES FONTIUM.

INHOUD: Bevorderingen aan onze Universiteiten. — Alf. Jansen: De facultate docendi, door *J. W. Brouwers.* — „De Katholiek" en „Le Wachter." — Zeitschrift für Katholische Theologie, door Dr. *C. v. L.* — Uit Zuid-Nederland, door *J. Muyldermans.* — De Kathol. Hoogeschool van Leuven, *P. J. G.* — Melati van Java. Het Viooltje van St. Germain, door *J. W. Br.* — Joseph II. Charakteristik seines Lebens, enz. — Das Gemüth u. d. Gefühlsvermögen. — Das Familienleben. — Legende. — Lettere di Giacomo Leopardi. — Wetensch. Mededeelingen. — Inhoud van Tijdschriften. — Ingekomen BoekWerken.

Bevorderingen aan onze Universiteiten.

Te Leiden. Bevorderd tot doctor in de rechtswetenschap de heer S. Talma Stheeman, geboren te Zuidbroek (Groningen), met academisch proefschrift, getiteld: »Eenige opmerkingen naar aanleiding van Art. 1617 B. W.«

Bevorderd tot doctor in de rechtswetenschap de heer W. H. Van Nes van Meerkerk, geboren te Zwolle, met academisch proefschrift, getiteld: »Opmerkingen over artt. 778—785 Wetboek van Koophandel.«

Bevorderd tot doctor in de Staatswetenschap aan de Rijks-Universiteit de heer J. Paulus, geb. te Haarlem, na verdediging van een academisch proefschrift, getiteld: »De hoogerhuizen in Europa en Amerika. Proeve van een critisch historisch onderzoek omtrent hunne samenstelling en grondslag«; tot doctor in de rechtswetenschap dezelfde heer, na verdediging van twee stellingen; tot idem de heer P. S. Scheers, geb. te Nijmegen, na verdediging van een acad. proefschrift, getiteld: »Eenige beschouwingen over art. 207 Burg. Wetboek.

Te Amsterdam. Het 2e Natuurkundig examen is met goed gevolg afgelegd door de hh. W. Peei en G. Van Maanen.

Het 2e gedeelte van het natuurkundig examen is met goed gevolg afgelegd door den heer A. F. De Vos.

Het theoretisch geneeskundig examen is met gunstig gevolg afgelegd door de heeren D. M. Edauw en G. D. Giesberts.

Te Groningen. Bevorderd tot doctor in de rechtswetenschap, de heer F. L. J. G. Dikema met een proefschrift: »Over de bevoegdheid der rechterlijke macht om te vonnissen in zaken betreffende vereenigingen en haar leden.

De facultate docendi van Alf. Jansen.

Al zeer spoedig na het verschijnen van dat werk van Prof. Jansen, C. SS. Redempt., hebben wij er een uitvoerig art. en hooge waardeering aan gewijd. Wat wij voorspelden, is geschied, het werk heeft in het Biutenland de verdiende erkenning verworven. In België, in Duitschland, in Frankrijk, in Italië en elders strekt het Nederland tot eer. Wij beloofden destijds nog in een tweede art. over dat werk te spreken, — wij wilden ten voorbeeld een paar stellingen van den schrijver, onder het oog onzer lezers brengen, wij zullen nu echter wat anders doen; maar dan kunnen wij ook slechts enkele buitenlandsche stemmen van groot gezag hier even aan het woord laten, ten bewijze en versterking van wat wij toen schreven. Zoo vernamen wij later hoe gunstig o. a. de *Revue Catholique des Institutions et du droit*, over ons werk oordeelde: »Waar men nog den geleerden professor van Wittem meê moet gelukwenschen is, dat hij zijn werk heeft ingericht volgens de scholastische methode, die hij met eene bewonderenswaardige waardigheid en gemakkelijkheid aanwendt.... De leering die hij ontvouwt is even zeker als de methode; het is de leering van het recht of van de vrijheid zonder inkrimping en zonder overdrijving. Het is een lust te zien, met welke kracht de schrijver er weet te revendiceeren de rechten van den enkele, van het gezin en van de Kerk; een lust te zien met welke juistheid hij er het gebied der Staatsmacht aanwijst en nauwkeurig hare grenzen vast bepaalt. Het is niet mogelijk het beter te zeggen.«

Dan volgt een bescheiden critiek over de opinie van Jansen of de Ouders alleen uit liefde of uit rechtvaardigheid gehouden zijn tot de taak der opvoeding van de kinderen? Onze professor is van gevoelen »parentes sola cheritate obligari« en weerlegt, blz. 109, dezulken, die zeggen, dat hier een plicht van strenge rechtvaardigheid bestaat.

Niet minder eervol werd het werk van den Nederlandschen Priester en Pater aangehaald bij het *Congrès de l'Enseignement à Lyon.* Daar kwam het groote vraagstuk van de taak der Staatsregeeringen in zake van het Onderwijs natuurlijk ter sprake. Wie over dat vraagstuk van Kerk en Staat, van individu en huisgezin het woord voerde, onderzocht »sous toutes ses faces,« en er meesterlijk over sprak was de heer *Chère*; en na er tot grootste voldoening van die keurvergadering te hebben gesproken, verklaarde hij niets te hebben gedaan »que résumer le R. P. Jansen de la Congrégation du T. S. Rédempteur, die over het recht tot onderwijzen eene bewonderenswaardige verhandeling, »un admirable traité ex professo« geschreven heeft.«

Uit Italië, in de pas ontvangen aflevering der *Civiltà Cattolica*, luidt het oordeel al even gunstig. Niet ééne der 52 theses van onzen landgenoot vindt er tegenspraak of afkeuring. Integendeel, er wordt niets

dan lof gebracht aan de degelijkheid der beginselen, de wijze van betoog en den schrijftrant van den schrijver.

In Duitschland spraken niet anders de »*Stimmen aus Maria-Laach.*« Dat na de lofspraak te Lyon en in de Revue des Institutions de droit er onverwijld wel een fransche vertaling aan den dag zou komen, dachten wij dadelijk, maar dat die vertaler niemand minder zou zijn dan de zoo gunstig geroemde *A. Onclair*, die o. a. »La Franc-Maçonnerie contemporaine« schreef, dat mochten wij niet vermoeden. Zou er ten ontzent ook een Kath. Uitgever zijn die voor een vertaling zou willen zorgen? Na het voorafgaande mogen wij het beloofde tweede artikel inkorten.

Met het oog op ons Vaderland en voorstellen betreffende het onderwijs die in de laatste weken gedaan zijn, slaan wij thans de derde sectie van het werk van den Amsterdamschen medewerker tot de Leo-hulde open. Ziehier de volgorde, de aaneenschakeling der stellingen, en leer den overrijken inhoud van dit werk te waardeeren.

THESIS XXIV. God, auctor naturae, heeft aan de burgerlijke maatschappij een eigen doel gegeven en bepaald.

(Dit natuurlijk doel is ondergeschikt aan het bovennatuurlijk doel van den mensch.)

Na zeer zaakrijk en zeer duidelijk die stelling uiteengezet en onbetwistbaar bewezen te hebben, gaat de schrijver over tot het schoolgebied en handelt in hoofdstuk I. *Over het recht van den Staat betreffende het Onderwijs in het algemeen*; in hoofdstuk II, *over het recht van den Staat betreffende de scholen*,

De gouden keten van het philosophisch betoog ontrolt dan hare schalmen als volgt:

THESIS XXV. Aan het burgerlijk gezag mag het recht niet ontzegd worden om diegenen, die in het openbaar verderfelijke leeringen verspreiden, zulks te beletten.«

Daar de heer Jansen geen bijzondere toepassingen zijner algemeene beginselen en rechtsvorderingen maakt op Nederland, bekennen wij dat het ons moeite kost, hier geen politieken strijd aan te binden met hen, die, zondere nadere beperking, eenvoudig verklaren: het onderwijs moet vrij zijn: de school is vrij. Naar onze meening mag in ons Vaderland de Regeering nooit toegeven, dat de Staat volstrekt geen recht zou hebben op bijzondere scholen, die het dezer of gener partij zou gelieven op te richten. Edoch niet in deze kolommen zullen wij ooit politieken strijd voeren; maar meenden toch de nu gemaakte reserve ook hier te moeten aanstippen.

THESIS XXVI. De Staat heeft het recht Staatsgelden te gebruiken tot hulp en bevordering der wetenschap.

THESIS XXVII. Het Staatsbestuur kan den beoefenaren der wetenschap met staatsgelden bijstaan, waar het ziet, dat hunne werken voor het algemeen welzijn zeer bevorderlijk zijn.

THESIS XXVIII. Het burgerlijk bestuur, civitatis rectores, heeft niet het recht om de leering der onderhoorigen te bestieren.

(Deze stelling is geenszins in strijd met thesis 25.)

THESIS XXIX. Op geen grond kan men aan het burgerlijk bestuur een uitsluitend recht op het onderwijs toekennen.

De bewijsvoering dezer stelling beslaat bij de 8 bladzijden.

Het II hoofdstuk handelt over het recht van den Staat op de scholen. Art. I, over het recht van het burgerlijk bestuur betreffende de lagere scholen, en art. II, betreffende de hoogere scholen.

THESIS XXX. Het burgerlijk bestuur heeft het recht op te treden tegen die Ouders die de rechten der kinderen grootelijks krenken.

THESIS XXXI, Het burgerlijk bestuur heeft het recht die Ouders welke aan hunne kinderen onthouden, wat absoluut voor levensonderhoud noodig is, te dwingen om dat noodige te geven.

(Civium rector jus habet cogendi parentes, ut prœstent infantibus ea, quae ad vitam degendam absolute requiruntur.«

THESIS XXXII. De burgerlijke regeering heeft niet uit haar natuur het recht tot opvoeding der kinderen die onder het vaderlijk gezag staan.

THESIS XXXIII. Er bestaat geen recht, krachtens hetwelk de Ouders in zake de opvoeding der kinderen onderworpen zijn aan de besturing van de burgerlijke machthebbers. (Nullo pacto... subjecti sunt.)

THESIS XXXIV. Het Staatsbestuur heeft niet het recht den burgers het oprichten van lagere scholen te beletten.

THESIS XXXV. Men kan niet bewijzen het recht krachtens hetwelk het Burgerlijk Bestuur denzulken tot een examen oproept, die aan het hoofd eener school zal staan.

THESIS XXXVI. Aan de politieke Regeering moet het recht ontkend worden zich in te dringen in het inwendig bestuur van scholen, die door anderen zijn opgericht.

THESIS XXXVII. De Staatsmacht heeft niet het recht de Ouders te dwingen hunne kinderen ter school te zenden.

Dat bij de betooging van die stelling ook de omverwerping en wederlegging van het beginsel der tegenstanders plaats heeft, zij hier aangestipt, ofschoon zulks bij de andere stellingen ook het geval is. De randteekeningen — die ingelijks bij alle stellingen worden gegeven — luiden hier als volgt: dat de Staat het recht tot schooldwang zou hebben, wordt niet bewezen:

Non probatur ex scopo Gub. primario. Non e juris custodia. Nec e pueri necessitate. Nec ex jure propriæ tutelae. Adversariorum principium refellitur. Lex est inutilis. Ex absurdis. (*Solvuntur difficultates*) Oppugnatio. Ex ordine civili. Ex, justitia fovenda. Ex regimine democratico.

THESIS XXXVIII. Waar het getal scholen niet voldoende is, heeft de Staat het recht er op te richten.

THESIS XXXIX. Het bestuur van die scholen komt toe aan het gemeentebestuur.

THESIS XL. Die scholen moeten worden zoo bestierd, dat over het algemeen genomen de onkosten dier scholen uit het schoolgeld der schoolkinderen bestreden worden.

Aller belangrijkst is ook hier weer, gelijk elders de *Excursus historicus*. Sinenses, Lacedemonii. Athenienses. Romani. Aevum Christianum. Media ætas. Reformatio.

Er is bepaald in de laatste jaren geen werk in Nederland verschenen, dat voor ons — dit begrijpt een ieder — van een zoo ingrijpend belang is als dit werk,

derhalve willen wij dan ook de nog volgende stellingen hier voor onze lezers ontsluiten,

Art. II. Over de Staatsmacht betreffende de hoogere scholen.

Paragr. I. Over het recht der Regeering betrekkelijk het beheer dier scholen.

Paragr. II. Over het recht der Regeering betrekkelijk de uitoefening dier functiën.

THESIS XLI. De Regeering kan niet verbieden dat de burgers op hunne eigene kosten hoogere scholen oprichten.

THESIS XLII. De Regeering kan niet, krachtens haar recht, eenig beheer over die scholen, eischen.

THESIS XLIII. Aan de Regeering mag niet het recht worden ontzegd om dusdanige scholen ten koste van den Staat op te richten.

Desniettemin wijst de schrijver er te recht op, — en laat ons door *Vissering*, *Staathuishoudkunde*, te recht zeggen: »Het is onredelijk de kosten voor het onderwijs der beschaafde klasse in de maatschappij ten laste van den staat of der gemeente te brengen. . . Bedenkt men, dat deze leerlingen uit den aard der zaak tot de meest gegoede burgerij behooren, en dat de belastingen door alle ingezetenen der gemeente worden opgebracht, dan zal men de uitdrukking »onredelijk,« in deze stelling gebezigd, niet te hard kunnen vinden.«

THESIS XLIV. Het burgerlijk bestuur kan niet aan de Kerkelijke macht beletten Seminariën op te richten.

THESIS XLV. Het politiek gezag heeft geen macht over het inwendig bestuur der Seminariën.

THESIS XLVI. Het bestuur eener stad« (de Staat) »kan niet beletten dat er hoogescholen (studia generalia) in de stad worden opgericht.

THESIS XLVII. Het politiek gezag heeft geen bevoegdheid omtrent het inwendig beheer van eene private Universiteit.

THESIS XLVIII. Het is niet geoorloofd de bevoegdheid aan de Universiteit te ontzeggen van haren leerlingen de Academische graden te verleenen.

THESIS XLIX. De Staat kan te zijnen koste hoogescholen oprichten. (De praxis en de geschiedenis van het verleden op schoolgebied van de Athenen en Rome, van de middeleeuwen en lateren tijd worden aangestipt.)

THESIS L. De Staat heeft niet het recht te vorderen dat de toekomstige onderwijzers moeten worden opgeleid in de Staatscholen.

THESIS LI. De Staat heeft volstrekt geen recht in zake de toekenning of uitoefening van een kerkelijke bediening.

THESIS LII. De Regeering kan niet bij algemeene wet zich het beheer der maatschappelijke bedieningen tot zijn rechtskreits trekken. Ziedaar 28 verschillende lagen der goudmijn in het werk van P. Jansen te vinden.

Wil men tot grooter nut van de lezers de bruikbaarheid van dit Juridisch grondwetboek bevorderen, dan zou men in den Index de 52 theses, met aanwijzing der bladzijde, waar elke thesis aanvangt, kunnen opnemen. Zoo ook de excursus historici.

Moge de jeugdige Professor, wiens eerste werk ook alreeds in het Buitenland zoo veel lofs heeft gewekt, onder Gods zegen zich, nog vele jaren der wetenschap kunnen wijden en Kerk en Staat met eene reeks van uitstekende werken verrijken.

J. W. BROUWERS.

Met *De Katholiek* heeft zich vereenigd *Onze Wachter*. Dat brengt evenwel geen verandering in den werkkreits van *De Katholiek* die blijft wat hij was, namelijk, Godsdienstig, Geschied- en Letterkundig maandschrift, en dus niet tevens staatkundig tijdschrift is geworden. Ook hiermede wenschen wij *De Katholiek* van harte geluk. Hoe meer opbouwende krachten zich vereenigen, hoe heerlijker uitkomsten er zullen bereikt worden, en dat zal gewis te inniger verheugen elk oprecht Nederlandsch Katholiek hart.

Aan *De Katholiek* zij dan in het Nieuwe tijdperk voorspoed en welvaart, macht van medewerkers en overvloed van lezers toegewenscht.

Zeitschrift für Katholische Theologie.

Innsbruck 1885.

Het zal wel niemand overbodig schijnen in »*De Wetenschappelijke Nederlander*« de aandacht op bovengenoemd tijdschrift te vestigen. Dit tijdschrift, dat alle drie maanden verschijnt, telkens een flink boekdeel uitmaakt, door keurigen druk en papier uitmunt, niet meer dan 6 mark per jaargang kost, moet zonder twijfel onder de beste theologische werken gerekend worden. En toch zal het niet overbodig schijnen op zulk een tijdschrift de aandacht te vestigen? Ja, want zelfs Katholieke professoren in Nederland geven in geschrift blijk, dat zij van dit hoog te schatten »Zeitschrift«, niet veel meer dan den naam kennen. In het in de eerste maanden van dit jaar verschenen Octobernummer van het vorige jaar van *Onze Wachter* leest men een lofrede in onvoorwaardelijk prijzenden toon op Spitzen's zelfverdediging tegen den geleerden Dominicaan en archivaris van het Vatikaan, Pater Denifle. 't Kan hier de plaats niet zijn, te onderzoeken of inderdaad de beroemde Dominicaan den pastoor van Zwolle, Mgr. Spitsen, al dan niet volkomen op alle punten geslagen heeft; of 't haakpunt inderdaad niet zijn groote haken heeft. 't Kan hier de goede plaats niet zijn te onderzoeken, of de goede zaak van Thomas à Kempis veel getriomfeerd heeft door de nieuwe verdediging? Hierop alleen komt het aan of het »Zeitschrift für Kath. Theologie« onder de *praeclare ignoti* in Nederland moet gerekend worden. Dit blijkt meer dan duidelijk, daar de hooggel. schrijver in *Onze Wachter*, die zich als scheidsrechter tusschen Spitzen's *nouvelle défence* en *Denifle's* artikelen in het genoemde *Zeitschrift* opwerpt, niet eenmaal den inhoud van dit laatste kent. Hij toch schreef:

Na lezing van Spitzen's *Nouvelle Défense* vraagt men zich onwillekeurig af, of en wat Denifle zal antwoorden? Zwijgen kan hij moeielijk — en zich rechtvaardigen wel evenmin.

En reeds een paar maanden vroeger was van Pater Denifle een antwoord verschenen in genoemd *Zeitschrift*, een antwoord, dat alleszins verdiende gelezen te worden, ongetwijfeld op de allereerste plaats door een, die als rechter het *Audiatur et altera pars* ook zelfs bij den meest schuldige niet mocht vergeten.

In het nu laatst verschenen IIIe Quartalheft IXe Band [1]) vindt men zeer interessante verhandelingen, o. a. van Prof. Grisar, S. J. over de *Stationes* te Rome en over de oudste vormen der liturgie aldaar, over de eerste Roomsche *orde*, inderdaad een verdienstvolle bijdrage tot de geschiedenis der roomsche misliturgie. Verder de zeer uitgebreide studie van Pater Müllendorf over de verdienstelijkheid der goede werken van de rechtvaardigen volgens den H. Thomas, enz. enz. Voor alle andere is ons echter de arbeid van M. Funk, onder den titel: »Die Ergebnisse der negativen Pentateuch critik« ons als van meer dan gewone beteekenis voorgekomen. 't Is namelijk voor iederen theoloog, die de les van St. Paulus ter harte neemt: »ut potens sit et eos, qui contradicunt, arguere«, op de eerste plaats noodig: *te weten*, wat in onzen tijd hoofdzakelijk tegen de H. Schrift wordt ingebracht. Nu is het een ieder bekend, welk een stortvloed van twijfelen de zoogenaamde wetenschappelijke Bijbelcritiek der laatste jaren heeft te voorschijn geroepen. Niet alleen de zielzorger, maar zelfs degene, die zich meer aan de godgeleerde wetenschap wijden kan, is, wanneer het niet speciaal zijn vak is, in de onmogelijkheid alles bij te houden, wat op gebied der spraakvorsching, historie enz. betreffend de H. Schrift, namelijk des O. V.. in het licht verschijnt. En toch dient hij er iets van te weten, wil hij in staat zijn die tegenspraak te wederleggen. Daarbij komt nog, dat het bouwmateriaal, dat de tegenstanders uit alle gebied der menschelijke wetenschap te zamen brengen, kostbaar is en goed te gebruiken in den dienst der waarheid, daar alleen een valsche methode en verkeerde meening het tot een bewijs tegen het geloof misbruiken.

De kennis dier afbrekende critiek is daarom te noodzakelijker, omdat deze door haar algemeenheid een valschen schijn van waarheid verkrijgt; niemand der onkatholieke theologen betwijfelt haar goed recht, in kleine bijzaken kan nog veel verschil van gevoelen zijn, in de hoofdzaak zijn het alleen eens, Mozes is niet de schrijver van de Pentateuch, enz. Vooral de jaren 1869—1885 geven het bewijs van de algemeene deelneming der onkatholieke bijbelvorschers: men komt tot de treurige ervaring, dat de verdedigers der oude overlevering al minder en minder worden, hun verdediging al zwakker en zwakker, ja de meest orthodoxen het eigenlijke orthodoxe standpunt zelf reeds hebben opgegeven.

De geleerde Jezuïet nu geeft in genoemde verhandeling een kort zakelijk overzicht van de resultaten der jongste critiek, welke volgens de meening der onkatholieke theologen geen vraag of hypothesen meer behandelt, maar op beslisten toon een algemeene aangenomen waarheid, waarover geen strijd meer kan toegelaten worden, bevestigt. Hij polemiseert niet; hij geeft de resultaten der anti-katholieke wetenschap eenvoudig, duidelijk, in haar volle kracht weder. Wel heeft hij zijn voornemen te kennen gegeven later naar de innerlijke waarde dier resultaten een onderzoek in te stellen, maar hier geeft hij alleen kort en bondig weêr wat in de vele en in de velerhande geschriften der afbrekende critiek geboden werd.

Voor de meesten zal het tweede gedeelte van zijn arbeid dienstig en nuttig en noodzakelijk zijn, voor bijna allen echter is door dit eerste gedeelte in een dringende behoeften voorzien. De ernstige studie van enkele dagen is nu genoeg, geleid door de hand van pater Funk, om op de hoogte te zijn van wat de tegenstanders zeggen en trachten te bewijzen, het eerste en gebiedend noodzakelijke om in staat te zijn het te wederleggen.

Dr. C. v. L.

[1]) Hieruit kan blijken wanneer dit art. alreeds geschreven is. Maar dat ontneemt geen jota aan de hoofdzaak, de nu hier volgende waardeering van genoemd Zeitschrift.

De Red.

UIT ZUID-NEDERLAND.

Aarschot, *December* 1885.

Hooggeachte en Zeergeleerde heer Bestierder.

Nu heeft het waarlijk lang aangeloopen, dat mijne pen is blijven in het dak steken.... Aan wien de schuld? Och, schuif ze liever op den rug der omstandigheden dan wel op den mijnen... Deze laatste dagen heb ik rechts en links eenig nieuws bijeen gegaard, en ik peis dat ik uwen achtbaren lezeren zal genoegen doen met het hun meê te deelen.

Gij hebt hooren spreken over de twee belangrijke bijeenkomsten, die, onder het Septemberverlof, de eerste te Mechelen en de tweede te Antwerpen, hebben plaats gehad? De eerste was saâmgeroepen door het algemeen bestuur van het *Davidsfonds*, de andere door den *Nederlandschen Bond* der Scheldestad. Op beide vergaderingen is vooral de in te voeren verbetering in het onderwijs onzer moedertaal grondig besproken. Wat zal het uitwerken? Wij hopen op de rechtzinnigheid der overheid... want verbetering is niet alleen wenschelijk, redelijk, maar noodig. — Een ander punt werd daar opgeworpen. Tot nu toe bezit ons Katholiek België geen Vlaamsch tijdschrift, dat, in den aard onzer *Revue générale* van Brussel, onzer *Revue Catholique* van Leuven, ernstige en uitgebreide studiën over staat- en letterkunde kon opnemen. Dikwijls heeft men gepoogd die wezenlijke leemte aan te vullen, doch de werkers hoe goed, gezind en ieverig zij ook waren, moesten het dra opgeven voor den overlast der taak of het gebrek van ondersteuning. De eendracht ontbrak. Op de Davidsfondsvergadering werd andermaal het ontwerp van het stichten zulker uitgaven voorgesteld. En in waarheid, daar is nu of nooit kans tot gelukken. De buitengewone uibreiding van het Katholiek Davidsgenootschap mag op meer eensgezindheid en medehulp doen hopen. De uitgevers S. Leliaer, Siffer en Cie. te Gent gaan dan eene nieuwe poging aanwenden, en denkelijk zal hun eerste nummer met Januari 1886 het licht zien. Elke maandelijksche aflevering zal 48 blz. in 8o. groot zijn, en waarschijnlijk tegen 6 franken de jaargang. En de opstellers? Het prospectus belooft veel en goeds:« Bereids,« schrijven de Gentsche uitgevers, »hebben hunne medewerking en on»dersteuning er aan toegezegd; de heeren p. Willems, »Claeys, Cleynhens; Bets, Mathot, Bots, de Potter, »Van Rijswijk, Minnaert, Sevens, allen leden van »het hoofdbestuur van het Davidsfonds, benevens Mgr. »Rutten (Luik) en de heeren Daniëls, Joost, Claerhout,

»Plancquaert, Pater Servatius Dirks, Baltyuck, de »Beucker, enz. Verder wordt de medewerking gevraagd »van alle Katholieke Vlaamsche Schrijvers, werkzaam »op gebied van letterkunde, geschiedenis, enz.« — Mochten de wakkere opstellers ditmaal in hun poging slagen! —

Ik herinner mij, dat ik u in de vorige briefwisseling over ons Katholiek ministerie sprak. De nieuwe ministers zijn, God dank! der vaderlandsche strekking onzer »Vlaamsche Beweging« niet tegenstrijdig. Stillekens aan herstellen zij onze moedertaal in hare eer en hare rechten, en zoo waar het blijft, wat ik u vroeger scheef, »dat de liberale gezindheid met hert »en ziel den aanhoudenden vooruitgang der Vlaamsch- »gezinde gedachten bestrijdt«, zal ik u in mijn volgenden brief met nieuwe feiten bewijzen. — Gij weet ook dat er vroeger veel spraak geweest is over het stichten eener Vlaamsche Academie. Dat ontwerp is door dezen fel beknibbeld geworden, door anderen integendeel volmondig geprezen; doch alles gewikt en gewogen, scheen het te moeten in den vergeethoek blijven liggen, maar neen, minister Beernaert gaf de zaak niet op. Over eenige dagen werden de standregels der nieuwe academie aan 't oordeel van het Hoog Bestuur onderworpen, doch, uit hoofde van onvolledigheid, zijn zij ter nieuwe studie naar het bureel van 't ministerie der schoone Kunsten teruggekeerd. Die stichting zal dan waarlijk doorgaan. Inderdaad, de wijzigingen door het gouvernement in het budjet gebracht, bevatten een krediet voor de academie. Op blz. 69 van het budjet van landbouw, nijverheid en schoone kunsten, lezen wij als volgt: »Het Bestuur oordeelt dat er reden bestaat »om eene Academie te stichten, vooral bestemd tot »de beoefening der Vlaamsche letteren. De verwezen- »lijking van dien maatregel verrechtveerdigt de ver- »hooging van het gevraagde krediet. Art. 38 (art 34 »van het eerste ontwerp) hulpgelden en aanmoe- »digingen voor letterkunde en wetenschappen; aan- »moedigingen aan de letterkunde, enz:

»Krediet gevraagd door het
»eerste ontwerp: fr. 167. 700
»Krediet gevraagd door het
»herziene ontwerp fr. 177. 100.«

De dagbladen die ons dat nieuws aanbrachten, voegden er bij: »Wij vernemen ook dat de heer Beer- »naert de plakkaat-en vormzegels in de twee talen »doet graveeren. Eveneens zullen de titels der nieuwe »staatsrente $3^1/_2$ p. h. in de beide talen gesteld zijn. »Ook heeft het hoofd van het cabinet onderhandelin- »gen aangeknoopt met de Nationale Bank, ten einde »banknoten in Vlaamsche taal te doen verveerdigen«. — Gij ziet, zoo komt het eene achter het andere, maar alle baten helpen toch, en wij weten daarenboven dat Aken en Keulen niet op een dag gebouwd werden...

Ik heb op mijn lessenaar twee boekwerken liggen, waar ik geerne een woord zou over zeggen, alsnu; ik zal er toekomende maal over praten. Het eerste is getiteld: »*Les Conscrits belges en* 1798 *en* 1799, *par Augustus Thys*, d' après des documents inédits! Het is een ernstig werk,dat een helder licht werpt op de vaderlandsche geschiedenis van 't einde der XVIII eeuw en bijzonder de dappere zoogeheeten Vlaamsche »Brigands,« wreekt op de toenmalige en hedendaagsche sanskulottische Franschelaars. — Het tweede werk zijn de »*Gedichten* door *Désiré Claes*«. De heer Claes is leeraar van Vlaamsche letteren aan het Kon. Atheneum te Namen; hij is een der vele slachtoffers van de vroegere geuzenstaatkunde. Hij is een belijdend en strijdend Katholiek, en een talentvol beoefenaar der moedertaal... doch zoo *Katholiek zijn* is in België eene doorslaande reden, om dood gezwegen te worden door de liberale tijdschriften, en... men wordt dan ook nog verwaarloosd door eigene geloofsgenooten. Meer dan een onzer letterkundigen zou daarover bittere bladzijden kunnen schrijven . . . — Gij kent de critiek over *het menschdom verlost* van *Lod. De Koninck*. 's Dichters gewrocht werd alhier *critisch aan- door en- omgehaald* door Dr. J. Nolet de Brauwere van Steeland. Ik durfde mij ditmaal aan eene ernstige en rechtzinnige beoordeeling verwachten, doch eilaas! . . . niet gelijk Nolet mag men de lettercritiek verstaan! Ik las twee brochuren, antwoord op zijn schrijven; de eene getiteld: *Nolet De Koninck* door *J. Brabantsen*,drukkerij van Ch Peeters,Leuven (0,35 fr.)— het andere: *Eenige bemerkingen als antwoord op de critiek van Dr. Nolet*. Brugge, drukkerij van A Van Mullem (0,50 fr.) Bekennen wij ronduit dat Mr. Nolet's naam en daad er niet ongewond uitkomen. Die zijne »critische aan- door- en omhalingen« gelezen heeft, zal van deze twee antwoorden insgelijks met belangstelling kennis nemen; 't is volstrekt noodig om te oordeelen, door wie en hoe de taak van onzen vader David zaliger, hoogleeraar der Leuv. Univ. wordt voortgezet . . . .

Uit der herte en met hoogachting Hand ende Groet,
J. Muijldermans.

De Katholieke Hoogeschool van Leuven.

In het laatste nummer van de eerste reeks hadden wij het genoegen den lezer van de *Wetenschappelijke Nederlander* te kunnen wijzen op den schier elk jaar toenemenden vooruitgang onzer Katholieke Universiteit, door het stichten van nieuwe leergangen. Zonder vrees van tegengesproken te worden mogen wij zeggen, dat bijaldien zij alzoo nog enkele jaren blijft vooruitgaan, zij alras een der volledigste van geheel Europa zal zijn.

In 1874—1875, bedroeg het getal studenten 1,155, en nu onlangs bij het sluiten der leergangen van 1884—1885 was dat getal niet minder dan 1638, behalve nog de studenten aan het Landbouw-instituut en aan de normaalschool voor priesters, die te zamen ook nog ruim 100 in getal zijn. Dus op een verloop van 10 jaren is het studentenkorps ruim een derde vermeerderd. Grooter bewijs voor de voortreffelijkheid van het onderwijs dat er gegeven wordt, en voor het vertrouwen, dat onze belgische familiën in onze Katholieke Universiteit stellen, zal men wel niet verlangen.

Een ander niet minder klaar bewijs van denzelfden vooruitgang is nog, dat op bovengemeld getal van 1638 studenten er in den loop van het jaar 1884—1885, 39 den graad van Doctor in de rechten bekwamen, 44 den graad van Doctor in de geneeskunde; 3 van Doctor in de wijsbegeerte en de letteren; 4 van Doctor in de Wetenschappen; 15 van Candidaat-Notaris; 25 van Apotheker en 39 van Ingenieur. Weinig Uni-

versiteiten zijn er, die dit getal van 179 gegradueerden in één en hetzelfde jaar bereiken.

Eindelijk wat nog opmerking verdient is, dat er in voornoemd schooljaar niet minder dan 31 vreemdelingen de cursussen onzer Hoogeschool volgden, namelijk 1 inboorling van Midden-Afrika, 1 uit de Antillen, 1 uit de republiek van Costa-Rica, 3 uit Brazilië, 7 uit de Vereenigde Staten, 3 uit Chili, 3 uit Mexico, 4 uit La Plata, 2 uit Turkije, 1 uit het eiland Malta, 8 uit Polen, 8 uit Zwitserland, 6 uit Spanje, 6 uit Duitschland, 3 uit Engeland, 1 uit Ierland, 17 uit Holland en 8 uit Frankrijk.

Het getal vooral der Amerikanen, zal, hebben wij alle reden te gelooven, met den tijd nog aangroeien. Wil men het *Journal de Bruxelles* gelooven, dan zou Z. Heiligheid Leo XIII. onlangs door de Amerikaansche Bisschoppen ondervraagd waar zij best hunne jonge geestelijkheid ter opleiding zouden heen sturen, geantwoord hebben, dat zij ze naar Rome zouden sturen, of wel, zoo zij dit niet verkozen, dan bij voorkeur Leuven mocht worden aanbevolen.

P. J. G.

Het Viooltje van St. Germain

DOOR

MELATI VAN JAVA.

Wie of dat viooltje is? het dochtertje van een Koning van Engeland, het kind der ballingschap, een echte Stuart, maar ook een italiaansche zooals haar moeder, Koningin Beatrice. Waar of dat viooltje oogen en harten bekoorde en geuren van liefttalligheid en deugd verspreidde die, kon het ooit, een ballingschap tot een lusthof zouden herscheppen? te St. Germain, in de nabijheid van Parijs.

Wat heeft Melati ons dit edel schepseltje beminlijk gemaakt! bijna zoo, niet veel anders zou de geest zijn van een Engeltje des hemels die Koningsdochter op aarde, en Louisa Maria zou genoemd worden. Wie of die edelhartige fiere en moedige knaap, Bryan O'Neara is? Een Ier, die trouw is aan zijn geloof en aan zijn Koning, en die het woord van zijn lippen en den moed van zijn ridderlijk hart en de kracht van zijn arm, als het opbruischende bloed zijner aderen altijd en overal ten dienste en ten offer heeft voor zijn Koning.

O, met wat diepe en reine kunde der harten en der zielen is hier als eene strooming van licht en gloed gelegd tusschen dat edelhartige koningskind en dien edelmoedigen, offervaardigen, eerbiedigen zoon van een Ierschen held, die inderdaad zijn leven voor zijn Koning liet op het veld van eer.

Juist te weten hoe verre men hier mocht gaan, om niet te schaden aan de majesteit der prinses, en niet aan vermetelheid schuldig te maken den ierschen heldenzoon, en toch door de met kunst geleide omstandigheden, gerechtvaardigde aanleiding te geven tot droomen van offervaardigheid, van geluk en van liefde, ziedaar eene van de zeer vele en groote verdiensten van dezen nieuwen en bewonderenswaardigen historischen roman van onze hooggewaardeerde Melati van Java. Historisch is deze roman in zijne hoofdkarakters: alleen Bryan O'Neara is eene fiere schepping van den vindingrijken geest der schrijfster.

Naast die twee ontluikende gemoederen vol frischheid en toekomst, hebben wij de zoo rijk aan herinneringen van het verleden zijnde Koningin van Engeland, Louisa Maria's Moeder, en Frankrijks grooten Koning, Lodewijk den veertienden. Het is hier als een oude wereld, die ondergaat en eene nieuwe, die nog niet de loopbaan weet waar de aantrekkende en afstootende krachten en machten haar zullen drijven.

Wat een diepe wijsheid, ja wat een wijze lessen van staatkunde hooren wij soms die Koningin Moeder tot haar Zoon richten, die Jacobus de Derde moest zijn en heerschen over Engelschen, Schotten en Ieren.

Te midden van de zoo talrijke zoo veelzijdige onheilen en teleurstellingen is het altijd het Viooltje, dat reeds de eene lente na de andere aanschouwde, het zonnestraaltje dat aller oogen en harten en zielen opbeurt, verkwikt en. . . doet hopen. Haar hand werd gevraagd door den Koning van Zweden, Karel XII. Ach! wie begrijpt niet, hoe het in het hart van O'Bryan kon opkomen, dat hij voor de dochter van zijn Koning die onttroond was, den weg tot den troon zou kunnen banen, zou kunnen breken. Was hij niet door haar — o dag van zonneschijn en glans! o verrukkelijke bladzijden die het ons verhalen — tot ridder van het Viooltje gemaakt? Diep aangrijpende tafereelen, die het hart van weemoed en smart doen trillen, maar toch weldoende beproeven en zuiveren en sterken, hebben wij hier in overvloed, en wat vooral te prijzen valt in de hoogste mate, is de algemeene indruk dien deze roman in hoofd en hart achterlaat. Het zou een geluk zijn als er niet ééne dierbare in Nederland ware, die niet dit allervoortreffelijkste boekdeeltje van 203 bladzijden ten geschenke ontving.

Wij ontleden dit meesterstukje niet verder; wij wenschen er onze Letteren geluk meê en twijfelen er niet aan of het zal alras in verscheiden vreemde talen worden overgebracht. Inmiddels wenschen wij het in handen van een kwart millioen lezers in ons land, daar er een kwart millioen zijn, die het naar waarde zullen weten te smaken en te waardeeren.

J. W. Brouwers.

Das Gemüth und das Gefühlsvermögen

der neuere Psychologie. Von Pater *J. Jungmann.* Freiburg, Herder. 2 Aufl. 1885.

Op een boeiende en voortreffelijke wijze, geeft Pater *Jungmann*, Professor der Theologie te Innsbrück, eene studie over de krachten der aarde, het gemoed en het gevoel der nieuwere psychologie. Het is eene belangwekkende verhandeling, die ook met vrucht kan gelezen worden door hen, die geen vakgeleerden zijn. Want een ieder stelt er belang in, bepaalde grondstellingen over het gemoed en het gevoel, twee zoo hoog gewichtige zielskrachten, te leeren kennen. Even als in den eersten druk, die in 1869 verscheen, houdt Pater Jungmann zich aan de leer van den H. Thomas van Aquine. Wie Pater *Jungmanns* voortreffelijke verhandeling leest, zal zijn geest, met zeer vele belangrijke kundigheden verrijken.

Das familienleben in Leid und Freud und mit vielen eingeflochtenen Beispielen dargestellt von *Leopold Kist.* 4 vermehrte Auflage. Erster Band. Mainz, Kirchheim.

De *Hausapotheek van Kist* is een krachtige kost. Daarom kan men het boek steeds lezen en herlezen. De recepten voor de gehuwden, ouders, kinderen, meesters en dienstboden bevatten ernstige waarheden en zijn bovendien zeer amusant te lezen om reden van hunne leerrijke en passende voorbeelden. Dat het werk reeds voor de *vierde maal* werd *herdrukt*, getuigt ongetwijfeld van zijne voortreffelijkheid. Dit keurige boek mag gerust een ieder worden aanbevolen.

Legende oder Christlicher Sternhimmel von *Alban Stolz*, Achte Auflage. Mit vielen Bildern. 1 Heft. 80 Pf. Freiburg. Herder.

Deze Heiligen-legende, die thans voor de achtste maal werd herdrukt moest eigenlijk worden opgenomen in den inventaris van elke Katholieke familie. Dit werk is bizonder geschikt tot feestgeschenk. Zoowel rijken als armen, ontwikkelden en eenvoudigen van geest, zullen door zijn inhoud in hooge mate worden gesticht. Onderwijzers zullen er bij het onderricht in de Christelijke leer een geschikt gebruik van kunnen maken, want Alban Stolz schrijft werkelijk, volgens zijne belofte, slechts voor dezulken, die belang stellen in de hooge kunst, christelijk te leven en zalig te sterven.

Joseph II. Charakteristik seines Lebens, seiner Regierung und seiner Kirchenreform. Mit Benutzung archivarischer Quellen. Von *Sebastian Brunner.* Zweite, mehrfach umgearbeitete Auflage Freiburg, Herder.

Jozef II, deze onvermoeide alleenheerscher die in zijn tijd de wereld in rep en roer heeft gebracht, wordt door de critiek op verschillende wijzen beoordeeld. Aan de eene zijde wordt hij met overdreven lof beladen, aan de andere wordt hij streng berispt en zijn gedrag ten hoogste afgekeurd. *Brunner* nu wil het leven van dezen Vorst naar de authentieke waarheid beschrijven, hij wil diens edele eigenschappen recht laten wedervaren en in de beoordeeling van diens handelwijze de christelijke gerechtigheid steeds doen gelden. Blijkbaar heeft de auteur zijn werk op eene juiste kennis der bronnen gebouwd. Hoofdzakelijk betoogt hij, herhaalde malen, dat de Vorst steeds met het streven bezield was, zijne onderdanen gelukkig te maken. Voor ons lijdt het geen twijfel of des schrijvers Oostenrijksch patriotisme is de oorzaak, dat hij den Keizer in een ietwat al te gunstig daglicht heeft gesteld. Van groot belang zijn de hoofstukken over de opvoeding van den Keizer; Jozef bij Rousseau en bij de vrijmetselaars, zoomede de afdeeling betreffende de secularisatie der Kerkgoederen en de gewelddadige hervormingen in de Kerk. Voor ons is Jozef II de misleide doorRousseau en de schuldige uitvoerder, bewust of niet, van de plannen der vrijmetselarij.

Lettere di Giacomo Leopardi in-16 en 292 blz. 1886.

Deze bloemlezing van brieven van Leopardi, ten gebruike der scholen, is het werk van professor Alessandro Avòli, die voor een paar jaren de *Autobiografia di Monaldo Leopardi* met een *Appendice* in het licht gaf (IX—432 blz.) en zag deze alom met wel verdienden lof ontvangen door allen, die de waarheid willen kennen betreffende het leven van Giacomo Leopardi.

Bij de keuze der brieven heeft de gedachte voorgezeten, dat men nooit dezen geroemden dichter geheel zal verstaan, tenzij men zijn leven kenne, en dat het leven zich het meest ontsluiert in de brieven. Daarom werden dan ook voor alle andere die brieven gekozen, welke het meest geschikt zijn ons beter te doen kennen, het leven des dichters, zijne studiën, zijne gedachten, zijne verwachtingen, zijne aspiratiën, zijne zielsangsten zijne teleurstellingen.» Natuurlijk heeft hier geen plaats gevonden wat in die brieven voor de deugd of de reinheid der zeden hinderlijk is. Zijn er soms gedachten en gezegden in gebleven, die des dichters zwartgalligen en wanhopenden toestand openbaren, dan zijn er hier passende toelichtingen en nadenkingen bijgevoegd, die der jeugd doen zien waartoe men komt als men het christen geloof verlaat.

De grootste lof komt echter dat werk toe van den kant der taalkunde, om den schat van spraakkunstige, philologische en geschiedkundige aanteekeningen waarmede de voortreffelijke Professor zijn werk verrijkt heeft.

J. W. Br.

Mededeelingen.

Het Comité tot het oprichten van een standbeeld voor Hugo De Groot te Delft, heeft besloten het voetstuk te doen vervaardigen van gepolijst rood Zweedsch graniet en de levering daarvan opgedragen aan den heer G. Brongers, te Amsterdam, vertegenwoordiger van de Berlijnsche firma Kessel & Röhl. De blokken zullen te zamen ongeveer 42,000 kilo wegen. Zooals men zich herinneren zal, is de teekening van het voetstuk van den heer Ch. Garnier, den bouwmeester van de Groote Opera te Parijs en is het standbeeld ontworpen door den heer F. L. Stracké Jzn., beeldhouwer te Haarlem.

De Duitsche pers is in de Vereenigde Staten sterk vertegenwoordigd. Er verschijnen daar te lande 733 dag-, week- en maandbladen in de Duitsche taal.

Te Eining in Beieren hebben onlangs opgravingen van Romeinsche oudheden plaats gehad. Afgezien van Trier en Mainz, is er wel geen plekje in het Duitsche Rijk dat zoo talrijke overblijfselen van de Romeinsche heerschappij oplevert als het plaatsje Eining, gelegen aan de samenvloeiing van de Aben en de Donau (boven Regensburg), alwaar de Romeinsche wapenplaats Abusina door den heer Schreiner weer teruggevonden is, en sedert 7 jaren door dien heer wordt opgegraven. De strategische beteekenis van Abusina schijnt bestaan te hebben in zijne ligging als middelpunt van het net van Romeinsche heirwegen in Zuid-Duitschland, waar-

door het de verbinding der Rijnlegioenen aan de eene en van die in Pannonië en Mœsie aan de andere zijde kon verzekeren. De opgravingen hebben den uitgestrekten omvang der vesting bewezen, die à cheval aan de beide Donau-oevers gelegen, met een ring van voorgeschoven werken omgeven is.

Ook bestond hier aan den rechter oever eene aanzienlijke burgerlijke bevolking, naast de militaire bezetting. Reeds 70 gebouwen, die voor de burgerlijke bevolking dienden, zijn ontdekt en 3 der voornaamste weêr volkomen te voorschijn gekomen, terwijl van het zuidelijke *castrum* het praetorium en een toren zijn opgegraven. Het getal voorwerpen (roerende goederen), zooals wapenen, sieraden, glas en aardewerk aldaar gevonden, bedraagt reeds meer dan 2000 stuks.

Inhoud van Tijdschriften.

Revue Générale. Janvier 1886. — I. Les Te Deum Officiels et la sécularisation par M. Ch. Woeste. — II. Les héritiers littéraires de Victor Hugo (*Zola et Richepin*) par M. Ch. Ducarme. — III. Un Ecrivain Belge (Octave Pirmez, par M. José De Coppin. — IV. Histoire du Kulturkampf, par M. Jule Bachem. V. Qui paie les droits d'entrée? par M. l'avocat M. Mees. — VI. Lettre de Paris, par Dancourt. — VII. Le Roi des Chemins de fer, par M. Alex. Charlot. — VIII. Le Droit d'auteur, par M. Ch. Moriseaux. — IX. Drame et Vaudeville, nouvelle par Mme Betsy Belpaire.

De Katholiek Godsdienstig Geschied- en Letterkundig maandschrift. Januari 1886. I Aan de nagedachtenis van Mgr. C. Broere, op den 25en verjaardag van zijn overlijden, 28 December 1885, J. A. De Rijk. — Pr. II. Teekenen des tijds: 1842-1886. A. M. C. van Cooth. — III Pentateuch-critiek. P. L. Dessens. — IV. Iets over het laatste deel van een belangrijk werk. Dr. W. J. F. Nuyens.
Encycliek van onzen Heiligen Vader Paus Leo XIII over de Christelijke inrichting der staten.

Annales de philosophie chrétienne. Janvier. — La section d'apologétique au congrès de Rouen; rapport de M. le chanoine Duilhé de Saint. Projet et compte rendu. — De la nature des sons et des couleurs, par de Broglie. — Les puissances de l'âme, par J. Gardair. — Thamisme et Kantisme, par Hébert. — Analyse et critiques.

Revue catholique des Institutions et du Droit. I. Rapport de M. Albert Desplagnes, sur l'histoire de l'enseignement public en France. — Rapport de M. de Lestelly, sur la situation légale de l'enseignement public aux Etats-Unis. — III. Rapport de M. Paul Besson, sur la législation française actuelle en matière d'enseignement et le devoir des Jurisconsultes catholiques. — IV. Rapport de M. Bresson, sur l'enseignement primaire. — V. Note relative au régime de l'enseignement partagé entre l'Etat et l'initiative privée. — VI. Observations diverses et discussion pendant le Congrès.—Gratuité.— Chronique du mois, par A. Desplagnes. — Bibliographie, par Paul Allard.

Ruvue de Monde catholique. 15 Janvier. — Les législateurs constitutiants et la Révolution, par A. de Sainte Marie. — II. Le Néologisme et la critique d'art, par L. Gaillard. — III. Un homme d'Etat belge, par G. Ferrère. — IV La médecine et les médicins en Chine, par Dr. X... — V. La colonisation chez les peuples anciens et chez les peuples modernes, par Gailliny. — VI. La maldonne de Viry, par Charles Buet. — VII. Revue littéraire. — Les Romains nouveaux, par J. de Rochay. — VIII. Chronique générale, par Arthur Loth. — IX. Memento chronologique, par Ch. de Beaulieu.

Revue des questions historiques. 1 Janvier. — I. Les persécutions en Espagne pendant les premiers siècles du christianisme, par Paul Allard. — II. La réconciliation de Henri III et du duc de Guise, d'après les documents des archives du Vatican, par H. de Lespinois. — III. Le pape Innocent XI et le siège de Vienne en 1683, d'apres des documents inédits, par Ch. Gérin. — IV. Le directoire et la république romaine. par Ludovic Sciout. — V. Mélanges: Le martyre de Thieman de Salzbourg, par M. le comte Riaut. — Un nouvel écrit des temps apostoliques, par Dom Fernand Cabrol-Jérome de Jérusalem, d'après un document inédit, par Batiffol. — Lettres autographes de Fréderic II, roi de Prusse, par Martin. — VI. Courrier anglais, par G. Masson. — VII. Courrier belge, par Lahaye. — VIII. Courrier du Nord, par Beauvais. — IX. Chronique, par Marius Sepet. — X. Revue des recueils périodiques, par Fr. de Fontaine. — XI. Bulletin bibliographique.

Le Correspondant. 10 Janvier. I. Le Comte de Falloux. II. De l'action catholique en France depuis cinquante ans, par Léon Lefébure. — III. Les premières années de Berryer. (1790-1816), par Charles de Lacombe. — IV. Après le congrès, par Foblant. — V. Mes Mémoires: le Violon du Café de Foy, par le comte A. de Pontmartin. — VI. Le Valbriant, par Mme A. Graven. — VII. Les Logements ouvriers à Paris, par Anatole Langlois. — VIII. Revue des Sciences, par Henri de Parville. — IX. Chronique politique, par Auguste Boucher.

Revue Générale. Janvier. — I. Les Te Deum officiels et la sécularisation, par Ch. Woeste. — II. Les Héritiers littéraires de V. Hugo, par Ducarme. — III. Un Ecrivain Belge, par José de Coppin. IV. Histoire du Kulturkampf, par Jules Bachem. — V. Qui paie les Droits d'entrée? par Mees. — VI. Lettre de Paris, par Dancourt. — VII. Le Roi des Chemins de fer, par Charlot. VIII. Le droit d'auteur, par Morisseau. — IX. Drama et Vaudeville, par Delpaire.

Ingekomen Werken.

CAUSERIES SCIENTIFIQUES, découvertes et inventions. Progrès de la science et de l'industrie 23e année. Par *Henri de Parville*, Paris. J. Rothschild. 1886.

LES LIVRES SAINTS, et la critique rationaliste. Histoire et réfutation des objections des incrédules contre les Saintes Ecritures, par *F. Vigouroux*. 2 Ed. E. D. Paris. A. Roger & F. Chernoviz. 1886.

SERMOONEN VAN VIJF MINUTEN, of Vroegpreeken voor al de Zondagen van het jaar, door de Priesters der Congregatie van den H. Paulus te New-York, met de Epistels en Evangeliën voor elken Zondag. Uit het Engelsch vertaald door *Paul Kerkhofs*, Priester. Mechelen. *H. Dessain.*

HET EEUWIGDUREND PRIESTERSCHAP, door H. Edw. *Manning*, Kardinaal-Aartsbisschop van Westminster. Uit het Engelsch vertaald door *Paul Kerkhofs*. Mechelen. H. Dessain.

BIJDRAGE TOT EEN HAGELANDSCH IDIOTICON, door J. F. Tuerlinckx. Bekroond door de Zuid-Nederlandsche Maatschappij van Taalkunde.

Uitgave der Zuid-Nederlandsche Maatsch. van Taalkunde. Gent. Ad. Hoste. 1886.

ARCHIEF VOOR NEDERLANDSCHE KERKGESCHIEDENIS. Afl. 4. 's Gravenhage. Martinus Nijhoff.

Snelpersdrukkerij van Küppers & Laurey, Jansstraat Haarlem.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Tweede Serie. Eerste Jaargang. 1886, No. 5.

Dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen, kost per jaar, franco p. p. *f* 3,25: voor het buitenland *f* 3.75. Advertentiën kosten per regel 10 Cent. Groote letters, naar de plaatsruimte. Alles wat de Administratie betreft, gelieve men te zenden *franco* aan de Uitgevers **KUPPERS & LAUREY**, te *Haarlem*.

Alles wat de redactie betreft en alle boekwerken en Tijdschriften gelieve men *franco* te zenden aan den redacteur J. W. BROUWERS te Bovenkerk bij Amsterdam. Alle toegezondene boekwerken en Tijdschriften worden vermeld.

Deus scientiarum Dominus est.

PONE CUSTODES FONTIUM.

INHOUD: Bevorderingen aan onze Universiteiten. — Praelectionum philosophiae Scholasticae brevet conspectus. *Dr. A. Dupont.* — Antwoord aan „De Amsterdammer". *J. W. Brouwers.* — Eigenaardige Conferentiën. *P. J. Goetschalckx* — Voltaire nader beschouwd. — Die Lügen des socialistischen Evangeliums. *Dr. L. v. H.* — Een Braziliaansche geleerde in Holland. — Die Bischöflichen Domcapittel. Spaansche Lees- en Studiezaal. — Nieuwe Boeken. — Mededeelingen. — Inhoud van Tijdschriften.

Bevorderingen aan 's lands Universiteiten.

Tot doctor in de geneeskunde aan de Rijks-Universiteit te Leiden de heer J. Hocke, geboren te Zonnemaire, met acad. proefschrift, getiteld. „Vreemde lichamen in het oog."

Tot praeses van het studentenkorps aan de Leidsche universiteit is gekozen de heer P. J. Van Wijngaarden.

Dr. D. v. Haren Noman, benoemd tot hoogleeraar aan de universiteit te Amsterdam aanvaardde zijn ambt met het uitspreken eener redevoering over: „Het ziekte-begrip in de leer der huidziekten."

Door de geneesk. staatscommissie te Amsterdam zijn tot arts bevorderd de heeren M. Niemeijer, med. doctorandus, N. P. Brunt en J. D. Rinsma, cand.-artsen.

Tot gewoon hoogleeraar in de godgeleerdheid aan de Amsterdamsche universiteit is benoemd E. J. Völter, priv. docent aan de universiteit te Tubingen.

Aan de universiteit te Leiden is het eerste natuurkundig examen afgelegd door de hh. M. Both, J. L. C. Wortman, J. A. F. Wiederhold en L. J. Sieburg.

Bij kon. besluit is, met ingang van 1 Sept., aan W. E. V. Govers, eervol ontslag verleend als leeraar aan de Rijks hoogere burgerschool te Venloo.

De Staatscommissie bevorderde tot arts, de heeren H. Cats Hoedemaker en J. H. Van Gennep, med. doctor.

Praelectionum philosophiae Scholasticae brevis Conspectus auctore *J. Van der Aa* S. J. — Liber Sectus. *Theologia naturalis* [1]).

Met dit laatste deel is het werk voltooid, dat wij herhaalde malen in dit tijdschrift hebben aanbevolen. Ook dit deel geeft een volledig overzicht van alle vragen en stellingen, noodig tot eene wetenschappelijke kennis en verklaring van het behandelde onderwerp. Zonder verouderde en thans nuttelooze strijdvragen uit te lokken, verwaarloost de geleerde schrijver geen enkel belangrijk punt, dat met de natuurlijke Godsleer in verband staat of kan dienen om den lezer de schatten der middeleeuwsche wijsheid toegankelijk te maken. Daarbij heeft hij tengevolge der gebruikte methode het groote voordeel in korte woorden veel te zeggen, en zonder den geest te vermoeien steeds de aandacht op de hoofdzaak te vestigen. Gods bestaan, Zijn wezen, Zijne eigenschappen en werken, ziedaar de inhoud van het boek, nauwelijks honderd bladzijden groot, maar rijk aan nauwkeurige bepalingen en begrippen, aan duidelijke verklaringen en heldere beschouwingen, aan diepe kennis en krachtige bewijzen.

1) Vol. in-8o blz. 102. Leuven. Karel Fonteyn. fr. 1.75.

Het spreekt van zelf dat de schrijver, volkomen vertrouwd met de behoeften en de eischen van het onderwijs, niet alleen de waarheid in het volle licht plaatst, maar ook de hedendaagsche dwalingen op dit belangrijk gebied met de meeste zorg onderzoekt en wetenschappelijk wederlegt. Wie uit deze bron zijn weten put, versterkt zijne godsdienstige overtuiging en kan onverschrokken bij voorkomende gelegenheid de waanwijsheid onzer dagen te woord staan.

Daarom aarzelt de schrijver niet in de verhandeling over Gods bestaan alle argumenten *a priori* genoemd te verwerpen, om de voorkeur te geven aan de oude bewijzen ons door de H. Vaders nagelaten en door de scholastieken wetenschappelijk ingekleed en ontwikkeld. Met recht wijst hij bij de ontwikkeling van het argument ontleend aan het bestaan eener zedelijke orde op het gevaar in eene dwaling te vallen; omdat het bewustzijn eener absolute verplichting de overtuiging van Gods bestaan veronderstelt, en deze derhalve niet op gene kan berusten. Om het argument doeltreffend te maken, moet de natuurwet niet juist als wet, noch als verplichtend beschouwd worden, maar enkel als feit, als uiting van 's menschen natuur waarvan ieders geweten onwraakbare getuigenis aflegt. Dit algemeene feit, die stem van de natuur is onverklaarbaar zonder het bestaan van een wetgever, een' rechter, een' belooner, een' straffer, die God is.

Wanneer men het boek doorloopt en de macht van de christelijke philosophie in het oplossen der moeilijkste vraagstukken bewondert, dankt men God van harte voor het licht der openbaring, dat aan de rede deze diepte en breedte van beschouwing en onderzoek schonk; tevens heeft men medelijden met de moderne wetenschap, welke dit licht verwerpend, tot geen resultaten komt, of wat erger is den mensch een God ter aanbidding voorstelt, die met den waren God niets gemeens heeft.

Ten slotte wenschen wij den Eerw. Pater *Van der Aa* van harte geluk met zijn werk, zeer geschikt om volgens de inzichten van den H. Vader de kennis en de studie van de scholastieke wijsbegeerte uit te breiden en krachtdadig te bevorderen. Dr. A. DUPONT.

Antwoord aan »De Amsterdammer.«

Het Weekblad *De Amsterdammer* laat in zijn nummer van 15 Februari jongstl. verscheidene grieven gelden, ten onrechte naar onze overtuiging, tegen de Belgische Geestelijkheid in betrekking tot de Vlaamsche taal. In het slotartikel wordt o. a. gezegd: »de geestelijke overheid bevordert eigenlijk de

grondige uitbreiding van 't Nederlandsch in België in 't geheel niet...

»De geestelijke overheid is van meening, dat door grondige regeling van 't Vlaamsch onderwijs »de goede familiën,« die geen woord Vlaamsch spreken, hunne kinderen niet meer aan de geestelijke scholen zullen toevertrouwen, waar dit *jargon* wordt onderwezen.« Na die beschuldigende meening, aarzelt de schr. niet er nog aan toe te voegen, dat »*de bisschoppen vreezen de vooroordeelen der franskillonsche gezinnen, waartoe de meeste invloedrijke kiezers behooren.*«

Welnu, het zal aan *De Amsterdammer* aangenaam zijn, dat wij hem betere verzekeringen kunnen geven: wij kunnen de volgende verklaringen van de Belgische geestelijke overheid, door Mgr. den Aartsbisschop, namens de Belgische Bisschoppen gedaan, hier mededeelen: dat «den Bisschoppen niets nauwer aan het hart ligt dan de Vlaamsche taal te doen kennen en liefhebben in hunne onderwijsgestichten; dat het in hunne oogen op onze dagen, een plicht is zich op het Vlaamsch toe te leggen; dat er te dien einde doeltreffende maatregelen zullen genomen worden; dat de Bisschoppen noodzakelijk rekening zullen moeten houden met den toestand, die van het eene bisdom tot het andere; van het eene gesticht tot het andere, kan verschillen; dat te beginnen met Paschen al de Vlaamsche kinderen in 't Vlaamsch den Catechismus zullen leeren, in de gestichten alwaar de geestelijkheid haren invloed kan uitoefenen; dat te rekenen van de maand October aanstaande het Vlaamsch in het program der gestichten van middelbaar onderwijs de plaats zal bekleeden, waarop onze moedertaal recht heeft; dat maatregels van denzelfden aard reeds genomen zijn in het klein Seminarie van Waver.

Wij twijfelen er niet aan, of *De Amsterdammer* zal deze mededeelingen volgaarne ter kennis zijner lezers brengen. J. W. BROUWERS.

Eigenaardige Conferentiën voor Congregatiën en andere geestelijke vereenigingen door *C. H. T. Jamar*, priester. — Tweede druk. Prijs 3 frs.

In No. 22 van den vorigen jaargang van den *Wetenschappelijke Nederlander*, sprekende over de eerste reeks der »*Eigenaardige Conferentiën* van den gevierden C. H. T. Jamar, drukten wij de hoop uit dat de Eerw. schrijver ons zoo spoedig mogelijk de tweede reeks, aan het hoofd der eerste beloofd, maar dan liefst naar een weinig meer uitvoerig plan, zou bezorgen. Spoediger dan wij het durfden verwachten, is reeds nu aan ons verlangen voldaan, daar wij heden het verschijnen van het verlangde boekdeel, niet minder dan 300 bladzijden in 8o kunnen mededeelen. Wij zeggen: het geluk: immers een waar geluk is het voor al wie aan het hoofd eener congregatie of andere geestelijke vereeniging staat, van tijd tot tijd iets nieuws, iets waarlijk eigenaardigs, zooals het nieuwe werk van den eerw. schrijver uit St. Truyen (?) [1]) is, in handen te krijgen. Niets toch is moeilijker dan steeds voor dezelfde toehoorders, soms vijftig, zestig tot zeventig malen op één jaar, en schier over dezelfde onderwerpen en zaken, zooals zulks in congregatiën doorgaans het geval is, te spreken, en niet hetzelfde, wat zij reeds gehoord hebben, nogmaals te herhalen.

Geen twijfel dus of de tweede reeks der *Eigenaardige Conferentiën* van den geleerden schrijver geheel en al van het heil der zielen en aan de eer en glorie van de Heilige Maagd Maria, en den H. Jozef toegewijd, zal denzelfden bijval bij de geestelijkheid van Noord- en Zuid-Nederland vinden, waarin zich de eerste heeft mogen verheugen.

Evenals den voorgaanden bundel heeft de Eerw. Heer Jamar ook dezen ingedeeld in vijf hoofdstukken, waarvan hij in 't eerste spreekt (10 conferentiën) over het doel en de twee bijzonderste hoofdpatronen der Congregatiën en andere geestelijke vereenigingen; in IIe (3 conferentiën) over de plichten der congreganisten; in het IIIe (9 conferentiën) en in het IVe (11 conferentiën) over »de ondeugden« die deze leden hebben te vluchten, en in het Ve de deugden die zij te beoefenen hebben, en eindelijk (5 conferentiën) over de Heilige Sacramenten der Biecht en des Autaars en eenige andere middelen tot vooruitgang.

Om in een woord ons bescheiden oordeel over deze twee reeksen der *Eigenaardige Conferentiën* uit te spreken, moeten wij zeggen dat wij geen schoonere, in eenvoudigeren stijl geschreven, beter geordende handboeken voor bestuurders van congregatiën kennen, dan de twee bundels van Jamar.

Moge de Godminnende priester, die zijn leven en werken wijdt aan de verheerlijking van des Heilands Moeder, ons nog meer dergelijke boekdeelen schenken.

Grobbendonck. P. J. GOETSCHALCKX.

(1) Jamar is een *nom de plume*, uit de letteren van den naam „Maria", samengesteld. De nog levende priester hoort thuis in het Limburgsche. Bekend en alom geroemd is de „Geschiedenis der Allerheiligste Maagd en Moeder Gods", die alreeds verscheidene uitgaven bereikt heeft, en met een schrijven van Z. H. den Paus geëerd werd. De twee andere medewerkende priesters zijn in den Heer overleden.

VOLTAIRE nader beschouwd.

Voltaire alors règnait, ce singe de génie
Chez l'homme en mission par le diable envoyé.
VICTOR HUGO, *Les rayons et les ombres.*

De Voltairomanie, waaraan nog velen, zelfs onzer tijdgenooten, lijdend zijn, heeft in Frankrijk en ook elders verscheidenerlei bedenkelijke vruchten voortgebracht, bij en na den dag waarop het eene eeuw geleden was, dat die »geesteskoning der 18e eeuw« zijn laatsten adem uitblies. Ook in Duitschland hebben veelgelezen auteurs als *Hettner* en *Strauss* getracht door middel van zekere goochelaars-manoeuvres, Voltaires karakter in een zoo gunstig mogelijk daglicht te stellen. Maar ook in Duitschland heeft de Voltaire-manie aanleiding gegeven tot schrijven van eene der waarheid getrouwe biographie van dien zoo ten kwade invloedrijken geest. De tweede druk ligt thans voor ons van het hoog te waardeeren werk, van de hand van *W. Kreiten*, en waarop wij nu uitvoeriger willen terugkomen, nu wij over dien schenner van Frankrijks glorie, betrekkelijk Jeanne d'Arc, moesten spreken. Dit »Charakterbild« [1]) houdt de verdienste der actualiteit, want zijn inhoud is hoofdzakelijk getrokken uit Voltaires eigen werken en uit zijne uitgebreide correspondentie. De geschiedschrijver is door grondige bekendheid met Voltaires

[1]) De eerste druk verscheen in 1878 als Ergänzungsheft bij de *Stimmen aus Maria-Laach* onder den titel van: „*Voltaire, Ein Beitrag zur Entstehungsgeschichte des Liberalismus.* Herder 1885. De titel van deze tweede uitgaaf is: „*Voltaire, ein Characterbild.*"

geschriften in staat gesteld Voltaires afschuwelijkheid met diens eigen woorden te kunnen ten toon stellen. Veel kon slechts even worden aangestipt, veel moest achterwege blijven, ten einde aan het welvoegelijksgevoel der lezers geen aanstoot te geven; want de stempel der eerloosheid is, als een moedervlek, gebrand op het voorhoofd van de »vaders en moeders der philosophische kerk«; en ook dit behoort tot dien vloek, dat hun leven en hunne daden niet dan gedeeltelijk aan de jeugd kunnen worden verhaald.«

Weinig stervelingen hebben zoo duidelijk als Voltaire getoond, hoe een mensch gelijk kan worden aan een boozen geest, in dienst van Satan. Begaafd met groote en vele talenten, heeft hij zijn leven misbruikt tot een strijd tegen alles wat goed, groot en heilig is. Zijn veeljarig leven heeft hij doorgebracht in wellust, lasteringen en leugentaal; hij was misdadig genoeg om zonde op zonde te stapelen en laf genoeg, om met een stalen voorhoofd zijne daden te loochenen, wanneer menschelijke vergelding dreigde. Hij was niet geheel en al zonder zin voor het goede en schoone, en meermalen heeft hij zich in gloeiende verontwaardiging tegen het onrecht gekant, maar nimmer heeft hij eene ondeugd gegeeseld, welke hij niet zelf had bedreven. Men liet het er niet bij hem als meester der taal, als geniaal schrijver te vereeren. Politieke en godsdienstige motieven hebben den woesten dweper tot den apostel der verdraagzaamheid, den doodgraver der oude maatschappij, den »persoonlijken tegenstander van Christus« tot den banierdrager van een nieuwen tijd gestempeld.

Welke zijde van dit afschuwlijk karakter het scherpste oordeel verdient, daarover kan men in meening verschillen. De eene zal zijn brutalen spot tegen den Godsdienst, de andere zijne groote onzedelijkheid, zijne kruiperij voor de overheid, zijne zucht tot liegen, zijn hoon tegen zijn geboorteland en zijne verachting der menschheid noemen. Voltaire was karakterloos zonder weerga. Zelden is er een man geweest, die zooveel kwaad heeft gedaan, zooveel goeds vernietigd, zooveel leugens verzonnen, zooveel waarheid geloochend, die voor zijne leerlingen zoo ontzettend vruchtbaar was. Men zou den »vorst der goddeloosheid« nochtans te veel eer bewijzen, wanneer men in zijne goddeloosheden een weldoordacht systeem zou willen zoeken.

Reeds vroeg bedorven leerde hij als jong advocaat de noodige kunstgrepen om later als geroutineerd financier, het goed van anderen zich toe te eigenen, zonder met de wet in openbare botsing te komen. Wij zien in dit onwederlegbaar werk Voltaire's streven om door rijkdom zijne onafhankelijkheid te verwerven, door vleierij de gunst der machtigen te verkrijgen en, waar andere middelen niet toereikend waren,door huichelarij de waakzaamheid zijner tegenstanders te misleiden. Zijne gewaagde speculaties maakten hem tot een millionnair. Voltaire is de man der aandeelen, der loterijbriefjes, der lijfrente; hij is ook een modern »zwendelaar. «Vooral was hij ook een man, die veel met het tooneel op had om het te misbruiken en de jeugd te bederven. Op onderscheiden plaatsen toch liet hij op eigen kosten een schouwburg oprichten, 't geen ten gevolge had, dat de goede zeden op zorg- en angstwekkende wijze verdwenen, en de Godsdienst tot verval kwam.

Met recht stelt men Voltaire aan de spitse der beruchte Encyclopedisten, want hij was inderdaad de banierdrager van hunne denkbeelden, hun onvermoeide voorvechter, en als de volledige belichaming hunner theorieën. Hij was als 't ware de gevader dezer onderneming, welke hij door zijne raadgevingen bijstond, terwijl hij op een der hoofdredacteurs een overwegenden invloed bezat. De *dictionnaire philosophique portatif* is van Voltaires hand; 't is een boek overvloeiende van godslastering, leugentaal en gemeenheid: een waar pandemonium in duodecimo.

Evenwel had Voltaire het nog niet gewaagd, zich aan de spitse te plaatsen van geestverwanten, die hun bedrijf maakten van het apostolaat der leugen en der misdaden. Eerst in de school van Frederik den Grooten te Potsdam en Berlijn ontstond in hem het ontzettende denkbeeld den handschoen naar Christus te werpen. In gezelschap van dien gekroonden vrijgeest en tyran, in 't verkeer met goddelooze tafelvrienden, bij de volle vrijheid van zijn ongeloof en zijne der kerk allervijandigste gezindheid, begon in Berlijn voor Voltaire de periode van den openbaren fanatieken haat, in kortere woorden: het duivelachtige gedeelte van zijn leven. Frederik II, wien het te doen was om het Katholicisme [1]) in alle landen te onderdrukken, te verzwakken, verstond het meesterlijk den haat tegen Godsdienst in Voltaires hart te ontwikkelen en aanhoudend olie te gieten in de immer toenemende helle vlam. Hier werd ook de ontzettende oorlogskreet der goddeloosheid vernomen: »*Ecrasez l'infâme.*«

Geen wonder, dat in dezen systematischen strijd de revolutie aan den horizon kwam opdagen. Voltaire heeft de dagen der omwenteling niet meer gezien — hij stierf dertien jaren voor hare uitbarsting — maar volgens het oordeel der geschiedenis, heeft hij de revolutie geprovoceerd. Voltaire heeft niet alles gezien, wat hij gedaan heeft, maar hij heeft alles gedaan, wat wij zien. Wat Voltaire is geweest, dat zegt ons de groote eerbied der revolutie voor dezen apostel des ongeloofs. De bloedrevolutie vergoodt zijn lijk, de tamme revolutie vergoodt zijne geschriften, de zonen der petroleum-revolutie vergoden zijn standbeeld. Waar zich eene revolutionnaire uitbarsting voorbereidt, daar gevoelt zij zich machtig, instinctmatig tot Voltaire getrokken. »Godsdienstige verdraagzaamheid en politieke vrijheid,« opstand tegen altaar en troon, ongeloof en politiek verzet, atheïsme en anarchie — dat zijn steeds de postulaten der revolutie geweest, en deze heeft nimmer een meer volmaakten vertegenwoordiger gevonden dan in Voltaire. Daarom heeft de revolutie Voltaire tot haren afgod gekozen; daarom wordt het liberalisme, deze zoon der revolutie, niet moede Voltaire te prijzen.

De eerste druk van *Kreitens* objectieve, meestal autobiographische voorstelling van de geschiedenis van Voltaire, was eene bijdrage tot de geschiedenis van het ontstaan van het liberalisme. Inderdaad, als de vertegenwoordigers van het liberalisme, van den proletarier tot den materialistischen professor, een vertegenwoordiger in vroegere dagen zoeken, dan moeten zij naar Potsdam en Berlijn gaan. Voltaire is voor hen niet slechts een ideaal, maar ook een vader. De ongeloovige philosophie onzer dagen staat met die van de achttiende eeuw in nauwe verwantschap en verbinding. Het moderne liberalisme is een

[1]) Daarover in een volgend nommer, volgens nieuw ontdekte documenten der Archieven.

zoon van het Voltairisme. Goethe zegt: *Sie haben keinen Begriff von der Bedeutung, die Voltaire und seine grossen Zeitgenossen in meiner Jugend hatten, und wie sie die ganze sittliche Welt beherrschten.«* (Goethe heeft ook, als Voltaire, zijn *Kreiten* gevonden in Alexander *Baumgarten*, de eerste die Goethe redeneerend beoordeelt volgens de begiselen van het Christendom.

Zeker het liberalisme vergeet, als ieder parvenu, maar al te gauw zijn vader en de plaats zijner geboorte. Zoo spreekt het thans ook slechts zelden, en om reden, van Voltaire en neemt zich wel in acht het karakter van den meester aan 't licht te brengen. Frederik II stelde daarom voor, ten einde de eer van zijn vriend te redden, diens talent van diens karakter te scheiden, al het licht op 't eerste, alle bedekkende schaduwen op het laatste te laten vallen. Dat een dusdanig voorstel een valsche kunstgreep is, ter misleiding, is duidelijk. Leven en leer, karakter en werkdadigheid laten zich op die wijze niet van elkander scheiden. Een biograaf van den atheïstischen wijsgeer beweert met recht, dat Voltaire's invloed even goed aan diens karakter en levenswijze als aan diens werken moet worden toegerekend. In plaats van zich bezig te houden met Voltaire's geschriften, die honderdmaal weerlegd zijn, zag *Kreiten* er een vrij wat meer loonenden arbeid in, een trouw levens- en karakterbeeld van den goddeloozen wijsgeer te geven. Daardoor heeft hij tegelijkertijd aan het moderne liberalisme den spiegel zijner geboorte voorgehouden. Wij deelen in alle opzichten de opvatting van den schrijver, die de hoop koestert: »dat een blik in dezen spiegel voldoende zal zijn, om in elk oprecht en zedelijk hart voor eeuwig, niet alleen voor Voltaire, maar ook voor zijne werken en zijne geestesrichting een onoverwinlijke walging te doen ontstaan.

Wij lieten aan Victor Hugo het woord in het motto, hij zij het insgelijks, die hier het slot levere:

O pauvre fille d'Eve! ô pauvre jeune esprit!
Voltaire, le serpent, le doute, l'ironie,
Voltaire est dans un coin de ta chambre benie
Avec son œil de flamme il t'espionne et rit.
Oh! tremble! ce sophiste a sondé bien des fanges!
Oh! tremble! ce faux sage a perdu bien des anges!
Ce démon, noir milon, fond sur les cœurs pieux.
Et comme un loup rôdant, comme un tigre qui guette,
Par moment, de Satan, visible au seul poète,
La tête monstrueuse apparait à ton seuil.
Hélas! si ta main chaste ouvrait ce livre infâme,
Tu sentirais soudain Dieu mourir dans ton âme!

»*Maximilian Robespierre, ein geschichtliches Bildniss aus der Revolutionszeit* von *Anton Schumm*. (XVI, 318 bladz. Pr: M. 2.) Dit is de eerste monographie, die in Duitschland van christelijk standpunt, volgens de ware bronnen der geschiedenis is geschreven. Fransche vooringenomenheid, noch Fransche wraak zijn hier aan het werk geweest: maar christelijke waarheidszin en de Duitsche navorschingsvolharding hebben hier de vierschaar gespannen. Daarover later.

Die Lügen des socialistischen Evangeliums und die moderne Gesellschaft. Von Dr. *K. Munding*. Stuttgart, Levy & Muller.

De schrijver wil in bovengenoemd werkje eene bijdrage leveren tot het bestrijden van het radicale socialisme. Volgens zijne overtuiging zijn de ideeën van het radicale socialisme in werkelijkheid niets dan leugens, die in het gewaad der waarheid werden gehuld, en hersenschimmen, over welke de sluier van redelijke overtuiging is getrokken Deze uitspraak is eene overdrijving, welke men in het belang van het frisch en geestig geschreven boekje moet betreuren. Ook het socialisme verkleedt zich als een Engel des lichts om de afschuwelijkheid zijner leerstellingen te bemantelen, maar het bezit ook eenige waarheid, welke bij een eerlijken strijd niet mag over het hoofd worden gezien. Eene ware verdienste der sociaal-democratie b. v. is zijn strijd tegen het huichelachtige, leugenachtige en verderfelijke liberalisme, dat op politiek en maatschappelijk gebied onnoemelijk onheil heeft gesticht. Gerechtigd is verder de strijd voor een materiëele lotsverbetering van den werkman, voor een menschwaardig leven der dienende klasse. Niet onverwerpelijk is ook de idee: beperking van vrouwenarbeid en verbod van den kinderarbeid op fabrieken.

Wij wenschen natuurlijk nimmer de overwinning van het socialisme. maar wij kunnen het de verdienste niet ontzeggen, dat het medestrijder is tegen den liberalen onzin, en ook dien onzin overtuigend en zonneklaar heeft bewezen. Op *Mundings* stelling mag dus wel iets worden afgedongen. Doch hiervoor afgezien moeten wij erkennen, dat de leugen van den vierden stand, van het loon, van de vrouwen-emancipatie, verder de humaniteits en Staatsleugens in even zoo vele hoofdstukken duidelijk en overtuigend wordt bewezen. Deze brochure is zooals uit de voorrede blijkt, een voorbode van een grooter wetenschappelijk werk. Het boeiende vlugschrift zal met vrucht worden gelezen.

Dr. L. v. H.

Een Braziliaansche geleerde in Holland.

Het is niet Nederland dat in Brazilië, maar wel Brazilië dat in Holland de Archieven gaat navorschen.

Dr. J. H. Duarte Pereira, hoogleeraar bij de rechtsgeleerde faculteit te Pernambuco, werd onder begunstiging der Braziliaansche Regeering naar Holland gezonden om er een onderzoek in te stellen naar 't geen in de archieven berust, betrekking hebbende op de nederzetting der Hollanders in Brazilië. Nu ongeveer een jaar verbleef hij ten onzent. En al zeer ras had de Braziliaansche Professor zich op de hoogte van onze taal gesteld niet alleen, maar wist in korten tijd eene zoodanige ervarenheid te verkrijgen in de oud-Hollandsche taal, stijl en schrijfwijze, dat hem de overbrenging onzer archiefstukken in de Portugeesche taal weinig bezwaar meer opleverde.

In een artikel van zijn pen in het te Parijs verschijnend blad *Le Brésil* wordt ons over het belangrijk resultaat van zijne zending het volgende medegedeeld:

De documenten, Brazilië betreffende, berustende in het Rijksarchief te 's Gravenhage, waren reeds aan een wetenschappelijk onderzoek onderworpen geweest van twee daartoe zeer bevoegde personen, te weten generaal Netscher en dr. Pereira's landgenoot dr. Caetano da Silva, die destijds consul van Brazilië in Nederland was. De heer Netscher putte er de bouwstoffen voor zijn werk »de Hollanders in Brazilië«, het eerste werk over dit onderwerp, op origineele documenten berustende. De heer Caetano da Silva vergenoegde zich met datgene over te schrijven, wat hem belangrijk toescheen en die

copieën over te zenden aan het Historisch Instituut van Rio de Janeiro, waar burggraaf De Porto Seaguro zich die afschriften ten nutte maakte voor zijn »As lutas dos Hollandezes no Brasil«.

Hoewel na deze uitgaven een nader onderzoek vrij wel overbodig scheen, oordeelde het Archeologisch Instituut te Pernambuco daar anders over, vooral na een rapport van den heer Rarniz Galvao aan de Braziliaansche Regeering omtrent eene zending in Europa, waarin hij betoogde dat nog vele tot nog toe geheel onbekende stukken, betreffende de geschiedenis van Brazilië, in Nederland moesten berusten. Dit rapport werd de reden, dat men dr. Duarte Pereira voor dit onderzoek afvaardigde.

De resultaten van zijne zending overtroffen ver zijne verwachting. De heeren Netscher en Caetanao da Silva hadden hun uitgaven (tusschen de jaren 1850 en 1854 verschenen) gebaseerd op hetgeen tot dien tijd bekend was, niet anders wetende dan dat de stukken betreffende de Generale Geoctroieerde West-Indische Compagnie verloren waren geraakt. Eerst in 1856 bleek, dat een gedeelte van die bescheiden nog bestond. Zij werden toen van Amsterdam naar Den Haag overgebracht.

Gelukkig zijn in die verzameling bewaard gebleven de tot dien tijd onbekend gebleven »Brieven en papieren uit Brazilië 1630—1654«, en bevat zij bijna volledig de brieven aan de Gecommitteerden ter Vergadering der XIX der West-Indische Compagnie gezonden, behelzende vele bijzonderheden zoowel omtrent het gouvernement als de administratie aldaar; de brieven van de Raden van Justitie en van Financiën; die van de generaals en van de admiraals, de journalen van kapiteinen en commandanten der vloten; synodale processen-verbaal der Hervormde Kerk; brieven en rapporten van hare predikanten; beschrijvingen en journalen van tochten gedaan in het binnenland van Brazilië, voornamelijk van die tot ontdekking van mijnen; voorts een groote menigte documenten als justificatoire bescheiden overgezonden, zoomede nog eenige brieven in »Tupi«, de taal der wilden van dien tijd in Brazilië.

Een andere collectie bevat de bijna compleete »Notulen van den hoogen en secreten Raad in Brazilië 1636—1654«, waarin men de regeeringsdaden van dag tot dag op den voet kan volgen en die van het hoogste belang moeten geacht worden.

Jammer dat de »secrete notulen«, op slechts enkele brokstukken na, niet aanwezig zijn. Het is te hopen, dat die nog hier of daar zullen gevonden en de verzameling van het Rijksarchief daarmede gecompleteerd zal worden.

Dr. Duarte Pereira bezocht ook het huisarchief des Konings, waar hij nog verschillende belangrijke documenten vond, behoord hebbende aan Johan Maurits Graaf van Nassau; zoo ook de correspondentie, waaruit blijkt, dat de veertig schilderijen door F. Post en vijf andere artisten in Brazilië geschilderd werden op last van den genoemden Graaf en later door Z. H. aan Koning Lodewijk XIV cadeau gemaakt.

Ook van eene verzameling kaarten, door ingenieurs van dien tijd van Brazilie gemaakt, liet dr. Pereira copieën maken, waarvan de origineelen op het Rijksarchief berusten; ook vond hij nog eene verzameling van 57 stuks bij de firma Frederik Muller & Co. te Amsterdam, zoodat genoemde professor met een schat van wetenswaardigheden omtrent de geschiedenis van zijn land de terugreis naar Brazilië aanvaart, waar men zich zijne zending zeker niet zal beklagen.

Ongetwijfeld zal dat werk schier in dezelfde mate als voor Brazilië ook voor Holland belangwekkend zijn. Zoo worden de schachten onzer Archieven hier te lande door buitenlanders ontgonnen.

Die bischöflichen Domcapittel, ihre Entwickelung und rechtliche Stellung im Organismus der Kirche. Von Dr. *Philipp Schneider*, Präbendat an der Kathedrale zu Würzburg. Mainz, Kirchheim.

Meer dan de beide Stenographiën van *Huller* en *Gehring* over de Domkapittels, alsmede het werk van *Bouix, de Capitulis*, geeft de schrijver van boven vermeld werk, na de beste bronnen te hebben geraadpleegd, eene volkomen beschrijving van de Domkapittels in hunne grootsche historische verschijning en van hun tegenwoordigen toestand. Het werk is in twee afdeelingen gesplitst, waarvan de eerste het bewijs levert, hoe de Domkapittels in den loop der eeuwen hunne positie in het organisme der Kerk hebben verkregen, welke zij thans nog bezitten, terwijl in de tweede afdeeling de rechten der Kapittels worden behandeld.

De te behandelen stoffe verdeelt de schrijver in de eerste afdeeling in vijf tijdperken, als: I *Das Presbyterium der Urkirche bis zum* 5. *Jahrhundert. Die rechtliche Stellung des Presbyteriums. II. Das gemeinschaftliche Leben im Weltklerus vom* 5. *bis* 11 *resp.* 13. *Jahrhundert. Die erste Anfänge des gemeinschaftlichen Lebens im Weltklerus vom* 5. *bis* 8. *Jahrhundert, die Blüthezeit desselben unter der Godeganschen und Aachener Regel* (8. *und* 9. *Jahrhundert;*) *III. Die Entwickelung der bischöflichen Domkapittel vom* 11. *bis* 14. *Jahrhundert. IV. Die bischöflichen Domkapittel vom* 14 *Jahrhundert bis zur Säcularisation; V. Die bischöflichen Domcapittel von der Säcularisation bis zur Gegenwart.*

Vinden we in de eerste afdeeling meer de historische ontwikkeling, in de tweede ontmoeten we meer de kerkrechtelijke stichting der Domkapittels in het organisme der Kerk.

Een uitvoerig Woord- en Zaakregister, alsmede eene gedetailleerde inhoudsopgaaf vergemakkelijken het gebruik van dit werk.

Spaansche Lees- en Studiezaal.

SAAVEDRA-FAYARDO, *sus pensamientos. sus poesias y opuscolos ineditos*, met een inleidende critico, biographische redevoering over het leven en de werken van den auteur en toegelicht met aanteekeningen, inleidingen en een genealogie van het geslacht van Saavedra, door den Graaf *de Roche* en *D. José Pio Feyera*. Madrid, Murillo, 1885, in-8o 255 blz.

Saavedra-Fayardo heeft den eerebijnaam verworven van »Spaansche Tacitus«. Hij werd geboren in Murcie ten jare 1584 en is gestorven in 1649. Zijn *Empresas politicas* alsook zijn *Republica literaria* zijn genoeg genoemd en geroemd, maar dat hij ook gedichten had geschreven was nog onbekend, en wordt een nieuwe

eeretitel voor den om zijn prozawerken reeds hooggevierden schrijver.

CANSONS Y FOLLIES POPULARES RECULLIDAS AL PEN DE MONTSERRAT, por *Pau Bertran y Bros.* Barcelone, Verdagner, 1885, in 8o, XVIII—325 blz.

Deze volksgedichten, tot nog toe nooit in druk gegeven, werden verzameld aan den voet, d. w. z. in de omstreken van Montserrat. Zij volledigen de verzamelingen van Pelay-Briz en van Hilà y Fontanals.

De eigenlijke liederen zijn: godsdienstige, zedelijke, historische, vaderlandsche, vrolijke en amoureuses. Daarop volgen, onder de benaming van follies die quatrijnen, gezegdens in 4 versen, waarop de Spanjaard zoo verslingerd is.

De meeste dezer liederen zijn inheemsch en geheel oorspronkelijk. Valt er een vergelijking te maken met liederen van andere volken, dan geschiedt dit in de aanmerkingen. De follies hebben meer trekken van verwantschap met italiaansche en met fransche volksliederen. De verzamelaar heeft zijn taak met veel ijver, kunde en zorge vervuld. Bij elk lied is de wijze aangegeven. Toelichtingen van verschillenden aard ontbreken er niet. Het is ook voor het oog een behagelijk boekdeel. Wat vindt men er al prachtige ook in de Ve vol. van de *Bibliotheca de las tradiciones espanolas*, van Fernado Fè.

VIDA DE CHRISTO NUESTRO SENOR, por el P. *Pedro de Ribadeneira*, 200 p. Madrid 1885, Editor D. J. del Ojo.

Rijkdom van leering, zalving van vroomheid, schoonheid van taal en stijl en lofwaardig drukkerswerk kenmerken dit boekdeel.

LA SANTA BIBLIA arreglada por la Bibliotheca de la *Verdadera Ciencia Espanola.* Tomo II, Barcelona 1885.

Dit is wel de eenige Bijbeluitgave met verklaringen aan de tegenwoordige behoeften beantwoordende, die Spanje bezit. Met dit boekdeel komen wij tot aan het einde van den Pentateuch en worden voortgezet de geleerde commentaren over deze vijf boeken. De meest ingewikkelde vraagstukken van moderne bijbelverklaring komen hier tot hun recht. Van daar de gunstige beoordeelingen door de Spaansche tijdpers aan dit werk geschonken.

In een volgend No. het wachtende art. over de HISTORIA DE LAS IDEAS ESTETICAS EN ESPANA, por *M. Menendez y Pelayo*, de la Real Academia espanola. Madrid Perez Dubrull. 1883—1885, 2 T. in 3 vol. XX—414 en 696 blz.

en de recensie van:

AFIRMACIONES CATOLICAS, (een boekdeel van 556 blz.) por *D. Vicente Mantezola.*

Ook over het Portugeesche werk A HOLLANDA van *Remalho Ortigas*, die ons land bezocht bij gelegenheid der koloniale internationale tentoonstelling te Amsterdam, en er een boekwerk van 360 blz. 4to over schreef en het opdroeg aan de directeurs van de *Gazeta de Noticias* van Rio de Janeiro, Ferreira de Aranjo en Elyses Mendes.

Daar de schrijver aan de dagbladpers verbonden is, mag het ook minder bevreemden dat in het Portugeesche werk zulke voorname plaats wordt ingenomen door de »familie van Duyl« en Mevrouw van Duyl en hunne kinderen en hun verblijf buiten «uma pequena casa de campo perto das dunas« en door het »Algemeen Handelsblad« met 20,000 abonnés en 2 nommers per dag en 2 edities van elk nommer.

Betrekkelijk de Katholieken in Utrecht — dat er ook in Amsterdam bestaan, schijnt de schrijver niet te weten — meldt hij als een »curieuze bijzonderheid, dat men aan de Katholieke geestelijkheid en voornamelijk aan het verlichte initiatief »*de um arcebispo de Utrecht, G. W. Van Heukelum*«, van een Aartsbisschop van Utrecht, G. W. Van Heukelum, te danken heeft in Holland de bijzondere beweging der laatste jaren ter hernieuwing van het praktisch onderwijs en de ontwikkeling van den algemeenen smaak.« (Blz. 211.)

J. W. Brouwers.

Nieuwe Boeken.

Compendium notionum Philosophicarum sub dialogi forma in usum incipientium. Auctore Fr. *Antonio de Sancta Marionova* Ordinis Minorum regularis observantiae. Vol. I, II. Ad Claras Aquas prope Florentiam. Ex. typ. coll. S. Bonaventurae, in VIII grande.

* * *

De Elements of Philosophy, comprising Logic and Ontologie, van den Eerw. Walter H. Hill, S. J. professor van Philosophie aan de Universiteit van St. Louis, heeft hare *zevende* uitgave beleefd te Baltimore bij John Murphy.

* * *

Spiritualisme (le) sans Dieu. *Examen de la Philosophie de M. Vacherot*, par l'abbé Élie Blanc, professeur de philosophie aux Facultés catholiques de Lyon. In 8o, de 141 p. Lyon, Vitte et Perrusel. Een voortreffelijk werk, al is deze leerling van St. Thomas waarlijk te toegevend jegens de personen, die ons met de vinnigste hardnekkigheid aanvallen.

* * *

Belangwaardig in hooge mate zijn ook »**Philosophie des médecins Grecs** (Hippocrate et Galien) par Emm. *Chauvet*, professeur à la Faculté des lettres de Caën in 8o. de LXXXIX- 604 p. (1886). Paris, E. Thorin.

Een thema, dat nog nooit behandeld werd gelijk hier. Het verdient lof en eer.

* * *

Die Beweise für die Wahrheit des Christenthums und der Kirche. Mit einer Einleitung über die Gegner des Christenthums und ihre Waffen. Von *Dr. J. B. Heinrich*, Domdekan und Professor der Theologie in Mainz (Kirchheim, 1885. Pr: M. 1.)

Door geheel Duitschland en het wetenschappelijk Europa is het groote dogmatische werk van Dr. Heinrich beroemd; dit kleine meesterstuk van geleerdheid en bevattelijkheid is vooral geschreven met het oog

op de massa menschen, die door de veelweterij van onzen tijd meegesleept, zoo vaak weinig of niets weten van den godsdienst; en, al zijn zij gedoopt en heeten zij nog christen, toch het woord schuldig blijven als het ongeloof hun geloof aanrandt. Dit boekje zij hun een schild en een zwaard tegen den booze.

Den lezer zouden wij aanraden eerst het gouden boekje te lezen, en daarna de Einleitung über die Gegner.

***

Katholicismus Protestantismus und Unglaube. Ein Aufrut an Alle zur Rückkehr zum Christenthum und Kirche von *F. X Weninger*, Missionar in America. *zesde druk*, kl. 8o. XVI u. 179 S. (Mainz. Kirchheim. 1885. Pr: M. 1.20). Wat is dat werkje door ontelbare niet-Katholieken gelezen geworden in Amerika, en vooral in de Vereenigde Staten, door Ministers, Senatoren, Afgevaardigden, Gouverneurs, leden der hoogste gerechtshoven en voorname Protestanten. Mocht dat ook in Nederland het geval zijn!

Mededeelingen.

Den 1sten Maart a. s. zal te Gent bij S. Leliaert en A. Siffer & Comp. verschijnen: *Het Belfort*, Maandschrift gewijd aan letteren, wetenschap en kunst, maandelijks 48 bladz. in 8o. op fraai papier. — *Prijs per jaar* fr. 600.

Comiteit van Redactie: MM. J. Bols, Pastoor te Mechelen. — J. Claerhout, leeraar in het college van Thielt. — H. Claeys, Pastoor te Oostakker. — P. Daniëls, Priester te Vogelsanck. — De Corswaren, lid der Bestendige afvaardiging van Limburg te Hasselt. — F. De Potter, letterkundige te Gent. — A. Joost, leeraar bij de Normaalschool van Sint-Niklaas. — E. Lauwers, Geneesheer te Kortrijk. — J. Plancquaert, Avocaat te Oudenaarde. — Van Ruckelingen, letterkundige te Antwerpen. — P. Willems, hoogleeraar en algemeene Voorzitter van het *Davidsfonds*, te Leuven. Verder hebben reeds bijna alle Katholieke Vlaamsche schrijvers zich als medewerkers laten opschrijven.

Zaterdag-avond overleed de heer J. H. Scheffer, archivaris van Rotterdam, in den ouderdom van 53 jaar, welke betrekking hij sedert 1862 bekleedde. Toen in 1868 het archief van het Stadhuis naar Boymans werd overgebracht, werd het door hem en den heer Obreen georganiseerd, en sedert verkeerde het onder zijn bestuur volgens algemeen getuigenis in uitmuntenden toestand. Met den heer Obreen gaf Scheffer uit *De Rotterdamsche historiebladen*, waarin menige wetenschappelijke bijzonderheid omtrent de geschiedenis van R. voorkomt. Ook bij de historische optochten, welke daar ter stede gehouden worden, toonde de heer Scheffer zijne historiekennis. En voor hen, die in het archief wetenschappelijke nasporingen kwamen doen, was hij de bereidvaardigheid zelve.

Door een gelukkig toeval is in Hannover een belangrijk handschrift uit de VIIe eeuw gevonden. Dit geschrift, op perkament geschreven, ontleent zijn inhoud aan de lijdensgeschiedenis van de heilige Serapia.

In de Kunstzaal van het Panorama te Amsterdam zal welhaast eene tentoonstelling van oudheden, uitsluitend op kerkelijk gebied, geopend worden. Een zeer belangrijk stuk zal daar aanwezig zijn, nl. het prachtige eikenhouten kerkgestoelte, uit de verzameling van Graaf Hugo de Waldbott-Bassenheim, met 31 kunstig gebeeldhouwde koorstoelen uit de Karthuizerkerk van Buxheim, in Beieren. Het schijnt dat dit gestoelte dagteekent van het jaar 1600, en dat de Karthuizers er niet minder dan een halve eeuw aan hebben gearbeid.

Zijn wij wel ingelicht, dan zal eerlang de Belgische *Moniteur* ook in het Vlaamsch verschijnen. Zoo zal men ook deze oude grief zien verdwijnen.

Een zoon van den gewezen *Khedive* van Egypte, Prins Ibrahim Hilmi, die eene Engelsche opvoeding genoot, schrijft een werk over de »letterkunde in Egypte en Soedan, van de vroegste tijden tot op heden«, waarvan dezer dagen het eerste deel verscheen.

De *Augsburger Postzeitung*, het oudste Katholieke dagblad van Duitschland, heeft zijn tweehonderdjarig bestaan gevierd. Het werd gesticht in 1686.

Kürschner's Duitsche *Litteratur Kalender* behelst de adressen van bijna 9000 schrijvers en schrijfsters. Onnoodig te zeggen, dat aan dillettanten en hospitanten grooter deel toekomt in dit cijfer, dan aan de letterkundigen. Zou er over honderd jaren van al die penvoerders nog één duizendste bekend zijn?

Een exemplaar van het oudste Engelsche rekenboek — slechts twee exemplaren zijn bekend — heeft dezer dagen op eene verkooping te Londen de som van f 480 opgebracht.

Van de »Geschiedenis der Prinsen van Condé«, door den Hertog van Aumale, zijn nu het 3e en het 4e deel verschenen.

De auctie van de door den bibliophiel Woodhall gevormde bibliotheek, bij Sotheby te Londen, heeft tot heden £ 8000 opgebracht. Zaterdag werd een eerste uitgave van Homerus, in blauw marocco door Dérome gebonden, door den heer Quaritch voor £ 200 gekocht.

Wij allen weten dat de Engelschen geen groote linguïsten zijn. Dat echter *Times* en *Daily News* beiden den aanhef van het Atheensche telegram, »*peuple d'Athènes, plein de reconnaissance envers vous*«, vertalen met »*the people of Athens are full of their recollections of you*« — dit zal toch voor velen nog eene verrassing zijn.

De Prins van Wales heeft, als voorzitter van de »Gezondheidstentoonstelling«, aan het Britsch Museum een belangrijk geschenk gemaakt, nl. de verzameling van 600 Chineesche vertalingen van Europeesche boeken, welke verleden jaar door de Chineesche Regeering in

South-Kensington werd tentoongesteld. De verzameling bevat vele bijbelvertalingen en godsdienstige boeken, maar ook een aantal der voornaamste werken in verschillende takken van wetenschap en kunst.

Te Parijs, is in den ouderdom van 70 jaar, de beroemde natuurkundige Jules Jamin overleden.

Te Breslau is de rechtsgeleerde Prof. Kuschke, die op het gebied van het Romeinsche recht een Europeesche vermaardheid bezat, overleden. Hij had den ouderdom van 85 jaar bereikt.

In de heuvelachtige weide van Kusters te Heerlen heeft men een Romeinsch graf ontdekt, met eene urn en velerlei aardewerk. Er is kennis van gegeven aan den heer Habets, rijks-archivaris te Maastricht.

Dat de Volapük-beweging niet stil staat, bewijst de omstandigheid, dat in den loop van het vorige jaar ruim 130 personen gediplomeerd werden als leeraar in die taal; terwijl in de vier voorgaande jaren te zamen slechts een kleine 100 diploma's uitgereikt werden. Vooral in Frankrijk is in den laatsten tijd, na de voltooiing van het benoodigde woordenboek, het aantal beoefenaars zeer toegenomen. De Parijsche Handelshoogeschool heeft — zooals reeds gemeld is — de wereldtaal zelfs als leervak ingevoerd. Zoodra voor andere landen woordenboek en spraakkunst vertaald zijn, — alleen nog voor Frankrijk en ons land bestaat zulk eene bewerking, — zal ook daar het getal aanhangers ongetwijfeld toenemen.

Bij den Heer Schleijer, te Constanz, is verschenen een wereldtaalkalender (» *Weltsprache-Kalender* «) voor 1886, vervaardigd door R. Kniele. Het net-uitgevoerde boekske in groot 8o. behelst eene biographie van Schleijer met portret en verder vele bijzonderheden betrekkelijk de Volapük. De prijs is slechts 1 Mark (60 cents). Het maandelijksch *Wereldtaalblad*, insgelijks door Schleijer uitgegeven à 2 Mark 's jaars, verschijnt sinds Januari 1886 in vergroot formaat, terwijl er reeds een 25 tal drukwerken in en over de wereldtaal bij hem verkrijgbaar zijn gesteld.

Eene som van 10,000 *lire* is door de Italiaansche Regeering als belooning uitgeloofd voor ieder, binnen- of buitenlands, die haar met zekerheid kan aanwijzen waar het handschrift van Cicero's *De officiis* te vinden is. Het werd uit de *Biblioteca Civica* te Perugia gestolen, en moet te Rome door een onbekende aan een Engelsch of Duitsche boekenliefhebber voor slechts 600 *lire* verkocht zijn.

Bij het Bestuur van het museum te Brussel is bericht ontvangen, dat in het Savooische dorp Maurienne een tot dusver nog onbekend schilderstuk van Van Dijck ontdekt zou zijn. Deze beroemde meester werd, op reis naar Italië zijnde, te Maurienne plotseling ziek en genoodzaakt eenige maanden in dit grensdorp door te brengen. De kunstenaar, die ten huize van Claude Borelly liefderijk werd verpleegd, schilderde, toen hij herstellende was, het portret Borelly's dochtertje, en liet bij zijn vertrek die beeltenis als aandenken achter. Sedert werd te vergeefs onderzoek gedaan, om te weten waar het stuk was, en nu zou het aan de ijverige nasporingen van een kunstvriend, markies Costa de Beauregard, gelukt zijn het in Maurienne zelf te vinden.

Inhoud van Tijdschriften.

Antwerpsch Archievenblad. Boekd. XIV, afl. 3 en 4. — I. De aanslag van den Hertog van Alençon op 17 Januari 1583. — II. Naamlijst der Gouverneurs van het Kasteel van Antwerpen (1567—1794). — III. Verzameling getiteld: Collegiale Actenboecken van 1577—1583. — Boekd. XV. — I. Verzameling getiteld: Collegiale Actenboeken van 1577—1583.

Tijdschrift van het Aardrijkskundig Genootschap, aflev. 9 en 10: Verslag der 46e alg. vergadering van het Ned. Aardr. Genootschap. — I. Europa. Uittreksel uit het verslag der openbare werken in Nederland, in 1884, door J. Kuyper. — II. Azië. Eenige publicaties over N. en W. Azië. — Grondgebied en bevolking van Nederl.-Indië. —Hydrographische dienst in Ned.-Indië, N.-Guinea. — III. Afrika Vermeerdering onzer kennis van W. en O. Afrika. — IV. Amerika. De Nederl. expeditie naar de W. I. eilanden en Suriname, 1884—1885, door prof. K. Martin. (Vervolg en slot.) — V. Australië en Polynesië. — VI. Poolstreken en Oceanen. — VII. Phytische en mathematische aardrijkskunde. De aarbeving in het distict Pisjpek, in den nacht van 21 op 22 Juli 1885. — Mercators wereldkaart van het jaar 1538. — VIII. Personen, Aardrijkskundige werken enz. — IX. Aardrijkskundige artikelen en verslagen van buitenlandsche genootschappen en in tijdschriften.

Spectator, 30 Januari. Berichten en mededeelingen (Academiebericht, enz.) — H. P. Vogel, door mr. C. Vosmaer.— De geloofsvervolging in Nederland in de 16e eeuw, door Dr. W. P. C. Knuttel. — Een Belgisch boek (Altemeyer, Les précurseurs de la Réforme), door Arnold Ising. — Korte beschrijving der groote spoorwegbruggen in Nederland. — Les articles célèbres, door C. V. — De zee van Richepin, door dr. W. G. C. Byvanck. — Pluksel (van meester Constantijn; — Gutenberg). — Plaat: Haarlems eer hersteld door Figuier.

Portefeuille, 13 Februari. De Kunst en de critiek. Taco H. de Beer. — Die Kaiserstochter. Salve. — Concert van de Dames Henriëtte en Anna Roll. R. B., — Felix Meritus. — Paul Baudry. — Studiën und Compositionen van Jean Stauffacher. A. Reyding. — Für Kupferstich-Sammler. A. Reyding. — De ruïne van den Oldenhorgh door Mevr. Zwaardemaker-Visscher. D. F. Van Heyst. — Mis Campbell door Melati van Java. D. J., — Verkeerd begrepen door W. Nieuwland. Jac. T. Grein. — Keurbundel van Poezy door P. Westra. Mr. H. Cosman. — Tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw in Nederlandsch Indië. Dr. H. Blink. — Albrecht Verwey's Persefone. W. H., — Een Duitsch taalgenootschap. Dr. H. Wernekke. — Mevr. Lina Schneider over Felix Dahn. — Charles Dickens by his Eldest Daughter. Wilh. de Beer. — Mz. Georgette van Sardou. L. Simons. — Nouvelles Publications en France. — Feuilleton: Japansche Schouwburgen en Tooneelspelers naar het Engelsch van Maurice Hageman Jr., door Louis Van Westerhoven, (Slot).

Snelpersdrukkerij van Küppers & Laurey, Jansstraat Haarlem.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Eerste Jaargang, No. 6. Tweede Serie. 1 Maart 1886.

Dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen, kost per jaar, franco p. p. *ƒ* 3,25: voor het buitenland *ƒ* 3,75. Advertentiën kosten per regel 10 Cent. Groote letters, naar de plaatsruimte. Alles wat de Administratie betreft, gelieve men te zenden *franco* aan de Uitgevers KUPPERS & LAUREY, te *Haarlem*.

Alles wat de redactie betreft en alle boekwerken en Tijdschriften gelieve men *franco* te zenden aan den redacteur J. W. BROUWERS te Bovenkerk bij Amsterdam. Alle toegezondene boekwerken en Tijdschrijten worden vermeld.

Deus scientiarum Dominus est.

PONE CUSTODES FONTIUM.

INHOUD: Bevorderingen aan 's Lands Universiteiten. — Theologie: Cambier, De Divina Institutione Conf. Sacramentalis. Diss. Historico-Theol. door *Dr. A. Dupont* — Paul Gloatz. Spec. Theol, mit der Religionsgeschichte. — C. P. Tiele. Man. de l'hist des Religions. — I. v. d. Gheyn: Essais de Mythologie et de religion comparée, door *Dr. v. d. A.* — Archeologie. — Giuseppe Brunengo: L'impero di Babylonie e di Ninive etc. — De Mély. Le trésor de Chartres. — Kunstdenkmäler im Gr. herzogth. Hessen. — Ascetiek. Alf. v. Liguori Schule der Chr. Vollkommenh. — Ignatius. Die geistl. Exerc. *Frans v. Sales.* — *R. J. Pierik.* De Lijdende Jezus. — *N. C. K. de Bazel.* Een antw. en een vraag aan V. Becker. — Wat Frans Netscher bewondert. — *J. Muyldermans*: Zuid-Nederl. Corresp. — Les oraisons funèbres dans les Pays Bas. *J. W. Br.* — Mededeelingen. — Inhoud van Tijdschriften.

Bevorderingen aan 's Lands Universiteiten.

Aan de Universiteit te Amsterdam zijn voor den cursus 1885—1886, 608 studenten ingeschreven. Van dezen zijn er voor het eerst en reeds vroeger ingeschreven in de faculteit der Godgeleerdheid 38, in die der Rechtsgeleerdheid 60 waarbij 3 voor enkele lessen in die faculteit, in die der Geneeskunde 394, waarvan voor enkele lessen ook 3, in die der Wis- en Natuurkunde 67 waarvan 7 voor enkele lessen, en in die der Letteren en Wijsbegeerte 21 waarvan 15 voor enkele lessen.

Onder de 294 studenten in de Geneeskunde, die voor alle lessen zijn ingeschreven, zijn er 22 van de voormalige Rijksschool voor militaire geneeskundigen.

Aan de Rijks-Universiteit te Utrecht promoveerde tot doctor in de rechtswetenschap de heer A. D. H. Kolff, geboren te Arnhem, na verdediging van een proefschrift, getiteld: „De jeugdige leeftijd in het Strafwetboek":

Tot doctor in de geneeskunde de heer W. C. Mensonides, geb. te Spanbroek, na verdediging van een academisch proefschrift getiteld: „Over den invloed van actieve Hyperaemie op den Lymphstroom."

Werd met gunstig gevolg examen afgelegd in de doctorale rechten door de hh. J. E. Ameshoff, J. K. H. Turk en H. J. C. I. De Jong:

Door den heer T. Bennik met gunstig gevolg het 2e natuurkundig examen:

Het doctoraal examen in de rechtswetenschap door den heer G. L. Fuhri.

Het Theoretisch-geneeskundig examen is te Amsterdam met gunstig gevolg afgelegd door den heer A. D. Valk.

Aan de rijks-universiteit te Leiden is bevorderd tot doctor in de rechtswetenschap de heer A. G. Prins Visser, geb. te Sliedrecht, met acad. proefschrift, get. „Buitensporigheden, mishandelingen en grove beleedingen, als grond van scheiding van tafel en bed."

Tot doctor in de geneeskunde, de heer J. J. Pigeaud geb. te Schiedam, met acad. proefschrift, get. „Over eiwitstoffen en sereuse vloeistoffen.

De divina Institutione Confessionis Sacramentalis *dissertatio Historico-Theologica*, autore *O. Fr. Cambier*. Lovanii, Van Linthout.

Deze doctorale dissertatie (al werd ons deze recensie in het midden van het vorige jaar toegezonden) [1]) verdient te allen tijde de aandacht der theologen. De stof, op zich zelve belangrijk, staat tevens in nauw verband met de grondige kennis en de krachtige verdediging der geopenbaarde waarheid. Ook nog heden is het noodig te bewijzen aan de Protestanten, welke nog waarde hechten aan de H. Schriftuur, dat deze een onwraakbaar getuigenis aflegt voor de Katholieke leer omtrent het Sacrament der Boete.

Hoewel wij, Katholieken, weten en belijden dat behalve de H. Schrift, ook de overlevering de hoofdbron der Openbaring is, kunnen wij nochtans in eene wetenschappelijke discussie het beginsel van den Protestant toelaten, en uit de H. Boeken betoogen hoezeer zijne stellingen ongegrond en willekeurig zijn.

Deze methode wordt door den schrijver gevolgd, die zijne dissertatie in twee deelen splitst:

Pars I. Demonstratio theologica ex instituta protestate remittendi peccata (bl. 95).

Pars II. Demonstratio dogmatica ex Traditione (bl. 96—324).

Het eerste argument vloeit voort uit de macht door Christus (Joh. XX, 23) aan de Apostelen en hunne opvolgers verleend, de na het doopsel begane zonden te vergeven, en komt hierop neer: Christus heeft de priesters tot rechters aangesteld, zonder wier uitspraak niemand de vergeving zijner zonden erlangt. Deze rechterlijke macht kunnen zij echter alleen uitoefenen nadat zij de bedreven zonden kennen. Derhalve is de biecht door Christus voorgeschreven als een noodzakelijk middel om zich met God te verzoenen.

Dit hoofdargument van Bellarminus wordt nader toegelicht in de vier volgende hoofdstukken 1. Over de priesterlijke macht der zondenvergeving, 2. Over de noodzakelijkheid de doodzonden aan deze macht te onderwerpen. 3. Over de rechterlijke natuur van deze macht. 4. Over de goddelijke wet, welke de oorbiecht als verzoeningsmiddel voorschrijft.

Wie met aandacht de genoemde hoofdstukken overweegt, zal tot de overtuiging komen dat ten onrechte vele Theologen aan de mogelijkheid hebben getwijfeld om de goddelijke instelling der Biecht uit het Evangelie te bewijzen. Hunne van het algemeen gevoel

[1]) Dr. Dupont is één van die mannen, die grootmoedig genoeg zijn, om niets dan de goede zaak op het oog te hebben. Hij schenkt ons edelmoedig zijne onbetaalbare artikelen en laat er ons mede werken naar gelang van omstandigheden. Al laten wij zoo een artikel maanden en maanden liggen, alvorens het te plaatsen, ook dat komt bij zijne waarlijk priesterlijke toewijding aan het bevorderen der wetenschap niet in rekening, en— wij zeggen dit voor anderen — hij duidt ons dat niet ten kwade en zendt er soms alweer een ander artikel over heen. Dat hem beloone en bekrone Deus scientiarum.

afwijkende meening heeft nooit de kracht van de steeds in de Kerk heerschende overtuiging kunnen verzwakken.

Het tweede deel ontvouwt op historischen en dogmatischen weg het bewijs, ontleend aan de overlevering. De eerste afdeeling geeft een overzicht van de leer en praxis der Kerk van de zevende af eeuw tot aan het Concil. Lateran. IV; de tweede voert ons terug van de zevende eeuw tot aan den tijd der Apostelen. Uit al deze deels geschrevene, deels feitelijke getuigen blijkt allerduidelijkst, dat de Kerk sedert haren oorsprong aan de goddelijke instelling der Biecht heeft geloofd; dat het Lateraansch Concilie haar niet heeft ingesteld, maar de wijze heeft bepaald, hoe de geloovigen de goddelijke wet der biecht moeten vervullen.

Om aan de veelvuldige twijfelingen en moeilijkheden te gemoet te komen, begint de schrijver elke afdeeling met eene beknopte beschrijving der kerkelijke tucht omtrent de boete, welke gedurende elk tijdvak werd gehandhaafd. Hij vindt daardoor de gewenschte gelegenheid den oorsprong, de strekking, het karakter van de openbare Boete in het licht te stellen en hare verhouding tot de oorbiecht te kenmerken. Volgens zijne meening kan men niet betwisten, dat de openbare biecht voor openbare misdrijven in vroegere eeuwen werd opgelegd; het ontbreekt echter aan oorkonden om de kerkelijke praxis in dit punt met zekerheid te bepalen. Het staat echter vast, dat de Kerk de openbare biecht van geheime zonden nooit heeft gevorderd, noch voorgeschreven.

Uit het gezegde kan de lezer besluiten, dat het degelijke werk van den jongen Leuvenschen Doctor met vrucht zal gelezen en geraadpleegd worden door allen, welke zich met theologie onledig houden, en aanspraak maken op eene wetenschappelijke kennis der geopenbaarde waarheden.

Dr. A. Dupont.

Speculative Theologie in Verbindung mit der Religionsgeschichte. Von *Paul Gloatz*. Erster Band. Erste Hälfte. 8o. 496 S. Pr: M. 9. — Zweite Hälfte. XVI u. S. 494 — 1334. Gotha. Perthes. Pr: M. 15.

I. Theil. Philosophie der Mythologie oder der heidnischen Religionsentwickelung.

II. Theil. Philosophie der Offenbarung, oder der monotheistischen Religionsenwickelung.

III. Theil. Speculatives System der Christlichen Theologie als Entfaltung der absoluten Religion.

De schrijver is een aan Christus geloovige Protestant. Jammer dat hij de Katholieke Theologie der middeneeuwen minder door gestudeerd heeft dan de heidensche Mythologie. Deze begrijpt hij geheel anders en veel beter dan onze Leidsche Hoogleeraar *Tiele*, die even als Réville zich de godsdienst Darwinistisch tot hoogere trappen laat ontwikkelen, uit het Fetichismus.

Van den Leidschen Hoogleeraar C. P. Tiele, is te Parijs bij E. Leroux verschenen: *Manuel de l'histoire des Religions, Esquisse d'une histoire de la Religion*, par C. P. Tiele, Traduit du Hollandais par Maurice Vernes. Nouvelle édition, remanieé et augmenteé d'une bibliographie critique. In-12 de XX—360 p.

Voor heden slechts eene opmerking en eene aanmerking: de Nederlandsche Hoogleeraar is bij meer dan een vraagstuk nu eene andere meening toegedaan, dan in zijn eerste uitgave. Daaruit blijkt hoe weinig men mocht bouwen op de eerst gelegde grondvesten; de Fransche vertaler heeft het bewijs gegeven hoe eenzijdig en hoe of vrijwillig onrechtvaardig of schuldig onkundig hij te werk gaat, want zelfs de meest uitstekende en wereldberoemde schrijvers op dat gebied, die Katholiek zijn, heeft hij niet eens vermeld.

Aan onzen Correspondent voor de Oostersche Talen, hebben wij een uitvoeriger beoordeeling gevraagd, die wij hopen weldra te kunnen mededeelen.

Essais de mythologie et de religion comparée, par *J. van den Gheijn*, M. R. A. S. Bruxelles, Société Belge de librairie, 430 pp. in -8o.

De schijver dezer *Essais* is den lezers niet onbekend. Meermalen bespraken wij reeds in de vorige jaargangen geschriften van zijne hand en hij zelf gaf, onder meer, in No. 23 van den vierden jaargang van »de Wetenschappelijke Nederlander« een zeer gewaardeerd opstel onder den titel. *De wetenschap der godsdiensten en het primitief monotheïsme*, waarin pater Van den Gheijn de moderne wetenschap der godsdiensten, die onze heilige godsdienstleer terugbrengt tot het standpunt eener gewoon menschelijke en natuurlijke evolutie op schitterende wijze wederlegt. Redenen te over waarom wij meenden den lezer ook met bovengenoemd werk van dezelfden schrijver in kennis te moeten brengen.

Onder den bescheiden titel van *Essais*, biedt de heer Van den Gheijn het publiek eene reeks verhandelingen aan, waarvan eenige kunnen doorgaan als meesterstukken in hare soort. Wat al aanstonds in het oog valt is het buitengewoon talent, waarmede de schrijver de meest droge onderwerpen in een aantrekkelijken vorm voorstelt. Zeker, sommige zijn populaire verhandelingen ter algemeene verspreiding van wetenschap, maar er zijn ook andere, waar de schrijver, met veel eruditie en scherpzinnigheid, het eerst den voet zet op nog onbezochte velden. Gelukkig intusschen is er geen enkel *Essai* aan te wijzen, dat den ingewijden lezer ondanks zich zelven, niet zal aantrekken, en waaruit hij geen juist begrip van het onderwerp kan putten.

Het *eerste* gedeelte van het werk is gewijd aan de vergelijkende mythologie. De eerste studie geeft een uitvoerig verslag van P. Cara's *Esame critico* of critisch onderzoek der verschillende stelsels van vergelijkende mythologie, een werk door geleerden van verschillende landen hoogelijk geprezen. Men versta ondertusschen onze woorden niet in den zin, als gaf P. Van den Gheijn niets anders en niets meer dan een overzicht van dat werk. Integendeel, de schrijver heeft die rijke stof zoo verwerkt, dat zijne verhandeling een oorspronkelijk karakter draagt. Met nadruk bevelen wij de lezing dezer eerste verhandeling aan allen, die zich een juist denkbeeld willen vormen van de verschillende stelsels van vergelijkende mythologie en godsdienst, die thans in zwang zijn en zoo grooten invloed op de geesten uitoefenen.

Zeer belangrijk, aanlokkelijk voorgesteld en geheel oorspronkelijk is de verhandeling over *Cerberus* of den *Helhond* van de mythologie, die den ingang van den Tartarus bewaakt; deze arbeid alleen ware voldoende om den lezer volledig op de hoogte te brengen van de moderne methoden, gevolgd bij de mythologischen nasporingen.

De drie volgende *Essais* behandelen wat men in onze dagen *folk-lore* noemt, een nog heel jonge wetenschap. Het is de wetenschap der populaire legenden, der fabels en tradioneele bijgeloovigheden, der bakersprookjes, zoo men wil. Oogenschijnlijk nietsbeduidend, krijgt zij eenige belangrijkheid voor hem, die in die wetenschap het middel vindt om terug te gaan tot de kinderlijke opvattingen en van den lang verleden tijd. Men leze »Le personnage d'Arlequin«, Harlekijn, een eeuwenoud en alom gekend personaadje; en de meest weerbarstige lezer van alles wat *folk-lore* heet, zal die origineele studie bewonderen om de uitgebreide eruditie des schrijvers, al is hij ook van gevoelen dat men thans al te veel gewicht hecht aan de *folk-lore* om ons in te lichten aangaande de godsdiensten der oude volken en den oorsprong der mythen. Het blijft toch altijd de vraag of de ouden wezenlijk geloof hechtten aan hunne legenden enz. zooals er ook thans nog vele onder de volken in omloop zijn, zonder dat zij ze daarom voor waar houden. Bijgeloovigheden, die te allen tijde en overal bestaan, behoeft men waarlijk niet in de *folk-lores* te gaan zoeken; zij zijn in overvloed te vinden in de werken der ouden, en de om hun geleerdheid en verstand meest beroemden onder hen, zijn er vol van. De oorsprong der mythologie wordt niet gekend noch verklaard door opgezette exclusieve stelsels en nog veel minder door een grooten voorraad van populaire legenden en fabels. Wat men daartoe noodig heeft, zijn niet de feiten, die bekend zijn, maar de ware en zekere verklaring der feiten. En juist die verklaring onderstelt meerdere en in bijzondere gevallen moeielijk te ontdekken oorzaken.

Onder den titel: »Het Indionisme in België« bespreekt hij de geleerde werken van den beroemden kenner van het Sanskrit, den Leuvenschen oud-Hoogleeraar Neve en vervolgens die van den uitstekenden Indoloog Mgr. de Harlez, den bestrijder van den *Jézeus Cristna* van Jacolliot en den vertaler van de *Avesta* om te eindigen met een beschouwing over het *Masdeïsme* onder de Sassaniden, naar aanleiding eener geleerde dissertatie van Dr. Casartelli.

Het *tweede* bevat vooreerst verhandelingen over de talen van centraal Azië. In de twee eersten zet de schrijver den wetenschappelijken arbeid op dat gebied uiteen van de heeren Tomaschek, Hoogleeraar aan de universiteit van Grätz in zijne *Centralasiatische Studien* II. *Die Pamir- Dialecte*, en van den majoor Biddulph in zijn beroemd werk: *The Tribes of the Hindoo-Koosch;* aan welken arbeid P. van den Gheijn eene nog hoogere waarde mededeelt. In de derde geeft hij ons de resultaten zijner eigene linguistische onderzoekingen aangaande de beide dialecten, het *Yidghah* en het *Yagnobi*, gelijk de werken van de reizigers die hebben doen kennen. Volgens den beoordeelaar in het *Muséon* is deze verhandeling allerbelangrijkst voor de wetenschappelijke studie dier onlangs ontdekte tongvallen. Volgen nog verschillende zeer interessante en oorspronkelijke *Essais*, waaronder een »sur le participe moyen en latin«, dat de bijzondere aandacht der Latijnsche professoren verdient: doch de lezer stelle zich te vreden met het medegedeelde.

Moge dit werk een even gunstig onthaal vinden in Nederland als het in België, Engeland, Duitschland. Italië en vooral Frankrijk heeft gevonden, in welk laatste land, in de zitting van 20 Nov. ll. van de Académie des Inscriptions et Belles Lettres« P. Van den Gheijns *Essais* door Alfred aan zijne medeleden werd voorgesteld »comme un des livres les plus profonds, qui aient été écrits sur ce sujet.«

Dr. v. d. A.

ARCHEOLOGIE.

L'impero di Babylonia e di Ninive, *van haar ontstaan tot aan de verovering door Cyrys, beschreven volgens de monumenti cuneiformi vergeleken met den Bijbel,* door *Giuseppe Brunengo.*

In deze twee boekdeelen, elk van bij de 600 bladzijden, pas te Prato verschenen, hebben wij de vruchten van veeljarige studiën van den Italiaanschen geleerde, die alles wat er in Frankrijk en in Duitschland en in Engeland is van de pers gekomen, tot zelfs de werken over de geographie der Assyrische monumenten in 1885 uitgegeven door P. Delattre, zich heeft weten dienstbaar te maken. Al de Assyrische en Chaldeesche ontdekkingen en opgravingen, die niet alleen eene glorie van Botta, van Layard, van Loftus, van Rassam, maar eene glorie onzer XIXe eeuw zijn, brengen ons hier hare schatten.

Wat al nieuwe documenten ons die oude wereld brengt! Of hier ook de steenen, ja, de steden de stem verheffen om getuigenis der waarheid te geven! In dit werk hebben wij tot een geheel geordend het beste uit alle werken van beroemde Orientalisten, betreffende Assyrië en Chaldea, beschouwd in hare geschiedenis en in hare betrekkingen met de Heilige Schriftuur, waarvan de voortreffelijkheid en de nauwkeurigheid hier, bij het licht dezer onverwachte getuigenissen, te meer onloochenbaar worden. Ten slotte van den tweeden volume hebben wij zeven chronologische tafels, eene bibliographie der aangehaalde schrijvers en eene lijst der gedeelten van den Bijbel, die hier uitlegging of toelichting vonden. De Kerkelijke geleerdheid viert ook hier weer een triomf.

J. W. Br.

Le trésor de Chartres. [1]).

Voor de kerkelijke Archeologie is het werk van M. F. de Mély, reikende van 1310 tot 1793, van het grootste belang. De zoo gunstig bekende oudheidkundige van Chartres heeft ook nog het geluk gehad een handschrift uit 1682 van een Kanunnik van Chartres, genaamd Estienne, te ontdekken, waarin vooral de kunstwaarde van dien buitengewonen schat der zeer beroemde Cathedraal tot haar recht kwam. Drie en twintig gravures stellen ons de meest uitstekende der nog bestaande voorwerpen voor oogen. Na die blad-

[1]) Trésor de Chartres par F. de Mély. Paris, Alph. Picard 1885 gr. in-8o. de XLIV-136 p.

zijden te hebben gelezen kan men zich eerst voor goed een denkbeeld maken van de vrome edelmoedigheid en den kunstzin dier eeuwen.

Kunstdenkmäler im Gross-herzogthum Hessen.

De Commissie benoemd door den Groot-Hertog om de Kunstdenkmäler im Gross-herzogthum Hessen uit te geven, is thans met de inventariseering en de beschrijving van alle naamhaftige werken van Bouwkunst, Plastiek en Schilderkunst, alsmede van het kunsthandwerk in het Groot-Hertogdom tot aan het einde der XVIIIe eeuw gereed. Het eerste boekdeel ligt reeds klaar. Het bevat den kreits Offenbach am Untermain met 37 plaatsen. Schrijver is Hofraad Dr. Schäfer, Professor der Kunstgeschiedenis aan de technische Hoogeschool te Darmstadt.

ASCETIEK. Heilige Vooruitgangsleer.

Schule der christl. Vollkommenheit für Welt- und Ordensleute. Aus den Werken des hl. *Alf. M. Von Liguori* gr. 8o. XVI u. 730 S. Regensburg, Pustet. 1886.

Deze nieuwe vertaling is door Pater Paulus Leick C. SS. R. bewerkt volgens de oorspronkelijke werken, maar heeft wat de keuze der stoffen aangaat geheel en al gevolgd het fransche werk »Pratique de la perfection religieuse d'après St. Alphonse«, van P. St. Omer.

Na de eene inleiding over het wezen der christelijke volmaaktheid, over de voordeelen, die ze aanbrengt, over de verplichting om naar de volmaaktheid te streven, wordt het werk in 4 afdeelingen gesplitst,

1o. over de zuivering des harten in 8 hoofdstukken.

2o. Over de beoefening der deugden, in 13 hoofdstukken.

3o. Over de Evangelische Raden, in 6 hoofdstukken.

4o. Over de genade en de hulpmiddelen, in 14 hoofdstukken.

Men heeft hier den hl. Alfonsus: diens leering en zalving is boven onzen lof verheven. Priester en leek moge het ter heiligheid leiden.

Die geistlichen Exercitiën des hl. *Ignatius* met Zusätzen und Erläuterungen aus den Schriften des hl. *Franz v. Sales.* Herausgegeben von P. Jacob Brucker. Pr. d. Ges. Jesu. Innsbruck, Vereinsbuchhandl. 12o. VIII u. 460 S.

De namen van die twee groote en heilige mannen zijn genoeg waarborg en lof voor dit nieuwe en aanbevelingswaardige werk.

De lijdende Jezus. Beschouwingen over den H. Vastentijd door *R. J. Pierik S. J.* Tweede uitgave. 's Hertogenbosch. P. Stokvis en Zoon.

Een werk als het bovenstaande, al schijnt ook de titel te zeggen dat het geheel tot de *ascetische* literatuur behoort, is meer dan waardig, bij zijne tweede verschijning, welkom te worden geheeten door een *wetenschappelijk* tijdschrift.

Inderdaad »*De lijdende Jesus*« bevat schatten van geleerdheid en kan aan den *Katholiek*, zoowel als aan den *Protestant*, die zich verzetten wil tegen de goddelooze, moderne bijbelcritiek, uitstekende diensten bewijzen.

Het ligt niet in de gewoonten van den Zeereerw. Pater *Pierik* te pronken met zijne uitgebreide kennis. Eenvoudiger dan de eenvoudigste treedt hij op in al zijne werken. Bij den oppervlakkigen lezer rijst dan ook het vermoeden niet, dat deze schrijver geheel en al *homme supérieur* is, die de vrucht van weken lezens en dagen denkens vaak in eene enkele zinsnede nederlegt. Evenwel is het zoo; en wie, met ernstigen zin, hetzij dan de vier deelen »*Cantica Sion*« leest, hetzij ook het hierboven aangekondigde »*De lijdende Jezus*« komt meer en meer tot die overtuiging.

Geen wonder diensvolgens, dat wij *den geleerden en wetenschappelijk ontwikkelden lezers* het boek met warmte aanbevelen. Het zal hun voordeel brengen, naar geest en hart beiden.

Maar ook in de handen *der eenvoudigen* wenschten wij het werk te zien. Een boek over het bittere lijden van onzen Goddelijken Verlosser, *con amore* saamgesteld door een man, zoo ervaren in de wetenschap van het heilige als de Eerw. Pater *Pierik*, is bestemd om gelezen te worden door allen, die den Heiland oprechtelijk beminnen. En juist hierin bestaat, onzes inziens, de voortreffelijkheid van »*De lijdende Jezus*«, dat het boek, uit wetenschappelijk oogpunt beschouwd, de volle aandacht der geleerden waardig, uit ascetisch oogpunt aan alle eischen voldoet dergenen, die een werk verlangen, hetwelk strekken kan om de godsvrucht der eenvoudige braven te voeden.

Wie derhalve het boek ter lezing aanbeveelt, zoo in huisgezinnen als religieuze gestichten, mag de zoetste vruchten van zijne bemoeiing verhopen.

Als curiositeit zij ten slotte vermeld, dat, terwijl het tweede deel nog ter perse was, een aanzienlijk aantal exemplaren van het eerste naar *Zuid-Afrika* verzonden is, *op aanvrage der protestantsche Boers*, die niet uitgeroepen komen over den weldadigen godsdienstigen invloed, door de lezing er van uitgeoefend in hunne gezinnen.

X.

Een antwoord en een vraag aan den heer Victor Becker.

In no. 3 van den loopenden jaargang van den Wet. Ned. deelde de Eerw. Heer V. Becker een stukje mede geschreven in een Ned. dialect, met de vraag of iemand dit somwijlen kon te huis brengen.

Al dadelijk viel mijn oog op de Nedersaksische kleur van dezen tongval en werkelijk is dit bijna uitsluitend en zuiver zoogenaamd Platduitsch of Nedersaksisch. Ter vergelijking geef ik hier een vaersje in dit dialect gesteld van dien tijd:

Coelne hat uch dienstes vil gedain:
Ich saich alhie zo Duytze stain
Van XV turnen ein burch so starck,
Men en zuchde sy neit umb I dusent marck
E zo der burch neit geliche,
Die stat van Coelne arm ind riche

Halp sy uch (eman) maichen ayn emans danck,
Die alle die grafschaff van dem Berge twanck,
Die synt myt irme schaden weder
Moi'sten gelden ind brechen neder.
enz. enz. enz.

Dit is vers 813 sqq. van de Rijmkroniek der stad Keulen in 1270 door Godefried Hagen, Clericus Coloniensis, in Keulsch dialekt gemaakt. Echter moet ik eerlijkheidshalve bekennen, dat het oudste H. S. dat van deze kroniek bestaat, omstreeks 1420 vervaardigd is. Mij dunkt nu dat dit het Keulsch dialekt van dien tijd is, gelijk ook uit vergelijking met andere stukken uit dien tijd in dit dialekt geschreven, kan blijken. In allen gevalle heeft men hier met een Nederrijnsch dialekt te doen.

Ik zou er dus zoo vreemd niet aan zijn de vervaardiging van het H. S. in quaestie te plaatsen in de naaste omgeving van Keulen, zoo niet in deze stad zelf. Maar hier rijst ook bij ons een bedenking, namelijk deze: ik merk in dit stuk op, eenige zuiver oppersaksische of Hoogduitsche woorden, als: verdowende, spacieren, nutzen, essik, vrowest. e. a. Evenzoo wijzen mij eenige woorden naar andere plaatsen, zooals to, vor, bedrofnisse, med, e. a. Ik meen dus eenigszins met zekerheid te kunnen zeggen dat het H. S. geschreven moet zijn in een streek ten noorden van Keulen, en ik meen bij voorkeur daarvoor te moeten noemen, Westphalen, en bepaaldelijk het deel langs Gelderland en Overijssel.

Hoe de boven opgenoemde Hoogduitsche woorden er in gekomen zijn, zou op verschillende wijzen uitgelegd kunnen worden. Het zou namelijk kunnen wezen, dat het H. S. nog meer oostelijk naar de kanten der Hoogduitsch of liever gezegd Oppersaksisch sprekende volken, vervaardigd is. Ook zou het kunnen wezen, en dit komt mij zoo onwaarschijnlijk niet voor, dat de afschrijver een Oppersaks was van geboorte, die dus noodzakelijk vele woorden zijner moedertaal in het Nedersaksisch, door hem geschreven, moest medebrengen. Eindelijk zou het kunnen zijn, dat het stukje uit het Oppersaksisch in het Nedersaksisch vertaald is, en dan hebben wij weer hetzelfde geval.

Aangaande deze laatste twee beweringen herinner ik aan de vaerzen van Burchard Wallis, die ook in Plat- en Hoogduitsch schreef. De vaerzen in quaestie zijn Nedersaksisch nam.:

In duetsche lant, mit aflatsbrêven
Heft eens van di, o Got, *getrent*,
Mit siner sophistri verblent, enz.

Is dit woord *getrent* ook geen zuiver Hoogduitsch?

Aan mijn antwoord knoop ik nu ook een vraag vast en wel deze: Kan de Eerw. Heer Becker ook iets naders mededeelen omtrent dit stukje? Weet Z. Eerw. niet mede te deelen of het eene vertaling of oorspronkelijk is?

Misschien ben ik ook later in staat te bepalen tusschen welke grenzen dit dialekt gesproken werd, intusschen mag die 't beter weet het zeggen, daar huurt de schipper zijn volk op.

s' Gravenh. 15-2-86. N. C. K. de Bazel.

Wat Frans Netscher bewondert.

»Wanneer men van een geheel onbekend schrijver een werk ter hand neemt, en op de eerste bladzijde den volgenden zin ontmoet: *zijne houding deed zijne sterk ontwikkelde heupen uitkomen, bij een man altijd het teeken van week en meêgaand karakter*,« dan heeft men de zekerheid verkregen met een man te doen te hebben, die meer dan alledaagsche menschenkennis heeft. Zoo ging het mij toen ik *Moore's* eerste roman *A modern Lover* opensloeg, en de belangstelling, waarmee ik de lektuur van dit werk voortzette, was dus alleszins gewettigd.« — Toen ik het Januari-nummer van »De Gids« op goed geluk opensloeg, viel mijn oog bij toeval het eerst op de aangehaalde woorden. Nieuwsgierig zocht ik naar den naam van den oolijken criticus. — Frans Netscher. — Bij een gewoon sterveling zouden de onderstreepte woorden op de eerste bladzijde van een werk de geestvermogens van den schrijver in verdenking brengen. Niet aldus bij *Frans Netscher*. Hij besluit uit dien volzin aanstonds en *met zekerheid* tot eene buitengewone menschenkennis, en dat meent hij ernstig. Mijne belangstelling voor het artikel van Frans Netscher was gaande gemaakt; want ik hoopte mij eenige oogenblikken te verpoozen door meer dergelijke aardigheden. Ik vond er nog maar één enkele. In de karakterteekening van zijn romanheld zegt de menschenkenner: »Hij zag noch vóór, noch achterwaarts; zijne natuur stelde hem in staat, om als een vrouw, zich op het tegenwoordige te werpen, buiten het bereik van het verleden, en uit het gezicht der toekomst. »En deze kostbare eigenschap« om zoo vreemd te kijken, waardoor hij een volmaakt minnaar was en een magnetischen invloed uitoefende op alle vrouwen, waar stond die »duidelijk te lezen«, meent men? — Op zijne groote lippen! Ook, hadde de schrijver in »De Gids« ons op niets anders vergast, hij had een onschuldig artikel geleverd, en wij hadden een uurtje hartelijk gelachen onder de dwaasheden van Moore en den ernst van Frans Netscher. Thans, helaas! —

Frans Netscher is zoo vrij den Engelschen romanschrijver George Moore aan de lezers van »De Gids« voor te stellen. Uit de diepste diepte van den stroom van »wetenschappelijken ernst en fatsoenlijke vormen« hebben wij de reden trachten op te visschen, waarom hij op de kennismaking staat van zijne lezers met dien Engelschman. De nieuwere letterkunde moet de moderne natuurwetenschap, met name de evolutie-leer tot grondslag hebben; d. i. als ik het wel heb, een man, die thans het dagelijksch leven (van zeker soort van menschen), waarin de liefde een machtige factor is, beschrijft, moet doordrongen zijn van de stelling, dat de mensch niets meer is dan eene hoogere diersoort. Dan hebben wij eene dierlijke letterkunde in het verschiet; en het is die richting, die vooral aan onze eeuw past. Ik beken, dat Fransch Netscher zich zoo grof niet *uitdrukt*. Welnu in die richting heeft George Moore voor de Engelsche letterkunde baangebroken. Wie is George Moore? Wij kennen hem niet door eigen studie; en na kennisneming van het Gidsartikel staat het bij ons vast nooit een letter van hem te lezen. Maar Frans Netscher zelf zal ons op de hoogte helpen. Uit een kort overzicht van zijn levensloop blijkt George Moore te zijn een mislukt schilder, een mislukt dichter, een mislukt journalist en een mislukt tooneelschrijver, en uit dien levensloop verkrijgt Frans Netscher de zekerheid, dat Moore een »artiest van geboorte« is. Aanleg voor menschenkennis. In welk

genre zijne romans zich bewegen, kan men hieruit afleiden, dat hij als jongeling in Parijs »doordrongen is geworden van den geest, welke uit de werken van *Balzac*, *Flaubert*, *Zola* en zoo velen der jongeren spreekt.« Hij is dan ook voor Engeland wat voor Frankrijk Zola is, Zola voor een Turk zelfs te onzedelijk. Frans Netscher huldigt zijne goede bedoelingen, als hij nu en dan «de perken der konventioneele zedelijkheid te buiten gaat«, en de grenzen eener »*konventioneele* zedelijkheid« zijn toch waarlijk zoo eng niet getrokken. Met zijn eersten bundel poëzie *Hours of Passion* behaalde hij een »succès de scandale«, en en van zijn tweeden bundel, *Pagan Poëms*, werd de verkoop verboden. Deze delicate schrijver zond tot nu toe twee romans de wereld in: *A modern Lover* en *A Mummer's Wife*; waarop spoedig een derde zal volgen: *A Drama in Muslin* (een Drama in Neteldoek), waarvan volgens Frans Netscher de hoofdpersoon is »eene atheïste, eene zeer deugdzame vrouw«. Van den eersten roman »een hedendaagsch Minnaar« geeft Frans Netscher een overzicht en eene onbeperkte lofspraak ten beste; terwijl het volgend Gids-nummer de bewondering zal bevatten voor den tweeden roman »de vrouw van een tooneelspeler« Wat een Moore van »een hedendaagsche Minnaar« gemaakt heeft,doet reeds de titel vermoeden. De hoofdtrek van het karakter zijns helds, *Lewis Seymour*, is eene »bijzondere, bijna geheimzinnige aantrekkelijkheid voor vrouwen«. Men zou dezen roman, met het oog op de groote plaats, welke er aan verschillende liefdesbetrekkingen in verleend is, eene soort van dissertatie over de liefde in de Engelsche maatschappij kunnen noemen«. De wijze, waarop hij allerlei fijnheden schildert, maken wij op uit de verzekering van Frans Netscher, dat Moore den hartstocht eener gehuwde vrouw voor den modernen minnaar schetst »zonder zich een oogenblik aan de openbare meening over zedelijkheid te storen«.

En zulk een man wordt bewonderd, zulk een geschrift aangeprezen door Frans Netscher. Deze voelt zich gelukkig, als hij voor George Moore belangstelling en sympathie kan opwekken. Het beeld, dat wij van den Engelschen schrijver gaven, ontleenen wij aan Frans Netscher zelf, en toch heet Moore bij hem een bedaard, ernstig man, een hoogst merkwaardige en kundige naturalist, met goede bedoelingen en wetenschappelijken ernst, die de achting ook van andersdenkenden zal verwerven, een man van karakter, een kunstenaar (wel te verstaan een, die breekt met alle regelen der kunst), een man, die de Engelsche letterkunde uit haar verval zal opbeuren, en vooral een scherpzinnig psycholoog met verbazende menschenkennis.

Ziedaar wat Frans Netscher bewondert!

P. D.

AARSCHOT, Januari 1886.

Hooggeachte Heer Opsteller,

Ik moet nog met een klein woordeken terugkomen op de vergaderingen van Mechelen en Antwerpen, gelijk ik u toch halvelings liet hooren in mijn vorigen brief. Ziehier de kwestie: Hoe nemen de *Waalsche* bladen de rechtveerdige eischen der Vlamingen op? Mijnsdunkens is die vraag belangrijker dan men doorgaans denkt; immers, van de goede verstandhouding tusschen Waal en Vlaming hangt het onafhankelijk bestaan van 't Vaderland veel af; is de eendracht weg, dan ligt de macht gebroken. — Op dat terrein dan bemerkt men een hemelbreed verschil tusschen de Waalsche behoudsgezinde en liberale dagbladen. De eerste — noemen wij b. v. de belangrijke *Gazette de Liège* — erkennen gereedelijk het recht onzer aanspraak, en juichen zelfs onze poging toe; zij zien en voelen maar al te wel het verderf, dat Fransche taal en zeden over de grenzen en in den schoot der Waalsche huisgezinnen voeren; zij zijn met reden overtuigd, dat de alleenheersching van den Franschen invloed in België de val en ondergang is van 't gemeenschappelijke vaderland; zij, de Walen, hebben geen schild om zich daar tegen te beschutten. De Vlaming integendeel heeft zijne taal en gebruiken; daardoor worden Fransche goddeloosheid en zedenbederf afgeweerd. Gelukkige burgers- en werkmansstand, die Fransche romans en nieuwsbladen nog niet kan lezen! Al wie dan uit der herte het zedelijk welzijn en 't godsdienstig gevoelen van den Vlaamschen burger, en bijgevolg den welstand van 't vaderland genegen is, reikt ons de hand; er zijn ja, wel is waar, verblinde lieden, die niet verre nadenken, die schrik hebben van 't ingebeeld spook der overdrevenheid; doch valt zoo iets te verwonderen? — Maar een geheel anderen toon slaan de Waalsche *liberale* bladen aan. Van 't versleten doctrinair orgaan der Frèristen, *le Journal de Liège*, tot den jongsten tolk der radikalen, alle huilen alsof 't vaderland zijn laatste dag daar was.« *La nationalité ne serait-elle pas au bout de ses épreuves?*« jammeren zij, en vallen daarna weer uit tegen onze beweging, die zij »*cette infernale et antipatriotique invention du génie jésuitique*« heeten. 'k En kan niet nalaten u twee-drij uitknipsels meê te deelen: »*Le mouvement flamand*, schreef de *Opinion libérale* van Namen, *constitue un réel danger pour notre nationalité... Les prétentions des flamingants, tous cléricaux, augmentent chaque jour; tout ridicule qu'il est, ce mouvement s'accentue d'une façon inquiétante.*« — De *Opinion* bazuint den alarmkreet! Luistert nu naar 't zeggen der *Union libérale* van *Verviers*: »*C'est à croire, parole d' honneur, que les cléricaux au pouvoir, complotent la destruction de notre nationalité. S' ils avaient juré de diviser notre territoire, ils n' agiraient pas autrement. En effet, quoiqu' en pense M. Coremans, les Wallons ne consentiront jamais à se flamingantiser*«. Hetzelfde blad schreef nog: »*Si le Coremans d' Anvers, malgré ses hâbleries et ses gasconnades s'imagine que les Wallons sont d' humeur à laisser faire, il se trompe. Ils sont patients et endurants parcequ'ils se sentent forts et qu'ils aiment leur patrie. Mais le jour où le flamingantisme voudra devenir oppresseur et traiter les Wallons non-flamingants comme des étrangers et des parias dans leur Belgique, ce jour-là malheur à lui! Malheur aussi au parti anti-national qui soutiendrait et patronnerait ces extravagances! Et maintenant, attendons que les députés d'Anvers aient exécuté les plans, qui leur sont attribués*!«

Ziedaar, geachte Heer Opsteller, staaltjes van liberale Waalsche verdraagzaamheid. Omdat wij, Vlamingen, in ons eigen vaderland het genot van volksrechten vragen, die zij, Walen, sedert 1830

reeds uitsluitend genieten! Met zulke anti-nationale partij heult de liberale Vlaming, om, in verkiezingstijd, onze Vlaamschgezinde Coremans, de Laet, enz. te bestrijden!... En die liberale partij, doortrokken van den geest der *Union* en der *Opinion*, grootelijks ook samengesteld uit Waalsche bestanddeelen, zou den Vlaming zijne taalrechten terugschenken! Is 't niet uitzinnig daarop te peizen? Ook dunkt het mij, dat de liberale Vlamingen, onder het Bestuur Frère-Bara, hunne verkiezingsvrienden nochtans, den valschen toestand, waarin ze verkeerden, ten volle begrepen. Waar is de ernstige poging, die zij bij *hun* ministerie aanwendden, ter wegneming onzer taalgrieven? Men noeme ze! En de toon hunner dagbladen? Wel, zij zwegen als karpers!... En nu, wat doen zij thans? Zij schreeuwen om aarde en hemel te bewegen, zij willen Ministers en Koning rechtstreeks ondervragen! Wat bewijst dat? Of wel hun gedrag toont, dat zij ook, zij, liberalen, in een Katholiek ministerie alleen redding zien, en daarom met hoop van gelukken alzoo te werk gaan. — Ofwel al hun geschrijf en gewrijf, hun geroep en geëisch is louter hansworsterij en oogenverblinding. Zij kiezen...

Intusschen herstelt ons Katholiek ministerie onze taal in hare heilige rechten; het gaat wel langzaam doch rechtzinnig, voorzichtig, en dermate zelfs, dat liberale bladen den ministers hunnen dank en lof niet kunnen onthouden..... 't En zal geen kwaad doen, dat men zulks in het Noorden wete! Men leest er maar al te dikwijls de verdraaide, de juist omgekeerde bewering over die ook voor u belangvolle kwestie.

Doch spreken wij van wat anders: Het nieuw katholiek tijdschrift, waarvan ik in mijn vorig schrijven gewaagde, zal in den beginne vanMeert verschijnen. » *Het Belfort* « is zijn naam. Moge het dien naam — zoo beteekenisvol! — met eere dragen! Het prospectus belooft veel, zoowel voor stoffelijke uitvoering als voor inhoud. Het zal verschijnen onder de hooge bescherming van het Davidsfonds, en ondersteund worden door velen der beste letterkundigen.....

Onder de jongste uitgaven, waarvaor ik de bijzondere aandacht der lezers inroep, komen vooreerst de zes » *Maria-Liederen* voor vierstemmig gemengd koor zonder begeleiding, van *Edgar Tinel*; gedichten van *Guido Gezelle*; deutsch von *E. Alberdingk Thijm* bij Breitkopf en Härtel, Bergstraat, Brussel. — Gij kent onzen gevierden meester, Edg. Tinel, bestierder der kerkmuziekschool van Mechelen? Van zijne » *Maria liederen* « zegt men veel goeds, en tweemaal hebben zij reeds in Mechelen eenen bijzonderen bijval verkregen. De uitvoering is nochtans niet zeer gemakkelijk, maar telkens was de indruk, op de toehoorders teweeg gebracht, onbeschrijflijk. Deed men met meer liederen van zulke gehalte den oorlog aan het verfranscht poppenmuziek, er zou niet lang te strijden zijn tegen uitheemsche smokkelwaar, die den kunstsmaak, en de zeden dikwijls er bij, van ons volk komt bederven. — Op een ander terrein verheugen wij ons in het verschijnen van het XVIe deel van » *Cours d' histoire nationale*, door *Mgr. Namèche*, oud-rector der Leuvensche Hoogeschool. De talentvolle geschiedschrijver ontvouwt hierin de gebeurtenissen, die sedert het beleg van Haarlem door de Spanjaards tot na het beleg van Leiden voorvielen. Dat tijdvak is voor de Nederlanden een der belangwekkendste der historie. Met die edelmoedige onpartijdigheid, die den waren geschiedkundige kenmerkt, bezield, en begaafd met dien diep- en verzienden blik, die nooit, in het gewoel der feiten, het doel van zijn streven verliest, schrijft de gemoedelijke man de geschiedenis van zijn vaderland. Moge hij zijne eervolle doch zware taak met Gods gratie voltrekken! Gij weet wellicht dat Mgr. Namèche de 75 jaren voorbij is. Sedert hij het bestuur der Hoogeschool heeft neergelegd, leeft hij in de eenzaamheid van het stille landleven in de abdij van Perk bij Leuven. Overtuigd van de belangrijkheid, die dat tijdvak onzer geschiedenis aanbiedt, heeft hij nog onder den titel van » *Le règne de Philippe II et la lutte religieuse dans les Pays-Bas au 16e siècle*, zijn werk over dat tijdsverloop der Spaansche overheersching afzonderlijk verkrijgbaar gesteld. Vier boekdeelen zijn er van verschenen; in den loop van dit jaar, zullen het 5e en het 6e afgedrukt worden. — Een ander werk, dat reeds nu, vóór zijn uitkomen, de aandacht gaande maakt, is » *Les origines de la civilisation moderne* par *Godefroid Kurth*, professeur à l' université de Liège.

Niet alle dagen ziet men leeraars aan officiëele staatsinstellingen, op zulk terrein werkzaam. Mr. Kurth is een der weinige Katholieken in het onderwijzend personeel van den Staat, die de knevelarijen van het ministerie Frère-Van Humbeeck zijn te boven gekomen. Zijn werk zal twee boekdeelen, elk van omtrent 400 blz. groot zijn. — Terzelfdertijd wordt het prospectus rondgestuurd van eene in 1881 verschenen uitgave » *Vaderlandsch Recht en Revolutie* « door Mr. *De Grijse*, Professor van wijsbegeerte te Roeselare, — een werk waarvan thans eene Fransche vertaling wordt aangekondigd.

... Aanveerd, Hooggeachte Heer Opst., de beste groeten van uw'

J. Muyldermans.

Les oraisons funèbres dans les Pays-Bas.

De Kanunnik Delvigne, Pastoor te St. Josse-ten-Noode, werd in 1876 eigenaar van een verzameling van verschillende lijkredenen over Vorsten der Nederlanden.

Die aankoop wekte bij den geleerden Pastoor en Kanunnik het plan op, om die documenten te ontleden en te voltedigen met in de letterschatten van België en het Noorden van Frankrijk verder op te sporen, wat aan den eersten verzamelaar was ontsnapt. Na gedurende 8 à 10 jaren elke gunstige gelegenheid dienstbaar te hebben gemaakt voor het eenmaal opgevatte plan, geeft ons de geleerde Pastoor een eerste boekdeel van lijkredenen in de Zuid-Nederlanden uitgesproken ter eere van in Nederland geregeerd hebbende Vorsten, of aanverwanten. Het spreekt dus al van zelfs dat een boekdeel met dusdanige documenten, van groot belang is én voor de Letteren én voor de geschiedenis, én voor den moralist. Dit zal nog duidelijker blijken als men een blik werpt op de namen van de Vorsten en van de uitverkorenen om bij dat open graf het woord te voeren. Zoo hebben wij hier uit de XVIe eeuw de lijkrede uitgesproken

over Ferdinand van Aragonië, († 1516) grootvader van Charles-Quint, door Remy du Puys;

over Margaretha van Oostenrijk, gouvernante der Nederlanden († 1530) door Fabri, benoemd Bisschop van Weenen;

over Karel V. († 1555) door Messire Richardot, Bisschop van Nicopolis;

over Don Carlos,

Over Isabelle de Valois, gemalin van Philips II. († 1568) door Richardot, bisschop van Atrecht;

over Alexander Farnèse († 1592) door P. Bencius, Jezuiet;

over Philips II. (1598) door Dr. Jean Boucher, gevolgd door de rede van Jacq. Blasæus, bisschop van Namur, de rede van den Predikheer Math. de Olanda, de rede van den Dr. Boèce Epo van de Universiteit van Douai.

Uit de XVIIe eeuw vinden wij hier de lijkredenen betreffende

Philips III († 1621) door Laurent Beyerlinck, Kan. Aartspriester van Antwerpen;

Aartshertog Albert († 1621) door Maximilien de Gand, Bisschop van Doornik;

de lijkredenen der Aartshertogen door Aubert le Mire, door Dr. Vermulæus van Leuven, door Pierre Castelan, door Dr. Fromond derzelfde Universiteit;

de Infante Isabelle Clara Eugenia († 1633) door Dr. Claude Chappaysot. prédicateur de N. D. de Laeken; enz.

De voorrede van Delvigne is een letterkundige geschiedenis van de Oraison funèbre. Van groot belang zijn ook de aanteekeningen, en bemerkingen, die de schrijver ter opheldering van den tekst er aan heeft toegevoegd.

J. W. Br.

Mededeelingen.

Samuel Birch van 't Britsch Museum!

De Egyptologie heeft op een der laatste dagen van het pas afgeloopen jaar het verlies te betreuren gehad van Samuel Birch, den bewaarder der Egyptische en Oostersche oudheden in het Britsch museum. Birch stierf den 27sten in den ouderdom van 72 jaren. Hij had het museum 50 jaren lang gediend. Zijne eerste geschriften handelen over Chineesche onderwerpen en een zijner eerste daden was de catalogus van de groote verzameling Chineesche munten van het Britsch museum. Twee malen werd aan Birch door de regeering opgedragen eene archeologische reis naar Italië te doen. In 1860 grondvestte hij het genootschap voor Bijbelsche oudheidkunde. Terzelfdertijd begon hij zijne pogingen tot ontcijfering van het Cyprische alphabet. Zijne werken vullen tal van boekdeelen; bij zijn dood was er een ter perse, terwijl een tweede, een nieuw woordenboek der hiëroglyphen, bijna voltooid was.

De Leeswijzer, No. 20 deelt mee:

Niet algemeen bekend is waarschijnlijk de gelukwensch, door Victor Hugo aan Bismarck gericht bij diens 70ste verjaring — indien men ten minste de Weimarsche Zeitung daaromtrent gelooven mag.

»Victor Hugo aan Otto Bismarck! — De reus zendt eene heilbede aan den reus. De vijand aan den vijand, de vriend aan den vriend. Ik haat u met woede, want gij hebt Frankrijk vernederd. Ik bemin u, want ik ben grooter dan gij. Toen uit den toren mijns roems het klokgelui mijn 80ste jaar vermeldde, zweegt gij. Ik spreek, terwijl de pendule van uw studeervertrek weigert uwe intrede in uw 70ste aan te kondigen. Ik 80, gij 70; ik 8, gij 7,«

Achter ons de menschheid — niets. Zoo wij beiden verbonden waren tot één wezen, het ware met de geschiedenis der wereld gedaan. Gij het lichaam, ik het hoofd; gij de wolk en ik de bliksem. Wie is de grootste, de overwinnaar of overwonneling? Noch de een, noch de ander. De grootste is de dichter, die hen beiden bezingt. Maar gij zijt groot, wijl gij geene vrees kent. En daarom reik ik, de dichter, u den grooten man de hand. Frankrijk siddert, Duitschland siddert, Europa siddert, heel het aardrond siddert. Voor ons beiden alleen, ons zoo groot en zoo eenvoudig. Ik knik met het hoofd, en gij wenkt. En het groote verbond, der volkeren eeuwige vrede, is bezegeld.

Hugo.

Inhoud van Tijdschriften.

Stimmen aus Maria-Laach. 1886. 2de. Heft. Die päpstliche Encyklika Immortale Dei« vom 1 Nov. 1885, Th. Meijer. S. J. — Zur Geschichte des Domes der heiligen Helena in Trier. II. (Fortsetzung) Mit 2 Abbildungen. St. Beissel. S. J. — Die Meteorite u. ihr kosmischer Ursprung, I. J. Epping. S. J. — P. Gerhard Schneemann S. J. J. Fäh. S. J. Zu spät erkannt. W. Kreiten. S. J. Recentionen — Empfehlenswerthe Schriften — Miscellen.

Studien op Godsd.-Wetenschappelijk en Letterkundig gebied. 18e jaargang XXVI deel 1e. afl. I. De Moderne Richting. W. Wilde. — II. Philosophia Lacensis. H. te Braake. — III. Brieven uit den vreemde. F.

Revue Générale — Février 1886. — I. De la Médiation des Papes dans les Conflits coloniaux. — Léon XIII et la question des Carolines, par M. J. Jooris. — II. La Fondation de Rome et le Cycle légendaire de Romulus et Rémus par M. G. Barone — III Les Sources du Mammouth au parc national de la Yellowstone (Etats-Unis) par M. Jules Leclercq. — IV. Histoire du Kulturkampf par M. Jules Bachem. — V. La question agricole, par M. Herman Schoolmeester. — VI. Dialogue économique, par M. le Comte Van der Burch. — VII. Lettre de Paris, par Dancourt. — VIII. Drame et Vaudeville, par Mme Betty Belpaire. — IX. Bibliographie.

De Katholiek. Goddienstig Geschied- en Letterkundig maandschrift. Maart 1886. I. Keizer Justinianus I fragment uit Aja Sophia. door dr. Schaepman. — II. De Dordtenaar-Windesheimer Hendrik Mande en een gedeelte van een zijner niet teruggevonden werkjes (slot) door O. A. Spitzen. — III. De eerste bewoners van Europa en Amerika, door J. M. L. Keuller. — IV. Mr. Bohls Dante-vertaling door P. F. Th. Van Hoogstraten. — V. Glossaire archéologique du moyen-age et de la renaissance.

Spectator. 27 Febr. 1886. Berichten en mededeelingen (Akademiebericht; Archiefstukken; Oud-Holland; Armand Baschet; opgravingen te Athene). — Frans van Assisi en de oorsprong der Renaissance, door dr. G. W. C. Byvanck. — Letterkundige koniek, door Wolfgang (B. Perk's. De laatste der Bourgondiërs; Melati van Java's Hermelijn; Virginie Loveling's Sophie). — Vlugmareu (Oude en moderne Grieken; Nieuwe Gids; Theologiesch tijdschrift; Van Manen's Nieuwe Testament). — Pluksel (Taal. — Ons tooneel). — Plaat: Uit de Haagsche kookschool.

Snelpersdrukkerij van Küppers & Laurey, Jansstraat Haarlem.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Eerste Jaargang, No. 7. Tweede Serie. 15 Maart 1886.

Dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen, kost per jaar, franco p. p. *f* 3,25: voor het buitenland *f* 3.75. Advertentiën kosten per regel 10 Cent. Groote letters, naar de plaatsruimte. Alles wat de Administratie betreft, gelieve men te zenden *franco* aan de Uitgevers **KUPPERS & LAUREY**, te *Haarlem*.

Alles wat de redactie betreft en alle boekwerken en Tijdschriften gelieve men *franco* te zenden aan den redacteur **J. W. BROUWERS** te Bovenkerk bij Amsterdam. Alle toegezondene boekwerken en Tijdschrijten worden vermeld.

Deus scientiarum Dominus est.

PONE CUSTODES FONTIUM.

INHOUD: De intellectueele Leo-Hulde van Wetenschap en Kunst. *J. W. Brouwers* — Een Maleisch-Gedicht. *J. Van Meurs.* — De leer des H. Thomas over de prædeterminatio physica volgens Kardinaal Pecci. *N. D.* — L'Age et l'homme préhistorique van Casimir Ubaghs, door *J. W. Br.* — Kon. Academie van Wetenschappen te Amsterdam, Afd. Letterkunde. — Melati van Java. Miss Campbell enz. — Oaks and Birches, en andere romans. — Editio typica. — 24 Orgelstücken door *Jos. Beltjens.* — Lettre Enc: Constitution chrétienne des Etats. — Bescheid op het antwoord van den heer De Bazel. — Wetensch. Mededeelingen.

DE INTELLECTUEELE HULDE

AAN

LEO XIII,

Bij zijn gouden Priesterjubileum.

Het schrijven dat uit Holland werd gericht tot den Voorzitter der door Paus Leo erkende »Commissione Commotrice« in Italië, mag thans wijzen op eene geheel buitengewone waardeering: het werd door de Hoofdcommissie vertaald opgenomen in haar Maandschrift:

Il Giubileo Sacerdotale del Sommo Pontefice Leone XIII.

Het werd zelfs, als ware het voorgesteld tot algemeen *invitatorium* aan alle volken en aan alle landen, onmiddellijk achter de Breve van den Heiligen Vader medegedeeld.

Het is insgelijks in zijn geheel vertaald en medegedeeld in het Jubileums Tijdschrift (1 Jahrgang, No. 1.) van Duitschlands Katholieken:

Priester-Jubiläum Sr. Heiligkeit Leo XIII. Herausgegeben vom Central-Comité für das Priester-Jubiläum.

Insgelijks is het in zijn geheel vertaald door het Spaansche Tijdschrift:

El Jubileo sacerdotale *del Sumo Pontifice* Leon XIII. Periodico Bimensual. Ano I. — Tomo I. — Enero 1886.

In de hoogste mate was men dan ook met ons plan en voorstel ingenomen, even als in Italië, zoo ook in Spanje, zoo ook in Duitschland, zoo ook in België, en elders. Zelden of nooit is eene dusdanige verspreiding ten deel gevallen aan eenig Nederlandsch briefschrijven. Wij zullen dat stuk in ons volgend nommer overleggen.

Moge zoo de geheele Katholieke wereld door geschieden wat ons een *der drei Männer* die Duitschlands Comité vormen: —

Prins Karl von Löwenstein,
Major Rochus von Rochow,
Freiherr Felix von Loë —
schreef en wij aanstonds zullen mededeelen.

Reeds in Juni van het vorige jaar schreef de Duitsche Letterkundige, die zich wel het meest verdienstelijk jegens onze Letteren der gouden XVIIe eeuw heeft gemaakt en die zoo verre de »deutsche Zunge« klinkt, én voor Calderon én voor Vondel én voor Longfellow én andere genieën verlichte waardeering en bewondering en liefde wist te verspreiden, mij ten antwoord betrekkelijk mijn voorstel der intellectueele Leo-Hulde:

»Ihr Brief hat mir eine unendliche Freude gemacht. Ich habe seit Monaten, ja seit Jahren keinen so poetischen Brief mehr bekommen. Sie leben noch in einer glücklichen bessern Welt! Ich habe wahrhaft Lust bekommen, mich wieder nach dem Pegasus umzusehen, dem lieben vortrefflichen Thier, auf dem man allein über die Prosa des Alltagslebens hinausreiten kann. Maar — — das gute Thier wird bei mir so karg gehalten, ist so mager und lendenlahm geworden, dass man schon fast riskirt, Hals und Beine zu brechen. Es lebt in neuerer Zeit nur von Isländisch Moos und Göthe's gesammelten Werken. Das ist schlechte Kost gegen Vondel und Calderon.

Doch zur Sache! Ihr ganzes Projekt ist excellent. .... Allein die Sache ist nicht so einfach als sie denken. Primo bin ich durch unsere Geschäftsarbeiten so gefesselt wie Prometheus; jeden Monat hackt man mir die Leber d. h. einen Artikel und meist noch eine Recension aus, nicht der Geier, sondern die liebliche Redaction ....

Meine Ansicht ist desshalb: Sie thun besser, für Deutschland jetzt noch ein wenig zuwarten, im September oder August dann die Katholiken-Versammlung in Münster zu besuchen und dort mit den massgebenden Persönlichkeiten zu conferiren.

Dort lässt sich am besten ein Comitee bilden und alles practisch organisiren.«

Er werd dan ook nog geschreven en ter goeder plaatse een paar nommers van *De Wet. Ned.* gezonden. Naar Munster evenwel ging ik niet om verschillende redenen; ook dewijl het mij toescheen beter te zijn dat het intellectueele Hulde-plan in Duitschland door een zoon van Duitschland werd voorgesteld. De brief dien ik de eer had op 30 Augustus, te schrijven aan Baron Felix von Loë (zur Katholiken-Versammlung zu Münster) kwam niet bij tijds te recht, daar Baron van Loë niet te Munster was, maar door onoverkomelijke ongesteldheid weerhouden werd te Terporten. Uit het geëerde antwoord van Baron Felix van Loë zij het genoeg hier het volgende mede te deelen.

»Obwohl ich Ihre begeisterten und begeisterenden Worte nicht in Münster mittheilen konnte, so sollen

dieselben doch ihre Wirkung thun; ich habe bereits dem Fürsten von Löwenstein von denselben Mittheilung gemacht und binnen Kurzem werden Ihre Vorschläge und Gedanken in einer Comite-Sitsung besprochen werden, damit Deutschland das edle Beispiel der holländischen Katholiken nachahme. Die holländischen Katholiken stehen ja stets, wenn es sich um eine Sache der Kirche handelt, *durch die That* in erster Reihe, Dank ihrer Liebe zu unserer heiligen Kirche und Dank jenen Männern, welche. . . .»

Niet minder sympathie vond ons voorstel in Belgie, inzonderheid bij onze taalbroeders van het Davids-Fonds.

Uit Spanje zal toch ook wel een enkele stem, zij het die van een der meest wereldberoemde schrijvers, hier worden vernomen. Enkele regels van het begin en van het laatste gedeelte van zijn antwoord op ons schrijven, mogen voldoende zijn:

„Grande y hermosa sobremanera es la idea de V. de celebrar las Bodas de oro de nuestro grand papa Leon XIII."

(Grootsche en schoon in de hoogste mate is de gedachte die gij uiteenzet betreffende de feestviering van de gouden Bruiloft van onzen grooten Paus Leo XIII).

Na verder te hebben uitgeweid over de wegen die men zou hebben te kiezen en de hoop te hebben geuit dat Spanje zal beantwoorden aan de oproeping, zegt hij verder:

„Dios que le ha dado á V. tan sublime inspiracion, la bendiga y lleve á cabo.
Manana voy á pedir consejo á Montserrat a los pies de mi Musa celestial, Reyna de nuestras montanas."

»God, die U zulke verheven inspiratie heeft verleend, zegene ze en ondersteune ze ten einde toe.
Morgen ga ik raad vragen te Monserrat, aan de voeten van mijne Hemelsche Muze, Koninginne onzer bergen.«

De stoornis, die verleden jaar in Frankrijk plaats had, was mij een reden om mij niet verder moeite te geven betreffende de samenwerking in Frankrijk en in Engeland, waar mannen van initiatief ons wel bekend zijn.

Tot uitgangspunt en vergaderend middenpunt mocht de hoofdstad des Rijks, het wereldberoemde Amsterdam wel worden gekozen. Die Bijdragen uit Amsterdam trouwens mogen wel tot toonbeeld en aansporing worden voorgesteld.

Nu heeft men ons al bij herhaling gevraagd, hoedanig die bijdragen zullen zijn? Doch spreekt het van zelf dat het moeielijk was bereids reeds in 1885 op te geven wat men vóór het einde van 1887 zal kunnen klaar hebben ter Hulde.

Voor zoo verre die opgave toen mogelijk was, worde ze hier aangeduid.

A. Op het gebied van Wetenschap en Letteren.

1ste Werk: Oude en Nieuwe Gedichten door den Hoogleeraar Jos. Alb. Thym.

2de » (Reeds in prachtuitgave op Hollandsch papier onafgesneden, ontvangen:) Levensschets van P. Joannes Phil. Roothaan, Generaal der Sociëteit v. Jezus, door J. Alberdingk Thijm S. J.

3de Werk De leering van den H. Alfonsus van Ligorio over het Pausschap: Door Pater *Van Bergen* (Redemptorist).

4de » Het Burgerlijk Huwelijk.

5de » Spreekbeurten over het Darwinisme.

6de » Conferentiën betreffende Het Pausdom. (Pater *Hendricus Van Schijndel*, S. J.)

7de » De Scholis Institutiones Juridicae en nog een boekdeel in bewerking. (Pater *Alphonsus Jansen*, philosophiæ professor) C. ss. Red.

8ste » Een werk . . . . door P. fr. *D. W. Wijntjes*: *Ord. Praed.*

9de » Een nieuw werk van *Jhr. H. J. C. M. Van Nispen, tot Sevenaer*, Pres. van de Jozefsgezellen Vereeniging.

10de » Keur van Novellen en Romans: het 1ste en het 25ste werk *van Melati van Java.*

11de » Gedichten, Duinbloemen, Immortellen en Rozen, en een nieuw werk van *Ant. L. De Rop.*

12de » Zijn vijand (Bekroond met den eersten prijs) en een nieuw werk van *D. J. Van Medevoort*

13de » Een werk van *Mr. F. J. M. Sterck.*

14de » Een werk van *Mr. H. L. Lindaal Jacobs*, red. van het Dagblad Het Centrum.

15de » Nederlandsche gloriën: de torenklok en het Klokkenspel: (G. Van Wou en de Gebrs, Hemony.)

16de » Het verloren Paradijs vóór Milton door een Nederduitscher. Eerste Nederlandsche vertaling en vergelijkende studie met Milton.

17de » De Twee Samson's: van Milton en van Vondel.

Op Kunstgebied.

De alfabetische orde volgend hebben wij te beginnen met P. Arendzen, graveur.

Hij zal aanbieden:

1ste *Moderne Kunst.*

2de Portretten:
- *a.* Van Het Koninklijk Huis.
- *b.* Van Ministers.
- *c.* Van Bisschoppen.
- *d.* Van Letterkundigen.
- *e.* Van Kunstenaars.

C. Ed. Taurel zal aanbieden eene prachtuitgave (op Chineesch papier) gr. in-folio:

L' Art Chrétien en Hollande et en Belgique, Depuis les frères van Eyck jusqu'à Otto Verius et Pourbus, représenté en XXIV gravures sur acier, et décrit par des littér. Holl. et Belges.

Architectuur.

1o Kerkelijke Bouwkunst:
- *a.* Nieuwe Kerken van Amsterdam.
- *b.* Gestichten van Liefdadigheid.

2do Burgerlijke bouwkunst: in bijzonderheden later op te geven.

Schilderkunst, *Beeldhouwkunst* en *Toonkunst* kunnen moeilijk nu reeds hunne bijdragen aanwijzen.

Opdat niet één Kath. Amsterdammer kunne meenen dat hij wordt voorbijgegaan, verzoeken wij hoffelijk bij deze, alle Kath. Schrijvers en Kunstenaars van Amsterdam de goedheid te willen hebben ook deze

regels te willen nemen voor eene uitnoodiging tot hen gericht om zich bij ons aan te sluiten.

In de andere provinciën zal nu ook voor goed begonnen worden. Voorbedachtelijk hebben wij deze zaak schier een jaar laten rusten. Ieder Katholieke Schrijver, ieder Katholieke Kunstenaar, die iets goeds hebben aan te bieden ter Hulde, worden in naam van hunne toewijding aan Paus en Kerk, aan Wetenschap en Kunst, als Nederlanders en Katholieken uitgenoodigd zich bij het hierboven omschreven

Amsterdamsche Centrum

te willen scharen, daar *De Wetenschappelijke Nederlander* gaarne zijne kolommen beschikbaar stelt voor deze intellectueele Leo-hulde, door ons het eerst voorgesteld en reeds door een groot deel van Europa zoo onvoorwaardelijk toegejuicht.

Ook hebben wij reeds bijdragen voor het Leo-Album, waarin kleine losse stukjes, even als in ons Pius-Album, in verschillende talen geschreven, worden opgenomen. Wij hebben er voor gezorgd dat Nederland met zijne bezittingen in Oost en West vertegenwoordigd worde.

Bereids hebben wij bijdragen in het Chineesch ontvangen, die prachtig zijn uitgevoerd.

Of de Paus reeds de hulde van Maleische Poëzie ontvangen hebbe, weten wij niet, maar wel hebben wij er reeds ontvangen en willen onzen lezers hier het volgende gedicht, voor het Leo-Album geschreven, overleggen.

Aan Zijne Heiligheid Leo XIII, den Allerdoorluchtigsten Vorst der Christelijke wereld.

Kapada Leo XIII maha bagawan Seri padoeka jang termoelia, jang dipertoewan isi doenia natzaranie.

I.

Hei Sorani dengan merdoe S'wara
Njanjilah pada harini raja,
Jang diperboewatkan Toehan Allah
Karna Paq Leo Bagawankoe.
Mangka matahari bersinarlah
Tjahaja trang t'maran akan Roma
Dan menjembah Kapada bandeira
Bapa, dipertoewan doenjakoe.

Kapista djangan Kamoe takoetkan,
Jang tjoba menoendoeng Kabenaran
Oleh Koefrnja maha kakelaman;
Bintang ilmoenga terbit Leo!
Hei njanjilah bintang ilmoe itoe,
Sembahlah Kapada Bapakoe,
Hormat Kapada bandeira ilmoe,
Hormat akan Katrangan Leo.
Hidoplah Leo Bapa!

II.

Leo, moekam Jesoes, trang doenia!
Barang s'apa mengaseh itoelah,
Bersantawsa berdjalan dalamnja
Dan melaloeï kasesatan.
Tjah'ja bintang itoe akan Kami.
Penghantar sadjahtra, tanda api,
Djalan tjatjap akan orang boedi
Dan wazith dalam penghoewasan.

Katrangan itoe bri soeka tjita,
Memanaskan orang poenja djiwa
Dan menahani hawa nafsoenja,
Mengadjakan kabédjikankoe
Soebhat pada Leo, jang berboedi.
Hormat akan bandeira ilmoe,
Poedji Kapada ilmoenja tabi,
Sembah akan Leo Bapakoe!
Hidoplah Leo Bapa!

(Vrije maar trouwe vertaling.)

Cantate mecum, Christiadum chori,
Hac luce Summo Pontifici sacra!
Cantate pompas, quas Leonis
Consecrat Ipse Deus triumpho!

Fallor? Suis an sol quoque laetior
Donis Parentis servit honoribus,
Blandisque verorum Sophorum
Signiferum radiis coronat?

Nemo bonus jam suspiciat pecus
Istud pravorum in vera furentium
Et casta, sancta veritatis
Dum Leo signa levat corusca.

Sol ut vapores pestiferos fugat
Sic Papa tristes fulmine dexterae
Elidit errores, fidelis
Lucis Inocciduae minister.

Quin, ingruentes spernimus impios!
Vexilla summae sacra scientiae
Fortes tuemur, queis Jesus
Te, Pater, imperitare jussit.

Te lumen orbis, teque Vicarium
Christi fatemur fallere nescium;
Te quisquis auscultat dolosum
Non laqueabat eum sophisma.

Ast quis benigni sideris istius
Vates celebret munificum Jubar?
Hinc mentis hinc cordis beata
Exoritur populis voluptas,

Hinc illa vitae, quæ fugit impios,
Vexata nullis turbinibus quies;
Seu finxeris per mortis umbras
Sive per atra periclitari

Natos Adamo dixeris acquora:
Si mortis umbra est vita fidelibus
Pellit tenebras sol Leonis;
Si mare, sic quoque navigantes

Late coriscis exhilavat pharis,
Qui Vaticano Colle repercutit
Lucem Dei Summus Sacerdos
Tertius a decimo Leonum.
(Q. D. D. S.)

Soerabaya, December. J. VAN MEURS.

De leer des H. Thomas over de praedeterminatio physica volgens Kardinaal Pecci.

In het eerste Quartalheft 1886 van het *Zeitschrift für Katholische Theologie* ontmoeten wij onder bovenstaanden titel eene korte mededeeling omtrent een artikel *Sentenza di San Tomaso circa l'influsso di Dio*

sulle azioni delle creature ragionevoli e sulla scienza media uit het tijdschrift *L'accademia Romana di San Tomaso* (Vol. V. fasc. I) — welk artikel ook afzonderlijk verkrijgbaar is — van de hand van Kardinaal Pecci, eenen der twee presidenten der door Paus Leo XIII te Rome opgerichte Academie van den H. Thomas.

Om een denkbeeld te geven van de strekking der Italiaansche verhandeling, behoeven wij slechts eenige aanhalingen uit het italiaansche artikel van het duitsche tijdschrift over te nemen.

Op bl. 104 van het italiaansche tijdschrift lezen wij: »In het eerste artikel (S. 1—2, q 9. a 3) wordt dus duidelijk geleerd, dat, zooals het verstand, eens in kennis gekomen met het grondbeginsel, van zelf uit de potentie tot den act overgaat ten opzichte der gevolgtrekking, et hoc modo movet seipsum, (en zoo beweegt het zich zelf), zoo ook de wil per hoc, quod vult finem, movet seipsam ad volendum ea quae sunt ad finem, (zoo ook beweegt de wil, door dat hij het doel wil, zich zelf, om te willen wat geschikt tot het doel). In het volgende (4de) artikel wordt besloten: Necesse est ponere, quod in primum motum voluntatis voluntas prodeat ex instinctu alicujus exterioris moventis, (Men moet houden, dat de wil tot zijne eerste beweging overgaat door aandrang van wege eene oorzaak vanbuiten bewegend), en wel op dezen grond, dat de wil zich zelven slechts met behulp van het beraad (mediante il consiglio) beweegt, en dit beraad wederom het reeds aanwezige willen van het einddoel tot grondslag heeft. Zonder eene eerste onzen wil van buiten medegedeelde beweging naar het doel, zoude men tot in 't oneindige worden voortgedrongen. Wie dus van den H. Thomas niet wil afwijken, moet toegeven, dat met uitzondering der eerste wilsbeweging God tot alle overige op de gewone wijze (commune mente) medewerkt door die enkele medewerking, welke reeds vroeger (S. 1, q. 105, a. 5) als voor alle handelingen der schepselen onmisbaar was vastgesteld.«

Hierop volgt nog eene bladzijde tot nadere verklaring en verdere toelichting. Daarna gaat de Kardinaal (op bl. 106) aldus verder:

»Hieruit meen ik te kunnen besluiten:

»1o. Dat de Bannesianen, zooals gij hen noemt (het artikel is in den vorm van een brief geschreven) in dwaling zijn, als zij voor elke handeling van den geschapen wil als laatste toerusting (Ergänzung) of als voorafgaand vereischte eene beweging van Godszijde vorderen, om den wil van de potentie tot den act te brengen. Want naar den H. Thomas is de wil, als hij zijne eerste beweging naar het laatste doel in 't algemeen ontvangen heeft, genoeg geactueerd, om zich zelf te bewegen zonder verdere vooraf noodige vereischten of laatste toerustingen; en als een dergelijk vereischte vooraf noodig was, dan was de leer des Heiligen in de besprokene artikelen 3 en 4 ontegensprekelijk gebrekkig.«

»2o dat bij gevolg ook gij U, bedriegt met de onmisbaarheid der besprokene toerusting zoo verregaande toe te geven; en erger nog, met de stelling op te zetten, dat God alleen den geschapen wil van de potentie tot den act voert; en daarbij nog wilt volhouden, dat de act kan volgen of niet, en feitelijk soms niet volgt.«

3o dat met deze strijdvraag de overigens geheel zekere grondstelling niets te maken heeft: Omne quod quandoque est agens in actu, et quandoque in potentia, indiget moveri ab aliquo movente, (Al wat somtijds werkende is, en somtijds in rust, heeft noodig door eenige oorzaak bewogen te worden). Want juist krachtens dit beginsel bewijst de H. Thomas in het vermelde 4de artikel, dat de wil altijd zich zelf beweegt, met uitzondering van de eerste streving naar het goede in 't algemeen. Wil iemand die stelling misbruiken, om te bewijzen, dat onze wil bewogen moet worden, wanneer hij van het niet-willen eener (bijzondere) zaak tot het willen (dier zaak) overgaat, dan moet men diens onderstelling afwijzen, alsof nl. de wil niet reeds geactueerd ware, wanneer hij de aan allen eigene neiging heeft tot het goede en tot zijn welzijn in 't algemeen; het tegendeel immers volgt duidelijk uit het aangehaalde artikel van den H. Thomas.«

Volgens den Kardinaal, die (bl. 102) van zich zelven getuigt, de schriften van den H. Thomas van het begin tot het einde herhaaldelijk te hebben doorgewerkt, »heeft de Heilige« niet enkel »de præmotie nooit geleerd« (bl. 108), hij heeft die zelfs, altijd volgens den Kardinaal, »als strijdig met de menschelijke vrijheid verworpen« (bl. 112) — »En inderdaad,« zoo lezen wij op bl. 110, »als de onbepaaldheid (de heerschappij) van het hoogere begeervermogen ten opzichte van het bijzondere, behalve de algemeene bij alle schepselen onmisbaren medewerking, nog daarenboven eene bepaling van buiten behoeft, wat blijft den wil dan nog van zijn voorrecht over? Wordt niet dit bijzondere voorrecht door die bijzondere bepaling van buiten geheel weer opgeheven?«

Uit het breedere hiertoe behoorende betoog lichten wij slechts het volgende (bl. 111).

Bij dit alles schijnt het mij al te duidelijk, dat de invoering van den nieuwen naam (præmotio) geenszins zoo onverschillig is, als men bij den eersten oogopslag gaarne zou gelooven, en dat het volstrekt niet enkel te doen is om een strijd over een woord, maar om eene verandering in het wezen der leer van den H. Thomas in een zeer gewichtig punt. Kan ik mijne gedachte goed voorstellen, dan zult gij mij, hoop ik, gelijk geven. Houden we ons aan de uiteenzetting van P. Goudin, (deze was door den geadresseerde als een der beste prædeterminanten aangewezen) vooral in zijn laatste bewijs (Phil. 3 p, q. 4, a. 4, § 8 probatur tandem ultimo), dan gaat de actus secundus van den eenen kant aan de handeling (operazione) vooraf; en kan hij van den anderen kant voor het schepsel niet vrij zijn. Want voor den wil kan niet vrij zijn, wat van zijn werken (operare) niet afhangt; en zeker hangt van zijn werken niet af, wat aan het werken vooraf gaat. Nu is echter met den actus secundus de handeling onvoorwaardelijk noodwendig verbonden; Unumquodque operatur, prout est in actu secundo; (Alles werkt naar mate het in actu secundo is) en het (de præmotio) ware geen actus secundus meer, als de handeling kon ontbreken. Waar is derhalve de vrijheid in 's menschen handelingen te zoeken?«

»De H. Thomas zegt ons: de onmiddellijke term der goddelijke werking is onze handeling; deze kon zijn, wijl de goddelijke werking zich naar de onderscheiden naturen

der tweede oorzaken voegt; bij gevolg als God bewerkt, dat de handeling de mijne is, bewerkt hij ook hoc ipso, dat zij vrij is, wanneer ik een vrije werker ben. In de præmotie verschijnt als onmiddellijke term der goddelijke werking een actus secundus van nieuwe vinding, die niet ons werk is, en op welken noodwendig onze handeling volgt, en desniettemin zoude men die handeling vrij willen noemen. De H. Thomas komt tot ons met een geheim, wanneer hij wil, dat wij onze werking onder den invloed (movimento) der eerste oorzaak als vrij aanzien. De præmotie eischt iets onmogelijks, wanneer zij wil, dat wij onze handeling als vrij bestempelen, als deze toch noodwendig verbonden is met een actus secundus, dien wij door onze handeling niet hebben gesteld.«

N. D.

L'Age et l'homme préhistorique et ses ustensiles de la Station Lacustre par *Casimir Ubaghs*, membre de diverses sociétés savantes (2de édition.)

De *Société d' Anthropologie* van Parijs hield zich onlangs druk bezig met een werk van onzen landgenoot den geroemden Oudheidkundige, den heer Casimir Ubaghs. Wie houdt zich op den huidigen dag in Europa bezig met geologische, paleontologische en préhistorische studiën, en kent niet het *Musée Ubaghs de Géologie, Paléontologie, Conchyliogie, Archéologie, Préhistorique*«? Wie het Musée zelf niet mocht in oogenschouw nemen, heeft er meestal den Catalogus van. Geen wonder dat wie door eigene nasporingen, opdelvingen, werkzaamheden dat Musée te samen bracht en meer en meer volledigde, ook wist een allerbelangrijkst, ofschoon niet zoo groot in omvang, en zaakrijk werk te schrijver over het hierboven aangeduide thema.

Uit deze tweede uitgave vernemen wij met welke gronden de h. Ubaghs zijne stellingen te Parijs zag zegepralen. Hem werd dan ook geschreven — nu zal dat verslag wel zijn in druk verschenen — van wege de Parijsche Société d' anthropologie om hem haar dank te betuigen. »Ik heb getracht, schreef hem de Professor dien de mededeeling der ontdekking was gedaan, het groot gewicht uwer ontdekking vooral te doen uitkomen, »en ce qu' elle permet *de rectifier les erreurs* répandues par Leyll sur l' antiquité« de la mâchoire dite de Crahay«, ter terechtwijziging van de dwalingen van Leyll.

In dat kinnebak meenden de Engelsche als ook de Fransche vakkundigen de kenmerken du type primordial te hebben gevonden, maar dat het gevonden document of monument van latere jaren is dan het genoemde quaternaire tijdvak, was de hoofdzaak die de h. Ubaghs had te bewijzen. De société d' Antropologie de Paris heeft zich uitgesproken voor de overtuiging van onzen landgenoot.

Allerbelangrijkst zijn de mededeelingen in het aangewezen werk [1]) over de ontdekkingen van vóórzondvloedsche voorwerpen. En dan betreffende de tijdberekeningen, wat al fantastische droomerijen heeft men niet voor gegevens der wetenschap willen doen doorgaan? Men moest immers ook daarin een wapen vinden tegen den Bijbel en de Kerk, al is het ook een feit dat de Kerk nooit of nimmer een jaartal tot geloofswaarheid heeft verklaard. De wetenschap komt al terug van al die buitensporigheden. Onder anderen wordt ons hier Prof. Schaafhausen (in Archiv für Anth., V, 165) aangehaald die verklaart, dat alle die tijdsberekeningen en classificatiën van voorhistorische tijdvakken geenerlei wetenschappelijke waarde hebben.« Louter willekeur is het aan de overblijfsels in den Nijl gevonden 24,000 jaren te geven. Niets dan willekeur waar Dowler aan het menschengeraamte in de delta van de Missisipi gevonden, den ouderdom van 51,000 jaren toezegt. Wat zuiniger is de h. Agassiz, die bij de vondst van menschengebeente in Florida niet meer dan, 10,000 jaren in het spel brengt. Maar zelfs de meer bescheiden cijfers van M. Steenstrap die in Scandinavië het tijdvak van steen slechts tot 4000 jaren opvoert, hebben geen zekeren grondslag, zegt en bewijst onze schrijver verder. Genoeg om onze belangstelling te trekken op het te Luik bij H. Vaillant-Carmanne, rue St-Adalbert 8 verschenen werk. En nu nog blijder tijding voor de lezers van »De Wetenschappelijke Nederlander«, te weten, dat genoemde oudheidkundige en schrijver heeft aangenomen het Correspondentschap, de medewerking aan »De Wet. Ned.« *op het gebied der geologische, paleontologische en prehistorische studiën.*

Zoo hebben wij ook het Correspondentschap op het gebied van het Orientalisme, de Oostersche talen, geboden aan en gaarne zien aannemen door een lid van de Société Asiatique de Londres, de l'Athénée oriental de Paris, enz. schrijver van tal van verhandelingen en werken. De voornaamste tijdschriften in Europa hebben het nut en de groote verdiensten van 's mans getuigschriften bij herhaling ten hoogste bewezen. Hij heeft dan ook in weinig jaren reeds op zeer vele slagvelden der wetenschappelijke wereld zijn gouden sporen verdiend. [1])

In onze dagen vooral hebben de jongste studiën van Philologie en Mythologie, ook in betrekking tot den Godsdienst, eene voorname plaats ingenomen. In ons vorig nommer maakten dan ook onze lezers nog kennis met *Essais de Mythologie et de Philologie comparée* par J. van den Gheyn, enz. (Paris. Victor. Palmé. Vol in 8o de XII—431 pages). Het is die hoog te waardeeren Geleerde, die op het gebied der Orientalisten, der Glottologie en der Mythologie zijne medewerking heeft toegezegd aan »De Wetensch. Nederlander.«

Ook deze mededeeling zal door de onpartijdige organen der Nederlandsche pers, hopen wij met genoegen vernomen en wellicht aan hunne lezers worden medegedeeld. Bij voorbaat betuigen wij reeds nu aan die onpartijdige organen onzen welgemeenden dank. En zoo zullen wij trachten voort te gaan om »De Wet. Ned.« steeds nader en nader te brengen tot hetgeen hij volgens ons plan worden moet, kan en zal: Deo favente.

3 Maart. J. W. Brouwers.

---

[1]) Laat ons dan ook nog even vermelden, als voor ons land allerbelangrijkst het volgende werk: (in gr. 8o. 276 blz.) *Description géologique et paléontologique du sol du Limbourg*, avec catalogue des fossiles du terrain crétacé, etc, par *Casimir Ubaghs*, membre de la société géologique de Belgique, de la société malacozoologique allemande, etc. etc.

[1]) Verwijzen wij slechts naar — *Journal Asiatique de Londres, Bulletin de l' Athénée oriental de Paris, Annales de la Société scientifique de Bruxelles, Berliner philologische Wochenschrift, Dublin Review, La Civiltà Cattolica. enz. enz.*

Koninklijke Academie van Wetenschappen.

(*Letterkundige Afdeeling.*)

De gewone vergadering had plaats onder leiding van Dr. Opzoomer.

Naar aanleiding van een zeer waardeerend verslag van de heeren H. de Vries en Co., over een verhandeling van den heer Kern, betreffende Pali-opschriften, werd tot de opname van de genoemde verhandeling in de werken der Academie besloten.

Door de commissie van beoordeeling der ingekomen latijnsche prijsverzen voor bekroning uit het legaat Hoeufft, bestaande uit de heeren Borret, Naber en Boot, werd bij monde van eerstgenoemde insgelijks rapport uitgebracht.

Daaruit bleek dat 5 prijsverzen waren ingekomen, onder de volgende titels:

I. *Judas Machabeus.*
II. *Querentum auroram, quod ad hominibus derelinquatur, consolatur Pallas.*
III. *Nupta ad amicum.*
IV. *Exulis gemitus.*
V. *Mater Messiae.*

De dichterlijke waarde dezer verzen werd meesterlijk, door den heer Borret in 't licht gesteld, waaruit bleek dat de commissie eenparig het gouden eeremetaal had toegekend aan den schrijver van *Judas Machabeus*. De dichter van het 2e vers, *Querentum Auroram* enz. werd een eervolle vermelding waardig gekeurd.

Met nog meer recht mocht dit geschieden met den schrijver van de bevallige elegie *Nupta ad amicum*. Gaarne had de commissie ook aan dit vers het eeremetaal toegekend, ware het niet, dat *Judas Machabeus* daarop meer aanspraken kon doen gelden.

Ook het gedicht *Mater Messiae* was niet zonder verdienste, doch de dichter is er niet in geslaagd het verhevene onderwerp naar waarde te doen uitkomen. Stijl en latiniteit zijn ook niet altijd zuiver, en het stuitte der commissie, in zulk een verheven gedicht zooveel mythologische denkbeelden terug te vinden.

Het gedicht *Exulis gemitus* was zoo onbeduidend, dat er geen notitie van dient genomen te worden. Bij opening van het naambriefje bleek de schrijver van *Judas Machabeus* te zijn de bekende *Petrus Esseiva, te Freiburg, nu reeds voor de* 10*de maal bekroond door deze Academie.*

De schrijvers van *Querentum* en *Nupta* zullen over de bekendmaking van hun namen en het drukken der gedichten op kosten der Academie schriftelijk geraadpleegd worden.

Door den heer Leemans werd vervolgens naar aanleiding van Grieksche opschriften op gelofte-, gedenk- en grafsteenen, in den laatsten tijd door tusschenkomst van den heer van Lennep te Smyrna, voor het museum van oudheden te Leiden verkregen, eene voordracht gehouden.

Na eenige opmerkingen van de heeren Naber en Tiele, welke door den spreker werden beantwoord, ging de Academie over tot een niet openbare zitting.

ROMANTIEK.

Miss Campbell en andere verhalen door Melati van Java.

Bij Roelants te Schiedam is dit zevental novellen pas verschenen, oude kennissen, die men hier in tweeden druk gaarne wederziet. Ze zijn van zeer verschillenden omvang en, volgens »De Portefeuille« (13 Febr. jl.,) van zeer verschillende letterkundige waarde.

»Verreweg het best beviel ons de fraaie novelle *Wie was zij?* en de kleine zielkundige studie *Op zijne wijze.* Al bevatte het boek niets dan deze twee stukken, dan nog zou het verdienen aanbevolen en gelezen te worden, daar wij ze met recht twee juweeltjes kunnen noemen.«

Oaks and Birches.

Hoorden we in een vorig nummer het gezegde eens dichters:

Es schlaft ein Lied in alle Dingen,

dan willen wij nu de opening van onze Engelsche Leeszaal beginnen, met onze lezers te laten kennis maken met een Novel in 3 boekdeelen, vol van poëzie, vol van levenservaring en heilrijke leering.

Wat den titel van *Eiken en Berken* aan dit werk deed geven, blijkt ons uit dat gedeelte van het 2e boekdeel waar de held van het verhaal, met name Desmond, ons vertelt hoe de boomen voor zijn geest menschen vertegenwoordigden; de onverzettelijke eik is voor hem het toonbeeld, de type van den man, de zilveren berk met haar bladerenpracht wiggelend in de zachte windstrooming der lente, of staande met haar rijkdom van goud in de rustige zonnestralen van een kalme herfstavond, vertegenwoordigt hem de vrouw. Dat de schrijver, die zich den *nom de guerre* heeft gegeven van *Naseby* [1]) de ader der ware poezie bezit, lijdt geen twijfel. Tot de schoonste gedeelten van zijne drie volumen behooren vele tafereelen waarin hij ons de gedachten van poëzie en philosophie mededeelt, die hem aandoen bij het aanschouwen van boomen en bloemen.

Ziehier de hoofdinhoud van de Novel: de heldin wordt ons geschetst in breede karaktertrekken, slechts nadat zij Desmond tot bruidegom heeft aangenomen, bekent hij hij alle geloof aan het Christendom te hebben verloren, ontvouwt begrippen over het leven die haar doen sidderen, en verklaart de schrijver te zijn van een artikel dat haar met schrik vervulde toen zij er de opsomming van al die valsche zienswijzen met een bizondere kracht hoorde voordragen.

Dat rukte de band stuk, die pas was aangenomen, maar dat die scheiding niet zou blijven bestaan, vermoedt alreeds de lezer. Na vele en velerlei lotgevallen komen Desmond en zijne vroegere verloofde gelukkig tot hunne eerste liefde terug, daar de dichter en wijsgeer, Desmond, weer terugkeerde tot het geloof zijner eerste jeugd. Verscheiden karakters zijn er bizonder gelukkig geteekend, en niet het minst de professor, wiens leering een der rampzaligste invloeden op het leven van zijn leerling te weeg bracht. De woordhelden der geavanceerde gedachte« komen er niet heelhuids

[1]) *Oaks and Birches.* A Novel. By Naseby. William Blackwood. London 1885.

af. Rondom dien middenpuntskern zijn tal van andere karakters en incidenten in beweging en spel. Politici, zijn er vaak aan het woord, en hun wordt soms geducht de waarheid gezegd: de philosophie ook heeft het hare te zeggen, en volkszeden en volksvermaken hebben er belangwekkende tooneelen op te voeren.

Ook eiken en beuken hebben hier hun en haar woord, lied en leering.

Wives and Mothers in the olden times. [1]).

Deze »vrouwen en Moeders in de ouden tijden« worden door *Lady Herbert*, geteekend tot heil en leering der Engelsche vrouwen en moeders in onze tegenwoordige dagen, en gewis, kunnen dezelfde onbetaalbare diensten bewijzen ook in Nederland. De zoo onheilaanbrengende zucht tot overdreven pracht en buitensporigheden van toilet, verwijfde en sensueele toegevendheden, afkeer van zelfverzaking als ook wil en kracht tot offervaardigheid kunnen hier zien waartoe mensch en maatschappij al komen.

De publicatiën van de »*Catholic Truth Society*« winnen meer en meer veld. De brochure van P. Splaine over het vraagstuk der opvoeding: getiteld »*All is not gold that glitters*« verschijnt al in zijn *achtste uitgave*. De twee brochuren van P. Rickaby, *Socialisme* en *Positivisme* hebben ook nu bereids een tweeden druk noodig gemaakt.

Tot de Herder'sche uitgave van »Illustrirter Jugendschriften« overal met blijdschap ontvangen, behooren:

In den Ferien. Von Zenaïde Fleuriot. Aus d.Franz. übersetzt von Phil. Laicus. Mit 61 Illustrat. 2te Auflage. 12o. VIII u. 211 S. Freiburg, Herder. Pr. geb. M. 2.50.

Windstille und Wirbelsturm. Von Zenaide Fleuriot. Autorisirte Uebersetzung. Met 45 Illustr. 12o VIII u. 263 S. Pr. geb. M. 2,50.

Die Herberge zum Schutzengel. Von Gräfin Ségur. Aus den Franz. Mit 67 Illustrat. 12o. VIII. 316 S. Pr. geb. M. 2.50.

»DE EDITIO TYPICA«

van het *Romanum Graduale* »Antwoord-tabellen,« zijn in goedkoope uitgaven verschenen:

Deze uitgave is bevoorrecht met de volgende verklaring van de H. Congregatie der Riten:

Praesens exemplar pro futuris editionibus uti typicum habendum est.

Die verklaring is gedagteekend van den 24en Augustus 1885, bevestigd met het zegel van den Kardinaal Prefekt *Bartolini*, en geteekend door *Laurentius Salvati*, S. R. C. Secretarius.

XXIV Orgelstücken in den alten *Kirchentonarten, über original- und Choral-Motiven*, door *Joseph Beltjens*.(v. Rossum,te Utrecht Pr. 3,60 Mark).

Dat onze landgenoot, de heer Jozef Beltjens, dit werk in Duitschland, ter perse gaf, waar hij ook al voor lang met goud werd bekroond, mag ons niet verwonderen. Dat ook zijne laatste werken, als zijne *Missa toni Phrygii* en zijne *Modulationen* bij eerste vakkundigen in het buitenland met buitengewoon gunstige beoordeelingen begroet werden, mag ons niet nog minder verwonderen: Betrekkelijk dit laatste werk, de 24 orgelstukken, zij het hier voldoende te berichten, dat de Hoofdredacteur van het St. Gregoriusblad, prof. Lans, er van zegt in zijn Februari-nommer: »Even voortreffelijk, (als de twee aangestipte werken) ja, wij zouden willen zeggen: nog voortreffelijker is Beltjens' nieuwe bundel: 24 Orgelstücke; want er openbaart zich in deze compositie een nog hoogere kennis van kerkelijke toonkunst dan in de vorige. Wij hebben hier orgelstukken in al de verschillende kerktonen; zij zijn gecomponeerd volgens de strengste *contrapuntische wetten* en in *strikte diatonie*, en toch is de keurigheid der vormen in 't minst niet aan de strengheid der wetten opgeofferd, toch zijn de eischen van een aantrekkelijk orgelspel niet voorbijgezien om wille van een gekunstelde berekening van intervallen ....

Het behaagt ons ook uitermate dat geen der stukken moeielijk te spelen zijn.

Deze bundel bevat niet anders dan ware prachtstukken.«

Eere aan onzen Musicus Jos. BELTJENS.

Lettre Encyclique de S. S. Léon XIII sur la *Constitution chétienne des États*. Textes latin et français: le texte latin a été revu sur l'édition vaticane; la traduction française est celle qui a été envoyée de Rome aux évêques. Nous avons ajouté au texte français des *notes et des sommaires* marginaux.

Meer waarborgen voor de echtheid van den tekst en van de getrouwheid der vertaling dan ons in de bovenstaande regelen gegeven worden, zal toch wel niemand kunnen verlangen. En daarbij komt nu nog, dat deze uitgave van de *Societé de St. Augustin*, bij *Desclée De Brouwer & Cie*, in schoonheid als ware prachtuitgave, die goedkoop blijft, alles overtreft wat wij van deze Grondwet der Christelijke staatkunde hebben gezien. Deze brochure in 8o, veaupapier, filets rouges, kost slechts 50 centiemen.

In ons land heeft *Het Centrum* een allerloffelijkst voorbeeld gegeven, waarom werd dat niet nagevolgd, tot nog verdere verspreiding door de Maandschriften *De Katholiek* en *De Studiën*? Dan had een ieder voor enkele centen dat meesterstuk bewaarbaar in handen gehad.

J. W. Br.

Bescheid op het antwoord van den heer De Bazel.

Met hetzelfde genoegen waarmede ik het antwoord van den heer De Bazel gelezen heb betuig ik hem hier mijn oprechten dank. Ook van andere zijde heb ik verklaringen ontvangen dat het bewuste dialect waarschijnlijk in de Duitsche streken langs Gelderland en Overijsel werd gesproken; dit is de meening van twee personen op de oostgrenzen dezer provinciën geboren. Zou men niet bepaald kunnen denken aan het graafschap Bentheim, waar vroeger het beroemde Windesheimsche Klooster Trenswege bij Northorn bloeide?

[1]) Londen: Bentley and Son, New Edition.

Wat de woorden betreft door den heer De Bazel als Oppersaksisch of Hoogduitsch opgegeven, moet ik aanmerken, dat sommige b. v. *verdowen*, *essik* ook in onze provincie Limburg gebruikt worden; het uitheemsch woord *spacieren* was in de vijftiende eeuw in vele Nederduitsche streken doorgedrongen en komt zelfs bij Ruisbroek voor [1]). Het spijt mij op de wedervraag van den geachten inzender het antwoord te moeten schuldig blijven. Ik weet niet zeker of het bewuste stukje oorspronkelijk is of wel eene vertaling. Ik hel echter over tot de meening, dat het uit het latijn is vertaald: wat met de woorden van den h. Anselmus, die op het einde van het handschrift staan, stellig het geval is.

Voor eventueele nadere inlichtingen, ook van andere welwillende lezers, houde ik mij steeds aanbevolen.

V. Becker.

Mededeelingen.

100e verjaring van Jac. Bellamy's overlijden.

De Utrechtsche kunstkring heeft op den 100jarigen gedenkdag van het overlijden van den Zeeuwschen dichter Jacobus Bellamy een tentoonstelling gehouden van werken, portretten, souvenirs, enz. van hem en van geschriften over hem of betrekking op hem hebbende. Deze tentoonstelling, voornamelijk door de heeren prof. dr. J. H. Gallee en J. W. Leeflang bijeengebracht. De openingsrede werd gehouden door Jh. Mr. W. H. De Beaufort, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

Commissie. Kon. Academie van schoone Kunsten.

Bij Kon. besluit zijn benoemd tot leden eener commissie, die belast zal zijn met de behartiging der belangen van Nederlandsche kunstenaars, wier werken na beoordeeling door die commissie, naar Berlijn zullen worden gezonden voor de aldaar van wege de Koninklijke Academie van Schoone Kunsten te houden tentoonstelling, de heeren: D. C. A. Artz, kunstschilder, te 's-Gravenhage; C. Cunaeus, id., te Amsterdam; Jozef Israëls, id., te 's Gravenhage; J. H. Maschhaupt, id., te Amsterdam; F. P. Ter Meulen, id., te 's-Gravenhage, en Geo Poggenbeek, id., te Amsterdam.

Aan een nieuwe stof, *zylonite* genaamd, wordt in Frankrijk een groote toekomst voorspeld, daar zij, volgens den uitvinder kan dienen ter vervanging van ivoor, hoorn, schildpad, barnsteen en zelfs glas. Het is een soort perkamentpapier dat gekleurd kan worden. Naar opgave van den uitvinder worden de gewijzigde eigenschappen verkregen door, na verwijdering van zwavelzuur, het papier te behandelen met een oplossing van kamfer en alcohol, waardoor dunne stukken bizonder doorschijnend worden.

[1]) De h. De Bazel schrijft mij het woord *spacieren* eveneens bij Ruisbroek te hebben aangetroffen, wat hem bij het schrijven van zijn antwoord niet voor den geest kwam. Wat de woorden *essik* en *verdowen* aangaat, is hij van gevoelen dat zij eerst op het einde der vijftiende of in het begin der zestiende eeuw van het Hoogduitsch in het Nederduitsch zijn overgaan.

De heer H. A. M. Roelants te Schiedam, zal ter gelegenheid van Vondels 300-jarig eeuwfeest (in 1887), een nieuwen, completen Vondel uitgeven. De redactie van dit werk, dat in chronologische orde zal zijn ingericht en met biographische en wetenschappelijke aanaanteekeningen verrijkt, is opgedragen aan prof. Alberdingk Thijm.

Naar men verneemt, zal »Vondel« verschijnen in 10 deelen en zal de typographische uitvoering het karakter dragen van den »gouden tijd«, dien »Holland nooit vergeten moet«.

In eene Vergadering der »Vereeniging tot Bevordering van Fabriek- en Handwerksnijverheid in Nederland« afd. Amsterdam, las dezer dagen Dr. H. J. A. M. Schaepman, Lid der Tweede Kamer, eenige fragmenten uit zijn bekend gedicht: »de Aja Sophia te Constantinopel.«

Deze fragmenten waren: 1. de Ruïnen in 't algemeen; 2. beschrijving van Constantinopel; 3. beschrijving der Aja-Sophia; 4. Mohammed; 5. de Aja-Sophia tijdens de kruistochten; 6. de val van Constantinopel in handen der Turken in 1453.

Sprekers boeiende dichtregelen werden door het publiek zeer toegejuicht.

In de vergadering door het *Koninklijk Oudheidkundig Genootschap* den 21en gehouden, gaf de heer jhr. dr. J. Six eene bijdrage over: »Een Amsterdamsch portretschilder,« nl. Nicolaas Elias, wiens leven en werken hij naging en, voor zoover ze nog bestaan, bij de verschillende eigenaars en in musea aanwees. Tevens stelde de heer Six de groote verdiensten van Elias, als portretschilder, in 't licht, verdiensten, welke gepaard gingen aan enkele onvolkomenheden, die echter de deugden des te beter deden uitkomen. Ook betoogde de spr. de waarschijnlijkheid, dat niemand minder dan een Bartholomeus Van der Helst een van Elia's leerlingen kan zijn geweest.

In het jongste nummer van *Das Magazin f. d. Litt. des In- und Auslandes*, komt een artikel voor van Ferdinand von Hellwald: *Ueber den Geist und Charakter der Niederländischen Poesie.*

Door het Berlijnsch weekblad *Das Echo* was eene prijsvraag uitgeschreven en eene premie uitgeloofd voor den lezer, die de beste Duitsche vertaling inzond van het gedichtje van P. A. M. Boele Van Hensbroek: *Zonsopgang aan de zeekust.* Van de ontvangen vertalingen zijn de beste geacht, die van de heeren Ernst Keller te Soden, en Hugo Reepen te Singapore. Eervolle vermeldingen verdienden echter ook de vertalingen van de heeren en dames; E. D. Kunst, te Groningen, J. Arioni te Amsterdam, L. Hülsek te Kampen, Meta Van Hoorn te Westervoort, dr. Adolf Mayer te Wageningen en J. E. Sachse te Haarlem.

Snelpersdrukkerij van Küppers & Laurey, Jansstraat Haarlem.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Eerste Jaargang, No. 8. Tweede Serie. 1 April 1886.

Dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen, kost per jaar, franco p. p. *f* 3,25: voor het buitenland *f* 3,75. Advertentiën kosten per regel 10 Cent. Groote letters, naar de plaatsruimte. Alles wat de Administratie betreft, gelieve men te zenden *franco* aan de Uitgevers KUPPERS & LAUREY, te *Haarlem*.

Alles wat de redactie betreft en alle boekwerken en Tijdschriften gelieve men *franco* te zenden aan den redacteur J. W. BROUWERS te Bovenkerk bij Amsterdam. Alle toegezondene boekwerken en Tijdschrijten worden vermeld.

Deus scientiarum Dominus est.

PONE CUSTODES FONTIUM.

INHOUD: Bevorderingen. — Leo XIII aan de „Commissione Promotrice". — Brief uit Holland aan die „Commissione" door *J. W. Brouwers.* — Papa e Re van P. C. Zocchi, door Dr. *L. v. H.* — Raff. Garrucci: Storia dell' arte Christiana — A. Onclair: La Franc-maçonnerie contemporaine, door *J. W. Br.* — De la faculté d' enseigner door A. Onclair. — J. Dauby. De l' amélioration des classes labor. en Belgique. *J. W. Br.* De gouden eeuw van onze geogr. beteekenis. — Histoire des Persécutions. — Journal des guerres civiles de Dubüisson Aubenay. — Concordance de l' Imitation de Jésus-Christ. et des Excercises Spirituels de St. Ignace. — Kerkelijke kunstbevordering door den Aartsbisschop van Mechelen. — Wetenschappelijke Mededeelingen. — Inhoud van Tijdschriften.

Bevorderingen aan 's Lands Universiteiten.

Tot assessor II van het *Collegium Civitatis Academicae Lugduno-Batavae Supremum* (bestuur en vertegenwoordiging van het leidsche Studentenkorps) is gekozen de heer J. A. De Jonge.

Bij Min. beschikking is dr. S. G. de Vries, benoemd tot conservator aan de bibliotheek der Univerversiteit te Leiden.

Aan de Rijks-universiteit te Leiden zijn bevorderd tot doctor in de rechtswetenschap J. Z. Mazel, geb. te Leeuwarden, met acad. proefschrift get. „De verdediging der rivierdijken bij ijsgang en hoog opperwater:" tot doctor in de rechtswetenschap de heer M. F. Boonzajer F. zn., geb. te Gorinchem, met acad. proefschr., get. uitlevering van onroerende zaken naar Nederlandsch recht."

Te Utrecht zijn bevorderd tot doctor in de rechtswetenschap de heer A. J. L M. Smits, geboren te Oosterhout, met een proefschrift, getiteld: „Iets over jaagpaden": tot doctor in de Nederlandsche letterkunde de heer Dirk Christiaan Nijhoff, geb. te Gouda, met een proefschrift getiteld: „Vondels *Hecuba*, *Gebroeders* en *Maria Stuart* aesthetisch-critisch beschouwd".

Met goed gevolg is er het examen in de Dier- en Delfstofkunde afgelegd door den heer H. L. Sanders.

Bevorderd te Amsterdam tot doctor in de Rechtswetenschap, met academisch proefschrift „de Fransche wet tegen de récidivisten, van 27 Mei 1885," de Heer Th. A. F. W. Mathon, geboren te Maastricht: tot doctor in de geneeskunde, met proefschrift „Over de behandeling van het nageboorte-tijdperk", de heer Cs. Nanning van de Poll, arts, geb. te Buiksloot.

Il Giubileo Sacerdotale del Sommo Pontefice Leone XIII.

Periodico Mensuale Anno I. — Fasc. II. —

Sommario. — Lettera del S. P. Leone XIII alla Commissione Promotrice. — Le Scienze e le Arti nel Giubilio Sacerdotale del S. P. Leone XIII. — Componenti la Commissione Promotrice enz.

Dat schrijven van den Heiligen Vader aan de »Commissione Promotrice« luidt als volgt:

Leo PP. XIII

Dilecti Filii, salutem et Apostolicam benedictionem. Ex litteris amantissimis a vobis datis die XXVI huius mensis accepimus curas a vobis initas ad filialis pietatis officia erga Christi in terris Vicarium promovenda, quinquagesimo anniversario die appropinquante quo Nos sacerdotale ministerium divina benignitate favente suscepimus. Intelleximus etiam ingentem late fidelium numerum piis studiis vestris alacriter respondisse, quorum cura est, ut sepulcra Principum Apostolorum votis animoque adeuntes, Ipsorum suffragatione interposita, divinam Nobis opem et praesidium tam necessario tempore comprecentur. Cum Nos probe agnoscamus, dilecti filii, id vobis cunctisque sociis vestris propositum esse, ut in persona humilitatis Nostrae Apostolorum Principi honorem tribuatis, cuius dignitas in indigno herede non deficit, magno Nobis solatio est, in iis doloris caussis quas temporum iniquitate habemus, fides observantia et pietas vestra, eorumque omnium qui sese pietatis vestrae consortes praebent vobisque omnibus peculiarem paternae Nostrae caritatis affectum ultro profitemur. Desideria autem illa quae Nobis declarastis, libenter excipientes, non omittemus, ut poscitis, vestri vestrorumque sociorum ad altare Domini vicissim memores esse, ut in humilitate cordis Nostri, divinarum vobis omnibus gratiarum munera et opportuna auxilia suppliciter imploremus. Interea devotam vestram aliorumque filiorum in Christo Nostrorum voluntatem erga supremum Ecclesiae Pastorem impense commendantes, Apostolicam Benedictionem in pignus sincerae dilectionis Nostrae, vobis et universis quorum nomine scripsistis, peramanter impertimus.

Datum Romae apud S. Petrum XXIX Iunii, anno MDCCCLXXXV. Pontificatus Nostri Octavo.

LEO PP. XIII.

Dilectis Filiis
Eq. Ioanni Acquaderni Praesidi, aliisque Sodalibus operam navantibus filiali pietati promovendae in Iubilaeo Sacerdotali Pontificis Maximi
BONONIAM.

Geliefde Zonen, Groet en Apostolischen Zegen! Uit uwe liefdevolle letteren van den 26sten dezer maand vernamen Wij uwe ijverige pogingen om betuigingen van kinderlijke liefde en trouw jegens Christus' Stedehouder op aarde te bevorderen, nu voor de 50ste maal de verjaringstijd nadert van den dag waarop wij door de gunst der Goddelijke Goedheid de priesterwijding hebben ontvangen. Ook is ons gebleken, dat een overgroot getal geloovigen zich hebben beijverd uwe vrome bemoeiingen te volgen, daar zij het voornemen maakten de graven der Apostel-Vorsten in den Geest te bezoeken om door Hunner

voorspraak voor Ons Gods hulp en bijstand, die wij in den drang dezer tijden zoo noodig hebben, af te smeeken.

En daar Wij ten volle erkennen, Geliefde Zonen, dat gij en die zich bij U aangesloten hebben, geen ander doel hebt, dan in de geringheid van onzen persoon den Vorst der Apostelen te eeren, wiens waardigheid ook in zijnen onwaardigen opvolger blijft voortbestaan, zoo verstrekt ons, te midden der vele oorzaken van smarte door de ongerechtigheid der tijden ons aangedaan, Uwe trouw en verknochtheid en liefde alsmede van hen, die zich met u in deze betuiging vereenigden, tot een bijzonderen troost, en daarom ook betuigen wij u allen de bijzondere genegenheid van onze Vaderlijke liefde.

Volgaarne nemen wij de wenschen aan, die gij tot ons richt en zullen niet nalaten, overeenkomstig uw verzoek u en allen, die zich bij u aangesloten hebben, indachtig te zijn aan het Altaar des Heeren, om daar, in den ootmoed van ons hart, de volheid van Gods gaven en genaden over u af te smeeken.

Middelerwijl geven wij de volste erkenning der liefde, welke Gij en die andere onzer zonen in Christus, in wier naam Gij uw schrijven tot ons hebt gericht, onzen Apostostolischen zegen ten bewijze onzer oprechte liefde.

Gegeven te Rome, bij den heiligen Petrus, den 29 Juni 1885, in het achtste jaar van ons Pontificaat.

LEO P. P. XIII.

Den geliefden zonen Joannes Aquaderni, Voorzitter, en andere deelnemers aan de bemoeiingen ter bevordering van de uitingen van kinderlijke liefde, bij het Priesterjubileum van den heiligen Vader, in Bologna.

De brief uit Holland aan de »Commissione Promotrice« te Bologne.

Mijnheer de President.

Den 10 Juli 1870 had ik de eer uwe letteren te ontvangen ten antwoord op den brief, dien mij de liefde tot den Heiligen Vader had ingegeven en Gij destijds hebt medegedeeld in de »*Cronaca dell' anno giubilare*. En daar nu weer een ander Jubileum van den Roomschen Opperherder nadert, zijt gij alreeds nu begonnen de hand aan het werk te slaan en heeft uw algemeene oproep vele harten van geestdrift doen trillen en vele voortreffelijke voorstellen doen uiten ter waardige viering van dien grooten dag van Leo XIII. — Dat God Hem spare in gezondheid en kracht, hem den triomf over de vijanden van Christus' Kerk late beleven en ook na dien dag der zegepraal nog vele jaren beware!

Daar er dan nu nog tijd genoeg is om nieuwe werken van wetenschap, van kunst te ontwerpen, te beginnen, te voltooien, en de Katholieke wereld in Leo XIII begroet en bewondert den man, die de Godgeleerde studiën herstelde volgens de leer van den Engel der school, den man die de Archieven van het Vaticaan opende voor de studiën der Geschiedenis, den Pausdichter die eene nieuwe wijding aan de Poëzie gaf met als Paus de lier te hanteeren, nu de gouden bruiloft zijner Priesterwijding samenvalt met het blijde Kersfeest, zal nu de Katholieke Poëzie niet uit den schoot der dalen, van alle zijden der heuvelen, van de toppen van alle bergen, waar Katholieke zielen hare woonstede hebben, hare honderdduizend stemmen verheffen om een gezang te zingen zooals er nog geen werd gehoord op aarde?

Is het niet een plicht der dankbaarheid, dat de Katholieke wetenschap haar hulde brenge uit alle Rijken, uit alle volkeren, uit alle talen, aan den Paus-Koning der Wetenschap? dat alle schoone kunsten, de voedsters der beschaving, die Christus aan de wereldheeft gebracht en nog aan de wereld leeraart door middel van zijn Stedehouder Leo XIII, Paus, dichter en allergrootmoedigsten beschermer van Letteren en Kunsten, werken van talent, werken van genie voortbrenge ter viering van dien 25 December 1887, ten einde dien verjaringsdag op te luisteren met plechtstatigheden als nog niet aanschouwd zijn op aarde sinds de choren der Engelen hun lofgezangen aanhieven in de velden van Bethleëm.

Al zijn er ook in onze dagen nog Koningen als Herodes, bij dat heilig geboorte-feest zal het niet falen aan Vorsten van het Morgenland en van het Avondland, van het Noorden en van het Zuiden, die hunne drievuldige hulde-betuiging zullen nederleggen aan de voeten van Christus' Stedehouder; van alle kanten, als op de vleugelen des winds gedragen, der vier winden welke eens het bazuingeschal der Engelen den grooten dag van Christus' komst ten Laatsten Oordeel zullen verkondigen, zullen nu ontelbare hulde-betooningen van alle natiën naar het Vaticaan opgaan.

Elke stad, elke provincie, elke Staat, elke Republiek, elk Keizerrijk, zal, van de hoofdstad tot het kleinste dorp toe, door iemand of door iets vertegenwoordigd willen zijn. Zelfs het tiende gedeelte van den penning der weduwe zal iets willen bijdragen tot deze Kerstmisgave. Bij deze feestviering zal elke tong, die den naam van Christus weet te herhalen, ook dien van zijn Stedehouder met blijdschap doen weergalmen.

Aan Christus den Heer de psalmzang onzer aanbidding, aan Zijn Stedehouder het lied onzer vereering!

Uit den mond van het kind, dat nog bij het wiegje stamelt, van de lippen des bevenden grijsaards op den rand van het graf, als uit het hart van den man in de volle kracht des levens; in de eenzame veldkapel, in de nederige dorpskerk gelijk in de Kathedraal- en in de Domkerken als onder alle koepelwelven moeten op dien dag woorden van gebed en van dank, zangen van lof en verheerlijking, redevoeringen, melodieën en harmonieën weergalmen, als nieuwe scheppingen van Geloof en van Hoop en van Liefde en toewijding aan Christus en zijn Stedehouder.

Leve Christus, de Leeuw van Juda!

Leve zijn Stedehouder, de Leo van Rome!

Als de liefde den geest der Katholieken bezielt als de geestdrift hunne harten ontvlamt en hunne hand geleidt, wat al werken van groote verdiensten wat al meesterstukken mag men niet verwachten voor dat Kerstmisfeest van 1887! Wat al strevingen, wat al vooruitgang, wat een algemeene bedrijvigheid zal men zien wedijveren in alle werkplaatsen, in alle scholen, in alle studie-vertrekken, in alle afzonderingsoorden aan betrachting en aan bespiegeling gewijd, heiligdommen van gebed en wetenschap, van poëzie en

van heiligheid. Elk voortbrengsel van talent, elk gewrocht van genie zal zijn als een tolk Gods; elk kunstwerk, van welken edelen aard dan ook, zal zijn als een welluidende toon, als een accoord in dat concert dier Kerstmisviering, in dien hymnus van Eere zij God en vrede den menschen van goeden wille, welke op dien gelukkigen dag door alle landen van alle werelddeelen en alle eilanden van den Oceaan zal weerklinken. Glorie zij God en vrede aan zijn Stedehouder!

Is er een oord, een strand waar een beekje ruischt, waar een stroom bruischt, waar een zee zwalpt, en waar geen stof te vinden is voor eenig werk van Kunst of Wetenschap?

Laten wij het ongeloof logenstraffen! Nopen wij het Materialisme, wil het niet alle ware beschaving, alle orde, alle wetenschap, allen waren vooruitgang verloochenen, thans zich te buigen voor de werken van het Spiritualisme, van het Catholicisme. Welaan dan! Dat Italië, het ware Italië, het Katholieke Italië zich ten feeste voorbereide; elk land, elk volk, zal wedijveren met Italië op het gebied der Schoone Kunsten en der Fraaie Letteren en zal in nieuwe, in Katholieke scheppingen, den cijns der wetenschap ten hulde brengen. Het lijdt geen twijfel, dat alles voor een groot deel zal afhangen van de maatregelen die het voorbereidings-Comitee zal nemen ter feestviering van de Gouden Bruiloft van onzen vroeden en onoverwinbaren Opperherder.

Het zij mij geoorloofd, Mijnheer de President, U mede te deelen, dat in de hoofdstad van Nederland, Amsterdam, zich alreeds eene groep van uitstekende letterkundigen en kunstenaren gevormd heeft, besloten als ze zijn om deel te nemen aan dien edelen wedstrijd der geesten en der harten, en de eer van Nederland te handhaven, ja zelfs, ware het hun mogelijk, nog te verhoogen. Die Amsterdamsche schare, in weinige dagen tot eenheid gebracht, bestaat uit Architekten, Beeldhouwers, Schilders, Graveurs, Toonkunstenaars en Letterkundigen, Dichters, Prozaschrijvers, Redenaars. De Wijsbegeerte is er alreeds vertegenwoordigd, de Godgeleerdheid zal niet ontbreken.

Onze Provinciën zullen ongetwijfeld het voorbeeld van Amsterdam volgen, Utrecht en Rotterdam maakten al een begin. Wel weten wij, dat wij weinig zijn in vergelijking met de steden van Italië, maar hier blijft de christelijke wedijver vreemd aan nijd en afgunst: laat elke stad van Italië ons vooruit zijn, nog zullen wij er op dien dag te blijder om zijn, te vrede als wij zijn met een niet roemloos verleden en eene hoopvolle toekomst. De hierbijgaande eerste lijst van medewerkerkers opene de rij van schrijvers en geleerden, die uit Nederland op dien 25en December 1887 hunne hulde van Kunst en Wetenschap zullen brengen aan Leo XIII.

Met terugzien op onze betrekkingen in het jubeljaar van 1870, zal Mijnheer de President wel gelieven deze letteren, in 1885 door dezelfde gevoelens ingegeven, te willen aanvaardigen.

Inmiddels heb ik de eer enz.

AMSTERDAM, JULI 1885. J. W. BROUWERS,
Redacteur van De Amstelbode.

P. S. Het Maandschrift van het Centraal-Comitee van Duitschlands Katholieken deelt het schrijven uit Holland mede onder het opschrift van: *Wissenschaft, Belletristik und Kunst im Dienste der Verherrlichung des Priester-Jubiläums Seiner Heiligkeit Leo XIII.* (Aus dem Holländischen.)

Dat de Jubeldag de 25ste December 1887 zou zijn, was destijds de aanwijzing, die uit Italië was opgegeven. Later werd het officiëele stuk bekend gemaakt waaruit blijkt dat de te vieren 50 verjaardag valt op 31 December 1887.

Om alle onbillijkheid te voorkomen acht ik mij verplicht te zeggen, dat men niet wat ik hier lever mag houden voor den oorspronkelijken tekst, dien de Italiaansche vertaler zou hebben voor zich gehad; wat hier in het Nederlandsch den lezer wordt voorgelegd, is mijne vertaling gemaakt volgens den Spaanschen en den Hoogduitschen tekst. Mijn brief werd geschreven *currente calamo* en zoo afgezonden, vandaar dat ik volgens die vertalingen deze Nederlandsche lezing moest opmaken. De Italiaansche Afl. was eerst niet onder mijn bereik.

Papa e Re, per P. *G. Zocchi* S. J.

Ziedaar de titel van een werk, waarvan reeds de tweede druk verscheen en in ruimen kring verdient bekend te worden. Voor de voortreffelijkheid van het werk getuigen de goedkeuringen en gelukwenschen, die den geleerden schrijver van wijd en zijd kwamen toestroomen, zoowel van hoog geplaatste Geestelijken als van Katholieke leeken en van de besturen der vele Katholieke vereenigingen in Italië, hoofdzakelijk echter van den H. Vader zelven, die den schrijver meermalen tot het publiceeren van dergelijke opstellen uitnoodigde.

Het werk heeft zijn ontstaan te danken aan eene reeks artikelen in de »*Civiltà Cattolica*«, welke de meest gewichtige punten nopens de Romeinsche quaestie behandelen.

Hoofdzakelijk bestrijdt de schrijver de bewering dat de Romeinsche quaestie den 20 Sept. 1870 is opgelost en daarom niet meer bestaat. »Integendeel,« verklaart P. Zocchi, »zij is toen eerst begonnen en zij eischt elken dag dringender hare oplossing.« Bewijzen daarvoor zijn de waarborgwetten en het bestendig streven der Regeering naar een vergelijk in weerwil van het *Non possumus* van den h. Stoel; en zelfs in het leger der vijanden gaan stemmen op die m't openbaar de uitspraak doen:« Het is eene onmogelijkheid dat Paus en Koning te Rome vreedzaam naast elkander kunnen heerschen.« De Romeinsche quaestie is dus nog steeds hangende en de Katholieken van Italië zullen goed doen te wachten en te hopen.

Waarop is die hoop gericht? Zij is gebaseerd op de geschiedenis en op gronden van godsdienst. De Kerk, eene stichting van God, heeft recht op bestaan, vrijheid en onafhankelijkheid, en dit recht van een vrij, onafhankelijk bestaan heeft bijgevolg ook de Paus. Voor de vrije onafhankelijke uitoefening van zijn verheven ambt wordt bij de tegenwoordige omstandigheden der maatschappij vereischt, »dat het hoofd der Kerk niet de onderdaan van een souverein zij, maar dat hij zelfstandig regeere«, zooals Pius IX in de allocutie van 9 Juni 1862 heeft verklaard. Hetzelfde herhaalde hij in de allocutie van 12 Maart 1877: »De

Roomsche Paus is niet vrij en onafhankelijk en zal het onder vreemde heerschappij nimmer zijn; hij kan in Rome slechts souverein zijn of gevangene en de Katholieke Wereld kan niet rusten, zoolang de Paus blootgesteld is aan het drijven der partijen, aan de willekeur der regeering en aan den uitslag der politieke verkiezingen.«

Niet anders spreekt Leo XIII; hij verklaart in een neteligen toestand te verkeeren, die van dag tot dag ondraaglijker wordt en dat hij nooit ofte nimmer met de tegenwoordige toestanden vrede zal hebben en niet zal ophouden alles terug te eischen, wat door bedrog den h. Stoel is ontnomen. Heeft alzoo de Kerk recht op een vrij, onafhankelijk bestaan, dan is de wereldlijke heerschappij van den Paus eene noodzakelijkheid. De geleerde schrijver behandelt in zijn uitmuntend boek den toestand van den Paus, de toestand van Italië en de pogingen, die men heeft aangewend om eene verzoening tusschen Paus en Koning tot stand te brengen. Dat de Paus werkelijk een gevangene, dat de waarborgwetten niet de minste zekerheid geven, is zoo duidelijk dat zelfs revolutionnairen en liberalen zulks openlijk erkennen en voor de volle vrijheid van den Paus »eene kleine wereldlijke heerschappij« noodzakelijk achten. Maar ook in zijne gevangenschap staat den Paus eene geestelijke macht ten dienste, die door niemand kan worden ontkend, die door geen sterveling kan worden aan banden gelegd, die door alle volken der aarde wordt geëerbiedigd en door alle regeeringen, zelfs door die van Pruisen erkend — en zelfs ingeroepen — wordt. Vandaar den misselijken toestand van Italië zoowel op buitenlandsch — als op binnenlandsch gebied, waar de partijen elkander bestrijden en de zegepraal of aan de revolutionnairen of aan de Katholieken blijft; eene conservatieve middelpartij is in Italië onmogelijk.

Op uitmuntende wijze behandelt de schrijver ook het voorname punt der waarborgwetten en de internationaliteit der Romeinsche quaestie. Bij de bezetting van Rome waarborgde deItaliaansche regeering ten aanschouwe van alle regeeringen der gansche wereld drie punten: de zorg voor het onderhoud, de majesteit en de vrijheid en onafhankelijkheid van den Paus. De schrijver bespreekt deze wetten en komt dan ten slotte tot deze gevolgtrekking. Voor den H. Stoel hebben deze wetten nimmer bestaan. Pius IX protesteerde er onmiddellijk tegen, als een werk der onredelijkheid, der leugen en der misdaad. Leo XIII noemt ze logenachtig en roept, na de gruwelijke beleediging het lijk van Pius IX aangedaan, de Katholieken van de gansche wereld op, om te oordeelen, welke zekerheid en vrijheid de Paus in Rome heeft en of zijn toestand niet ondraaglijk wordt. De wet heeft meer dan 20 fouten. Allereerst ontbreekt de erkenning van den Paus, er ontbreekt een vasten grondslag, dien het woord van 't revolutionnair Italië niet aanbiedt; er ontbreekt juridische consequentie; men waarborgt de souvereiniteit van den Paus en tegelijkertijd stelt men hem ondergeschikt aan de wetten; er ontbreekt voorts de internationale goedkeuring en sanctie en ten slotte kan de gansche wet door ieder parlementsbesluit worden herroepen.

Op onverbeterlijke wijze schildert de schrijver de handelwijze der Regeering. In het jaar 1870 verkondigde men de internationaliteit der Romeinsche quaestie; thans is zij eene binnenlandsche aangelegenheid. In het jaar 1870 werd door Visconti Venosta eene circulaire aan de Regeeringen van Europa gezonden: »*à régler avec le monde catholique les condititions de la transformation du pouvoir pontifical*;en de machten verklaarden alle, de noodzakelijkheid eener absolute onafhankelijkheid van den Paus en de internationaliteit der quaestie en behielden zich voor, in het belang hunner Katholieke onderdanen te interveniëeren. Von Beust antwoordde: dat Oostenrijk, in de Romeinsche quaestie het hoogste belang stelt, dat Italië deze vraag kan oplossen en dat dit land zich wel in acht behoorde te nemen de opgewondenheid der Katholieken aan te wakkeren. Spanje antwoordde: dat de volkomen onafhankelijkheid van het Opperhoofd der Katholieke Kerk en de volkomen vrijheid van den Opperherder eene onbetwistbare noodzakelijkheid was. Italië vernam deze antwoorden en stelde voor een congres der mogendheden te doen plaats hebben.Ook in het Parlement werd alles goedgevonden en het voorstel van den afgevaardigde Mancini, de waarborgwet als eene interne zaak te beschouwen, werd als onmogelijk beschouwd. Thans is de zaak veranderd en Mancini, Minister van Buitenlandsche zaken, heeft de verregaande brutaliteit in eene circulaire aan de mogendheden, de Romeinsche quaestie als eene binnenlandsche aangelegenheid van Italië te proclameeren, ja zelfs — volgens den »*Secolo*« van Milaan — in eene nota van den 10n Januari 1882 aan den Duitschen Rijkskanselier te verklaren: »dat geen enkel Italiaansch Ministerie de geringste interventie eener buitenlandsche mogendheid zou kunnen gedoogen in eene quaestie, welke Italië zeer beslist als eene zaak van binnenlandsche aangelegenheid beschouwt.« Of nu de buitenlandsche machten met zulk eene verdraaiing der zaak genoegen nemen?

Waar blijft het steeds, zoo eindigt de schrijver, en daarmede sluiten wij ook ons artikel over dit voortreffelijk boek, waar is en blijft het, dat de Romeinsche quaestie internationaal is als het Pausdom zelf en elke buitenlandsche mogendheid heeft het volste recht, in 't belang harer Katholieke onderdanen voor de volkomen onafhankelijkheid van den H. Vader te interviniëeren.« En wat nu onze zienswijze en meening is? Dat de Regeeringen der Katholieke volkeren haar plicht niet doen; dat de Katholieke volksvertegenwoordigers, dat de Katholieke kiezers hun plicht niet doen, als zij niet hun best doen om den Paus, het Opperhoofd der Kerk, te herstellen in het onafhankelijk bezit der Kerkelijke Staten.

Dr. L. v. H.

Storia dell' arte cristiana, in zes lijvige deelen in-folio, met 500 platen, door *P. Raffaele Garrucci.*

Aan de samenstelling van deze »Geschiedenis der Christelijke Kunst in de eerste acht eeuwen der Kerk« heeft de schrijver, een uitstekend en grondig geleerd oudheidkundige en estheticus, 20 jaren, en aan de uitgave ervan 8 jaren besteed. Voor een ieder, die de christelijke kunst der eerste acht eeuwen wil leeren, zelfs voor de archeologen, is dit standaardwerk eene bron waaruit zij veilig kunnen putten, waaraan ze andere werken kunnen toetsen: want de man is nog

niet bekend die dit veld van wetenschap met meer weten en geweten heeft gebouwd, als wel de genoemde Pater der Societeit.

De beroemde Winkelmann hadeen soortvan geschiedenis der heidensche kunst geschreven, de geleerde Jezuïet stelde zich nu de vraag: indien de heidensche kunst hare geschiedenis heeft die de wijde wereld door zoo veel nut sticht en zoo menige gangbare dwaling heeft doen zwichten, waarom zou dan ook de Christelijke kunst hare geschiedenis niet hebben? Wat al diensten zou zij niet kunnen bewijzen bij de verdediging van den godsdienst en van de Kerk! En inderdaad, in het Oosten worden de aloudste steden uit den grond weer aan het daglicht gebracht, en de waarheid van de heilige boeken van het Oude verbond ontvangt bevestigende getuigenis en toelichting uit de onloochenbare monumenten en documenten van de aloudste bekende volkeren der Oostersche wereld. In het Westen ingelijks hebben de Catacomben hare stemmen verheven, en vormen eene schitterende getuigenis en belijdenis van het Christengeloof en Christus' Kerk. Hier zou inzonderheid de kunst haar geloofsbelijdenis ontvouwen. P. Carrucci bracht zulk een leger van getuigenissen in werken der Christenkunst te zamen, dat aan dit zijn werk door niet weinigen de eeretitel van *il martello degli eretici*, werd gegeven.

Dit werk, is met eene bijzondere zorg uitgegeven bij *Giachetti* te *Prato*, die zich een europeeschen naam had weten te verwerven door zijne uitgave van de Italiaansche vertaling *Storia dell' arte del disegno* van Winckelmann's werk.

Niemand vleie zich met de hoop den inhoud van Garucci's genoemd werk trouwer te kunnen bekend maken dan de directeur der *Studiën* zulks doet in de 5e Aflevering van het XXVe deel. Uit dat artikel van P. Van den Anker worde de inhoud van de *Geschiedenis der Christenkunst* overgelegd in ons volgend No.

J. W. Br.

In ons No. 24 van den vorigen Jaargang brachten wij onze lezers in kennis met »La Franc-Maçonnerie et la Politique intérieure de la Belgique, par *A. Onclair*«; thans hebben wij van denzelfden schrijver twee andere werken, waarvan het eene zoo pas verschijnt en genoegzaam den wensch te gemoet komt dien wij uitspraken bij de beoordeeling van » *De facultate docendi*« van Prof. *Alf. Jansen*. Het eerste dezer twee werken is:

La Franc-Maçonnerie contemporaine [1]).

Alwie bang is voor degelijke, duidelijke bewijzen ter staving van allerzwaarste beschuldigingen, moet dit boek niet lezen. Wie echter de waarheid betreffende de vrijmetselarij onzer dagen wil leeren kennen, neme dit werk, geschreven door een geleerd Priester en door Z. D. Hoogw. den Bisschop van Luik met klem aanbevolen, ter hand.

Dat hier de verdediger der maatschappij spijkers met koppen slaat, blijkt al terstond hieruit, dat hij zich niet bezig houdt met de vrijmetselarij van vroegere eeuwen, maar met de levende vrijmetselarij van onze tegenwoordige dagen. Derhalve is het werk ook geschreven, en te recht, in den toon van een »*correspondance politique.*« Het werk is gesplitst in twee gedeelten: het eene behandelt de geschiedenis, en het andere het leerstelsel der vrijmetselarij. Het historisch gedeelte legt onloochenbare en afdoende documenten voor, nog door spaarzame, veelzeggende aanteekeningen toegelicht, en het volgende zet ons de leering der Loge uiteen onder het opzicht van den Godsdienst. En zoo wordt bewezen, dat de vrijmetselarij is: *pantheïstisch* en bijgevolg *atheïstisch* onder het oogpunt van Godsdienst; en *socialiste* en *communiste* onder het oogpunt van politiek. De vrijmetselarij is dus eene instelling, eene secte, die de bestaande orde der maatschappij wil omverwerpen, en als »der Geist der stets verneint« dan zou willen opbouwen op het welzand eener drievoudige *Verneinung*, ontkenning: de ontkenning van *God*, ontkenning van het *gezag*, ontkenning van het *eigendom*.

Zwaarwichtig voorzeker zijn die stellingen, zijn die aanklachten, maar onwederlegbaar zijn de bewijsgronden van onzen schrijver, het zijn onloochenbare bekentenissen, verklaringen, getuigenissen van de vrijmetselarij zelve. Ex ore tuo te judico, uit hare eigene woorden en werken wordt zij geoordeeld.

En welke middelen beraamt en gebruikt nu de vrijmetselarij om tot haar doel te naderen, te komen?

1e. De Kerk en de Geestelijken lasteren en langs alle wegen bestrijden, zoo mogelijk ook door voorschriften en wetten, die allen invloed van Kerk en godsdienst tegengaan, verminderen, vernietigen.

2de. Hart en hoofd van het volk verontzedelijken, en vooral de vrouw, vooral de jeugd. Dit moet beginnen in de school. Van daar het ontstaan en de hevigheid van den schoolstrijd.

3de. De desorganisatie van het raderwerk en van de ordehandhavende machten der maatschappij, het Gerecht en het Leger.

Van geheel bijzonder belang is de beschuldiging en de bewijsvoering, dat legerhoofden de landsbelangen welke hun waren toevertrouwd, hebben verraden ter wille van, uit gehoorzaamheid aan de vrijmetselarij. Het vaderland wordt dus slecht beschermd door de vrijmetselarij. Dit punt, laat ik mij voorstaan, zal vooral den Nederlandschen vrijmetselaar in verontwaardiging ontsteken. Welaan dan, hij weerlegge wat hier wordt aangevoerd. Maar ook *de rechter*, die vrijmetselaar is, heeft niet meer de vrijheid, om voor allen rechtvaardig te zijn, om bij alle vonnissen uitspraak te doen volgens geweten.

Ook deze stelling zal ieder rechtgeaard Nederlander bijzonder stuitend vinden; maar wat is er tegen te te doen? De schrijver levert zijne betoogen; dat wie ze kan weerleggen, de pen opneme en, is hij vrijmetselaar, zijne eigene Loge-broeders van onwaarheid laster overtuige.

De uitgever heeft den schrijver willen eeren: de uitgave is keurig en de prijs zeer matig.

J. W. Br.

[1]) *La Franc-maçonnerie contemporaine.* Quelques pages de son histoire et de sa doctrine adressées à un homme du monde à propos de l'Encyclique de Léon XIII, par A. Onclair, prêtre: Liége, Dessain. in-8o., 436 blz. 3 fr.

De la faculté d' enseigner ou des Ecoles.

Traité Juridique [1]).

In No. 2 van onzen vijfden jaargang aarzelden wij niet te verklaren dat het werk van Prof. Alf. Jansen »ook voor de dagbladpers een goudmijn is van leering en wetenschap op schoolgebied«;... een alleszins vertrouwbare gids«... ten hoogste aanbevelingswaardig voor leden van schoolcommissiën, voor leden van den gemeenteraad, voor leden van onze Tweede en onze Eerste Kamer.... Een zoo uitstekend werk, zeiden wij, zal zeker een vertaler vinden«; en ziet nu, dien vertaler heeft het gevonden, en zelfs in een man, die uit zijn eigen koker uitmuntende werken der maatschappij mededeelde, in den schrijver ook van het hierboven beoordeelde werk, in *A. Onclair.*

In zijne voorrede noemt de geleerde vertaler het werk van onzen landgenoot (medewerker aan de intellectueele Leo-Hulde) een »travail solide et substantiel«,... *un chef-d' oeuvre de clarté, de doctrine irréprochable jusque dans ses moindres détails*,....

Onze eerste beoordeeling vindt op alle punten volkomen bevestiging bij den h. *Onclair.* Ook hij noemt dit werk voor de dagbladpers een »arsenal d' armes bien trempées«... Ook hij slaakt onzen wensch te mogen medewerken »à faire prénétrer ces fortes et lumineuses doctrines dans les intelligences des hommes de notre temps,« de ceux-là surtout qui font les lois, de ceux qui préparent, pour un avenir meilleur, les générations qui s' élèvent.

Of de vertaling goed is? Ongetwijfeld, want de voorrede bevestigt het ons: »L' auteur a daigné nous dire, que nous avions rendu sa pensée avec exactitude.«

Moge Nederland alras zich bij een tweede werk van Prof. Jansen kunnen verheugen!

De l'amélioration de la condition des classes laborieuses et des classes pauvres en Belgique, par *J. Dauby.*

Is de schrijver berekend voor de taak, aangewezen in den pas gemelden titel van een boekdeel van 375 blz. in-12?

De heer Dauby, schrijver van dat werk, is een man, die het door zijn volhardend werken zoover heeft gebracht, dat hij chef de division is au ministère de la Justice in België en dat hij driemaal door de Académie bekroond werd voor zijne geschriften. In 1874 werd hem toegekend de gouden medaille voor zijn werk over *le Capital et le travail*; in 1883, de prix Guinard voor zijn werk over de *Grèves ouvrières*, en in 1884 de prix Castiau voor zijn werk hierboven genoemd.

Wat is zijn werk? Het is onder vele opzichten ongetwijfeld een bekroningswaardig werk. Desniettemin faalt er voor ons de kiem der vruchtbaarheid; want onder de vele middelen, die de schrijver aanwijst om onze tegenwoordige maatschappij te redden uit den rampvollen toestand van nu en de met nog grooter onheilen dreigende toekomst, komt bij hem niet eens in tel de godsdienst, noch het weldadige van de trouwe vervulling der godsdienstvoorschriften.

[1] Par le R. P. Alphonse Jansen, de la congrégation du T. S. Rédempteur etc. Traduit du Latin par *Auguste Onclair.* Bois-le-Duc. Van W. Van Gulick.

Het groot gebrek van den schrijver en het werk, is gebrek aan breedere wijsgeerige, christelijke opvatting. Voor den enkele, zou het stelsel van den schrijver in zekere mate voldoende kunnen zijn, maar wat genoegzaam is voor een mensch, is nog niet genoegzaam voor de maatschappij. Zeker, het zou in België beter zijn dan nu, bijaldien de inzichten van den schrijver bereikt werden, maar geen macht, geen gezag, geen wijsheid dan die van den Heiland, dan de meer en meer veldwinnende invloed van het Christendom, kan, volgens onze overtuiging, de tegenwoordige maatschappij, redden, en België tot meer algemeene welvaart en tevredenheid opvoeren.

Het werk van Dauby ware aan te vullen en met den waren adem des levens en de kiem der vruchtbaarheid te bezielen en te verrijken door het werkje, pas verschenen: *il Pauperismo e la questione sociale* van Giov. Batt. *Peretti*, Pastoor van Caltignana, lid van de Accademia Pontificia romana. etc. Novara. Gaudenzo. 1885. J. W. Br.

De gouden eeuw van onze geographische beteekenis.

Wie zou niet volgaarne kennis maken met twee publicatiën, die zeer geschikt zijn om den vaderlandschen geest te verlevendigen en te versterken, gelijk de onderhavige:

»*Dit is die Kaerte van die Suydzee tot dat Ranserdyep toe ende tot dat Maersdyep toe, om met schepen uit of in te zeilen van Amstelredam te zee waert.*« 1540.

»*Dit is die Caerte van der zee, om Oost en West te zeylen.*« 1541.

Réimpression sur le seul exemplaire connu appartenant à la Bibliothèque de 'l Université d' Amsterdam, executée par M. M. Wegner et Mottu à Amsterdam par les soins du Dr. H. C. Rogge, Bibliothécaire de cette Bibliothèque.

Leide, E. J. Brill.

En deze aanblazing van dat weldoende vuur geschiedt hier niet ten nadeele der waarheid, ter stijving van de valsche meening als hadde een buitenlander, een Duitscher of een Franzoos ons Nederland geschapen. Ook hier alweer blijkt, hoe Nederland den weg van handel en vooruitgang, en wetenschap was ingeslagen en met roem vooruitging, vóór dat die buitenlanders te midden der 17 Vereenigde Nederlanden een twistappel kwamen werpen, die zooveel rampen en verdeeldheden heeft voortgebracht, dat zelfs nu, in Amsterdam en het overige Nederland, alles wat des Kerkraads is, als ook wat des classicaals is, in rep en roer en ontroering is. Met genoegen verhalen wij hier wat onlangs Dr. H. Blint passend schreef in de »*De Amsterdammer*«.

»Er was een tijd, dat de ontwikkeling van kunsten en wetenschappen in Europa ten nauwste aan Neerlands roem verbonden was.

»Nu moge het op zich zelf wel niet aangenaam zijn nog altijd op den vaderlandschen roem van dat gouden tijdperk te teren, toch mogen wij in ons land niet vergeten, welke plaats eenmaal het Nederlandsche volk innam op wetenschappelijk gebied. In een tal van geschriften is reeds die beteekenis aangewezen, doch de invloed van Nederland op de ontwikkeling der geo-

graphische wetenschap wordt helaas hierin bijna geheel vergeten. In de Nederlandsche historische werken wordt òf in 't geheel niet, of slechts ter loops daarvan melding gemaakt, en had het buitenland die beteekenis niet hooger op prijs gesteld dan wij zelven, zeker zou een roemrijke bladzijde uit onze geschiedenis geheel verloren gegaan zijn.

Doch nu eenmaal de aandacht er op gevestigd is worden er telkens gedenkteekenen uit die gouden eeuw van onze geographische beteekenis opgedolven. Deze overblijfselen moeten meer en meer bekend worden bij het Nederlandsche volk, en wij juichen dan ook ten zeerste de poging van den Bibliothekaris der Amsterdamsche bibliotheek toe, door de nieuwe uitgave van bovengenoemde werkjes daartoe mede te werken. Het zijn zooals de titel aanduidt, zeemansgidsen, die door de beschrijving van kusten, ondiepten, zeestroomingen, ebbe en vloedverschijnselen enz. voor onze kennis van de toenmalige Zuiderzee en van den Atlantischen Oceaan langs West-Europa veel waarde bezitten. Doch niet alleen als historische monumenten, ook als producten van hetgeen de hydrographische kennis op dit gebied het eerst in Europa leverde, hebben bovengenoemde werkjes eveneens groote waarde. In deze nieuwe uitgave bezitten wij een volkomen afdruk van die van 1540 en 1541, zoodat thans ieder in staat is deze eerste vrucht van het Nederlandsche initiatief op dit gebied te leeren kennen. Wel moet er nog een exemplaar van eene vroegere uitgave dezer werkjes bestaan, doch dit neemt aan bovengenoemde geenszins hunne waarde.

»Het te voorschijn brengen dezer oorspronkelijk Nederlandsche werken heeft behalve voor de historie der geographie, ook nog een practisch nut. Door niets wordt de geest van zelfstandigheid en oorspronkelijkheid zoozeer aangemoedigd, dan door het leeren kennen van die werken, welke ons volk de eerste sporen op wetenschappelijk geographisch gebied deden verdienen. Mogen ze ook hiertoe een weinig bijdragen, dan is het streven van uitgevers en uitvoerders dubbel beloond. » Alwie in die richting werkzaam is, werkt voor het heil van Nederland. J. W. Br.

Histoire des Persécutions, *pendant la première moitié du troisième siècle*, par *Paul Allard*. Paris. Lecoffre, 1886, in 8o de XV—524 p.

Het eerste boekdeel van dit werk heeft een bizonder gunstig onthaal genoten bij alle mannen die hart hebben voor de geschiedenis van die heldeneeuwen der Kerk, en begrip hebben van de vele wetenschappen die hier hebben samengewerkt om dit werk, ook dit tweede boekdeel te maken tot wat het is, een werk, onder vele opzichten, het beste van zijn soort.

Wij hebben hier in deze tweede volume de geschiedenis van de drie vervolgingen van Septimus Severus, van Maximinus en van Decius. Met het enkel verhaal der vervolging stelt zich de schrijver volstrekt niet tevreden; hij beschouwt ze in en met haar tijd, in het raam der algemeene geschiedenis. Derhalve leeren wij hier kennen de theologische en letterkundige stroomingen dier tijden op Kerkgebied; de reactie van het Heidendom tegen het Christendom aan het Hof der Syrische vorsten, het lange tijdperk van vrede voor de Christenen onder Filips, den Arabier en zijne voorgangers. Het vraagstuk der *lapsi* komt tot zijn recht. De groote gebeurtenissen der ongewijde geschiedenis worden mede in beschouwing gebracht.

Thans wordt de vervolging per decreet geregeld en ten plicht gemaakt. Septimus Severus wil den vooruitgang van het Christendom stremmen en geeft zijn vervolgdecreten tegen alle bekeerders en alle bekeerlingen; Maximinus heeft het gemunt op de Bisschoppen en de Leeraren; Cecius wil de geestelijken en de leeken verdelgd hebben. Hij laat niets van alles wat dienen kan om tot afval te brengen. Twee dissertatiën over de begraafplaatsen en eene over de bekeering van Filippus en eene over Polyeucte in de geschiedenis en in de Poëzie vormen het slot van dezen hoog te waardeeren volume. Moge de 3de weldra de kroon op het werk zijn.

J. W. Br.

Journal des guerres civiles de Dubuisson-Aubenay. 1648—1652, publié par *Gustave Saige*. T. II. Paris. H. Champion 1885, in 8o de VIII—415 p.

Deze tweede vol. is even belangrijk als de eerste en verdient denzelfden lof. Men vindt er veel in wat nieuws is, en tal van punten in de loopende geschiedboeken anders voorgesteld, worden hier terecht gebracht. De beredeneerde inhoudstafel van 200 kolommen kan op geheel bizondere verdiensten aanspraak maken. Al wie zijn werk raadpleegt, zal er hem dankbaar voor zijn.

Concordance de l' Imitation de Jésus-Christ et des Exercices Spirituels de St. Ignace, par le *R. P. Mercier*, S. J. (714 p. Paris. Oudin, 1885. Pr. 4 fr.)

De E. P. *Roothaan*, Generaal der Sociëteit, schreef in een brief van 1850 aan den E. P. *Strozzi*, de leering der Exercitiën van St. Ignatius is, wat aangaat de kern en de praktische gevolgtrekkingen te vinden in het kleine gouden boekje der Navolging [1]).

Die overeenkomst dier twee werken was ook reeds opgemerkt en aangestipt door den E. P. *Surin*, (XVIIe eeuw,) in zijn voortreffelijk werk *Les fondements de la vie spirituelle, tirés de l' Imitation de Jésus Christ*, een werk dat meer dan 50 uitgaven bereikte en in verschillende talen werd overgebracht.

Allernuttigst is dit werk van P. *Mercier* voor wie een Retraite houdt of een Retraite geeft, alsook voor iederen Christen, die naar de volmaaktheid streeft. Van alle kanten zijn dan ook den schrijver de hoogste goedkeuringen en toejuichingen toegestroomd. Waar zoo vele hooggeplaatste en hoogst geletterde mannen zoo gunstig hebben geoordeeld is de verzekering van dat feit hier voldoende aanbevelenswaardig.

---

[1]) In het Noviciaat te Mariëndaal berust het exemplaar der *Imitatio*, dat P. Roothaan elken dag der drie laatste jaren van zijn leven gebruikt heeft.

Het is een boekske in-32o, met koperen beslag en slootjes, eene editie der Imitatio door Rosweydus, in 1622 te Keulen gedrukt.

Daarover meer bij *J. Alberdingk—Thijm*, in zijne voortreffelijke *Levensschets van P. Joannes Philippus Roothaan, Generaal der Sociëteit van Jesus*. Maatsch. St. Augustinus, Brugge.

Kerkelijke Kunstbevordering door den Aartsbisschop van Mechelen.

Het is in de *Courrier de Bruxelles*, dat de brief verscheen, die ons meldt, dat »Mgr. Goossens, aartsbisschop van Mechelen, heeft aan de geestelijkheid en de geloovigen een brief gericht, waarin over de godsdienstige prenten en beeldjes wordt gesproken. De prelaat vestigt de aandacht op den slechten smaak en de lichtzinnige teekening van vele dier prenten. Kanunnik Reusens, professor bij de hoogeschool van Leuven, den schrijvan het hoogst geroemde werk, in twee vol. *Eléments d'Archéologie Chrétienne*, werd gelast te waken dat deze beeldjes voortaan in overeenstemming zijn met de godsdienstige overleveringen en den geest der Kerk. De geestelijkheid wordt verzocht, geen prenten meer uit te deelen dan die, welke van de kerkelijke goedkeuring zijn voorzien.

Mededeelingen.

Teylers tweede Genootschap, te Haarlem, heeft besloten, de volgende prijsvraag uit te schrijven, uit het vak der *Natuurwetenschappen.*

»Een wetenschappelijk beredeneerd overzicht van de werkzaamheid van Pasteur en zijne medewerkers.«

Ter perse is eene tweede uitgave van Taurel's *Aesthetiek der Vrouwenhandwerken*, de bekroonde beantwoording der prijsvraag door de vereeniging *Tesselschade* gesteld. Een tweede gedeelte is er aan toegevoegd. Hoofdstukken over »De grondbeginselen der ornamentleer«, »de geometrische figuren en verbindingen«, »Symbolen en attributen«, en »Heraldiek« zullen het boekje in belangrijkheid zeer doen toenemen.

Door dr. A. W. Van Renterghem, te Goes, is, in antwoord op een intertijd uitgeschreven prijsvraag, een verhandeling geschreven onder den titel: »Compendium de médecine dosimétrique ou matière médicale, chimique, pharmaceutique, pharmacodynamique, clinique«. Aan dit antwoord »courronné au concours de 1885 de l'institut libre de médecine dosimétrique de Paris«, is eene bekroning met 1000 frs, toegekend.

Bij den uitgever C. Immig te Rotterdam is het eerste nummer verschenen van een *Maandblad voor Organisten*, onder redactie van M. H. Van 't Kruis te Rotterdam.

Te Gelnhausen, in Pruisen, is ontdekt een Romaansch huis, dat behoord heeft tot de gebouwen, waaruit het paleis van Barbarossa bestond, dat te Gelnhausen in 1170 werd gesticht. Het huis staat dicht bij de Groote Markt, maar was verborgen achter een aantal woningen. In den zomer van 1881 werden eenige van die woningen afgebroken. Dit geschiedde toen het Hessisch Genootschap voor geschiedenis en oudheidkunde, bij gelegenheid van de jaarlijksche algemeene vergadering, Gelnhausen bezocht. Dr. Bieckel vestigde toen de aandacht op dit merkwaardige huis. Het grondplan is een rechthoekig vierkant, 15 meter lang en 10 meter breed. Op een onderbouw van 3 meter verheffen zich twee verdiepingen van 5 en 4 meter hoogte. Een der gevels herinnert aan het paleis van Barbarossa, ofschoon hij minder versierd is.

The Times is begonnen met zijn dagelijksche verslagen van de parlementaire debatten in shilling-formaat afzonderlijk uit te geven. De eerste aflevering is thans verschenen in een boekdeeltje van 150 paginas, compres gedrukt in dubbele kolommen.

Inhoud van Tijdschriften.

Het **Tijdschrift voor Noordbrabantsche Geschiedenis, Taal- en Letterkunde** (Red. Aug. Sassen) Nos. 3 en 4, bevatten: Iets aangaande zeker handschrift van Th. Groen over Stad- en Land van Heusden, door Joh. Van Hemert Fz. — De rekeningen der Heilige-Geest-meesters te Vlijmen. — Speelschuld van Corn. Becx, castelijn van de castellenije van den Hove van Holland, door A. J. Servaas van Rooijen. — Het geslacht van Griensven, door C. Van Breugel Douglas. — Grafzerken te Rucphen. — Oorkonden betreffende Steenberken door Mr. L. A. J. W. baron Sloet. — Opschrift eener klok van Koudewater. — Belasting op het dragen van haarpoeder. De heeren van Heesbeen, door A. Van Sasse van Ysselt. — Oorkonden betreffende de stichting van Hester van Grinsven, door Mr. M. A. Snoeck. — Extracten uit het trouwboek der Hervormde gemeente Son en Breugel.

Noord en Zuid. Taalkundig Tijdschrift voor de beide Nederlanden IX Jaargang. No. 1. Een vraag aangaande de verbuiging van alleenstaande aanwijzende voornaamwoorden. Mr. C. Bake. — Vragen beantwoord. L. P. A. te Vl., J. Sj. Langeraap, J. E. T. G., Th. Stille te Maastricht, Willem van Oers, Red., F. Risch, H. Kraykamp te Venraai. — Fraai en Frô. Prof. Dr. J. H. Gallée. — Binnen, Tiegen, Klikspaan. Frans Willems. — Meede en Krappe. G. A. Vorsterman Van Oyen. — Middelnederlandsch. *Van den Vos Reinaerde.* G Lzg., — Spakerig. J. E. Ter Gouw. — Stellwagen en De levende Taal. Dr. R. A. Kollewijn. A. W. — Boekbeoordeelingen: P. Kat. — Nederlandsche Spraakkunst; door G. Lzg. Bernhardt Kurzgefasste Gotische Gramm, door Prof. Dr. J. H. Gallée. Lijst van boeken in Augustus, September en October in Nederland uitgekomen.

Inhoud van De Bibliotheek: Het Lied bij Vondel. A. S. Kok. Samuel Coster's Polyxena (1619) Dr. R. A. Kollewijn. — Van drie Bewegingen. Dr. Jan ten Brink.

Stimmen aus Maria-Laach 1886 3e Heft. Die päpstliche Encyklika, »Immortale Dei« van 1 Nov. 1885. II. Th. Meijer S. J. — Zur Geschichte des Domes der heiligen Helena in Trier. III. St. Beissel S. J. — Max Müller als Religionsphilosoph I. A. Langhorst S. J. — Die Meteorite und ihr kosmischer Ursprung II. (Schluss) J. Epping S. J. — Der Tod Baldurs. W. Kreiten S. J. — Recensionen. — Empfehlenswerthe Schriften. — Miscellen.

The Month. March. 1886. Contents. I. The River Niger and its future. By Sir James Marshall. — II. St. Ignatius and St. Polycarp. By the Rev. Sydney. F. Smith. — III. The Ven. Jos. Benedict Cottolengo. By Lady Herbert of Lea. — IV. Education and School 2 part. By the Rev. John. Gerard. — V. A. Fight for Live. — VI. The Beloved. By May Probyn. — VII. The Fisherman. From the Spanish of Fernan Caballaro. By C. M. Pauli. — VIII. The Mission of Madagascar. Part 2. By the Red. H. Gibson. — The Lady of Raven's Combe. By E. H. Derings. (Ch. 40—42.) Revieuws. Literary Records.

Snelpersdrukkerij van Küppers & Laurey, Jansstraat Haarlem.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Eerste Jaargang, No. 9. Tweede Serie. 15 April 1886.

Dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen, kost per jaar, franco p. p. *ƒ* 3,25: voor het buitenland *ƒ* 3,75. Advertentiën kosten per regel 10 Cent. Groote letters, naar de plaatsruimte. Alles wat de Administratie betreft, gelieve men te zenden *franco* aan de Uitgevers KUPPERS & LAUREY, te *Haarlem.*

Alles wat de redactie betreft en alle boekwerken en Tijdschriften gelieve men *franco* te zenden aan den redacteur J. W. BROUWERS te Bovenkerk bij Amsterdam. Alle toegezondene boekwerken en Tijdschrijten worden vermeld.

Deus scientiarum Dominus est.

PONE CUSTODES FONTIUM.

INHOUD: Bevorderingen aan 's lands Universiteiten. — De origine monasterii Viridisvalles. *J. Alb. Thijm S. J.* — S. Maria's portret. *Mr. Joan Bohl.* — Eine Kunstreise durch das Frankenland. *Dr. L. v. H.* — Commentarium in Facultates Apostolicas quae Episcopis nostris concedi solent. — Het lijden en sterven van onzen Heer Jesus Christus door H. J. Ruscheblatt. *H.* — Uit onze prototypographie. *N. B.* — Der Dom zu Mainz. — Mededeelingen: Philologie. Archeologie. Astronomie. Beeldende kunsten. Belletrie enz.

Bevorderingen aan 's Lands Universiteiten.

Bevorderd tot doctor in de klassieke letteren aan de Rijksuniversiteit te Leiden: de heer D. C. Hesseling geb. te Amsterdam, met acad. proefschr. get. „De usu coronarum apud graecos capita selecta."

Bij beschikking van den Minister van Binnenl. Zaken, is P. H. Dojer, voor het tijdvak van 1 Sept. 1886 tot en met 31 Dec. 1887, benoemd tot adsistent voor de natuurkunde aan de Rijks-Universiteit te Leiden, met toekenning van eervol ontslag als adsistent voor de natuurkunde aan de Rijks-Universiteit te Groningen, met ingang van 1 Sept. 1886.

De origine monasterii Viridisvallis *una cum vitis B. Joannis Rusbrochii, primi Prioris hujus monasterii et aliquot coaetaneorum ejus.*

Bruxelles, Vandenbroeck, ancienne librairie Goemaere, rue des Paroissiens. Prix: 1 fr.

Een zeer welkome gave aan alle belangstellenden in onze Nederlandsche letteren, kloostergeschiedenis en hagiographie bracht het onlangs verschenen IVe deel der *Analecta Bollandiana.* Ten eersten male verschijnt hier in druk codex n. 2926—28 der Bourgondische bibliotheek van Brussel [1]), met o. a. het oudste der tot heden bekende levens van onzen »besten prozaschrijver uit de middeleeuwen« en, wat nòg meer zegt, »den zeer heiligen en goddelijken schouwer«, Joannes Van Ruysbroeck, van wiens kerkelijke vereering op dit oogenblik door den Aartsbisschop van Mechelen de bevestiging te Rome wordt aangevraagd.

Schrijver van dit leven is een ander voornaam Groenendaaler, Henricus Pomerius, of Hendrik Van den Bogaerde, een man, wiens gezag in deze schier *omni exceptione major* heeten mag. Immers, zooals de geleerde uitgevers terecht doen opmerken, Pomerius, geboren in 1382, d. i. één jaar na Ruysbroeck's afsterven en dus bijna diens tijdgenoot, schreef op dezelfde plaats, waar R. leefde; verkeerde er met dezelfde mannen, die met R. jaren lang hadden omgegaan; had diens leerlingen tot meesters; werd door hen, als hij zelf getuigt, voorgelicht en geholpen bij zijn arbeid; vervaardigde daarbij een boek, welks inhoud nog zeer velen getuigen van R.'s heilig leven onder de oogen komen zou. De opsteller zelf was een man, zoo in gewijde als in ongewijde wetenschappen uitmuntend bedreven, van uitstekende godsvrucht en deugd, zelf met een hooge gave van beschouwing verrijkt, kortom iemand, die zeker niet bedriegen wilde en zeer moeilijk bedrogen kon worden. Is het jaar zelf, waarin Henricus dit werkje opstelde, nog niet met juistheid op te geven, zeker is 't, dat het in 1421, d. i. veertig jaren na R.'s dood, voltooid was, waarschijnlijk, dat het tusschen 1417 en '21 werd geschreven.

Wij noemden het geschrift van Pomerius, »het oudste der tot heden bekende levens« van R. Inderdaad zijn alle bekende levensschetsen van den Groenendaalschen prior èn van later dagteekening, èn aan Pomerius' arbeid ontleend. Toch weten wij, dat vóór hem een eigen leerling van den Zal. Ruysbroeck het leven zijns meesters had opgesteld, nl. Joannes Van Schoonhoven (†1431). Reeds in 1622 echter, als blijkt uit een brief van Miraeus aan Rosweydus, was Van Schoonhoven's geschrift in Brabant nergens meer te vinden; en daar Pomerius nu dienzelfden Van Schoonhoven als een zijner twee voornaamste zegslieden noemt, gist men met veel waarschijnlijkheid, dat V. S.'s gedenkschrift nagenoeg geheel in Pomerius' werk werd opgenomen en zoodoende, gelijk Joannes de Jonckheer (†1509) aanduidt, sinds toen niet meer gelezen werd en verloren ging.

Behalve dit leven van R., bevat de codex echter nog twee werkjes van Pomerius' hand en een ander, als aanhangsel, uit de pen van Wilhelmus Jordaens — alle betrekking hebbend op de eerste geschiedenis en bewoners van Groenendaal en onder den boven aangegeven titel door de Eerw. uitgevers ook *afzonderlijk* verkrijgbaar gesteld. Zoo dan heeft men hier: 1o. van Henricus Pomerius, het werkje, getiteld: »*De origine monasterii Viridisvallis et de gestis Patrum et Fratrum in primordiali fervore ibidem degentium*«, in drie gedeelten gesplitst; het eerste »boek« beschrijft het ontstaan van Groenendaal: »De origine monasterii Viridisvallis et personis ipsum quondam primo inhabitantibus et instituentibus«; het tweede bevat het leven en de mirakelen van Ruysbroeck: »De vita et miraculis Fratris Johannis Ruusbroeck, devoti et primi Prioris Viridisvallis«; het derde een levensschets van Groenendaal's »goeden kok«, Jan Van Leeuwen: »De vita Fratris Johannis de Leuwis, alias dicti De Afflighinio, Boni Coqui Viridisvallis«; 2o. van Pomerius' tijdgenoot, Wilhelmus Jordaens,

[1]) Behalve dezen n. 2926—28, bezit de Bourgondische Bibliotheek nog twee codices (nn. 4380 en 13525), de Utrechtsche Universiteitsbibliotheek een codex (n. 325 v. Aevi medii scriptores ecclesiastici) van ongeveer denzelfden inhoud. Verg. P. Baesten in *Précis histor.* 1886, p. 9; Acquoy, *Het klooster te Windesheim*, II, bl. 214—15.

reg. kan. te Groenendaal, als *appendix*: »Planctus.... super obitu fratris Johannis de Speculo, alias de Cureghem, ejusdem coenobii devotissimi diaconi« (†1358). Behoeft het gezegd, dat de uitgave door groote zorg en nauwkeurigheid uitmunt?

Veilig mogen wij van de lezers des Wetenschappelijken Nederlanders verwachten, dat zij gaarne tot zoo geringen als den boven aangegeven prijs van 50 cts., met deze even belangrijke als stichtende bijdrage hun wetenschap van Nederland's roemrijk kerkelijk verleden zullen wenschen te vermeerderen. [1]).

J. ALB. THIJM S. J.

S. MARIA's PORTRET

> Giurato si saria ch'ei dicesse: *Ave*;
> Perchè quivi era immaginata quella
> Che ad aprir l'alto amore volse le chiave.
> *Dante, Purg. X*: 40—42

In den XXXIIn Zang van *Het Paradijs* wordt Dante door den H. Bernardus de Paradijsroos verklaard, welke uit heiligen is samengesteld. Altijd oorspronkelijk, grootsch en juist, laat Dante den H. Bernard als doctor het leeraarsambt vermelden, *het oog gevestigd op Maria*, die als Koningin het hart der roos vormt, en het hoogste voorwerp van Gods welbehagen blijkt. De diepe zin hiervan is, dat men, door Maria, het éénige aller schepselen *vol genade*, voortdurend te beschouwen, zich aan hare deugden te spiegelen, haren weg te volgen, gesterkt wordt om Christus zelven te aanschouwen, d. i. Hem te kennen, bijgevolg te beminnen, en daardoor eigen heil voor eeuwig te bewerken. Bernardus besluit zijne met vers 4 aangevangene leerrede, door nopens Maria te zeggen:

85 „Beschouw 't gelaat voortaan, dat meest op Christus
Gelijkt; zijn klaarheid slechts kan U bejegenen
Met krachten voor de aanschouwing van den Christus."

Daarop verhaalt Dante, die Bernardus uitnoodiging volgt:

88 Ik zag op Haar nu zooveel vreugde regenen,
Getorscht door heilge geesten, slechts geschapen
Tot vliegen door de hoogte, die zij zegenen,

91 Dat, wàt mijn blik te voren ook mocht rapen,
Nooit iets verbazends voor mijn oogen straalde,
Dat zoo'n gelijk'nis Gods had om de slapen.

Deze plaats is merkwaardig, derwijl zij staaft, hoe in Dante's tijd de meening verbreid was, welke tot een der schoonsten van de oud-christelijke overleveringen behoort, »die van Maria's gelijkenis met den Heiland«. Ook in de gewone orde der natuur ziet men het meest, dat de zoon op de moeder; de dochter op den vader gelijkt. Wil men dus de gelaatstrekken der H. Maagd kennen, men vrage naar die des Zaligmakers.

Eene zoo gewichtige zaak heeft natuurlijk altijd de grootste belangstelling ingeboezemd, en tal der aanzienlijkste geleerden tot onderzoek genoopt. De daardoor verkregen uitkomsten zijn zoo voldoende als men, den afstand der tijden in aanmerking genomen, slechts kan wenschen. Het eerst komt »de Veronika« in aanmerking, zijnde het portret van onzen Verlosser op een wade of doek gedrukt, welke met groote zorg in de kerk der Heilige Apostelen te Rome bewaard wordt.

In eigenlijken zin beteekent de Veronika (*vera ikon*) *het trouwe afbeeldsel* van Christus; en die naam is ook gegeven aan de heilige vrouw, die het verkreeg; want hoe zij heette is onzeker. Volgens sommigen was zij eene vrome jodin, Serafia genaamd, volgens anderen was zij Berenice, nicht van koning Herodes. Het gaat niet, te beslissen, welke de juiste is der overleveringen, waarvan eenigen haar eene maagd heeten, terwijl anderen verklaren, dat zij de vrouw was van Zacheus.

Hoe dit dan ook zij, de gelukkige vrouw, die het afdruksel der lijdende trekken des Zaligmakers op haren doek kreeg, woonde niet ver van het paleis des romeinschen landvoogds Pilatus. Haar huis wordt den pelgrims te Jeruzalem nog getoond, en een kanunnik van Mainz, die het H. Land in 1483 bezocht, verhaalde, dat hij in de woning van Veronika vertoefd had. Hij herinnerde aan de geschiedenis vol treffenden eenvoud: »Toen de onschuld ter dood veroordeeld was, zag zij onzen Heer, uit het rechthuis komende, die zijn kruis droeg, en bedekt was met bloed, speeksel, zweet en stof. Bedroefd en verontwaardigd stortte zij hare deur uit, en met waren heldenmoed den woedenden volkshoop het hoofd biedende, drong de aanzienlijke vrouw door de menigte, haalde een doek uit haar gewaad en poogde het aanbiddelijk gelaat daarmede af te wisschen. Christus, den last van het kruis voor een oogenblik aan Simon den Cyreneër latende, nam den doek, drukte dien tegen zijn aangezicht en gaf hem daarop aan de godvruchtige vrouw terug, verrijkt met de trekken van zijn verheven uiterlijk.«

Van deze Veronika bestaan vier exemplaren; en van elke wordt beweerd, dat zij de echte is: de reeds genoemde te Rome; eene te Parijs; te Laon en te Andalusia. Hieruit ontwaart men, hoe levendig overal het besef was der historische juistheid van een der gewichtigste feiten, welke ooit plaats grepen. Wel verre van twijfel te wekken, wordt het met den meesten nadruk door personen van groot en eerbiedwaardig gezag bevestigd.

De reiziger in Spanje, die de Sierra Morena doortrekt, vergeet niet ligt de steenen zuil, bekroond met een ijzeren kruis, welke tot grenspaal dient tusschen La Mancha en Andalusia, en prijkt met het droefgeestig steenen gelaat, waaronder geschreven staat: »El verdadero Retrato de la Santa Cara del Dios de Xaen:« »Het echte portret van het Heilig Gelaat Gods van Xaen.«

Dante, die aan alles denkt, kon de Veronika niet onvermeld laten. Zijne *Komedie* is eene schatkamer. In het jubeljaar 1300, toen hij als gezant van Florence tot Paus Bonifacius XIII ging, togen vele pelgrims naar Rome, vooral uit Kroatie, om den H. Doek in de kerk der Apostelen te vereeren. Daarom luidt Paradijs XXXI:

103 Als wie zich uit Kroatie voelt gedreven
Om onze Veronika aan te staren;
En daarbij onverzadigd is gebleven

[1]) Mogen wij hier een dubbele vraag stellen: a) Is het geboortejaar van Ruysbroeck 1293 of 1294? b.) Wettigt de meest, vooral in officiëele opgaven. voorkomende benaming ex *Pomerio* het vermoeden niet, dat de schrijver eigenlijk „*Uyt* den Bogaerde" zal geheeten hebben?

106 Om haren ouden roem; en bij 't ontwaren
Peinst: „Jesus Christus, ware God, mijn Heere!
Was uw gelaat dan zóó?.... Dus varen

109 In mij gedachten.....

Dit beeld geeft, om het tijdstip waarop het verworven werd, zekere bevestiging aan de vroegeren welke volgens de overlevering bestaan. Het is op het laatst der aardsche loopbaan, als afscheid geschonken, en verschilt daarom in uitdrukking en bijzonderheden, geenszins in hoofdzaak, van andere. Daartoe behoort *Il Santo Volto*: *Het Heilig Aanschijn*, waarvan Dante, Hel XXI: 48 spreekt, een overoud en schoon bewerkt beeld, te Lucca vereerd in eene kleine kapel, te midden van den Dom. Volgens sommigen is het bysantijnsch, volgens anderen bracht een bisschop het mede uit Jerusalem, waar het door Nicodemus, uit het geheugen gehouwen werd, kort na 's Heeren Hemelvaart.

Nog worden afbeeldingen genoemd, tijdens het leven van Pontius Pilatus en S. Lukas vervaardigd, en een standbeeld, uit dankbaarheid opgericht door de vrouw, die Christus van de bloedvloeiing genas.

Hoe kent men nu verder de trekken des Zaligmakers, vóór zij door het lijden hunne eerste uitdrukking verloren? De geleerden, die zich ernstig met dit vraagstuk bezighielden, stelden te boek:

Abgarus, koning van Edessa, verhaalt Damascenus, had de wondervolle berichten vernomen, welke nopens den Zaligmaker wijd en zijd van mond tot mond gingen, en werd ontvlamd in liefde tot God. Hij vaardigde gezanten tot Jezus af, om Hem uit te noodigen tot een bezoek aan zijn Hof, en met den geheimen last, om, zoo dit verzoek niet verhoord werd, een kunstenaar op te dragen, het portret des Heeren te maken. Jezus, wien niets verborgen is, en niets onmogelijk, wilde den wensch des vromen konings vervullen. Hij nam een stuk lijnwaad legde het op zijn aangezicht en drukte er zijn eigen beeld op. Datzelfde portret — gaat Damascenus voort — bestaat tot den huidigen dag en is volkomen bewaard.

Te zelfder tijd was eene nauwkeurige beschrijving van Christus' uiterlijk in omloop. De volgende, welker groot gewicht onmiskenbaar is, werd aan den Romeinschen Senaat gezonden door Publius Lentulus, proconsul van Judea, vóór Herodes. Lentulus had den Verlosser gezien en bij zich gehad, als het ware opdat hij een geschreven portret van zijne trekken en voorkomen mocht erlangen. Laat dit punt betwistbaar zijn, stellig is dat portret een der eersten, waarvan een dokument spreekt, hetwelk reeds door de oudste Vaders vermeld wordt. Het dagteekent van het vroegste tijdperk der christenheid.

Lentulus schrijft den Senaat:

»In deze dagen trad een man op, die nog in leven is en toegerust met groote macht: zijn naam is Jesus Christus. Zijne leerlingen noemen hem den Zoon Gods; anderen beschouwen hem als een machtig profeet. Hij wekt de dooden ten leven, en geneest de zieken van alle soort van kwalen en gebreken. Deze man is statig van gestalte, hoog en wel geëvenredigd; zijn gelaat ernstig en zachtmoedig, zoodat nij, wie hem aanschouwt met gevoelens van ontzag en liefde vervult. Het haar van zijn hoofd is wijnkleurig, en van de kruin tot de ooren glad en zonder glans; doch van daar daalt het op de schouders in schitterende krullen. Van de schouders golft het haar den rug af in tweeën gescheiden, gelijk bij de Nazereners gebruikelijk is. Zijn voorhoofd is helder en ongerimpeld; zijn gelaat vrij van eenige vlek en lichtelijk blozend; de uitdrukking er van edel en bevallig. Neus en mond zijn onberispelijk. De baard is zwaar, van dezelfde kleur als het haar, en in tweeën gesplitst. Zijne blauwe oogen stralen met ongemeenen luister. In afkeuring en vermaning boezemt hij vrees in; opwekkende en onderwijzende, is zijne toespraak vriendelijk en innemend. Zijne houding is bewonderenswaardig door ernst en bevalligheid. Nooit zag men hem eene enkele maal lachen; wel dikwerf weenen. Hij is slank van persoon; zijne handen zijn recht en lang; zijne armen schoon. Plechtig en verheven in zijne rede, is zijne taal eenvoudig en kalm. Hij is uiterlijk de schoonste van de kinderen der menschen.«

Keizer Konstantijn de Groote liet afbeeldsels van Gods zoon maken, overeenkomstig deze zorgvuldige beschrijving van Lentulus.

In de achtste eeuw, ten tijde dat S. Jan Damascenus schreef, waren de trekken van die merkwaardige afbeeldingen nog gaaf. Haar en baard geeft de brief van den proconsul te onbepaald op, wat de kleur betreft, want wijn kan bleek, goudgeel, rood of violet zijn. Damascenus geeft de kleur nauwkeurig op, alsmede die van het gelaat; de eerste donkerblond, naar het bruine zweemende, de andere met een zacht rood overtogen. Bovendien verklaart Damascenus, gelijk Lentulus, dat Christus uitmuntte door schoonheid; en de eerste berispt op strenge wijze de Manicheërs, die eene tegenover gestelde meening poogden te verbreiden.

Christus dan, in den vorm van Adam verschijnende, nam trekken aan, volmaakt gelijk die der H. Maagd. In het westen, werd Christus dan ook eene eeuw na Damascenus steeds aldus afgemaald.

S. Anscharus, Aartsbisschop van Hamburg en Bremen, die Christus in een visioen aanschouwde, beschrijft hem als hoog en slank, gekleed in de gewone dracht der joden, met zeer schoon gelaat, waar de luister der Goddelijkheid als eene vlam uit de oogen straalde, terwijl de stem des Zaligmakers zacht en troostrijk klonk.

Uit deze berichten, welke sinds de eerste Christen tijden onverzwakt tot ons gekomen zijn, ontwaart men, hoe uitstekend Dante op de hoogte is, als hij van het gelaat spreekt, dat meest op Christus gelijkt. Daarin ligt tevens een nieuw bewijs, dat de geleerdste mannen in eene reeks van eeuwen geenszins aarzelden de persoonsbeschouwingen des Zaligmakers als juist aan te nemen; terwijl ook nergens betwijfeld wordt, dat het voldoende was, die te kennen om zich het portret der Moeder Gods voor den geest te stellen.

Dante vereerde de H. Maagd op weergalooze wijze: Na haar overal in zijne werken gehuldigd te hebben, besluit hij die verheerlijking in den laatsten zang van »*Het Paradijs*« met Haar het betooverend lied te wijden, dat de bewondering van alle geslachten, sinds de XIVde eeuw, heeft geeischt. Daarin legt hij eene volmaakte belijdenis jegens Maria af, welke slechts kan spruiten uit het krachtige hart van den zoon, die zijne Moeder met onuitbluschbare liefde vereert.

Deze eerbiedige genegenheid van den grooten man

zal ieder natuurlijk toeschijnen, die overweegt, hoe Dante aan zijn Zaligmaker gehecht was. Tot de tallooze blijken hiervan behoort de volstrekt eenige wijze, waarop hij 's Heeren naam in de versen gebruikt. Er zijn in het Italiaansch zeer vele woorden, welke op *Cristo* rijmen; maar nooit laat Dante één hiervan toe. Hij kent niets of niemand waardig om maar den geringsten schijn te erlangen van eenige overeeenkomst met Christus. Daarom vindt men in *De Komedie*, dat op Christus uitsluitend Christus rijmt, en dewijl dit, door de terzine, altijd driemaal moet geschieden, is het steeds welluidend en plechtig als een driewerf heilig.

Dat zulk een man zijne uitgebreide wetenschap te hulp riep om het portret der H. Maagd te ontdekken, en dat hij het met vreugde begroette in het beeld van den Goddelijken Verlosser, is natuurlijk, stichtend en versterkend.

Mr Joan Bohl

8 April '86

Eine Kunstreise durch das Frankenland. Von *Heinrich Detzel.* Wurzburg, Woerl.

Dit kunsthistorisch geschrift heeft in zooverre eene apologetische strekking, als het de bewijzen levert, dat het in 't Frankenland eenig en alleen het initiatief van den Katholieken geest was, die de Godshuizen bouwde en versierde. Zooals men weet, tracht de niewere kunstgeschiedenis, als zij door niet-Katholieken geschreven wordt, de onloochenbare verdiensten van den Katholieken geest te ontkennen. Met eene ongemeene kennis van zaken en zeer gedetailleerd maakt de auteur ons opmerkzaam op den verrukkelijken goudglans der altaren, de heerlijke kleurenharmonie der schilderijen, de oude glasschilderijen, de schoone tapijten met al den gloed en pracht der kleuren, de rijke polygromeering der gewelven, eindelijk op de verrukkelijk fraaie kerkgewaden. Op deze wijze geeft hij ons een beeld der Oud-Duitsche Katholieke kunst, en toont ons hoe deze buiten de Kerk noch door de toenmalige wereld, noch door de tegenwoordige kan verschaft worden, ondanks alle wereldtentoonstellingen, schilderij-kabinetten, museums en schouwburgen. Nurnberg vooral was eene stapelplaats van middeleeuwsche kunstwerken. Wat echter deze stad in zoo hooge mate van alle andere Duitsche steden in de middeleeuwen onderscheidde, dat was hare godsdienstige gezindheid, die aan een overgroot aantal voortreffelijke voortbrengselen der religieuze kunst in alle takken, het aanzijn gaf. En dit zeldzame schouwspel van heerlijken bloei in kunst en wetenschap gaf de Reichsstadt Nurnberg tot de reformatie, met andere woorden zoo lang de bezielende geest der Katholieke Kerk aanwezig was. De kunst stond toenmaals in het nauwst verband met de Kerk en zoovele gedenkteekens der Kunst uit dien tijd, bezit geen tweede stad in gansch Duitschland als Nurnberg. Al neemt de beschrijving der Nurnberger kunstwerken de grootste plaats van het boek in, zoo worden toch ook Ahausen, Schwabach, Bamberg, Heilsbronn, Ansbach, Rothenburg en Dünkelsbühl meer of minder besproken — alzoo alle plaatsen, die in de kunstgeschiedenis op een zekeren rang aanspraak maken. Detzels werk is een soort statistiek der overgebleven kunstgewrochten. Voor de iconographie en de heiligenvereering in die gewesten bevat het onschatbare aanteekeningen. Voor kunstvrienden is het hoogst belangrijk en aanbevelenswaardig.

Dr. L. v. H.

Commentarium in Facultates Apostolicas quæ Episcopis nostris concedi solent. Auctore *A. Konings*, C. SS. R. Benziger. London, Burns.

Niet alleen voor de geestelijkheid van Amerika, maar voor alle geestelijken met zielezorg belast, in welk land der wereld ook, is het genoemde boek een allernuttigst werk, in vele moeielijke gevallen.

De eerste aflevering van **het Lijden en Sterven van onzen Heer Jesus Christus** door *H. J. H. Ruscheblatt* is verschenen.

De titel, de naam van den schrijver, de nette druk noodigde ons dringend de tachtig bladzijden te lezen.

Wij werden niet teleurgesteld.

Als de elf afleveringen, die volgen zullen, aan de eerste zusterlijk aansluiten dan zal elk Katholiek hart den bewerker mogen zegenen voor zijn arbeid. Wij duchten niet dat »het overschoone boekje« van Pater L. de la Palma veel van zijne schoonheid verliezen zal. De Heer Ruscheblatt weet gezonde van ongezonde, smakelijke van smakelooze ascesis te onderscheiden; de toepassingen wauwelen niet, zij zijn kort en kernachtig. Om »het ruim gebruik van de nieuwe Schriftuurverklaarders«, dat door den schrijver gemaakt moet worden, behoeven wij geene verwringing, geene verkeerde opvatting, geen *misbruik* van bijbelteksten te vreezen. De geest van den lezer zal niet van den bovenkant der bladzijden naar beneden worden getrokken door een ballast van geleerde noten. Zonder inspanning en met warme belangstelling volgt men deze Lijdensgeschiedenis van den eersten tot den laatsten regel. De Oud-Leeraar doet onze moedertaal geen oneer aan; hij schrijft zooals te verwachten was, eenvoudig, zuiver, vloeiend Hollandsch.

Zijn arbeid *moet* de Katholieken opwekken »tot eene werkdadige Liefde,« de Moeder des Heeren, die ook onze Moeder is,« kan over het eerbewijs tevreden zijn, de »rustende Pastoor« mag overtuigd zijn, dat hij in hooge mate »voor de eer van God en voor het geestelijk welzijn zijner Katholieke landgenooten werkzaam« is.

Zal het boek *vele* steenen bijdragen voor den opbouw van een R. K. Gasthuis? Wij hopen het met den liefdadigen schrijver. Die hoop moge ijdel zijn of niet, wie het stichtelijk en degelijk werk leest en vooral overweegt, zal opkomen tegen de nederige verklaring in het »Voorbericht« neergelegd: »het is niet veel, wat ik geven kan.«

H.

Uit onze prototypographie.

Door den archivaris van Utrecht, Mr. S. Muller Zoon werd een fragment gevonden, van een Franschen Donatus, tot schutblad dienende voor een H. S., waarin de eigendomsbrieven van het klooster van St. Cecilia

vervat zijn. Hij zond die bladen aan den Heer P. A. Tiele, die ze aan den geleerden Bibliothecaris der Kon. Bibl. Dr. M. F. A. Campbell zond, »om er uit te leeren wat er uit te leeren is.«

Deze deelt nu in No. 8, loopenden jaargang, van den *Spectator*, zijne bevindingen daaromtrent mede. Het stukje — dat ik ook de eer gehad heb bij den Heer Campbell te zien — bestaat uit 8 bladzijden, gedrukt met de letters van den Spiegel onzer behoudenis. Die letter is hier nieuw. De heer Campbell trekt uit dezen vond het besluit, dat de Utrechtsche prototypographie ook Fransch heeft gedrukt, evenals Latijn en Nederlandsch. Dit is het eerste en zeer merkwaardig geval, dat die stelling van den Heer C. bewijst. Misschien komen er later nog meer voor den dag. Wij willen het hopen! Met de mededeeling dat dit fragment nooit voor schoolgebruik heeft gediend, besluit de Heer Campbell zijn interessante en alleszins lezenswaardige mededeeling.

N. B.

Der Dom zu Mainz, Geschichte und Beschreibung des Baues und seiner Wiederherstellung. Von Dr. *Friedrich Schneider.*

Wie zou er in Duitschland al meer de ware man zijn om eene volledige Monographie van den Mainzer Dom te leveren dan wel de Mainzer Dompräbendat Dr. Friedrich Schneider, wiens pen reeds zooveel uitstekends op Katholiek Duitsch kunstgebied heeft geschreven?

Niet slechts alles wat er voortreffelijks in de oude drukwerken was op te sporen, is hier met oordeel en en smaak bevestigd, ook oorkonden en akten, welke tot nog toe onaangesproken waren gebleven, hebben nu het hunne bijgedragen om deze Monographie ook tot meest volledige te maken, even als zij onder alle andere opzichten verre weg de beste en de schoonste is. De tekst beslaat 20 vel folio. Zes en zestig afbeeldingen en 10 Kopertafelen verrijken dit prachtige werk. Het is verschenen te Berlijn bij Ernst und Korn.

Wat de Monographie van Dr. Schneider voor ons Nederlanders nog bijzonder belangwekkend maakt, is het roemvol feit dat de kunstrijke, herstelling van den alouden Mainzer Dom het werk is een Nederlandschen kunstenaar.

Mededeelingen.

PHILOLOGIE.

Prof. Dr. P. Willems, te Leuven, heeft, volgens het *Volksbelang*, een »spraakkunst« (klank- en vormleer) onder handen der Nederfrankische dialecten in Holland en België«. De Friesche en Saksische dialecten, in Noord- en Zuid-Nederland gesproken, zullen bovendien in dit werk met de Frankische dialecten vergeleken worden. Prof. Willems heeft 390 dialecten-kenners tot medewerkers.

De Japansche taal en de latijnsche drukletters. Om een einde te stellen aan de twisten onder de Japansche geleerden over de waarde der letters, heeft het Japansche gouvernement de beslissing genomen, de Romeinsche letters voor afschriften en en overschrijving in te voeren. Eene commissie, samengesteld uit vier Japanners en twee Europeanen is belast met de uitvoering van dit besluit. Zij is volkomen geslaagd en heeft reeds een Japansch woordenboek met romeinsche letters gedrukt, uitgegeven. Ook is verschenen de eerste aflevering van *Romaji Zasshie*, een Japansch tijdschrift doch eveneens met Romeinsche letters gedrukt. Deze voor de Japansche beschaving belangrijke nieuwigheid verspreidt zich met den dag meer en meer. De *Romaji Kaï* of vereeniging om de latijnsche letter in de Japansche schrijftafel in te voeren, telt reeds meer dan 3000 leden.

Vondel in Nieuwe Spelling. De nieuwe uitgave van *Vondel*, die door prof. Alberdingk Thym wordt bezorgd, zal in *hedendaagsche spelling* verschijnen. Er is hier sprake van een beginsel door den heer Thym aangenomen en als zoodanig is deze nieuwe uitgave inderdaad van bijzondere beteekenis. Op Van Lennep's uitgave kan deze het een en ander voor hebben: de tekstcritiek kan beter zijn, maar vooral kan de punctuatie heel wat verbetering ondergaan. We hebben alle redenen om te vermoeden, dat dit werkelijk het geval zal wezen.

ARCHEOLOGIE.

Bij het Erechtheion. Voor weinige weken was Athene in verrukking en vooral de archeologen waren verheugd over nieuw gevonden beeldhouwwerken van hooge waarde. Op een diepte van twee meter onder den bodem aan de Zuid-Oostelijke zijde van het *Erechtheion* heeft men een nieuwe reeks gesteenten met opschriften, eenige kolommen en bovendien een menigte zeer fraaie beelden, voorstellende vrouwelijke godheden, gevonden. De archeologen zijn van gevoelen, dat zij op dezelfde plaats nog meer andere beelden zullen vinden, omdat alles aantoont, dat ze daar, ten einde ze voor vernieling te bewaren, met zorg begraven zijn. Men gelooft, dat deze beeldhouw-werken geborgen zijn ten tijde van den Perzischen oorlog, d. i. lang voor den tijd van Phidias.

De Vereeniging voor Geschiedenis en Kunst te Rotterdam. Sedert de laatste dagen van Maart jl. heeft de Vereeniging voor geschiedenis en kunst den kunstliefhebbers te Rotterdam een dienst gedaan, welke waarlijk lof verdient. Zij heeft namelijk *den schat van hare oudheden en kunststukken* uit de beperkte lokalen boven de Beurs in een groot perceel aan de Nieuwe Haven overgebracht, waar zij den bezoeker voor de kleine uitgave van 25 cts. toestaat, om zich naar hartelust in den kunstroem onzer vaderen te verlustigen.

Nieuws over de Cyclopische muren en een voorhistorisch Paleis. Dr. Schliemann bevond zich in den zomer van het vorige jaar, na de onder zijn leiding geschiede opgravingen op de Akropolis van Tiryns, in Engeland, en was bezig met het samenstellen van de verkregen uitkomsten, toen de tijding

kwam, dat door den architect Dr. Dörpfeld, dien Schliemann te Tiryns had achterlaten, nieuwe ontdekkingen waren gedaan en van zulken omvang en van zoo groot belang, dat zij een nieuwe bewerking van Schliemanns boek noodzakelijk maakten. Bij elk probleem van gewicht, dat den oudheidkundige in de bouwvallen van Tiryns bezig hield, hadden zich nieuwe gezichtspunten voorgedaan.

De zoogenoemde Cyclopische muren werden tot nu toe beschouwd als vervaardigd van ruwe, onbehouwen steenen, die zonder eenig verblindingsmiddel samengevoegd waren en slechts door hun eigen zwaarte in evenwicht gehouden werden. Dit was ook nog de meening van Schliemann en Dörpfeld nà de opgravingen van 1884. In Mei 1885 vermoedde Dr. F. Adler reeds — en dit vermoeden werd in den zomer van dat jaar door de opgravingen van Dörpfeld en zijn helper, Dr. Kawerau, uit Berlijn, bevestigd — dat bijna in alle Cyclopische muren, zoowel in die van het paleis als in die van de citadel, een soort leem den dienst van kalk gedaan had, die later opgedroogd, door regen weggespoeld en ten slotte nagenoeg geheel verdwenen was. Ook dat ruwe, onbehouwene der Cyclopische muren heeft bij nauwkeuriger toezien voor de uitdrukking »ruw bewerkt« moeten plaats maken.

De galerijen in de bovenste muren van de citadel werden tot nu toe verklaard als dienende om den belegerden gelegenheid te geven, op bedekte wijze den rand der lagere muren te bereiken en van daar de belegeraars te bestoken. Dörpfeld legde zich na de opgravingen van 1884 nog bij deze meening neder. In 1885 werd echter ontdekt, dat deze galerijen toegang geven tot gewelfde voorraadkamers in de muren, zooals ook in de bouwvallen van het oude Carthago en andere phenicische koloniën op de noordkust van Afrika het geval is, terwijl zij in niet-phenicische bouwwerken geheel ontbreken.

Ook is door de werkzaamheden van 1885 nog aan het licht gebracht, dat de muren van de citadel en het vóórhistorisch paleis in denzelfden tijd moeten gebouwd zijn. De soort van materiaal, die gebruikt is, en de afwisseling, die in het gebruik van bergsteen en van in de zon gedroogde steen bestaat, leveren hiervan het bewijs.

Wat de versiering van het paleis betreft, zoo bleek dat op de muren aan de binnenzijde boven een laag kalk werd aangebracht, waarop de vóórhistorische schilder zijn schilderingen *alfresco* ontwierp. Deze zijn van de muren losgeraakt, op den grond gevallen en, door andere voorwerpen beschermd, tot onzen tijd bewaard gebleven. De vijf kleuren, wit, zwart, blauw, rood en geel, die gebruikt werden, zijn buitengewoon frisch en levendig gebleven.

Een belangrijk werk wordt op kosten van het keizerlijk Russische oudheidkundige genootschap te St. Petersburg ondernomen. De Grieksche en de Latijnsche opschriften aan de noordelijke oevers van de Zwarte Zee, worden thans verzameld door den heer Latyschew, die zich reeds als man van gezag op dit gebied heeft doen kennen. Het eerste deel behelst 245 nummers, en daarvan worden honderd thans voor het eerst openbaar gemaakt.

Onder de totdusver onuitgegevene zijn vooral het oudste van alle Grieksche opschriften uit die streken en verder drie opschriften uit Olbia aan den Borysthenes of Dnieper van belang. Een tweede verdienste van Latyschew is, dat hij ook de reeds vroeger uitgegeven opschriften met de oorspronkelijke opnieuw heeft vergeleken en menige fout daarin heeft verbeterd.

De oudheidkundige Fabricius heeft in de laatste zitting van het archeologische genootschap te Berlijn eenige nadere bijzonderheden medegedeeld over de ook door ons vermelde ontdekking der overblijfselen van eene stad uit de oudheid, in de nabijheid van Pergamum.

Na eene inleiding over de topographie van de streek tusschen Pergamum en Adramyttion, die zich door graniet en dennenbosschen van het rondomliggende gebied met kalksteen en pijnboomen onderscheidt, sprak dr. Fabricius over de overblijfselen der stad, die hij met Conze in de nabijheid van het dorp Aschaga Beiköi ontdekt had. Deze hebben een omtrek van ongeveer 1500 meters en liggen op een heuvel, die naar het noorden steil, naar de overige zijden zacht afloopt. De stadsmuur is geheel ongeschonden; zoo ook een 16 meter hooge toren. Behalve een kleine akropolis aan de oostzijde, een schouwburg van 45 meter doorsnede aan den voet daarvan en de ruïnes van twee tempels ziet men slechts woonhuizen, welke er op wijzen, dat het stadje nog in den Romeinschen en Byzantijnschen tijd bewoond moet zijn geweest. Voor eene iets noordelijker gelegen stad uit laatstgenoemd tijdvak heeft men zeer vele bouwsteenen uit de oudere zusterstad gebruikt. Van den naam der stad waren geene sporen te vinden. Fabricius vermoedt, dat het de stad Trarion van Strabo is. Eindelijk werd in de nabijheid van den bergpas Teke Koï nog eene Byzantische vesting ontdekt, die op antieke fondamenten opgetrokken is.

Sedert eenigen tijd worden in den grond, waarop de Acropolis van Athene gestaan heeft, belangrijke opgravingen gedaan. Zoo heeft men tusschen het Erechtheion um en het Parthenon de grondslagen van den oorspronkelijken tempel van Athenei Polias blootgelegd, dezelfde die bij Herodotus vermeld wordt en door de Perzen verbrand werd.

De Papyrus-schatten van aartshert. Reinier.

Als de jongste mededeelingen van de *Wiener Presse* over de zoo belangrijke papyrus-schatten van den Oostenrijkschen aartshertog Reinier juist zijn (en er schijnt geen grond te bestaan, om aan de juistheid te twijfelen,) dan blijkt uit een deel van die rollen, dat eenige gebeurtenissen uit sommige tijdvakken in de nieuwe geschiedkundige werken geheel verkeerd zijn voorgesteld. Zoo b. v. wat betreft de geschiedkundige fabel van Amru's verbranding der Alexandrijsche bibliotheek. Geheel nieuwe feiten komen nu o. a. met betrekking tot de geschiedenis van den Islam, uit de oorspronkelijke en geheel gave documenten aan het licht.

Ook uit het Grieksche tijdperk zijn weder stukken aan het licht gebracht, ouder dan tot dusver bekend waren, en waarvan sommige letterkundig van de grootste waarde.

ASTRONOMIE.

Blijkens de mededeelingen van den admiraal Mouchez van de *Académie des Sciences* te Parijs, hebben de voortgezette onderzoekingen van den sterrenhemel, door middel van deHenry'sche photographische opnamen, weder merkwaardige en verrassende uitkomsten opgeleverd. Men heeft niet alleen sterren van de 16de grootte, maar nog veel zwakker lichtende waargenomen, die tot dusver nog geen menschelijk oog had gezien, en wel in den bekorten tijd van één uur. Verder heeft men in 2 uur photographieën verkregen, die niet alleen de kern van nevelvlekken van den Orionnevel, maar ook de anders niet waargenomen bijzonderheden van die vlekken doen zien. Zelfs het bestaan van talrijke nevelvlekken is langs bedoelden weg aangetoond, die door den sterksten telescoop tot dusver niet waren waargenomen. Deze vlekken komen op het negatief zoo dicht op elkander voor als de melkweg, zoodat men mag zeggen, dat de hemel ééne nevelvlek is. Als eens een Henry'sche toestel, in plaats van in de dompige atmosfeer van Parijs, tusschen de keerkringen of op een hoogen berg: b. v. op den Pie du Midi in de Pyreneeën, geplaatst wordt, wie weet, wat er dan nog ontdekt zal worden!

»Zon, sta stil.« De eigen beweging van de zon is onlangs door spectrale waarnemingen geconstateerd. Deze onderzoekingen behooren tot de fijnste in hare soort: uit dien hoofde zijn verscheidene groepen van sterren in verschillende jaren waargenomen, berekend, en heeft men als het gemiddelde de volgende uitkomsten verkregen: het eindpunt van de zonsbeweging, de zoogenaamde apex, ligt in het sterrebeeld van den Zwaan in de rechte opklimming 302 graden, afwijking 36 graden. De snelheid van de zon bleek daarbij gemiddeld 30.5 kM. in de seconde. De tot dusver langs anderen weg verkregen uitkomst, die het eindpunt van de zonsbeweging in het sterrebeeld van Herkules plaatst, vertoont dus een opmerkelijk verschil.

BEELDENDE KUNSTEN.

Toestand onzer Rijks-Academie van Beeldende kunsten in 1885. De Commissie van toezicht over die instelling geeft als haar overtuiging te kennen: in de eerste plaats, dat aan den hoogleeraar Stang in billijkheid het traktement toekomt, waarop hem uitzicht is gegeven, toen hij zich voor een eventueele benoeming beschikbaar stelde; in de tweede plaats, dat de hoogleeraren der Rijks-Academie, voor het meerendeel op gevorderden leeftijd tot hun werkkring geroepen, op een andere, meer gunstige regeling van hun pensioen aanspraak hebben en in dit opzicht dezelfde rechten kunnen doen gelden als hun ranggenooten aan de Rijks-Academie.

Opnieuw wordt door haar, in overeenstemming met de meest gezaghebbende deskundigen, op een meer rationeele regeling der prijskampen aangedrongen. Indien, gelijk zij vreest, die verlangde reorganisatie nog lang op zich moet laten wachten, dan geeft zij Z. M. in overweging om de door haar aangeduide verbeteringen in de bestaande regeling der prijskampen bij administratieven maatregel in te voeren.

Er wordt geschreven uit Bergen op Zoom: De beeldhouwer Antheunis alhier, is op eene dezer dagen gehouden openbare veiling voor enkele guldens in het bezit gekomen van een merkwaardig beeld. Het stelt voor: een bisschop, den marteldood tegemoetziende; aan zijne rechterzijde bevindt zich een engel, die hem den myter overhandigt. Dit beeld, in eikenhout bewerkt, schijnt afkomstig te zijn van het beroemde gestoelte in de R. K. kerk te Wouw. Volgens overlevering zou het te Oud-Gastel geruimen tijd onder den grond verborgen zijn geweest.

De bewerking – inzonderheid de uitdrukking van het gelaat — is bijzonder kunstig.

Het aantal bezoekers bij den beeldhouwer, waaronder vele vreemdelingen, is buitengewoon groot. Een bod van *f* 2000 moet reeds gedaan zijn.

Een verzameling van 160 portretten van Prinsen en Prinsessen van Oranje en Nassau, allen in uitmuntende drukken en zeldzaam fraaie exemplaren, die eerlang bij de firma Van Stockum & Zoon in Den Haag onder den hamer zouden komen, zijn door Z. M. den Koning voor een belangrijke som gekocht.

Atelier van beeldhouwwerk der HH. van Bossche en Crevels. Wij hadden de gelegenheid te zien in genoemd atelier een der beeldhouwwerken, die de St. Nicolaaskerk aan de Prins-Hendrikkade zullen versieren. Wij zagen het model van het Christusbeeld dat als midden van het roosvenster boven den middeningang zal prijken, omgeven van gebrand glas en de zinnebeelden der vier Evangelisten. Het beeld zelf wordt 2,5 M. groot en zal tegen den schelpvormigen, vergulden nis, wil het ons toeschijnen, allergunstigst uitkomen.

Grootsch en majestatisch, en toch louter goedheid en barmhartigheid is de Christusfiguur en houding. De Heiland, zittende op eene wolk, wijst met de rechterhand ten hemel, terwijl de linker vasthoudend rust op den bovenrand van het geopend boek dat schuins rechtsstaande op de linkerknie steunt en de Grieksche letters *Alpha* en *Omega* (ik ben het begin en het einde) den volke voorhoudt.

Het gelaat is in hooge mate ideaal en toch niet schraal aan menschelijkheid; meer dan adeldom, meer dan zielsgrootheid; eene ongestoorde, zelfbewuste, barmhartige heerschappij, waaraan alle begin en einde is onderworpen en zal moeten rekenschap geven, worden ons hier aanschouwelijk voorgesteld.

De draperieën zijn breed en los, zedig, eenvoudig en toch rijk.

De heer Van den Bossche om tal van groote werken al zoo gunstig bekend, zal met werken als dit ongetwijfeld tot nog hooger en roemrijker standpunt opklimmen.

BELLETRIE ENZ.

De New-Yorksche firma Webster & Co., de uitgevers der gedenkschriften van Grant, zullen in het volgende jaar eene levensbeschrijving van Leo XIII uitgeven, onder goedkeuring van den Paus, en door een der hoogste waardigheidsbekleeders van de Kerk geschreven. De eerste uitgave zal in het Latijn wezen; maar spoedig zullen vertalingen in het Italiaansch, Fransch en andere talen volgen.

Van de belangwekkende studie van Pater Van Meurs, *De vroolijkheid en het lachen*, is, bij de heeren Burns & Oates eene Engelsche vertaling verschenen onder den titel van *Joy and Laughter*, *bij V. M.*

Als jongste herinnering aan de viering van den gedenkdag waarop Jacobus Bellamy eene eeuw geleden stierf, verscheen te Utrecht bij den uitgever J. W. Leeflang, eene uitnemend geschreven schets van het leven en de werken van den Zeeuwschen zanger.

Bij Gebr. Luijt te Sliedrecht zou in de maand April, schreef men, het licht zien: *Het leven van Frederik Ruijsch*, door den heer P. Scheltema, arts te Sliedrecht. Een keurig afgewerkt portret van den vader der ontleedkunde zal aan dit werkje worden toegevoegd.

De levensbeschrijving van Henry Wadsworth Longfellow, door zijn broeder Samuel, is verschenen.

Het werk bestaat voornamelijk uit brieven van den dichter en uittreksels uit zijne dagboeken, en bevat vele zeer belangrijke bijzonderheden omtrent Longfellow's leven en werken, nog onbekende gedichten, enz.

De drie eerste afleveringen zijn verschenen van den Catalogus der Bibliotheek van Teyler, bewerkt door dr. C. Ekama, in het Fransch. De eerste aflevering behelst de encyclopaediën en de periodieke geschriften van wetenschappelijke lichamen; de tweede aflevering is gewijd aan anatomie, physiologie, ontwikkelingsleer, natuurlijke geschiedenis, enz.; de derde aflevering aan de zoölogie. Door de Erven Loosjes is de zeer duidelijke en wetenschappelijke beschrijving in keurigen vorm vervat. Dank 's heeren Ekama's arbeid, zullen de rijkdommen van Teyler's boekverzameling voortaan voor ieder, meer dan te voren, waarde krijgen.

De groote Astley-Cooperprijs, ter waarde van *f* 3600, zal in 1889 worden toegekend aan den schrijver der beste verhandeling omtrent tuberculeuse ziekten der beenderen en gewrichten. De prijsvraag moet in het Engelsch beantwoord worden. Iedereen kan naar den prijs dingen, zonder verschil van nationaliteit. De antwoorden moeten vóór 1 Jan. 1889 worden ingezonden aan *The Physicians and Surgeons of Guy's hospital* te Londen.

De academie van wetenschappen te Göttingen heeft voor dit jaar de belangrijke prijsvraag uitgeschreven van een zooveel mogelijk volledig overzicht en een critische beschouwing te leveren van de pogingen om de nationaliteiten van Europa, hetzij door werkelijke volkstelling, volgens de taal of door schatting op anderen grondslag numeriek te bepalen.

De keizerlijke Russische Academie van Schoone Kunsten wenscht den kunstsmaak van het Russische volk op te wekken door middel van ambulante tentoonstellingen van oude en nieuwe kunst, die zij in de verschillende provincie-steden van Rusland wil doen houden. Zij heeft dit plan aan het oordeel der Regeering onderworpen, en bij keizerlijke *ukase* is het onlangs goedgekeurd. De eerste dezer tentoonstellingen zal in den loop van dit jaar worden gehouden. De plaats waar daarmede zal worden begonnen, is nog niet met zekerheid bekend.

De Senaat der V. St. nam het voorstel aan om 250,000 dollars toe te staan, als bijdrage tot het oprichten van een monument in het nationale kapitool te Washington, ter gedachtenis aan wijlen Generaal Grant.

Door den Minister van Binnenlandsche Zaken is aan de Commissarissen des Konings in verschillende provinciën eene aanschrijving gezonden, in hoofdzaak van den volgenden inhoud:

»Het is meermalen gebleken, dat van tijd tot tijd wordt overgegaan tot slooping of herstelling van gedenkteekenen van vaderlandsche geschiedenis en kunst, zonder dat mij vooraf hiervan mededeeling wordt gedaan.

»Dit geeft mij aanleiding u te verzoeken de gemeentebesturen uwer provincie deze aangelegenheid in herinnering te brengen, met uitnoodiging aan de juiste nakoming van de deswege door u gegeven voorschriften de hand te houden.«

De dictionnaire des marques et monogrammes de graveurs, van G. Duplessis en H. Bouchot, bij Rc am, *librairie de l' Art*, te Parijs uitgekomen, is een ıandig, nuttig boekske, dat zeer welkom zal zijn. Het geeft niet al de naamcijfers en teekens van plaatsnijders, maar die welke het meest voorkomen. Het is dus een handboek voor hen, die eens een monogram op een prent willen nazoeken of vergelijken. Men vindt hier ruim 2500 teekens en naamcijfers; eene alphabetische lijst van de namen zal bij het 2e deeltje volgen. Bij de namen der kunstenaars zijn de noodige data in het kort gevoegd. Dat Renesse vermeld wordt met de bijvoeging: graveur — *qui chercha à contrefaire la manière de Rembrandt*, is minder juist; Renesse werkte zelf in den geest van Rembrandt, maar poogde hem niet opzettelijk na te bootsen. Het boekje is keurig net uitgevoerd en onmisbaar voor prentenliefhebbers.

Snelpersdrukkerij van Küppers & Laurey, Jansstraat Haarlem.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Eerste Jaargang, No. 10. Tweede Serie. 30 April 1886.

Dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen, kost per jaar, franco p. p. *f* 3,25: voor het buitenland *f* 3,75. Advertentiën kosten per regel 10 Cent. Groote letters, naar de plaatsruimte. Alles wat de Administratie betreft, gelieve men te zenden *franco* aan de Uitgevers **KUPPERS & LAUREY**, te *Haarlem.*

Alles wat de redactie betreft en alle boekwerken en Tijdschriften gelieve men *franco* te zenden aan den redacteur **J. W. BROUWERS** te Bovenkerk bij Amsterdam. Alle toegezondene boekwerken en Tijdschrijten worden vermeld.

Deus scientiarum Dominus est.

PONE CUSTODES FONTIUM.

INHOUD: Op Universiteitsgebied. — Bijbelstudie. De veritate historica Libri Judith etc. van D. Palmieri, *J. P. v. K.* — Les origines de la Civilisation moderne par Godefried Kurth. *J. Van den Gheyn.* — Jahresbericht des Görres-Gesellschaft zur Pflege der Wissenschaft. Prof. Dr. *Vermeulen.* — De Rijks-Universiteit te Utrecht bij haar 200-jarig bestaan. — Pilgerreise von Venedig nach Jerusalem und Rom. — Théodicée, thèses de métaphysique Chrétienne par Dr. *A. Dupont.* — Mededeelingen. — Inhoud van Tijdschriften.

Op Universiteits gebied.

De senaat van de Rijks-universiteit te Utrecht heeft in zijn vergadering van Donderdag 15 April ll. besloten naar aanleiding der viering van het 250-jarig bestaan der Hoogeschool het doctoraat *honoris causa* toe te kennen aan de navolgende heeren: P. A. Tiele, Bibliothecaris der Rijks-universiteit te Utrecht, in de Nederl. letterkunde. H. Was, pred. te St. Oedenrode, in de wijsbegeerte. A. G. van Hamel, hoogleeraar in de Fransche taal en letterk. aan de Rijks-univ. te Groningen, in de Ned. letterkunde. W. P. Ruijsch, Referendaris der afd. medische politie, te 's-Hage, in de Geneeskunde. P. C. Plugge, Hoogl. aan de Rijks-univ. te Groningen, in de Geneeskunde. J. E. van der Meulen, Lector in de Heelkunde aan de Rijks-univ. te Utrecht in de Heelkunde. F. E. Daubanton, pred. te Zwolle, W. Francken, id. te Rotterdam, en E. H. Lasonder kerkelijk Hoogl. a. d. Rijks-univ. te Utrecht, in de Godgeleerdheid. I. P. Sprenger Van Eyk Min. v. kol. en R. Fruin, Hoogl. aan de Rijks-Univ, te Leiden in de rechtswetenschap. R. P. Mees Az., lid v/d Tweede Kamer der St.-Gen., in de Staatswetenschap. F. J. van den Berg. Oud-Hoogl. aan de Polytechnische school te Delft, in de Wis- en Natuurkunde. K. W. Van Gorkom, oud-directeur der Indische cultures, te Baarn, in de artsenij-bereidkunde. P. J. H. Cuypers, architect te Amsterdam, in de Wis- en Natuurkunde.

Promoveerde aan de Utrechtsche Universiteit na verdediging van een academisch proefschrift getiteld: „*Het vermogen van kleedingstoffen om warmte door te laten*„ de heer Jan Adriaan V. Leuven, geb. te Aalten (Gelderland).

Bij beschikking van den Minister van Staat, is met ingang van 1 Mei aan dr. A. C. Oudemans Jzn., op zijn verzoek, eervol ontslag verleend als conservator bij het Museum van Nat.Historie te Utrecht.

Bevorderd tot doctor in de rechtswetenschap met academisch proefschrift „*de hoofdbeginselen van het zee-assurantie-recht.* (Historisch toegelicht) de heer H. J. D. D. Enschedé geboren te Haarlem. Bevorderd tot doctor in de rechtswetenschap aan de Rijks-universiteit te Leiden, de heer J. B. D. Tulleken (geb. te Nijmegen), met acad. proefs., get: *Eenige opmerkingen naar aanleiding der wet van* 3 *Januari* 1886 (*Staatsblad* no. 7).

Aan de Groningsche universiteit werd door den heer J. D. Hefting met goed gevolg het eerste natuurkundig examen afgelegd.

Bijbelstudiën.

De veritate historica libri Judith aliisque SS. scripturarum locis specimen exegeticum criticum *Dominici Palmieri* e Societate Jesu, Phil. et Theol. Doctoris et SS. Scripturarum Lectoris. [1])

Bij de dagelijks toenemende uitgebreidheid aller wetenschappen kan men het als eene zeer twijfelachtige aanbeveling beschouwen, wanneer iemand zich als leeraar, of ook maar ernstig beoefenaar van twee of drie studievakken aanmeldt. Wel speelt het *de omnibus aliquid*, met wat er bij hoort, in ons onderwijs eene ontzettende rol; onze arme jongens weten het! — maar de leeraar, de man der wetenschap in den waren zin, — dit heeft men toch begrepen! — moet in onzen tijd eene specialiteit zijn, een man van één vak. 't Is lang geleden dat Pic de la Mirandole alle geleerden van Parijs tot een redetwist kon uitdagen *de omni re scibili*, ja zelfs dat Mr. Willem Bilderdijk college gaf in dertien vakken.

Wij willen het dan ook niemand euvel duiden indien hij den titel van bovengenoemd werkje met eene soort wantrouwen heeft aangezien, bij de gedachte, dat we hier met een schrijver te doen hebben, die wel een *Phil. et Theol. Doctor* achter zijn naam voert, en zich op dat tweeërlei gebied een reeds lang gevestigden roem heeft verworven, maar die hier voor het eerst op geheel nieuw gebied voor de wetenschappelijke wereld optreedt. En men kan wellicht geneigd zijn den heer Alberts van eene onhandigheid te beschuldigen, wijl hij op den omslag van het keurig uitgevoerd bundeltje de titels en zelfs de aantallen bladzijden opgeeft van de meestal zeer lijvige boekdeelen [2]) waarin de Oudhoogleeraar van het Romeinsch College zich tot nu toe als een even oorspronkelijk als diepzinnig wijsgeer en Godgeleerde heeft doen bewonderen.

En toch schijnt ons dit hier ter plaatse eene verkeerde toepassing van een waar beginsel. Wáár is het dat *de omnibus aliquid* vooral in onzen tijd noodzakelijk *de toto nihil* met zich brengt, maar niet minder waar is het, dat er wetenschappen zijn, die uit haar aard andere wetenschappen onderstellen, en in de lucht moeten hangen, als zij den schijn willen aannemen op zich zelve te staan. Of dit het geval is met de Bijbelsche wetenschap? Meer dan met eenige andere. Aan moeizame studie en volhardenden ijver

---

[1]) Gulpen. M. Alberts en Zonen.

[2]) Men vindt daar opgegeven als volgt:

Ejusdem Auctoris sunt:

Institutiones Philosophicae vol. III; omnia exemplaria distracta.)

De Rom. Pont. Cum proleg de Ecclesia . . . . p. 706.
De Deo Creante et Elevante . . . . „ 800.
De Poenitentia . . . . „ 494.
De Matrimonio . . . . „ 428.
De Gratia divina actuali . . . , ... „ 556.
Animadversiones in recens opus de mente Concilii Viennensis, cum dissertatione P. Tedeschini . . . . „ 56.

geen gebrek! Wetenschappelijken zin en goede bedoelingen zelfs onderstellen wij gaarne, waar het tegendeel niet blijkt. En toch wat is er geworden van de hooggevierde Bijbelstudie bij onze Protestantsche broeders, sinds men het eenig vaste steunpunt der Katholieke geloofsleer verliet, om ieder zijns weegs op de »vrije wieken« van eigen onderzoek te drijven? En vooral sinds men zoo algemeen, òf roekeloos òf onbedacht, maar zeker zonder onderzoek de onmogelijkheid van het bovennatuurlijke, of zelfs van al het bovenzinnelijke, als een onfeilbaar leerstuk heeft voorgezet? Want op dit ééne valsch beginsel rust geheel de rationalistische Bijbelbeschouwing. Is men nl. eenmaal over deze wijsgeerige dwaling heen, dan blijft er werkelijk weinig meer over, dan geheel de H. Schriften, des Nieuwen zoowel als des Ouden Verbonds, als eene grillige samenflansing van volkswaan en bijgeloof, van ziekelijke droomen en fijngesponnen bedrog aan flarden te scheuren, — zoodat het in waarheid bevreemding wekt, hoe men op dát standpunt er nog zooveel tijd en moeite voor over heeft, om den oorspronkelijken tekst en den waren zin dier wonderverhalen uit te vorschen, of tot een dragelijk stelsel omtrent hun ontstaan te geraken. En, wat het ergste is, men verwaardigt zich niet van de hoogte zijner »wetenschap« een blik naar dien meer dan waggelenden grondslag te richten, maar bouwt er op voort als op eene vaste onaantastbare rots!

Ziedaar de Schriftstudie van wijsbegeerte en Godgeleerdheid losgerukt. En daarom juist begroeten wij met blij vooruitzicht deze »initia humilia« op Schriftuurgebied van den wijsgeer-Godgeleerde, — die overigens weldra door een der brieven van den H. Paulus, en naar wij hopen nog door veel meer zullen gevolgd worden. Want het is trouwens geen uitstapje ter verpoozing van andere studiën. Sinds verscheidene jaren heeft de geleerde schrijver, toegerust met al de wijsgeerige en Godgeleerde kennissen, die den Schriftbeoefenaar het ware pad moeten wijzen, en vooral met dien helderen, beginselvasten, dóórdenkenden geest, die in al zijne werken doorstraalt, zich aan de studie der H. Schriftuur gewijd, — als van het vak, dat in onzen tijd meer dan ooit de aandacht van den geloovigen geleerde moet trekken, bij de veelvuldige en vaak met beleid berekende aanvallen tegen de H. Schrift, die hij in zijne voorrede (of opdracht) met zoo levendige kleuren beschrijft. En zijne vroegere grondige studiën op aangrenzend gebied zijn ons juist de beste waarborg voor hetgeen hier te verwachten is, — niet alleen omdat wijsbegeerte en Godgeleerdheid voor Bijbelstudie een onberekenbaar hulpmiddel, of liever een onontbeerlijk vereischte zijn; maar tevens wijl al het vroeger geleverde ons wettigt om geen compilatiewerk, maar grondige, doorwrochte, en, voorzoover de oude waarheid het gedoogt, oorspronkelijke studiën te verhopen.

Zóó dachten we, om het zoo te noemen, *a priori*. Men schenke ons evenwel de moeite om uit het bundeltje zelf te bewijzen dat die verwachting niet te hoog gespannen was. Laten we liever den lezer uitnoodigen daarvan zelf de proef te nemen.

Slechts een woordje nog over den inhoud, — die in den titel maar al te onbepaald kon worden aangeduid. Het moet gezegd, dat de inhoudsopgave wel iets van mozaïek heeft. Ziehier:

1. *De geschiedkundige waarheid van het boek Judith* . . . . blz. 51.
2. *De voorspelling der* 70 *weken* . . . . » 61.
3. *De voorspelling van Jer. XXI*, 31—34 . » 115.
4. *De woorden van Petrus*, 2 *Petr. I*, 19 . . » 125.
5. *De lofspraak van Christus op Joannes*, *Matth. XI*, 7—11 . . . . » 129.
6. *Het tijdvak der Rechters* . . . . blz. 145—168.

Wie echter ooit een blik in Schrijvers vroegere werken heeft geslagen, weet dat iets anders dan gril of toeval bij de keuze dezer bonte stoffen heeft voorgezeten. P. Palmieri schrijft niet om te schrijven, maar om de wetenschap met de vruchten zijner studie te verrijken, en meent daarom met het volste recht zich de vrijheid te mogen veroorlooven, om uit velerlei onderwerpen die te kiezen, waar zijne navorschingen hem nieuwe gezichtspunten of klemmender bewijzen hebben aan de hand gedaan. Men vergunne ons ten voorbeeld een enkel staaltje aan te halen, dat reeds de eerste bladzijde ons aanbiedt. Het is eene opmerking, die tot nu toe aan alle schriftverklaarders ontsnapt schijnt te zijn, — maar die in de protocanonische profetie van Nahum eene bevestiging aanwijst van den inhoud van het deuterocanonische boek Judith, en tevens, in verband met de gegevens der Assyriologie, ook voor de tijdsbepaling zoowel der in het boek Judith verhaalde gebeurtenis als der profetie van Nahum zelve hare waarde heeft. Zij staat er bij wijze van stelling in deze woorden: *De volslagen nederlaag van het Assyrische leger die in het boek Judith verhaald wordt, is het onderwerp van de eerste godspraak van Nahum*, *I*, 7—*II*, 1. En na eene kernachtige verklaring van de plaats van Nahum, wordt het bewijs op blz. 7 met de rijke beknoptheid, die geheel het boekje kenmerkt, voor de hoofdzaak aldus samengevat:

Dit alles is in volkomen overeenstemming met de nederlaag van Olophernes:

a) *Een Assyrisch leger van ontzettende getalsterkte: Nah I*, 12; *Jud. II*, 7; *VII*, 2;

b) *Op de bergen in het land van Israël*: *N. I*, 9; *II* 1; *Jud. IV*, 3; *VI*, 10; *X*, 11;

c) *Op het onverwachtst verslagen*: *N. I*, 12; *Jud. XV*, 1; *vv.*

d) *en geheel en al vernietigd* : *N. II*, 1 ; *Jud. XV*, 1 ; *vv.*

e) *eene overwinning waarin ook de stam van Juda deelt*, — *na aan God gedane geloften*: *N. II*, 1 ; *Jud. IV*, 11, 12; *XVI*, 22;

f) *en die in plechtige feestviering herdacht wordt*: *N. II*; *Jud. XVI*, 24.

Doch genoeg. Wij bedoelden geene beoordeeling te schrijven, maar het verschijnen alleen van het belangwekkende bundeltje onder de aandacht te brengen van de geloovige beoefenaars der gewijde letteren. Wij zeggen *geloovige* beoefenaars, hetzij dan Protestant of Katholiek, — want de ongeloovige rationalistische school heeft het lang verleerd van Katholieke werken kennis te nemen. Zelfs wie van onzijdig standpunt hunne Bijbelverscheurende stelsels bestrijdt, wordt meestal met schouderophalen voorbijgegaan. Hoeveel te meer wie als P. Palmieri zich op Katholiek standpunt plaatst, »*met vooropstelling of vooronderstelling van de bewijzen der Christelijke Openbaring, welke bewijzen van deze bijzondere Bijbelvraagstukken*

onafhankelijk zijn, — en met onderstelling tevens van de bewijzen voor het Goddelijk gezag der Katholieke Kerk!« [1]) En zoolang men voortgaat a priori de loochening van het bovennatuurlijke als wijsgeerige grondstelling voorop te zetten, kan dat niet anders worden. Zoolang bestaat er niet eene klove, maar eene onmeetbare en onpeilbare afgrond tusschen geloovige en ongeloovige schriftbeschouwing, en gaan beide haars weegs, de eene ten leven, de andere ten dood, zonder ooit of ergens elkander te kunnen ontmoeten:

Ich wandre links,
Du wanderst rechts,
Damit wir nimmer
Auf unseren Pfaden
Einander begegnen.

Op ons intusschen, als Katholieken en verdedigers der geopenbaarde waarheid, rust in dezen een heilige plicht. Laten wij het zeggen met de woorden die P. Palmieri in zijne warme opdracht tot zijne leerlingen richt:

Daar ligt (in de tegenwoordige aanvallen tegen de H. Schriften) geene reden tot vrees voor den geloovige, die, steunend op de zekerheid zijns geloofs, alles als valsch erkent wat in strijd is met het Woord Gods. Maar de Godgeleerde, de verdediger des geloofs mag zich met dit eenvoudig geloof niet te vreden stellen. Men zou ongetwijfeld verraad plegen tegen de heilige zaak der waarheid, indien men wanen zou haar voldoende te kunnen verdedigen door die minachting alleen voor al het nieuwere, die sommigen (uit luiheid of jaloezie?) met zekeren ophef ten toon dragen. De plicht van den Godgeleerde is het, met dezelfde wapenen, d. i. met dezelfde wetenschappen als zijne vijanden toegerust, manmoedig in het strijdperk te treden, tot hulp bereid voor de in gevaar verkeerende geloovigen, die te midden van bittere vijanden der geopenbaarde waarheid hun leven moeten leiden, en niet zelden òf zich door hunne drogredenen laten verstrikken en medesleepen, òf bevreesd en wankelmoedig eene vriendenhand ten steun vragen. [2])

Het zijn behartigenswaardige woorden, in onze dagen meer dan ooit. Mogen zij bij velen weerklank vinden, — en moge de geleerde Schrijver in nog menige bundel als deze, ons op dien weg blijven voorgaan en voorlichten! J. P. v. K.

Les Origines de la Civilisation moderne par *Godefroid Kurth*, professeur à l'université de Liége. 2 vol. in 8o. de pp. XLVI—387 et 316—LIX. Louvain, *Charles Peeters*; Paris *Victor Lecoffre*. 1886. Prix: 12 fr.

Ziehier een der schoonste geschiedkundige boeken, die wij kennen en wij rekenen ons gelukkig het ter aandachtige lezing te mogen aanbevelen aan Professoren, Priesters en Katholieken, die gaarne de sociale zending der Kerk willen verdedigen tegen de verdwaalden, die haar lasteren en miskennen.

In dit boek hebben wij een grondig wetenschappelijk werk, de vrucht van langdurige en nauwgezette onderzoekingen, en tegelijkertijd een welsprekend pleidooi, dat, uit een vurig hart voortgekomen, in zulke edele tonen geuit wordt, dat wij meer dan eens aan de grootsche stem van Bossuet in *l'Histoire Universelle* en *La Politique tirée de l'Evangile* herinnerd worden. In één woord, het boek van prof. Kurth is evenzeer een onzer uitstekendste Hoogleeraren als een der meest toegewijde Zonen der H. Kerk volkomen waardig. Wij willen trachten deze overtuiging aan den lezer mede te deelen en geven daarom een vluchtig verslag van de voornaamste gedachten, die de schrijver heeft uitgewerkt.

In eene meesterlijke inleiding begint prof. Kurth aanstonds met eene definitie te geven van de beschaving en schroomt niet, om in onze materialistische eeuw, het begrip van beschaving heden ten dage zoo misbruikt, tot zijn ware beteekenis terug te voeren. De beschaving, zegt hij onverholen, bestaat in die vorm der maatschappij, welke haren leden de meeste gemakken aanbrengt om haar laatste doeleinde, d. i. God te bereiken. Indien dat werkelijk zoo is, welke maatschappij kan er zich dan op beroemen, dat zij deze groote taak zal verwezenlijken? Voorzeker heeft de menschheid haar niet gevonden in de oude maatschappij; want niettegenstaande onze bewondering voor het klassieke, voor de beschaving van Griekenland en Rome, moeten wij de machteloosheid van die beschaving erkennen. Alleen het Christendom heeft het groote vraagstuk opgelost, omdat het den mensch zijn ware bestemming geopenbaard heeft. Maar het heeft meer gedaan, en dat was trouwens ook noodig. Om het laatste einde van den mensch, wat de kennis en het bereiken ervan betreft, aan de wisselvalligheden der menschelijke gedachte en de zwakheden zijner natuur te onttrekken, werd de Kerk gegrondvest als een maatschappelijk gezag, dat bestemd is, om de ware beschaving van eeuw tot eeuw over te brengen. Het beginsel der beschaving is dus de harmonie tusschen de twee groote machten der maatschappij: de Staat en de Kerk. Is dit een utopie? Neen, sedert veertien eeuwen heeft de Kerk de Europeesche maatschappij tot de grootste, de schoonste en de gelukkigste onder alle andere verheven en het zou waarlijk van verblindheid getuigen, zoo men deze eer aan de Christelijke beginselen wilde ontzeggen.

Na deze fiere verklaring omtrent de beginselen, bestudeert prof. Kurth in de geschiedenis van het verledene de beschavende werking der Kerk en doet ons in een reeks van heerlijk geteekende schilderingen het ontstaan en de eerste opkomst der Kerk aanschouwen, haar worstelingen tegen het heidendom van het Romeinsche rijk, tegen het schisma van Byzantium en de barbaarsche koninkrijken van het Arianisme. Vervolgens maakt hij ons tot getuige van de ontluiking der Katholieke samenleving door geheel westelijk Europa in de VIde eeuw. Onder de weldadige werking der Kerk verandert de barbaarsche maatschappij

---

[1]) *praestituta aut praesupposita demonstratione factae revelationis Christianac quae demonstratio independens est ab his specialibus quaestionibus circa Scripturas, ac praesupposita quoque demonstratione Ecclesiae Catholicae"!*

[2]) *Non est profecto cur ab his sibi timeat vir fidelis, qui innixus certitudini suae fidei novit nonnisi falsum esse, quod Verbo Dei adversatur. At Theologus et propugnator fidei nequit hac simplicitate fidei esse contentus. Causam veritatis certe proderet qui censeret ejusdem defensioni satis consultum iri solo contemptu, quem quidam (pigrosne eos dicam an invidos?) ostentare gestiunt rerum omnium recentiorum. Theologum oportet iisdem armis h. e. scientiis, instructum, quibus hostes, in acie fortiter dimicare paratumque esse succurrere periclitantibus fidelibus, qui inter acerrimos revelatae veritatis osores vitam traducunt, quique non raro vel fallaciis irretiti abripi se sinunt, vel territi et nutantes amicam manum exposcunt, a qua confirmentur.*

langzamerhand van gedaante, totdat eindelijk het Christelijk beginsel door toedoen der Karolingische familie over de barbaarschheid zegeviert en de Christelijke idée in den persoon van Karel den Grooten zich in haar vruchtbare volheid begint te verwezenlijken.

Laten wij elk dezer schilderingen met enkele lijnen aangeven. Bij haar intrede in de wereld ziet de Kerk voor zich Rome en Germanië: de wereld met een voorgewende beschaving en de barbaarsche wereld. Met de kleuren van Juvenalis schildert prof. Kurth ons in het eerste hoofdstuk de schande en zwakheden der oude beschaving. Ziehier een korte schets. »Op het hoogste standpunt der maatschappij leefde een Keizer, die zich god maakte en die, met een kleine schaar uitverkorene, het paradijs der Romeinsche zaligheid bewoonde; het overige deel van het menschdom, voor altijd tot de hel van den zwoegenden arbeid en van allerlei weeën veroordeeld, putte zich uit door het vergieten van zijn zweet en bloed.«

Met de stift van Tacitus graveert prof. Kurth zijn mannelijke taal op de bladzijden van zijn tweede hoofdstuk en laat ons daar de Germaansche wereld zien, die het genot van het leven bewaart voor de minderheid, de sterken, en de weerlooze menigte der zwakkeren, in twee categoriën van slaven gerangschikt, verpletterde onder den last van den maatschappelijken arbeid: dit was een fondamenteele ongerechtigheid, die de wanorde in het openbare leven teweeg bracht en er den kiem van den dood in legde.

De schoone taal der kerkvaders en van Montalembert gebruikt Prof. Kurth om in zijn derde hoofdstuk de stichting der Kerk te beschrijven, die een schitterende tegenstelling vormt met de sociale onmacht der maatschappij in de oudheid. Wij zullen dit voor de juiste waardeering nog maar van die laatste bladzijde aanhalen: »In den boezem der aarde, te midden van de graftomben opgesloten en onder de bloedige striemen der vervolgers, had de jeugdige Kerk reeds uit haar schoot alle elementen voor een volledige beschaving getrokken, die voor alle individuëel en maatschappelijk leven harer leden toereikend was. Leerstellingen, wetgeving, hiërarchie, wetenschap, literatuur, kunst, dit alles bezat zij reeds als haar volstrekt eigen goed,zonder dat zij iets aan de overige wereld behoefde te ontleenen. Er was geen wijsgeerig, of maatschappelijk vraagstuk, waarvoor zij geen oorspronkelijke en levende oplossing aanbood. In één woord, omgeven door haar eigen dampkring vormde zij een wereld op zich zelve waarin een geheel ander menschdom leefde dan dat der Romeinsche maatschappij.« Dit menschdom moest noodzakelijkerwijze opgroeien op den ondergang der Romeinsche wereld, en weldra aan het hoofd der volkeren staan. Dit dubbele schouwspel ontwikkelt prof. Kurth voor onze oogen in het vierde en het vijfde hoofdstuk. Welke grootsche tafereelen? van den eenen kant zien wij Odoacer de insignatiën der keizerlijke waardigheid naar Constantinopel overbrengen — inderdaad een vernuftig gevonden fictie, maar die daarom niet minder den ondergang van het Romeinsche rijk getuigt; — van den anderen kant zien wij de Kerk in den persoon van den H. Leo den Grooten, die zich voor aller oog doet kennen als de ziel der algemeene beschaving en als gebiedster der wereld.

Intusschen sloeg de ure van strijd voor de opkomende kerk, en alvorens haar weldadig bestuur door de menschheid zou aangenomen zijn, gingen het Caesarisme van Byzantium, uitloopende in de scheuring van het Oosten, en het Arianismus, dat de menigten welke zich aan de Kerk onttrokken, met zich sleepte, nog gedurende drie eeuwen lang het ontluiken der beschaving belemmeren en Europa in het politieke heidendom en de onvruchtbaarheid der Ariaansche koningrijken terughouden.

Wij vinden de aantrekkelijke tonen van den schrijver *des moines d'Occident* en van Frederic Ozanam in de vier eerste hoofdstukken van het tweede deel, dat de geboorte der Katholieke maatschappijen afteekent als ook den staat der barbaarsche samenleving in de VI eeuw en de altijd toenemende werking der Kerk. Welke is die werking der Kerk op de barbaarsche wereld[1]) »au moment ou à peine sorti du néant il attend ses destinées?« »C'est« vervolgt prof. Kurth, »l'heure solennelle du commencement des choses. Les ténèbres du crépuscule couvrent encore la scène grandiose de l'histoire, mais l'Esprit divin flotte sur l'abîme. La matière sociale, confuse encore et informe tressaille, en se sentant fécondée par le souffle créateur. Sous l'aspect chaotique et monstrueux, que présente la société naissante, l'oeil voit se dégager insensiblement les formes riches et vigoureuses d'une création qui sera pleine d'ordre et d'harmonie. Déjà les sommets blanchissent au loin, pendant que les valleés restent encore dans la nuit. L'Eglise, les pieds dans la fange et le front dans la lumière vient de crier aux ténèbres le *Fiat Lux* de la civilisation moderne.« Inderdaad wij zijn weldra genaderd tot het uur, dat de Karolingische familie voor de geschiedenis geboren wordt, die providentiëele familie, welke de overwinning vertegenwoordigt van den Christelijken geest op de barbaarschheid. Prof. Kurth bekroont zijn schoon werk met een verhaal van den oorsprong en de opkomst dezer familie, van Pepijn van Herstal tot aan Karel den Grooten, in wien wij den waren grondlegger der nieuwe beschaving begroeten.

Want »toen de Paus op het hoofd van den Koning der Franken de keizerlijke kroon drukte, plaatste hij ook op het voorhoofd zelf van het Frankische volk het eervolle teeken der hoogste waardigheid. Het Pausschap voltooide plechtig onder de gewelven van Latranen het werk, dat drie honderd jaar vroeger bij den doopvont van Rheims begonnen was. Het drukte het onuitwischbaar teeken van het Christendom op een geheele natie en verkondigde tot in het aanschijn des hemels, dat deze natie zich jegens de Kerk verdienstelijk had gemaakt. Tegelijk gaf het aan het maatschappelijk leven zijn echt karakter, waarvan de Fran-

[1]) Welk is die werking der Kerk op de barbaarsche wereld? „Op het oogenblik dat zij nauwelijks uit het niet voortgekomen haar bestemming afwacht?" — „Het is" zoo gaat prof. Kurth voort, „het plechtig uur van de wording der dingen. De duisternissen die het aanschemeren van den morgen voorafgaan, bedekken nog het grootsche tooneel der geschiedenis, maar de Geest Gods zweeft over den afgrond. De maatschappelijke stoffe, nog verward en vormeloos, springt op, daar zij zich bevrucht gevoelt door den scheppenden adem. Onder den verwarden en monsterachtigen aanblik, die de opkomende maatschappij aanbiedt, ziet het oog onmerkbaar de rijke en krachtige vormen eener schepping, waarin alles vol orde en harmonie zal wezen. Reeds licht het aan op de bergtoppen, terwijl de valleien nog in den nacht gedompeld blijven. De Kerk met de voeten in het slijk en het voorhoofd in het licht, heeft der duisternis zoo even haar *Fiat Lux* der nieuwe beschaving toegeroepen."

ken de vertegenwoordigers in de wereld waren. Van dit standpunt gezien kan men zeggen, dat de krooning van Karel den Groote de geboorte was der nieuwe beschaving.« Wij zeggen het andermaal, het boek van Prof. Kurth heeft zijn aangewezen plaats in alle Katholieke bibliotheken: want allen vinden er hun nut. De geleerde, die de vijftig bladzijden vol bibliographische noten, als appendix aan het tweede boekdeel gehecht, doorslaat, zal onvoorwaardelijk de niet te loochenen wetenschap van den geleerden Professor van Luik erkennen en bewonderen.

Maar geen enkel geloovige zal zonder innige aandoening dit boek lezen, waarin voorzeker Prof. Kurth het beste deel van zijn hart heeft overgegoten: en wij voor ons, voor wien hij soms wel eenige bladzijden wilde blootleggen, wij kunnen getuigen, dat hij ons waarlijk, zoo als hij zegt, gegeven heeft al den ijver en goeden wil van een ziel, die zich voor den dienst der waarheid ten offerbrengt.

Leuven, 8 April. J. Van den Gheyn.

Jahresbericht des Görres-Gesellschaft zur Pflege der Wissenschaft. Bachem. Köln, 1885.

In genoemd verslag bevindt zich een voordracht van Prof. Dr. C. Krieg, door dezen, bij gelegenheid der IX. Algemeene Vergadering *over de godgeleerde geschriften van Boethius* gehouden.

Boethius, wiens veelbewogen leven, hooge geboorte en waardigheid, maar vooral tragische dood aller belangstelling wekt, heeft nog veel meer en veel hooger titels op de waardeering van den Katholieken geleerde. Boethius toch is niet alleen *de laatste Romein* door zijn wetenschap en karakter, maar hij is ook *de eerste Scholastiker*. Hij is niet alleen de man, die het tijdperk der Grieksch—Romeinsche beschaving sluit, maar die de eerste en voornaamste grondvester is der middeneeuwsche School. Zijn boek *de consolatione philosophiae* ontbrak van de 9de tot de 16de eeuw in geen school, in geen boekerij van klooster of domkerk; zijn werken over mathesis en physica waren niet alleen den geleerden Gerbert (later Paus), maar voor allen zonder onderscheid de bronnen, waaruit zij hun kennis schepten. Maar voor alles was Boethius degene, die de Grieksche wijsbegeerte voor het Westen toegankelijk maakte; hem dankten Alcuin en Scotus Erigena enz. de wetenschap van Plato en Aristoteles, vooral van Aristoteles.

Dit alles is buiten kijf, maar een andere vraag is deze: Bepaalt zich de invloed van Boethius bij de profane wetenschap, of is hij inderdaad de eerste scholastiker, die door zijn godgeleerde geschriften dien verbazenden invloed heeft uitgeoefend op de godgeleerde wetenschap der middeneeuwen? Met andere woorden, zijn de godgeleerde werken, die op zijn naam door de middeneeuwen werden vereerd, door bijna allen, ja zelfs door Thomas van Aquinen, werden verklaard en uitgelegd, werkelijk van Boethius? Of om de vraag zoo concreet mogelijk te stellen is Boethius een Heilige, die de Katholieke Kerk met recht de eer harer altaren waardig keurde, of is hij een heiden? Want inderdaad zoover ging hier het vóór en tegen; Boethius trof dit zonderling lot, dat hij, in verschillende diocezen, van Italië vooral, als Martelaar openlijk werd vereerd, terwijl hij aan de andere zijde der Alpen namelijk door de Duitsche geleerden, tot een heiden werd gemaakt.

[Als echter Prof. Dr. Krieg bladzijde 29 meent, dat wel geen tweeden schrijver zoo zeldzaam een lot trof, dan heeft hij wel niet gedacht aan de jongste geschriften van enkele zoogenaamde critici, wel geen Duitsche professoren, maar die toch in hun jeugd de Duitsche wetenschap [1]) van de lippen der Duitsche geschiedenis-kunstenaren hadden opgevangen. Of is het lot van een Joannes Gersen minder zonderling? Wordt ook hij niet in Italië vereerd, nog ten huidigen dage, terwijl hij niet eens een heiden zal geweest zijn, maar nooit bestaan heeft? De wetenschappelijke critiek heeft wonderen gedaan en doet zulke nog alle dagen, wonderen, waarbij die der historische legenden kinderspel zijn!]

Wie maar een weinig tehuis is in de geschiedenis der ketterijen van Arius, Nestorius, Eutyches enz. weet, hoe bij de strijdvragen over de leer der Drievuldigheid over den persoon van Christus het zwaartepunt lag in eene juiste terminologie, in een bepaalde beteekenis der woorden: *Wezen*, *natuur*, *persoon* enz. Dit is nu vooral de waarde der schriften, welke Boethius werden toegeschreven, dat daarin die metaphysische begrippen streng worden afgebakend. Doch niet alleen dit. De schrijver gaat niet alleen bij Plato, maar ook bij St. Augustinus in de school om *opitulante gratia divina idonea argumentorum adjumenta fidei*, *fundamentis sponte firmissimae*, *praestare*. Kortom op en top de eerste scholastiker, die van zijn taak ten volle bewust is en op de schouders van Aristoteles en Plato steunend, zijn reuzenarbeid begint; inderdaad in den besten zin des woords een Janus, die voor- en achterwaarts ziet en de brug is, die de oudheid met de middeneeuwen verbindt. — Maar nu de vraag: Is Boethius werkelijk de schrijver dier vijf theologische geschriften, welke op zijn naam staan?

Vroeger was daarover bij niemand twijfel, maar nadat in de laatste 100 jaren de Duitsche wetenschap tot het resultaat gekomen was, dat Boethius een heiden was geweest, kon hij natuurlijk die godgeleerde werken niet meer geschreven hebben. En niet alleen Protestantsche, ook Katholieke critici onderschreven, wat Teuffel zegt: »Ueber die vollständige Unechtheit jener (5. theolog.) Schriften kann heutigen Tages unter urtheilsfähigen nicht der leiseste Zweifel mehr sein.« En waarom was Boethius een heiden? In zijn boek: *De consolatione philosophiae* was geen enkele christelijke gedachte te vinden, dus . . . Men zou meenen, de christelijke middeneeuwen, die zoo vlijtig dat boek van Boethius lazen, moesten dit ook hebben opgemerkt en de zoo logische denkers ook tot zulk een besluit zijn gekomen. Neen, zoo meent men, daar zal wel een andere grond zijn van Boethius' auteurschap der godgeleerde geschriften te betwijfelen; daar zal wel een of ander nieuw bewijs uit handschriften zijn gevonden; het critisch gewapend oog der moderne wetenschap zal wel een en ander hebben ontdekt, dat de domme

---

[1]) Men versta met *Duitsche* niet *in Duitschland*. Ook *in Duitschland* zijn vooral in den laatsten tijd, getuige het *Görresblad*, mannen genoeg, die met die zoogenaamde *Deutsche Wissenschaft* den spot drijven.

monnikken der donkere middeneeuwen, bij den treurigen toestand der critiek in die dagen, niet in de verste verte vermoedden!

Vreemd genoeg, indien men de taktiek der moderne geleerden niet reeds lang kende, naar *handschriften* is volstrekt bij dezen strijd niet gevraagd geworden; men heeft met de gewone »*Gründlichkeit*«, geredekaveld over *stijl*, over *woordvorming*, daarover of de schrijver zulke of niet zulke uitdrukkingen had gebruiken kunnen, zoogenaamde »innere Gründe«, maar de *Handschriften* liet men rusten in het stof der bibliotheken. Een, één enkele kreeg in het hoofd aan handschriften te denken, hij dacht, er zou wel een dozijn handschriften van bestaan; inderdaad hij had gerust dat getal viermaal kunnen verdubbelen! In groote getale vinden zich handschriften in Italië, Duitschland, Oostenrijk, Frankrijk en Zwitserland; weinige zijn bekend uit Spanje en Engeland, maar de boekerijen dier landen zijn ook nog onontgonnen mijnen. De bekende handschriften nu gaat Prof. Dr. Krieger na en hij komt tot dit besluit: wij moeten op grond der handschriften, vier der geschriften *zeker* als echt aannemen; omtrent het vijfde zijn de acten nog niet gesloten, toch spreekt veel ook voor het auteurschap van Boethius ten aanzien van dit laatste werk.

Wij voor ons zouden na herhaalde aandachtige lezing van Krieg's bewijzen gerust durven zeggen; ook het laatste is zonder twijfel het werk van »*den laatsten Romein en eersten scholastiker*.

PROF. DR. VERMEULEN.

De Rijks-Universiteit te Utrecht bij haar 200-jarig bestaan.

De Senaat van Utrecht's Academie zou ook het tweehonderdjarig bestaan der Hoogeschool vieren op zijn manier, met aan eenige landgenooten, eershalve, den doctorsgraad toe te kennen. Of de Senaat bewezen heeft niet beneden de hoogte dier taak te zijn, dan wel ook nu nog behebt te blijven met aloude bekrompenheden mag blijken uit het volgende feit, dat wij hier willen vermeld hebben met dezelfde woorden die in *De Portefeuille* gebruikt zijn, in zijn nommer van 24 April«. Eene zaak verwondert ons, dat men Prof. Alberdingk- Thym, die meer dan een der thans levenden voor Vondel heeft gedaan en die de grondlegger werd der nieuwere Katholieke letterkunde, geen doctoraat in de Nederlandsche letteren aanbood, waarvoor hij steeds nuttig en ijverig is werkzaam geweest.«

Wij achten dat verzuim van dien Senaat eene onwaardige daad, die een smet werpt op het feest, en een onuitwisbaar merk van bekompenheid of schreeuwende onrechtvaardigheid achterlaat voor tijdgenoot en nageslacht.

Dat ook al een W. J. Hofdijk, dien zoo vele Nederlandsche letterkundigen op 27 Juni van dit jaar eene nationale hulde voorbereiden en van wien het Comité niet aarzelt te verklaren dat hij« in Epische en Lyrische zangen, bijzonder in zijne Balladen, zich een onzer voortreflijkste dichters betoond heeft, niet in aanmerking is gekomen bij den Utrechtschen Senaat vermindert in geenen deele die eerste schuld, maar voegt nu nog aan die eerste miskenning een tweede snood verzuim toe.

Uit den Haag werd aan *De Portefeuille* een stuk ingezonden waaraan hier de twee volgende volzinnen worden ontleend:« Eene nationale schrijfster als Gertruida Toussaint, een der grootste letterkundigen, die ons Vaderland ooit heeft bezeten, wordt op haar laatsten tocht door Regeering noch Kerk, Magistraat noch Gemeente gehuldigd!«

»Ik meen dat het de plicht is van het intellectueel Nederland om luide zijne afkeuring over deze houding uit te spreken en zich ten minste door dat woord van medeplichtigheid te zuiveren.«

Zal men dan ook, vragen wij, insgelijks luide, zijne afkeuring uitspreken over die houding van den Utrechtschen Senaat?

Pilgerreise von Venedig nach Jerusalem und Rom im Jahre 1883. Von *Carl Seché*. 2 Aufl. Aachen, Jacobi.

Reeds in den eersten tijd na de uitvinding van de boekdrukkunst vervullen onder de oudste werken de pelgrimsreizen,die de groote bedevaarts-steden der Christenheid, Jeruzalem en Rome, tot onderwerp hebben, eene groote rol. Verbazend rijk is de literatuur over het Heilige Land. Ook in onzen tijd vergaat geen jaar zonder dat het een of ander pelgrimswerk wordt geschreven. Vooral de bedevaartsgangen, die uit Munchen jaarlijks vertrekken, leveren bij voortduring meer of minder goede reisbeschrijvingen. Ook bovenvermelde brochure dankt haar ontstaan aan zulk een Beierschen pelgrimstocht. Evenals alle andere schildert zij het lief en het leed der Palestina-pelgrims, wekt bij den lezer belangstelling voor die heilige plaatsen op en spoort hem aan ze persoonlijk te gaan bezoeken. De kosten der reis van Munchen uit en terug tot Munchen, 2de klas, worden berekend op 1400 à 1500 Mark.

Mogen wij bij deze gelegenheid nogmaals de aandacht vestigen op het werk van pastoor van Etten: *Palestina, Het land der twaalf Stammen.* Het land geheiligd door J. C. 1ste Deel. Met kaarten en plannen.

Theodicée, thèses de métaphysique chrétienne, par Dr. *A. Dupont.*

Wij zijn gelukkig, zegt *La Controverse et le Contemporain*, de aandacht onzer lezers te kunnen richten op de tweede uitgave van de Theodicée van den geleerden Professor van Leuven. Alle de groote vraagstukken, van de Philosophie worden hier opgelost met die nauwkeurigheid, die bondigheid, en die duidelijkheid, welke men zich doorgaans slechts door vele jaren professoraat kan eigen maken. Op zekere punten van geschil tusschen de scholastische wijsgeeren, spreekt de schrijver bepaalde voorkeur uit, wat dezen en genen wellicht minder zal bevallen, maar alle zijne meeningen berusten gewoonlijk op degelijke gronden en altijd op voortreffelijke autoriteiten. Hij behoort tot de mannen, die begrijpen, dat de bewijzen voor de waarheden welke den mensch noodzakelijk zijn, niet meer behoeven te worden ontdekt, maar ontwikkeld en verdedigd. Ook hij kan herhalen met den Heiligen Hieronymus:

Doceo quod didici, non a me ipso, id est a praesumptione, pessimo praeceptore, sed ab illustribus Ecclesiae viris.«

Mededeelingen.

Bij den Duitschen Bondsraad is een wetsontwerp ingekomen tot vestiging van een leerschool voor Oostersche talen aan de Universiteit te Berlijn. Die zal geschieden in overleg met de Pruisische regeering, met dien verstande, dat het Rijk in de eerste kosten van vestiging niet meer dan 20,000 en in de jaarlijksche kosten niet meer dan 36,000 mark zal bijdragen; d. w. z. 2. de helft der geraamde kosten. Het voorstel is gegrond op de overweging, dat de toenemende betrekkingen tusschen Duitschland en Azië en Afrika uitbreiding van de kennis der Oostersche talen noodig maken. Aan de leerschool zal onderwijs gegeven worden in het Turksch, Arabisch, Perzisch, Indisch, Chineesch en Japansch; voor elk dezer talen zal een Duitsch leeraar met een inlandschen assistent worden aangesteld.

De *Osservatore Romano* te Rome maakt het volgende beroep openbaar, gericht aan de vereerders van den H. stichter der Redemptoristen, en verzoekt om verbreiding daarvan in de katholieke bladen.

Met den 1n Augustus 1887 is er voor het eerst een eeuw verloopen sedert den dood van den H. Alphonsus Maria de Liguorio, stichter van de Congregatie des Allerheiligsten Verlossers. Naar aanleiding van dit eeuwfeest is genoemde geestelijke Orde voornemens een zooveel mogelijk volledige verzameling van de brieven van den H. Kerkleeraar uit te geven. Hierom worden allen, die zich in het bezit van eenig schrijven van de hand des Heiligen bevinden, verzocht het oorspronkelijke daarvan te willen afstaan of minstens een authentiek afschrift daarvan te bezorgen. De welwillende overzenders van de gewenschte brieven worden nochtans verzocht, aan te geven: 1o den datum van den brief; 2o het adres aan wie hij gericht was; 3o of hij een eigenhandig schrift van den Heilige is òf slechts door hem onderschreven: 4o waar en bij wie zich eventueel het origineel bevindt. Inzendingen zijn te bezorgen aan den hoogwaardigen pater generaal-overste van de Congregatie des Allerheiligsten Verlossers, aan de St.-Alphonsuskerk te Rome, *via Merulane.*

De Italiaansche oudheidkundige Battaglini heeft in de moerasgronden der lagune onderzoekingen ondernomen, teneinde overblijfselen van het vóór-historische Venetië op te sporen. Hij heeft reeds een aantal wapenen en gereedschappen uit het »steentijdperk« gevonden, aarden potten en vazen, beenderen van menschen en dieren, alsmede overblijfselen van paalwoningen.

De bekende Palestina-onderzoeker L. Oliphant heeft aan den N. O. oever van het meer van Galilea de ruïnen van twee synagogen ontdekt. De eene, bij het plaatsje Kanef gelegen, is een totale ruïne; de muren van de tweede, te Khurbet Dar Aziz, staan nog ter hoogte van 9 voet en vertoonen een zeer eenvoudigen bouwtrant. De onlangs te Jerusalem ontdekte oude muur is thans tot over een lengte van 120 voet blootgelegd. Vele overblijfselen van het tiende legioen werden gevonden, o. a. een inscriptie op een 15 voet onder het oppervlak gevonden marmeren zuil.

Luit. Greely, de Amerikaansche Noordpoolreiziger, heeft, behalve het reeds vermelde verhaal van zijn tocht in het Noorden, ook een ambtelijk verslag daarvan gemaakt, met kaarten en afbeeldingen. Dit verslag wordt als een openbaar stuk voor rekening van den Staat uitgegeven en verspreid. De kosten van die uitgave bedragen ongeveer 21,000 *dollars.*

Luit. Greely, de Amerikaansche Noordpoolreiziger, heeft nu een werk uitgegeven over zijne veelbesproken expeditie. Het boek, getiteld: *Three years of Arctic Service* (drie jaren dienst in het Noorden), zag dezer dagen het licht in twee dikke deelen, met fraaie illustratiën.

Het bevat het belangwekkend verhaal der lotgevallen en ontberingen van Greely en de zijnen in het hooge Noorden, en is bewerkt naar Greely's dagboek, dat bijgehouden is tot op den dag vóór de komst zijner bevrijders.

Inhoud van Tijdschriften.

Archief van het Bisdom Haarlem, deel XIII, afl. 3. Limmen (Vervolg van blz. 319) L. Scholte, Pastoor. — Het Dominicaner-klooster te 's Gravenhage. Fr. A. J. Hoogland, ord. Praed. — Pastoors van Schagen. Chr. Philippona. — Mededeelingen. Oudewater, Geestelijken, Kloosters en geestelijke goederen. J. Putman. — Nog iets over Mundanus Wisscher. Chr. Philippona. — Maatregelen van vervolging tegen de Jezuïeten, Missionarissen in N. Nederland, 1719—22. A. v. Lommel, S. J. — Rapporten van baljuwen en andere staatsbeambten. Twee brokstukken van brieven. Oorkonden. (Vervolg van deel XII, blz. 160.) J. F. Vregt. — Alphabetisch Register.

Archief voor Nederlandsche Kerkgeschiedenis (onder redactie van J. G. R. Acquoy, H. C. Rogge en Aem. W. Wijbrands.) 1e D. Afl. 4. De Reformatie der Kerken in het Graafschap Lingen, door S. D. Van Veen. Adviezen betreffende het doopen van de kinderen der Roomschgezinden in de Gereformeerde Kerken te Groningen, medegedeeld door Mr. W. B. S. Boeles. — Overzicht van Geschriften betreffende de Nederlandsche Kerkgeschiedenis over de jaren 1884 en 1885.

Wij hopen spoedig ruimte te hebben om ook dit verdienstelijk Archief bij onze lezers van meer nabij bekend te maken.

De Publications de la Société **Historique et Archéologique** dans le Duché du Limbourg brachten haar XXII vol. die 570 blz. telt. 1. De leenen van Valkenburg, par Jos. Habets, vervolg van deel XXI. Blz. 3—395. Vooral zij nog gewezen op de volg. allerbelangrijkste documenten: Oorkonden en bescheiden van St. Odiliënberg, door M. Willemsen. — Inleiding: Blz. 412—443. — V. De Sancto Wirone, episcopo Ruraemundae in Gelria, commentarius praevius Joannis Bollandi bl. 443—465. — VI. Vita S. Wironis episcopi, auctore anonymo, ex schedis Wilhelmi Lindani, episcopi Ruraemundensis. — VII. De Plechelmo, episcopo Oldensalae et Ruraemundae in Belgio, commentarius praevius Joannis Bollandi. blz. 481—506. — VIII. Vita S. Plechelmi episcopi, auctore anonymo. Ex duobus Mss. Lindani et Wulpii, cum aliis collatis. Blz 516—523. — IX. De S. Odgero diacono, Ruraemundae in Belgio, commentarius praevius, auctore Joanne Bollando. blz. 523. — X. Vita S. Odgeri diaconi, auctore anonymo. (Ex. Ms. Ecclesiae Ultrajectinae. — En

verders: Variétés, Nécrologie en Diplômes et autres documents, 539—546.

Noord en Zuid. Taalkundig Tijdschrift. IX Jaarg. No. 2. Vragen beantwoord. A. v. H., X., Y., A., Red., H. v. B., L. S., B., V. en T., J. M. Acket Jr., — Let spelen. J. E. ter Gouw. — Tijdschriften. Bato. — Eene nieuwe paragraaf in de Nederlandsche spraakleer? F. F. C. Fischer Jr. — Absolute Naamvallen. J. Vercoullie. — Overzicht van Tijdschriften Saxo. — Middelnederlandsch. G. Lzg. — Naar aanleiding van „Vragen" J. van Boxmeer. Kritiek en Antikritiek. P. Kat — Pz., Lijst van boeken in November en December in Nederland uitgekomen.

Studiën, op Gods.-, Wet.- en Lett. Gebied 18de Jaargang Deel XXXI, Afl. 3. I. Het recht op het stuk van Lager Onderwijs, S. Van den Anker. — II. De Rijnwijcksche Orvalisten en hun abt Stephanus Henrion H. J. Allard. — III. Een Reus onder de wereldstroomen, R.

Stimmen aus Maria-Laach. IVes Heft. Die päpstliche Encyklika „Immortale Dei" vom 1 Nov. 1885. III. Th. Meyer. S. J. — Zur Geschichte des Domes der h. Helena in Trier. IV. Schluss. St. Beissel S. J. — Max Müller als Religionsphilosoph. II Schluss. A. Langhorst. S. J. — Die Erscheinungsformen des goldenen Schnittes und ihre Beziehung zur idealen Naturauffassung I. Erich Wasmann. S. J. — Ist Voltaire todt? I. W. Kreiten. S. J. — Recensionen. — Empfehlenswerthe Schriften. — Miscellen.

Le Muséon. L' immigration malaise dans Madagascar a-t-elle précédé ou suivi l' introduction de l' hindouisme dans Java. Aristide Marre. — II. Etudes sur la numismatique gauloise des commentaires de César. C. A. Serrure. — III. La Civilisation de l' humanité primitive et la Genèse. C. De Harlez. — IV. Vues théosophiques d' Avicenne. A. F. Mehren. — Les doctrines cosmogoniques et philosophiques d' l' Inde. Charles Schoebel. — VI. Les castes en Egypte. Dr. A. Wiedemann. — VII. Description de la Chine occidentale. M. Gueluy. — VIII. Les „Autos" de Gil Vicente. Ducarme. — IX. Chronique Scientifique. — X. Comptes-rendus.

Annales de philosophie chrétienne. Avril. Les puissances intellectuelles de l'âme, par J. Gardair. — Des devoirs des écrivains catholiques dans *les controverses contemporaines*, par De Smedt. — De la Pensée; des réflexions, par C. Charaux. — De la connaissance du monde extérieur, par G. Lechalas. — Le dogme de la déchéance primitive et l'évolution de l'humanité, par J. Lefebure. — Analyses et critiques. — Revue des Revues.

Revue catholique des Institutions et du Droit. Avril. I. Les origines de la civilisation moderne, par M. G. Kürth et Aug. Onclair. — II. Jeanne-d'Arc et la régénération de la France (fin), par A. Desplagnes. — III. Les Magistrats en face de la loi du divorce (fin), par un abonné. — IV. De l'influence du christianisme sur le droit international (fin), par Louis Olivi. — V. Caractère juridique et vicissitudes du droit de propriété littéraire et artistique (1er art.) par le docteur Wladimir Pappafava. — VI. Mélanges, par Claudio Jannet. — VII. Chronique du mois, par Pélisson. — VII. Bibliographie, par A. Desplagnes.

Controverse (la) et le Contemporain. Avril. I. Théorie du libre arbitre, par M. l'abbé Elie Blanc. — II. Les origines du christianisme et la philosophie stoïcienne, par P. Rodillon. — III. Essai sur le caractère et les œuvres d'Antoine Godeau, par A. De Valon. — IV. Le Coran, par J. Forget. — V. Le cardinal Pie, par le Cte H. De l'Epinois. — VI. L'influence anglaise à Madagascar par les missions protestantes et les moyens de la combattre, par R. Postel. — VII. Les églises uniates, par le R. P. Rattinger. — VIII. La persécution de Gallus et celle de Valérien, par P. Allard. — IX. Correspondance. — X. Bibliographie.

Revue des Questions historiques. 1e Avril. I. Etude critique sur l'authenticité du Pentateuque, par F. Vigouroux. — II. Les éléments de la diplomatique pontificale, par le Cte De Mas Latrie. — III. Le royaume d'Arles et de Vienne et ses relations avec l'Empire, de la mort de Frédéric II à la mort de Rodolphe de Habsbourg (1250—1291), par P. Fournier. IV. — Les tentatives d'évasion de Marie-Antoinette au Temple et à la Conciergerie, par L. Lecestre. — V. Mélanges: Vingt-cinq années du XVIe siècle, par G. Grandy. — M. Havet et les origines chrétiennes, par P. Allard. — VI. Courier allemand, par le docteur Le Pastor. — VII. Courrier du Nord, par E. Beauvois. — VIII. Courrier russe, par le R. P. Martinov. — IX. Courrier anglais, par G. Masson. — X. Chronique, par M. Sepet. — XI. Revue des recueils périodiques, par Fr. De Fontaine. — XII. Bulletin bibliographique.

Revue du Monde catholique. 15 Avril. I. La jurisprudence sur le mariage des prêtres, par A. Robinet de Cléry. — II. La situation actuelle de l'Espagne, par Urbain Guérin. — III. Les œuvres catholiques à l'étranger, par Ern. Michel. — IV. Les dernières publications de philosophie morale et d'économie politique, par A. Rondelet. — V. Revue des questions scientifiques, par J. d'Estienne. — VI. Le roman d'un jésuite, par G. Beugny d'Hageruc. — VII. Revue littéraire, par Léonce de la Rallaye. — VIII. Cronique générale, par A. Loth. — IX. Memento chronologique, par Ch. de Beaulieu.

Revue générale. Avril. I. La monarchie de Juillet, par Woeste. — II. Bluette, par Ch. Droupy. — III. Encore la question des cimetières, par M. P. Sacy. — IV. Des droits historiques du Portugal sur l'Afrique, par J. Jooris. — V. De Varsovie à Moscou, par H. Hoonaert. — VI. Lettre de Paris, par Dancourt. — VII. Revue musicale, par Van Elewyck. — VIII. Drame et vaudeville, par madame Betsy Belpaire. — IX. Bibliographie.

Correspondant (le.) 10 April. Louis XVIII et Pualler par Ern. Daudet. — Questions militaires: Les changements de garnison et le recrutement régional, par A. de Garniers. Les premières années de Berryer (1790-1816), par Ch. de Lacombe. — La formation des combustibles minéraux, par A. de Lapparent. — Pascale, par Pierre Gaël. — La renaissance catholique en France sous Louis XIII, par le Vte de Meaux. — Revue des sciences, par H. de Parville. — Chronique politique, par A. Boucher.

BERICHT.

N. B. Drie mededeelingen in ons vorig nommer voorkomende, bleven ter kwader ure afgescheiden van drie bijvoegsels. Aan het bericht over de nieuwe uitgave van Vondel, toevertrouwd aan de zorgen van den Hoogleeraar Jos. Alb. Alberdingk-Thym zij toegevoegd: „Bij, die regels van *De Portefeuille* voegen wij den wensch, dat de piëteit van den Hoogleeraar jegens Vondel, Vondel's verlangen volmaakter zal weten te vervullen dan de vorige uitgevers zulks deden."

Aan de mededeeling over den *Dom zu Mainz*, moest aansluiten betreffende den Nederlandschen Architect wat wij nu ietwat uitvoeriger zullen overleggen in een volgend nommer, waarin ook de mededeeling van den heer De Bazel zal worden volledigd door belangwaardige bijzonderheden uit manuscripten.

Snelpersdrukkerij van Küppers & Laurey, Jansstraat Haarlem.

„Laat rede's schaal dit stuk met zinnen overwegen.„

Er is hier in Jozefs geschiedenis, 't zij men ze verhaalt of vertoont, een dubbele afbeelding van Christus' geschiedenis mogelijk: — de eene noodzakelijk, omdat zij ligt opgesloten in de feiten en personen zelven, welke in beide geschiedenissen voorkomen; van *die* zal er hier geen spraak zijn; — de andere willekeurig en alleen voortspruitende uit de vrije keus des Dichters. Deze kon immers, waar het hem vrij stond, in 't algemeen zulke personen handelingen, en toestanden kiezen, welke die afbeelding treffender en aanschouwelijker zouden maken. Van *deze* laatste *willekeurige afbeelding*, beweren wij, dat zij wezenlijk bestaat het geheele stuk door.

Dat de Engelen »op Jozefs wegen passen, hem dienen en hem moed in 't harte spreken bij 't naderend ongeval« even als eertijds de Hemelgeesten dezelfde diensten verrichtten voor Jezus, inzonderheid toen zijn Lijden een aanvang zou nemen: daar stappen wij over heen, en komen al dadelijk tot den Bloedraad in het II Bedrijf. Jozef werd door zijne broeders benijd en vervolgd, vooral toen hij hun zijne toekomstige grootheid voorspelde. Jezus werd ook niet geloofd toen Hij aan de joden zijne goddelijke afkomst en zijne eeuwige grootheid verkondigde; en toen Hij aan den joodschen Raad zijne toekomstige grootheid voorzeide, veroordeelde die Raad Hem als godslasteraar ter dood. Dat alles hangt van de geschiedenis af, en lag min of meer buiten den wil des Dichters; ja, maar niet wat volgt. Om dien Raad voor te stellen moest Vondel zelf zijne personen kiezen, daar die hoegenaamd niet aangegeven staan in de H. Schrift, en gansch dit bedrijf, wat de inkleeding aangaat, van 's Dichters vinding is. Wie nu kiest hij? In één woord gezegd: de voornaamste *typen* van de Lijdensgeschiedenis, een Pilatus onder den naam van Judas, een Petrus onder dien van Ruben, het joodsche volk vertegenwoordigd door den woesten Simeon, de priesters, hoogepriesters en Phariseën afgebeeld door den sluwen Levi.

Wie erkent hem niet den man, die overtuigd van zijns broeders onschuld, zegt:

„'k Heb al zijn feilen in de beste plooi gelegd,„

steeds achteruitdeinst, eindelijk zijn broeder aan zijne vijanden overlevert, en zich zelven poogt te verschoonen - wel niet door zijne handen te wasschen — maar door te zeggen:

'k Zal .... aanzien met geduld,
„Het algemeen besluit, zoo draag ik scha noch schuld.„

En wie zal niet terstond dien anderen persoon zich herinneren die, tegen al de overigen in »het koste ook wat het kost« zijn onschuldigen broeder zal voorstaan; die werkelijk zijne verdedigingstaak begint, maar dezelve helaas! niet zal voltooien?

Hoort gij de Phariseërs het volk ophitsen tegen den Nazareër met de woorden, die Levi tot Simeon spreekt:

O pest, o huisverdriet!
Gewis de droomer komt. Wat jaagt hem naar dees hoeken? ....
Opdat hij ons verklikk'. Dat hem de hagel sla!

Men leze nu geheel het tweede Bedrijf over, en bijna overal zal men die algemeene typen erkennen; — natuurlijk niet in alle bijzonderheden; immers het is niet Christus', maar wel Jozefs geschiedenis, die de Dichter wil voorstellen. Doch evenals een schilder, om het portret te maken van een overleden persoon, wel eens diens zoon zal bezichtigen,om des te juister vaders aangezicht te treffen, dat eenigszins herleeft in zijn kroost, zoo mogen wij ook aannemen, dat Vondel, waar de bijzonderheden hem te kort schoten, in het Oude, zijn toevlucht nam tot het Nieuwe Testament, om Jozef, Christus' voorganger en voorafbeelding, getrouwer naar 't leven te schilderen.

Hebben wij ons in het tweede Bedrijf meest met de personen ingelaten, in het derde willen wij ons vooral met de handeling bezighouden. Reeds bij den aanvang komt Jozef tot zijne broeders; en terwijl hij ze vriendelijk groet, wordt hij verraderlijk door hen gevangen genomen. Wie denkt hier niet aan dien anderen vriendengroet »*Amice ad qui venisti*« en aan die andere even verraderlijke gevangenneming, die er op volgde?

Vervolgens wordt Jozef, onder den bittersten schimp en de ruwste mishandeling, naar den put gesleurd door Levi en Simeon. Werd ook de Zaligmaker niet op de onmeedoogendste wijze beschimpt en mishandeld door de hoogepriesters en het joodsche volk, totdat hij eindelijk aan het kruis werd geklonken?

En daar, bij dien put, waar hij van honger zou vergaan, is Jakobs zoon een lam gelijk, dat men ter slachtbank leidt: zonder weerstand biedt hij zijn overkleed en laat zich in den put zinken, zonder zijne broeders eenig bitter woord toe te spreken — eene treffende afbeelding van het Lam Gods, dat de zonden der wereld door zijnen dood heeft weggenomen!

Evenals de Goddelijke Verlosser, bidt hij voor zijne vijanden;

„O God vergeef hun dit.„

Naar zijn voorbeeld klaagt hij ook van dorst.

„Och! schenkt mij eens voor 't lest, mijn hart verstikt van dorst.„

Hoe ware Vondel ooit op de gedachte gekomen Jozef hier naar drinken te laten vragen, zoo niet door de herinnering aan het »*Sitio*« des Heilands?

Zooals Jezus nog eens herinnerde aan zijne moeder en aan Joannes, zoo denkt ook Jozef aan zijn vader en broeders.

Leeft lang, mijn broêrs! troost vader in zijn rouw.„

Hoeven wij dit parallel nog verder door te zetten en in Jozefs weeklacht:

Mijn God, mijn God! mag mijn geklag niet baten
En gaat uw glans en aanschijn voor mij schuil,
Voor mij, helaas! van U en elk verlaten ....

eene getrouwe vertaling te zoeken van het »*Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me?*» door den verlaten God-Mensch op het kruis uitgesproken?

Neen, dat zal wel niet noodig zijn, daar wij toch geenszins — het zij nogmaals herhaald — beweren dat Vondel Jezus' Lijdensgeschiedenis heeft willen voorstellen, maar alleen, dat hij zich door de herin-

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Eerste Jaargang, No. 11. Tweede Serie. 15 Mei 1886.

Dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen, kost per jaar, franco p. p. *f* 3,25: voor het buitenland *f* 3.75. Advertentiën kosten per regel 10 Cent. Groote letters, naar de plaatsruimte. Alles wat de Administratie betreft, gelieve men te zenden *franco* aan de Uitgevers **KUPPERS & LAUREY**, te *Haarlem*.

Alles wat de redactie betreft en alle boekwerken en Tijdschriften gelieve men *franco* te zenden aan den redacteur **J. W. BROUWERS** te Bovenkerk bij Amsterdam. Alle toegezondene boekwerken en Tijdschriften worden vermeld.

Deus scientiarum Dominus est.

PONE CUSTODES FONTIUM.

INHOUD: Op Universiteitsgebied. Prijsvragen der Stads-Universiteit van Amsterdam. — Vondels „Jozef in Dothan". *A H. Verstraeten, S. J.* — Waar stond de eerste Nederlandsche Boekdrukkerij. *N. C. K. De Bazel.* — Koninklijke Academie van Wetenschappen. — Nederlandsche Gouvernementsuitgave. — Werkloos en Werkeloos. — Archeologie: A book of fac-similes of monumental brasses. — Hans Memling und dessen Altar-Schrein im Dom zu Lübeck. — Nederlandsche Etsclub. — Odile: a tale of the commune. — Cours d'apologétique Chrétienne. — Mededeelingen. — Inhoud van Tijdschriften.

OP UNIVERSITEITSGEBIED.

Prijsvragen der Stads-Universiteit van Amsterdam.

De Universiteit van Amsterdam heeft de volgende prijsvragen uitgeschreven, te beantwoorden vóór 8 Mei 1887 door studeerenden aan een Nederl. instelling van universitair onderwijs:

Godgeleerdheid: Een nauwkeurige opgave van de in de R. K. Kerk bestaande bepalingen omtrent het bijbellezen, waarbij de beteekenis en de strekking, welke zij hebben, worden uiteengezet in verband met de te dezen aanzien gevolgde praktijk.

Wis- en Natuurkunde: Een onderzoek van den bouw der Bursa Fabricii bij de voornaamste groepen der vogels en van haar ontwikkeling bij een of meer soorten.

Letteren en Wijsbegeerte: Spinoza's leer der gemoedsbewegingen in het 3e en 4e deel der Ethica met de behandeling van hetzelfde onderwerp in Descartes' *Passions* de l'âme en in Hobbes' *Leviathan* vergeleken te zien op zoodanige wijze, dat de hoofdpunten, waarin Spinoza van zijn twee voorgangers afwijkt, duidelijk worden aangewezen en toegelicht.

De vragen moeten beantwoord worden in de taal, waarin zij zijn gesteld. De antwoorden met een andere hand dan die des vervaardigers geschreven, moeten vóór of op 8 Mei 1887 worden gezonden aan den secretaris van den senaat der Universiteit van Amsterdam, geteekend met een kenspreuk en vergezeld gaan van een gezegeld briefje, dat dezelfde kenspreuk tot opschrift heeft en den naam, het studievak en het adres des schrijvers bevat.

De bekroning bestaat in een gouden eerepenning.

(Over de prijsvragen van Z. M. Oscar II, Koning van Zweden en Noorwegen, spreekt ons volgend nommer).

Aan de de rijks-universiteit te Utrecht promoveerde tot doctor in de rechtswetenschap, de heer Jacob Eduard Ameshoff, geb. te Utrecht, na een verdediging van een academisch proefschrift. getiteld: "Eenige beschouwingen over de aansprakelijkheid der spoorweg-ondernemingen ten opzichte van het goederenvervoer."

Vondels »Jozef in Dothan.«

Uit een nieuw oogpunt beschouwd.

Voor eenige jaren meenden de HH. Jonckbloet en Van Lennep een gansch nieuw inzicht gekregen te hebben in Vondels »Lucifer«, dien zij eene *politieke allegorie* noemden van den opstand der Nederlanden tegen Filips II. Ofschoon het nu ook al waarschijnlijk moge wezen, dat die opstand meer dan eens voor Vondels geest zal gezweefd hebben, bij het schetsen van zijn engelen-opstand, komt het toch niet aannemelijk voor, dat de dichter met opzet, onder engelennamen, eenen menschen-opstand *allegorisch* heeft willen afmalen. Dit laatste meen ik duidelijk bewezen te hebben, voor een paar jaren, in Vondels meesterstuk »Lucifer.« [1])

Ik dacht nu in 't geheel niet meer aan Van Lennep en Jonckbloet, noch aan hunne allegorie, toen mij onder het lezen van »Jozef in Dothan« op eens de gedachte inviel, dat sommige trekken wonder goed overeenkwamen met zekere omstandigheden uit het Lijden onzes Heeren. Dat is geen wonder, dacht ik in den beginne, wijl toch de gansche geschiedenis van Jozef eene voorafbeelding is van die van Jezus-Christus, zooals reeds door de vroegste HH. Vaders werd erkend. Ik meende het daarbij te laten.

Ik geloof waarlijk — onder ons gezegd — dat ik bang was ook een *nieuw inzicht* te krijgen in Vondels treurspel. Bij dieper nadenken nochtans — want ik was onwillekeurig tot dat denkbeeld teruggekeerd, zooals het gebeurt, wanneer men door een gansch nieuwe gedachte wordt getroffen — kwam het mij toch eenigszins vreemd voor, dat de meeste trekken, welke het best op Christus' Lijden geleken, niet in de H. Schrift stonden, maar van 's Dichters vinding waren. Ja, het bleek mij aldra, dat verscheidene dier overeenkomstige toestanden, handelwijzen en uitdrukkingen, ofschoon niet onwaarschijnlijk, toch moeilijk den Dichter *vanzelf* zouden ingevallen zijn; — terwijl die, in de veronderstelling dat Vondel Christus' Lijden voor oogen had, bij hem niet alleen natuurlijk, maar bijna noodzakelijk moesten opkomen. Na ik dat alles onderzocht had, begreep ik, zoo docht mij, sommige plaatsen van het treurspel duidelijker dan te voren; en mijne achting groeide hierdoor ook niet weinig aan voor een Dichter, die in één zelfde treurspel, zonder inspanning, tegelijk aan het Oude en aan het Nieuwe Verbond deed herinneren.

Was ik het slachtoffer eener ijdele hersenschim: dat zult gij beslissen, geëerde lezer — maar zeker was of ben ik het niet eener onbezonnen dweepzucht. — Laten wij dan de zaak met rede overleggen, of om een van Vondels uitdrukkingen te bezigen:

---

[1]) Blz. 18—20.

nering aan die droeve geschiedenis, meer dan eens geholpen heeft gevoeld om de bijzonderheden van Jozefs lijden, door de H. Schrift verzwegen, op eene waarschijnlijke en tevens treffende wijze uit te drukken. Immers in geheel dat derde bedrijf is *alles van Vondels vinding*, behalve dat »de broeders Jozef, bij zijne aankomst, van zijn bovenkleed ontblootten en hem in een drogen put wierpen.« [1]) Is er dus eenige verdere overeenkomst tusschen Jezus' kruisiging en Jozefs nederlating in den put, of tusschen beider gevangenneming, dit worde niet aan de stof geweten, maar aan de vrije keuze des Dichters toegeschreven.

Er blijven nog twee Bedrijven over. Het vierde handelt over Jozefs verkooping. Jezus werd insgelijks verkocht. Deze gelijkenis springt in het oog, maar op zichzelve bewijst zij niets voor onze stelling, daar zij uit den aard der zaken voortvloeit. Doch de uiteenzetting dier gelijkenis en de inkleeding van dit Bedrijf is alweder onze aandacht waardig. Wij zullen echter eerst aanmerken, dat het er niets aan doet, dat Jozefs verkooping nà zijne nederlating in den put, die van Jezus vóór zijne Kruisiging voorviel. Men zou zeker te ver gaan, wilde men beweren, dat elke trek van het eene stuk zijn weerga heeft in het andere: er kan hier alleen van *gelijkenis* spraak zijn, niet van volkomen *gelijkheid* of van *identiteit*.

Jezus werd voor dertig zilverlingen aan den Raad der Joden verkocht door Judas den Iscarioot. Een naamgenoot van den Iscarioot had vroeger ook, volgens de getuigenis der H. Schrift, den raad gegeven Jozef aan de Madianieten te verkoopen. Vondel laat nu dienzelfden Judas, naar 't voorbeeld van den Iscarioot, zijn onschuldig slachtoffer zelf aanwijzen, den koop sluiten voor 20 zilverstukken, en zijn verkochten broeder aan zijne wreede vijanden in handen stellen, om zelf weldra aan zijn gewetenswroegingen te worden prijsgegeven: al die punten zijn door Vondel willekeurig uitgedacht, wel niet *tegen*, maar toch *buiten* het verhaal des Bijbels.

Maar waar bleef Ruben, die ons, in het tweede Bedrijf, als een andere Petrus voorkwam, Ruben had zijnen broeder van verre gevolgd, maar hield zich nu verwijderd. Medeplichtig was hij nog niet; hij zou het evenwel worden in het vijfde Bedrijf. De scherts van Levi brengt hem tot val, gelijk eertijds de vraag eener dienstmeid den prins der apostelen tot verloochening had gebracht. Doch volgde hij Petrus in zijne schuld, hij wil hem ook navolgen in zijn berouw. Of is die bittere weeklacht van Ruben met Jozefs kleed in handen, geen treffend evenbeeld van den berouwhebbenden en boetplegenden apostel, die elken dag zijn misdrijf zoo bitter beweende? Kende ik in de geschiedenis geen voorbeeld van een vastberaden en edelmoedig karakter, dat toch ook wel eens ten val geraakte, ik zou mij maar niet begrepen hebben, hoe *Vondels Ruben*, na overal zooveel wilskracht getoond te hebben, hier op 't einde zóó kon verzwakken. Maar denk ik aan den apostel Petrus, aan diens edelmoedige bevestiging: »*et si omnes*...« en aan diens schandelijken val, dan wordt mij alles helder als de dag.

[1]) Gen C. XXXVII. v. 23—4.

Wij staken hier ons onderzoek, ofschoon wij het licht verder konden uitbreiden. De overeenkomst tusschen den »Jozef in Dothan« en Christus' lijdensverhaal is dus niet te loochenen; maar hoe ze uit te leggen? Door ze, gelijk alle onverklaarbare verschijnselen, op rekening van het blinde noodlot te schuiven? Zulke verklaring is hoogst gemakkelijk, maar zegt niet veel. Wij schrijven ze liever toe aan de vrije keus van den Dichter, zooals wij reeds hooger hebben aangestipt.

»Maar opgepast!« zal men ons zeggen, »licht brengt men tegen u dezelfde beweegredenen in, die gij tegen Jonckbloet en Van Lennep deedt gelden.«

Geen nood, lieve vriend: daar is in voorzien. Het geldt hier geene *allegorie*, die alles behalve doorschijnend na 270 jaar hier voor het eerst begrepen wordt. Neen, het geldt hier eenvoudig weg eene overeenkomst tusschen Jozef, Christus' voorafbeelding en Christus zelven, eene overeenkomst, die Vondel zelf had ingezien en zeker op het oog had, waar hij schreef in dit treurspel zelf:

„'t Moet schoon zijn, 't geen een schets moet strekken ...
Van *iets volmaakts* en zonder vlekken.
Wie of de *Zon* uitdagen dar?
Wie anders als de *Morgenstar*."

De *Zon* is Christus, de zon der gerechtigheid; de *Morgenstar* is Jozef, Christus' voorbode en voorafbeelding. Lag het dan niet voor de hand, dat Vondel in zijn treurspel Jozefs wederwaardigheden door Jezus' lijden zou ophelderen? Wij weten overigens uit geheel Vondels leven of zijn geest ooit van dergelijke zinspelingen wars is geweest. Men neme maar b. v. de Opdracht der »Gebroeders«. Een zeker Godgeleerde had Vondel verweten, dat hij David al te meedoogend in dat treurspel had afgebeeld. Onder andere redenen, geeft Vondel deze aan om zich te rechtvaardigen: »Ja, dat meer en onwedersprekelijk is, voor ons spreekt het gebed zelf *des allervolmaaksten en des gehoorzaamsten Davids, Jezus Christus*, op den Olijfberg gestort.« Die benoeming van *allervolmaaksten David* komt goed overeen, dunkt mij, met dat »*iets volmaakts* en zonder vlekken« of met de beeldspraak van de *Zon*, welke Vondel te dezer plaats gebruikt.

Wil iemand die overeenkomst nog anders uitleggen, het staat hem volkomen vrij. Dan zelfs durven wij ons vleien, dat dit parallel tusschen de personen en handelingen van Jozefs en Jezus' lijdensdrama niet geheel nutteloos zal geweest zijn, wijl het toch met een voorbeeld te meer zal staven 't geen Vondel in zijne opdracht zegt, »dat Jozefs historie te allen tijde, zoo in 't klein als in 't groot, is herspeeld onder allerhande geslachten en volkeren« met name onder het *Joodsche volk ten tijde van Jezus Christus!* En dit is een kenteeken der echte meesterstukken, dat hunne idealen, hoeveel ook de tijdsomstandigheden mogen veranderen, te allen tijde waar zijn geweest, het nog voortdurend zijn, en immer waar zullen blijven.

(8e Studie over Vondel.)

A. M. Verstraeten, S. J.

Waar stond de eerste Nederlandsche Boekdrukkerij.

»De strijd omtrent het uitvinden der boekdrukkunst schijnt voor het oogenblik opgelost« [1]) schreef de heer Dr. M. F. A. G. Campbell 30 April 1885 in 't album dat Dr. C. Leemans werd aangeboden ter gelegenheid van zijn 50 jarig jubilé als Directeur van het Leidsch Museum van antiquiteiten. Aan Duitschland, aan Mainz komt de eer van de *eyrste vurbyldung* toe. Guttenberg is de man die *het eerst* het denkbeeld in practijk bracht van losse gegoten letters en de typographische pers. Natuurlijk blijft dan aan de bibliographen van alle landen overgelaten te bepalen, in welke stad van hun vaderland het grondidee van de typographie is opgevat, om zich van daar uit over de verschillende plaatsen des lands te verspeiden. Voor ons land is dit gedaan door voornoemden heer Dr. Campbell. Over deze zaak heeft hij een tweetal stukjes geschreven, een in het album van Dr. Leemans en het tweede in »de Nederlandsche Spectator,« loopenden jaargang No. 8. Bij het volgende zijn deze opstellen meermalen gebruikt. En hiermee *ad rem.*

Onder de allereerste boekdrukkers waren er sommigen die, dan in deze dan weer in een andere stad hunne kunst uitoefenden, dit waren zwervende of nomadische boekdrukkers. Zoo danigen waren Henric die Lettersnider, Veldener, e. a. Deze laatste drukte te Leuven, Utrecht en Kuilenburg. Tot 1478 vinden wij hem in Leuven, waar hij in 5 jaren, 12 werken drukte. Van 1471—1481 drukte hij te Utrecht 8 werken. Tusschen 1481 en 1483 hebben we niet één boek, dat uit zijne drukkerij is voortgekomen. In 1483 vinden wij hem terug in Kuilenburg waar hij in 2 jaar 5 werken drukte. Na 1483 is hij hoogstwaarschijnlijk naar Leuven teruggegaan, alwaar hij, 1484 en 1485 samen 3 werken uitgaf. Nog hebben we een werk van hem, waarvan de datum niet kan bepaald worden, doch hoogstwaarschijnlijk gedurende zijn tweede verblijf te Leuven gedrukt is. Gedurende zijn verblijf nu te Utrecht, gaf hij een werk uit in 4to van 346 folio's, getiteld: »Epistelen en ewangeliën vaden ghehele jaer en oec mede vaden heilige.« In dit werk bevinden zich houtsneden. Deze zijn dezelfde, die gediend hebben voor de oude uitgaven van het werk »Speculum humanae salvationis« zonder jaartal, naam etc.

Men weet dat in de eerste eeuw der boekdrukkunst de houten blokken met xylographieën als preciosa behandeld werden. Men bewaarde ze zorgvuldig om ze in soortgelijke of latere werken te gebruiken. Er zijn zelfs voorbeelden van, dat de drukkers elkaar de blokken leenden voor figuren, die zij noodig hadden. Bij den dood van den bezitter, werden zij verkocht, en dienden zoo altijd tot het versieren der boeken. Nu is het volgens den heer C. zeker (en dit is ook mijne meening—als ik er eene mag hebben op dit punt), dat Veldener, toen hij te Utrecht kwam, er de werkplaatsen gevonden heeft, waaruit de eerste edities van den Speculum humanae salvationis gesproten zijn. Die werkplaatsen verkwijnden toen en het is mogelijk, dat de eigenaars zich er van wilden ontdoen. Toen heeft hij die blokken aangekocht en is begonnen er zich van te bedienen. De verschijning nu van een blok van den Speculum in eene editie van Johannes Veldener te Utrecht, bewijst dat die drukker aldaar de sporen heeft gevonden van de Nederl. prototypographie in denzelfden tijd, dat de Utrechtsche boekbinders, de werkjes van Ludovicus de Roma, ook in die eerste Ned. drukkerij gedrukt, gebruikten om boeken in te binden, die zich nog in de Utrechtsche Universiteitsbibliotheek bevinden. Later — in 1483 — gaf Veldener een nieuwen druk uit van den Speculum in 't Hollandsch. Vroeger waren er 2 Latijnsche en 2 Hollandsche edities in folio van verschenen. Dit was dus de 5e. Veldener gebruikte de blokken alleen in edities in quarto formaat. Toen moesten natuurlijk de blokken doorgezaagd worden: En dat ze doorgezaagd zijn is zeker. [1]) Ik zelf heb mij er van overtuigd in 't Museum Meermanno—Westhreenianum alhier, alwaar ik de 5 edities naast elkaar gelegd heb. Soms is het instrument van Veldener uitgeweken en maakte een bocht of een hoek; dat alles vond ik terug op de xylographieën. Waar een uithoek was in een deel van de prent daar vond ik in 't andere deel een stuk, dat daar precies aan paste.

En nu het tweede bewijs.

In 't vorig jaar is een nieuw bewijs van deze quaestie ontdekt. Hiervan heb ik met een enkel woord melding gemaakt in No. 8 van den loopenden jaargang van den Wet. Nederlander.

Een zaak wil ik echter hier nog aanraken. Dit is de slotzin namelijk van het gevonden fragment. Deze luidt:

»Et si plus en y a elles sont semplabes,« en doet den Heer Campbell aan een Duitschen werkman denken.

En hiermede neem ik van de lezenswaardige opstellen des heeren Campbell afscheid.

's Gravenhage, 1 Mei.

N. C. K. De Bazel.

¹) Dit schreef hij naar aanleiding van het werk van Dr. A. v. d. Linde getiteld? De Haarlemsche Costerlegende, te 's Hage bij Mart. Nijhoff. 1870. In dit boek geeft de Heer v. d. L. een volledige *wetenschappelijke* critiek van de Costerpoerim. 't Is waar ook van de zijde der verdedigers van Guttenberg is er geknoeid, maar met Coster is nog veel meer gesold. De man verdient het epitheton van: *Der fabelhafte Coster,* hem door Karl Faulmann in zijn Geschichte der Buchdruckerkunst gegeven, volkomen. De hardnekkigste verdedigers van Coster hebben zich er dan ook bij neergelegd.

¹) 't Zou ook kunnen wezen, dat Veldener ze nagemaakt had, doch dit is onmogelijk. De letters zijn dezelfde als van de andere edities; er is aan geen navolging te denken. Veldener zelf heeft ook in zijn editie eenige prenten ingevoegd, doch deze zijn veel fijner bewerkt en de xylographische onderschriften, onder iedere prent zijn ook in andere letters gesneden. Er zijn voorbeelden van boekdrukkers, die de prenten hunner Confraters namaakten.

Koninklijke Academie van Wetenschappen.

(*Letterkundige afdeeling.*)

Onder voorzitterschap van den heer Opzoomer had op 12 dezer een gewone vergadering plaats. Er waren 33 leden tegenwoordig. Heeft zich bekend gemaakt als inzender van het gedicht *Nupta ad amicam*, dat bij den wedstrijd voor het Hoefftiaansch legaat met goud zou zijn bekroond geworden, indien niet het gedicht van

den heer Essewa ware ingekomen, de heer J. Van Leeuwen te Amsterdam.

De dichter van *Quaerentem* etc. heeft per brief kennis gegeven, dat hij de hem toegekende eervolle vermelding op prijs stellende, toch de openbaarmaking van zijn naam niet verlangt.

De heer Van de Wall bericht, dat hij wegens 70-jarigen leeftijd onder de rustende leden der Academie wenscht opgenomen te worden.

Van den heer Ringnalda, post- en telegraaf-ambtenaar te Delfzijl, was een schrijven ingekomen, waarin hij met het oog op een door hem uit te geven atlas de medewerking der Academie hoopt te kunnen verkrijgen voor de juiste schrijfwijze der plaatsnamen, daar in de lijst door de Academie in 1864 uitgegeven, slechts pl. m. 5000 plaatsnamen voorkomen en er in zijn atlas pl.m. 10,000 zullen opgenomen worden. Uit een discussie, waaraan de hh. Beets, Brill, M. De Vries, Naber, Leemans en de Voorzitter deelnemen, blijkt, dat de bedoelde lijst der Academie wel door haar uitgegeven, maar volstrekt niet als de officiëele uitdrukking van haar gevoelen moet beschouwd worden. Door onderscheidene leden wordt de later verschenen lijst van het Aardrijkskundig Genootschap als meer overeenkomstig met de nieuwste eischen der wetenschap beschouwd.

Besloten wordt aan den heer Ringnalda kennis te geven, dat er voor de Academie geen aanleiding bestaat aan zijn verzoek gevolg te geven.

Door den heer Naber wordt, mede namens den heer Pleijte, verslag uitgebracht over een voor de werken in kwarto aangeboden verhandeling van den heer Leemans, over een 18-tal Grieksche opschriften uit Klein-Azië. Het verslag beveelt de opneming der verhandeling aan, waartoe wordt besloten.

De heer Brill biedt aan de Academie twee deelen zijner nieuwe uitgave van Melis Stoke aan en maakt daarbij eenige opmerkingen naar aanleiding van zeer belangrijke mededeelingen, die spreker aangaande sommige duistere regels had ontvangen van den heer Van der Brandeler te 's-Hage en van prof. Fruin. Tevens toonde Spr. een autograaf van Melis Stoke.

De vergadering ging daarop over tot een besloten zitting.

Afd. voor natuur- en wiskunde.

Onder de ingekomen stukken behoorde een mededeeling van den heer Stieltjes, dat hij wegens vertrek naar het buitenland voor het lidmaatschap der Academie moest bedanken.

Naar aanleiding van uitgebrachte rapporten over een botanische verhandeling van den heer Wakker en van een natuurkundige van den heer Dr. Nieuwenhuijsen Kruseman, wordt besloten beide stukken in de verslagen en mededeelingen op te nemen.

De heer Lorentz besprak de vraag »of de ether al dan niet aan de beweging der aarde deelneemt« en toonde aan, dat voor de verklaring der aberratie-verschijnselen, welke niet noodig is met Fresnel aan te nemen, dat de ether in rust blijft, maar dat, volgens een door spreker gewijzigde theorie van Stokes, mag worden aangenomen, dat de ether zich zoowel door de lucht als door vaste lichamen beweegt.

Naar aanleiding van deze voordracht werd eene korte discussie gehouden tusschen de heeren Grinwis, Buys Ballot en den spreker.

De heer Martin sprak over het voorkomen eener »krijtformatie op Curaçao«, waaruit blijkt, dat dit eiland mag beschouwd worden als de laatste uitlooper van de gebergten van Venezuela en Nieuw-Grenada, waar ook dezelfde krijtlagen voorkomen.

De heer Van der Wals handelde »over de grenzen van het gebied van den vasten toestand voor enkelvoudige en samengestelde stoffen«, in aansluiting met zijne vroeger gegeven beschouwingen over het standvastig evenwicht der lichamen.

Van den heer Hoffman werd voor de Verslagen en Mededeelingen een opstel over de ontwikkelings-geschiedenis der Bryszoa ontvangen.

Over de Bryszoalagen en de Krijtlagen van het aloudste gebergte in ons eigen vaderland, hebben wij een art. van onzen correspondent, den heer *Casimir Ubaghs*, dat wij al spoedig zullen mededeelen.

Nederlandsche Gouvernementsuitgave.

(*Kartographie.*)

»Petermann's Mitheilungen«, in hare derde Afl., spreken met veel waardeering over een werk van ons Hydrographisch Bureau.

»Wij kunnen,« zoo leest men er onder No. 75, »niet alles, wat op het gebied der kartographie verschijnt, in deze bladen bespreken, maar moeten ons bepalen steeds slechts het meer belangrijke, het nieuwe en het betere er uit te grijpen.

»Vooral bij de zoogenaamde admiraliteits- of zeekaarten, aan zoovele kleine veranderingen onderhevig, moeten wij met voorbehoud te werk gaan.

»Waar echter, zooals in Nederland, de meest verschillende oorzaken samenwerken om, behalve den zeebodem, ook de kustlijnen en riviermondingen tot diep in het land, aanmerkelijk te veranderen, en waar de voortdurende behoefte aan verbetering der zee- en rivierkaarten op zoo volkomene wijze bevredigd wordt, is het te begrijpen, dat wij van dezen tak der kartographie meer dan gewoon notitie nemen.

»Daarom wijzen wij op de in de jaren 1882 en '83 opgenomen kaart der zeegaten van Goeree en Maas, uitgegeven door het Hydrographisch Bureau, welke zich door buitengewonen rijkdom aan opgaven onderscheidt en nergens twijfel overlaat en door de voortreffelijkheid harer uitvoering zich waardig aan vroegeren arbeid aansluit.

»Voor de stoomvaart is deze kaart bepaald belangrijk te noemen, daar zij den vaarweg van het lichtschip op de Schouwenbank tot in de Maasmonding en door den nieuwen waterweg in den Hoek van Holland naar Rotterdam, evenals de toegangen tot het Hollandsch Diep door het Haringvliet en Krammer op de duidelijkste wijze aangeeft.«

Werkloos en werkeloos.

Te bekend is het gezegde van Horatius, door Vondel vertaald als volgt: Gelijk de bosschen jaarlijks hunne bladers veranderen, en de eerste afvallen, zoo vergaat ook de oude eeuw der woorden, en, die on-

langs opkwamen, groeien en bloeien gelijk de jeugd.... Vele woorden, nu niet gangbaar, zullen in zwang komen... indien het gebruik, waarbij gezag, recht en regel van spreken bestaat, dat zoo believen«. *Werkeloos* heet thans een ieder die niet werkt, onverschillig of dit geschiede uit onmogelijkheid om werk te vinden, dan wel uit luiheid, dronkenschap of uit socialistische wanbegrippen en communistische hartstochten. Nu is voorgesteld geworden door Prof. Verdam een nieuw woord te vormen volgens vele andere alreeds bestaande. Zoo zegt men *naamloos*, dat is zonder naam, naast *nameloos*, dat is, niet te noemen, niet te schrijven: zoo ook *zinloos*, d. i. zonder zin, zonder beteekenis, naast *zinneloos*, d. i., zonder verstand, krankzinnig.

Zoo worde ook nu geld van gangbare munte uitgegeven, als men het woord *werkloos* zal verstaan en gebruiken in den zin van geen werken hebben, en *werkeloos*, voor wie niet werkt, om welke reden ook.

ARCHEOLOGIE.

A book of fac-similes of monumental brasses on the continent of Europe, with brief descriptive notes, by the Rev. *W. Fr. Creeny.*

Wij hebben hier, in groot in-folio, 80 platen photolithographieën, fac-similes van koperen grafdeksels nog staande in Holland, in België, in Denemarken, in Zweden, in Polen, in Silesië, in Beieren, in Duitschland, in Frankrijk en in Spanje, het eerste werk betreffende dit vak der kunst op het Continent. Zeker komt niet alles tot zijn recht, maar toch wel het beste. Veel wetenschap, oordeel en smaak spreken zich uit in de korte zaakrijke toelichtingen, die de afbeeldingen begeleiden. De hoofdzaak, die wij hier willen doen uitkomen, geldt de Nederlanden. Ook wij zijn van meening dat de, Engelsche oudheidkundige ten onrechte aan het Noorden van Duitschland de eer geeft van te hebben gewrocht de metalen grafdekplaten van Koning Eric en Koningin Ingeburge te Ringstead; die eer komt toe aan de Vlaamsche Kunst, zooals, meenen wij, reeds voor jaren beslissend bewezen is. Dat Vlaamsch karakter nu verklaart J. Helbig insgelijks terug te vinden in vele andere grafplaten, als daar zijn, die der broeders van Bulowe, der 4 bisschoppen begraven in de Cathedraal van Schwerin alsook der bisschoppen Burchard de Serken, Jan Van Mul, en Bertram Cremen, te Lubeck; en van Albert Hovener van Stralsund, van Jan Van Zost en van zijne vrouw te Thorn, in Pruisisch Polen, enz.

Het *book of monumental brasses* mag aan geen boekerij ontbreken, die zich met middeneeuwsche Kunst bezig houdt, en aan geen kunstenaar, die zich praktisch wil wijden aan den geest en de studie der beeldende kunsten van die voorgeslachten.

In Denemarken verscheen in 1884 van de hand van J. B. Laeffler in *Dagbladet* en later in een afzonderlijk brochuurtje: »een oogopslag over de grafsteenen in Denemarken tot aan de Souvereiniteiten« Udsigt over Gravstenene i Danmark indtil Suveræneteten.«

De *Société d'art et d'archéologie du diocèse de Liège* heeft eene reeks van conferentiën gehouden, die geopend werd door Mgr. Rutten met eene belangwekkende rede over de studiën van geschiedenis en oudheidkunde in betrekking tot de Kerk.

De *Société des antiquaires de Picardie* zal bij gelegenheid van haar 50 jarig bestaan een historisch en archeologisch congres van 4 dagen houden te Amiens, te beginnen den 8 Juni eerstkomende.

Hans Memling und dessen Altar-schrein im Dom zu Lübeck.

In »*The Academy*« levert ons de beroemde Oudheidkundige *James Waele* eene voor ons in het bijzonder belangrijke »notice bibliographique over »Hans Memling und dessen Altar-schrein im Dom zu Lübeck, von *Dr. Theodor Gaedertz.* Leipzig, Engelmann.

In Engeland is het werk van onzen grooten Vlaamschen meester genoeg bekend, dank aan de chromolithographie der Arundel-society.

Wij hebben hier te doen met het laatste werk van Memling, wat de tijdsorde aangaat, en met zijn grootste werk, wat de afmeting betreft.

Waagen wil zelfs hebben, dat men hier den kunstenaar ziet op het hoogste standpunt zijner kunstvolmaaktheid; *Crowe* en *Cavalcaselle* daarentegen meenen hier een gewrocht te hebben »d'une infériorité sensible«. *James Weale* vindt de uitvoering der voornaamste paneelen zoo ongelijk, dat hij er een gedeelte van wil toeschrijven aan leerlingen van den grooten Meester. De monographie van Gaedertz is de eenige die er bestaat van dat groot werk, hetwelk gemaakt werd voor de huiskapel der familie Greverade, gebouwd in 1493 door de gebroeders Adolf en Hendrik. De eerste was Priester en resideerde te Leuven, de tweede was koopman, en woonde beurtelings te Brugge en te Lubeck.

Ook nog andere Nederlanders hebben aan Lubeck kunstschatten geleverd; laten we hier slechts noemen *Herman Van Nimwegen* in de Lubecksche oorkonden vermeld als »Baumeister des Raths« (1340-1360); Jan Mostaert, die o. a. zijn Triptychon ten jare 1518 heeft geschilderd in de St. Mariënkirche, Bernardin van Orley (circa 1520; Petrus van Cortrike, schilder en beeldsnijder, (circa 1340).

J. W. Br.

Nederlandsche Etsclub.

In Februari van het vorige jaar werd door eenige jonge schilders eene Nederlandsche Etsclub opgericht. Het doel dezer Vereeniging was voornamelijk onder elkaar het etsen te bevorderen en de resultaten onder de aandacht van het publiek te brengen.

Op de onlangs gehouden tentoonstelling van »Arti et Amicitiae« werden door de Club drie lijsten met etsen ingezonden.

Aangemoedigd door het betrekkelijk slagen dezer

inzending, is de Club er toe gekomen een reeds bij de oprichting gekoesterd plan tot uitvoering te brengen. Zij zal namelijk een Album met etsen der Werkende Leden uitgeven, opgeluisterd door eenige etsen van Nederlandsche artisten van lang gevestigden naam.

De Kunstlievende Leden der Nederlandsche Etsclub ontvangen dit Album gratis.

Het Album zal 12 of 13 etsen bevatten, en later in den handel worden gebracht tegen den prijs van *f* 15,—.

De contributie der Kunstlievende Leden bedraagt echter slechts *f* 7,50. Bovendien geeft het kunstlievend-lidmaatschap vrijen toegang tot de afzonderlijke expositie, die de Vereeniging in den zomer van dit jaar denkt te houden.

Het Bestuur der Ned. Etsclub bestaat uit de heéren:

A. J. DERKINDEREN, *President.*
JAN VETH, *Secretaris.*
WILLEM WITSEN, *Penningmeester.*

Wérkende Leden zijn:

A. J. DERKINDEREN, *Niéuwer-Amstel.* MEJ. B. E. VAN HOUTEN, *'s-Gravenhage.* A. L. KOSTER, *'s-Gravenhage.* M. V. D. MAAREL, *'s-Gravenhage.* Mej. WALLY MOES, *Amsterdam.* Mej. THÉRÈSE SCHWARTZE, *Amsterdam.* W. B. THOLEN, *Spankeren.* JAN VETH, *Dordrecht.* E. S. WITKAMP, *Amsterdam.* WILLEM WITSEN, *Maartensdijk.* PH. ZILCKEN, *'s-Gravenhage.* W. DE ZWART, *Scheveningen.*

Odile: a Tale of the Commune,

is een sierlijk en aantrekkelijk boekdeeltje van Frank Pentrill geschreven en bij Gill en Zoon te Dublin verschenen in 1886. De heldin, een eenvoudig en vroom meisje, verloor hare ouders, werd opgevoed in de eenzaamheid van haar vaders kasteel in Bretagne, en 16 jaren oud zijnde eensklaps, helaas! naar Parijs overgebracht bij eene tante, die te midden van de Parijsche wereld van 't fashionable life leefde. Eerst had Odile veel te lijden van de afgunst harer nichten, maar door haar schoonheid was zij het, die meestal triomfen behaalde; bijna was zij op het punt om in dien zwirrelstroom te worden meegesleept. Het was in de dagen der Commune, en de vijand, de Pruis, was in aantocht. Haar eenige en teerbeminde broeder Ernest komt ook naar Parijs om er het Vaderland te verdedigen; ook zij komt tot haar beter zelf weer, en beider deugd en moed wordt beloond, want als de lezer afscheid neemt van Odile is zij de gelukkige en geëerde Chatelaine, bewonende het kasteel van haar vader in Bretagne.

Cours d'apologétique chrétienne, ou exposition raisonnée des fondements de la Foi, par le *P. W. Devivier*, S. J. [1]).

In minder dan één jaar was de eerste uitgave uitverkocht; de tweede is thans verschenen en is verrijkt met eene zeer prijzende aanbeveling van Mgr. den Bisschop van Doornik. De vermelding dier twee feiten mag hier genoeg zijn om ons een gedachte van de waarde des werks te geven.

[1]) Tournai. Typ. Decallonne-Liagre. In 8o. de 396 p. Pr. fr. 2,50.

Mededeelingen.

De papyrusstrooken, die vóór eenige jaren uit een Egyptisch graf in het museum te Berlijn zijn gekomen, blijken fragmenten te bevatten van een antiek werk, welks verlies boven alle andere smartelijk gevoeld werd, nl. het groote werk van Aristoteles over de regeeringsvormen, en wel uit het belangrijkste gedeelte er van, het hoofdstuk over de constitutie der Atheners. Het zijn kleine fragmenten, maar ze werpen een nieuw licht op den tijd van Solon, wiens wetgeving niet het slot, maar slechts een pauze van de partijstrijden was, alsmede op de hervormingen van Kleisthenes en het scherven-gericht der Atheners. Deze papyrusstrooken zijn thans nauwkeurig onderzocht en gefacsimileerd door den heer Diels, in de Handelingen van de *Academie der Wissenschaften* te Berlijn.

De vierde aflevering van den catalogus der bibliotheek van Teyler's Stichting is verschenen. Zij betreft de afdeeling Botanie, is door Dr. C. Ekama bewerkt en, evenals de vorige afleveringen, een model van degelijke en beknopte bewerking, gelijk van uitvoering.

Volgens een opgave van den heer H. Wichmann, bestaan er in het geheel 94 aardrijkskundige genootschappen. Frankrijk heeft er het meest, namelijk 26, Duitschland 24, Italië en Zwitserland ieder 6, Groot-Brittannië 9, Rusland 4, Brazilië 3 en Oostenrijk-Hongarije, de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, België, Nederland, Portugal, Spanje en de Argentijnsche Republiek tellen ieder 2 genootschappen.

De heer Edw. Thomas, wellicht de grootste Engelsche penningkundige, overleed den 10n Mei te Londen in zijn 73e jaar. Hij was de man, die het meest er toe bijgedragen heeft, de numismatiek dienstbaar te maken aan de geschiedenis.

Keizer Pedro van Brazilë moet voornemens wezen, een kunst-academie te stichten, welke de eerste instelling van dien aard in Zuid-Amerika zal zijn.

De Fransche Volapük-vereeniging zal een cursus in die taal openen te Parijs, in de »Ecole des hautes études commerciales.« De toegang is vrij.

Te Parijs is eene verzameling oude boeken en manuscripten (de verzameling- Techneer) onder den hamer gebracht. De *Zeven Boetpsalmen*, een manuscript in 12o, brachten op 4900 fr.; *Tacitus*, een Elzevier van 1640, gebonden door Boyet met de wapens van den Graaf d'Hoym, gold insgelijks 4900 fr.; *Chroniques de Bertrand Duqueslin*, een manuscript uit de vijftiende eeuw, 3053 fr.

In Siam zijn, in de nabijheid van Chiengmai, oude bouwvallen van groot oudheidkundig belang ontdekt. Hoewel het nog niet mogelijk is, nauwkeurig den tijd van hun oorsprong aan te geven, is toch reeds gebleken, dat zij vóór de stichting van het Koninkrijk van Ayuthia (omstreeks 1350) afkomstig zijn. Het bouwmateriaal is lateriet— eene vuilroode zandige leemsoort, die alleen onder de keerkringen voorkomt — en niet de tegenwoordig in Siam gebruikelijke baksteen. Ook zijn er in hetzelfde district oude opschriften gevonden in letterteekens, die nog slechts aan enkele ingewijden onder de inlandsche geleerden bekend zijn.

De gedenkschriften, waaraan Maarschalk Mac-Mahon nu bezig is, zijn, naar thans bericht wordt, alleen voor de kinderen en kleinkinderen van den schrijver bestemd, en mogen ook niet na zijn dood openbaar gemaakt worden.

De gerestaureerde kerk te St. Odiliënberg, welke op 12 Mei jl. door Z. D. Hoogw. den Aartsbisschop van Utrecht is gewijd, werd met het daarbij behoorende klooster in 858 door Koning Lotharius II aan den Bisschop en het kapittel van Utrecht als toevluchtsoord tegen de Noormannen geschonken. De Bisschop en het Kathedrale Kapittel van Utrecht brachten er toen eenige jaren in veiligheid door. In de elfde eeuw werd zij, nadat de Noormannen haar verwoest hadden door den H. Bernulf, Bisschop van Utrecht, gerestaureerd, en nu werd zij weder, op verzoek van den Bisschop te Roermond, door den Aartsbischop van Utrecht gewijd. De Weleerw. heer Pastoor W. Willemsen heeft eer van zijn werk.

Naar aanleiding van den aanstaanden 50en verjaardag van de troonsbeklimming van de Koningin van Engeland, kondigt de firma Cassell & Co. de uitgave aan, in maandelijksche afleveringen, van *The Life and Times of Queen Victoria*, opgeluisterd door illustraties van den eersten rang. De eerste aflevering van dit werk zal den 25en Mei gereed zijn.

Door den Kolonel H. Demmeni, civiel en militair Gouverneur van Atjeh en onderhoorigheden te Kota Radja zijn een groot aantal voorwerpen aan het Rijks Ethnographisch Museum te Leiden ten geschenke gegeven.

Antonius Von der Linde, *Geschichte der Erfinding der Buchdruckkunst.*

Het nieuwe werk van Ant. v. d. Linde over de geschiedenis van de uitvinding der boekdrukkunst, zal nu eerstdaags het licht zien.

De eerste afdeeling wordt door een artikel get. »Litteratur« voorafgegaan, waarin meer dan 1000 geschriften worden vermeld, welke door den schrijver zijn geraadpleegd, terwijl een Register het slot der derde afdeeling zal uitmaken. De uitgave geschiedt bij A. Asher & Co. te Berlijn, in 3 deelen van circa 150 vel in 4o. te zamen, op zwaar drukpapier, terwijl talrijke gravures in den tekst en afzonderlijk daarbij zullen gevoegd worden. De prijs van het geheele werk zal 70 bij 80 Mark bedragen, het 1e deel verschijnt eerstdaags en de twee andere waarschijnlijk nog in den loop van dit jaar.

In het vorige jaar werden, naar de *Publishers' Weekly*, in de Vereenigde Staten 4030 nieuw verschenen werken geregistreerd; dat is 60 minder dan in het vorige jaar. Daarvan betreft het vierde gedeelte, namelijk 934, romanliteratuur; daarop volgt theologie met 434, Rechtsgeleerdheid met 431, werken voor de jeugd met 388 nommers, enz.

Inhoud van Tijdschriften.

Le Muséon. Revue internationale. No. 2. Avril 1886. Sommaire: Kô-Kô-Wô-Rai. (p. 143). G. H. Schils. — II. Les »Autos« de Gil Vicente (p. 155). Ducarme. — III. As final devant les sonores en Sanscrit. Içôpanishad (p. 183). E. De Dillon. — IV. Pierre-le-Grand et les pays roumains (p. 178). A. D. Xénopol. — V. Le culte des génies tutélaires de la Famille et de l' Etat dans l' ancienne Religion des Chinois (p. 193). Carlo Puini. — VI. La divinité personnelle dans l' Inde ancienne (suite, p. 212). Ph. Colinet. — VII. La Chine occidentale mœurs et histoire, p. 233). M. Gueluy. — XIII. Une élégie d' Ibn Saïd en Nâs (p. 247.) René Basset. — IX. Quelques remarques sur les noms des mois en langue malgache (p. 256.) A. Marre — X. L' histoire des dynasties divines du Japon (p. 260). L. Bastide. — XI. Comptes-Rendus. — XII. Chronique de la science: Prix institués par Sa Majesté Oscar II, etc. (p. 276.)

Revue de l' Art Chrétien, publiée sous la direction d'un comité d' Artistes et d' Archéologues. (XXIXe année) 2e livr. Anciens ivoires sculptés. Les triptyques byzantins conservés au Musée chrétien du Vatican et à la bibliothèque du Couvent de la Minerve, à Rome, par Ch. De Linas. — Broderies et tissus, conservés autrefois à la cathédrale d' Angers (3e art.), par L. De Farcy. Les Artistes angevins au moyen-âge, par A. Launay. — Statisque monumentale du département de la Marne, par le Cte E. De Barthélemy. Le reliquaire du Denier de Judas, à Rome, par Mgr. X. Barbier de Montault. — Types de chapiteaux scaldisiens et mosans, par L. Cloquet. — Nouvelles et Mélanges, Travaux de sociétés savantes etc. 3 Planches et 21 vignettes intercalées dans le texte, de p. 214—295.

La Franc-maçonnerie démasquée, revue mensuelle, des doctrines et faits maçonniques No. 25. Trois choses impérissables: la Vérité, le Sacerdoce, la Liberté. — Du rôle politique de la F∴ M∴ en France depuis ses origines jusqu'à notre époque (*suite*). — La F∴ M∴: dans la Nièvre. — La commission des renseignements anti-maçonniques à l' assemblée de l' Œuvre des Cercles catholiques d'ouvriers. — Revue des revues maçonniques. — Chronique générale.

No. 26 — Les conséquences du panthéisme maçonnique.. — Du rôle politique de la F. M. en France (*suite*). — Juiverie et Maçonnerie (*suite*). — Revue des revues maçonniques, françaises et étrangères. — Chronique générale. (Paris, Libr. Cath. un an 6 fr.

Snelpersdrukkerij van Küppers & Laurey, Jansstraat Haarlem.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Eerste Jaargang, No. 12. Tweede Serie. 1 Juni 1886.

Dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen, kost per jaar, franco p. p. *f* 3,25: voor het buitenland *f* 3,75. Advertentiën kosten per regel 10 Cent. Groote letters, naar de plaatsruimte. Alles wat de Administratie betreft, gelieve men te zenden *franco* aan de Uitgevers KUPPERS & LAUREY, te *Haarlem*.

Alles wat de redactie betreft en alle boekwerken en Tijdschriften gelieve men *franco* te zenden aan den redacteur J. W. BROUWERS te Bovenkerk bij Amsterdam. Alle toegezondene boekwerken en Tijdschriften worden vermeld.

Deus scientiarum Dominus est.

PONE CUSTODES FONTIUM.

INHOUD: Op Universiteitsgebied. — Sancti Ambrosii Mediolanensis episcopi opera omnia. — De wetenschap der Godsdiensten aan de Hoogeschool te Leyden. I. *J. Van den Gheyn* S. J. — Uit België: Vooruitgang der Vlaamsche beweging. — Studies of Family Life: a Contribution to Social Science. *J. W. Br.* — Die Christliche Familie. *Dr. L. v. H.* — Het Huwelijk bij den werkenden staud. — Mededeelingen. — Inhoud van Tijdschriften.

Op Universiteitsgebied.

Naar wij vernemen, zal in den loop van dit jaar, in plaats van aan ééne universiteit, aan alle Academiën de gelegenheid opengesteld worden tot het afleggen van het practisch arts-examen.

Daartoe zullen vier commissiën benoemd worden, die te Amsterdam, Utrecht, Leiden en Groningen zitting zullen houden.

— De Senaat der stedelijke universiteit te Amsterdam heeft de uitnoodiging ontvangen, zich door een afgevaardigde te doen vertegenwoordigen bij de luisterrijke viering van het vierhonderd-jarig bestaan der hoogeschool van Heidelberg in de maand September e. k.

Te Utrecht is met goed gevolg het eerste natuurkundig examen afgelegd door de heeren E. J. J. M. Steijns, J. J. J. G. Steijns. en P. C. Costerman Boodt.

— De heeren J. Cramer E. C. Van Leensum en L. H. Lebbe zijn aan de Utrechtsche universiteit in het theor. geneeskundig examen geslaagd.

Aan de rijks-universiteit te Utrecht promoveerde tot doctor in de godgeleerdheid de heer J. W. F. Gobius du Sart, geb. te St. Jansga, op een proefschrift, getiteld: *De geschiedenis van de liturgische geschriften der Nederlandsch Hervormde kerk op nieuw onderzocht*, — en tot doctor in de rechtswetenschap de heer W. A. A. Oudegeest, geb. te Maurik, op cen proefschrift, getiteld: *Overdracht van erfgenaamschap en hereditatis petitio*.

— Gepromoveerd aan de Universiteit van Amsterdam tot doctor in de geneeskunde de heer H. C. M. Van Gorkom, arts, geboren te Amersfoort, na verdediging van een academisch proefschrift, getiteld: *Door chloorzure zouten teweeggebrachte vergiftigingsverschijnselen*.

— Te Amsterdam zijn tot arts bevorderd de heeren Dr. J. A. Ruys, A. Aletrino, A. Banning, P.K. Bentfort, U. B. M. Berger en P. A.F. Maier, cand-artsen. Toegelaten voor het 1e gedeelte: de heeren J. E. Van Persijn, J. M. Van Staveren en P. A. Ziegeler, men. doctorandi, en W. Willemsen, cand-arts.

Bevorderd: te Groningen, tot doctor in de rechtswetenschap, met eenproefscht: *„Opmerkingen over de leggers der wegen,“* de heer W. C. Lohman, geboren te Groningen; — tot doctor in de rechtswetenschap aan de universiteit van Amsterdam, met een proefschrift *Het stelsel van beheer van den failiieten boedel„* (vergelijkende rechtstudie), de heer E. R. H. Regout, geb. te Maastricht.

Den 14en jl. zijn te Rome de eerw. heeren A. Resemans en H. Van Aarsen aan de Pauselijke universiteit van den H. Apollinaris bevorderd tot doctor utriusque juris.

Bevorderd tot doctor in de rechtswetenschap aan de rijksuniversiteit te Leiden, de heeren E. F. Kollman, geb. te Kaiserslautern, met een acad. proefschrift get.: *„De verplichtingen van den vruchtgebruiker gedurende het vruchtgebruik„*, en N. M. Lebret, geb. te Gouda, met een acad. proefschrift get.: *„Iets over verzet van derden„*.

Sancti Ambrosii Mediolanensis episcopi, ecclesiae patris ac doctoris opera omnia ad mediolanenses codices pressius exacta curante *Paulo Angelo Ballerini* [1]).

De laatste der zes volumen in-folio is pas verschenen en voltooid is aldus deze jongste volledige uitgave van alle werken van den grooten geleerde en heiligen Bisschop *Ecclesiae patris ac doctoris*, *Ambrosius*. De geleerde *P. A. Ballerini*, wien men deze hoogst wetenschappelijke uitgave te danken heeft, stelde zich ten doel, eene uitgave tot stand te brengen, die onder het drievoudig opzicht van volledigheid, van authenticiteit en van juistheid en nauwkeurigheid de hoogst mogelijke volmaaktheid zou bereiken. Stemmen van het hoogste gezag, steunende op de vijf reeds vroeger verschenen in-folio's, aarzelen niet te verklaren, dat die mogelijke volmaaktheid waarlijk hier schijnt bereikt te zijn.

De medehulp van andere geleerden heeft daartoe ook het hare bijgedragen. Het groote werk mag dan ook over zijn geheel beschouwd worden als een monument voor het genie van Ambrosius, maar ook als een onsterfelijk getuigenis van de allerscherpzinnigste en oordeelkundige critiek, zorgvuldigheid en nauwkeurigheid der uitgevers. Eene dusdanige uitgave is eene eere voor Milaan, eene glorie voor het Katholieke Italië, eene weldaad voor de Katholieke wetenschap.

DR. W. v. L.

De Wetenschap der Godsdiensten aan de Hoogeschool te Leyden.

I.

Onze lezers weten, dat de heer C. P. Tiele, professor aan de hoogeschool te Leyden op het oogenblik de man is, dien men het grootste gezag toekent in deze nieuwe wetenschap, welke in een tiental jaren groote vorderingen heeft gemaakt en meer en meer de theologie van het rationalisme dreigt te worden.

Prof. Tiele is de schrijver van het eerste en eenige handboek voor de geschiedenis der godsdiensten. Bin-

[1]) Metropolitanae ecclesiae canonico ordinario, patriarcha alexandrinorum latini ritus doctis itidem aliis viris, praesertim ex Ambrosiana bibliotheca coadiuvantibus. *Aloisio Nazari e Comitibus* a Calabiana in Metropolitica Sede Ambrosii successori dicata Mediolani, *E typogr. S, Josephi, Via Sancti Calogeri, N.* 9, 1875—1886.

nen tien jaren heeft dit werk acht uitgaven beleefd: twee in het Hollandsch, een in het Duitsch, drie in het Engelsch en twee in het Fransch. De tweede Fransche uitgave, die het laatst verschenen is, werd uitgegeven door de zorgen van den heer Maurice Vernes [1]). De vertaler zegt, dat het werk getoetst is, en dat men terdege rekening heeft gehouden met de belangrijke werken, die in vele gebiedskringen van de geschiedenis der godsdiensten sedert 1876 ondernomen en volbracht werden.

Wij achten het thans een geschikte gelegenheid, om van dit boek alles te zeggen wat een Katholiek ervan moet denken. Op het eerste gezicht kan het werk van prof. Tiele onschadelijk voorkomen, terwijl van den anderen kant de groote geletterdheid van den schrijver ons geneigd maakt, om al zijn verzekeringen op vertrouwen aan te nemen. Welnu, een grondiger studie van het werk van prof. Tiele heeft ons een onverwachte verrassing bereid: namelijk deze, dat wij er een zoo groot aantal gewaagde stellingen en onbewezene bevestigingen in aantroffen, die de ernstige wetenschap niet kan aannemen. Behalve dat, wanneer de Leydsche professor in de geschiedenis der godsdiensten voorzichtiger misschien, of wel meer sceptisch nog, dan sommige zijner ambtsbroeders in de hierographie, beweert, dat hij de geschiedenis der godsdiensten niet dienstbaar maakt aan een zekere vooraf bepaalde rationalistische theorie, kan men gemakkelijk onder den schijn van deze koude onpartijdigheid en hartstochtelooze onverschilligheid zeer gevaarlijke strekkingen ontdekken, die daarom niet minder gevaarlijk zijn voor een onvoorzichtig hoorder, of voor een vertrouwend lezer, dan de meest categorische en meest onverbloemde bevestigingen.

Inderdaad wanneer prof. Tiele ons zegt, dat het denkbeeld van ontluiking en ontwikkeling op het bijzonder gebied der godsdienstige idée even waar is als, op dat der algemeene beschaving [2]), als prof. Tiele bij het schetsen van de geschiedenis der inwendige ontwikkeling en van de onderlinge vergelijking der universalistische godsdiensten, poogt aan te wijzen, hoe het Christendom van Europa het resultaat is van de samensmelting der Semitische en der Arische [3]) godsdiensten; eindelijk wanneer wij zien op welke wijze prof. Tiele, als remonstrant en oud protestantsch predikant van Rotterdam, de Israëlietische godsdienst [4]) bespreekt, zullen wij dan niet en de lezer ook — hij zij Protestant of Katholiek — moeten besluiten, dat prof. Tiele, ofschoon hij het niet bepaald met woorden uitdrukt,er niet minder schijnt overtuigd te zijn van de geheel relatieve waarheid der Christelijke dogma's, van de ophanden zijnde en nieuwe gedaanteverwisseling van het Christendom en van de veel verminderde waarde van den bijbel, die tot den rang van een menschelijk werk herleid is, even als de Védas, de Avesta Zend, de Tripitika, de Kings, de Talmud of de Koran?

[1]) *Manuel de l'histoire des Religions. Esquisse d'une histoire de la Religion jusqu' au triomphe des Religions universalistes*, par C. P. Tiele, professeur à l'Université de Leyde. Traduit du hollandais par Maurice Vernes. Nouvelle édition remaniée et augmentée d'une bibliographie critique. Paris, Ernest Leroux, 1885, in 12' pp. XX—360.

[2]) *Manuel*, p. XIX.

[3]) *Ibid*, p. II.

[4]) *Ibid*, *pp*.123—131.

Wij meenen dus den godsdienst waarlijk van dienst te zijn, wanneer wij in dit werk van den geleerden Leydschen Professor aanwijzen, wat het als gevaarlijk voor het geloof oplevert. Wij zullen het doen, terwijl wij ons bepaald houden op het terrein der wetenschap; want in haar naam willen wij de onnauwkeurigheid van vele theorieën van Prof. Tiele aangeklaagd hebben. — Ons onderzoek zal geleidelijk voeren tot de stelling van de onbeperkte ontwikkeling, tot de definitie, die prof. Tiele van den godsdienst geeft, tot zijn hypothesis van het primitieve animisme, tot zijn fantastische studie over den Israelietischen godsdienst, tot zijn verkeerde beweringen ten opzichte van den invloed van het avestisme op de Joden, en eindelijk op het valsche begrip, dat hij geeft van het Christendom.

I.

De stelling van de onbeperkte ontwikkeling.

Even als alle rationalisten, geeft prof. Tiele tot grondslag aan zijn stelsel de stelling van onbeperkte ontwikkeling. Ziehier onder welken bijzonderen vorm hij die voorstelt.

Verschillende redenen maken het waarschijnlijk, dat op den oudsten godsdienst, die slechts zwakke sporen heeft achtergelaten, een tijdvak gevolgd is, waarin het animisme ([1]) algemeen heerschte. Dit moet aan de historisch bekende godsdiensten zijn voorafgegaan en dient aan allen tot uitgangspunt. Reeds vroegtijdig liep het animisme bij de beschaafde volkeren uit in nationale polytheïstische godsdiensten, die op een traditioneele leer berustten. Eerst later sproten uit het polytheïsme godsdiensten voort, die gegrondvest waren op een wet en langzamerhand van gedaante veranderd zijn in pantheïsme of monotheïsme ([2]).

Aldus zijn alle veranderingen en hervormingen, die de godsdiensten ondergingen, het gevolg van een natuurlijken aanwas en vinden zij in die wijze van ontstaan hunne beste verklaring. In één woord, en prof. Tiele zegt het zonder omwegen, de hypothese der ontwikkeling vormt het punt van uitgang voor de geschiedenis der godsdiensten. ([3]).

Welnu, dit punt van uitgang moet niet alleen ieder Katholiek, maar elk onbevoordeeld verstand, al raadpleegt het ook niet anders dan de stellige en met zekerheid verkregen gegevens der historische critiek, en zoolang het de wettige conclusies ervan geen geweld aandoet, voor onaannemenlijk en valsch verklaren. De voorgewende genesis der godsdiensten in het stelsel van prof. Tiele wordt gelogenstraft door de feiten.

Is er inderdaad wel zulk een grondige kennis van de godsdienst-geschiedenis aller groote volkeren der oudheid noodig, om te bepalen, dat deze geschiedenis nergens getuigt voor een onafgebroken en onbeperkten vooruitgang? In Egypte en in China openbaren de gedenkstukken der eerste eeuwen een betrekkelijk gezuiverde leer, maar de nieuwere tijden vertoonen het schouwspel der grofste bijgeloovigheden. En wat moeten wij zeggen van Indië en zijne onmetelijke evolutiën

[1]) In een volgende paragraaf zullen wij deze verzekering betreffende het animisme onderzoeken.

[2]) Manuel, pp. 7, 8.

[3]) Ibid, p. 6.

in het stuk van godsdienst? Zeker het mengelmoes van zedeloosheid, barbaarschheid en dwaasheid, dat den grond van het moderne heidendom uitmaakt, is geen vooruitgang op de theogonie der Védas en de leer van Bouddha [1]) De Hindoes, zegt Max Muller, die voor millioenen jaren de hoogste toppunten der wijsbegeerte bereikt hadden zijn thans, in vele gedeelten van Indië, vervallen tot den eeredienst van de koe en den aap [2]). Hetzelfde schouwspel zien wij in den schoot der Eranische maatschappij; het onderwijs van Zoroaster is zuiver en verheven; maar sedert den tijd van Artaxerxes zien wij er de afgoderij binnen sluipen, die onder de Sassanieden op de toovenarij en de belachelijkste bijgeloovigheden uitliep [3]).

Nu hebben wij nog Griekenland en Rome. Hier vinden onze tegenstanders misschien een schijn van bewijs en men heeft met eenigen zweem van waarheid een vooruitgaande ontwikkelingsleer kunnen vaststellen, van Homerus tot Aeschyles, Plato, Marcus Aurelius, de Stoïcynen en de Alexandrynsche school en daardoor een overgang van het Grieksch-Romeinsche heidendom op het Christendom kunnen aanteekenen.

De grenzen, die wij ons hebben afgebakend laten niet toe, dat wij deze verzekering in al haar onderdeelen wederleggen [4]). Maar het valt gemakkelijk te bewijzen — en dit is voldoende om die bewering te doen vallen — dat die voorgewende ontwikkeling de lagere klassen nooit bereikt heeft; zij heeft zich bepaald tot eenige uitgelezen geesten. En zelfs in dezen bevoorrechten kring is de godsdienst-evolutie alles behalve vooruitgaande geweest. Sedert den tijd van Plato is een verval in de denkbeelden waar te nemen en opgemerkt en in de laatste eeuwen van de Romeinsche regeering beweegt de wereld zich in het meest grenzenlooze scepticisme. Maar wat vooral valsch is en een bepaalde tegenspraak met de werkelijkheid vormt, is, dat het Christendom een heel natuurlijken spruit van den ouden stam van het Grieksch-Romeinsch heidendom zou wezen. Is het wel noodig in den breede te bewijzen, dat de leer van Christus, den godsdienst, de wijsbegeerte en de zedeleer der heidensche oudheid geweldig schokte en geheel en al omverwiep.

In deze korte schets van de godsdienstbeweging der menschheid hebben wij slechts rekening gehouden met godsdiensten, die door volledige gedenkstukken ons van hun wijzigingen en veranderingen spreken. Wat de vóór-historische ontwikkeling der godsdiensten aangaat, buiten den bijbel, blijft de quaestie onoplosbaar, zelfs volgens de getuigenis van een der meesters in de wetenschap der godsdiensten. Maurice Vernes betuigt ons, dat er minder onwaarschijnlijkheid in ligt, om te zeggen, dat de godsdienst begonnen is met tamelijk bekrompen te zijn, eene mindere onwaarschijnlijkheid die wij met alle beslistheid betwisten

[1]) Dit wordt door den heer Tiele zelf erkend in zijn werk p. 224. Wij hebben het oog op het *Brahmo-Somaïsme*. En van nu af aan keeren de Bramaïsten terug tot ceremoniën van den ouden bramaanschen eeredienst, men ziet bij hen zich een eeredienst Gods ontwikkelen die, ofschoon bedektelijk, een terugkeer tot de aanbidding der Godinnen schijnt te zijn. Cfr. *de Broglie, Problèmes et Conclusions*, etc., p. 61.

[2]) Origine et développement de la Religion p. 63.

[3]) Zie het schoone werk van *Casartelli La philosophie religieuse du Mazdéisme sous les Sassanides.*

[4]) De abbé de Broglie heeft deze wederlegging in een meesterlijke studie ontwikkeld. Het werk heet *Le Progrès religieux au point de vue rationaliste et au point de vue chrétien*, en is verschenen in 1884.

dat alles toch slechts een *absoluut onbewezene* veronderstelling is [1]).

Om het gebrekkige, het ijle van de hoofd-thesis van prof. Tiele nog beter aan te toonen, is niets zoo geschikt, dan hem de zoo rationeele theorie van den oorsprong en de ontwikkeling van den godsdienst in het Katholieke stelsel te stellen. Wij kunnen echter enkel de omtrekken aangeven, maar zij zijn voldoende, een voorgevoel te geven van de schoonheid van het geheele gebouw. [2]).

Wat ook al worde gezegd door het Rationalisme, dat overigens niets anders dan stoute ontkenningen heeft aan te voeren, niets bewijst, de meest waarachtige verklaring van het ontstaan der godsdienstige denkbeelden in de wereld blijft die van een eerste monotheïsche openbaring [3]). Laten wij overigens niet meenen, dat deze oplossing alleen door de Katholieke theologie geleerd wordt. Wij hebben hier zelf [4]) de jongste gevolgtrekkingen van een geleerd Engelsch protestant aangehaald wiens getuigenis prof. Tiele wel niet verdenken zal, George Rawlinson, professor aan de hoogeschool van Oxford en lid van het kapittel van Canterbury [5]). Onlangs werd ook nog dezelfde oplossing in een discussie tegen Huxley en Réville gegeven door Gladstone, den beroemden staatsman, die Engeland tot eer verstrekt [6]).

Eindelijk gaf Bourquin, een uitmuntend Indianist, protestansch predikant te Vals-les-Bains en onze geachte Collega op het laatste congres te Leiden dezelfde conclusie in zijn jongste werk, waar hij de openbaring de eenvoudigste van alle hypothesen betreffende het Godsbegrip noemde. [7])

Aldus is uit een zuiver wetenschappelijk oogpunt de inductie van een oorspronkelijke openbaring, bij het eerste aanbegin, boven alle anderen, die men al heeft voorsteld, de aannemelijkste, die, welke het beste met de historische feiten overeenkomt en op een juiste kennis van de menschelijke ziel en haar vermogens gegrondvest is.

Deze primitieve monotheïstische openbaring gegeven zijnde, moet men vragen, welke Godsdienst haar ongeschonden bewaard heeft.

Is het noodig te zeggen, dat het polytheïsme ons die niet meer voorhoudt? Als eenige bewaarders van het oorspronkelijke monotheïsme blijven niet meer over dan het jodendom, het islamisme en het Christendom. Van deze drie godsdiensten heeft het jodendom van af de oudste tijden de schat van het oorspronkelijk monotheïsme zorgvuldig bewaard [8]). Wan-

[1]) Revue critique. No. van 28 September 1885.

[2]) Zie de ontwikkeling in het schoone werk van *de Broglie, Problémes et conclusions de l' histoire des Religions.*

[3]) Op pp. 34—89 wordt door *de Broglie* met veel redeneerkracht dit punt bloot gelegd.

[4]) De Wet. Ned. No. 23 van het jaar 1885. *De wetenschap der godsdiensten en het primitieve monotheïsme.*

[5]) *The early Prevalence of Monotheistic Beliefs.*

[6]) Zie afl. van de *Nineteenth Century*, twee maandelijksch tijdschrift van 1 Nov. 1885 tot Feb. 1886 de artikelen van Gladstone, Réville, Huxley, Max Müller, Drummond.

[7]) Le Pantheisme dans les Védas, p. 45.

[8]) Wij zullen verder zien dat de Rationalis en in deze conclusie bres schieten: of wel zij beweren met M. Renan dat de Semiet uit zijn aard en natuur monotheist is, of wel met de Duitsche exegesis gevolgd door de HH. Kuenen, Tiele, Reuss, Vernes enz. dat het Monothéisme der Hebreeuwen eene uitvinding der profeten is. Deze laatste opinie zullen wij wederleggen in ons derde artikel. En wat M. Renan aangaat, die

neer wij het de eerste dagen van het bestaan van dit volk opklimmen, zien wij het voortkomen uit een familie, gesproten uit een enkel patriarch: Abraham, die, zoo als Max Müller getuigt, de vader is van alle nu levende monotheïsten...... [1]) Maar, als godsdienst heeft het jodendom uitgediend, het is niet meer dan een wrak. De zonen van Israël hebben zich naar de verovering van het stof gekeerd en het verstandelijk deel van het geslacht van Abraham heeft zijn oude godsdienstige overleveringen verlaten, om zich in de armen der rationalistische wijsbegeerte te werpen.

Het is dus voldoende om na te gaan, wie van beide, het Islamisme of het Christendom de overleveringen van het oude Testament op wettige wijze voortzet.

Het stellen van deze quaestie is genoeg om haar op te lossen.

Ziedaar, hoe men enkel uit een rationeel oogpunt kan voorstellen, dat de Godsdienst van Jezus Christus de eenige en providentiëele bewaarder is gebleven van het goddelijk woord, dat in de eerste dagen der wereld tot de menschheid werd gericht.

Op dit algemeene zicht van de uitstekende plaats, die door het Christendom in de geschiedenis der godsdiensten is ingenomen, zouden wij hier een vluchtige schets willen laten volgen van de theorie van den goed-begrepen godsdienst vooruitgang. Want indien wij ook het rationalistisch stelsel van onbegrensden vooruitgang verwerpen, dan hebben wij, tegen Prof. Tiele, onze theorie van vooruitgang, die veel meer bevredigt en met de geschiedenis overeenstemt,dan die der vrije gedachte. Ziedaar het kort saamgevat begrip ervan, dat wij aan een schitterende bladzijde van de Broglie, professor in de geschiedenis der godsdiensten aan het Institut Catholique te Parijs, ontleenen. [2])

»Van den oorsprong der menschheid af scheidt zich de godsdienstige waarheid, die door een klein aantal menschen bewaard is gebleven, van de dwalingen, die niets anders zijn dan de afwijkingen, de ontaarding van deze waarheid. De waarheid en de dwaling ontwikkelen zich beide in den loop der eeuwen; en is een dubbele godsdienstige evolutie de eene van de dwaling, bestaande in de altijddurende veranderingen en omwentelingen, in vooruitgang en in afbreken, zich beurtelings opvolgend, of in toestanden van verval, die gedurende vele eeuwen kunnen aanhouden zonder dat er eenige terugkeer naar het goede en ideale plaats hebbe; [3]) de andere evolutie, die van den waren godsdienst, bestaande in een langzamen maar aanhoudenden en altijd voortdurenden vooruitgang, of wel in een reeks van hergeboorten en verrijzenissen, maar zonder volslagen onderbreking van vooruitgang. Het jodendom der laatste eeuwen is een vooruitgang op den godsdienst van Mozes, gelijk deze het weer is, op den godsdienst der aartsvaders. Het Christendom, een nieuwe uitstorting van den Heiligen Geest, is een onmetelijke vooruitgang en in de kerk zelve is, volgens de getuigenis der groote kerkelijke schrijvers [1]) vooruitgang in de kennis der waarheid.«

Na dit overzicht als inleiding, dat maar matig voldoende is voor de grondstelling van prof. Tiele zullen wij in het volgend artikel twee andere punten van zijn werk bespreken, namelijk de definitie, die hij van den godsdienst geeft en zijn theorie ten opzichte van het animisme.

J. van den Gheyn, S. J.
lid van het Aziatisch genootschap
van Londen.

Leuven, 10 April 1886.

wordt, sinds zijne wederlegging door Max Müller, niet meer aangehaald dan *pro memoria.*

1) Essai sur l'histoire des religions, p. 104.

2) *Problèmes et conclusions*, p. 318. Cfr. p. 410 en de brochure *Le Progrès Religieux*, pp. 27–34.

3) Op deze evolutie blijven de Rationalisten staan en daarom is hun leer van den godsdienst- vooruitgang onvruchtbaar.

1) Bij voorbeeld St. Vincentius de Lérins.

Uit Belgie. Vooruitgang der Vlaamsche beweging.

Het Vlaamsch en de Geestelijke Overheid in België.

Mgr. Goossens begint al voor goed zijn woord, eenige maanden geleden tot M. De Beucker van Antwerpen gesproken, ten uitvoer te brengen. Op de laatste vergadering der distrikt-dekens van het bisdom, heeft Zijn Hoogw. gezegd en aan de dekens verklaard, dat hij zinnens was aan de hoofden der katholieke onderwijs-gestichten van den tweeden rang (kleine seminariën en colleges) den last op te dragen, voortaan met eene bijzondere zorg te letten op het onderwijs van het Vlaamsch; en vooral zorg te dragen dat, minstens het onderwijs van den godsdienst, voor allen, die Vlaamsch kennen, in deze taal gegeven worde. Reeds heeft hij een circulaire gezonden aan al de kloosters, waar pensionnaten zijn, evenals aan al de meisjesgestichten voor middelbaar en lager onderwijs, welke van het gouvernement niet afhangen, om hen aan te manen, het onderwijs van den godsdienst in het Vlaamsch te geven. Zelfs wanneer de ouders vragen dat het godsdienst-onderwijs hunner kinderen in 't Fransch worde gegeven, »zult gij,« zoo zegt de Aartsbisschop, »zult gij alles aanwenden wat mogelijk is om hen te overtuigen van het nut, dat er ingelegen is, dat de kinderen hun catechismus in hunne moedertaal leeren.«

In naam der Moedertaal, eerbiedige hulde en dank aan Mgr. Goossens.

Over de »**Vlaamsche Academie**« repte ik vroeger reeds een woordje.

Het budget is in den Senaat gesteund, en mogelijk dat de Academie reeds bepaald zal ingericht zijn, en hare inrichting bekend gemaakt door het Staatsblad, als mijn schrijven in de handen uwer lezers zal wezen. Onder de sprekers, welke die oprichting met kracht van reden verdedigden, verdient de achtbare heer Senator *Lammens*, van Kortrijk, eene dankbare hulde. Peis eens: De heer burgemeester *d'Andrimont*, van Luik (liberale linkerzijde) meende daarop — in vollen ernst? — de inrichting eener Waalsche academie te moeten vragen! Voor hem staat zeker onze rijke Moedertaal op denzelfden rang als het Fransch geradbraaksel der Waalsche bevolking? Is het onwe-

tendheid of spotternij? —Ondertusschen houden zich de dagbladen met de namen der letterkundigen bezig, die in de nieuwe academie zouden zetelen. Daarover zullen wij liefst zwijgen. Echter valt het te wenschen, dat onze liberale bureaucratie ditmaal wat nagezien worde. Meer dan eens heeft zij reeds bij hoogerhand stukken te teekenen gelegd, die van hare schandige partijdigheid getuigen. Luidens eene Brusselsche briefwiss. van 17 Mei l.l. aan het »*Bien Public*«, zou de tot heer *Frans de Potter*, onze geleerde geschiedschrijver, secretaris der nieuwe maatschappij benoemd worden. Het zou eene welverdiende eerherstelling zijn, die menigeen zal verheugen. Naar alle waarschijnlijkheid zal Gent de vergaderplaats worden der academieleden; eenigen zien er erg in, anderen houden het als noodzakelijk voor haar onafhankelijk bestaan. Wellicht zal ik in mijn eerstvolgend schrijven wat meer over al deze gissingen kunnen meêdeelen.

Van academie sprekend, mag ik niet vergeten te melden, dat onze *Kon. Academie* het werk van den Eerw. Heer *Monchamps*, over de *geschiedenis van het Cartesianismus in België*, met eene gouden medaille bekroond heeft. De Eerw. Heer *Monchamps* is doctor in de wijsbegeerte en de godgeleerdheid,en professor in het klein Seminarie te St. Truiden. In eene harer leste zittingen heeft zij ook Mgr. *Van Weddingen*, den geleerden aalmoezenier aan het Hof, en gewaardeerden schrijver van tal van letterkundige en wijsgeerige werken, tot briefwisselend lid benoemd. Zij heeft aan den uitstekenden priester de voorkeus gegeven op den heer *Goblet de Alviella*, prof. van geschiedenis der eerediensten aan de vrijmetselaars-hoogeschool te Brussel. Niet zonder reden, te oordeelen naar een artikel, dat de eerw. heer *Gollinet*, doctor in de Oostersche Letteren, en prof. van de Sanskritsche Taal bij de Leuvensche hoogeschool, in de »*Revue générale*« liet verschijnen. Men leere daaruit hoe gebrekkig Mr. Goblet's leergang is. Ten andere had Mr. *Maurice Vernes* in de »*Revue Critique*« van Parijs, No. van 28 Sept. 1885, den heere Goblet recht laten weervaren.« Mr. Goblet, besluit de geleerde Franschman, ne dit guère que ce que tout le monde sait ou devrait savoir, il s' arrête au seuil même du sujet. Il ne sert que des recettes tombées depuis dix ans dans le domaine public: Mr. Goblet n'est pas un savant, pas même un érudit, et si sa leçon d' introduction eut été une bonne Conférence, c'est une médiocre leçon de haut enseignement.«

Die afstraffing is nog al straf, doch zou zij, alles gewikt en gewogen, te straf zijn?

Ten slotte zij nog gemeld, dat, bij Koninklijk besluit van 10 Mei, eene commissie benoemd is, gelast met het onderzoeken van de officiëele naamlijsten der gemeenten en gehuchten van het land alsook met het voorstellen eener onveranderlijke spelling der plaatsnamen. — 't Wierd waarlijk hoog tijd dat dit wargaren werde uiteengedaan; sommige namen waren recht geradbraakt.

Ziedaar, geachte heer Opsteller, eenige inlichtingen, die wellicht voor uwe lezers eenig belang zullen opleveren.

Studies of Family Life: a Contribution to Social Science. [1])

Een gelukkig familie-leven is het grootste geluk op aarde van den mensch en voor de maatschappij. Dat en wat wij nu hier nog als onbetwistbare waarheden tot grondslag van ons betoog aanvoeren, zal wel door het gezond verstand en door de ervaring van ieder in het bijzonder en van allen te zamen erkend worden, te weten, dat de grootste menigte der bevolking moet werken voor het dagelijksch brood voor het onderhoud des levens, en dat er voor die ontelbaren der werkende klasse in onze wereld geen bron van geluk, geen uitspanning van hun dag op dag te hervatten arbeid bestaat, die vergeleken kan worden bij het genot van een goed familie-leven.

In hoogere standen, bij rijkdom en weelde, kan dat gemis worden verminderd door andere genietingen des geestes en der zinnen, maar die hulpmiddelen staan niet in het bereik van de arbeidende klassen. Ontbreekt aan den werkman het familie-leven, vindt hij geen vrede, geen ontspanning, geen geluk in zijn huiskring, dan is hij een ongelukkige, licht te winnen voor kwade beginselen, en kwade praktijken, voor zonde en revolutie. Men heeft het zoo vaak verkondigd en het is duidelijk, dat de minst ontwikkelde het van zelfs begrijpen: wanneer men aan die millioenen menschen-wezens, die moeten tobben en zwoegen om van hun arbeid te leven, ontneemt de zekere hoop op een toekomstig leven, met zijne belooningen of zijne bestraffingen, dan vernielt men tevens de hoofdreden van hun geduldigheid in hunne ontberingen en hun lijden, van hunne onderwerping aan de bestaande maatschappelijke orde met hare ongelijkheden van stand, en bezittingen en genieting; dan bereidt men ze voor het communisme en de commune, leeringen gelijk de ex-domine Domela Nieuwenhuis zoo pas nog in Amsterdam straffeloos kon uitbraken. Ook tal van bladen, leermeesters van ongeloof, ontrooven niet alleen aan de arbeiders de hoop op het toekomstige erfdeel en het eeuwig geluk in den hemel, zij ontrooven hem ook zijn grootsten schat en zijn grootste geluk hier op aarde, namelijk zijn christelijk familieleven. Dat is een onvergelijkelijk groot verlies, dat in geenen deele wordt vergoed door de leuze en spreuken van straat-Socialisten of Staat-socialisten, noch door Regeerings-verzekeringen, noch door vrije scholen, vrije kindertuinen, vrije leesbibliotheken, vrije Museums, vrije wandelplaatsen, vrije theaters en wat des al meer kan zijn. Al voegt ge er het vrije huwelijk, d. i. de vrije echtscheiding bij, steeds wijkt gij meer en meer af van wat den arbeider nog wat geluk kan brengen, in het familie-leven. Een der schoonste hoofdstukken in het hierboven aangewezen boek is dat over de »Doctrine of Savagery« voor hen die genegen zijn tot de moderne theorieën betrekkelijk hun »Primitive Marriage.«

In dit boekwerk vinden wij de ervaringsleer opgedaan in den loop der eeuwen, bij de voornaamste, volkeren den wereld, betreffende het familie-leven; de behandelde stof is gerangschikt in drie afdeelingen: »Fore-Christian Families, The christian Family, en After-

([1] By C. S. Devas, M. A., Oxon. Burns and Oates, 1886.

christian Families«. de schrijver verstaat door de familie vóór het Christendom«, niet slechts de familie bij de Heidenen van vóór Christus-geboorte, maar ook de volkeren, die tot op heden toe buiten den invloed van het Christendom zijn gebleven, als de moderne Hindoes, en de Chineezen: door »After-christian families«, de gezinnen, de maatschappijen, die in landen wonen, welke voorheen tot het christen geloof behoorden, maar nu beginselen van godsdienst of wijsbegeerte volgen, die zij zeggen beter te zijn, dan die van het christendom.

Het eerste deel van dit werk is dus gewijd aan de studie van het familie-leven bij de Chineezen, bij de Joden onder de Rechteren, bij de Romeinen onder de Koningen en de latere Republiek bij de Grieken van Homerus' tijden van het classicaal Athene en van Sparta, bij de Hindoes, de Birmeezen, de Egyptenaren der demotische tijden, en de nomadische Mongolen:

Het tweede deel behandelt 1o de christen leering betreffende de familie en 2o de christen praktijk.

Het derde deel houdt zich bezig met de Mahomedanen, den godsdienstloozen franschen boerenstand, de Amerikanen van het Noord-Oosten en de Engelsche landbouwers.

En tot welke slotsom komt men door die ervaringsleer, door die studie der toestanden in al die eeuwen, bij al die volkeren? Tot geene andere dan deze: dat er tusshen de overdrijving van het ouderlijk gezag en de overdrijving van de vroegtijdige onafhankelijkheid der kinderen, geen veiliger middenweg is, dan die der Christelijke leering: dat er insgelijks voor de vrouw geen ander ideaal is tusschen de overdrijving van hersenschimmige en onnatuurlijke gelijkheid met den man en hare verlaging tot speeltuig of slavin.

De studie van die drie familie-levens leert ons dat, wordt eenmaal door een talrijke menigte menschen het Christendom verlaten, dan kan zij niet meer terugkeeren, voor zooverre de ondervinding gaat, tot de hoogste vorm van het familieleven, hetwelk werd aangetroffen in de voor-Christenfamiliën.

Een ieder kan voor zich zelven zien hoe groot de gelijkenissen zijn in het huiselijk leven bij Na-christen-familiën, tusschen de moderne Europeesche volken (pas onderzocht) en de classieke Romeinen en Grieken, die in het eerste deel van dit werk werden gadegeslagen. Bij nauwkeurig onderzoek zal men dezelfde rampzalige abonnatiën van verlaagde rassen herhaald vinden in ons midden en in den Islam; zoo weinig hangen deze toestanden af van het al dan niet beschaafd of halfbeschaafd of onbeschaafd zijn des volks, en zooveel te meer hangt het af van het feit of het volk den God van waarheid en heiligheid kent en eert, dan wel door dwaalbegrippen van den waren godsdienst is afgedwaald en dan verder verdwaald.

Laat het boek iets te verlangen over, dan zou het zijn, wat meer uitvoerigheid in het tweede en derde gedeelte volgens de lijnen van het groot werk van Le Play, dat meermalen, en voorzeker terecht, wordt aangehaald.

J. W. Br.

Die christliche Familie. Worte der Unterweisung und Ermahnung an das christliche Volk von *P. M. V. Remscheid*, Priester des Kapuzinerordens, Mainz, Kirchheim.

Professor Roscher te Leipzig zeide eenmaal: »'t Is een ijdele waan, als iemand gelooft, de sociale vraag te kunnen oplossen, zonder dat de menschheid weder zedelijk wordt en het is een gansch verkeerde zaak, te gelooven, dat de menschheid weder zedelijk zal worden als zij niet allereerst weder tot den godsdienst wederkeert. Met recht kon dus Pater Weiss op de vergadering der Katholieken te Frankfort a/d. Main, de stelling verkondigen: De sociale vraag is allereerst en voor alles eene zedelijke, eene moreele vraag, meer dan eene economische of eene politieke.« Beter alzoo, zedelijk gezonder, godsdienstiger moet ieder individu, moet elk lid der menschelijke maatsschappij weder worden, wil het gansche lichaam, wil de gansche maatschappij weder gezond, weer krachtig zijn! Beter, zedelijker, godsdienstiger alzoo moet voor alles het huisgezin worden! Want op het huisgezin rust de maatschappij; een gezond huisgezin geeft eene gezonde maatsschappij; waar het huisgezin wordt aangetast, daar lijdt ook de maatschappij schade. Hiervan overtuigd en van hunne taak, aan de oplossing der sociale quaestie mee te arbeiden, bewust, hebben, voornamelijk in den laatsten tijd zoowel seculiere als reguliere priesters door woord en schrift hun best gedaan, om onze huisgezinnen weder godsdienstiger en daardoor weder zedelijker, gelukkiger en tevredener te maken. Onder de vele geschriften, die tot dat doel zijn verschenen, verdient het hierboven aangeduide warme aanbeveling. De schrijver heeft, met meesterhand, in een kort bestek het aantrekkelijke beeld van een echt christelijk huisgezin geschetst. Wij zijn overtuigd, dat ieder christelijk huisvader, iedere huismoeder, die dit boekje ter hand neemt, het niet ter zijde zullen leggen, dan met de erkenning, dat zij het met genoegen en belangstelling hebben gelezen, dat zij gesticht zijn geworden door de schoone en gewichtige waarheden en dat zij door de practische vingerwijzingen onschatbaar nut voor zich zelven en voor de hunnen hebben opgedaan. Er is geen spoor in van droog, vervelend en onvruchtbaar moraliseeren. Alles is frisch en levendig, eenvoudig natuurlijk, getrouw aan de waarheid, belangwekkend en bloeiend, zoodat men met de grootste vreugde en met zekere spanning verder leest. De waarheden worden afzonderlijk helder en treffend bewezen en door feiten uit de heilige Schrift, door voorbeelden uit het dagelijksch leven en door schoone vergelijkingen uit de natuur verklaard en bevestigd.

De taal is, ofschoon eenvoudig, zuiver en boeiend. De wijze raadgevingen en onderrichtingen geven aan het boekje hooge waarde. Moge het als een huisvriend in tallooze familiën worden binnen geleid, ook ter oplossing van *het drukkende* sociale vraagstuk.

Dr. L. v. H.

Het huwelijk bij den werkenden stand.

Duidelijk is het voor een ieder, die vijf minuten met gezond verstand nadenkt over de oplossing van het

sociale vraagstuk, dat er geen sprake kan zijn van eene gezonde oplossing, tenzij de zedelijke-godsdienstige toestand der familie weer worde teruggebracht op den grondslag der christelijke orde waarvan het christelijke huwelijk het centrum is. Er wordt eene misdaad, een gruwelstuk gepleegd, waar het huwelijk wordt onttrokken aan den godsdienst, aan de Kerk, waar het wordt *verwereldlijkt* (gelaïcalizeerd), tot opzegbaar contract wordt verlaagd. Dat is een aanslag, de lèse-majesté tegen vader en moeder en kind. Het licht niet in ons bestek die stellingen breedvoerig te bewijzen; wij stippen ze slechts aan en geven onzen lezers de middelen aan de hand om meê van het beste te genieten, wat al op dat gebied verschijnt. Derhalve wijzen wij hen nu op de voortreffelijke monographie: *Le mariage dans les classes ouvrières. Par l'Abbé H. Cetty. Rixheim, A. Sutter. Pp.* 312.

Mededeelingen.

Aan de uitnoodiging om deel te nemen aan de Koninklijke tentoonstelling welke dezer dagen door Koningin Victoria te Londen werd geopend, heeft de Propaganda gevolg gegeven en er de volgende zaken heengezonden 1o. De geographische wereldkaart, die in 1529 door Diego Riebero werd geteekend. Het is het oorspronkelijke op perkament vervaardigde stuk en daarom zeer curieus en kostbaar. Op deze kaart ziet men de beroemde *linea divisionis sive demarcationis*, die door Alexander VI werd getrokken bij zijn scheidsgerecht tusschen Spanje en Portugal, die over de heerschappij ter zee twisten. Deze *linea* werd nog onlangs (in de kwestie der Carolina-eilanden) besproken.

2o. Een album van alle instellingen en inrichtingen der Katholieken in Australië.

3o. Een gegraveerde kopie van de wereldkaart der vijftiende eeuw, van welke kaart het orgineel in koper in het Museum wordt bewaard.

4o. Een atlas der katholieke missiën met twintig aardrijkskundige kaarten.

De inzending trekt in hooge mate de aandacht van alle belangstellende bezoekers dezer tentoonstelling.

De belangstelling in Hildebrands Camera obscura is nog niet verminderd. Dezer dagen verscheen de zestiende druk van dit werk.

Zooals men weet zijn van Salustius' Romeinsche geschiedenis slechts enkele voetstukken bekend. Dezer dagen nu werden in de Parijsche bibliotheek eenige fragmenten van dit werk door een Oostenrijksch geleerde, Dr. E. Hauler, ontdekt, in eene portefeuille met oude handschriften. De ontdekker is nog bezig met het ontcijferen van de brokstukken, welke van veel belang zijn voor taal- en geschiedkunde.

Sinds langen tijd heeft men zich in de grotten van Ajanta in Engelsch Indië bezig gehouden met het copieëren van de beroemde muurschilderingen. Dit werk, dat vanwege de Gouvernementen van Indië en Bombay sedert 1872 werd uitgevoerd, is thans afgeloopen. De genoemde grotten liggen ongeveer 100 kilom. van de stad Aurungabad en bestaan uit vier-en-twintig kloosters en vijf tempels, die alle in de rotsen uitgehouwen zijn. Zij ontleenen hunne kunsthistorische waarde voornamelijk aan de muurschilderingen, die er in een tijdvak van 800 jaren (van 200 voor Christus tot 600 na Christus) aangebracht zijn, en die een getrouw beeld geven van de ontwikkeling der Boeddhistische kunst gedurende dezen tijd. De kosten van het copieëren bedroegen over de zestigduizend gulden en het daarvoor gebruikte linnen beslaat eene oppervlakte van meer dan 138,500 vierk. m. In het geheel zijn er 165 copieën van schilderijen, 160 copiën van beschilderde paneelen enz., benevens 374 teekeningen in waterverf vervaardigd. Met het oog op de uitgaven zijn deze teekeningen op kleiner schaal gemaakt, dan het oorspronkelijke. Toch zijn zij nog tusschen acht en vier meter groot. De geheele verzameling zal naar Londen gebracht worden, teneinde aldaar door kleurensteendruk (chromolithographie) verveelvoudigd en in boekvorm in den handel gebracht te worden.

De eerste aflevering van het tweede en laatste gedeelte van den Catalogus der bibliotheek van de Maatschappij der Nederlandsche letterkunde te Leiden is dezer dagen uitgegeven, geheel bewerkt door den adjunct-bibliothecaris, den heer Louis D. Petit. Niet minder dan 43 vel of 686 kolommen groot is deze aflevering bijna geheel gewijd aan de geschiedenis en plaatsbeschrijving van ons land. Merkwaardig is het zeer groot aantal pamfletten uit verschillende tijdperken onzer historie, hier naar behooren beschreven en gerangschikt. Met name wijzen wij op den rijkdom der strijdschriften uit den patriottentijd en op de publicatiën uit de dagen der Fransche overheersching. Hoogst belangrijk is ook de verzameling geschriften op het gebied der kerkgeschiedenis met hare kleinere kerkgenootschappen en sekten en van strijdschriften tusschen Roomschen en Protestanten.

Wat de werken over plaatsbeschrijving betreft, deze zijn afgedeeld naar de verschillende provinciën en steden, Leiden alleen telt 155 kolommen.

Met Augustus a. s. zal de tweede afl. ter perse worden gelegd, bevattende de geschiedenis, plaatsbeschrijving enz. van België, Duitschland enz. Daarbij komt dan een supplement op de 1ste afd. *Handschriften* en op de 3de afd. *Nederlandsch Tooneel.* Betreffende het register op den alphabetisch ingerichten catalogus, die reeds grootendeels door den heer Petit bewerkt is, zullen nadere mededeelingen worden gedaan.

De *Biblioteca Nationale* heeft de belangrijke verzameling van ongeveer 650 Indische handschriften aangekocht, welke door professor Angelo de Gubernatis onlangs uit Indië zijn meegebracht,

---

Een vrijwillig brandweercorps voor de museums is dezer dagen door de studenten te Christiania opgericht Het telt 270 à 280 leden.

Onlangs is te Abt bij Carpentras, in het Zuid-Fransche departement Vaucluse, bij het uitdiepen van een put, eene rijke vondst van bronzen voorwerpen uit den Romeinschen tijd gedaan. Op eene diepte van acht meter stootte men op een antiek metselwerk, en nog vier meter lager ontdekte men in een holte van de rots, waarop de muur rustte, 26 stuks vaatwerk van brons en roodkoper. Hieronder bevonden zich onder andere eene lamp, zeven kannen met hengels, twaalf wijnkannen van verschillende vormen (oinochoeeën) en zes platte schalen. Ook vond men eene bronzen munt uit den tijd van Constantijn den Grooten. Zeer kunstvol bewerkt zijn de lamp, die tot opschrift heeft eene opdracht, en twee kannen, die vroeger geheel verguld zijn geweest. Behalve de lamp droegen alle voorwerpen teekenen, dat zij met vuur in aanraking zijn geweest.

In de jongste aflevering van de *Dietsche Warande*, onder hootdredactie van prof. Alberdingk Thym, lazen wij dezer dagen een treffend schoon gedicht »la religieuse«, dat zoowel door de gedachte als door rythmus en versbouw het diehterlijk talent van onze veelzijdig begaafde landgenoote, M. Zubli geb. v. d. Bergh v. Heemstede, alle eer aandoet. De redacteur, die met de poëzie van de schrijfster in een Fransch tijdschrift kennis maakte, verzocht haar dit schoone gedicht in zijn Nederlandsch tijdschrift te mogen opnemen. Die vereerende uitnoodiging van een man van smaak als prof. Thym pleit zeker voor het talent van de dichteres.

Naar men meldt, is thans definitief besloten tot de uitgave van een christelijk historisch blad voor Zeeland, waarin *Het Zuiden* te Middelburg en het *Nieuwsen Adv.-blad* te Goes zullen worden opgelost. Het blad zal tweemaal per week verschijnen, en *De Zeeuw* heeten; met 1 October zal het eerste nummer daarvan verschijnen.

Een redacteur is reeds aangesteld, terwijl uitgevers zullen zijn de heeren G. M. Klemklek te Goes en F. P. Dhuij te Middelburg.

Inhoud van Tijdschriften.

Annales de Philosophie Chrétienne. Mai. Congrès international des savants catholiques. — De la méthode en métaphysique, par Domet de Vorges. — La connaissance du monde extérieur, par G. Lechalas. — La marche des ideés religieuses dans l'antiquité, par F. Robiou. — La théorie péripatéticienne du moteur et du mobile, par A. Farges. Analyses et critiques. Revue des Revues.

Revue catholique des Institutions et du Droit. Mai. I. Chateauvillain, le 8 avril 1886. — Récit, responsabilité, etc., par A. Desplagnes. II. Considérations sur la diplomatie au point de vue du droit, par Adolphe d'Avril. — III. De la responsabilité de l'Etat dans le cas de l'article 108 de la loi municipale, par Léon Roux. — IV. La doctrine de la Souveraineté professée par les jurisconsultes romains, par A. Gavouyère. — V. Chronique du mois, par A. Desplagnes. — VI. Bibliographie.

La Controverse et le Contemporain. 15 Mai. — I. La chronologie des premiers âges de l'humanité, par le R P. J. Brucker. — II. Le comte de Montalembert et la liberté d'enseignement, par M. Léotard. — III. Théorie du libre arbitre, par E. Blanc. — IV. Le Coran, par J. Forget. — V. De la nature des corps, par Mgr. Jude de Kermaërel. — VI. Les Chapelles privées, par L. Roux. — VII. Bulletin littéraire, par J. Vaudon. — VIII. M. de Rossi et l'hypogée de Poitiers. — IX. Bulletin scientifique, par M. l'abbé Hamard. — X. Bibliographie, par Aug. Lemann.

Le Correspondant 10 Mai. — De l'irréligion systématique, par Mgr. Meignan. — Torpilleurs et cuirassés, par le Cte de Villebois-Mareuil. — Le Maroc, par L. De Campnon. — Louis XVIII et Paul I, par Ernest Daudet. — Pascale, par Pierre Gaël. — Le mariage d'un roi, par F. De Raynal. — Le salon de 1886, par P. Fresnel. — — Poésies. — Revue des sciences par H. De Parville. — Chronique politique, par Aug. Boucher. — Bulletin bibliographique.

Revue du Monde catholique. 15 Mai. — I. Souvenir des noces d'argent de la Revue du monde catholique, par Firmin d'Angien. — II. De la souffrance chez l'enfant, par J. De Bonniot. — III. La France juive, par Arsène Guérin. — IV. La question du latin, par Firmin Boissin. — V. La situation actuelle de l'Espagne, par Urbain Guérin. — VI. La nouvelle cosmogonie, par Jean d'Estienne. — VII. Le roman d'un jésuite, par G. Beugny d'Hagerne. VIII. Revue littéraire, par J. De Rochay. — IX. Chronique générale, par Arthur Loth. — X. Memento chronologique, par Ch. Beaulieu.

Revue Générale. Mai. — I. L'histoire des religions par Ph. Colinet. — II. Drame et vaudeville, par Madame, Betsy Belpaire. — III. La première chaire libre de Droit en France. — IV. Les humanités actuelles dans les athénées. — Cela devait être, par Madame Maza Cop-Lenger Marlet. — VI. Les célibataires dans l'antiquité romaine, M. Giesen. — VII. Lettre de Paris par Dancourt. — VIII. Causerie sur l'art de dire, par L. Halleux. — IX. Bibliographie.

Archiv f. neuere Sprachen u. Litt. 75. 1—2. Die Hamlet-Periode in Shakperes Leben. (Forts.) S. l. Isaac. — Die Linke'sche Schrift üb. die Abfassungszeit des Lutherliedes „Ein feste Burg" Biltz. — Volkssage u. Volksglaube 63. W. Schwartz. — Fischarts relig.-polit-satir. Dichtungen 69. L. Wirth. — Die Verdoppelung der Konsonanten im Altnormannischen . Eickershoff: Die Lieder des Hugues de Bregi — Recensionen.

Romanische Forschungen. 22. Zur Gesch. der mittellatein. Dichtung Arnulfi delicie clerie. Huemer. — Die latein. Visionen des MA. bis zur Mitte des 12 Jahrh. Lexikalische Excerpte aus der Uebersetzg der Apgesch. im Codex Gigas der Stockholmer Bibl. Fritzsche. — Lexikalisches aus Leidener latein. Juvenalscholien der Karolingerzeit. — Etymolog. Miscellen.

Ztschrift f. Deutsches Alt. NJ. **18.2.** Kreuzpredigt u. Kreuzlied. Wolfram. — Skirnis för. Niedner. — Der Abraham der Wiener Genesis. Pinower. — Zur Frage nach der Duette von Chnewulfs Andreas. Zupitza. — Excerpte aus Aelfreds Beda. Drslbe. — Zu den Cambridger Liedern. Breul. — Die Iweinhandschrift III. Henrici. Die Nachahmung des Iwein in der steirischen Reimchronik. Derslbe. — Kronprinz Friedrich v. Br. u. Gottscheds ausführl. Redekunst. Litzmann. — Zu der Wiener Meerfahrt. Zoischer. Zum Wiener Hundesegen. Strobl. — Recenss.

Snelpersdrukkerij van Küppers & Laurey, Jansstraat Haarlem.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Eerste Jaargang, No. 13. Tweede Serie. **15 Juni 1886.**

Dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen, kost per jaar, franco p. p. *f* 3,25: voor het buitenland *f* 3.75. Advertentiën kosten per regel 10 Cent. Groote letters, naar de plaatsruimte. Alles wat de Administratie betreft, gelieve men te zenden *franco* aan de Uitgevers KUPPERS & LAUREY, te *Haarlem*.

Alles wat de redactie betreft en alle boekwerken en Tijdschriften gelieve men *franco* te zenden aan den redacteur J. W. BROUWERS te Bovenkerk bij Amsterdam. Alle toegezondene boekwerken en Tijdschriften worden vermeld.

Deus scientiarum Dominus est.

PONE CUSTODES FONTIUM.

INHOUD: Op Universiteitsgebied. — Orientele Catolicu, seau concordantiële traditiunei etc. Joannes Papui. — Eereprijzen van Z. M. Oscar II, Koning van Zweden en Noorwegen. Een wensch en een blik in de letteren van Zweden en Noorwegen. *J. W. Brouwers.* — L'Arabie avant Mahomet d'après les inscriptions. — Beschildering der Kapel van den H. Carolus Borromaeus te Amsterdam. — Hermelijn, roman in twee deelen, door Melati van Java. — Eene vieze omgeving. *P. D.* — Kuilenburgsche Revisien. *N. C. K. de Bazel.* — Mededeelingen. — Inhoud van Tijdschiften.

Op Universiteitsgebied.

Door de geneeskundige staatscommissie te Amsterdam zijn tot arts bevorderd de heeren P. J. Bueckman, A. N. Van Praag, F. H. Schreve, doctorandi, en P. Westra, cand.-arts. Toegelaten voor het 1e gedeelte de heeren J. M. Clinge Doorenbos, doctorandus, en A. Ellingen, H. van Roijen en H. D. Sohlberg, cand.-artsen.

Aan de universiteit van Amsterdam promoveerde tot doctor in de rechtswetenschap, de heer G. M. R. Testa, geboren te Mannheim, na verdediging van een acad. proefschrift getiteld: *De inhoud der overeenkomsten in het internationaal privaatrecht*, en de heer T. C. N. Dammers, geboren te Amst. na verdediging van een acad. proefschrift getiteld: *Grondslag der schadeberekening bij brandassurantie* (aanteekeningen op de artt. 288 en 289 W. v. K.)

Te Leiden bij het literarisch-mathematisch examen toegelaten de heeren D. Tuckerman, te Nijmegen; W. Berghage, te Deutichem; D. Stigter, te Amsterdam; P. Van Meurs, te Nijmegen. Afgewezen werden er 3.

Aan de Rijks-universiteit te Leiden zijn bevorderd: tot doctor in de rechtswetenschap de heer J. Van Raalte geboren te 's-Gravenhage,) met acad. proefschrift, getiteld: *De reclame van verkochte goederen*, en tot doctor in de klassieke letteren, de heer C. J. Vinkesteyn (geboren te Delft) met academisch proefschrift, get.: *De fontilus ex quibes scriptor Libri de viris illustribus urbus Romae hausisse videtur disputatio.*

Op een academisch proefschrift, getiteld: *Onterving van wettelijke erfgenamen*, promoveerde tot doctor in de rechtswetenschap, aan de rijks-universiteit te Utrecht, de heer J. De Vries van Doesburgh, geb. te Kralingen; en op een acad. proefschrift: *Consulaire rechtsmacht in strafzaken*, mede tot doctor in de rechtswetenschap, de heer H. J. Chr. L. De Jong, geboren te Utrecht.

Orientele Catolicu, seau concordantiële traditiunei etc. *Joannes Papiu* [1]).

In het Rumeensch met vertaling in het Latijn is het genoemde werk verschenen, dat door Joannes Papiu, priester van den Griekschen ritus, Szamosuivariensch diocees, geschreven is ten bewijze van het Katholiek geloof betreffende het Opperherderschap van Petrus en zijne opvolgers, de Pausen van Rome.

Voor het Oosten, sinds zoo vele eeuwen door eerzucht en slechte staatkunde afgescheurd van het levend onfeilbaar Opperhoofd van Christus' Kerk op aarde, kan er geen belangrijker vraagstuk behandeld worden. Ook is er geen betere wijze van betooging, dan de Schrijver gebruikt, voor het Oosten te denken.

Voor onze Nederlandsche Protestanten, die nog Christen zijn, kan dit werk ingelijks van groot nut zijn, daar ook zij van de aloude en altijd jeugdige Moederkerk zijn losgescheurd, door een der meest verblinde en doldrifstigste afvalligen die ooit als ware voorvechters van den echten antichrist tegen Christus' Stedehouder in verzet kwamen. Uit 's mans eigen verklaring, uit Luther's eigen woorden — één onloochenbaar bewijs zij hier voldoende — springt zijne woede van tegenspraak een ieder in het oog, waar hij alreeds in 1523 zich niet ontzag te schrijven als volgt: (Luther's Werken, Duitsche Uitg. Wittenberg, VII. p. 367.)

»Als een Concilie ons de beide gedaanten veroorloofde of voorschreef, zouden *wij, om het Concilie te trotseeren* er maar een aannemen, of noch de eene noch de andere en degenen vervloeken, die, krachtens dit gebod, beiden namen.« Hoe al zijn streven werd aangeduid en als samengevat in één gezegde: »levend was ik U de pest, stervend zal ik uw dood zijn, o Paus«, is te over bekend. Of de Duitsche Keizer en de overige wereld nu anders denken over het Pausschap, dat Luther zich inbeelde te hebben vernietigd, weet ook elk beschaafd Nederlandsch Protestant.

Het Primaatschap van den Heiligen Petrus en de Pausen van Rome, zijne Opvolgers, over de geheele Christen Kerk, krachtens goddelijke instelling, wordt door Papiu bewezen met de betooggronden der Heilige Schrift, die ten grondslag van het Katholieke dogma liggen, en dan nader bevestigd en toegelicht door de overleveringen der Oostersche Kerken. Juist hierin ligt de onloochenbare kracht van deze Primaatverdediging, dat ze voortdurend als een doorloopend *argumentum ad hominem* is, daar hier de eigene kerken van het Oosten, met hare liturgische boeken, nog heden in gebruik, tot getuigenis der waarheid worden opgeroepen, worden aangehaald. Drie verscheiden bronnen dier Oostersche traditiën worden ons hier ontsloten: 1o de Choorboeken, nu nog in gebruik, met hunne doctrinale en liturgico-ritueele bewijzen;

2do, de canonische boeken als dusdanig nu nog in de Oostersche Kerken aangenomen en geëerd;

3tio, de getuigenissen en verklaringen van geleerde schrijvers tot het Oosten behoorende.

Die rijke verzameling van documenten heeft de

[1]) *Zzamosujvavini*, typ. „Aurorse" p. A. Todorano, 1885. In 8, pp. XXIV, 282, Pr. 2 fl.

rumeensche schrijver, — die verontschuldiging vraagt voor zijn Latijn, waarvoor wij hem dankbaar zijn — weten te schikken tot een harmonisch geheel, dat als een allerhelderst lichtbeeld voor onze oogen staat. Wie het nog wil loochenen,wil ontkennen, moet, hetzij in 't Oosten, 't zij in Nederland, zijne oogen sluiten voor de zon en bij het volle middaglicht met een nachtpitje den weg nagaan, dien Luther en Calvijn, in afdwaling en hardnekkigheid, hun zijn voorgegaan. Moge dat voorlichtende werk uit het Oosten ook welwillende harten en waarheidverlangende geesten vinden in ons Noorden.

J. W. Br.

Eereprijzen van Z. M. Oscar II, Koning van Zweden en Noorwegen.

Een ander bewijs van edelmoedigheid heeft nu weer de Kunst- en Wetenschapbeschermende Koning van Zweden en Noorwegen, Z. M. Oscar II gegeven, met, ter aanmoediging tot degelijken wetenschappelijken arbeid, twee prijzen beschikbaar te stellen, eene groote medaille en een prijs van 1250 Zweedsche kronen, voor de schrijvers van de twee beste studiën, de twee beste werken, het eene over de *Geschiedenis der Semitische talen*, het andere over den *Staat der Arabische beschaving voor Mohammed.*

De studie der Semitische talen, moetende bevatten het Assyrisch-babylonische, zal er de eenheid, de aanverwantschap en derzelver bijzondere ontwikkelingen sinds de afscheiding, moeten aantoonen.

Het werk over de Arabische beschaving vóór Mohammed, zal vooral hebben acht te slaan op de invloeden van buiten.

De beide werken moeten zoo zijn geschreven dat ze toegankelijk zijn voor het geletterd publiek.

De bevoegdheid en de onpartijdigheid der Jury zijn waarborg voor eene rechtvaardige beoordeeling en uitspraak.

Een wensch en een blik in de Letteren van Zweden en Noorwegen.

Gewis brengt ook eerbiedig juichend De Wet. Ned. zijn hulde aan den Koning van Zweden en Noorwegen, die in de zooeven aangeduide eerepijzen alweer een bewijs geeft van zijne ingenomenheid met studie en wetenschap, edoch ook een woord van eerbiedig betreuren moet ons van het hart: waar de talen worden aagewezen waarin het antwoord op de prijsvragen mag worden geschreven, daar mocht de Nederlandsche taal niet in aanmerking komen. Zij werd dood gezwegen. Dat mag ons Nederlandsch gemoed betreuren te meer, daar er moeielijk een andere taal in de wereld te vinden is waarmede het Zweedsch zooveel stamgenootschap heeft als wel het Nederlandsch. Zijn het geen gezusters? Of is de maagschap van nog iniger aard? En dan zoo afgescheiden van elkander te leven! Het is waar, ook wij laten ons niet veel in met onze zustertaal en hare Letteren in het Noorden, veel te weinig zelfs. Laten wij heden een stap tot nadere betrekking met elkander doen, en beginnen met het gezegde van een uitstekend geschrijver; *Sveriges historia är dess Konungars*;« de geschiedenis van Zweden is de geschiedenis zijner Koningen.« Thans is de Koning van Zweden«, zelfs bij deze eereprijzen onverschillig jegens ons volk en onze taal geweest, gelijk ook het volk van Zweden zulks is. Nadere kennismaking van de eene letterkunde met de andere zou toch gewis geen achteruitgang zijn.

Laat ons deze prijsvragen,van historischen aard,aanleiding geven tot een uitstapje naar het Rijk der Letteren van Zweden en van Noorwegen; derhalve kiezen wij tot *motto* de slotverzen van den heerlijken beurtzang »Norrland« van *Grafström.*

Kom, Broder! Kom ock räck mig vänligt handen,
Vi vilja ater till de sköna landen.

Kom, Broeder, kom en reikt mij een vriendelijke hand,
Wij willen terug naar die schoone landen."

Overeenkomstig de prijsvragen zullen wij ons heden bewegen op historisch gebied, edoch vooraf, *ad captandam benevolentiam*, beginnen met een werk waarbij ons Nederlandsch gemoed en ons vaderland van heel nabij betrokken zijn, dewijl onze Oud-Hollandsche Schilderschool er de eerste viool speelt. Den schrijver, *Olof Granberg* zijn wij te meer dankbaarheid verschuldigd, omdat hij ons een aantal kunstwerken van Nederlandsche meesters leert kennen, die nooit zouden beschreven zijn in één boekwerk, zoo rijk aan Nederlandsche vermaardheden als het onderhavige, hadde de heer Granberg, een bijzonder beminnaar onzer Oud-Hollandsche School en volkomen op de hoogte onzer kunstgeschiedenis, zich niet de moeite getroost die meesterwerken te gaan opzoeken in particuliere verzamelingen, heinde en ver door Zweden verspreid en verstrooid. Ons is niet één schrijver, niet één land bekend, waaraan men zoo rijk een inventaris van kunstschatten, welke privaat eigendom zijn en alleen in particuliere verzamelingen gevonden worden, te danken heeft. In de laatste jaren heeft men zich alom beijverd om zelfs de Catalogussen van Kunstverzamelingen en kunstverkoopingen tot kunstwerken te maken. Edoch zal zich wel niemand hoogere eischen gesteld hebben dan wel onze Nederland beminnende Zweed, de heer *Olof Granberg*, betreffende de beschrijving der kunstwerken, hunne in- of opschriften, hunne datums, de afbeeldingen der Monogrammen en de met bijzondere zorg bewerkte kunstenaars-biographieën. Zoo kon den Zweedschen schrijver zelfs onze Zwolsche tentoonstelling niet ontgaan.

Wil men nu, ter hoogschatting van werk en werker, minstens eenige Nederlandsche namen hooren noemen, die aldaar verheerlijkt worden, men verneme dan dat Granberg begint, natuurlijk met Rembrandt (2 portretten); dan met 4 werken van Frans Hals. Met het oog op ons letterkundig artikel over Vondel's Jozef, in ons vorig nommer medegedeeld,noemen wij in de derde plaats *de Helt-Stocade* met zijn: »Jozef vertelt zijn droomen aan Jacob«; en *Salomon de Bray* met zijn: »Jozef ontvangt zijn vader en broeders.«

Dan hebben wij er nog werken van Ruysdael, Th. de Keyser, Mierevelt, Jordaens, Jer. Janssens, Hieronimus Francken, Van Goyen, Frans de Hulst, Jan de Heem, Jan Van Hemessen, Hans Van Essen, J. v. d. Hoecke, Pieter Claesz, Jan Mieuse Molenaer, Alex. Coosemans, Alex. Keirincx, Roelof Koets de Oude, Willem Kool, Jan Looten, G. Kamper, J. Luttichuys,

C. de Man, B. Maton, H. de Meyer, Pieter Metsu, de Molijn [1]) Claes Moeyaert, Isack van Ostade, E. v. d. Poel, Abraham Feniers, Frans Snijders, J. van Staveren, Willem van Diest, Adr. v. d. Velde, Willem v. d. Velde, F. van Verbruys, Vogelsanck, H. Vroom, Pieter Wouwerman, en tal van anderen.

Wij begonnen met Rembrandt en eindigen met Ferd. Bol.

Mocht Granberg ooit een evenknie vinden in Engeland, in Duitschland, in Frankrijk, in Italië en elders, dan zal eerst in al haar glans en volheid en verscheidenheid de Nederlandsche School bij de verbaasde volkeren tot haar recht komen.

En mochten wij eens den wensch vervuld zien, die ons thans uit het harte rijst, mocht, wat nu reeds gedaan is voor de Schilderkunst, ook eens in Zweden en Noorwegen en Denemarken gedaan worden voor de Nederlandsche werken van Beeldhouwkunst en Bouwkunst en de werken van andere Nederlandsche Kunstenaars, welke zich daar te lande bevonden en ten deele nog bevinden. Wat al Kunstenaars gingen er destijds naar die Noordsche landen, en de stranden der Oostzee! Wijzen wij nu slechts op Lubeck en Dantzig: toch ook verkondigen den roem van Nederlandsche Kunstenaren de Baziliek van Röskeld in Denemarken, toch ook Stockholm, toch ook de Cathedrale te Vesteras, toch ook Strengnas, toch ook Vilberga.

Zocht men aldus de kunstwerken onzer Nederlandsche meesters op, men zou onze vaderlandsche gloriën vinden van het Scandinavische schiereiland in het Noorden tot het Iberische schiereiland in het Zuiden. Ook nog op ander kunstgebied dan het hierboven aangewezene.

Voor de Toonkunst gaven wij er eene proeve van bij het Ned. Taalkundig Congres te Maastricht — later in brochure verschenen: »*Over der vaderen roem in de Toonkunst*«. Wellicht zou men meermalen het Iberische schiereiland de hand zien reiken aan het Scandinavische om een krans te vlechten voor Neerlands kunstenkroon. Hoort bij voorbeeld te Stockholm Nederlandsche klokken luiden eene nog (van het jaar 1493) van onzen grooten Geert Wou en van onze Hemony's spraken wij te Kampen en te Amsterdam — hoort b. v. in de Kathedraal van Spanje's oude hoofdstad Toledo zeven groote orgels spelen, die hun uit de Nederlanden waren gekomen. Niet anders was het in Spanje gesteld met de klokkenspelen, het werk van Nederlanders.

En zelfs de paleizen des Konings b. v. te Pardo, Aranjuez en zelfs het Escuriaal, hadden groote verplichtingen aan, waren ten deele het werk van Nederlanders.

Moge dan elk land, eens zijn Olof Granberg hebben tot waardeering der werken van Nederlandsche kunstenaren, en de oudere en de nieuwere tijden zullen ons meer en meer doen waardeeren en beminnen niet slechts zeven maar zeventien Nederlanden.

En nu weer
Kom. Broder! Kom ock räck mig vänligt handen,
terug naar het land van Oscar II.

[1]) Vroeger is ook van de hand van Granberg een werkje over Pieter Molijn verschenen, eerst in het Zweedsch, rijk geïllustreerd, daarna in het Hoogduitsch verkort.

Met den grootsten ijver, met de taaiste volharding en met den hoogsten ernst worden ook de Archieven in Zweden doorzocht en nagesnuffeld, en diep bestudeerd.

Daar gelijk hier, zoo al niet meer dan hier, wil men tot de eerste bronnen opgaan en de echte documenten met eigen oogen zien. De gegrondheid van dat ons gezegde zal reeds voldoende blijken uit het overzicht, dat wij nu hier gaan mededeelen.

Wij beginnen dan met te wijzen op de *Zweedsche Tijdschriften.*

In de eerste plaats hebben wij hier het »*Historisch Tijdschrift* van het »Zweedsch Historisch Genootschap«, onder redactie van *E. Hildebrand.*

2o. Het Antiquarisch Tijdschrift voor Zweden, ook te Stockholm.

3o. Het »Zweedsch oudheidkundig-Genootschap's tijdschrift.

4o. Het »Koninkl. Krijgswetenschaps-Academie's Tijdschrift.«

5o. Het »Tijdschrift van het Oudheidkundig Genootschap van Uppland.«

6o. Het »Tijdschrift van het Oudheidkundig Genootschap van het Westmanland« te Westerâs.

7o. Het »Noordsche Tijdschrift voor Wetenschap, Kunst en Nijverheid,« onder redactie van P. Montelius.

8o. Het Nieuw Zweedsch Tijdschrift uitgegeven door B. Geijer.

9o. De »Noordsche Revue,« uitgegeven door A. Noreen.

Dan hebben wij nog:

10o. De »Collectiën voor de geschiedenis van Gæteborg.«

11o. De »Verzamelingen,« Tijdschrift uitgegeven door het Zweedsche Literatuurgezelschap.

12o. De »Ymer«, Tijdschrift uitgegeven door het Zweedsch Genootschap voor anthropologie en geographie.

Dat er aldus in Zweden, op geschiedkundig gebied, door middel der tijdschriften, veel meer gewerkt wordt, dan velen in Nederland meenden, laat zich vermoeden alleen bij het hooren der genoemde Revues. Natuurlijk moet men ook in aanmerking nemen de geschiedkundige werken, die buiten de tijdpers en afzonderlijk verschijnen.

Bovendien leverde ons het voorlaatste jaar nog groote publicatiën als de volgende:

Svenskt diplomatarium fran och med âr 1401: Zweedsch diplomatarium van het jaar 1401 af, uitgegeven voor de Archieven van het Koninkrijk door *Carl Silfverstolpe*; en nog uitgegeven door denzelfden schrijver voor »Het Koninklijk Genootschap ter publicatie van de manuscripten, die betrekking hebben op de Scandinavische geschiedenis,« Register der vonnissen van Koning Erik XIVe uit het »Dombok«: boek der vonnissen van het Hof van Justitie van Koning Erik XIV.

De oudste acta van de Zweedsche Legatie in Rusland, volgens de authentieke oorkonden van Stockholm en Moscou, uitgegeven door *Harald Hjaerne*:

Rijksdag's Protocollen van Zweden's Ridderschap en Adel, van het jaar 1719 af, uitgegeven door *E. V. Montan.*

Mededeelingen van het Kon. Archief van Oorlog, uitgegeven door de Krijgshistorische Afdeeling van den

Generale-Staf, die ten doel heeft de inventarissen van het Departement van Oorlog in het licht te geven, de voornaamste documenten mede te deelen en korte notitiën te geven van merkwaardige wapenfeiten van de oudste tijden tot het jaar 1815.

Ziedaar reeds genoeg om ons eenig begrip te vormen betreffende de werkzaamheid op historisch gebied, zooals dat voor ons open ligt in het voorlaatste jaar. Wil men dien jaargang van het Historisch Tijdschrift uitgegeven door *Svenska historiska Færeningen*, onder redactie van *E. Hildebrand*, nader leeren kennen? Het tijdschrift verschijnt in 4 afleveringen en beslaat dit jaar 345—CVI blz. in 8o., Men vindt er eerstens eene historische bibliographie van Zweden in het jaar 1883. door *C. Silfverstolpe*; dan verscheidene kleine notitiën, en daarna zeven gedenkschriften van grootere uitgebreidheid, te weten, over 's lands regeering gedurende de 10 eerste jaren van afwezigheid van Karel XII, door *Malmstræm*;

Het gemeenschappelijk gouvernement van Hertog Karel (IX) en een Staatsraad van Zweden, van 1594 tot 1596, door *S. J. Boëthius*;

de voorgewende strijd tusschen de Zweden en de Goten, zijn karakter, en zijne ware oorzaken, door *P. Fahlbeck*;

De organisatie der Zweedsche diplomatie in Duitschland in de XVIIe eeuw, door *E. Hildebrand*;

over het plan om aan Rusland in 1730 eene Constitutie te geven, ontworpen volgens die van Zweden, door *H. Hjaerne*.

losse aanteekeningen over de geschiedenis van den regeeringsvorm in Zweden, door *Oscar Alin*;

Olaus Magni en zijn geschiedenis, door *Hans Hildebrand*.

Zooals men ziet, zeven belangrijke onderwerpen in één en denzelfden jaargang.

Natuurlijk behooren ook nog tot het historisch gebied èn de gedenkschriften èn de losse werken, welke buiten die tijdschriften om zijn verschenen.

Insgelijks moeten tot deze rubriek betrokken worden de talrijke Levensschetsen en geneaologiën welke in datzelfde jaar verschenen. Gingen wij ze optellen, wij zouden nog heel wat moeten vermelden. Wij vermelden nu slechts het door de Zweedsche Academie bekroonde werk van historisch letterkundigen aard: »Olof Dalin, zijn leven en zijne werken«. De beroemde geschiedschrijver en dichter wordt hier voortreffelijk gewaardeerd door Dr. Karl Johan Warburg, bibliothecaris van het Museum van Gœteborg.

En dan nog verscheidene werken geschreven over het onderwijs en over de scholen; b. v. Geschiedenis van het openbaar onderwijs in Zweden, van de eerste tijden tot 1724, (1 vol. XXVIII—572 blz.) in 8o. in betrekking tot de alg. beschaving door Dr. *A. G. Hollander*, oud-rector.

Verder »Handelingen en geschriften rakende het onderwijswezen,« uitgegeven door *P. A. Siljestrœm*.

Bijdrage tot de geschiedenis van het lager Onderwijs te Nykœping, door *G. K. Scholte*;

»Gieteborg's stiftsherinnering over Kerk en school; verzameld uit meestal onuitgegeven stukken door *C. W. Skarstedt* (Afl. V, Lund, 791—982 blz. in 8o.)

En in Finland: »Documenten betreffende de geschiedenis der Finlandsche scholen in de 16e 17e en 18e eeuw,« door *K. G. Leinberg*. (XVIII—427 blz.

Documenten rakende de militaire school van Haapaniemi,« (uit het »Finsk militair Tidskrift)

»Uittreksels uit de rekeningen der Domkerk te Abo (utdrag ux Abo Domkyrkas rækenskaper 210—5 blz. met 4 platen, uitmakende het 1e boekdeel van de Bidrag till Abo stads historia, uitgegeven door de zorge van de bestuursleden van het Historisch Museum Abo.

Het Historisch Genootschap ging voort met de uitgave van »oude protocollen van het Academisch consistorie der universiteit van Abo« (11. Afl. 11. p. 318—635—)

»Constitutiones, sive leges et statuta gymnasii Viburgensis,« ontleend aan een manuscript der Universiteit van Upsala.)

Wij zullen niet langer gaan stilstaan bij het »Pedagogisch Genootschap», dat ook zijn tijdschrift heeft waarin »Overzicht van Finlands openbaar lager onderwijs van de oudste tijden tot op onze dagen«, door *K. G. Leinberg*.

Wij noemen slechts »Wasa's voorbereidingsschool van 1684 tot 1884, door *L. L. Laurin*; (Wasa trivialskola) »De toestand der scholen in het verleden, verhalen en herinneringen van een ouden schoolmeester:«

(Kouluoloja entisinae aikoina, Kertomu koia, ja muistelmia vanhalta koulumieheltae.)

Gelijk wij begonnen met een blik te slaan op het Historiska Tidskrift van de Svenska historiska Förening, willen wij eindigen met insgelijks den inhoud mede tedeelen van *Finland's historisch Archief*. (Historiallinen Arkisto)

Verslag van de vergaderingen van het Historisch Genootschap van 18 Dec. 1880 tot 9 Nov. 1883.

Dan volgen 8 uitvoerige stukken; opmerkenswaardig vooral zijn de volgende:

Van den adel in Finland gedurende de Middeneeuwen, door *Yrjæ Koskinen;*

over de Finlandsche Kunstenaars in het verledene, door *J. R. Aspelin*;

over de hekserij in Oesterbotten omstreeks 1670, door *A. G. Forsell*;

Autobiographie van *G. H. Jægerhorn;*

Mededeelingen over Fredriks Cygnæus, en zijne geschiedeniswerken, door *Z. Topelius*:

Historische nasporingen betreffende Jacob Trese, door *Vulfrid Vasenius*.

En dit algemeen overzicht zij voor heden voldoende. In een volgend nummer een blik over Noorwegen.

P. S. Met het oog op de hierboven aangestipte prijsvragen van Z. M. Oscar II, zij hier nog medegedeeld, dat er te Londen is verschenen een nieuw orgaan, gewijd aan de philologische studiën onder den naam van *The Linguist*. Daarin worden opgenomen niet alleen artikelen die geschreven zijn in het Engelsch, maar ook in het Fransch, in het Duitsch, in het Spaansch, en ook in het *Nederlandsch*.

J. W. Brouwers.

L'Arabie avant Mahomet d'après les inscriptions, is de titel van eene belangrijke brochure, pas verschenen, van *Philippe Berger*.

Ook wordt door deze inschriften een nieuw dialect aan den dag gebracht. De Mythologie doet er ook hare

aanwinst. De afgod *Tselem*, die er in voorkomt zou dezelfde zijn als waarvan gesproken wordt bij Amos (V, 26).

Nog zij de aandacht gericht op de Epigraphie Orientale, vooral op de *Sinaïtische Inschriften*, die door Lottin de Laval worden toegekend aan een vóór-islamsch ras.

BESCHILDERING DER KAPEL
VAN DEN
H. CAROLUS BORROMÆUS
te Amsterdam.

Het liefdewerk der »R. K. Ziekenverpleging« staat onder de bescherming van den grooten Lombardischen Heilige, naar wien de zusters, die het gesticht bedienen, ook genoemd worden.

De herleving van de kunst der Katholieke Middeleeuwen openbaart zich kennelijkst in de behoefte, die men gevoelt, om de kerken en andere bizonder aan God gewijde gebouwen met harmonische kleuren te bekleeden en deze dienstbaar te maken aan zedig behandelde zinrijke voorstellingen; de »boeken der leeken« noemt ze de H. Augustinus, die niet alleen een offer aan de Heerlijkheid Gods zijn, waarvoor wij Hem niet dankbaar genoeg kunnen wezen (*Gratias agimus, propter magnam gloriam*), — maar tevens een opwekking voor de geloovigen.

Het wit-laten of wit-maken der kerkwanden kwam uit twee of drie oorzaken voort. De Nederlandsche Calvinisten hadden goede redenen, om in de katholieke kerken, die zij in gebruik namen, geen schilderwerken toe te laten. Bij hun leer omtrent de plastische voorstelling van het Heilige, voegde zich de zuinigheid, die, vaak half versleten polychromiën niet wilde herstellen. De Katholieken zagen hier te lande in die witheid iets klassieks. Men kon dan, ook bij baksteen, stroo en latten, zich verbeelden, dat er bergsteen, desnoods Carrariesch marmer onder zat. Daarbij — de middelen ontbraken der nieuw ontluikende Kerk, en zoo hebben wij jaren lang ons in die koude witte bedehuizen moeten schikken.

Ondertusschen bestaat er een cartularium, dat 1100 jaar oud is en uitgevaardigd door een der voornaamste grondleggers van de Westersch-Europeesche beschaving, waarbij voorgeschreven wordt de kerken van binnen alom met schilderwerk te voorzien.

De uitdrukking »boek der leeken« duidt bizonder aan, dat deze voorstellingen in lijnen en kleuren bestemd zijn voor hen, die niet lezen kunnen, — dat was de beteekenis van dat woord leek. In onzen tijd zijn kerkbezoekers, die niet tot zekere hoogte de kunst van lezen verstaan, uitzonderingen: maar ook de leerende zijde der kerkbeschildering mist hare bestemming nog niet: want, helaas, de hoeveelste kerkbezoeker heeft van een beoefening der Heiligenlevens, bij voorbeeld, zijn werk gemaakt? 't Is bejammerenswaardig, zoo weinig als het schoone epos der kerkgeschiedenis doordringt tot de geesten onzer geloofsgenoten.

Al wat penceel en beitel dus doen om hieraan te gemoet te komen, verdient levendige toejuiching: en vooral wanneer dit op waardige wijze geschiedt, gelijk dit met het schilderwerk der kapel van den H. Carolus Borromaeus, dank zij het belangeloos talent van den heer A. B. J. Sterck, het geval is.

Om den lezers eenig denkbeeld te geven van deze zielverheffende ikonografie gaan wij de kapel binnen. Zij verrijst op een achthoekig plan, met eenigen uitsprong aan vier der zijden; een dezer uitsprongen is wat dieper dan de anderen en vormt de autaarnis (apsis). Op het kruis verheft zich een fraaye koepel, die het Heiligdom aangenaam verlicht.

Boven het autaar, in de nis, is aangebracht de hand van God den Vader; daaronder in eene glorie de H. Geest, terwijl op het autaar zelf het kruis onzer Verlossing prijkt, met Maria en Joannes aan weerszijden.

In den tabernakel is de Zaligmaker voorgesteld in het H. Sacrament, met het onderschrift: *O Sacrum convivium*. Op de tabernakeldeuren leest men: *Ego sum Panis* met den kelk en de H. Hostie en *Vivus*, de zon, die alles verlevendigt en bezielt.

Op de tombe ziet men een monogram van den H. Carolus, met den kardinaalsstaf en het onderschrift: »*Ora pro nobis*, ter weerszijden lelietakken.

Het autaar is omgeven van een rood velum, met de beurtelings er ingeweven initialen S.C. en het wapen der Borromei, den *Eenhoorn*, tevens het symbool van de zuiverheid en de standvastigheid. Rondom de autaarnis, achteraan, mengelen zich wijngaardbladen en korenaren; op den voorrand, wisselen zich kruis en lelie af, ter charakterizeering van den Priester.

Boven de autaarnis en ter weerszijden tegen het plafond zijn gestilizeerde gouden leliën, op een fijn blauwen grond geschilderd, om de zuiverheid van meening der hier gestorte gebeden en de Heiligheid der Offerande aan te duiden, die omhoog stijgend, ten Hemel, in de koepel van de kapel gouden sterren op een blauwen grond heeft doen aanbrengen.

De liefde, die de Zusters van den H. Carolus Borromæus aan hunne evenmenschen bewijzen, wordt voorgesteld door een regen van witte rozen in het fijn blauwe plafond der kapel verspreid.

In de schraagstukken en verbindingen zijn passiebloemen gepolychromeerd en uitgesneden.

Rechts en links van het autaar, ziet men de beelden van de H. Maagd en van den H. Jozef, de hoofdpatronen onzer H. Kerk met hunne kroonen.

De Moeder Gods (van Overbeck) staat in een nis, omkranst met rozen; aan hare voeten ziet men de leliën van de Maagdelijke zuiverheid, met de aanroeping: »*O clemens, o pia, o dulcis virgo Maria.*« Achter het beeld: eene glorie met de twaalf sterren op blauwen grond en eene roode draperie, bezaaid met gekroonde rozen, op de randen het naamcijfer der H. Maagd, de Moeder der Goddelijke Liefde.

Links het beeld van den H. Jozef; de nis is omkranst met leliën; aan de voeten een rozenstruik, met het gebed: »*Intercede pro nobis, Sancte Joseph.*« Om zijn glorie, vijf gestiliseerde leliën en stralen. Op de roode draperie, gekroonde rozen en in den rand zijn naamcijfer.

Ter rechterzijde van het autaar, tegen den muur der kapel, staat de troon van het H. Hart. In het midden het door den Paus voor de kerk Montmartre gewijde beeld; rechts daarvan het beeld van den H. Carolus Borromæus, met het onderschrift: »*humilitas*« (tevens wapenspreuk der familie Borromeo), links, het beeld van den H. Vincentius a Paulo, den tweeden pa-

troon van het huis, met het onderschrift: »*Charitas.*«

De groene draperiën, achter den H. Carolus, zijn met kardinaalskruisen bezaaid; die achter den H. Vincentius met priesterkruisen.

In de vijf overige, met groen marmer en goud omgeven nissen, die zich boven de lambrizeering van Napoleonsmarmer, rood graniet en *vert de mer* verheffen, benevens in het medaillon boven den ingang, komen afbeeldingen der *zeven werken van barmhartigheid* voor, die alhier beoefend worden.

Aan de Evangeliezijde:

1e. Kartel. De H. Carolus Borromæus doet een bron ontspringen te Brentino bij Lugano, waaronder: »Ik heb dorst gehad en gij hebt mij te drinken gegeven.«

2e. Kartel. De H. Vincentius neemt in het bagno van Toulon de keten van een galeiboef aan, met het onderschrift: »Ik was in de gevangenis en Gij zijt tot mij gekomen.«

3e. Kartel. De H. Carolus Borr. bekleedt met zijn mantel een armen stervenden priester, tijdens de pestziekte te Milaan. »Ik was naakt en gij hebt mij gekleed.« Matth. 25—35.

Aan de Epistelzijde:

4e. Kartel. De H. Vincentius brengt de arme vondelingen in het door hem gestichte Toevluchtsoort St. Lazare, te Parijs. »Ik was vreemdeling en gij hebt mij geherbergd. »Matth. 25—35.

5e. Kartel. De H. Carolus Borr. bezoekt en begraaft de pestzieken. »Ik was ziek, en gij hebt mij bezocht.«

6e. Kartel. »Hij begroef hunne lichamen.«

7e. Kartel. De H. Vincentius deelt reeds als jongeling zijn brood met de armen. »Ik heb honger gehad en gij hebt mij te eten gegeven.«

Ter weerszijde in de boven aangeduide uitsprongen, bevindt zich de kruisweg (van Professor Klein uit Weenen), waarboven zich passiebloemen verheffen, in de draperiën, die de nissen vercieren aangebracht.

Onder het beeld van het H. Hart, dat geheel door een glorie omgeven is, prijkt een van rozen omringd, met de koninklijke kroon gedekt, gouden wapenschild, waarop de Symbolen: het H. Hart, het H. Kruis, de doornenkroon door de gelukzalige Magareta Alacocque bij de verschijning waargenomen.

Op zijde van de Sakristijdeuren ziet men de beelden van den H. Lodewijk (patroon tegen de pest) en van de H. Elisabeth, onlangs tot algemeene patronen voor de R. K. ziekenverpleging en liefdadigheid in Duitschland geproclameerd, waarboven zich rozen en gouden leliën om een banderol dooreen strengelen, met het opschrift Ps. 121. »*Laetatus sum in his, quae dicta sunt mihi.*« (Zij zijn, merkwaardig genoeg, tevens de naamheiligen van de eerste Eerw. Overste en eerste liefdezuster van het gesticht alhier.)

Op de sakristijdeuren, komen de monogrammen der vier Evangelisten te staan, met de gewone emblemata, de Engel, de Arend, de Leeuw en de Os. Op de middenpaneelen twee Engelen (de sakristij is tevens biechtkamer), twee priesterlijke bedieningen aanduidende; *ter rechter*-zijde: met een sleutel de macht om te binden en te ontbinden, *ter linker*, met een boek, om het Evangelie te verkondigen. Boven het (gesloten) raam, tegenover het altaar, een banderol met het opschrift: »*Non est hic aliud*, *nisi domus Dei et porta coeli*,« door een krans van witte rozen, een palmtak en een olijftak gedragen. (De belooning en overwinning der zuivere Christelijke Liefde.)

Op de kapeldeur van binnen staat een gouden kruis, waarin het Lam Gods; op het paneel daaronder, de lamp der Wijze Maagden, die het Lam volgden. Aan de buitenzijde een zilveren kruis met gouden vercieringen, waarin het alziend Oog, dat van uit dit heiligdom de R. K. ziekenverpleging bewaakt.

Boven de hoeken van het plafond zijn nog de Eenhoorn, de Pelikaan haar jongen voedend, de Rozen en de Leliën aangebracht, de zuiverheid, de liefde en de vier beschermheiligen van het huis charakterizeerende, terwijl op de sluitstukken der draagbalken hun naamcijfers prijken.

Alle vercieringen en symbolen in deze kapel aangebracht, zoomede de drie domineerende kleuren (de volmaakte harmonie ook in de muziek), het rood, het blaauw, het geel (liefde, trouw en standvastigheid), duiden op de Christelijke Liefde, door de Eerwaarde Religieuzen van de orde van den H. Carolus Borromæus, in dit gesticht beoefend.

Deze voorstellingen vormen dan den inhoud der stoffaadje van de kapel. De opsomming kan echter slechts zeer onvolledig den indruk te-rug-geven, dien men bij het binnentreden en het verwijlen binnen die stichtende wanden ondergaat.

Eene van de moeilijkste onderdeelen der nieuwere kunstbeoefening in ouden geest is de ornementatie; de schikking van lokale kleuren. Zij zijn beroemden schilders vaak een klip geweest. Aldus bijv. de polychromie der St.-Joriskerk te Antwerpen. Zoo uitmuntend als de figuurvoorstellingen zijn, die wij daar aan het machtig penseel der tweelingkunstenaars Guffens en Swets danken, zoo zwak, zoo somber, zoo beteekenisloos is de algemeene beschildering.

Den Heer A. B. J. Sterck komt de lof toe over alle moeilijkheden te hebben gezegevierd. De uitvoering houdt gelijken tred met de rijke gedachten van zijn geheele ontwerp. Er heerscht zulk een harmonieuze toon, bij alle kleurverscheidenheid, in het rustig kapelletjen, dat men haast geneigd is te vragen, met Clovis, toen hij de kathedraal van Reims binnentrad of hij het voorportaal van het Paradijs binnenging.«

Tot zooverre het waardeerend artikel van den Hoogl. Jos. A. Alberdingk-Thijm in de »Katholieke Illustratie«, die aan de beschrijving van den Hoogleeraar eenige afbeeldingen toevoegde. De Schrijver gaat dan voort als volgt: Uit den aard der zaak, kan eene fotografische afbeelding, door de kortheid der afstanden en de verlichting uit het midden, slechts onvolkomen zijn; toch was het moeilijk van het geheel iets anders te leveren. Zoo veel te meer is de afbeelding te waardeeren van vier der in het grauw uitgevoerde medaljons, boven beschreven.

Vooreerst:

No. 3. *Naakten kleeden.* — De H. Carolus vindt, tijdens de pest te Milaan, een armen priester en kleedt hem met zijn eigen mantel.

In de diepte heeft men eene herinnering van de beroemde kathedraal van Heinrich Von Gmünden.

No. 4. *Vreemdelingen herbergen.* — De H. Vincentius brengt de vondelingen in zijn gesticht.

Ook hier is het bouwwerk portret.

No. 5. *Zieken bezoeken. Dooden begraven.* — De H. Carolus bezoekt een pestzieke in het Lazareth van Milaan.

No. 7. *De hongerigen spijzen.* — De H. Vincentius deelt als jongeling zijn brood met de armen.

Uit deze voorbeelden, maar vooral uit de geheele versiering der kapel, die aan de kunstvaardige hand van den Heer Sterck verschuldigd is, gelijk het openbaar gerucht (dat ook wel eens echte verdienste huldigt,) met eerbied spreekt over hetgeen de geheele stichting aan zijne echtgenoote te danken heeft, — blijkt genoegzaam, hoe gemeenzaam de kunstenaar is met hagiografie, ikonografie en het wezen des liturgischen levens. Het is geen alledaagsch verschijnsel, dat in die mate kennis met kunst gepaard gaat.

Moge de aantrekkelijke stoffeering der kapel de openbare en milde belangstelling in de vrome stichting der ziekenverpleging bevorderlijk zijn! Dat wensch ik van harte.

Hermelijn, *roman in twee deelen, door Melati van Java, H. A. M. Roelants*, Schiedam.

Wanneer de gevierde romanschrijfster Melati van Java een nieuw werk in 't licht geeft dan is dit, voor het letterkundig en letterlievend deel van het Nederlandsche volk, een feit dat niet onopgemerkt mag voorbij gaan; en terecht. Te meer is dit met haar pas genoemde werk het geval. Met voordacht hebben wij gewacht met onze recensie en lieten andere organen eerst aan het woord. *De Ned. Spectator* No. 9, getuigde »een nieuwe victorie voor Melati van Java is Hermelijn. De lijvige boek»deelen zijn vol schoonheden en verrassingen en zeker »heeft de Schr. met dezen roman zich een groote »verantwoordelijkheid opgelegd:« terwijl *De Amsterdammer Weekblad van Nederland*, hetzelde werk noemde »een mooie roman in alle opzichten en stellig een der »fraaiste en interessante van de Ned. literatuur in de »laatste jaren.« *De Tijdspiegel* verzekert nog geen werk van Melati van Java te hebben gelezen »dat ons zoo goed beviel als »Hermelijn.« Ook voor de *Portefeuille* is Hermelijn een boeiende, schitterende roman Niemand, die dit boek gelezen heeft en maar eenigszins bekend is met al het schoone dat deze Schr. reeds voortbracht, zal deze lofspraken overdreven achten. Of is het niet waar dat de teedere aandoeningen, die zij in ons vermag op te wekken, niet blootelijk het gevolg zijn van het genot, dat onze ziel, zoo dorstig naar schoonheid, vindt in de geestelijke aanschouwing van een, uit een oogpunt van harmonieuze lijnen en vormen voortreffelijk geschetst beeld, maar dieper oorzaak hebben en gezocht moeten worden in den gloed en de bezieling, die de scheppende kracht van Melati's dichterlijken geest in haar werken weet uit te storten?

Wij hebben hier niet meer de aandacht te vestigen op de oorspronkelijkheid harer onderwerpen, op het natuurlijke der verwikkelingen, de levendigheid der gesprekken, op zoovele andere uitstekende eigenschappen, die wij in elk harer werken terugvinden, maar achten het onzen plicht te wijzen op de hooge zedelijke waarde van »Hermelijn«. Menigeen zou in de aanvankelijke koele verhouding, welke tusschen haar hoofdpersonen bestond, aanleiding hebben gevonden tot het schetsen van pikante tooneelen, tot vergoelijking van ontrouw tusschen echtgenooten, om ons te doen gelooven, dat in het huwelijk, even als in burgerlijke contracten, de eene partij van hare verplichtingen kan ontheven worden, wanneer ook de andere daaraan niet voldoet. Niet alzoo Melati van Java; zij gaat van een strenger begrip omtrent de heiligheid van het huwelijk uit en heeft ons in Hermelijn willen doen zien: zoo wel dat eene vrouw, hoe onwaardig de man zich ook jegens haar gedraagt, nimmer haar plichten mag vergeten of de trouw schenden, door haar met zulke dure eeden bezworen, als ook dat de macht eener oprechte en standvastige liefde zoo groot, de deugd eener vrouw zoo onwederstaanbaar is, dat zelfs de hardvochtigste man daarvoor eerbied zal gevoelen, zulk eene vrouw zal leeren hoogachten en allengs van die achting tot wederliefde zal geraken. In haar Corona daarentegen ziet men de waarheid bevestigd, dat trots de bron is van veel kwaad en dat de hoogmoedige zaak slechts langs den weg van vernedering en lijden tot verbetering en inkeer komt. Het zou ons te ver voeren indien wij een overzicht, hoe beknopt ook, van dezen roman beproefden te geven; daarenboven zouden we daardoor het genoegen van de lezers verminderen.

Allen echter, die dit fraaie werk beoordeelden, zijn het er over eens als zij het betreuren, dat de schrijfster het scherm niet bij tijds liet vallen en door een soort van naspel den eindindruk van haar verhaal bedierf. Op zich zelf beschouwd bevat het laatste gedeelte van dezen roman wel vele en voortreffelijke schoonheden; maar de tegenstelling met hetgeen voorafgegaan is te groot om niet een zekere matheid, iets droomerigs te weeg te brengen.

Wij vleien ons, dat Melati ons deze opmerking zal ten goede houden en de juistheid daarvan inzien. Mocht zij bij een eventuëelen herdruk kunnen goedvinden, het laatst van haren roman te wijzigen, dan gelooven wij dat zijn waarde daardoor niet weinig zou worden verhoogd.

En dat Hermelijn de eer van een herdruk zal te beurt vallen, durven wij der schrijfster gerust voorspellen; want afgescheiden nog van de meesterlijke karakteristiek, bevat het werk ontelbare schoonheden, die ons als diamanten van het zuiverste water op elke bladzijde tegenschitteren. Wij besluiten dus met den wensch dat Hermelijn een uitgebreiden kring van lezers en lezeressen moge verwerven, die alras een herdruk zullen noodzakelijk maken, en dat Hermelijn weldra door eene schepping van het meesterlijk talent der gevierde Schrijfster moge worden opgevolgd.

EENE VIEZE OMGEVING.

Frans Netscher, de bewonderaar van Zola, George Moore en anderen van dat soortje, hij, die zoo ingenomen is met het zoogenaamde naturalisme in de kunst, heeft eens eene proeve geleverd, hoever hij het zelf heeft gebracht. Die proeve heet *Studie's naar het naakt model.* Wat daarin vooral uitkomt, is zijne eigene walgingwekkende naaktheid. Treurig, dat in ons land menschen gevonden worden met zoo volslagen gebrek aan eerbied voor zichzelven, dat zij een Zola in het vieze trachten na te volgen en, als het kan, te overtreffen. — Laat toch dien vuilik niet binnenkomen, asjeblieft! — Vrees niet, wij hebben te veel goeden smaak en te veel fatsoen om U aanha-

lingen van Frans Netscher voor te zetten of U op andere wijze met het *Naakte Model* in aanraking te brengen. Doch wij wenschten eene gemeende vraag te stellen.

In het Februari-nummer van den Gids geeft Frans Netscher in eene wijsgeerige bespiegeling de leer ten beste, dat een mensch niet aansprakelijk kan gesteld worden voor zijne denk- en leefwijze; dat alles alleen afhangt van de omstandigheden, waarin hij verkeert en van de omgeving, waarin hij zich beweegt. Nu wij weten, wat hij bewondert en aanprijst en zelf voor den dag brengt, kunnen wij de vraag niet onderdrukken, of die bespiegeling soms een compliment is aan het adres van 's Heeren Frans Netschers omgeving.

P. D.

Kuilenburgse Revisien.

Reeds eenigen tijd geleden kwam ik in het bezit van een H. S. uit het tweede vierdedeel der 18e eeuw met bovenstaanden titel. Hoewel ijverig beoefenaar — voor zoover ik er zelf over kan oordeelen — van de bibliographie, heb ik tot nu toe niet kunnen opsporen, of het ooit gedrukt is, evenmin als wie het geschreven heeft. Zou een vriendelijke lezer van »*De Wet. Ned.*« mij terecht willen helpen?

N. C. K. De Bazel.

Mededeelingen.

Professor Lewis de onvermoeide doorvorscher van het Heilige Land heeft ten Noorden van de citadel te Juruzalem een muur van acht tot tien voet dikte ontdekt. Deze muur is op den rand van eene steile rots gebouwd, en diende klaarblijkelijk ter versterking der stad. Zijne ontdekking is daarom voor de oudheidkundige wetenschap van belang, omdat in het geval, dat men hier werkelijk, zooals Prof. Lewis meent, met den zoo langen tijd onbekend gebleven tweeden muur (der Koningen Hiskia, Jotham en Manasse) te doen heeft, alle plaatsen, die tot de kerk van het Heilige Graf behooren en die tot dusver met den dood van Christus heeten in betrekking te staan, onjuist zouden blijken te zijn, daar zij niet meer buiten den stadmuur, maar aan de binnenzijde daarvan zouden komen te liggen. Om hierin tot zekerheid te komen, doet men alle moeite om den loop van het muurwerk verder na te gaan, maar men wordt daarin niet weinig door de aanwezigheid van huizen op het te onderzoeken terrein verhinderd.

Te Rome heeft doctor Pakscher in de Vaticaansche bibliotheek eene gelukkige vondst gedaan. Hij ontdekte er namelijk het autographische handschrift van Petrarca, naar hetwelk, met willekeurige veranderingen, in 1501 bij Aldus Manutius te Venetië de Canzoniere van dien dichter verschenen zijn. Dit handschrift naar hetwelk reeds lang te vergeefs gezocht werd, bevat de gezamenlijke sonnettenen canzonen van Petrarca, zooals de deels door hem zelf, deels onder zijn onmiddelijk opzicht. nedergeschreven zijn. De heer Pakscher heeft aan de Accademia dei Lincei te Rome reeds mededeeling gedaan van zijne vondst, die hem binnen kort tot eene, volgens zijn oordeel authentieke, uitgave, van den dichter zal in staat stellen.

Onlangs schreef het Amerikaansch weekblad *Weekly Review for Art und Literature* een prijsvraag uit, voor de vijf beste en meest geschikte romans, die in dat blad als feuilleton dienst konden doen. Er kwamen 187 antwoordden in.

Een bewijs, zegt dit blad, dat de Nederlanders ernstige en degelijke beoefenaars van vreemde talen zijn, is, dat, van de vele inzenders, de heer Johan G. Van den Eerenbreemt, van 's-Hertogenbosch, den 3n prijs behaalde, met zijn roman getiteld. »Number One«, vrij bewerkt naar het Fransch van Richard Quaedvlieg.

Inhoud van Tijdschriften.

Dietsche Warande afl 3. Bladen uit het dagboek van een pelgrim in Italië, medegedeeld door Aug. Van Daehne. — Journaal van Jean Alexander Flament, uitgeg. door A. J. Flament. — Van en over Bilderdijk. Mededeelingen van A. Th. en François Erens. — M. Henriquez Pimentels. Het Joodsche volksleven door mr. J. W. Spin. — Nog iets historisch bibliografisch betrekkelijk Tijl Uilenspiegel door Jos. W. — Internationale kunstvereeniging: Kunstenaressen door Maria van Utrecht. — In de hoofdstad. — Leonardus Marius door Alb. Th. — Bibliographie door dr. P. A. T. — Over de literatuur (de heer F. Netscher) door L. Van Deyssel. — Conrad Busken Huet door Alb. Thijm. — La Religieuse door mevr. Marie Zubli, geb. Van den Berch van Heemstede.

De Katholiek. Juni 1886. Hoofdartikelen. 1. Charitas Pirkheimer, — Dr. B. H. L. Hensen. 2. De heer J. Ter Gouw over de Mirakelkist te Amsterdam. — B. H. Klönne. 3. Mattheus Kessels. — F. L. Stracké Jz.

Letterloover. Het wonder van Naïm. Herdersdicht. — mr. J. F. A. Leesberg.

Stimmen aus Maria-Laach 1886. 5e Heft. Socialistische Aufstände und die treuen Söhne der katholischen Kirche. A. Lemhkühl S. J. — Erbrecht, Consolidation und Civilgesetzbuch. L. v. Hammerstein S. J. — Blumen in Kunst und Natur. St. Beissel S. J. — Die ersten Päpste der Renaissance. A. Baumgartner S. J. — Die Erscheinungsformen des goldenen Schnittes und ihre Beziehung zur idealen Naturauffassung. II. (Schluss.) Erich Wasmann S. J. — Ist Voltaire todt? II. (Schluss) W. Kreiten S. J. — Recensionen. — Empfehlenswerthe Schriften — Miscellen.

Tijdschrift voor Noordbrabantsche Geschiedenis, Taal- en Letterkunde III Jaarg, No 7. 8. 9 en 10. De heeren Van Heesbeen (vervolg) door Jhr. Mr. A. Van Sasse van Ysselt. — Zeden en Gebruiken, en Volksspreken, beide door J an Cuijpers. — Extracten uit 't trouwboek der Hervormde Gemeente Rosmalen—Empel; Beleg en overgave der stad Breda, 1625, met reproductie van oude teekeningen der stad en omgeving, ontleend aan een hoogst zeldzaam boekje, in bezit van Jhr. M. A Snoeck te Hintham; Overlijdens-bericht van Mr. C. C. N. Krom; Genealogie Millinck, door H. J. Schouten; — Bernensia van fr. G. Van den Elsen. ord. praem.; de bouwhoeve „de Pritter„, de „Kuluutsheuvel„ en de „Lammertiende en rookhoender„ te Overloon, door M. J. J.: Oorkonden enz.

Studiën op Godsd.- Wetenschap.- en Letterkundig gebied deel XXVI afl. 4. 1886. I. De Microben. V. Becker. — II. Een jaar na Victor Hugo's dood. S. Van den Anker. — III. Berichten uit de pers. R. Pierik S. J.

Snelpersdrukkerij van Küppers & Laurey, Jansstraat Haarlem.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Eerste Jaargang, No. 14. Tweede Serie. 1 Juli 1886.

Dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen, kost per jaar, franco p. p. *f* 3,25: voor het buitenland *f* 3.75. Advertentiën kosten per regel 10 Cent. Groote letters, naar de plaatsruimte. Alles wat de Administratie betreft, gelieve men te zenden *franco* aan de Uitgevers **KUPPERS & LAUREY**, te *Haarlem.*

Alles wat de redactie betreft en alle boekwerken en Tijdschriften gelieve men *franco* te zenden aan den redacteur **J. W. BROUWERS** te Bovenkerk bij Amsterdam. Alle toegezondene boekwerken en Tijdschriften worden vermeld.

Deus scientiarum Dominus est.

PONE CUSTODES FONTIUM.

INHOUD: Op Universiteitsgebied. — Bern. Guido: Practica Inquisitionis etc. door *J. W. Brouwers.* — De Geschiedenis der Godsdiensten aan de Leidsche Universiteit, door *J. Van den Gheyn.* — Dr. Friedrich Schneider: Der Dom zu Mainz (en een Nederl. kunstenaar) door *J. W. Br.* — Corneille's Polyeucte en Vondels Lucifer in Engelsche verzen vertaald. — Kunst en Letteren. — Mededeelingen. — Inhoud van Tijdschriften.

Op Universiteitsgebied.

Uit Rome wordt ons gemeld, dat de weleerw. heeren Th. Vlaming, van Amsterdam, en G. Brom, van Utrecht, bevorderd zijn, de eerste aan de pauselijke universiteit van St. Apollinare tot licentiaat in de beide rechten, de laatste tot licentiaat in de H. Godgeleerdheid aan de Minerva der EE. PP. Dominicanen.

— Tot voorzitter der faculteit van rechtsgeleerdheid aan de universiteit te Amsterdam, voor den volgenden cursus, is benoemd mr. T. M. C. Asser, tot secretaris mr. H. P. G. Quack.

— Bevorderd aan de universiteit van **Amsterdam** tot doctoren in de rechtswetenschap, de heeren J. H. Carpentier Alting (geboren te Colmschate) en W. L. Ten Kate (geboren te Amsterdam), na verdediging van acad. proefschriften, resp. getiteld: *De staat en de kerkelijke financiën*, en *De reis in hare betrekking tot het zee-assurantie-contract.*

— Aan de universiteit te **Groningen** promoveerde de heer J. A. Schutter tot dr. in de geneeskunde, met een proefschrift: *Over het opsporen van peptoom in urine.*

— Bevorderd tot doctor in de rechtswetenschap de heer Louis Bothenius Lohman, geboren te Lochem, op een proefschrift, getiteld: *Opmerkingen over de wet van* 8 *Nov.* 1815, *Staatsblad No.* 51; de heer A. Modderman op een proefschrift getiteld: *Werking der Actio Pauliana, ten opzichte van een door derden verkregen hypotheekrecht*; de heer Elias Dull (geb. te Winschoten) op een proefschrift, getiteld: *Iets over den aard van het vruchtgebruik eener schuldvordering.*

Bevorderd tot doctor in de geneeskunde aan de rijks-universiteit te **Leiden** de heer C. A. J. Krol, geboren te Lit, met acad. proefs. get: *De tuberculose der gewrichten en hare behandeling;* de heer A. Couvée (geboren te Leiden) met acad. proefs. *Bijdrage tot de leer van de Sectio Alta;* de heer J. J. Tjaarda (geboren te Akkrum), met academisch proefschrift, getiteld: *Verslag der verloskundige Kliniek en Polikliniek aan de Rijks-universiteit te Leiden gedurende den cursus* 1884—1885.

Bevorderd tot doctor in de plant- en dierkunde de heer H. W. De Graaf (geb. te Amsterdam), met acad .proefs., get : *Bijdrage tot de kennis van den bouw en de ontwikkeling der epiphyse bij amphibieën en reptiliën.*

Bevorderd tot doctor in de klassieke letteren, de heer L. A. Kesper (geboren te Amsterdam) met acad. proefs. get., *Commentatio critica de Camillo Volscorum victore.*

Bevorderd tot doctor in de rechtswetenschap de heer Th. M. Verster, (geboren te Amsterdam), na verdediging van acad. proefs. get.: *Handelsleverancies;* de heer L. A. O. Kollmann, geboren te Serang (resid. Bantam), met acad. proefs., get.: *Artikel* 38, *No.* 2, *R. O.;* de heer O. J. E. Van Wassenaer, geboren te Bennekom, met acad. proefs. get.: *Het onderzoek van de geloofsbrieven der volksvertegenwoordigers;* de heer Ph. F. de Haseth Evertz, geboren op Curaçao, met acad. proefs. get.: *Kan men eigenaar van den grond zijn, zonder eigenaar van het daaropstaande gebouw te wezen;* de heer E. Lankhout, geboren te Utrecht, met acad. proefs., get. : *Toestemming van derden bij het huwelijk;* de heer J. L. W. C. Von Weiler (geboren te Zalt-Bommel), met acad. proefs., get.: *Een paar vragen over de bewijskracht van koopmansboeken* en de heer O. W. Sipkes (geboren te St. Maartensdijk), met acad. proefs., get.: *De verplichting van den verkooper tot levering.*

Bevorderd tot doctor in de Staatswetenschap de heer A. M. D. Baron Sweerts de Landas Wyborgh, uit Rotterdam, na verdediging van een academisch proefschrift, getiteld: *Het Berlijnsche tractaat van* 26 *Februari* 1885, en dezelfde heer tot doctor in de rechtswetenschap, na verdediging van *stellingen.*

— Bevorderd aan de rijks-universiteit te **Utrecht** tot doctor in de geneeskunde de heer H. F. A. Sasse, arts. officier van gezondheid 2e klasse, geboren te Zaandam, op proefschrift getiteld: *Bijdrage tot de kennis van de ontwikkeling en beteekenis der hypophysis cerebri.*

Bevorderd tot doctor in de klassieke letteren, op een academisch proefschrift, getiteld: *Annotatio in Saturas D. Iunii Iuvenalis*, de heer Antonie Smit, geb. te Assendelft.

Bevorderd tot doctor in de rechtswetenschap de heer J. K. H. Turk (geboren te Amersfoort), op een academisch proefschrift, getiteld: *Beschouwingen over muntmisdrijven*; de heer C. M. Rasch (geb. te s' Gravenhage), op een acad. proefschrift, getiteld: *Aanteekening op artikel* 138 *2de lid van het gewijzigd wetboek van strafvordering.*

Bevorderd tot doctor in de klassieke letteren op eene dissertatie: *De uso poeticorum et dialecticorum vocabulorum apud scriptoris graecos seriores, pars prima: Indicem e Polybio el Diodoro haustum*, de heer M. A. Kreling, geboren te Deventer.

Bevorderd tot doctor in de rechtswetenschap op een proefschrift: *De aard der reclame van den verkooper*, de heer W. H. Hoeuftt, geboren te Haarlem.

Practica Inquisitionis heretice pravitatis, *auctore Bernardo Guidonis.* 1886.

Dit boek werd geschreven in de eerste helft der XIVe eeuw en is nu, gewis ter goeder ure, voor het eerst in druk verschenen. De schrijver er van is de beroemde *Bernard Gui*, die in de Orde der Dominicanen de hoogste ambten bekleedde en later door den Paus benoemd werd tot Inquisitor te Toulouse, eene bediening die hij waarnam van 1306 tot 1323. 's Mans titels tot aanspraak op hoogachting en bewondering bij allen, die zich der geschiedkunde en der geleerdheid wijden, werden onlangs uiteengezet door Leopold Delisle: »*Notice sur les manuscrits de Bernard Gui.*« Wij hebben hier te

doen met een man der praktijk; wil men nu de praktijk der meer besprokene dan gekende Inquisitie uit de echte bescheiden leeren kennen, men neme dit boek van een 370 blz. ter hand. Wie ons dit werk aan het licht bracht, de Kanunnik Douais [1]), heeft om drie redenen onzen dank verdiend: 1o. omdat hij ons hoog te schatten authentieke documenten heeft geleverd, 2o, in goeden tekst heeft geleverd [2]) en 3o. heeft geleverd zonder er ook nog een boekdeel verklaringen en bemerkingen bij te voegen. Inderdaad deed hij wel met deze stukken voor zich zelven te laten spreken.

Alwie nu uit de echte bronnen wil leeren kennen wat de Inquisitie was in hare procedure en in den geest, die haar leidde en bestierde, alsook wat in de 13e en in de 14e eeuw de ketterijen waren in hare leeringen, in hare zeden, in hare rites, die zal in dit boek vinden, wat hij tot nog toe te vergeefs zou hebben gezocht, want waar vindt men nu nog het *Directorium Inquisitorum* van den Dominicaan fr. *Nicolas Eymerich*, in 1578 uitgegeven en gecommentariëerd door François Pena?

Met de Kerkelijke Rechtbanken der Inquisitie stond het in de middeleeuwen geschapen even als met de Staats-rechtbanken in onze dagen: elke rechtbank had hare archieven, daarin de documenten betreffende de ketterij, destijds ook misdaad tegen den Staat, en betreffende opsporing en bestraffing dier misdaad volgens de strafwetten van die tijden. In die archieven der Inquisitie bewaarde en verzamelde men van den beginne af de Brieven en de Bulles van de Pausen, de antwoorden op de *Dubia*, die door de Inquisitoren werden geopperd, de consultatiën afkomstig van Provinciale Kerkvergaderingen of van Bisschoppen of andere beroemde rechtsgeleerden dier dagen. Men verzamelde er de Registers waarin door den beëedigden notaris of griffier waren opgeteekend de *enquêtes de facto heresis*, de vonnissen uitgesproken door de Inquisitores en de verschillende acten van hunne procedure. Uit hun aard streefden de Kerkelijke rechtbanken naar een en hetzelfde rechtstelsel en naar gelijkvormige rechtspleging onder het gezag en door de tusschenkomst der Pausen. Alreeds in 1248 schreef Innocentius IV aan de Inquisitoren van Languedoc voor, dat zij hunne regels van procedure zouden mededeelen aan den Provinciaal der Domicanen in Spanje. [3]) In Spanje had men alreeds vroeger de gestelde wetten en voorschriften tot een handboek verzameld. Een dusdanig tractaat is nog voorhanden in de Mss. (No. 55.) van de Universiteits-Bibliotheek van Madrid en dagteekent van 1244. En zoo vindt men er insgelijks in de Bibliothèque Mazarin te Parijs (Mss. 1346 fo 191,) einde der XIIIe eeuw; in de Bibliothèque Nationale te Parijs (Miss. 3373, XIV eeuw); in de Bibliothèque municipale van Lyon. (Miss No. 325) XVe eeuw, en zoo te Rome en elders.

Wie aldus nog voortgaat met te herhalen dat de Inquisitores naar willekeur en hartstocht te werk gingen in hunne rechtspleging en strafvordering, geeft bewijs van veroordeel, of van onkunde. Met de stukken in de hand kan worden bewezen hoe zij niet anders handelden dan volgens wetten en verordeningen, die zij zelven niet gemaakt hadden en die zij verplicht waren te volgen.

Volgens de destijds bestaande wetten der Staten werd dat vergrijp dier schuldigen gestraft: »*per potestates exteras coerceri praecipimus*, zei Calixtus II, in de Synode van *Toulouse* in het jaar 1119.

De geneigdheid tot verzachting der Kerkelijken toonde zich dermate, dat een Chronijkschrijver ons gewaagt van de strengheid der Leeken-rechtbank »*verens mollitiem clericalem*«. De Pausen ook kwamen niet zelden tusschen beiden om den ijver te matigen. In 1237 werd door Gregorius IX de Jurisdictie der Inquisitoren opgeheven in de Provincie Toulouse, waar ze zich aan overdrijving hadden schuldig gemaakt.

Toch laten wij terug komen tot onze *Practica* van Guido, die tot zijn beschikking had alle de documenten welke in den loop der XIIIe eeuw waren verzameld geworden in de Archieven der Inquisitie van Toulouse, van Carcassonne en van Alby, behalve enkele boeken die in 1242 waren vergaan. Met behulp van alle die documenten en de lange ervaringen zijns levens en de scherpzinnigheid en oordeelkunde die hem eigen waren, heeft hij deze verzameling, dit Handboek aan tijdgenoot en nageslacht achter gelaten, den inhoud er van volkomen juist aanduidende in den titel van *Practica inquisitionis heretice pravitatis*.

Het werk is gesplitst in vijf afdeelingen De drie eerste hebben tot rechtstreeksch onderwerp de procedure, en geven de lijst der acten met de formule er van. Die acten zijn gerangschikt in drie seriën: acten van dagvaarding en aanhouding, 38 formules; acten van begenadiging of strafverandering, 56 formules; acten van veroordeeling in de openbare preeken of daarbuiten, 47 formules. Elke formule wordt aangegeven als een voorbeeld dat de Inquisitor kan volgen. Ook heeft elke formule een historische waarde, daar zij bereids gediend had voor een vonnis, dat al was uitgesproken.

Wat nu vooral uit die acten en formules blijkt? Dat de procedure in de XIVe eeuw gewis hooger volmaaktheid heeft bereikt, maar in wezen der zaak geen andere is, dan die bij den aanvang plaats vond, b. v. in 1235.

In het vierde gedeelte beschrijft en betoogt de Schr. de natuur, de voortreffelijkheid en de uitgestrektheid der bevoegdheden van de rechtbank der Inquisitie. Het 5e gedeelte is het langste; het leert ons al de kettersche secten dier tijden kennen én hunne leerstellingen én hunne zeden, én de ceremoniën van hun eeredienst, soms hunne kleeding en de insignia der overheden, hunne middelen van propaganda, hunne handelingen, enz. Genoeg om te bewijzen van welke hooge waarde de *Practica* is voor de studie der geschiedenis.

Laten wij nu ook even onzen lezers aanbevelen de Ve volume van *Dissertationes selectae in Historiam Ecclesiasticam, auctore B. Jungmann*, phil. et theol. doctore, in univ. Lovan. professore. (Typis Pustet.)

Juist in dat vijfde boekdeel behandelt de beroemde Hoogleeraar den strijd van Frederik I met Paus Alexander III; den strijd van Thomas Becquet, den verde-

[1]) Practica Inq. her. prav. auctore B. Guidonis. Ch. I Douais, gr. en - 4o, 1—370 p. Paris, 1886, librairie Alphonse Picard, rue Bonaparte 82.

[2]) De uitgever heeft gebruik gemaakt van de twee copieën, die zich in de openbare Boekdrukkerij van Toulouse bevinden. Nog bestaat er een copie van in het Britsch Museum, ook nog eee in de Bibliothèque nationale en eene derde in het HS. van de Bibliothèque de Dôle (Jura) MSS. 109 en 109 bis, geschreven in 1404

[3]) *Registre d' Innocent IV*, t. u, p. q. Elie Berger.

diger van de vrijheden der Kerk in Engeland; de roemrijke en vruchtbare regeering van Paus Innocentius III; de beteugeling van de ketterij der Albigenzen en de decreten van dien grooten Paus betreffende de Inquisitie; de geschillen tusschen de Pausen en Frederik II. enz.

Dat werk werd pas nog, en te recht, geroemd als »le noble monument que M. le Dr. Jungmann élève à la gloire de l'Eglise.«

Mogen wij ook even verwijzen naar »*L'Eglise et son œuvre législative*« van *G. Romain*, en inzonderheid hier zijne volgende stelling en uitspraak aanstippen:

A partir du XIV siècle, les tribunaux *laïques* reviennent au droit romain et aux supplices. Toute jurisdiction pénale *est retirée* à l'Eglise en matière d'hérésie.

»La Justice, *laïque* revient, à l'ancien droit romain et, avec lui, à ses pénalités barbares, à la *question*, à la torture, aux supplices.«

Dès le commencement du XIVe siècle, *la responsabilité des cruautés juridiques, qui apparaissent alors, échevit tout entière aux tribunaux séculiers.*

J. W. Brouwers.

De Geschiedenis der godsdiensten aan de Leidsche Universiteit.

II.

De definitie van den Godsdienst en de theorie van het aanvankelijk animismus.

Prof. Tiele geeft ons de volgende definitie van den godsdienst;« de betrekking tusschen den mensch en de bovenmenschelijke machten waaraan hij gelooft.« De Prof. verzoekt ons echter wel te willen opmerken dat hij hier den godsdienst in het algemeen beschouwt; dat hij er geen aanspraak op maakt hier eene wijsgeerige definitie te leveren en het vraagstuk van de essentie van den godsdienst onaangeroerd laat. Hij doet nog bemerken dat hij de uitdrukking van *bovenmenschelijke machten* bij voorkeur heeft gebruikt, ten einde te vermijden die van *bovenzinnelijke machten*; *puissances suprasensibles*: deze laatste uitdrukking zou immers de zichtbare goden hebben uitgesloten. En deze machten, zijn, volgens prof. Tiele, bovenmenschelijk, niet altijd in wezenlijkheid, maar toch in de gedachte van hunne aanbidders.

Doch prof. Tiele, wat hij ook zegge, misleidt zich zelven waar hij verklaart, dat hij in zijne definitie het vraagstuk van het »wezen, de essentie« van de godsdienst onaangeroerd laat; integendeel, hij hakt het door, beantwoordt het, in een afdwalenden zin. Wat hij definiëert als godsdienst is enkel veelgodendom en anders niets.

Dat is niet het eenige gebrek dier denifitie; zij blijft in gebreke een criterium aan te geven waardoor men de godsdienst kan onderscheiden van wat er iets, op lijkt, zooals de Mythologie, de bijgeloovigheid, de *folk-lore*, en toch in wezenlijkheid geen godsdienst is. Meer nog; wij aarzelen niet te verklaren dat prof. Tiele de superstitie en de tooverkunst heeft gedefinieerd, doch geenszins den godsdienst.

Wij beschouwen hier slechts het vraagstuk uit een subjectief oogpunt, dat wil zeggen, dat wij alleenlijk zullen nasporen aan welke orde van intellectueele en moreele behoeften de godsdienst beantwoordt. Moeten wij de vraag onderdrukken of prof. Tiele zich soms niet voorbedachtelijk heeft laten misleiden? Immers moest hij zijne definitie zoo maken, dat ze toepasselijk werd op het animisme, dat in zijn oog het uitgangspunt is van alle historisch bekende godsdiensten.

Op dit gebied van het animisme is het niet van belang ontbloot even al de nieuwsgierigheidwekkende veranderingen aan te stippen die des Hoogleeraars begrippen al hebben ondergaan. Tot in 1873 protesteerde hij tegen het toekennen van een primordiaal karakter aan den fetischdienst, b. v. in zijne »*vergelijkende geschiedenis der oude godsdiensten*« [2]) waarvan het eerste deel op het einde van 1872 verscheen. Diezelfde meening is voorgedragen in het *Theologisch Tijdschrift* van Januari 1870 [3]); maar, en gewis niet zonder verbazing, men leest in *De Gids* van 1871 [4]), dat de fetisch-begrippen den oudsten godsdienst uitmaken; dat is dus te zeggen dat prof. Tiele, in den tijd van drie jaren, 1870—1873, op hetzelfde vraagstuk antwoordt: ja, neen, ja. In de volgende 13 jaren is hij des aangaande niet meer veranderd. Zijne begrippen zijn voor goed, schijnt het, gevestigd geworden door een werk van M. *Fritz Schultze* [5]).

Wij kunnen den Leidschen Hoogleeraar met de keuze van zulk een man tot gids geen geluk wenschen. »Hij heeft, zegt zelfs de h. Réville, het begrip van fetichisme te ver uitgestrekt, en het toegepast op voorwerpen die er geheel vreemd aan zijn« [6]).

Nog sterker: zelfs in het boekwerk, dat wij hier beoordeelen, verzekert ons *M. Vernes*, de eigen vertaler van Prof. Tiele, dat »Schultze partijdig is,« dat »hij zich schuldig maakt aan het toekennen van een overdreven overwicht aan het fetischmus, waartoe hij verschijnselen betrekt, die niet tot dat gebied behooren.[7]).

En wat heeft men nu te denken van de theorie in zich zelve? Laten wij eerstens drie getuigen vernemen. Prof. de Broglie besluit eene diepberedeneerde wederlegging van het stelsel van den Hoogl. Tiele met de volgende woorden: het tentamen van Prof. Tiele bestaat hierin, dat hij den geheelen godsdienst wil doen ontkiemen uit datgene wat niets anders is dan de vervalsching van het godsdienst-idee, namelijk de superstitie en de tooverkunst. Dat is een ijdel tentamen; iets anders is de tooverij, iets anders de ware godsdienst; zoo ook is het begrip van geest en van duivel geheel iets anders dan het Godsbegrip; anders is het geloof aan spoken en kwaaddoende geniën, anders de aanbidding van het Opperwezen.« Elders dan in het animismus heeft men de bron van den grooten stroom der godsdienstbegrippen te zoeken.«[8])

Met nog meer snerpende kracht drukt zich M. Max Müller uit; »Gewis zal het moeilijk zijn om het denkbeeld van een aanvankelijk algemeen fetischmus te doen verdwijnen uit de handboeken ([9]) Die theorie is

---

[1]) Manuel p. 5.
[2]) T. I. pp. 107 129
[3]) p 16.
[4]) T. T, p, 115
[5]). Der Fetichismus. Ein Beitrag zur Anthropologie und Religionsgeschichte, Leipzig, 1874.
[6]) Les Religions des peuples non-civilisés, t. I. p. 29
[7]) Manuel, p. 13, 14
[7]) Manuel, p. 13-14.
[8]) *Problèmes et Conclusions de l'histoire des Religions*, p. 70.
[9]) in het bijzonder zal het zeer moeielijk zijn, gelooven wij, dat fetischmus uit te roeien uit het *Handboek* van Prof. Tiele.

zelve geworden tot een soort van wetenschappelijk fetischmus, dat even als de meeste fétischen, alleen aan onkunde en aan bijgeloovigheid zijn bestaan te danken heeft.[1])

Nog meer dan dat hebben wij hier aan te voeren. De heer Maurice Vernes, ofschoon hij zelf het boek van Prof. Tiele heeft vertaald en voor het volk toegankelijk gemaakt, aarzelde niet te schrijven, ettelijke maanden geleden, in een der eerste tijdschriften van Frankrijk, dat »het animismus van Prof. Tiele een groote illusie is, een zinsbedrogspel der verbeelding. Het is een bouw van hersenschimmen, waartoe de feiten wel kunnen gedraaid worden, maar dat niet uit de feiten ontstaat.«

Na dat oordeel van mannen van gezag, al heel weinig gunstig voor Prof. Tiele, al kunnen zij allerminst verdacht worden van hem de parti pris tegen te spreken, hebben wij te onderzoeken op welke grondslagen de geleerde Hoogleeraar van Leiden steunt om te beweren, dat het animismus de godsdienst geweest is van den mensch à l'état de nature? Vier gronden voert hij aan voor zijne stelling. De eerste is een bewijs van gepastheid, Bij eene eerstaanvangende beschaving past ook een godsdienst in eerste kindsheid, een eeredienst eenvoudig en elementair.

Maar dat argument steunt op eene drievuldige veronderstelling, die eenvoudig valsch is. Het veronderstelt eerstens dat de godsdienst-toestand van een volk in rechtstreeksche, evenredigheid is met de beschaving bij dat volk.

Prof. Tiele zal toch niet willen ontkennen dat de godsdienst der Joden verre verheven was boven die der Grieken, en nochtans heeft Israël nooit de beschaving der Grieksche wereld bereikt. Buitendien sluit dat argument ook in zich, dat het animismus eene eenvoudige leer is. Maar niets is minder waar dan dat. De begrippen van geest, van zielen, van onzichtbare wezens, zijn te hoog boven de bevatting, die een gewoon menschenkind van alledaagschen stempel eigen is. En is het dan zoo eenvoudig wat het animisme leert betreffende de transformatie, die de machtigste wezens ondergaan, waar het hun het karakter van goddelijke wezens toezegt. In de derde plaats, heeft het fetischmus volstrekt niet het karakter van een primitieven godsdienst. Door niets is bewezen, dat men het animismus niet zou kunnen beschouwen als zijnde de verbastering van het monotheïsme: en werkelijk het fondamenteele begrip van het animismus, dat van geesten, is een begrip, een denkbeeld van spiritualisme.

Alle kenteekenen, zegt Max Müller, hebben eerder de strekking ons te bewijzen, dat de fetischdienst nooit iets anders geweest is, dan een parasitische ontwikkeling, welke antecedenten heeft, die haar verklaren, maar nooit de eerste vrucht van 's menschen gemoed geweest is. [3])

Ten slotte neemt Prof. Tiele aan als een bewezen feit, dat de fetischdienst de godsdienst der niet-beschaafde volken is. Maar dat is een bewering die volstrekt, niet door de feiten bewaarheid wordt. M. Müller heeft bewezen door onafwijsbare getuigenissen, dat nergens de fetischdienst den geheelen godsdienst uitmaakt, en inzonderheid bij de Afrikaansche Negers wijst hij op meer verheven elementen. [1]) En Wilson, wiens hoog gezag door alle meesters in de wetenschap der godsdiensten erkend wordt, aarzelt niet rondweg te verklaren, dat het fetischus een ding is dat geheel en al verschilt van den godsdienst der Negers. [2])

Tot tweede bewijs beroept Prof. Tiele zich op het feit, dat de godsdiensten der oudste volkeren, als de Egyptenaren, de Chaldeërs, de Sinezen, in hunne vroegste tijdvakken, animistische begrippen aanduiden. Dat argument echter moet al weinig gegrond zijn, daar M. Müller, die langen tijd, even als Prof. Tiele, gemeend had dat de oude volkeren in den beginne fetischdienaren waren, er toegekomen is thans te zeggen:« bij het vorderen mijner studiën gevoelde ik mij van lieverlede meer en meer getroffen door het feit dat men te vergeefs in de alleroudste voor ons toegankelijke monumenten der godsdienstige gedachte, duidelijke sporen van het fetischmus zou zoeken, terwijl men die sporen zich ziet vermenigvuldigen in de latere tijdvakken der godsdienst-ontwikkeling, en dat ze zeer zeker, b. v. in Indië, meer zichtbaar zijn in den Atharvana en in de jongste verbasteringen van den godsdienst dan in de aloude hymnen van den Rig-Veda [3])

Wat aangaat Sina en Egypte, die Prof. Tiele aanhaalt ten gunste van zijne stelling, dat zijn landen, waar de zedenleer en de godsdienst van de allereerste tijden af, innig verbonden waren en waar de Hemel of de Geest des Hemels. God der aloude Sinezen, een macht is, die wezenlijk moreel is. [4])

Aanbelangende de Accadiers, kan men nog geen gevolgtrekking stellen, omdat de documenten over hun allereersten godsdienst nog al te fragmentarisch zijn.

De twee laatste bewijsgronden van Prof. Tiele, die bij de wilde volksstammen de geheele mythologie der beschaafde natiën wil teruggevonden hebben, niet in ontaarden vorm maar in een staat van kiem, welke nog moet worden ontwikkeld, en die in deze sporen van animistischen eeredienst in deze verhevene godsdiensten wil terug zien de overleving van oudere begrippen, verdienen den naam niet van bewijs: dat zijn niets dan losse beweringen.

Ze behooren tot de cathegorie van hersenschimmige samenstellingen, zooals Maarice Vernes zich uitdrukte, waartoe de feiten zich wellicht zullen laten verwringen, maar die niet uit de feiten voorkomen. Laat ons een voorbeeld hier voldoende zijn om te bewijzen, dat 's heeren Tiele bevestigingen zonder grond zijn.

De heer Casalis, Protestantsch zendeling, die 23 jaren bij de Basoutos van Zuid-Afrika doorbracht, heeft overtuigend bewezen dat dit volk geen anderen godsdienst heeft, dan de vereering van de geesten der afgestorvenen. [5]) Aan den geest der voorvaderen geven zij den naam van *Molimo*, d. w. z. »die boven is.«

[1]) *Origine et développement de la réligion*, pp. 89. 90. Deze meening deelen nog twee andere hierografen, Pfleiderer van Berlijn en Dr. Happel.

[2]) „*L'animisme de M. Tiele est une grande illusion une fantasmagorie de la fantaisie.* Ce sont des constructions de tête, auxquelles les faits se laisseront plier, mais qui ne sortent pas des faits," *Revue Critique*, No. du 28 Sept. 1885.

[3]) Origine et développement de la Religion, p. 109.

[1]) L. C. pp. 97—105.

[2]) *Western-Africa, its history conditions and prospects.*

[3]) Origine et développement de la Religion p. 56.

[4]) *De Broglie, Problèmes et Conclusions* p. 66. Cfr. voor China de voortreffelijke art. van *Mgr. de Harlez. Sur la religion primitive de la Chine*, in de *Controverse* 1884.

[5]) *Revue chrétienne*, Janvier 1881.

Bijgevolg draagt bij de Basoutos de eeredienst aan de dooden gewijd nog den indruk van een vroegeren eeredienst, die aan de godheid werd gebracht, en is dus eene ontaarding van een ander godsdienst-begrip.

Buitendien, heeft dat volk in zijne taal nog bewoordingen over gehouden om de gedachten uit te drukken van onsterfelijkheid, van onbegrijpelijkheid en eeuwig wezen, alhoewel tegenwoordig hunne geloofsgedachten en hunne praktijken niet meer op de hoogte zijn van die vroegere begrippen.

Ziedaar dan de argumenten van Prof. Tiele voor zijne stelling van een primitief animisme verwijderd: thans hebben wij onze bezwaren tegen dat stelsel van afdwalingen in te brengen. Die bezwaren laten zich tot de drie volgende terug brengen: het primitief animisme kan niet eens dienen voor de theorie, den heer Tiele zoo dierbaar, van een onbeperkte ontwikkeling; in het animisme wordt de oorsprong van het Godsbegrip niet verklaard, en zij, die aan een aanvankelijken fetischdienst gelooven, nemen aan, als bewezen en toegegeven het groote punt dat bewezen moet worden.

En vooreerst: Men begrijpt niet hoe het hénothéisme eene andere godsdienstleering, zoo oud als het spiritisme, zou kunnen ontsproten zijn uit het fetischmus. Het spiritisme immers aanbidt individuëele wezens, onderscheiden het eene van het andere, terwijl de goden van het henothéisme slechts zijn verschillende namen, veranderende eigenschappen van eene godheid, die tegelijkertijd eenig en veelvuldig is. In het spiritisme is het goddelijk karakter eene uitzondering, is de aanbidding voorbehouden voor enkele meer machtige geesten; het hénotheisme daarentegen denkt zich klaarblijkelijk de vergode wezens als goddelijke wezens. Wanneer de animisten de geesten in zichtbare fetischen inlijven, zijn die geesten toch onzichtbaar. Dat is zelfs een onderscheidingsteeken van het animisme. Maar de goden van het hénothéisme vereenzelvigen zich bijna altijd met de groote fenomenen der natuur, de zon, de wolken, de donder, de bliksem enz.

En tweedens, zeiden wij, het fetischmus legt niet uit den oorsprong van de notie van God. Dat de menschheid het begrip van het Opperste Wezen heeft, is een niet te ontkennen feit, maar de theorie van het fetischmus is niet in staat om ons rekenschap van dat feit te geven. Die theorie laat onverklaard de keus, die gedaan wordt van zekere geesten aan wie de eeredienst van aanbidding wordt toegezegd; die theorie geeft ons geen reden van het verschil van eerbewijzen, welke aan eenigen worden gebracht in de bezweringen der tooverij en aan anderen in offeranden; met andere woorden, het aninisme legt ons niet uit hoe de priester is opgevolgd aan den tooveraar.

Eindelijk, en dit is zwaarwichtiger voor het rationalisme, dat voorgeeft zich alleen door het licht der rede te laten leiden — zij, die aan een primordiaal fetischmus gelooven, maken zich schuldig aan een cercle vicieux.

Hoe dat? Laat Max Müller u dat eens zeggen, en dewijl allerminst hij verdacht kan worden van partijdigheid te onzen gunste, zal zijn getuigenis voor dezen en genen meer waarde hebben, dan wat wij ten bewijze hier zouden inbrengen.

»Men neemt aan als bewezen en toegegeven, dat elk menschelijk wezen wonderdadig het begrip zelf bezit dat het kenmerk van den fetisch uitmaakt, men noeme het kracht, of geest of god; dat voorwerpen, welke dan ook, steenen, schelpen, een leeuwenstaart, een tres haren, in zich zelven eene theogonische macht bezitten die goden voortbrengt.«[1]

Na deze genoegzaam uitvoerige toetsing van de fondamenteele theorie van Prof. Tiele, meenen wij gerechtigd te zijn te besluiten, met Maurice Vernes, dat het animisme van den Leidschen Hoogleeraar eene groote illusie is. Het is ook de groote dwaling die het Handboek besmet. Van daar dat de lezer, dat de leerling met nauwlettendheid moet controleeren alles wat er gezegd en beweerd wordt betrekkelijk de eerste godsdienst-conceptiën bij de verschillende volkeren.

Afgezien van dat gebrek in den hoofdgrondslag des werks, mag men zeggen dat over het algemeen de uiteenzettingen van Prof Tiele aangaande de godsdiensten der Oudheid juist, leerzaam en belangwekkend zijn. Eéne uitzondering moet er echter worden gemaakt, en dat voor den Godsdienst der Israelieten, dien Prof. Tiele op zijne manier behandelt, maar op eene wijze die, wij zeggen het rechtuit, lijnrecht in strijd is met de waarheid der geschiedenis. Dat zullen wij bewijzen in ons volgend artikel.

J. Van den Gheyn.

Der Dom zu Mainz. Geschichte und Beschreibung des Baues und seiner Wiederherstellung, von *Friedrich Schneider* [2]).

De hierboven vermelde monographie is een ernstig, degelijk en hoogst belangrijk kunstwerk. De schrijver heeft door veeljarige, ernstige studie en doorvorschen van veelvuldige bronnen, die met groote nauwgezetheid zijn aangegeven, de geschiedenis van een der merkwaardigste Domkerken van Duitschland klaar en duidelijk geboekstaafd.

Na de geschiedenis van den Dom te hebben meegedeeld, van zijne stichting af, omstreeks 978, door den Aartsbisschop Willigis, verhaalt hij in alle bijzonderheden de lotgevallen van het merkwaardige gebouw en hoe het, door verschillende branden geteisterd, telkens weêr werd opgebouwd, onder de Bisschoppen Bardo, Adelbert I en Konrad I. Daarna wordt met nauwgezetheid het ontstaan van het Westerkoor en zijne voltooiing in de XIIIe eeuw nagegaan. Vervolgens doet de kunstgeleerde schrijver voor ons oprijzen de verschillende gothische kapellen, die het Romaansche monument omringen. Hij verhaalt ons verder de verschillende toestanden, welke het bouwwerk in de XIIIe-, XIVe,- en XVe eeuw ondergaan heeft — den bouw der verschillende torens; hunne gedeeltelijke vernielingen en wederopbouw. Dat een Bisschop als von Ketteler het herstel van zijn Dom niet zou laten kwijnen, spreekt van zelfs. Maar dat aan Nederland de eer zou geschieden het groote, het meesterwerk aan den Dom te verrichten, had Duitschland gewis niet vermoed [2]).

Hier zou men kunnen doen opmerken hoe de geschiedenis van den Dom en die der stad, met haar meer en minder bloeitijd-perken, ten nauwste aan elkaâr verbonden waren.

---

[1]) Origine et développement de la Religion p. 117.

[2]) Verlag v. Ernst & Korn, Berlin 1886.

Op 150 pagina's groot folio is de geschiedenis van den Dom in al hare hoofdbijzonderheden opgeteekend [3]); op elke bladzijde zijn de bronnen nauwkeurig aangegeven. Tusschen den tekst komen in grooten getale afbeeldingen voor van historischen en bouwkundigen aard: b. v. de fundamenten; het metselverband der pijlers; de voetstukken; de kapiteelen: de bogen, enz., in één woord, al die deelen, welke tot het goed verstand van het geheel noodig zijn.

5 tabellen maken het overzicht zeer gemakkelijk en praktisch. Onder deze is de belangrijkste: Uebersicht der wichtigsten Zeitangaben zur Domgeschichte und vergleichende Zusammenstellung der Maassen, Schichtung und Bearbeituung des Quaderwerkes. In deze tabel wordt, op grond van de wijze van bewerking (het behakken van den steen) den tijd aangeduid waarin het respectieve bouwdeel is gesticht. De bewijsvoering is vroeger nooit zoo grondig behandeld als dit voor den Dom van Mainz door den schrijver geschied is en berust op onomstootelijke gronden.

Het inhoudsregister is zoo volledig en geeft, behalve de bestaande zaken, alphabetisch de namen der Aartsbisschoppen en Bisschoppen, alsook de namen der verschillende bouwmeesters en werkmeesters, die aan den Dom in de verschillende eeuwen gewerkt hebben, tot op heden [4]). In een 10 tal groot folio keurig uitgevoerd vindt men de platte gronden, op standen en doorsneden van het gebouw in al zijne deelen, terwijl tal van houtsneden, tusschen den tekst gedrukt, het werk de meeste volledigheid bijzetten. Behalve een gezicht op de stad Mainz in het jaar 1632 van Merian, vindt men een keurige houtsnede der stad, van den Rijn af gezien, en een gezicht op den Dom aan de Westzijde, die uitmuntend geslaagd mogen heeten.

Voor Dr. Schneider kunnen wij niets beters zeggen dan: »das Werk soll den Meister loben,« en zoolang als de Dom van Mainz zal bestaan, zal men de monographie van Dr. Schneider prijzen als het volledigste en het beste wat er over geschreven is. Ook de drukker heeft eer van zijn werk! Moge een tweede druk noodig wezen!

[1]) Der Baubetrieb erlitt jedoch keine Störung indem P. J. H. Cuypers im Juni 1873 die Bauleitung übernahm und die bis dahin unentschieden gebliebenen Massnahmen *zur Herausnahme des Triumphsbogens* und seiner Erneuerung traf. Mit voller Kraft wurde das schwierige Unternehmen in 's Werk gesetzt. Bl. 138.

[3]) Das graphische Material wuchs begreiflich in der Folge, namentlich seit dem entscheidenden Eingreifen von P. J. H. Cuypers von 1873 an, und wird bis zur Stunde in ausgiebiger Weise ergänzt. Bl. 3.

Ein übersichtliches Bild über die Baugeschichte des Domes gab Cuypers in seiner *Festschrift* zur Vollendung des östlichen Vierungsthurmes im Jahre 1875. Bl. 138.

[4]) Een enkel citaat zal voldoende zijn om te doen zien hoeveel die majestatische Dom, te recht fier op zijn oudheid en zijn nieuwen opbouw, te danken heeft aan Nederland:

„Bezüglich der Gestaltung des Vierungsthurms verliess Cuypers den von seinem Vorgänger in Aussicht genommenen Weg, indem er statt reicher, verwickelter Lösungen, die einfachtste annahm, welche zugleich am meisten im Einklang stand mit dem Gesammt-charakter des Ostchores und in der Masse dem Westbau ein entsprechendes Gegengewicht bot.

Die Höhe der östlichen Querflügel, wie die Anlage des Mittelschiffsdaches nöthigten, den Achteckbau höher als ehedem heraufzutreiben, so dass die abschliessende Quergalerie über Firsthöhe des Mittelschiffes zu liegen kam. Für die Bedachung nahm er ein steiles Helmdach an, welches annährend die Höhe der abgetragenen Kuppel erreichte und zu dem hochragenden Steinthurm des Westchores in Verhältniss steht.

Der Tag der 25jährigen Stuhlbesteigung des Bischofs Wilhelm Emmanuel, 25 Juli 1875, bot den Anlass, das grosse Werk des Dombaues durch eine feierliche Handlung zu besiegeln. Am 26 Juli in der Frühe segnete der Jubilar-Bischof in feierlicher Weise das Kreuz, welches die Spitze des Mittelthurmes krönen sollte. In den Strahlen der sinkenden Sonne leuchtete es von der Höhe des neuen Thurmes als weithinkündendes Zeugniss, dass das grosse Werk vollendet war. Het *Journal des Beaux-Arts et de la Littérature* heeft ons destijds betreffende die plechtige stonde prachtige bijzonderheden medegedeeld.

Het was wet, dat de architect van den Dom ook te Mainz zijne woonstede vestigde. Zoo had de heer Wessicken Oostenrijks hoofdstad verlaten en zich te Mainz gevestigd. Ook den heer Cuypers werd die voorwaarde voorgelegd, maar onze landgenoot wilde zijn vaderland niet verlaten voor Duitschland, hoe veelbelovend de aanbiedingen ook waren. Desniettemin werd hij benoemd tot Architect van den Dom, en zag er weldra zijn leerling, den heer J. Lucas uit Roermond, alreeds in 1879 „zum bischöflichen Baumeister ernannt."

Het zou ons te verre voeren, wilden wij hier de bouwwerken ter sprake brengen, die hun bestaan of hun herstel in Duitschland te danken hebben aan Cuypers of aan zijne Nederlandsche leerlingen, thans in Duitschland gevestigd.

Corneille's Polyeucte en Vondel's Lucifer in Engelsche verzen vertaald.

Corneille's Tragedy Polyeuctus. Translated into English blanc verses bij Waller Fadere Nokes. Librairie Hachette et Cie, 1886.

Niet anders dan met grooten lof wil *The Month* spreken van deze vertaling, maar heeft toch nog al eenige bemerkingen, ofschoon niet van overwegenden aard. Dat de vertolker meer zulke vertalingen gelieve te schenken aan de Engelsche Letterkunde is de hoop van het Engelsche Tijdschrift.

Mogen wij nu aan het oordeel der vakkundigen soortgelijk een werk, dat ons Nederlanders inzonderheid aanbelangt, onderwerpen, namelijk eene proeve van vertaling van Vondel's Lucifer? vinden de bevoegde rechters dat wij Vaderland en Moedertaal een dienst bewijzen, dan zal de Wet. Ned. den geheelen Lucifer, en meer, in het Engelsch vertaald, ter pers laten gaan.

VONDEL'S LUCIFER

Act. I.

Scene I.

BEELZEBUB, BELIAB, APOLLION.

BEELZEBUB.

My Belial has left these stately halls,
And wings his flight through tracts of boundless space.
To scan by what delay our messenger,
Apollion, is bound. Prince Lucifer,
Who knows his worth and skill, deputed him
To the earthly globe, to view the bliss ful state
Wherein th' Allmighty placed its new-made king;
His prompt returning to these palace-gates
I now await; methinks, he is not far.
A sprightly servant at his master's beck
Not runs, but flies, and props and studs with neck
And shoulder, faithfully, his sovereign's throne.

BELIAL.

My lord, Beelzebub, high Councillor
Of Heaven's court and state, I saw him rise
In straight ascent, swooping from sphere to sphere,
When, crossing through the regions of the wind,
He left a trail of light and splendors bright
Upon the long-stretched clouds, which with his wings
In rapid flight he cleft in twain. He nears

Our atmosphere, a brighter sun, a day
Whose ligt refracts upon the Crystal field
Of our fair heav'n, a dazzling mirror like
Celestial orbs, bewildered, upward gaze
At this unwonted speed and bright display,
As he courses along, a flying fire,
And not an angel throught. No star so swift
Shoots through the heav'ns. Lo! Here he comes
Ascending with a golden branch; success
Has crowned et last his steep ascent to this
Stupendous height.

BEELZEBUB.

What brings Apollion?

APOLLION.

My lord Beelzebub, with searching eye
I spied the low domain of th' Adamites;
I offer thee these ripened fruits thats, down
In regions far below, bloom under suns,
In climes, to us unknown: juge from these boughs
What land, what pleasure-garden God the Lord
For man did plant, and with his blessings fill,
That he might sport in pleasure and delight.

BEELZEBUB.

How hang these golden leaves with pearly drops,
With silvery dew! How fresh in color is
This foliage! How fragrant is its scent!
What gleaming tints of crimson and of gold
This lovely fruit does shed! A pity 't were
That hands unhallowed stain this fruit so fair.
Its sight temptation offers to the taste.
Whose mouth, in sooth, can fail to water at
These dainties of the earth? The lucky one
Who plucks this fruit may scorn at us, and loathe
Our heav'nly food, our bright abode above.
Our paradise I fain would barter off
For Adam's Eden. Angels' bliss must yield
To men of clay, outsnipping us this day.

APOLLION.

Beelzebub, my lord, what thinkest thou,
Though heaven seems to tower over earth,
And countless orbs, are we not rather low?
I never shall forget the pleasure-sight
That greeter my arrival on that shore.
His paradise hat no delights, to earth
Compared. Their Eden has its equal not.

BEELZEBUB.

Tell what thou saw'st, thy thale we wish to hear

APOLLION.

Your leave I beg, if, by the way I touch
Upon my downward course, or rapid flight:
How I sank down through nine concentric spheres,
That roll around their central point, more swift
Than arrows fly. The wheel of inward thought,
In vain, attempts to whir around as fast
As I, with swooping dash, swept by the moon
And pierced the clouds; then, leaning on my wings
I spied the eastern regions of the globe,
The fairest face of earth; beneath I saw
The occan wide and deep, that beats its shores
And monsters huge of every shape at sport
A giant mountain, in the distance, reared
Its lofty peak, and leaping from its brow
A cataract, the parent of four streams,
Rushed thundering into the vale below.
Head forward, and in slanting line, I steered
My flight, and lighted on the mountain-top.
To rest, thence could I view the blessed plains
Of earth below, with all its luxuries.

BEELZEBUB.

Now paint to us the garden and its shape.

APOLLION.

The garden, like the globe, in form is round.
A massive mountain towers in its midst,
Whence flows, with gurgling sound, the fountain-stream
In four-armed branches through the vast extent,
With countless rivulets, that play through plains
And glens, refreshing with their crystal flow,
Whose depth no eye can fail to penetrate,
The charming pasture-fields and woodland shores,
All fed and fondled on sweet nature's breast.
Here onyx and fair bdellium strew the ground.
How clear the starry sky, in full aray,
May shine and glitter, here has nature's hand
Sown out a field of stars, that throw our heav'n
Into a pitchy night. Gold sparkles here
In open veins. Here nature fancy took
To fold her treasures rare into her lap.

Scene III.

CHORUS of ANGELS

STROPHE.

Who is He, who in dazzling height,
  To worlds of space and time unknown,
Without access, in splendors bright,
  Has reared his everlasting throne;
There in himself his essence holds
  Unborrowed from a higher one,
And calmly in himself beholds
  What things are moved by him alone;
The only central unity
  Of circling orbs, that wheel about,
Yet in him move, whose majesty
  Guides, undisturbed, their rapid route;
The sun of all the suns that shine,
  The spirit and true life, the soul
Of all that one can grasp, combine,
  Or never grasp, in part or whole;
The heart, the fountain, stream and shower,
  The ocean of all good, that flowed
Into existence, which his power,
  And grace, and wisdom have bestowed.
On all creation at its dawn,
  Before this heav'nly palace-dome,
This heav'n of heav'ns, then unkwown
  With all its bliss, became our home,
Where we with wings our shadowed face
  Shield from the brightness of his throne,
And on our lyres harp songs of praise:
  Then, seized with thrill and awe, fall prone
And faint, in holy extasy?
  Who is He! Name him, or portray

With seraph's pen his majesty.
Or are our voices faint this day?

ANTISTROPHE.

That's God. O Being infinite,
Whose days are from eternity,
Forgive us, deign to pardon it,
If faint our lays in praising Thee!
Yea, pardon it, if falt'ring tongues
Thy mighty name do fail to speak,
If minds created, signs or songs
To honour thee are found too weak.
Thou wast, thou art, shou'lt be the same,
All angels' wit and voice in vain
Would, as it fits, exalt thy name,
But rather shame it and profane;
For each and all their own name bear,
Save Thou. Who of this countless host
Thy name shall utter? Who shall dare
To be thy spokesman? Who shall boast?
Alone Thou art then what Thou art,
Known to thyself, to none but Thee.
What revelation can impart
What Thou wast from eternity,
The glory of eternal light?
To whom this light of lights did shine?
To contemplate this vision bright
Exceeds the sacred boundry-line.
Of heaven's blissfull state, exceeds
In depth our shallow intellect.
We older grow, and our time speeds,
With ev'ry day that we expect,
Thou knowest neither age nor time,
But art the same. Let then his praise
Resound in harmony sublime;
From Him our lives, for Him our lays.

EPODE.

Holy, holy, holy thrice
To the Godhead honor be!
In him all our saf'ty lies,
Holy is his high decree.
His command fore all we prize,
Shrouded though in mystery,
And, in heaven's paradise,
Worship it, on bended knee.
Let us then in ev'ry wise
Loud proclaim with jubilee
Faithful Gabriels advice,
And in Adam's progeny,
When that happy dawn shall rise,
Honor God. So let it be.

Kunst en Letteren.

Aan 's Rijks Munt is door hh. curatoren der Utrechtsche universiteit met hooger machtiging de opdracht gegeven om ter gelegenheid van het 250-jarig bestaan onzer hoogeschool een herinnerings-medaille te slaan, waarvan afslagen in goud, zilver en brons zullen worden vervaardigd.

Aan de verschillende autoriteiten, in de eerste plaats vermoedelijk aan Z. M. den Koning, zullen exemplaren dier medailles worden aangeboden, terwijl het ook wenschelijk mag zijn, voor het publiek afslagen verkrijgbaar te stellen.

De schets van de voorzijde is, naar wij vernemen, ontworpen door den heer Victor De Steurs, terwijl de stempel gesneden is door onze bekwame stempelsnijders, de heeren W. Schrammer en J. P. M. Menger.

De voorzijde, gegraveerd door eerstgenoemde, vertoont een staand Minervabeeld dat zegevierend met de rechterhand wijst op de stralende universiteitszon, terwijl de linkerhand de speer en een palmtak omklemd houdt.

Het beeld wordt geflankeerd door de wapens van Nederland en Utrecht in kransen, waarboven de woorden prijken: *sol justitiae illustra nos.* Het randschrift luidt: *Fausta sub luce laeta saecula surgant.*

De achterzijde — van de hand des heeren Menger — vertoont een krans waarin de woorden:

Celebrandis
quintis semisaecularis
univ. Rheno- Traject.
auspiciis R. Aug. Guillielmi III.
P. P. F.
A°. MDCCCLXXXVI.

Het geheel munt uit door artistieke opvatting en zorgvuldige uitvoering, die geheel is in den zestiendeeeuwschen stijl.

Mededeelingen.

Door den heer D. v. de P. te Gorinchem is dezer dagen eene deur en een schotje uit zijn huis verkocht aan een oudheidkundige uit Delft, voor een hoogen prijs. Bedoeld huis is dat, waarin Hugo de Groot werd gebracht en zich verkleedde als metselaar, na zijne vlucht uit het fort Loevenstein.

Het Rijks Etnographisch Museum te Leiden werd dezer dagen weder verrijkt. Het heeft namelijk van den Zeereerw. heer A. J. van Koolwijk, R. K. Priester en Pastoor te Oranjestad op Aruba, ten geschenke ontvangen eenige voorwerpen van kleeding, afkomstig van de Guajiros Indianen, Venezuela, en van Aruba. Voorts verschillende artikelen van huisraad, afkomstig van de Guajiros Indianen, de Indianen van Costa Rica, van San Domingo en van Aruba.

Aan den schenker, die reeds meermalen zijne vrijgevigheid ten aanzien van 's Rijks Museum betoond heeft, is de dankbetuiging der Regeering aangeboden.

Wij kunnen onzen lezers mededeelen dat in eene vergadering van het Plaatselijk Comité te Delft voor de oprichting van een standbeeld voor Hugo De Groot de secretaris van het hoofdcomité, Dr. Wijnmalen, heeft medegedeeld dat de plechtige onthulling zal plaats hebben den 17 September a. s.

Inhoud van Tijdschriften.

De Katholiek. Juli 1886. I. Thomas du Jardin, N. Van Hasselt. — II. Diplomatieke onderhandelingen over het coadjutorschap van Mgr. Von Geissel.(Vervolg van Deel LXXXIX, blz. 281 vv.) H. W. J. Van Hertum. — III. De eerste bewoners van Europa en Amerika. (Vervolg van Dl LXXXIX, blz. 327 vv.) J. M. Le Keuller. — Boekbeoordeeling. — Letterloover.

Snelpersdrukkerij van Küppers & Laurey, Jansstraat Haarlem.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Eerste Jaargang, No. 15. Tweede Serie. 15 Juli 1886.

Dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen, kost per jaar, franco p. p. *f* 3,25: voor het buitenland *f* 3,75. Advertentiën kosten per regel 10 Cent. Groote letters, naar de plaatsruimte. Alles wat de Administratie betreft, gelieve men te zenden *franco* aan de Uitgevers KUPPERS & LAUREY, te *Haarlem.*

Alles wat de redactie betreft en alle boekwerken en Tijdschriften gelieve men *franco* te zenden aan den redacteur J. W. BROUWERS te Bovenkerk bij Amsterdam. Alle toegezondene boekwerken en Tijdschriften worden vermeld.

Deus scientiarum Dominus est.

PONE CUSTODES FONTIUM.

INHOUD: Op Universiteitsgebied. — Een triomf voor het Vlaamsch — Leo PP. XIII. Aan Mgr. Francesco Satolli. —*P. Dummermuth*: Thomas et doctrina praemotionis physicae. *A. R.*— Spraakkunst en Volkstaal. *J. Muyldermans.* — Noordsche Letterkunde. Denemarken, Noorwegen, IJsland. *J. W. Brouwers.* — Lehrbuch der Katholischen Religion. — Lehrbuch für Katholischen Religionsunterricht. — Le bonheur du Ciel. *E. v. H.* — Aletheia. — Practisches Handbuch der kirchlichen Baukunst. — Liturgik. — Der Ruf der Kirche. — Op Archeologisch gebied — Mededeelingen.

Op universiteitsgebied.

De weled. heer Henri Derckx, uit Arcen, gedurende 6 jaren leerling in het klein seminarie van Rolduc, en 3 jaren in het Duitsch college (collegium Germanicum) te Rome, heeft den 6den dezer maand met uitstekend goed gevolg het doctor-examen in de wijsbegeerte aan de door Gregorius XIII opgerichte pauselijke universiteit, „Pontificia Universitas Gregoriana Collegii Romani" aldaar afgelegd. Met het volgende schooljaar zal hij aan dezelfde universiteit zijn theologische studiën beginnen.

Aan de Universiteit van **Amsterdam** werden tot doctor in de geneeskunde bevorderd de heeren F. Van Eden, arts, geboren te Haarlem, H. G. Ringeling, arts, officier van gezondheid 1e klasse der Kon. Ned. Marine, geboren te 's-Hertogenbosch, M. Niemeijer, arts, geboren te Nieuwerschans, na verdediging van acad. proefschriften, resp getiteld: *Kunstmatige voeding bij tuberculose*, *Bijdrage tot de kennis van het ruimwater van schepen* en *Statistische en klinische mededeelingen over febris typhoïda.*

Aan de Universiteit te **Groningen** is de heer R. De Marees Van Swinderen bevorderd tot doctor in de staatswetenschap, met een proefschrift: *Het Suez-kanaal*, en tot doctor in de rechtswetenschap op stellingen.

Voorts promoveerde de heer F. Reisiger tot doctor in de geneeskunde, met een proefschrift: *Therapeutische werking van Thallin.*

Bevorderd tot doctor in de plant- en dierkunde op een proefschrift: *Critisch overzicht der Olacineae B. et H.*, de heer Th. Valeton.

Aan de rijksuniversiteit te **Leiden** zijn bevorderd: tot doctor in de rechtswetenschap de heeren J. D. Pasteur Jr. (geb. te Deutichem), met acad. proefs. get.: *Iets over beperkte handlichting*; L. J. A. Van Lidt de Jeude (geb. te Tiel) met acad. proefs. get.: *De terugwerkende kracht van het vonnis van scheiding van goederen*; en S. J. L. Aalten Jr. (geb. te Rotterdam), met acad. proefs. get.: *Historisch-critische beschouwing van de leer der Trias Politica.* (Laatstgenoemde is tevens bevorderd tot doctor in de staaatswetenschap na verdediging van stellingen.) H. Gevers (geb. te Noordwijk-binnen), met acad. proefs. get.: „*Art.* 562 *No.* 3. *B. W.*"; J. Pel (geb. te Drachten). met acad. proefs. get.: *De „actie van den legataris"*; U. W. A. Dijckmeester (geb. te Utrecht). met acad. proefs. get.: *Aanbod van gereede betaling gevolgd van consignatie*, *Art.* 1449—1448 *B. W.*"; en G. Blom (geb. te Kralingen) met acad. proefs. get.: „*Over schenking in verband met faillissement,*" R. J. H. Patijn (geb. te Maarsen), met acad. proefs. get.: „*De geschillen van bevoegdheid.*"

Bevorderd tot doctor in de staatswetenschap de heer H. Vos (geb. te Leeuwarden), met acad. proefs., get.: *Publiekrechtelijke verschillen.* Genoemde heer promoveerde tevens tot doctor in de rechtswetenschap, na verdediging van stellingen,

Aan de Universiteit te **Utrecht** zijn bevorderd tot doctor in de rechtswetenschap, met een proefschrift: *Aanteekeningen op art.* 89 *en* 1507 *B. W.*, de heer J. A. Ament, geb. te Cheribon, en met een proefschrift: *Over hypotheek ter verzekering eener vordering uit papier aan order*, de heer J. C. Heyning, geb. te Batavia.

Een triomf voor het Vlaamsch.

De Belgische *Moniteur* heeft den 10 dezer, in het Vlaamsch en in het Fransch, een besluit des Konings aangekondigd, dat 18 artikelen telt en luidt als volgt:

»Leopold II, Koning der Belgen, enz.

»willende een nieuwe blijk geven onzer zorg voor de belangen der Nederlandsche letteren;

»overwegende, dat niets de ontwikkeling daarvan beter zou kunnen bevorderen dan de oprichting eener permanente Letterkundige Academie;

»Op voordracht van onzen minister van landbouw, nijverheid en openbare werken,

»hebben wij bepaald en bepalen wij:

»Art. 1. Er wordt te Gent, onder den naam van »Koninklijke Vlaamsche Academie voor Taal- en Letterkunde,« een academie van letterkundigen en geleerden opgericht, welke ten doel heeft de studie en de beoefening der Nederlandsche taal- en letterkunde.

»Art. 2. De Koning is de beschermheer der Academie.

»Art. 3. De Academie bestaat uit:

»1o. gewone leden (*membres titulaires*);

»2o. honoraire leden, binnen- en buitenlands;

»3o. buitengewone correspondeerende leden«...

»Art. 4. Er zijn 25 gewone leden; twintig hunner moeten Belgen zijn en hun domicilie in België hebben; de 5 overigen kunnen gekozen worden uit de Nederlandsche letterkundigen en geleerden, die in België wonen. [1])

»Art. 5 De benoeming der eerste 18 leden geschiedt door den Koning.

»Latere benoemingen van gewone, honoraire en correspondeerende leden geschieden door de gewone leden en worden onderworpen aan 's Konings goedkeuring.«

Ter uitvoering van dit artikel zijn door den Koning benoemd tot gewone leden der Vlaamsche Academie de heeren:

[1]) Door dit art. 4 is aldus te verklaren dat, onder de 18 leden, reeds door Koning Leopold benoemd, Dr. Nolet de Brauwere van Steeland en Dr. Aug. Snieders voorkomen, die geen Belgen zijn, en hunne Noord-Nederlandsche nationaliteit behielden.

Als zoodanig werden beide letterkundigen *Associés* der *Académie Royale de Belgique*, eerstgenoemde in 1849, de tweede in Mei jl.

H. Claeys te Oostakker, L de Hondt te Gent; J. A. Delaet te Antwerpen, D. Delcroix te Schaerbeek, N. de Pauw te Brugge, F. de Potter te Gent, Edw. Gaillard te Brugge, P. Genard de Antwerpen, G. Gezelle te Kortrijk, Emm. Hiel te Schaerbeek, dr. J. Nolet de Brauwere van Steeland te Vilvoorde, L. Roersch te Luik, Max Rooses te Antwerpen, Snieders te Antwerpen, E. Stroobant te Brussel, Jan Van Beers te Antwerpen, F. van der Haeghen te Gent en P. Willems te Leuven. [2])

Tot directeur is benoemd: P. Willems, tot onderdirecteur Jan van Beers, en tot permanenten secretaris F. de Potter.

De academie zal den 10den October 1886, te 3 uur 's namiddags, plechtig worden geopend door den minister van landbouw, nijverheid en openbare werken, en in haar eerste zitting, onmiddellijk na haar installatie. overgaan tot de benoeming der zeven leden, die het bepaalde ledental van 25 zullen aanvullen.

Aan Mgr. *Francesco Satolli*, Rector van het Greco- Ruteensch college, na de aanbieding van den derden vol. zijner *Praelectiones in Summam Theologicam* Divi Thomae Aquinatis,

LEO PP. XIII.

» *Dilecte Fili salutem et Apostolicam Benedictionem.*

Qui te, dilecte Fili, addictissimus iam noveramus doctrinae S. Thomae, quum adhuc Perusinam Ecclesiam regeremus, eaque de causa in almam hanc Urbem iussimus accedere, ubi a pluribus annis S. Theologiae tradendae operam navas, lubente gratoque animo accepimus a te praelectiones Theologicas quas in discipulorum tuorum commodum hactenus edidisti. In iis autem vehementer consilium tuum laudamus quod commentaria, exhibes in ipsam S. Thomae Aquinatis Summam ea mente ut auditores tui textum Angelici Doctoris e suis manibus excidere non patiantur. Sic enim et non aliter fiet ut genuina S. Thomae doctrina in scholis floreat quod Nobis maxime cordi est. Iila enim docendi ratio quae in magistrorum singulorum auctoritate arbitrioque nititur, mutabile habet fundamentum, ex quo saepe sententiae diversa atque inter se pugnantes oriuntur, quæ quum S. Doctoris mentem referre nequeunt, tum dissensiones fovent et concertationes, quae diutius iam catholicas scholas non sine magno scientiae christianae detrimento agitarunt. Optandum autem est ut praeceptores S. Theologiæ, Tridentinos patres imitati, Summan S. Thomae super cathedris suis patere velint, unde consilium, rationes et Theologicas conclusiones petant. Ab his enim palæstris merito Ecclesia exspectare poterit fortissimos milites ad profligandos errores, ad rem catholicam defendendam. Quod ut tibi Deus copiose concedat, auspicem divinae gratie Apostolicam benedictionem peramanter impertimus. Datum Romae apud S. Petrum die XIX iunii an. MDCCCLXXXVI Pontificatus Nostri Nono.

LEO PP. XIII.«

Na de woorden van lof tot den schrijver gericht, verklaart dePaus hoe St.Thomas den leerlingen moet worden geleerd en wat bij dat onderwijs moet worden vermeden.

Thomas et doctrina praemotionis physicae *Seu. Responsio ad R. P. Schneemann S. J. aliosque doctrinae Scholae Thomisticae impugnatores.* 760 blz. gr. 8o. Prijs 10 franks.

Onder bovenstaanden titel heeft *P. Dummermuth*, de Regens Studii van het Dominikaner College te Leuven, een belangrijk werk geschreven, waarin de Thomistische school en haar leer over de *praemotio physica* tegen verschillende aanvallen wordt verdedigd. Zijn doel is te bewijzen, dat de H. Thomas en zijne oudere volgelingen volkomen met de Thomisten overeenstemmen.

Het werk is in zes afdeelingen gesplitst.

I. *De qua potissimum re quaeratur.* Volgens P. Dummermuth is de *status quaestionis*: Leerden de H. Thomas en de oude Thomistische school de praemotio physica, of de concursus exclusive simultaneus?

II. *De mente S. Thomae.* Hierin wordt betoogd, dat de H. Thomas de praemotie noodzakelijk oordeelt, voor alle, zelfs vrije handelingen; aan die voorbeweging dezelfde eigenschappen toeschrijft als de Thomisten; die leer in de beide Summa's niet heeft teruggeroepen; en in zijne overige werken altijd gehandhaafd.

III. *Rejiciuntur objecta.* Hierin worden de getuigenissen verklaard, die uit den Engelachtigen leeraar tegen de praemotio worden opgeworpen. Ook wordt Bannez tegen de beschuldiging van met oudere Thomisten in tegenspraak te zijn, verdedigd.

IV. *De vetere Schola S. Thomae.*

V. *Quid de gratiae et libertatis finibus tempore Concilii Tridentini theologi docuerint?*

In deze twee afdeelingen wordt van een veertigtal beroemde theologanten vóór Bannez met talrijke aanhalingen uit hunne werken betoogd, dat zij ten gunste van het Thomisme getuigen, of zooals Tapper e. a. in deze zaak niet als getuigen mogen optreden.

VI. *Quid de mente S. Thomae senserint antiquiores Societatis Jesu theologi.* Van deze godgeleerden zouden eenigen vurige aanhangers zijn van het Thomistisch genade-systeem, anderen zouden minstens bekennen, dat hun leer der *concursus simultaneus* door S. Thomas en zijne oudere discipelen wordt verworpen; anderen wederom zouden er rond voor uitkomen, dat de *Scientia media* een nieuw uitgedachte leer was.

Natuurlijk staat het niet aan ons hier te beslissen aan wien de palm der overwinningen moet worden uitgereikt. Maar aan P. Dummermuth mag de lof niet worden onthouden, dat hij zoo bezadigd en zoo degelijk zijn apologie heeft bewerkt. Hij paart de klaarste helderheid aan een diep theologische kennis. Overal geeft hij blijken, de werken van den Engel der school in zich te hebben opgenomen en verwerkt. Nooit verliest hij het hoofddoel van zijn onderzoek uit het oog: Wat is de leer van S. Thomas en de oudere School? Vandaar dat hij zelf op den achtergrond blijft en bijna altijd de oudere Godgeleerden zelven hun gevoelen laat uitbrengen. Vandaar wederom dat hij een of ander getuigenis, door de tegenstanders benuttigd, nooit ten gunste der Thomisten zal uitleggen, dan met de woorden van den getuige zelven of althans van S. Thomas.

Wij durven verzekeren, dat,naar onze meening, P. Dummermuths werk, een standaard werk is.

Moge het vele lezers en billijke rechters vinden.

A. R.

Spraakkunst en Volkstaal door *Am. Joos*, professor in de Normaalschool te St. Niklaas. — Gent; drukkerij S. Leliaert, A. Siffer en Cie, Hoogpoort, 52—1886.

Wat is over de volkstaal reeds veel geschreven! De een heeft hare rechten met warme liefde verdedigd en hare rijkdommen blootgelegd; de andere, er min voor ingenomen, schoof én die rechten én die rijkdommen eenigszins op den achtergrond, en dacht de streng geijkte boekentaal als eenige goede munt te moeten aanveerden. Dat was mis. Het eigenlijke volk was en blijft het spraakmakende deel der natie... en, gelijk Lamb. ten Kate getuigt, zijn de taalwetten te vinden en niet te maken. En waar vindt gij die? Is het niet bij het volk dat de taal spreekt? Sedert eenigen tijd herwaarts is men, in het Zuiden vooral, volop bezig die volksmijn, de volkstaal, naar alle zijden te doorzoeken. Zonder te spreken van eenige afzonderlijke wenken, die vroegere taalkundigen in 't voorbijgaan gaven, mogen wij Pastoor Schuermans, met zijn »*Algemeen Vlaamsch Idioticon*«, als den echten baanbreker vooruitzetten. Dan volgt Deken de Bo zaliger, met zijn te recht gewaardeerd «*Westvlaamsch Idioticon*«. Hier of daar kan een waanwijze met dat hoofdwerk gelachen hebben, doch de onbewimpelde goedkeuringen van eenen de Vries, Johan Winkler, de Jager, Tj. Halbertsma zijn mondstoppend. Buiten 't Westvlaamsch Idioticon, begroetten wij naderhand nog het »*Hagelandsch Taaleigen*« van Mr. Tuerlinckx.... Nog andere verzamelingen van dien aard, naar ik verneem, zijn in gereedheid of in bewerking, zoodat weldra geheel Vlaamsch-België zijne afzonderlijke taalschatten zal bijeengebracht hebben. — Welk is het onmiddellijk gevolg geweest van het onderzoeken der gewestspraken? Men zag met blijde verrassing, dat onze Zuidnederlandsche volkstaal nog tal van edelgesteenten bezat, vol glans, die uit de gewone schrijftaal waren weggevallen; dat zij eene frischheid en bevalligheid vertoonde, welke fel afstaken bij de gemaaktheid en stijfheid der zoo geheete boekentaal; dat zij in een woord, nog grootendeels den rijkdom der middeleeuwen gaaf bewaard had, terwijl de geschreven taal verarmd was in het keurslijf van onbermhertige en onbezonnen grammatici. — Naarmate de weerde dier teruggevonden schatten meer beseft werd, zag men ook beter het onrecht in, waarmede zekere taalephoren het ostracism tegen de beste bestanddeelen der volkstaal uitspraken. Er onstond tegenkanting. En, God dank! zulke tegenkanting moest de taalstudie voordeelig zijn. Van min of meer door den tijd verroesterde munten, wilden wij weergangbaar geld maken; wij wilden den vaderlandschen taalschat verrijken; daarom begonnen wij die versukkelde munt te schuren, en telkens wij er in gelukten te toonen, dat die stukken het ongeschonden en onvervalscht wapen droegen van den algemeenen Dietschen volksstam, ja en dat zij van beteren allooi waren dan de huidige munt, wie vermocht dan die weergevonden stukken af te wijzen? De hedendaagsche spraakleeraars? Neen! »De spraakkunst, zei Seidenstücker, mag de taal geene wetten opdringen, maar moet veeleer al hare wetten uit de taal zelve ontleenen.«

Welke is nu de strekking van het boek des Heeren A. Joos? — De Heer professor is voorstander der rechten onzer volkstaal (Zij hier tusschen parentheses gezegd, dat wij onder volkstaal, de platte, onbeschaafde straattaal niet verstaan). — Maar hij houdt zich niet tevreden met eene theoretische verdediging; hij slaat een beteren weg in, en hij onderzoekt opvolgelijk verschillige punten, die als twistappels door de eenen en de anderen worden goed- of afgekeurd. Eerst spreekt hij over de verbuiging in 't algemeen, waarna hij eenige aanmerkingen op sommige naamvallen laat volgen. Hij onderzoekt daarop eenige punten der vervoeging , handelt over elk der rededeelen afzonderlijk: over kwesties die de zelfstandige naamwoorden, andere die de bijvoeglijke naamwoorden, voornaamwoorden, werkwoorden, bijwoorden en voegwoorden aangaan. En tot welke uitkomst besluit de schrijver? Dat de gelouterde volkstaal dikwijls, om niet te zeggen altijd, den voorrang weerd is boven de gewone boekentaal, en dat menige wending of uitdrukking, die wij gewoon zijn als miswas op zijde te schuiven, menigmaal de juiste is of zeker toch op goede redens steunt. Al wie »Spraakkunst en Volkstaal« van den Heer Joos leest, zal meer achting gevoelen voor de gesproken taal, en voortaan ook tweemaal toezien, vooraleer den banvloek uit te spreken op hetgene niet ten volle in den geguten vorm der spraakleeraars past. Uit zijn boeksken is veel nut te rapen.

Aarschot. J. MUYLDERMANS.

NOORDSCHE LETTERKUNDE.

Denemarken, Noorwegen, IJsland.

Onze Moedertaal zal een ieder te meer dierbaar worden, naar mate hij kennis maakt met de Noordsche talen. Wat al aangename verrassingen mocht ik bijna van stap tot stap ondervinden. Dezelfde verschijnselen had ik ook vroeger op mijn weg ontmoet bij de studie van het Italiaansch, het Spaansch en het Portugeesch, maar dat waren genoegens slechts voor den geest, voor de koude rede; dat herkennen van aanverwantschap en van gemeenschappelijke afstamming bij die talen van het Zuiden liet mij koud. Hoe geheel anders was het mij, hier bij deze talen van het koude Noorden! Elken keer als ik een woord herkende, dat ook aan onze Nederlandsche, Nederduitsche moedertaal eigen is, dan verlustigde zich mijn hart alsof ik onverwachts en buiten alle hoop een ouden vriend ontmoette, voor het eerst kennis maakte met welgestelde en beminnelijke natuurgenooten, die nu blijken zelfs onze stamgenooten en familie-leden te zijn.

Ons aller aloude gemeenschappelijke moedertaal is het Gothisch. Daaruit heeft zich gevormd het Oudgermaansch en het Oud-Noordisch. Hieruit zijn ontstaan [1]) in den loop der tijden, het tegenwoordige

[1]) Af dette Stamsprog have i Tiden udviklet sig det nuværende Islandske, det Norske, det Svenske og det Danske Sprog. Dr. *C. Flor.*

Det Old-nordiske i de aeldste Tider var det almindelige Sprog i alle tre Nordiske Riger.

Voor zelfonderricht kunnen wij aanbevelen de twee vol. van *N. M.*

IJslandsch, het Noordsch en het Zweedsch, alsook het Deensch, dat ook in Noorwegen en in Noord-Sleeswijk de landstaal is. Natuurlijk zijn er tal van dialekten en verschilt er de *Skriftsprog* van de *Folkesprog*, edoch is er vroegere eenheid nog zoo duidelijk en zoo voelbaar, dat het licht valt te begrijpen, hoe ook hier die oude taalverwantschap de drie landen van het Noorden samen verbindt. Terecht zong dan ook *Parmo Carl Ploug*, in 1842: *Nordens Eenhed.* Wij geven dat stukjen ook, opdat de lezer de aanverwantschap der talen hier kunne waarnemen.

Nordens Eenhed 1842.

Længe var Nordens	Lang was des Noordens
Herlige Stamme	Heerlijke Stamme
Spaltet i trende	Gespalt in drie
Sygnende Skud;	Ziekende scheuten;
Kraften, som kunde	De kracht, die konde
Verden behersket,	De wereld beheerschen,
Tyggende Sul fra	Is knauwend van honger aan
Fremmedes Bord.	Den disch des vreemdelings.
Atter det Skilte	Weder zal dat schild
Böier sig sammen;	De bewoners verzamelen;
Engang i Tiden	Eens in den tijd
Vorder det Eet;	Wordt dat weer één:
Da skal det frie	Dan zal dat vrije
Mägtige Norden	Machtige Noorden
Före til Seier	Voeren ten zegepraal
Folkenes Sag!	De zaak der volkeren.
Parmo Carl Plong.	

Uit de vergelijkende studie van onze moedertaal, veel meer zoo als ze uitgesproken wordt in Limburg dan wel in Holland, blijkt voortdurend duidelijker hoe onze Nederduitsche taal eeuwrijker en klankrijker is, dan wel de zooveel later zich ontwikkeld hebbende en nu genoemd wordende Hoogduitsche taal. En dan nog, hoe vele woorden en uitdrukkingen heeft ook later nog het Deensch geheel en al overgenomen uit onze Nederlandsche taal: en hoe luttel weinig daarentegen uit het Hoogduitsch.

Na het Gothisch en het oud-Noordisch zijn de twee hoofdbronnen waaruit het Deensch is ontsproten, het oud-Nedersaksisch, het zoogenaamd Platduisch en het Nederduitsch. Als schrifttaal klimt het Deensch tot de XIIIe eeuw op. [1])

Doch genoeg ter inleiding van dit ons overzicht der Letterkunde van Denemarken en IJsland, als vervolg op ons vorig artikel over Zweedsche Letteren. Laten wij nu een begin maken met datgene waarvan wij het spoedigste ook het einde zullen bereiken, namelijk IJsland.

In IJsland heeft zich het oud-Noordsch als volkstaal en schrifttaal het best bewaard: het werd er gebracht door de Noorwegers, die in de IXe eeuw door hun Koning Harald, bijgenaamd Haarfager, (Schoonhaar) verdreven werden.

Die afgelegenheid van dat eiland en het weinige verkeer, dat het vroeger met het overige Europa had, kunnen ons verklaren, hoe tot den huidigen dag toe zich aldaar die aloude Noordsche taal schier onvervalscht en onverbasterd heeft kunnen bewaren. Verwonderen mag het, dat IJsland reeds vroegtijdig een rijke litteratuur heeft bezeten. In 1814 werd IJsland aan Denemarken onderworpen. Wel was het sinds meer dan vijf eeuwen aan den koningsstaf van Denemarken onderhoorig, maar was zulks meer als onderdeel van Noorwegen, met welks geschiedenis het dan ook meer samenhangt en samengaat. Te Kopenhagen vindt men nu dan ook de meeste handschriften der IJslandsche Letteren. Te Kopenhagen verschenen pas de Commentairen met de uitlegging der verzen van de *Saga Njála*, als toevoegsel bij de groote uitgave van 1875. Ook daar kwam aan het licht: »Derde en vierde spraakkunstige verhandeling van Snorre's Edda [1]). Doch ook in de kleine hoofdstad van het eiland, in Reykjavik, is er veel meer beweging op geestesgebied, dan menigeen hier te lande vermoedt. Daar kwamen van de pers de *Floamanna Saga*, en de »Noordlandsche sagas der oude tijden«, vooral dienstig voor de philologie, veel meer dan voor de geschiedenis, daar wij hier met fabelen te doen hebben [2]). Insgelijks het zoo belangrijke Supplement der IJslandsche woordenboeken door *Jon Thorkelsson* [3]), alsook de Catalogus der IJslandsch schrijvers (van 1440 tot 1882) [4]). Zeer werkzaam zijn ook de tijdschriften, die in het niet-volkrijke IJsland verschijnen: denken wij slechts aan het IJslands Letterkundig Genootschap, dat heel wat uitgeeft in het jaar [5]); en aan IJslands Oudheidkundig Genootschap [6]). Natuurlijk moet over de Deensche Letteren ons overzicht meer uitgebreid zijn, en moeten we toch nog veel onaangestipt laten.

Trouw aan ons doel bij het vorig artikel aangewezen, zullen wij vooral het historisch gebied en wat daarop in dat jaar verschenen is, in oogenschouw nemen.

Wij hebben dan te beginnen met de *Regesta diplomatica historiae Danicae.* In dezen eersten bundel der Tweede Serie gaan wij van het jaar 1448 tot 1491. Dan volge het na te volgen *Kjöbenhavns Diplomatarium.* Het eerste wordt uitgegeven door het Kopenhaagsch Genootschap van wetenschappen, het tweede door O. Nielsen ten koste van het Gemeente-Bestuur.

Mogen wij onze lezers opmerkzaam maken op de eigennamen der schrijvers? Die namen als ook de titels der tijdschriften en der werken, die wij noemen, moeten ons soms voorkomen alsof wij met een taaleigen, een dialect van ons Nederlandsch te doen hebben. Noemen wij alzoo het *Historisk Tidskrift, udgivet af den danske historiske Forening ved dens Bestyrelse*, d. w. z. Historisch Tijdschrift uitgegeven van wege de Deen-

Petersen: Det Danske, Norske og Svenske Sprogs Historie under deres Udvikling of Stamsproget. Kjöbenhavn, 1829 en 1830.

Petersen verdeelt de geschiedenis der Deensche Taal in vijf tijdvakken: het 1e gaat van 1100 tot 1250, hvilken han kalder *äldst Dansk*, wat hij noemt *oudste Deensch;* het 2de van 1250 tot 1400, het oudere Deensch *äldre Dansk;* het 3e, van 1400 tot 1530, het Oud-Deensch *gammel Dansk;* het 4de van 1579 tot 1660 of 1706. Alstoen was de taal gevormd zooals ze nu is.

[1]) *Den förste Periode, omtrent fra* 1100 *til* 1250.

[1]) *Den tredje or fjaerde grammatiske Afhandling i Snorres Edda* etc. Blz. LXXXII—342 in-8o.

[2]) *Fornalder saegur Nordurlanda* uitgegeven door Valdimar Asmundsson en bevattende: *Urolfs saga Kraka, Vaelsunga saga* enz Ook episodes en fragmenten over koningen der oudste tijden.

[3]) *Supplement til inlandske Ordböger,*

[4]) *Stutt Rithaefundatal á Islandi*, door Jon Borgfirdungur, uitgegeven door het Genootschap van IJslandsche Letterkunde (5de jaarg. 4 Afl. 254blz.)

[5]) *Pimarit hins islenzka Bokmentafelags:* 5e Jaarg. 4e Afl.

[6]) *Arbok hins islenzka fornleitafelags.*

sche historische Vereeniging door haar Bestuur. Maar, zoo vinden wij ook een *Historisk Tidskrift* in Noorwegen, dat uitgegeven wordt door de Noorweegsche historische Vereeniging. Even als de Regesta diplomatica in Denemarken, hebben wij ook het *Diplomatarium Norvegicum*, uitgegeven door *Unger* en *Hvitfeldtkaas.* Zoo ook de Noordsche Rijksregisters *Norske Rigsregistranter*, bewerkt door *Otto Lundh.* Bijzonderen lof verdient het *Arkif for nordisk Filologi*, onder redactie van *Storm*, *Bugge*, *Linder*, *Noveen*, *Wimmer* en *Wisen.*

Ook werd een begin gemaakt met geillustreerde werken van historischen aard.

Paulsen begon zijne »*Fortaellinger of Norges Historie*, Vertellingen, verhalen van Noorwegens Geschiedenis, en *Oeverland* zijne »*Illustreret Norges Historie.* Ook de kerkgeschiedenis had hare aanwinsten: wijzen wij slechts op »*De Nordiske Kirkers Historie* van *Nissen*. na diens dood uitgegeven door *Odland*; als ook de Bijdrage tot de Noorweegsche kerkgeschiedenis in de XIXe eeuw van Dr. *Thrap*: *Bidrag til den norske Kirkes Historie i det nittende Aarhundrede* (p. 5—347). Kleinere bijdragen gaan wij stilzwijgend voorbij, na het boekdeeltje van 176 blz. »Het klooster te Petschenga- (*Klosteret i Petschenga*) van *Friis* te hebben aangestipt. In Denemarken werd ook niet weinig gewerkt op dat gebied. Zoo zag dat jaar verschijnen *Danske kirkelove* — Deensche kerkwet en een keur van andere voorschriften betrekkelijk de kerk, de scholen en de openbare liefdadigheid, sedert de Hervorming tot de Deensche wet van Christiaan II(1536—1683) uitgegeven door *Rördam*; ook het *visitatsbog*, visitatieboek van Palladius, den eersten Lutherschen Bisschop van Seeland, verschenen als 34e deel van Folkeläsning, volkslezing.

Archeologie en *Genealogie* hebben geen reden tot klagen. Wij vinden er verschillende genootschappen flink aan het werk, b. v. het *Kon. Nordiske Oldskrift-Selskap for Oldkyndighed og Historie*, Koninklijk Noorweegsch Oudschrift-gezelschap voor Oudheidkunde en Geschiedenis, met zijne *aarböger*, d. i. jaarboeken. Men vindt o. a. in dien jaargang; Opmerkingen van Prof. *Stephens* betreffende de studiën van *Bugge* over de Noordsche Mythologie; artikelen van *Kornerop* over de oude muurschilderingen, van *Müller* over de leerwijze bij de studie der allereerste Oudheidkunde, van *Hauberg* over de muntstukken van Denemarken van 1241—1377.

Stippen wij hier ook aan: *Archaeolegiske Undersögelser*, Archeologische onderzoekingen van 1878—1881 door *Schested*, uitgegeven na zijn dood.

Zoo ook het »*Personalhistorisk Tidskrift*, uitgegeven door het Genootschap *Samfundet for dansk-norsk Genealogi og Personal-historie.* (4 Afl. 380 blz.) Buitendien verschenen er zeer talrijke genealogische monografieën.

Zoo heeft men er ook het *Geografisk Tidskrift*,« en een reeks van werken over geographie en topographie, al te talrijk om hier er mee te beginnen.

Zelfs hebben Geographie en typographie niet weinige prachtige werken opgeleverd. Noemen wij slechts »Het Koningrijk Denemarken« — *Kongeriget Danmark*, door *Both*, en »Denemarken in beschrijving en beeld — *Danmark i Skildringer og Billeder*, uitgegeven door *Galchiöt.*

Ook nog Kopenhagen in Holberg's tijd — *Kjöbenhavn paa Holberg's Tid.* (400 blz. 8o. met illustr.) door *Nielsen.*

De Genealogie werd allerminst vergeten. Van de zeer vele geschriften er op betrekking hebbende, vermelden wij slechts het Jaarboek voor den Deenschen Adel — *Danmarks Adels Aarbog* (390 blz. met 1 portret en 12 pl.)

Van het IJslandsch Oudheidk. Genootschap werd reeds gewag gemaakt.

De geschiedenis der Letteren, der Wetenschappen, der Kunsten werd ook met verschillende werken en ook alweer vele monografieën verrijkt. Slechts aan enkele kunnen wij herinneren:

a. betreffende de taal:

1o. Woordenboek voor de oudere Deensche taal: *ordbog til det aeldre danske Sprog*, van 1300—1700, door *O. Kalkar*;

2o. Oud-Deensche namen: *Olddanske Navne* door *Nielsen.*

3o. Fr. Chr. Sibbern en Moedertaal: *Sibbern og Modersmålet.*

4to. Woordenboek voor de Oude-Noordsche Taal: *Ordborg over det gamle norske Sprog* door Dr. *Fritzner.*

5to. Critische studiën over eenige der oudste Noordsche en IJslandsche Dichters: *Kritiske Studier over en del af de aeldste norske og islandske Skjalde* door *Jonsson.*

6to *a. Illustreret dansk Literaturhistorie*; portretten, facsimilees en teekeningen, door *P. Hansen.*

Eene flinke studie over de intellectueele bewegingen op het einde der XVIIIe eeuw, hebben wij in het werk van *L. Schröder* (328 blz.) *Evald og Baggesen*, (1826) *deres Laeremaestre og deres verlydere* Ev. B. hunne leermeesters en hunne beschermers.

b. Over de XVIIIe eeuw (200 p.) *Fra det XVIII Aarhundrede*, door *K. Arentzen.*

c. Til belysning of literaere Personer og Forhold (372 blz). ter toelichting van letterkundigen op het einde der 18e eeuw en in het begin der 19e eeuw.

d. Verspreide Studiën, *Spredte Studier* (386 blz.) over verschillende literatoren der XIXe eeuw, door *Vodskow.*

e. Een Levens-schets — *En Levnedsskildring* van *L. Holberg* (1685—1754), door *Horn* (142 blz.) en een door *Brandes* (319 blz.) en portret met 12 vignetten, door *Hansen*, ook nog een *kort overzicht van L. Holberg's leven en werken* (80 blz.) door *J. Vibe.* Zoo heeft dan de Deensche Molière, — die tevens een Komiek Heldendicht »*Peder Paars*« in 14 zangen schreef; ook een meesterstuk, en buitendien ook over philosophie en vijf vol. geschiedenis schreef — drie nieuwe biografen te gelijk gevonden. 's Mans werken werden in 21 vol. uitgegeven met commentairen (1806—1814) door *Rahbek.*

Laten wij nog slechts enkele van de vele andere vermelden.

Ludwig Helveg: zijn leven en zijn tijd — *Af hans Liv og hans Tid* (in 8,344 blz.) door *L. Schörder. Nil Stensen* (Nicolas Stens), (in-8,236 blz.) door *A. D. Jörgersen*, uitgegeven door het Deensch Letterk. Genootschap.

De heilige Koning Knud, *Kong Knud den Hellige* (70 blz. No. 27) van de Volkslectuur, door *S. Grundtvig.*

Edoch moeten wij alweer afbreken, omdat te veel voor onze ruimte nog te zeggen valt, en wij trouwens hier ook niet meer willen doen, dan een overzicht ge-

ven, dat onzen lezers voldoende is om zich eenig denkbeeld te vormen van het tegenwoordige intellectueele leven bij onze Noordsche taalverwanten.

Veel is er verschenen op militair gebied; minder op rechtskundig gebied. Zij minstens één werk herinnerd: »Historische inleiding tot de Grondwet« — *Historisk Inledning til Grundloven* (2—224 blz. 8o.) door *Sars.*

Eveneens werd er gewerkt, ofschoon minder, op kunstgebied. Laten wij enkel wijzen op »Teekeningen van oudere Noordsche Bouwkunst — *Tegninger of äldre nordisk Architektur*, in-fo, verzameld en uitgegeven door *v. Dahlerup*, *Holm*, *Koch* en *Storch.*

Rosenborg Slot (228 blz.) geïllustr. Gids van de Chronologische verzameling der Koningen van Denemarken, door *P. Brock.*

Herinneringsblad betreffende den landschapschilder Chr. D. Wexelsen, — *Mindeblade over Landskabsmaler* Chr. D. Wexelsen, met portret en 3 xylogr.

Nu zij een einde gemaakt met te zeggen: ik breek af met de pen, doch niet met het hart: met te zeggen als in den beginne:

„Kom, Broder! Kom ock räck mig vänligt handen,
Vi vilja åter till de sköna landen:

en met Johan Ludvig Rüneberg:

Vårt Land.

Din blomning, sluten än i knopp,
Skall mogna ur sitt tvång;
Se, ur vår kärlek skall ga opp
Ditt ljus, din glans, din fröjd, (ditt hopp,
Och högre klinga skall en gång
Vår fosterländska sång.

Ons Land.

Uw bloei, besloten in een knop,
Zal rijpen uit zijn dwang,
Zie, uit ons liefde zal u op gaan
Uw licht, uw glans, uwe vreugde, (uwe hoop.
En hooger klinken zal eenmaal
Ons vaderlandsch gezang.

J. W. Brouwers.

Lehrbuch der Katholischen Religion. zunächst für die Gymnasien in Bayern (München, Schulbücher-Verlag.)

Wij hebben dit boek met vreugde begroet. Het zal, wij zijn er zeker van, veel goeds stichten. Om eenig denkbeeld te geven van de inrichting van dit werk, willen wij vermelden, dat de indeeling van den Catechismus in 't algemeen is gevolgd, maar dat de inhoud veel uitgebreider is, overeenkomstig de leerklasse waarvoor het werd geschreven. Er zal ternauwernood eene tijdsquaestie bestaan, die niet ter juister plaatse wordt behandeld en verklaard, b. v. de onfeilbaarheid, de lijkverbranding, het spiritisme, de heksenprocessen, de canonisatie, het duel, het socialisme, de Gregoriaansche kalender enz. enz. Het boekwerk onderscheidt zich door fraaien druk en keurig uiterlijk.

Lehrbuch für katholischen Religionsunterricht in den oberen Klassen höherer Lehranstalten von *Hermann Wedewer.* Dritte Abtheilung. Grundriss der Glaubenslehre. Freiburg, Herder.

Dit werk onderscheidt zich door juistheid van voorstelling en behandeling. In onze dagen moet men het niet aan de mannen van het vak overlaten, zich wetenschappelijk te wapenen. Ieder ontwikkeld, naar volmaking strevend Christen moet tegen het ongeloof goed gewapend te velde trekken. Het is de taak van iederen Katholiek de geloofsleer meer en meer te bestudeeren, wat hij nog niet weet, zich eigen te maken en zoo in de leemten van het godsdienst onderwijs te voorzien. Dit boek is uitmuntend geschikt voor zijn doel.

Le bonheur du ciel par *F. Boudreaux* S. J., traduit de l' anglais par L. Kruijfhooft S. J., — Louvain, Charles Fonteyn — 1 vol. in 12o; pp. X—342. Prijs 2 fr.

Het Geloof leert ons, dat de Hemel de woonstede der gelukzaligheid is. Stapelen wij goederen op goederen, geluk op geluk, vreugde op vreugde, nog kunnen wij ons geen denkbeeld vormen van het eeuwig heil des Hemels. Edoch, bezwaarlijk kunnen wij bevroeden, waarin juist dat leven daarboven bestaat. Gelukkig zullen wij zijn, gelukkig boven alles wat het menschelijk vernuft kan uitdenken, maar hoe het daar gelegen en gesteld zal zijn, dat kunnen wij niet beschrijven. De schrijver van het boekjen »*Le bonheur du ciel*« schetst ons zeer omstandiglijk de goederen, die de Rechtvaardigen in 't eeuwige en ware vaderland te verwachten hebben. Zaligheid naar de ziel, zaligheid naar het lichaam, alles wordt ons breedvoerig in dit keurig werkje voorgespiegeld. Geene grillige fantasie nochtans is het, maar een nauwkeurig en op theologische gronden steunend onderricht over het hemelsch Paradijs; een tafereel van jeugd en vreugd, naar natuur en waarheid geschilderd. Noch arme, noch rijke, noch onwetende noch geleerde, noch wereldlijke, noch geestelijke, niemand is er, die door deze lezing zich niet zal aangespoord gevoelen om met meer moed en vlijt de hemelsche goederen na te streven. Iedereen zou zulk een boekje moeten bij de hand hebben, dat hem dagelijks van zijn eeuwig Vaderland onderhoude. Uit het engelsch in het fransch overgezet, drukt het de filosofische, theologische, eenvoudige of grootsche gedachten van het origineel uit in zwierige taal en keurigen stijl. Eer zij den schrijver, eer ook en dank den vertaler.

E. v. H.

Aletheia [1]) By the R. R. J. D. *Picards.*

Dit is een werk voor de velen, die het Protestantisme, als onvoldoende, verlaten, en zich aan niets hoogers hechten, al zeggen zij dat, bijaldien er een geopenbaarde godsdienst bestaat, die wel zal moeten gezocht worden in de Katholieke Kerk. Wij, die met Gods genade bereid zijn om ons leven te geven ter bevestiging van de onfeilbaarheid van Christus' Kerk, geleerd en geleid door Christus' Stedehouder, den Paus van Rome, wij weten en verkondigen, dat er een geopenbaarde godsdienst bestaat en alleen in al zijn ongeschondenheid te vinden is in de Roomsche — algemeene Roomsche Kerk. Wij wenschen het pas ge-

[1]) *Aletheia: or the outspoken Truth on the all-important question of Divine Authoritative Teaching. New-York:* Benziger Brothers.

noemde boekje in de handen van alle Protestanten, die naar de waarheid verlangen. Het boek is a popular summary of Catholic as opposed to non-Catholic teaching«.

Practisches Handbuch der kirchlichen Baukunst. Zum Gebrauche des Clerus und der Bautechniker bearbeitet von *G. Heckner.* Mit 105 in den Text gedruckten Abbildungen. Freiburg, Herder.

De schrijver van dit werk, die vóór zijne Priesterwijding, langen tijd als architect werkzaam was, is meer dan zijne medebroeders in den geestelijken stand en nog meer dan zijne vroegere collega's in staat, onderricht te geven in het bouwen van katholieke kerken. Onze toekomstige bouwmeesters leeren aan de polytechnische en andere scholen maar al te weinig het onderscheid tusschen katholieke en protestantsche kerken kennen. »De kerkelijke kunst is echter,« zegt *Heckner*, »eene plastische Theologie.« Daarom moet het katholieke godshuis van het tabernakel uit worden geconstrueerd, van binnen naar buiten, niet omgekeerd. Is het zelf voor ontwikkelde architecten moeilijk, plannen voor kerkgebouwen in den geest en naar de behoeften der Kerk te ontwerpen en uit te voeren, dan schiet er niets anders over, dan dat de Geestelijkheid er zich op toelegt om voldoende kennis van de architectuur te verkrijgen, ten einde minstens de hun voorgelegde bouwplannen te kunnen beoordeelen en met den architect over het noodige en wenschelijke te kunnen beraadslagen.

Wij vinden in dit werk voortreffelijke vingerwijzingen. Na het kunsthistorisch gedeelte over bouwstijl, volgen raadgevingen over bouwplannen, bouwmateriaien en over de inrichting der kerken. Gedetailleerde begrootingen en prijzen van het materiaal, zoo als slechts een man van 't vak kan samenstellen, zijn aan het werk toegevoegd. Natuurlijk is de waarde van dit laatste gedeelte slechts eene zeer betrekkelijke. De twee hoofdzaken voor den geestelijke, dien de zwaarwichtige taak van een kerkbouw tot stand te brengen, is opgedragen, is de kiezing van den opzichter. Wordt niet menigmaal — Amsterdam weet er van te spreken — door opzichters, die hun plicht verwaarloozen en door ondergeschikten, die kalk en cement moeten aanvoeren en met tonnen aankomen, die niet inhouden wat aan den opzichter werd opgegeven, onberekenbare schade en onophoudelijk terugkeerende herstelling veroorzaakt? Meestal zijn in die gevallen de opzichters de schuldigen, waardoor later de architekt en de parochie zullen moeten lijden. Al is het boek natuurlijk op Duitschen leest geschoeid, het kan toch dienst presteeren aan de Geestelijkheid in Nederland.

Liturgik oder Erklärung der heiligen Zeiten, Orte und Handlunge der KatholischenKirche, für die mittleren Gymnasialklassen und entsprechende Stufen anderer Lehranstalten bearbeitet von *Jos. Kempt,* Religionslehrer am Grossherzl. Gymnasium zu Mainz. I. Die Heiligen Zeiten (das Kirchenjahr) Mainz, Frey.

Deze handleiding der liturgie heeft ten doel, in een kort bestek de godsdienstige tijden, plaatsen en handelingen te verklaren, zoodat de leerlingen de heilige ceremoniën binnen betrekkelijk korten tijd kunnen leeren kennen.

Wordt deze leiddraad in de handen van scholieren en onderwijzers op de juiste wijze gebruikt, dan zal hij goede diensten bewijzen. De inhoud maakt ons niet alleen bekend met de heilige ceremoniën, maar vermeerdert ook onzen geestdrift, onze liefde en waardeering voor de liturgie onzer H. Kerk in hooge mate.,

Der Ruf der Kirche. Trost und Mahnworte des katholischen Episcopates, Würzburg, Woerl.

Deze verzameling van herderlijke brieven uit den tijd van verdrukking door den Cultuurstrijd in 't leven geroepen, zal voor velen eene welkome gave zijn. Niet zelden werd de wensch uitgesproken, de hartverheffende woorden der voorvechters — zoowel der afgevaardigden in den Rijks- en Landdag als van de onderscheiden opperherders — in een bundel te verzamelen tot een blijvend eigendom van het Katholieke volk. Deze wensch is thans vervuld. Wij bezitten reeds eene verzameling van redevoeringen over de belangrijkste parlementaire verhandelingen, die ook voor het nageslacht van groot gewicht zal zijn. De herderlijke brieven nu vormen het tweede deel van eene in het jaar 1873 begonnen verzameling. De inhoud bestaat uit vermaningen en onderrichtingen van Duitsche, Oostenrijksche en Zwitsersche Bisschoppen ten opzichte van de plichten der Katholieken in den tegenwoordigen tijd, b. v. over de pers, over de vrijmetselaars, de zucht naar genot, de beteekenis van de derde orde, de zondagsheiliging enz. enz. Hier en daar wil het ons toeschijnen alsof het schiften van het belangrijke van het minder interessante wel ietwat zorgvuldiger had kunnen geschieden.

De typografische uitvoering van het werk is zeer net.

Op Archeologisch gebied.

Een belangrijke ontdekking deed onlangs de bekende Palestinareiziger, *Laurence Oliphant* aan den noordoostelijken oever van het Galileesche meer. Hij vond daar namelijk de ruïnen van twee synagogen. De een, gelegen in de streek Kanef, is een goed bewaarde bouwval, van de andere staan nog slechts de muren tot op een hoogte van negen voet. De architectuur is eenvoudig.

De onlangs in Jeruzalem ontdekte muur, die dr. Merrill voor den tweeden muur houdt, is tot op een lengte van 120 voet uitgegraven. Bij deze uitgravingen werd o. a. ongeveer 15 voet onder de grond een marmeren zuil met een opschrift gevonden.

Van eene merkwaardige vondst wordt uit Bari in Apulië melding gemaakt. Men heeft daar in de hoofdkerk, in eene toegemetselde nis, meer dan 2000 Byzantijnsche oorkonden op blauw perkament ontdekt. Nooit heeft men nog ineens een zoo groot aantal oude handschriften in het bezit gekregen. Het is zeer waarschijnlijk, dat de stukken voorbedachtelijk door het dichtmetselen der nis aan het oog onttrokken geworden zijn om ze daar zekerder te bewaren. Of de blauwe kleur van het perkament de oorspronkelijke is, dan

of zij een gevolg is van chemische invloeden, die binnen de bergplaats hun invloed er op uitoefenden, is nog niet met zekerheid te zeggen. De documenten behooren aan het kerkelijk bestuur van Bari.

Een belangrijke vondst werd onlangs gedaan. Duizend Romeinsche graven, nl. zijn in de buurt van Gurkfeld, in Beneden- Krain, nabij Dernovo, ontdekt. Uit een geschiedkundig oogpunt is deze vondst van groote waarde en heeft zij dan ook reeds een rijk materiëel geleverd voor de kennis van het Romeinsche leven, dat in het museum van Laibach ondergebracht is. Vooral opmerkenswaardig is de overvloed van antieke sieraden, de menigte vaatwerken en tranenfleschjes, die uitgegraven werden. De uitgravingen zullen voortgezet worden en men verwacht verder nog rijken buit.

Bij Grossato in Toskano, is in den ontdekte oude stad Vetalonia, de beroemdste van alle Etruskische steden, eene begraafplaats gevonden van een buitengewoon rijken inhoud. Men vond er alreeds 50 terracotta-vazen van de grootste schoonheid, in de meest verschillende vormen, eenige daarvan met prachtige reliefs. Eene enkele heeft een lang opschrift in Etruskische schriftteekens. Bovendien vond men aldaar 20 groote, rijk versierde vazen van brons, 5 vazen van zilver, waarvan een fijn geciseleerd, verschillende gouden voorwerpen, een groot aantal wapenen van brons en ijzer, een geheel versierd schild, als ook eene menigte andere voorwerpen, de raderen van een wagen, paardetuigen en sieraden van glas, barnsteen en ivoor.

De Eerw. Paters Dominicanen van Jeruzalem hebben dezer dagen eene belangrijke vondst gedaan. Bij het doen van opgravingen in hun eigendom hebben zij ten Oosten aan den weg naar Sichem, bij de poort van Damaskus, den onderbouw van eene kapel ontdekt welke, naar men meent, deel uitgemaakt heeft van de groote basiliek, in de Ve eeuw door Eudoxia ter eere van den H. Stefanus gebouwd. Het is ook daarheen, dat het stoffelijk overschot van de stichteres overgebracht werd. Er werden ook brokstukken van kolommen en een prachtige mozaiek-vloer gevonden.

Bij voortgezet onderzoek werd een oude grafkelder gevonden, met verscheiden zalen, waarin graven of sarcophagen met hun deksels aangetroffen werden. Men is van meening, dat Helena, Koningin van Abiadena, en haar zonen daar begraven liggen.

Mededeelingen.

Het Kapittel der Lateraansche basiliek maakte dezer dagen zijne opwachting bij Z. H. den Paus, dien het zijn dank kwam zeggen voor den voleindigden arbeid. Bij deze gelegenheid zeide de Paus, dat hij, ware hij niet tusschen vier muren opgesloten, veel meer in dezen zin zou ondernemen. Z. H. wenschte ook het overige der heerlijke basiliek te doen herstellen, en bijzonder den prachtigen kruisgang van Eugenius IV; doch vooreerst kan dit nog niet geschieden, dewijl den Paus de middelen ontbreken; ook nopens het paleis van Lateranen heeft de Paus plannen tot herstelling. Voorts zeide Z. H. van plan te zijn een gedenkteeken voor Innocentius III in Lateranen op te richten. Men voegt er bij, dat Leo XIII ook het plan koestert om de overblijfselen van dezen grooten Paus van Perugia naar Rome te doen overbrengen.

Dezer dagen hebben de Kardinalen Zigliaria en Simeoni het derde deel der werken van den H. Thomas van Aquino, door de drukkerij der Propaganda uitgegeven, aan Z. H. den Paus aangeboden.

Dezer dagen heeft de Fransche Regeering een besluit geteekend, waarbij bepaald wordt dat in 1889, tegelijk met de internationale tentoonstelling van nijverheid, een internationale tentoonstelling van kunstwerken van levende meesters te Parijs zal plaats hebben. De voorwaarden dezer tentoonstelling zullen nader bekend gemaakt worden.

Laplandsch woordenboek. Het eerste woordenboek van die taal is pas te Christiania verschenen, in het Noorweegsch en in het Latijn. Sinds honderd jaren werd er in die landspraak niet meer gewerkt.

Het Japansche Gouvernement heeft de Romeinsche letter aangenomen. Eene commissie van zes leden, 4 Japanners en 2 Europeanen, is belast met de uitvoering van dat besluit. Zij zal een Japansch woordenboek in Latijnsche letteren uitgeven.

Het tijdschrift van het geromanizeerde Japansch, *Romaja Zasshi*, gaat goed vooruit. De vereeniging aan dezelfde taak gewijd, de *Romaji Kaï* telt reeds hare leden bij duizenden.

De twee tijdschriften *Wochenschrift für klassische* en de *Philogische Rundschau* zijn ineen gesmolten.

De Universiteit van Munchen is in 't bezit gekomen van de Oostersche handschriften van M. Trumpp. Het zijn vooral *Pushtu*'sche en *Sindhi*'sche.

Een rijk geschenk gaf de Prins van Wales aan het Britsch Museum namelijk 600 boekdeelen in de Chineesche taal. Zij vormen eene verzameling van werken, die uit Europeesche talen in het Chineesch overgebracht en verleden jaar door de Chineesche Regeering te South-Kensington tentoongesteld zijn. De verzameling bevat, behalve den Bijbel en andere godsdienstige geschriften, de belangrijkste wetenschappelijke werken, hoofdzakelijk op het gebied van de geschiedenis en van het volkenrecht.

Over *Het Belfort* en de Vlaamsche Academie een woord in het volgend nommer. Aan de Regeering komt eer en lof toe.

Snelpersdrukkerij van Küppers & Laurey, Jansstraat Haarlem.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Eerste Jaargang, No. 16. Tweede Serie. 1 Augustus 1886.

Dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen, kost per jaar, franco p. p. *f* 3,25: voor het buitenland *f* 3,75. Advertentiën kosten per regel 10 Cent. Groote letters, naar de plaatsruimte. Alles wat de Administratie betreft, gelieve men te zenden *franco* aan de Uitgevers **KUPPERS & LAUREY**, te *Haarlem*.

Alles wat de redactie betreft en alle boekwerken en Tijdschriften gelieve men *franco* te zenden aan den redacteur **J. W. BROUWERS** te Bovenkerk bij Amsterdam. Alle toegezondene boekwerken en Tijdschriften worden vermeld.

Deus scientiarum Dominus est.

PONE CUSTODES FONTIUM.

INHOUD: Op Universiteitsgebied. — De Parvulis qui sine Baptismo moriunter. Dissertatio Theologica auctore Fr. C. Ceulemans. *Dr. A. Dupont.* — Erasmus' uittocht. *Mr. Joan Bohl.* — Ranke's Weltgeschichte. *Dr. L. v. H.* — Belangrijke Geschiedkundige werken in 1885 in Duitschland verschenen. *J W. Br.* — Académie Royale de Belgique. Concours de 1886. *J. W. Br.* — Sonnetten op de verbanning van den Graaf van Parijs. — Mededeelingen. — Inhoud van Tijdschriften.

Op Universiteits gebied.

Aan de Universiteit te Leuven is dezer dagen de weleerw. zeergeleerde heer W. Bauduin van Maastricht, na afgelegd examen, *summa cum laude* tot licentiaat in het canonieke recht gepromoveerd.

— De Philosophische faculteit van deUniversiteit teLeipzig heeft den titel van doctor in de wijsbegeerte verleend aan den heer J. G. F. Riedel, oud resident van Ambon, thans te Utrecht, en wel „wegens het schrijven van het voortreffelijk werk: „De sluik- en kroesharige rassen enz.„

De Parvulis qui sine Baptismo moriuntur. *Dissertatio Theologica auctore Fr. C. Ceulemans.* Lovanii. Vanlinthout.

Wij vestigen de aandacht der Theologen op deze belangrijke verhandeling over een der moeielijkste punten der theologie. Hoe kan God de zaligheid der kinderen willen, welke zonder doopsel sterven? en welk zal het lot dezer kinderen zijn in het andere leven?

Beide vragen worden op tweevoudige wijze door de theologen beantwoord. God wil ook het heil dezer kinderen, maar deze werkzame en ernstige wil vordert niet, dat hij door eén mirakel hun leven redde; te meer omdat de natuurwetten geenszins met het doel gemaakt werden om de kinderen van de weldaad des doopsels te berooven.

Anderen stellen zich niet tevreden met deze verklaring en beweren, dat de vroegtijdige dood van elk kind en de onmogelijkheid van het doopsel steeds te wijten is aan de menschelijke vrijheid, aan de zonde der ouders, voorouders, bloedverwanten of van andere personen.

De nieuwe Doctor van Leuven verdedigt deze tweede opinie. Zijn hoofdargument bestaat in de wederlegging der eerste meening, welke volgens zijn oordeel den zaligmakenden wil van God jegens de kleinen te zeer verzwakt en onbegrijpelijk maakt. Zij verklaart wel dat God niet aansprakelijk is voor het afsterven der kinderen, maar doet niet zien, dat Hij hun de noodige middelen tot de zaligheid verleent.

Ook de tweede vraag omtrent het lot dezer kinderen in het toekomstige leven heeft aanleiding gegeven tot twee meeningen.

Allen beweren volgens het Evangelie dat de ziel, enkel met de erfzonde bevlekt het Hemelrijk niet kan binnengaan; zij zal Gods aanschijn nooit aanschouwen; maar zij zal daarenboven met zinnelijke pijnen, met het eeuwige vuur gestraft worden?

De strengere opinie antwoordt bevestigend; zij wordt door Dr. Ceulemans krachtig bestreden en wederlegd. Hij verdedigt de mildere opinie, volgens welke deze zielen een zeker natuurlijk geluk zullen genieten. Vrij van alle droefheid en smart zal hun geest op natuurlijken weg God kennen beter dan wij Hem in dit leven kennen: hun wil zal God beminnen en prijzen; in een onlijdelijk en niet aan bederf onderworpen lichaam zullen zij verrijzen om waarschijnlijk op onze hernieuwde en gelouterde aarde een gelukkig leven te leiden.

Deze korte inhoudsopgave moge genoegen om de lezers aan te sporen kennis te maken met deze dissertatie, welke een schat nuttige inlichtingen bevat omtrent de natuur en de uitgebreidheid van den zaligmakenden wil Gods, omtrent de natuur en de straffen der erfzonde, omtrent de leer der HH. Vaders en vooral van den H. Augustinus en den H. Thomas.

DR. A. DUPONT.

Naast deze beoordeeling van den hooggeschatten Hoogleeraar der Universiteit van Leuven is ons ook toegekomen eene recensie van een werkzaam en geleerd lid der jongere geestelijkheid, ons het bewijs leverend hoe allergunstigst dit theologisch proefschrift van Dr. Ceulemans groot in-8o, VIII—320 blz. al wordt ontvangen.

Erasmus' Uittocht

't Gebeurde, dat het algemeen verbreide
Gevoelen vaak een dwaalweg had genomen;
En hartstocht dan 't verstand bond en misleide.
Dante, *Par.* XIII: 118—120.

Tot de vele belangrijke bijdragen, den Almanak van den heer J. A. Alberdingk Thijm geschonken, behoort: »*Het Sterfbed van Erasmus*«, in den jaargang 1883. De eerw. heer H. J. Allard behandelt een gewichtig onderwerp met die aangename degelijkheid, welke een keurig wetenschappelijk gehalte aan boeiende voordracht paart. Bij de overgroote meerderheid van opstellen, onafgebroken door de pers verbreid, kan men gerust de moeite van het lezen sparen. In ons land daalt de letterkunde met den dag, dewijl het getal der tijdschriften op belachelijke wijze stijgt. Geen pennelikker zoo onbeduidend, of hij acht zich geroepen, een orgaan op te richten. Het is waar, dat on-

kruid vergaat gemeenlijk gelijk het opschoot, na een kort en vreugdeloos bestaan. Toch sticht het kwaad. Geregeld gevuld met het eerste het beste, dat ergens te krijgen valt, mishaagt dat onrijpe ooft altijd een zeker getal personen, die dus, in plaats van tot lezen gelokt, afgeschrikt worden; en zoo eene rede of voorwendsel hebben om ook het waarlijk goede ter zijde te laten.

Daarom doet het zooveel genoegen, ontdekt men ergens een naam als dien van den geleerden Allard. Men heeft dan terstond een waarborg, dat de tijd nuttig zal doorgebracht worden, omdat de schrijver zelf dien nuttig besteed heeft. Het was hem niet te doen om de toejuiching eener schaar oppervlakkigen; hij wilde, door middel der wetenschap, de waarheid dienen.

Wat wordt in weinig bladzijden veel geschonken! Menig boekdeel bevat den schat van leering niet, hier even bescheiden als kwistig ten beste gegeven. Het is een der voortreffelijke eigenschappen van pater Allard, dat hij met de minst mogelijke woorden kernachtig en treffend weet te spreken. Dat getuigt o. a. het schoone klinkdicht, waarmede een der talentrijkste gedenkteekenen onzer fraaie letteren: »*Portretten van Joost van den Vondel*« besloten wordt. De heer Allard had het Sonnet den heer Alberdingk Thijm vereerd, en deze begreep terstond, dat het gansche volk recht had op die poëzie, welke niet slechts eene hulde aan Vondel en Alberdingk Thijm; maar aan de grootsche karakters in het algemeen bevat.

Het is niet noodig boekdeelen te lezen om iemand te kennen. Vaak stellen enkele regels in staat, de hoogheid van zijn geest te berekenen. Wordt Allard aangetrokken tot mannen als Vondel en Erasmus, dan is in hem iets goeds van hen.

De heer Allard had het voorrecht de bewijzen aan te voeren voor het katholieke afsterven van Erasmus. Nopens dit punt was zoo weinig licht verspreid, dat het eeuwen lang de groote vraag bleef: »is de onvergelijkelijke Desiderius [1]), door de genademiddelen der Kerk gesterkt, de eeuwigheid ingegaan?«

Er waren niet weinigen, die hoopten en beweerden van neen. Hoe minder dezen den éénigen Rotterdammer als katholiek konden voorstellen, hoe meer zij hem meenden te doen doorgaan voor een der hunnen — hoe nadrukkelijk en hoe dikwijls hij ook verklaard hadde, niet tot hen te willen behooren. Er is dus niet slechts een persoonlijk, maar een historisch en algemeen zedelijk belang bij de oplossing der genoemde vraag. Hoe minder wapenen men in de handen der dwaling laat, hoe krachtiger men haar belet, zich zelven en anderen te misleiden; hoe gemakkelijker men haar de gelegenheid maakt om tot zelfbesef te geraken, het verkeerde van den tot dusver gevolgden weg te erkennen, en het enge pad ten goede op te zoeken.

De heer Allard, wetenschappelijk geharnast, heeft den Nederlandschen dwaalgeest een zwaar wapen uit de vuist geslagen, door het aanhalen der geschiedbronnen, waaruit voortvloeit, dat Erasmus den vromen vlaamschen priester Lambertus Coomans tot geheimschrijver had, en, door dezen bijgestaan, zijne laatste levensuren op stichtelijke wijze doorbracht.

Die zekerheid is voldoende. Moest daar nog bijstaan, dat de priester hem bediend had? Dat zou meer dan overtollig geweest zijn. Als gij leest, dat iemand in de stralende zon zat, moet er dan nog bijstaan dat zij hem verlichtte en verwarmde? Tenzij men aan ongerijmdheden ga offeren, kan toch geen redelijk verstand betwijfelen, dat, als een priester, en nog wel een zoo voortreffelijke als Coomans, een anderen priester in de ure des doods bijstaat, hij hem de grootste aller weldaden deelachtig maakte?.... Deed hij dit niet, hij zou een booswicht of krankzinnige geweest zijn.

Hier heeft men weder het besluit van het bekende tot het onbekende: het inwendige bewijs, hetwelk noodwendig voortvloeit uit een vaststaand feit. Weet men, dat een priester ter plaatse was, waar de vervulling van zijn ambt bovenal vereischt werd, dan weet men tevens, dat hij zijn plicht deed. In zoodanig geval is het niet noodig, dat zulks nog *afzonderlijk* vermeld worde; maar moet degene, die het betwist, bewijzen, dat het noodzakelijk gevolg geen plaats heeft gehad.

Dit zijn eenige regelen van bewijs, sinds eeuwen erkend.

Er zijn meer van die inwendige bewijzen, en ook de geleerde Allard verloor ze niet uit het oog. Hij wijst op Erasmus' vereering der H. Maagd en veronderstelt, dat Zij hem in zijn laatste uur niet zal verlaten hebben. Zeer juist. Desiderius behoort tot de groote geniën der Christenheid, die zich hun geheele leven onderscheidden door ridderlijke toewijding aan de Moeder des Heeren. Hij noemde haar: »*het weergaloos sieraad des hemels*; *de zekerste bescherming der aarde: unicum decus coeli*; *certissimum terrae presidium*«; en heeft haar in tal van geschriften gehuldigd. Wat hem in dit opzicht vooral teekent, en tevens zijn vooruitzienden geest aantoont, is, dat hij de Onbevlekte Ontvangenis aannam. Daarover was in zijne dagen niet weinig strijd onder de godgeleerden; en het getuigde voor Erasmus' zuiver katholiek gevoel en voor zijn helder verstand, dat hij een leerstuk omhelsde, drie eeuwen voor het werd afgekondigd.

Van zulk een man was het te wachten, dat hij, gedwongen om te midden der vijanden van zijn geloof te leven, maatregelen nam, opdat hij, in de uiterste oogenblikken, den troost der godsdienst niet zou derven. Het tegendeel zou verbazing moeten wekken. Hij was lang ziekelijk; hij kon Bazel, hoe gaarne hij het ook gedaan hadde, niet verlaten, dewijl zijn einde hem voor den geest stond. Niets natuurlijker derhalve dan dat hij zich de hulp van een priester verzekerd had. Blijkt nu, uit betrouwbare bescheiden, wie dit geweest is, dan heeft men eigenlijk nog alleen den *naam* gewonnen, terwijl het voor iederen nadenkende sinds lang eene uitgemaakte zaak was, dat de persoon aanwezig moet geweest zijn.

Er zou over dit onderwerp nog heel wat te zeggen vallen, maar voorloopig volsta wat hierboven werd opgemerkt om, waar noodig, de overtuiging dieper te

[1]) Of men Erasmus zegt of Desiderius is geheel hetzelfde; dewijl beide namen hetzelfde beteekenen. Toen hij zijn naam nam uit het grieksche *'Erásmios*, vertaalde hij hem in het latijn om als voornaam te dienen. Later betreurde hij het, dat hij zich niet Erasmius genoemd had. "Ubique certe *'Erásmios* hoc est amabilis, quod ille nomen a se dolebat non usurpatum, cum primum scribere coepisset, et editis libellis innotescere. *Rhenani, Epist. Carol. V.*

maken, dat de geleerdste man der XVe en XVIe eeuw als een godvruchtig zoon der Kerk zijne loopbaan besloot.

De heer Allard had nog een uitwendig bewijs daarvoor kunnen aanvoeren. Niet minder dan een geestelijke en doorvorscher van Erasmus, huldigt »zijn *christelijken en katholieken* dood.« Heeft dit zin, dan kan het slechts beteekenen »zijn dood volgens de gebruiken en plechtigheden der Katholieke Kerk.« Want wie in de Kerk sterft, sterft natuurlijk reeds christelijk; maar gaat zijn overlijden verzeld van de bijzondere genademiddelen dier Kerk, dan bestaat de gelegenheid om er bovendien van te gewagen, dat zijn dood die eens *katholieks* was.

Het is waar, onnadenkende, oppervlakkige schrijvers zullen niet altijd de fijne onderscheidingen van dat christelijk en katholiek in acht nemen. Deskundigen echter: ernstige schrijvers en priesters kunnen van zoodanige lichtvaardigheid niet verdacht worden. Leggen zij nadruk op dat *christelijk* EN *katholiek*, dan geven zij de volle waarde aan, welke in die beide eerenamen gelegen is.

Nu wil het geval, dat wij twee hooggeplaatste kenners van Desiderius hebben, die als getuigen van zijn *katholieken* dood optreden. De beroemde geschiedschrijver De Thou legt daarvan verklaring af in zijn gedicht »Aan het Nageslacht«; en Pater Le Courayer vertaalde dit om het heugelijk feit ook ter kennisse van hen te brengen, die alleen fransch verstonden.

Hier is dat belangrijke stuk:

„J'ai joint le grand Erasme à ces hommes fameux,
Et n'ai pû me résoudre à ternir dans l' Histoire
De ses rares talents l'honorable mémoire.
S'il eut quelques erreurs, on dut les excuser:
Puisqu' Erasme étoit homme, il pouvoit s'abuser.
Dans un esprit de paix on a dû le reprendre.
Chaque âge a ses défauts. Je sçai que jeune encor
A sa plume mordante il donna trop l'essor;
Mais sans attention aux traits de sa critique,
Considérons *sa mort chrétienne et catholique*;
Et jugeons de son ame et de ses sentiments
Par sa dernière Epître adressée aux Flamans.“

Nu weten alle geletterden, wie De Thou is..... alles behalve de man om over één nacht ijs te gaan. Kon iemand iets met nauwkeurigheid nopens Erasmus weten, hij was het. Bovendien: door hoogen rang en vermogen bij uitstek in de gelegenheid uit de eerste hand te erlangen wat hij noodig had, leefde hij toen de tijdgenooten nog den mond vol hadden van Erasmus. Deze stierf in 1536; Jacques Auguste De Thou werd geboren in 1543. Verhaalt zulk een man, die personen uit Desiderius' omgeving kan gesproken hebben, bizonderheden, dan heeft men den wijn zoo goed als regelrecht van de druif. Daarom blijft zijne *Historia mei temporis* (1543—1607), tot de goede geschiedbronnen behooren. Bij zijn overlijden in 1617 was de hulde aan zijne uitgebreide wetenschap algemeen. Hij stelde niets te boek zonder het scherpste onderzoek naar de waarheid. Ook Pater Le Courayer was een degelijk geleerde, in de eerste plaats in staat het te weten, indien De Thou zich soms vergist hadde. Maar neen! de geestelijke voert dat hoofdpunt, dat sterven, gelijk het een christen en katholiek past, juist met welgevallen aan. Het is er hem om te doen, dit wel te doen uitkomen. Er is dus: 1o. het bewijs van den vermaarden geschiedschrijver; 2o. dat van den geleerden geestelijke. En daardoor ontstaat weder een derde bewijs: »wat beide verklaren is niet tegengesproken.« Geen gezag stond op om uit te roepen: »wat beweert gij, dat Erasmus christelijk en katholiek stierf?..... Hij had niet eens gezorgd voor een priester aan zijn sterfbed, ofschoon hij sinds jaar en dag met den dood in zijn schoenen liep!....«

Niets stelliger dan dat zoodanige tegenwerping luid zou weerklonken hebben, ware een geleerde in staat geweest, haar te maken; want het waren mannen van hoog aanzien, die zich genoopt voelden tegen Erasmus én bij zijn leven én na zijn dood op te treden.

Dat geen melding gemaakt werd *expressis verbis* van kerkelijke bediening bij Erasmus' overlijden, is zeer verklaarbaar. Die omstandigheid werd zoo gewoon, zoo van zelve sprekende gevonden, dat niemand er aan dacht, haar nog eens afzonderlijk te boek te stellen. Van zeer vele beroemde katholieken teekende hun geschiedschrijver het niet op. Waarom haar dan nu nog ter sprake gebracht? Wel, omdat de vijanden van Desiderius te hunnen behoeve uit het stilzwijgen munt slaan. Daarom is men den heer Allard zooveel verplicht, dat hij een waarlijk zeer helder licht over dat duistere feit deed opgaan. Nu weten we meteen, dat als B. Glasius (door Allard aangehaald) zegt: »Erasmus' sterven was christelijk« er kan geantwoord worden: »dat is de halve waarheid: zijn sterven was niet alleen christelijk, maar ook *katholiek.*« — Qui bene distinguit bene docet.

Uit nog ander oogpunt heeft de heer Allard verdienste. Het is veel beter, het voortreffelijke van een groot man te doen uitblinken dan zijne feilen; beter, hem als nauwgezetten Katholiek voor te stellen dan hem als zoodanig verdacht te maken; het is beter, te vergaderen dan te verstrooien.... In het schempen op begaafden; in het ten kwade uitleggen hunner woorden en daden; in het hun aanwrijven van verkeerdheden schuilt heel wat afgunst en verwaandheid. De bekrompenheid kan het niet dulden, dat er aanzienlijken zijn, vooral op het gebied des geestes; en grijpt daarom gretig naar de gelegenheid om hen, zoo mogelijk, te verkleinen.

Pater Allard weet zijn tijd heilzamer te besteden. Niet blind voor de gebreken van Erasmus — wat ook De Thou geenzins was — haast hij zich, hem de kroon, welke hij vond, op het hoofd te zetten. Het ontga niemand, dat hij onwillekeurig daardoor zich zelven eene bereidde.

Juni '86 MR JOAN BOHL

Ranke's Weltgeschichte. [1]

Alle bazuinen in couranten en tijdschriften hebben zich vereenigd tot eene jubelhymne voor de »*Weltgeschichte*« van den »Nestor in den senaat der historici.« Hoe grooter de lof is, die aan *Ranke* wordt gewijd, hoe veelvuldiger de aanbevelingen zijn, die de nieuwe

[1]) *Prof. Dr. G. Egelhaaf* heeft pas te Berlijn (Allg. Verein f. deutsche Literatur) uitgegeven eene *Deutsche Geschichte im Zeitalter der Reformation*, in 8o. VI — 450 blz. Wij hebben er eene herhaling van *Ranke*, met bijvoeging van eenige uitvallen en aanvallen op Johannes Janssen.

wereld-geschiedenis ten deel vallen, hoe meer wij het onzen plicht achten te wijzen op het standpunt, dat *Ranke* heeft goedgevonden tegenover het Christendom in te nemen. Allereerst willen wij echter gaarne verklaren te behooren tot de bewonderaars van Rankes eruditie en voorstellingskracht, hetgeen ons echter niet belet te wijzen op het gebrek aan objectieve waarheid, dat in zoo hooge mate in de nieuwe wereldgeschiedenis valt waar te nemen.

Alvorens *Ranke* de verschijning van Jezus Christus behandelt, acht hij het noodzakelijk, eene verontschuldiging te laten voorafgaan, die waarlijk niets goeds laat vermoeden: *In dieser Krisis ist Jesus Christus erschienen. Indem ich diesen Namen nenne, muss ich, obwohl ich glaube ein guter Evangelischer Christ zu sein, mich dennoch gegen die Vermuthung verwahren, als könnte ich hier von dem religiösen Geheimniss zu reden unternehmen, das doch, unbegreiflich wie es ist, von der geschichtlichen Auffassung nicht erreicht werden kann. So wenig wie von Gott dem Vater, kann ich von Gott dem Sohne handeln..... Dem Geschichtschreiber kann es nur darauf ankommen, die grosse Combination der welthistorische Momente, in welchen das Christenthum erschienen ist und wodurch dann auch seine Einwirking bedingt wurde, zur Anschauung zu bringen* (III. 1. 16.)

Houdt deze verontschuldiging steek? — Doch laten we Ranke nog even aan 't woord: »*Von allen herrlichen Worten, die von Jesus Christus vernommen worden sind, ist keines wichtiger, folgenreicher, als die Weisung dem Kaiser zu geben was des Kaisers, und Gott, was Gottes ist.*« Van Johannes, den voorbode des Heeren, zegt Ranke: »*Johannes meinte die jüdische Nation in diesem Sinne zu vereinigen; denn ein Jude war er durch und durch. Herodes Antipas in Galiläa, sein Landsherr, dessen Ehe er tadelte, da sie den jüdischen Begriffen entgegenlief, hat ihn desswegen umbringen lassen.*« En op dezelfde platte wijze van voorstelling gaat Ranke voort: »*Zu der Schule des Johannes nun gehörte auch Jesus von Nazareth. Aber zu einem Anachoreten, wie Johannes, war er nicht geboren.* (l. c. Blz. 163.) *Johannes war bei den jüdischen Ceremonien stehen geblieben; die eigentlichen Johannesjünger beobachteten sie so streng, wie andere Juden; Jesus wandte sich von denselben ab. Denn wenn die Idee des Johannes nur dahin gegangen war, die Juden, welche von ihm die Taufe nahmen, zu einem gottgefälligen Lebenswandel zu verpflichten, so erhob sich in Jesu der universalhistorische Gedanke, nicht die Juden allein, sondern alle Völker zu einem Leben der Gerechtigkeit zu erwecken und in diesem Streben zu vereinigen.*« (l. c. Bl. 164.) *Jesus sah in der Religion ein heiliges Kleinod der Menschen, das durch keine politische Zuthat in seiner Echtheit verdunkelt werden könne.... Wenn die Juden durch den vermeinten Messias, den sie erwarteten, zur Herrschaft über alle Nachbarn erhoben zu werden hofften, so fasste Jesus eben diese Idee in ihrer geistigen Bedeutung. Der Messias war ihm der Verkündiger des an das Alte anknüpfenden, aber doch ein unbekanntes Neue eröffnenden Gottesreiches, das von allem Nationalen abstrahirte; er selbst der Messias. Darin, dies Reich zu verkünden zugleich und zu stiften, sah er seinen göttlichen Beruf.*« (l. c. Bl. 165). *Niemand wird erwarten, dass ich die Lebens- und Leidensgeschichte Jesu, wie sie in den heiligen Schriften kindlich und populär, tiefsinnig und erhaben überliefert wird, in die Weltgeschichte einflechte.*«

De levens- en lijdensgeschiedenis van Jezus is nu eenmaal het centrum der gansche wereldgeschiedenis geworden. Het leven van Jezus verlicht het verleden en de toekomst, en zou zulk een leven geen aanspraak mogen maken in eene wereldgeschiedenis te worden beschreven? In elk geval zou *Ranke* de wonderen hebben te vermelden, hoofdzakelijk het wonder der verrijzenis. Maar Ranke verhaalt niets van de wonderen, hij vermeldt niet eens het feit der opstanding. Zijne voorstelling laat dus den lezer in het onzekere omtrent de gewichtigste vraag der wereldgeschiedenis: over de Godheid van Jezus Christus. Is Christus niet verrezen, dan is hij geen God, maar een bedrieger; is Christus niet verrezen, dan is het Christendom geene Goddelijke instelling, maar de belachelijkste en ontzettendste plagerij, die ooit werd uitgevonden; is Christus niet verrezen, dan hebben wij in plaats van klaarheid en zekerheid slechts eene reeks onoplosbare historische raadsels. Of zijn de wonderen en de verrijzenis van Christus, den geschiedschrijver niet voldoende gewaarborgd? Welnu, als de getuigenissen voor de wonderen en de verrijzenis niet meer voldoende zijn, zekerheid te geven, dan valt tevens elke historische zekerheid, want geen feit in de wereldgeschiedenis is volgens de regelen der scherpste critiek zoo gewaarborgd, dan wel het feit der verrijzenis.

Zou men ons willen verwijzen naar eene uitspraak, welke *Ranke* op eene andere plaats in zijne wereldgeschiedenis doet: »*Der Historiker kann von dem eigentlich Religiösen abstrahiren,*« dan vestigen wij de aandacht op de woorden van een man, die bekend is door eene zeer gematigde gezindheid. In eene voordracht over het Christelijk begrip der geschiedenis behandelt *Möhler* ook de vraag, of de geschiedschrijver geen Godsdienst moet hebben. »Zonder Godsdienst te zijn,« vraagt *Möhler*, »wat wil dat zeggen? De Godsdienst behoort immers tot het inwendige van den mensch, ja, hij is de ziel van den mensch, en waarom zal men van den geschiedschrijver vergen, dat hij zich van zijne ziel ontdoe en als een lijk voor ons verschijne? .... Wij vinden in de gansche geschiedenis, dat de Godsdienst ook de ziel der historie is evengoed als van den individueelen mensch; want de Godsdienst is niet slechts een gedeelte, maar de kern der geschiedenis ..... Het Christendom is boven alle andere Godsdiensten verheven en van zijn standpunt kunnen de lagere godsdienstige gestalten niet slechts beschermd, maar ook doorzien, volkomen begrepen worden; maar omgekeerd gaat zulks niet. Een heiden kan niet de geschiedenis van het Christendom begrijpen en kan ze dus ook niet schrijven, tenzij hij Christen worde; maar geheel anders staat een Christen tegenover het heidendom. Het heidendom is als heidendom niet slechts een eenzijdigen maar ook een op dwaling berustende Godsdienst. De dwaling kan slechts door de waarheid beoordeeld worden, maar de dwaling heeft geen zin voor, geen waar begrip van de waarheid.«

Ja, we herhalen het, een heiden kan de geschiedenis van het Christendom niet schrijven: en dat zien we bewaarheid in Ranke, die zich op een heidensch, naturalistisch standpunt plaatst. Constantijn had een hem toegenegen en voortvarend leger noodig en daaruit »*ergibt sich, wie er auf den Gedanken gerathen konnte, in dem Kreuzeszeichen werde er siegen...... Auf die*

Wundererscheinungen, mit welchen die christliche Legende, die sehr früh beginnt, den Uebertritt Constantins zum Christenthum motivirt, kommt es hiebei nicht an. Das wahre Wunder ist, dass der römische Imperator von den Gottesdiensten, auf welchen bisher das Römische Reich beruhte, zu dem Einen Gott überging (III. 1, 511.)« Niet de kracht van dezen Eenigen God triumfeerde alzoo over de ketterij, maar Constantijn zelf. »*Das Christenthum mochte sich in der Organisation, die es hatte, dem Kaiserthum anschliessen; aber es war schon selbst in einer Verschiedenheit der Meinungen über die tiefsten Geheimnisse begriffen, deren Constantin durch conciliaire Versammlungen Meister geworden war, die er aber nicht völlig hatte heben können.*« (IV 1, 8.) Niet de Goddelijke bestiering leidt en handhaaft en redt dus de Kerk, maar het keizerdom. »*Die Christliche Kirche, die von dem Kaiserthum gerettet worden war und das Reich umfasste, war zu einer eigenthumlichen, alle Provinzen beherrschenden Auctorität gelangt.*« (IV. 1, 35.) Niet eene onfeilbare Goddelijke leer bestaat er in de Kerk, maar de bespiegeling van enkelen, welke »*der chistlichen Idee eine Consistenz geben.*« »*Wenn die athanasische Lehre den Vorzug hat, das Geheimniss selbst stark und einfach auszusprechen, so lassen sich doch auch die nicht von vornherein verdammen, welche eine Vermittlung der Grundidee mit den gewohnten Vorstellungen und Doctrinen anstrebten...... Es war nothwendig der Christlichen Idee eine Consistenz zu geben, durch welche jede anderweitige höhere Entwicklung ausgeschlossen wurde, Christus selbst als der Ausdruck der höchsten Gottheit erschien.*« De h. Athanasius krijgt van Ranke den eervollen bijnaam »*der unbiegsame Hierarch.*« Het is» *seine Doctrin, die eben in Gallien so tiefe Wurzel schlug, das diese Provinz eine der vornehmsten Burgen derselben geworden ist.*« (IV. 1, 36, 38, 43.) Goddelijk alzoo is het Christendom niet, het zijn zuiver natuurlijke voorrechten en »*der Gang der Weltbegebenheiten*« die aan het Christendom de overwinning hebben verschaft. »*Ich wiederhole, was schon angedeutet worden ist, dass der Vorzug des Christenthums vor den andern Religionen eben darin liegt, dass es, an die älteste Urkunde anknüpfend, die Idee des Menschengeschlechtes lebendig zur Anschauung brachte; noch auch, wie nicht durch die Doctrin allein, sondern zugleich durch den ang Gder Weltbegebenheiten die christliche Idee die Oberhand über die hellenistischen Systeme davontrug*«. (IV. 1, 305).

Als nochtans Christus voor »*das fleckenloseste, tiefsinnigste Wesen, das je auf Erden erschienen war,*« wordt verklaard, dan kan die uitdrukking slechts voor oppervlakkige lezers, om geen scherpere uitdrukking te gebruiken, zijn geschreven. Voor den ernstigen, critischen historicus is er ten aanzien van Christus slechts een alternatief: Christus is of God of een bedrieger. Zeker heeft *Ranke* door zulk eene behandeling van het Christendom, aan de waarheid een slechten dienst bewezen; voor zich zelf heeft hij het juiste inzicht in de belangrijkste historische vragen, verduisterd, terwijl hij zijne lezers slechts in een afgrond van onoplosbare raadselen laat zien, waaruit hen een troosteloos *Ignoramus* tegengrijnst.

Nu *Ranke* sinds het verschijnen van de nieuwe uitgave zijner gezamenlijke werken als een klassiek schrijver van den eersten rang wordt beschouwd, en zelfs Katholieke auteurs den lof zijner werken bezingen, kan het, dunkt ons, dienstig zijn hier nog het onbevangen oordeel van eenige beroemde mannen, die niets minder dan Katholiek zijn, over den vergoden »Classiker« te vermelden. In de *Halleschen Jahrbüchern von Ruge und Echtermayer* (II Jaarg. Bl. 144.) wordt het volgende oordeel over hem geveld: »*Ranke* behandelt de geschiedenis niet beter dan de mannen der »jungen Literatur«.In zijn jacht op effect verbindt hij het meest bizondere onmiddellijk met het meest algemeene.Zoo wordt een karaktertrek, een snedig gezegde, eene schildering, een pikante toestand met afgetrokken reflexies zoo willekeurig samengevlochten, dat de ware werkelijkheid der geschiedenis en haar rijk inwendig organisme geheel wordt verduisterd. Deze anekdoten-geschiedenis, die in hare nevelachtige algemeenheden en half-waarheden eene philosophische tint aanneemt, lijdt in zoo hooge mate aan versplittering, dat de lezer wel voor eene wijle in spanning verkeert, maar als hij het boek uit de hand heeft gelegd, zoo goed als niets heeft geleerd.«

De historicus Dr. *Bergenroth*, een uitstekend kenner der geschiedenis van Groot-Brittannië, laat zich in den *Grensboten* (Jaargang 1861, Bl. 121.) over *Ranke's Englische Geschichte* op de volgende wijze uit: »*Ranke* is een ontwikkeld man. Eene massa ideeën, die den tegenwoordigen tijd eigen zijn, zijn hem volkomen bekend en de lezer verheugt er zich over, ze in het gewaad der geschiedenis gekleed bij hem terug te vinden. En toch is slechts het gewaad historisch. Zoodra de schrijver van de hoogte zijner stelsels afdaalt om zich naar de Engelsche geschiedenis te begeven, toont hij, wel is waar, het volle zelfvertrouwen van een man, die het leiden gewoon is, maar ook de onbeholpenheid van een gids, die het land niet kent. Het werk is met groote onnauwkeurigheid en onverschilligheid geschreven.«

In het werkje: »*Briefe an eine Freundin*« schrijft *Varnhagen Von Ense*« dat *Ranke* door zijne *Preusische Geschichte* het duidelijk bewijs heeft gegeven, hoe karakterloos en zwak hij is.«

Alexander Von Humboldt verwijt *Ranke*, zooals men in den »*Briefwechsel und Gespräche mit einem jüngeren Freunde*« kan zien, bewimpeling der historische waarheid en oppervlakkigheid, en betreurt *Ranke's* gebrek aan diepte en fijnheid van gevoel.

Ook de Protestantsche geschiedschrijver *Kurz* zegt: »*Ranke* schrijft de geschiedenis van het standpunt van een kouden diplomaat; hij verheugt zich in het spel der intrige, al is deze nog zoo snood, verachtelijk en misdadig; hij weet ze met onnavolgbare kunst te vergoelijken, ja zelfs in een gunstig licht te plaatsen, maar hij, die de waarheid liefheeft, welke *Ranke* zoo dikwerf voorbij gaat, zal zich door de kunstige voorstelling niet laten verschalken. *Ranke* mist twee voortreffelijke eigenschappen: de zedelijke wereldbeschouwing en het streven naar het zoeken der absolute waarheid.«

Zou men, na de uitspraken van zulke onbevooroordeelde mannen gehoord te hebben, het geschetter der bazuinen, de vergoding van den »*Classiker ersten Ranges*« nog wel eenigermate kunnen billijken?

Dr. L. v. H.

Belangrijke Geschiedkundige werken in 1885 in Duitschland verschenen.

Regesta Pontificum Romanorum, ab condita Ecclesia ad annum 1198, von *Ph. Jaffé*. II Ed. curaverunt *Loewenfeld*, *Kallenbrunner* et *Ewald*. (Leipzig.)

Epistolae pontificum Romanorun ineditæ, van *S. Löwenfeld*. (van 't jaar 433 tot 1141.)

Die Politik des Papstes Johann XXII in Bezug auf Italiën und Deutschland, von *Wilh. Preger*. Munchen.

Die Bulle »Ne praetereat« und die Reconciliations-verhandlungen Ludwigs des Bayers mit dem Papste Johann XXII, von *Wilh. Felten*.

Excerpta ex Registris Clementis VI et Innocenti VI historiam S. R. I. Imperii sub regimine Karoli IV illustrantia, uit de Archieven van het Vaticaan verzameld door Prof. *Werunsky*, van Praag.

Die Gravamina der Deutschen Nation gegen den römischen Hof (sints het concordaat van Weenen in 1448 tot den Rijksdag van Worms in 1521.) von *B. Gebhardt*. Breslau.

Das Königreich Wilhelm's von Holland, von *Dr. Dr. Hintze*, Leipzig, Veit u. comp. gr. in-8o, VIII-220 blz.

König Wilhelm von Holland (1247—1256) von *Dr. Hasse*. Erster Theil. Strassburg. Trübner, gr. in-8o, V—117 blz.

Wilhelm von Oranien und die Anfänge des Aufstandes der Niederlande von *Dr. Hans Kolligs*. Bonn, Cohen u Sohn. gr. in-8o. 79 blz. Het begint met het jaar 1561, komt op tegen Motley en is niet gunstig voor den Prins van Oranje.

Monumenta saeculi XVI historiam illustrantia. Vol. I. *Clementis VII epistolae* per Sadoletum scriptae, quibus accedunt variorum ad Papam et ad alios epistolæ, Innsbrück. Wagner. gr. in-8o, VIII—489 blz.

Monumenta Vaticana historiam regni Hungariæ illustrantia. Ser. I, tom. II. *Acta legationis card. Gentilis*, 1307—1311. Budapestini et Viennæ, Woerl. in-fol. XII—510 blz.

Gasparo Contarini, 1483—1542, von Dr. Prof. *Dittrich*. Braunsberg. Wichert. gr. in-8o, XVII-880 blz. Een der beste monographieën, die in den laatsten tijd verschenen zijn. Wij hebben er een art. over, dat weldra moge plaatsruimte vinden.

Wilhelm Cardinal Allen (1532—1591), *und die englischen Seminäre auf dem Festlande*, von *Dr. Alph. Bellesheim*. Mainz. Kirchheim. gr. in-8o, VIII—316 blz.

Mutianus Rufus (humanist) *Briefwechsel*, von Prof. *C. Kraase* Cassel. Freyschmidt. gr. in-8o, 13—LXVIII en 700 blz.

Magister Johannes Nider. Ein Beitrag zur Geschichte des XVe Jahrhunderts, von *K. Schieler*. Mainz. Kirchheim. gr. in-8o. XVI—423 blz.

Philippo Maria Visconti und König Sigismund, 1413—1431. Ein Beitrag zur Geschichte des XVen Jahrhunderts, von Ernst. *Kagelmacher*. Berlin, Siemenroth, gr. in-8o, IV-121 blz.

Die Universitäten des Mittelalters bis 1400, von P. H. Denifle. Bd. I, gr. in 8o; XLV—814 bl. Berlin, Weidmann.

Een art. over dat werk zal weldra geplaatst worden.

Geschichte des deutschen Volkes seit dem Ausgang des Mittelalters, von Johannes Janssen IV. B. *Die politisch Kirchliche Revolution und ihre Bekampfung seit dem sogenannten Augsburger Religionsfrieden*: vom Jahre 1555 bis zur Verkündiging der Concordienformul im Jahre 1580, in 8o. XXXI—515 blz. Erste bis zwölfte Auflage. Freiburg. Herder'sche Verlagshandlung.

Die Anfänge des Minoritenordens und der Bussbruderschaften, von Dr. *Carl Müller*. Freiburg im Breisgau Mohr. gr. in-8o., XXII—210 blz.

Hermann von Salza, Meister des deutschen Ordens (1239). Ein biographischer Versuch, von Dr. *Ad. Koch*, Leipzig, Dunker gr. in-8o. XI—140 blz.

Albert von Aachen, von *B. Kugler*. Stuttg. Kohlhammer, gr. in-8o. 426 blz.

Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter bis zur Mitte des XIIIen Jahrh. von *W. Wattenbach*. 1 B. 5 te Auflage, Berlin, Hertz gr. in-8o. XIV—451 blz.

Sammlung der Quellen zur Geschichte des Hauses Fürstenberg und seiner Lande in Schwaben. Herausgegeben v. d. fürstlichen Archiven, in Donaueschingen 5 B. Tübingen, gr. in-4o. IV—575 blz.

Die Handschriften der herzogl. Bibliothek zu Wolfenbüttel von Dr. *Otto Von Heinemann*. 1 Abth. Die Helmstedler Handschriften, gr. in-8o. XII—380 blz.

J. W. Br.

Acedémie Royale de Belgique.

Concours de 1886.

Zoo pas ontvangen wij de verslagen der Commissarissen van de »Classe des Lettres« door de Academie belast met de beoordeeling der antwoorden op de gestelde prijsvragen. Die verslagen zijn vrij uitvoerig en van hoog belang. Met groot genoegen hebben wij er kennis van genomen om er hier een woord over te zeggen.

CONCOURS EXTRAORDINAIRE,

Prix de Stassart pour une notice sur un Belge célèbre.
5e Période: 1875—1880. *David Teniers*. (1610—1690?)

De drie commissarissen waren de HH. *Stecher*, *Piot* en *Hymans*.

Waren ingekomen twee Gedenkschriften, het eene in het Vlaamsch, met de kenspreuk *sine labor nihil*; het andere in het Fransch, aangeduid door *Amica Veritas*. Alle drie de beoordeelaars kenden wel de grootste verdiensten aan het Vlaamsche werk toe, toch niet één achtte het waardig bekroond te worden. De heer *Stecher* wilde den prijs van 1000 fr. tusschen de twee mededingers zien verdeelen. Op dit punt was de heer *Piot* het volkomen eens met hem. De h. *Hymans* daarentegen wilde den prijs noch geheel noch verdeeld toekennen.

Opvallend was het hoe die twee prijsvraag-antwoorden elkander tot aanvulling kunnen strekken: het Vlaamsche had vooral in Teniers beschouwd den mensch, den burger, den echtgenoot, den vader, maar te weinig studie gewijd aan den kunstenaar; terwijl het Fransche antwoord den mensch slechts weinig, doch den kunstenaar veel meer *con amore* had gevolgd. Beide schrijvers geven wel blijk van groote belezenheid, maar niet van groote nasporingen.

Piot zou vooral gewenscht hebben dat men David

Teniers hadde gewaardeerd als »réaliste remarquable, jamais copiste brutal d'une nature ignoble ou imparfaite.« Volgens *Hymans* heeft het penseel van David Teniers meer gedaan dan een legioen schrijvers in verzen en proza om de volkszeden van zijne land- en tijdgenooten aan het buitenland en het nageslacht bekend te maken.

Op de IVe prijsvraag:

„Faire, d'après les auteurs et les inscriptions, une étude historique sur l'organisation, les droits, les devoirs et l'influence des corporations d'ouvriers et d'artistes chez les Romains,"

is één antwoord, 160 blz. in-folio ingekomen.

De Schr. ervan handelt achtereenvolgends over Romeinsche corporatiën van werklieden en kunstenaars onder de Koningen van Rome, onder de Republiek, onder de Heidensche Keizers en onder de Christen-Keizers. Eerste Commissaris van beoordeeling was de heer *Wagener* die een uitvoerig en leerrijk verslag gaf van 10 blz. met de slotsom, dat, zijnes erachtens, de prijs niet verdiend is, en de prijsvraag nogmaals dient te worden gesteld. Die zienswijze werd zonder eenig voorbehoud onderschreven door de twee andere Commissarissen, de HH. *Willems* en *Rivier*.

Niet anders was het beloop der Ve prijsvraag:

Faire un exposé comparatif, au point de vue économique, du système des anciens corps de métiers et des systèmes d'associations coopératives de production formulés dans les temps modernes,"

daar er ook slechts één antwoord, 245 blz. groot, inkwam en de prijs niet werd toegekend. De eerste Commissaris was de heer *Rolin—Jaequemijns* die een geleerde beoordeeling en critiek van 9 blz. schreef en zijne conclusie: den prijs niet toe te kennen, onvoorwaardelijk zag bijstemmen door de twee andere Commissarissen, de HH. *De Laveleye* en *Potvin*.

Blijdere uitkomst wacht ons bij de prijsvraag:

„Faire l'histoire du Cartésianisme en Belgique."

Ook hier was slechts één antwoord ingekomen, maar het werd met eenparige stemmen de gouden medaille waardig gekeurd, als ook te worden opgenomen in de uitgave in-4o, *des mémoires de l'Académie.*« Wie of de schrijver van dit met goud bekroonde werk, van twee folio-banden handschrift, wel zal zijn?

Geen ander dan de Professor van Wijsbegeerte in het Bisschoppelijk Klein-Seminarie van Sint-Truyen, de Weleerw. Heer George Monchamp.

Een uitvoerige analyse en beoordeeling van het bekroonde antwoord, geeft ons de 1e Commissaris, de heer *Alph. Le Roy*, die ook deze prijsvraag gesteld had. Meermalen is hij het die op wijsgeerig gebied de prijsvragen aanwees; immers kwam ook van hem de prijsvraag:

»*Etude critique sur la philosophie de Saint-Anselme,*« die ook een antwoord verkreeg dat, met goud werd bekroond, en tot schrijver had Mgr. *A. Van Weddingen*.

Die ontleding en beoordeeling van het werk van Prof. Monchamp beslaat niet minder dan 19 blz. druks. Daar het behandelde onderwerp ook een bizonder belang heeft voor ons land, zoo zal over dit bekroonde werk nader worden gesproken in een volgend nummer.

J. W. Br.

Sonnetten op de verbanning van den Graaf van Parijs.

Het Fransche monarchaal gezinde blad *Triboulet* heeft eenigen tijd geleden eene prijsvraag uitgeschreven voor het beste Sonnet op de verbanning van den Graaf van Parijs. Voor de drie beste der ingezondene, gedichten zijn eerediploma's verleend. Het beste is dat van den Burggraaf *d'Armignac*, die het volgende inzond:

Quand le père est absent, le deuil est au logis;
Les enfants n'osent pas interroger leur mère
Qui garde le silence et dont les yeux rougis
Sont toujours dirigés vers la terre étrangère.

Souvent elle croit voir, dans l'ombre de la nuit,
Son époux apparaître au détour de la route,
Es puis, baissant la tête, elle prie, elle écoute.
Et d'un pas bien connu croit entendre le bruit.

En ces jours malheureux, c'est ainsi que la France,
Souffrant de votre exil et pleurant votre absence,
Mais gardant dans son cœur l'espérance et la foi,

Comme une femme en deuil dans sa triste demeure,
Prie ardement le Ciel de faire sonner l'heure
Qui doit lui rendre enfin son Epoux et son Roi.

Onder de overige inzenders, die »eervolle vermeldingen« verwierven, bevonden zich een letterzetter, een student en een officier van de artillerie.

Alle ingekomen sonnetten, goede en slechte, worden in een album vereenigd en den Graaf van Parijs aangeboden, terwijl het beste, op een fraaien waaier geschreven, aan de Gravin van Parijs wordt geschonken.

Mededeelingen.

Naar wij vernemen zal in October een nieuw letterkundig-wetenschappelijk weekblad verschijnen, onder hoofdleiding van Frans Netscher.

De Maas- en Roerbode deelt het volgende mede: Onzen stadgenoot, den heer Henri Sagers, die sedert jaren eene groote verzameling nieuwe en oude schilderijen, gravures enz. bezit, is het wederom gelukt zijne collectie te vermeerderen met eenige portretten in olieverf, betrekking hebbende op de geschiedenis dezer stad.

1o. Het portret van den beroemden kunstschilder Joannes Franciscus Douven, geboren te Roermond anno 1655, overleden 1727.

2o. Ernst Cassimir graaf van Nassau, die volgens Wagenaer's vaderlandsche historie door een musketkogel in het jaar 1632 gedood werd.

3o. Een portret gemerkt Noble Dame Lisbeth van Afferden Dre de tres Noble Esqr de enz. (Monogramme Rembrand.)

4o. Een prachtig groot portret, kleeding in rouwgewaad, voorstellende Maria Theresia van Oostenrijk, Keizerin van Duitschland enz. enz., geboren in 1717 en overleden 1780; volgens verklaringen en onderzoek van den kundigen archivaris, den heer J. Sivrée, regeerde destijds voormelde Keizerin over Roermond, en is het ook aan deze vorstin te danken dat in het jaar 1711 de eerste steen van de brug over de Roer gelegd is, door den Raadsburgemeester Slijben.

Naar wij vernemen heeft de Westdeutscher Verein für Kolonisation and Export een in het Duitsch te stellen prijsvraag uitgeschreven over: »Een geschiedkundig overzicht van de gerechtelijke, administratieve en financiëele ontwikkeling der Hollandsche Oostindische Compagnie«. De premie bedraagt 3000 M.

De Nederl. Maatschappij ter bevordering der pharmacie heeft de volgende prijsvraag vastgesteld om beantwoord te worden vóôr 21 October 1887, door Ned. beoefenaren der pharmacie: »De Maatschappij verlangt een eenvoudige en doeltreffende methode van waardepaling voor de Extracta narcotica, met name van: Aconitum, Belladonna, Coninm en Hyoscyamus; onder overlegging van de afgescheiden werkzame bestanddeelen.« Voor het beste antwoord zal een gouden medaille worden uitgereikt.

Te Hilverton, eene voorstad van Leamington (Engeland), heeft eene merkwaardige vondst van Romeinsche munten plaats gehad. Werklieden waren daar bezig met het uitgraven van oude fundamenten, toen een van hen eene Romeinsche amphora vond, die tusschen de 200 en 300 munten bevatte uit den vroegsten tijd en in voortreffelijken staat. De man, die de waarde van zulk eene vaas niet kende, verbrijzelde ze om te zien, wat zij bevatte, en liet toen de munten, die ontegenzeggelijk eene groote oudheidkundige waarde hebben, op den grond liggen, waar zij eerst later opgezocht werden.

Voor rekening der New-York Times zal de Noordpoolreiziger luitenant Schwatka, bekend door zijne ontdekking van het lot der schepen Erebus en Terror, de zuidkust van Alaska onderzoeken en beproeven den Eliasberg, het hoogste punt van het vasteland van Noord-Amerika, te bestijgen. Williams Libbey, professor in de geographie aan Princeton-college, is aan de expeditie toegevoegd als wetenschappelijk lid.

Wie *Ravenne* wil bezoeken of leeren kennen al blijft hij in zijn kamer, neme tot gids een historisch geleerde, die tevens een kunstenaar is, als daar in de »*Bibliotheca d' Art Ancien*, *Ravenne*, par Charles Diehl, ancien membre de l'école française de Rome, membre de l' école d' Athènes (J. Rouan, pr. frs. 2,50).

Den iconophilen zij aanbevolen tot nader begrip en waardeeren van 2,500 monogrammen, de »*Dictionnaire des marques et monogrammes de graveurs*, par Georges Duplessis, conservateur du Département des Estampes à la Biblioth. nationale etc. 2 vol.

La Mosaïque, par *Gerspach*, Paris. Quantin in 4to anglais de 271 p. avec de nombreuses gravures dans le texte pr. 3 frs.

Een voortreffelijk werk dat de Mozaiek beschouwd als dienende tot vloer of tot muurversiering. Een hoofdstuk is gewijd aan de Oudheid, en de 14 andere gaan van de IVde tot de XIXde eeuw. De eerste uitgave (5000 ex.) was alras uitverkocht. De tweede volgde nog vermeerderd, en reeds wordt de 3de verwacht, die nog al vermeerderd en zelfs nog verbeterd zal zijn.

Elements d' Archéologie Chrétienne par *E. Reusens*, (2de editie) is een werk dat zelfs de groote natiën aan België zouden mogen benijden, zoo volkomen op de hoogte der tegenwoordige wetenschap. Tekst en gravures laten niets te verlangen over.

Inhoud van Tijdschriften.

Annales de Philosophie chrétienne. Juillet, — Congrès scientifique international des catholiques: rapport de Mgr. d'Hulst. — La certitude dans les sciences, par A. De Lapparent. — La constitution de l'être: des distinctions, par Domet de Vorges. — Connaissance et certitude, par Hébert. — Analyses et critiques.

Revue catholique des Institutions et du Droit. Juillet. — I. Programme du 11e congrès des jurisconsultes catholiques. — II. L'enseignement secondaire en France, par Hervé-Bazin. — III. Réflexions à propos du mariage civil et du divorce, par un magistrat. — IV. La chevalerie et les droits de la guerre, par L. Olivi. — V. Le droit et l'équité, par A. De Villiers de l'Isle-Adam. — VI. Melanges. — VII. Chronique du mois, par A. Desplagnes. — VIII. Bibliographie.

Revue des Questions historiques. Juillet. — I. La mission du duc de Luxembourg à Rome (1589-1590), par le comte de la Ferrière. — II. Un mariage au XVIIe siècle. Louise Françoise de Rabutin, marquise de Coligny, par M. le comte E. de Barthélemy. — III. Le procès de la Révolution française, par H. Mazel. — IV. Mélanges. — V. Courrier anglais, par G. Masson. — VI. Courrier russe, par le R. P. Martinov. — VII. Chronique, par H. de l'Epinois. — VIII. Revue des recueils périodiques, par Fr. De Fontaine. — IX. Bulletin bibliographique.

Revue du Monde Catholique. Juillet. I. M. Duruy, historien des temps modernes. par T. Malley. — II. La politique coloniale, par L. Nemours Godré — III. Les derniers travaux du cardinal Pitra, par dom Lévesque. — IV. Protestants et catholiques, par le comte Henri de l'Epinois. — V. L'abbé Maury et le clergé français, par Ant. Ricard. — VI. Une nouvelle étude sur Gœthe, par J. De Sermaize. — VII. Les Filles de la Charité pendant la Révolution de 1789, par Félix Ribeyre. — VIII. Le roman d'un jésuite, par G. Beugney d'Hagerue. — IX. Revue littéraire, par Ch. Legrand. — X. Cronique générale, par Arthur Loth. — XI. Memento chronologique, par Ch. De Beaulieu.

Correspondant (le) 10 Juillet. — Un chapitre de l'histoire révolutionnaire. — L'entrée en scène du socialisme sous la monarchie de Juillet, par Paul Thureau-Dangin — Les cendres du Cid et de Chimène, par A. De Ganniers.— Le niveau de la mer et ses variations, par Albert de Lapperent. — Le monde de demain, par E. de Mandat-Grancey. — Un gascon, par Bentzon. — Le général Chabert et Napoléon Ier, par Henri Bruley. — L'Atalante, par Vincent de Kerdrel. — Mélanges, par H. Baune et L. Joubert. — Revue des sciences, par H. de Parville. — Chronique politique, par Aug. Boucher. — Bulletin bibliographique.

Snelpersdrukkerij van Küppers & Laurey, Janstraat Haarlem.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Eerste Jaargang, No. 17. Tweede Serie. 15 Augustus 1886.

Dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen, kost per jaar, franco p. p. *ƒ* 3,25: voor het buitenland *ƒ* 3,75. Advertentiën kosten per regel 10 Cent. Groote letters, naar de plaatsruimte. Alles wat de Administratie betreft, gelieve men te zenden *franco* aan de Uitgevers **KUPPERS & LAUREY**, te *Haarlem.*

Alles wat de redactie betreft en alle boekwerken en Tijdschriften gelieve men *franco* te zenden aan den redacteur **J. W. BROUWERS** te Bovenkerk bij Amsterdam. Alle toegezondene boekwerken en Tijdschriften worden vermeld.

Deus scientiarum Dominus est.

PONE CUSTODES FONTIUM.

INHOUD. Op Schriftuurgebied, door *J. W. Brouwers.* — Dr. Crets: De divina Bibliorum Inspiratione, door Dr. *A. Dupont.* — Twee nieuwe gedichten van Paus Leo XIII. — Congrès scientifique international des Catholiques, *J. W. Br.* — Sociale Rechtvaardigheid: Prof. Quack in *De Gids*, door *P. B. B.* — Een kostbaar protestantsch getuigenis. — Mme Rauol de Navery. — L'Essai sur la Mission actuelle de la femme. — Mededeelingen. — Inhoud van Tijdschriften.

Op Schriftuurgebied.

De aanslagen der Hel in onze dagen tegen Gods Kerk worden vooral gericht tegen het Kruis, tegen de Eucharistie en tegen de Heilige Schriftuur. Het Kruis moet verdwijnen, zelfs uit de scholen der kinderen; de Bijbel wordt vervalscht, met verkrachting der waarheid uitgelegd en bespot en verworpen; de Eucharistie wordt met schennis ontheiligd.

Daartegen richt zich, Goddank, ook een drievoudig herstel: het Kruis wordt van de openbare gebouwen verwijderd, maar ziet, het verschijnt weer te meer op de borst der mannen, aan de sieraden der vrouw. Ter verheerlijking der Eucharistie hebben er openbare congressen plaats, wordt de aanbidding gedurende de nacht vermenigvuldigd en worden de eerherstellende communiën bevorderd. En betrekkelijk de Heilige Schriftuur is insgelijks eene buitengewone werkzaamheid in de Katholieke Kerk bijna overal waar te nemen, op wetenschappelijk gebied; want zeer talrijk zijn de nieuwe werken, die aan de studie der Heilige Schriftuur gewijd zijn; en ziet, ook op volksgebied schijnt nu eindelijk de wensch van het Concilie van Trente, onlangs herhaald door Leo XIII, te zullen worden vervuld, namelijk, dat er in de Cathedralen en andere voorname kerken een cursus van Schriftuur zou worden gegeven.

In de hoofdkerk van Lyon bestaat zulks alreeds sinds ettelijke jaren. Dat onderricht is er toevertrouwd aan den geleerden Kanunnik *Servonnet*, die er thans bezig is met het thema: »*des prières du Nouveau Testament.*« Hij rangschikt die gebeden in 5 categoriën:

les prières *inspirées* autour de l'avénement de Jésus-Christ;

les prières *enseignées* par Jésus Christ à ses disciples;

les prières *adressées* à Jésus-Christ dans le cours de sa vie publique;

les prières *faites* par Jésus-Christ devant son Père;

les prières *dictées* par le Saint-Esprit aux hommes apostoliques, na de hemelvaart des Heeren.

Waar en wanneer zullen wij dusdanige blijde verschijning ook in ons vaderland mogen begroeten?

Op schriftuurgebied hebben wij pas een nieuw werk van *Dr. Palmieri,* Professor te Maastricht gerecenseerd, of ziet, alweer een ander is er verschenen van dezelfde pen: *Commentarius* in *Epistolam ad Galatas*, in-8o XIX—257 blz. waarover wij in ons volg. No. zullen spreken alsook over de Verisimilia van Prof. Pierson en Naber.

Heden hebben wij insgelijks op schriftuurgebied het volg. art. van Dr. A. Dupont, Hoogleeraar aan de Kath. Universiteit van Leuven.

De divina Bibliorum Inspiratione: *Dissertatio dogmatica* auctore *G. J. Crets*, *canonico regulari Ordinis Praemonstratensis.* Leuven. Van Linthout.

Deze dissertatie zal ook zonder aanbeveling hare lezers vinden. Het onderwerp, op zich zelf gewichtig, wekt eene verhoogde belangstelling wegens den pennestrijd over de natuur en de gronden der inspiratie in de laatste jaren door de Katholieke theologen gevoerd. Uitmuntende geleerden, met het doel de H. Boeken tegen de bespotting van het ongeloof te beschermen, en hunnen inhoud in overeenstemming te brengen met de gegevens der wetenschappen, hebben zich laten verleiden de grenzen der inspiratie te eng te trekken, en de aloude leer der H. Kerk te temperen en te verzwakken.

Het gevaar dezer dogmatische verdraagzaamheid ontging niet aan het waakzame oog der Bisschoppen in het Vaticaansch Concilie vergaderd. Zij besloten de leer van het Concilie van Trente nader toe te lichten en alle nieuwere, vreemde en valsche meeningen welke ook bij Katholieken ingang vonden, te verwerpen en te veroordeelen.

Bovenstaande verhandeling kan als eene wetenschappelijke verklaring en verdediging van genoemd besluit beschouwd worden. In vier afdeelingen behandelt zij 1. het middel om de inspiratie, zooals het behoort, te kennen. De goddelijke Traditie alleen bewaart onvervalscht en in haar geheel de getuigenis van de inspiratie der H. Schrift. 2. Het theologisch bewijs van het feit der inspiratie. 3. Het wezen en de natuur van de inspiratie als bovenatuurlijke verlichting van den geest en beweging van den wil, hare werking op den schrijver en het geschreven boek. 4. De belangrijke vraag, hoever strekt zich de inspiratie uit? Is ieder woord door God ingegeven? De schrijver antwoordt ontkennend, maar houdt staande dat de inspiratie zich uitstrekt *ad omnes res et sententias*, al staan zij ook in geen zichtbaar verband met godsdienstige of zedelijke waarheden. Volgens zijn gegrond oordeel komt in de H. Schrift geen gezegde voor in strijd met

eene waarheid, elders geopenbaard of door het gezond verstand met zekerheid bewezen; daarenboven is elke bewering door den H. Geest ingegeven en daarom, in den zin door de geïnspireerde Schrijvers bedoeld, met goddelijk aanzien bekleed en bekrachtigd.

Het bewijs dezer stelling rust eendeels op positieve theologische gronden, anderdeels op de wederlegging der twee tegenoverstaande opinies van Lenormant en van Kardinaal Newman.

De eerste beperkt de inspiratie uitsluitend tot de godsdienstige waarheden; de tweede strekt ze verder uit, maar maakt eene uitzondering voor alle *obiter dicta*, volzinnen of deelen van volzinnen welke met het geloof en de zeden geenszins in verband staan en daarom niet God, maar enkel den mensch tot schrijver hebben.

Beide stelsels wijken min of meer af van de leer der Traditie en het duidelijk uitgesproken gevoelen der Kerk, zooals blijkt uit het nauwkeurig onderzoek van Dr. Crets. Het hoofdstuk: *De habitudine Scripturarum ad scientias profanas* bespreekt het vaak misbruikte gezegde: de H. Schrift is niet bestemd om ons de menschelijke wetenschappen te leeren. Uit deze beweringen volgt duidelijk hoe ijdel en ongegrond de vrees der Katholieken is, dat de vooruitgang der wetenschappen ooit afbreuk zal doen aan het goddelijk gezag en de onfeilbare waarheid der H. Boeken.

Wanneer wij onze beoordeeling over het academisch proefschrift samenvatten kunnen wij hetzelve als hoog nuttig en leerrijk aanbevelen. De schrijver stelt zich niet ten doel iets nieuws te leveren, maar wil op het voetspoor van uitmuntende theologen eenige hoofdpunten, in onze dagen vooral noodzakelijk, nader ontwikkelen en krachtig bewijzen. Dit doel heeft hij bereikt, en tevens getoond dat hij in den loop zijner zes studiejaren aan de Katholieke Hoogeschool een rijken schat van theologische kennis heeft vergaard, welke aan de eerbiedwaardige orde van den H. Norbertus en door haar aan de Kerk zonder twijfel zal ten goede komen.

Dr. A. DUPONT.

Sacrorum bibliorum fragmenta copto-sahidica musei Borgiani, jussu et sumptibus S. Congregationis de Propaganda Fide, studio P. Augustini Ciasca [1] *ordinis S. Augustini.*

Niet alleen voor het Coptisch en de Egyptologie, maar ook en vooral voor de Bijbel-critiek is het genoemde werk van zeer groot gewicht De coptische vertalingen van den Bijbel, bestemd voor de liturgie en de diensten hunner kerken, klimmen minstens op tot de IIIe eeuw.

Het nu verschenen boekdeel bevat fragmenten der historische boeken van het Oude Testament: wat meer dan een vierde van den Pentateuch, ongeveer 4 hoofdstukken van Josuë, 1 hoofdst. van de Rechteren, 4 versets van Ruth, en zoowat 18 hoofdstukken van de twee boeken van Samuel, eenige versets van het eerste Boek der koningen en drie en een half hoofdstuk van Tobias.

Bijzonder leerzaam zijn ook de aanwijzingen en de uitgaven in het taaleigen van Memphis, met de Arabische vertalingen enz.

Deze enkele bizonderheden, die wij te danken hebben aan Dr. J. B. Abbeloos, moge voldoende zijn om de aandacht der Bijbel-studiën te richten op het werk van P. Ciasca, die bijzonder aangemoedigd werd tot verschillende lezingen van eenzelfden tekst, gegrond op vergelijking met de Vaticaansche en Alexandrijnsche handschriften, met den hebreeuwschen tekst, met deze zijne uitgave door Leo XIII. (Over de *Acta Sti Maris* van Dr. Abbeloos, in een volgend No.)

Een Professor van het *Trinity College* van Dublin, de heer *T. K. Abbott*, heeft twee vertalingen van de Evangeliën uitgegeven, welke vertalingen ouder zijn dan die van den H. Hieronymus en tot het einde der VIe eeuw behooren. Deze twee volumen volgden de codices *Usserianus*.

Door *J. Belsheim* is in druk gegeven (Cf. v. Berlin, Philol. Woch. 16 Jan. 1886) een palimpsestus van Weenen, bevattende fragmenten van een Latijnsche vertaling van den Bijbel uit de Ve eeuw, verschillend van de oude *Itala*.

E. Miller. A. Guide to the textual Criticism of the New-Testament, (in 8o, XIII—147 blz.) Druk. G. Bell.

Miller behoort tot de conservatieve partij en bestrijdt dus uit alle macht de mannen der uiterste zijde, als daar zijn Westcott en Hort.

Hoevele protestantsche schriftuur-uitleggers vergeten wat hun Miller zoo juist voorhoudt, dat de goddelijke auteur die den Bijbel aan het menschdom gaf, hem ook heeft weten te bewaren. Hoe geheel anders onze Professoren als daar zijn A. Pierson, Naber, Keunen enz.

An introduction to the Books of Erza, Nehemiah and Esther (in-12, 134 blz.) door *A. H. Sayce*, een der voornaamste Orientalisten van Engeland. Het boek geeft niet zelden blijk van het protestantisme des schrijvers.

De tekst wordt toegelicht door de documenten nu pas in het Oosten ontdekt, als daar zijn de beroemde inscriptiën van Cyrus. Ook geeft hij vertaling van de groote inscriptie van Darius te Behistoun, en de inscriptie van Xerxes te Persepolis.

The history of Israel and Judah from the reign of Ahab to the decline to the two Kingdoms (in-12, XII—216 blz.) door A. Edersheim.

Dit is de VIe vol. van zijne Geschiedenis des Bijbels. Ofschoon Anglicaansch, is de schr. op het gebied des Bijbels recht geloovig. Zijn Leven van Jesus Christus is ongetwijfeld een der beste, die in Engeland in de laatste jaren verschenen zijn. Ook hier zijn alle ontdekkingen onzer dagen tot haar recht gebracht — een nieuwe menschelijke glorie voor de H. Schrift.

Dr. L. C. Gratz: théatre des divines Ecritures, traduit de l' Allemand par M. l'abbé *Gimarey*. Nouvelle édition abrégée revue et corrigée par *M. A. Crampon*: (Paris. Vives. 1 vol in 8o. de VI—488 p. accompagné de 10 cartes. Pr. 7 fr. 50.

Liebhaber Bibliothek alter Illustrationen in facsimile Reproduction.

Het hier te vermelden 4e boekwerk der genoemde Bibliotheek verscheen het eerst in 1576, te Bazel bij Thomas Guarin. De 177 blz. van dit alleraantrekkelijkst werk, werden geïllustreerd door *Tobias Stimmer*: van

[1]) . . . ordinis S. Augustini edita. Vol. 1 Romae. XXXII, 228 gr. in-8o en 18 bladen fac-simile in photo-lithographie.

daar de titel van *Tobias Stimmer's Bibel.* Elke bladzijde stelt een tafereel uit den Bijbel voor, te beginnen met het eerste hoofdstuk van Genesis, om te eindigen met hoofdstuk XXI van de Apocalyps. Het argelooze en de aanminnigheid der voorstellingen, zelden al te onbedacht, en de bekoorlijkheid der verzen »tot heilig genoegen der vrome zielen,« geschreven door J. F. G. M. maken deze uitgave van Hirth, te Munchen, tot eene smaakvolle Liebhaberei.

Bilder zum Alten Testament of *Historiarum veteris Testamenti icones ad vivum expressae.* Met een geillustreerden text hebben wij hier 91 beeltenissen, die in 't midden der bladzijden staan. Ook deze reproductie is waarlijk bewonderenswaardig. Men zou inderdaad meenen hier een oude uitgave in handen te hebben, zoo goed is zelfs het papier nagemaakt. Deze twee werken vormen het IV en het IX boekdeel dier *Liebhaber Bibliothek*: No. IV kost c. f 5 en No. IX f 2,50.

Over de *Cursus Scripturae Sacrae*, van *Cornely*, *Knabenbauer* en *Hummelauer* zal uitvoeriger worden behandeld.

J. W. Brouwers.

Zoo pas zijn bekend geworden de volgende Dichtregels van Paus Leo: een gebed tot Maria en een epigram aan een Kolonel zijner Garde Noble.

Ad beatam Virginem Mariam Precationes.

I.

Ardet gugna ferox; Lucifer ipse, viden',
Horrida monstra furens ex Acheronte vomit.
Ocius amna Parens, ocius affer opem.
Tu mihi virtutem, robur et adde novum.
Contere virgineo monstra inimica pede.
Te duce, virgo, libens aspera bella geram:
Diffugient hostes; te duce, victor ero.

II.

Auri dulce melos, dicere Mater ave.
Dicere dulce melos, o pia Mater ave.
Tu mihi deliciae, spes bona, castus amor;
Rebus in adversis tu mihi praesidium.
Si mens sollicitis icta cupidinibus,
Tristitiae et luctus anxia sentit onus;
Si natum aerumnis videris usque premi,
Materno refove virgo benigna sinu.
Et cum instante aderit morte suprema dies,
Lumina fessa manu molliter ipsa tege,
Et fugientem animam tu bona redde Deo.

Leo PP. XIII.

Ad Joannem Arnolfum Servanzi

ex nobili cohorte

Stipatorum Pontificis Maximi.

Anne anceps servare fidem *Servantius?* Anne
Priscus honorato e pectore cessit amor?
Nil dubita: illecebrae tentent artesque dolosae:
Pontifici immotam servat at ille fidem.

EERSTE VOORSTEL.

Door het tweede Congres der Katholieken van Normandië, vergaderd te *Rouen* in de eerste dagen van December jl., werd in de laatste zitting het volgende voorstel aangenomen, betrekkelijk een Internationaal Congres van Katholieke Geleerden:

Un Congrès international de savants catholiques sera convoqué à Paris dans la semaine de Pâques (12—17 Avril) de l'année 1887.

Une commission est nommée pour l'organisation de ce Congrès.«

Die commissie, te Rouen benoemd, hield hare eerste bijeenkomst te Parijs den 28en en den 29en December jl. en daarna heeft zij nog vijf zittingen gehouden.

In de jongstleden vergadering werd beslist dat de nu vastgestelde benaming van het Congrès zal zijn:

Congrès scientifique international des Catholiques.

De commissie-leden zijn in twee categorieën verdeeld: zij die te Parijs en zij die elders wonen. Thans is de Commissie voltallig en telt 26 leden te Parijs en 26 buiten Parijs en in het Buitenland.

Voorloopig worden de werkzaamheden geleid door Mgr. *d' Hulst*, *Recteur de l' Institut Catholique de Paris.*

Membres résidant a Paris.

MM. Antoine d' Abbadie, membre de l' Institut.
le docteur Alix, de la Société d'anthropologie;
le marquis de Beaucourt, président de la Société bibliographique;
l'abbé de Broglie, professeur d'apologétique à l'Institut catholique de Paris:
l'abbé Duchesne, professeur d'histoire eclésiastique à l'Institut catholique de Paris;
R. P. Dutau, S. J.;
le comte Henri de l'Epinois;
le docteur Ferrand, médecin des hôpitaux de Paris;
R. P. Forbes, S. J.;
l'abbé Guieu, directeur des Annales de philosophie chrétienne, *Secrétaire de la Commission*;
Hermite, professeur à la Faculté des sciences de Paris, membre de l'Institut;
Claudio Jannet, professeur d'économie politique à l'Institut catholique de Paris;
l'amiral de Jonquières, membre de l' Institut;
De Lapparent, professeur de géologie à l'Institut catholique de Paris;
le comte de Marsy, directeur de la Société française d'archéologie, à Compiègne (Oise);
l'abbé Martin, professeur d'Ecriture sainte et de langues orientales à l'Institut catholique de Paris;
le marquis de Nadaillac, anthropologiste, correspondant de l'Institut;
l'abbé Pisani, *Trésorier de la Commission*;
le comte Riant, membre de l' Institut;
le comte Desbassayns de Richemomt, archéologue;
le vicomte Jacques de Rougé, égyptologue;
Marius Sepet, archiviste paléographe;
Vigouroux, professeur d'Écriture sainte au séminaire Saint-Sulpice;
De Vorges, ancien ministre plénipotentiaire, vice-président de la société de Saint-Thomas d'Aquin;
Natalis de Wailly, membre de l'Institut;

Membres résidant hors de Paris.

MM. Paul Allard, archéologue, historien, Rouen;
Adrien Arcelin, géologue, à Chalon-sur-Saône;
l'abbé Elie Blanc, professeur de philosophie à la Faculté catholique, Lyon;
Mgr. Bourquard, de l'Académie romaine de Saint-Thomas d'Aquin, collège Saint-Benoit, à Delle (Belfort);
Brants, professeur d'économie politique à l'Université de Louvain;
R. P. Castelein, professor de philosophie au collège de N. D. de la Paix, à Namur;
l'abbé Ulysse Chevalier, à Romans (Drôme);
R. P. de Smedt, S. J., bollandiste, rue des Ursulines, Bruxelles;
l'abbé Ducrost, curé de Solutré (Saône-et-Loire), géologue;
le chanoine Duilhé de Saint-Projet, professeur à l'Institut catholique à Toulouse;
l'abbé Fouard, professeur honoraire à la Faculté de théologie de Rouen;
Paul Fournier. professor à la Faculté de Droit, de Grenoble;
Gilbert, professeur de mathématiques à l'Université de Louvain;
l'abbé Hamard, de l'Oratoire de Rennes;
Mgr de Harlez, professeur de Sanscrit à l'Université de Louvain;
l'abbé Hy, professeur de sciences naturelles à la Faculté des sciences d'Angers;
Kurth, professeur d'histoire à l'Université de Liège;
l'abbé Lefebvre, professeur honoraire à la faculté de théologie, Rouen;
Mansion, professeur de mathématiques supérieures à l'Université de Gand;
A. de Margerie, doyen de la Faculté catholique de lettres, Lille;
le chanoine Mercier, professeur de philosophie scolastique à l' Université de Louvain;
Niel, de l' académie de Rouen;
D. Piolin, bénédictin, à Solesmes;
Robiou, porfesseur à la Faculté des lettres de Rennes, correspondant de l' Institut;
Suchetet, *Secrétaire de la Commission* à Rouen;
de la Vallée- Poussin, professeur de géologie à 'l Université de Louvain;
Valson, doyen de la Faculté catholique des sciences, Lyon;
Mgr. Van Weddingen, aumônier de S. M. le roi des Belges, à Laeken, près Bruxelles.

Terwijl de commisie aldus voltallig werd heeft zij ook haar werkplan ontworpen. Zij heeft de verdeeling der wetenschappen; overeenkomstig het programma van Rouen behouden; philosophische en maatschappelijke wetenschappen, natuurkundige en natuurlijke; geschiedkundige wetenschappen. De gewijde wetenschappen vormen geen afzonderlijke afdeeling, omdat men zich niet heeft voorgesteld de vragen te behandelen, die tot dat gebied behooren en omdat van den anderen kant, zoo men slechts hun grenzen en aanrakingspunten met andere wetenschappen beschouwt, daarvan gedurig sprake zal zijn.

Elk der drie klassen is verdeeld in 5 secties, die tot nu toe slechts een algemeene omtrek van werkzaamheden hebben aangekondigd, om de verdeeling van 't werk te verzekeren.

Ire Classe Sciences philosophiques et sociales.	1re *Section:*	Theodicée.
	2e *Section:*	Métaphysique générale et Cosmologie.
	3e *Section:*	Psychologie et Psycho-physiologie.
	4e *Section:*	Droit naturel.
	5e *Section:*	Économie politique et sociale.
IIe Classe Sciences exactes et naturelles.	1re *Section:*	Mathématiques, Mécanique, Astronomie.
	2e *Section:*	Physique et Chimie.
	3e *Section:*	Zoologie, Biologie et Physiologie.
	4e *Section:*	Géologie et Paléontologie.
	5e *Section:*	Anthropologie, Ethnographie, Philologie.
IIIe Classe. Sciences historiques.	1re *Section:*	Histoire biblique: (ancien Testament). — Ses rapports avec les résultats des études relatives à l' Histoire de l' Orient ancien.
	2e *Section:*	Origines du Christianisme. (Histoire de J.-C. et des apôtres. — Église primitive.)
	3e *Section:*	Histoire de l' Eglise : son rôle social.
	4e *Section:*	Histoire comparée des religions.
	5e *Section:*	Archéologie chrétienne.

In elke onderafdeeling wijst de commissie een harer leden aan om te correspondeeren met de deelnemers, die zich daar laten inschrijven, om hun werken te provoceeren en te ontvangen, die te onderzoeken of te laten onderzoeken, en het verslag uit te brengen, dat over hun toelating zal beslissen.

J. W. Br.

Sociale Rechtvaardigheid.

Professor Quack in De Gids.

Onder bovenstaanden titel bevat het Juli-nummer van *de Gids* een artikel van Professor Quack, dat reeds in andere bladen besproken en terecht geprezen is. Wij dwepen anders niet met *De Gids.* Maar in dit opstel heeft professor Quack den moed, zaken uit te spreken, die verscheidenen hem niet zullen durven nazeggen. En dat verdient waardeering. Hij voelt, hoe hard het was, den arme van zijn godsdienst te berooven; waardoor men hem het anker der hoop ontnam en hem weerloos overgaf aan de stormen zijns levens. Hij heeft een woord van afkeuring over voor de door ons onderwijs hem meegedeelde halve beschaving, die eene onbestaanbare gelijkheid met den rijke hem voorspiegelde en hem zijne armoede eerst recht voelbaar maakte. Hij erkent, dat zelfzucht of eigenbaat, wel verre van de drijfveer der maatschappij te kunnen zijn, aan alles eene scheeve, verkeerde helling geeft en het ware evenwicht der wereld verstoort. Hij is overtuigd, dat de beoefening der ethica op te lagen

trap staat, terwijl toch in de gansche sociale quaestie de beginselen der zedekunde den doorslag moeten geven. Hij is er innig van doordrongen, dat de menschelijke maatschappij meer noodig heeft gerechtigheid en liefde dan streeling der zinnen of genietingen, en dan heeft hij de vrijmoedigheid hier deze woorden te laten volgen: »Wanneer wij dat in ons eigen leven eens werkelijk wilden toonen, dan zou er van onze daden een overredingskracht uitgaan die vrede op aarde zou kunnen brengen.« Voortreffelijk en eerlijk gezegd. Stellen wij dezelfde oprechtheid tegenover de zijne. Professor Quack is een wijsgeer, die na wie weet hoeveel studeeren en peinzen tot zulk een slotsom komt. Maar dewijl hij niet ziet in het licht der openbaring, doet hij naar het eigenlijke punt niet meer dan tasten. Wij zullen niet twisten over zijn begrip van privaat eigendom. Want al vinden wij de stelling gevaarlijk, dat het privaat-eigendom zich door kracht en macht uit het gemeenschappelijk bezit heeft losgewrongen; dat het slechts een maatschappelijke vorm is, die alleen naar zijne doelmatigheid mag beoordeeld worden; al vinden wij die stelling gevaarlijk, wij nemen zijn hoofddenkbeeld aan, dat privaat en collectief eigendom harmonisch naast elkander moeten staan, willen zij een deugdelijke grondslag voor de maatschappelijke organisatie zijn.

Maar waar wij op wijzen is, dat zijn begrip van het christendom zoo geheel verkeerd is, of juister dat hij er geen begrip van heeft. Hij bewondert de rol, die de Katholieke Kerk in de middeleeuwen vervulde van het volk te troosten en den strijd des levens te helpen uitvechten. Daarmee vergelijkt hij de Kerk van thans. »Waar zijn thans de Priesters die dit doen?« vraagt hij en hij werpt hun twee grieven voor. Zij twisten over allerlei dogmatiek en »in plaats van de woorden eener blijde boodschap te brengen, verwarren zij zich zelven in de strikken der staatkunde, en draven zij over de straten als politieke verkiezingsagenten.«

Maar, Professor, wat wilt gij dan? Een christendom zonder dogmatiek? Maar dan weet gij niet, wat Christendom is. Het Christendom stelt waarheden voor, die wij moeten aannemen, en geboden, die wij moeten opvolgen, in beiden geleid door bovennatuurlijk geloof en een zichtbaar leergezag. Wat komt er anders van al uwe theorieën terecht? Nu wilt gij weten, dat de Priester thans alleen twist over dogmatiek en in de middeleeuwen alleen de naastenliefde beoefende. Beide is valsch. Of is het u onbekend, dat juist die middeleeuwen zulke vurige strijders voor het Katholieke dogma hebben gekweekt? dat nu nog de Priester zijn wapenen haalt uit het arsenaal der middeleeuwen? Is het niet een feit, een zeer opmerkelijk feit, dat degenen, die het krachtigst en het gelukkigst de waarheid verdedigden, of zoo gij wilt »twistten over allerlei dogmatiek«, juist de mannen waren, die het diepst in den geest van het Christendom waren doorgedrongen en »de opoffering en kruisiging van zich zelven« niet slechts predikten, maar zelf op de heldhaftigste wijze beoefenden? En dan die priesters, die als politieke verkiezingsagenten over de straten draven! Ik maak geen aanmerking op de barre uitdrukking. Maar men zal toch toestemmen, dat het staatsleven innig is samengeweven met den godsdienst. In het bijzonder moet professor Quack, die het wegrukken van den godsdienst uit het hart der armen betreurt, toegeven, dat op den priester de plicht rust mee te werken tot de verkiezing van zulke afgevaardigden, die door eene christelijke opvoeding, ook van de kinderen der armen, den godsdienst willen behouden en bevorderen. Maar de professor kent den priester niet en laat zich daardoor verleiden tot miskenning. Neen, ook thans ontmoet de arme een trooster en een vriend in den priester, en deze zou het nog in hooger mate zijn, zoo »onze quasi-beschaving de Kerk en den priester niet als vijand beschouwde.« De priester komt in voortdurende aanraking met de armen; hij weet hen te wonen in stegen en krotten; hij schrikt niet terug bij hen binnen te treden en hen in hunne armoede en ziekte en ellende te bezoeken. »Waar zijn thans de priesters die dit doen?« Overal, professor, ook in uw eigen omgeving. Indien gij de werking der Kerk onder de armen eens wildet nagaan, die vraag zou niet bij u opkomen.

Mag ik u mijne diepe overtuiging in oprechtheid uitspreken? De redding der maatschappij is zeer zeker, maar ook alleen en uitsluitend te wachten van de katholieke Kerk. Dat woord moge u hard zijn; maar het is eene stellige waarheid. Wij raden den professor aan eene onbevangene en ernstige lezing en eene onpartijdige en soliede studie van de encycliek van Z. H. *Immortale Dei.* Zij is in het Latijn en in het Hollandsch te vinden, ook in de *Studiën op godsdienstig, wetenschappelijk en letterkundig gebied.*

P. B. B.

Een even kostbaar als kenschetsend getuigenis van een beroemd protestantsch geleerde

brengt de »Literarischer Handweiser«, n. 407 p. 229 ter kennis. Men vindt er onder het opschrift: »Professor von Jhering über den hl. Thomas d'Aquin« het volgende.

»Twee jaren geleden publiceerden wij in No. 352 een hoofdartikel over het buitengewoon gewichtige werk: Den Zweck im Recht »van den beroemden Göttinger rechtsgeleerde Rudolf v. Jhering. Onze berichtgever merkte toen o. a. aan: Had de schrijver den h. Thomas v. Aquine gekend, dan zoude hij niet zoo minachtend over de christelijk-godgeleerde theorie denken en schrijven, als hij nu doet. Hij verraadt tevens, zelve met die theorie geheel en al onbekend te zijn. Door eene menigte citaten werd vervolgens aangewezen, dat de h. Thomas even als Jhering met de stelling begint: Geen willen zonder doel; en dat de groote leeraar noch het realistisch-practische en sociale, noch het historisch gewicht in het recht ontkend heeft. — Het uitstekende werk van Jhering is thans, ofschoon het laatste deel nog altijd ontbrak, in tweeden druk verschenen. In het nieuwe voorwoord van het 2e deel lezen wij thans: Er is niets gewichtigs veranderd of bijgevoegd; alleen heb ik op bl. 161 in de aanmerking een supplement gegeven over de verhouding mijner definitie van het zedelijke tot die van Thomas van Aquine. »Op bl. 161 leest men het volgende:

»In deze 2e oplage voeg ik een supplement bij, hetwelk ik verschuldigd ben aan de recensie van mijn

boek in den »Lit. Handw.« jaarg. 23, No. 2 door W. Hohoff, die mij ook persoonlijk vele kostbare verwijzingen naar de Katholiek-ethische literatuur heeft verstrekt. Door citaten aan Thomas ontleend toont hij mij aan, dat deze groote geest volkomen juist zoowel het realistisch-practische en sociale element der moraal als het geschiedkundige heeft erkénd. Ik kan mij van de beschuldiging van onbekendheid, welke hij daaraan voor mij aanknoopt, niet vrijpleiten; maar met veel zwaarder slag treft hij de moderne wijsgeeren en protestansche Godgeleerden, die verzuimd hebben, zich de verhevene gedachten van dezen man te nutte te maken. Ik vraag mij zelven verwonderd af, hoe het mogelijk was, dat zulke waarheden, nadat zij eenmaal uitgesproken waren, bij onze protestantsche wetenschap in zulke vergetelheid konden geraken. Wat al dwaalwegen had zij kunnen vermijden, indien zij dezelve behartigd had. Ik van mijnen kant zoude wellicht mijn boek niet geschreven hebben, als ik ze gekend had; want de hoofdgedachten, waarom het mij te doen was, worden reeds bij dien stouten denker met volvolkomen klaarheid en de grootste juistheid van woorden uitgesproken. Ik geef den lezer eenige zijner uituitspraken tot bewijs: (hier volgen eenige citaten, weleer door den »Lit. Handw.« medegedeeld; dan gaat de Schr. aldus voort:) De Katholieke Ethica bouwt op deze grondslagen voort. Aan de mededeeling van genoemden Recensent heb ik de bekendheid te danken met een pas verschenen werk van P. Th. Meyer, Institutiones juris naturalis ..., waarin de schrijver ook mijn werk bespreekt. Tot mijn leedwezen kan ik niet meer hetzelfde doen met betrekking tot de middeleeuwsche scholastiek en de hedendaagsche Katholieke Ethica, noch het vroeger verzuimde herstellen, maar mocht mijn werk gevolgen hebben, dan zullen zij ook hierin moeten toonen, dat de protestansche wetenschap zich de resultaten, welke zij van de Katholiek—theologische wetenschap kan leeren, ten nutte maakt. Hij, schaadt zich zelven, die de leeringen, welke hij van zijne tegenstanders ontvangen kan, voorbij laat gaan.

De »Handweiser« voegt er ten slotte bij:

»Dit zijn getuigenissen en waarschuwingen, van welke wij met groote hoogachting voor hem, die ze uitsprak, en met blijde voldoening over de door zulk een mond gesproken erkenning der Katholieke werken in het verleden en het tegenwoordige, akte nemen.«

W.

Mme Rauol de Navéry. Wat al gezonde lof wordt er niet aan de genoemde en alom geroemde schrijfster, ook door de *Revue du Monde Catholique.* Natuurlijk moet worden uitgezonderd en veroordeeld het zeer slechte boek: »*Mémoires d'une femme de chambre,*« en de ongezonde *Poésies* van hare jeugd. Hare latere geschriften zijn vruchten uit eene andere wereld, gerijpt onder eene andere zon. Op betrekkelijk jeugdigen leeftijd werd zij uit haar christelijken werkkring door God opgeroepen. Haar laatste werk »*Val perdu*« zij aangeprezen.

L'Essai sur la Mission actuelle de la femme, door een diplomate (Paris Plon.) mag ook plaats vinden op onze leestafel. Het voert strijd tegen de richting onzer dagen, die geene andere roeping voor de vrouw kennen dan die van »femelle.« Hij toont aan wat de vrouw moet wezen en kiest zijne voorbeelden bij verschillende volkeren en schrijvers, bij Calderon, Goethe, Shakespeare, Michelet en Lacordaire, Napoleon en Leo XIII. Hij beschouwt de *Zuster van liefde* als de edelste glorie der menschheid, maar roemt insgelijks met de grootste geestdrift *la mission de la cantatrice.* Het boek richt zich zoo wel tot de mannen als de vrouwen en tracht weer te doen herleven »les sentiments chevaleresques«, die waarlijk te veel voor te velen op den huidigen dag in het vergeetboek staan.

Mededeelingen.

Te Amsterdam verscheen dezer dagen bij den uitgever A. Akkeringa, de 1e aflevering van den *Wegwijzer,* tijdschrift voor Nederlandsche taal en wiskunde, ten dienste van onderwijzers, die voor akte- en vergelijkende examens studeeren, onder redactie van R. K. Kuipers en A. Labberton. De redactie stelt zich vóór, door het bespreken en uitwerken der vraagstukken van verschillende examens en door het beantwoorden van moeilijkheden, die de onderwijzers bij hunne studiën mochten ondervinden, hun maandschrift te vormen tot een vraagbaak voor hen, die, blijkens den uitslag der examens, geen voldoende leiding vinden in de bestaande inrichtingen van onderwijs en in de leerboeken voor de verschillende vakken.

Dezer dagen is de eerste aflevering verschenen van een negentiendeeeuwsch maandblad bij uitnemendheid, een *Tijdschrift gewijd aan de electro-techniek.* Het staat onder redactie van den heer A. C. Hissink, te Soekaboemi, en verschijnt te Batavia bij de firma Ogilvie en Co. Met eene beschrijving van de verschillende soorten van electrische lampen opent de heer A. C. H. deze aflevering, welke verder nog onderscheidene artikelen en kleine mededeelingen bevat.

Zijn wij wel ingelicht dan schrijft Jan Holland, in den populairen vorm van causerieën, een werk, waarin onderzocht wordt, of de beginselen van het Christendom in overeenstemming zijn met de eischen van het gezond verstand en met de godsdienstige en zedelijke behoeften eener ordelijk ingerichte en beschaafde maatschappij.

Graaf Frederik van Hogendorp, schrijvende onder het pseudonym »Damas«, zal zijn *Haagsche Omtrekken,* in het *Vaderland* gestaakt, voortzetten en doen verschijnen bij W. P. van Stockum & Zoon te s'-Gravenhage, in wekelijksche nummers van 8 à 16 blz. gr. 8o.

Door de Noordhollandsche Vereeniging *Het Witte Kruis* is onlangs een prijsvraag uitgeschreven voor een in populairen vorm gesteld, beknopt geschrift »*over de waarde van de gezondheidsleer voor het leven.*« Het best gekeurde antwoord ontvangt *f* 100, blijft het eigendom der Vereeniging, mag niet grooter zijn dan 2 tot 3 vel

en zal zeer algemeen verspreid worden. Antwoorden vóór 1 Januari 1887.

De heer S. R. Van Campen schrijver van *The Dutch in the Arctic Seas* zal volgens *The Athenaeum*, eerlang een werk uitgeven over onzen beroemden geschiedschrijver Prof. N. G. van Kampen.

Een belangrijk werk voltooid. De herstellingswerken aan den St. Janstoren der Hervormde gemeente te Maastricht, waaraan een aantal jaren is gearbeid, zijn geëindigd. Deze toren werd in de jaren 1406 tot 1420 gebouwd, is een sieraad der stad, en mag als een der fraaiste torens in Nederland beschouwd worden.

Eene merkwaardige vondst. In de groote verzameling oude papyrus-handschriften van den Oostenrijkschen Aartshertog Reinier, is dezer dagen een handschrift gevonden in de Grieksche taal, gedagteekend uit het jaar 500 v. C. en geschreven in de stad Justianopolis. Het bestaan van die stad was tot dusverre onbekend, maar men gelooft, dat zij in Neder-Egypte lag.

Een zeldzame schat bezit de bibliotheek van de stad Trier, namelijk een manuscript van de Vier Evangeliën, geschreven met goudkleurigen inkt op perkament (van waar de naam *Codex aureus*) en gebonden in een met goud ingelegden band van groote waarde. Men zegt dat dit manuscript dagteekent uit den tijd van Charlemagne. Het *Bulletin de l'Imprimerie* meldt nu dat deze codex in fac-simile zal worden gereproduceerd op de keizerlijke drukkerij te Berlijn, op order van het Rijnsche Historische Genootschap, welks zetel te Bonn is en waaraan de stad Trier de vergunning tot reproductie gegeven heeft.

Als tegenstuk tot de bekende verzamelingen van Grieksche en Latijnsche opschriften, die door de Academie van wetenschappen te Berlijn op het getouw gezet werden, wordt op de staatsdrukkerij te Parijs het *Corpus Inscriptionum Semiticarum* uitgegeven. De derde aflevering van dit werk is onlangs, verschenen. Zij is gewijd aan de Gallische en de Carthaagsche opschriften. Evenals in Spanje, vond men in Gallië tot nu toe slechts één Phoenicisch opschrift, en ook dit is oorspronkelijk niet inheemsch. Het werd in 1846 te Marseille bij het afbreken van een huis, hetwelk tegen de hoofdkerk aangebouwd was, ontdekt, en het is het langste van alle Semitische opschriften, die men bezit. Het is een tarief voor de offers der priesters, en het komt volkomen met de Joodsche wet overeen. De steen, waarop het geschreven is, werd door Carthaagsche kolonisten naar het oude Gallo-Romeinsche Massilia overgebracht, om daar in de muren van den tempel gemetseld te worden. Hij is afkomstig uit de vierde eeuw voor Christus, en nog heden ten dage vindt men dezelfde steensoort in de nabijheid van het oude Carthago.

De overige opschriften, welke alle uit Carthago stammen, zijn bijna zonder uitzondering gelijkluidend. De namen van godheden en de formules der gebeden zijn dezelfde en alleen de namen der geloovigen verschillen. De voornaamste godin is Tanit, de koningin des hemels bij de Phoeniciers en Cartagers. Ook Jupiter Ammon treft men in den semitischen vorm Baal-Hamman herhaaldelijk aan. Van kunsthistorisch belang is het eindelijk, dat op vele inschriften de beroemde werklieden in goud en andere metalen, als bijzondere gilden van Carthago genoemd worden.

Weder een schrijver van vorstelijken bloede. Een opstel van Prins Karel van Zweden en Noorwegen. »In een Indisch bosch, eene bladzijde uit mijn dagboek«, behelzend een verhaal van eene tijgerjacht, die de prins in Indië heeft bijgewoond, zal verschijnen in het eerstvolgend nommer van de *Nineteenth Century.* Men zegt dat prins Eugenius het voorbeeld van zijn broeder spoedig zal volgen, met een verhaal van zijn bezoek aan de Drusen van den Libanon.

Wie heeft al niet gehoord voor eenigen tijd, dat uit de Boekerij van het klooster van de Minerva te Rome ook de *Incunabula Lactantius*, van 1465 gemist werd, gestolen was. Een geleerd Benedictijner monnik werd als verdacht van dien diefstal, in arrest genomen, doch onschuldig bevonden en op vrije voeten gesteld. Een oud-boekverkooper, ook als verdacht dat boek aan een Engelschman te hebben verkocht, werd maanden lang gekerkerd, en toen ook los gelaten. Toen werd de schuld gegeven aan de Paters Dominicanen, die er vroeger bibliothecaris waren.

Dat kostbare werk is nu door een bediende aan die boekerij verbonden, teruggevonden te midden van een hoop oude boeken, welke hij had af te stoffen.

Bij de opening van het Parlement, zou de Minister geinterpelleerd worden over die aangelegenheid.

De wensch, door menige aardrijkskundige vereeniging in Europa herhaaldelijk uitgesproken, maar tot dusver daar niet verwezenlijkt, dat ook eens eene antarctische onderzoekings-expeditie der wetenschap moge ten nutte zijn, schijnt thans vervuld te zullen worden. De Victoria-afdeeling van de Aardrijkskundige Maatschappij van Australië heeft zich nl. in verbinding gesteld met de Kon. Maatschappij van Victoria, ten einde gezamenlijk te overleggen, hoe bedoelde expeditie zou kunnen tot stand worden gebracht.

Uit Amsterdam wordt ons gemeld:

Sedert eenige dagen is de Parijsche photograaf Braun met een drietal adsistenten bezig, afbeeldingen te vervaardigen van schilderijen uit het Rijksmuseum.

Daartoe is door en op kosten van genoemden photograaf een zeer practisch ingericht houten gebouwtje achter en ter zijde van den tuin van het museum opgericht, waarheen de schilderijen, onder voortdurend toezicht van een der beambten, gebracht worden en vóór de toestellen geplaatst.

De directie van het museum verleent, altijd binnen de grens harer bevoegdheden, de meest mogelijke faciliteiten aan de photografen, wat ten aanzien van het verkrijgen en verbreiden van waarlijk goede reproductiën slechts gunstig kan werken.

Naar men weet, is de vervaardiger van reproductiën, die voor vermenigvuldiging vatbaar zijn, gehouden van elke reproductie zes exemplaren aan het museum af te staan.

Een van Frankrijk's verdienstelijkste kunstenaars Maxime Lalanne is in 69-jarigen ouderdom overleden. Hij behoorde tot den cyclus van artisten: Lalanne, Jacquemart, Méryon, Rayon en Bracquemond, die nu 20 jaar geleden de vergeten etskunst weer tot bloei brachten.

De Duitsche missionarissen, die in Japan werkzaam zijn, hebben den dringenden wensch uitgesproken, dat men hun van het vaderland uit helpen zoude om eene bibliotheek op te richten. Behalve aan werken over theologie, philosophie, literatuur, geschiedenis, enz., gevoelden zij ook behoefte aan materiaal voor het aanschouwingsonderwijs. Dit alles zou te nuttiger werken kunnen, aangezien thans in Japan kans bestaat tot het invoeren der Latijnsche letters voor gedrukte stukken.

De 35ste openbare tentoonstelling van kunstwerken van levende meesters — op het gebied van schilder-, teeken-, beeldhouw- en graveerkunst en lithographie — zal den 27sten September te Amsterdam geopend en den 30sten October gesloten worden. Het bureau van ontvangst der ingezonden kunstwerken zal van 23 Aug. tot 7 Sept., dagelijks van 10 tot 4 uur, zitting houden in het Rijksmuseum. Op laatstgenoemden datum te middernacht wordt de gelegenheid tot inzending onherroepelijk gesloten.

Bij Kon. besluit is eene Rijkssubsidie van f 3000 toegekend voor de werken tot herstelling van het Raadhuis van Franeker, waarvan de kosten f 6500 zullen bedragen.

Tot bijeenbrenging van eene nieuwe Bibliotheek te Straatsburg, in de plaats van die welke bij het beleg verbrand is, heeft Noord-Amerika op schitterende wijze bijgedragen. Een burger van Philadelphia, Kolonel *Richards Mukle*, trok zich in vereeniging met verscheidene geleerden en boekhandelaren deze zaak aan, en *Mukle* heeft in den loop der laatste 15 jaren niet minder dan 35 groote kisten met de kostbaarste en belangrijkste werken der Amerikaansche literatuur aan de Straatsburger Universiteitsbibliotheek kunnen afzenden. Naar de »Public Ledger« bericht zijn den 8en Juli de laatsten der beide kisten, gevuld met boeken, kaarten en atlassen met het stoomschip *Elbe* uit Amerika naar Duitschland afgezonden.

Prinses Therese, de dochter van den Prins-Regent van Beieren, heeft, gelijk bekend is, onder den naam van »Therese von Baiern« een omvangrijk werk over Rusland geschreven, dat bij Cotta, te Stuttgart, in het licht verscheen. Naar men verhaalt werkt de vorstelijke schrijfster thans aan een dergelijk werk over Engeland.

Bij de Uitgevers-Maatschappij »Elsevier« is ter perse eene *geïllustreerde geschiedenis van de Nederl. Letterkunde*, in den trant van het bekende werk van »König's Deutsche Literaturgeschichte«.

Bij W. Friedrich, te Leipzig, verschijnt eene critische geschiedenis der Russische literatuur van de hand van Alex. von Reinholdt, onder den titel »Geschichte der russischen Literatur von ihren Anfangen bis auf die neueste Zeit (1886).

In de *Staatscourant* is opgenomen het verslag van den bibliothecaris, den heer M. F. A. G. Campbell, aangaande de Koninklijke Bibliotheek te 's Gravenhage, gedurende 1885.

Het »*Journal de Toulouse*«, een der oudste monarchale bladen van Parijs, is voor 1525 franks verkocht.

Inhoud van Tijdschriften.

Studiën. op Godsd. wetenschappelijk en letterkundig gebied. 19e jaarg. Deel XXVII. afl. 1. I. Onze zinlijke neigingen. Eenige losse opmerkingen. H. te Braake. — II. Een plakkaat des Zwijgers ten gunste der Inquisitie (3 Januari 1565 st. cur.—1566) H. J. Allard. — III Brieven uit den vreemde. Professor Loisette's nieuwe geheugenleer. F — IV. Brieven uit Manila. A. Renkin S. J.

Stimmen aus Maria Laach. 1886. 7e Heft. Die Lohnfrage und die Entwerthung der menschlichen Arbeit. A. Lehmkuhl Jr. — Der moderne Unglaube und die ewigen Strafen II. (Schluss). J. Rieth S. J. — Opferwilligkeit der englischen Katholiken im 1715 J. Spillmann S. J. Neue Streitfragen über das Wesen der Tragik II. G. Gietmann S. J. — Die Lusiaden. A. Baumgartner S. J. — Recensionen — Empfehlenswerthe Schriften — Miscellen.

The Catholic World. For August. Contents. 1. The Legend of Saint-Pancratius. P. I. Aubrey de Vere. — 2. Our present troubles H. P. S. — 3. A. Catholic People P. F. de Gourney. — 4. Otto Arlesberg. Robert Mc Phail.— 5. Songs of Summer. Mary C. Crowley. — 6. The Children at Work. Rev. John. Talbot Smith.— 7. Saints and Shrines of Switzerland. F. Gautier. — 8. Mary Stuart Charles Gayarré. — 9. True Love. Rev. Clarence A. Walworth. — 10. Dr. Hammond as an Amateur Theologian. Rev. Henry Braun, D. D. — 11. My Grandmother's Story L. T. — 12. Gabriel Tellez. Hugh P. Mc Elrone. — 13. The Catholic Charities of New-York, L. B. Binsse. — 14. Eugénie de Guérin. Kate Vannah. — 15. Puritanism. — 16. A. Chat about New Books, Maurice F. Egan. — 17. New Publications.

The Month. Aug. 1886. Contents. 1. The Indian and Colonial Exhibition and Imperial Federation, By A. Hilliard Atteridge. — 2. Frederick Lucas. Part. the Second.— 3. The Russian Storm-Cloud. By W. D. Enderby. — 4l Fair Wages. By C. S. Devas. — 5. A. Pilgrimage to Lourdes in a Pair Car. By Alfred Allen Harrison. — 6. British art in 1886. By the Reod. J. G. MacLeod.— British water Colours. — 7. Rahere. By Evelyn Pyne. — 8. A modern Martyr, Part. the 2d. By A. M. Clarke. — 9. Cameos. By a Gaol Chaplain, 3. „Mercury with the stolen Purse„. 4. „Canidia„, or „Christie the Spae-Wise.„ — 10. The Lady of Raven's Combe. By E. H. Dering. Revieuws. Literary Record.

Snelpersdrukkerij van Küppers & Laurey, Jansstraat Haarlem.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Eerste Jaargang, No. 18. Tweede Serie. 1 September 1886.

Dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen, kost per jaar, franco p. p. *f* 3,25: voor het buitenland *f* 3,75. Advertentiën kosten per regel 10 Cent. Groote letters, naar de plaatsruimte. Alles wat de Administratie betreft, gelieve men te zenden *franco* aan de Uitgevers KUPPERS & LAUREY, te *Haarlem*.

Alles wat de redactie betreft en alle boekwerken en Tijdschriften gelieve men *franco* te zenden aan den redacteur J. W. BROUWERS te Bovenkerk bij Amsterdam. Alle toegezondene boekwerken en Tijdschriften worden vermeld.

Deus scientiarum Dominus est.

PONE CUSTODES FONTIUM.

INHOUD. Paus Leo XIII, ter bevordering van de fraaie Letteren. — Cardinaal Pitra en de Catalogi, *J. W. Br.* — Dr. Van Hoonacker, De rerum creatione ex nihilo, door Dr. *A. Dupont.* — Het Museum Ubaghs te Maastricht. — Nog eene bijzonderheid in het autograaf der Navolging, door *V. Becker.* — Ludwig I van Beieren, door Dr. *Vermeulen.* — De Rossi en het hervonden Repertorium. — Concours théologique. — Feest ter eere van Professor P. J. Van Beneden te Leuven. — Mededeelingen. — Inhoud van tijdschriften.

Paus LEO XIII ter bevordering van de studie der Fraaie Letteren.

Laten we eerst herinneren aan de Apostolische Letteren van 30 Juli 1885, waarin Paus Leo, voortzettende wat Paus Pius IX ter bevordering der studiën in het Seminario Romano had verordend, nieuwe maatregelen voorschreef ten gunste der letterkundige studiën. Op 's Pausen bevelbrief van 20 Mei werden er in genoemd Seminarie nieuwe leergangen geopend voor het Hooger Onderwijs der Italiaansche, der Latijnsche en der Grieksche Letteren, ten einde aan de leerlingen der beide Seminariën, (*il Romano e il Pio*) gelegenheid te geven tot diepere en uitgebreidere studie der Letteren.

Thans heeft de Paus een stap verder gedaan en bevolen; 1o. dat alle leerlingen die willen opgenomen worden in het Seminarie Pio, na de examina te hebben ondergaan, welke door Pius IX werden voorgeschreven, nu ook nog bewijzen zullen moeten geven van hunne vorderingen in de eerste beginselen van de Grieksche taal, en buitendien: 2de, dat de studenten der twee hierboven genoemde Seminariën, na voleinding hunner leergangen van Philosophie en van Theologie, en met opzijzetting van alle andere studiën, *een geheel jaar zullen hebben te wijden aan de hoogere studie der Italiaansche, Latijnsche en Grieksche Letteren, en dat het bovengenoemde hooger onderwijs ook zal moeten worden bijgewoond gedurende het eerste jaar der Rechtsstudiën*, in welk jaar les wordt gegeven in het Burgerlijk Recht en in het Strafrecht.

Het groote gewicht van dit voorschrift des Pausen zal gewis elk Seminarie, en ieder Geestelijke hoog waardeeren.

„Nobiscum enim reputavimus, zegt Z. H., quantopere disciplina, usus et facultas literarum necessaria sit iis, qui pietatis ac veritatis catholicae tuendæ ac propagandae manere funguntur, et quantum ornamenti ac praesidii ad doctrinae laudem accedat, ubi ea cum literarum laude apte coniuncta reperiatur.”

Cardinaal Pitra en de Catalogi der Palatina.

Tot de verschillende ondernemingen, die onder de bescherming van Paus Leo XIII, ten voordeele van letteren en wetenschappen begonnen zijn, rekent men als algemeen en hoogst nuttig de verordening des Heiligen Vaders, welke ten gevolge had dat er catalogi worden opgemaakt van al de handschriften en gedrukte boekwerken, die in de kostbare verzameling der Vaticaansche bibliotheek te vinden zijn.

De moeilijke en tijdroovende taak, die eenige schrijvers aan deze instelling verbonden bereidwillig aanvaard hebben, heeft reeds gelukkige resultaten opgeleverd. Tot president van die commissie benoemde de Paus den wereldberoemden geleerden Benedictijn, Kardinaal Pitra, onder wiens zorgen reeds de vier eerste boekdeelen zijn bijeengebracht en gedrukt. Zij geven getuigenis van de groote literarische schatten, die nog buiten de andere alleen in deze eene belangwekkende afdeeling, de *Palatina* zich bevinden. Nog wordt de verzameling van een deel, dat van de Latijnsche Manuscripten, gevorderd om den catalogus van deze serie voltooid te noemen.

Den 29sten Juli ll. zou Z. Heiligheid de vier gereed zijnde deelen worden aangeboden; daartoe werden door den Paus in audiëntie ontvangen Z. Em. de Kardinaal Pitra, de onder-bibliothecaris Mgr. Panici, vroeger nuntius in den Haag, de prefect, Mgr. Ciccolini en de heeren directeuren de Rossi en Stevenson Jr., zijnde de leden der Commissie door den Paus benoemd.

De Paus met zijn gewone welwillendheid en met de groote belangstelling, die hij steeds gevoelt voor alles wat op de studiën betrekking heeft, gewaardigde zich dadelijk de werken te doorbladeren, en sprak met ingenomenheid over de kleinste bijzonderheden der onderneming. Vervolgens vestigde Z. H. de aandacht op de bijzondere exemplaren, die Hij den Groot-hertog van Baden en de hoogeschool van Heidelberg ten geschenke zou aanbieden, opdat zijn Hoogheid een aandenken en de hoogeschool een document hebbe van de schatten, die uit het Palatinaat naar het Vaticaan zijn overgebracht, tijdens het Pontificaat van Gregorius XV.

Wat een heerlijke gedachte van Paus Leo, om dit gedenkstuk aan den Groot-Hertog en aan de universiteit te zenden, waar het thans schittert op de tentoonstelling, die nu ter gelegenheid van het vijfde eeuwfeest der stichting van de beroemde Universiteit te Heidelberg gehouden wordt. De overbrenging van dit geschenk heeft de Paus opgedragen aan den heer Hendrik Stevenson Jr., omdat hij als schrijver op het Vaticaan zich de meeste moeite en den meesten geestes-arbeid voor de verzameling der catalogi getroost heeft.

De Universiteit van Heidelberg heeft haar bestaan te danken aan Paus Urbanus VI, in 1386. In den

loop der eeuwen is zij haar voorbestaan tweemaal verschuldigd aan de Jezuïeten, in 1622 toen ze er geroepen werden door Tilly, en in 1685, toen de Katholieke lijn der keurvorsten van het Palatinaat op den troon kwam. Ook heden ten dage zijn er nog Katholieke Professoren.

De rerum Creatione ex nihilo. *Dissertatio theologica* auctore *Albino Van Hoonacker.* Lovanii, Van Linthout.

De leer der schepping neemt eene belangrijke plaats in onder de geopenbaarde waarheden en dient tevens als trouwe gids op den weg der natuurlijke kennis welke zich de philosophie ten doel stelt. De vraag naar den oorsprong der dingen staat in middellijk verband met het ware begrip van God en den mensch, en zonder haar kan onmogelijk de juiste verhouding en het noodzakelijk verband tusschen den Oneindige en het eindige wezen begrepen en bepaald worden. Wie de schepping ontkent of haar begrip vervalscht, dwaalt niet alleen op het gebied der beschouwende wetenschap, hij verliest ook het rechte spoor op het praktisch gebied van godsdienst en zedeleer. Het eenvoudige woord op de eerste bladzijde der H. Boeken geschreven: In het begin schiep God Hemel en aarde, behelst het kort begrip van onze natuurlijke Godskennis en legt den Grondslag van de zedeleer en den godsdienst. De geschiedenis der oude philosophie staaft deze beschouwing op duidelijke wijze. Zij schetst in een treffend beeld de vruchtelooze pogingen der menschelijke rede om buiten de leer der schepping eene verklaring te vinden van God, zijne eigenschappen, zijn werken; alsook om den mensch zijne plaats in de wereld aan te wijzen, zijne rechten en zijne plichten te bepalen. Deze pogingen, men weet het, liepen uit op dualisme, materialisme, pantheïsme, dat wil zeggen, op de ontkenning van den waren God, op den ondergang van alle beschaving en maatschappelijke orde.

Deze treurige les bleef nutteloos voor onze moderne waanwijsheid. Voor het licht der openbaring, dat de ouden hunkerend afwachten om het groote levensprobleem tot eene bevredigende oplossing te brengen, sluit zij de oogen en voert ons tot de materialistische wereldbeschouwing der heidenen terug. Liever het ongerijmdste, en onzinnigste, zooals een eeuwige stof zonder oorzaak, aangenomen en geslikt, dan met de Katholieken het dogma der Schepping te belijden; ziedaar de leus en het eenige argument van die moderne wetenschap.

De dissertatie van den nieuwen Doctor uit Brugge zal met vrucht gelezen en gebruikt worden als wetenschappelijke verklaring en rechtvaardiging van de leer der Kerk, en tevens als krachtig tegengift te midden der talrijke dwalingen, welke omtrent dit geloofspunt in naam der wetenschap verspreid worden.

Het eerste deel (bl. 5—78) geeft een geschiedkundig overzicht der oude en der nieuwere dwalingen nopens den oorsprong der wezens, en verklaart op beknopte wijze het begrip der schepping en de Katholieke leer.

Het tweede deel (bl. 78—262) bevat in drie afdeelingen a) het theologisch bewijs der schepping uit de H. Schrift, b) uit de overlevering en c) het oordeel der rede over de mogelijkheid en het feit der schepping, alsmede de wederlegging der schijngronden, welke volgens de aanhangers van het positivisme en het pantheïsme, de onmogelijkheid van het dogma bewijzen.

Het derde deel (bl. 262—310) behandelt een der moeielijkste vraagstukken van de philosophie, de vrijheid der Schepping. Het feit der vrije Schepping blijkt zonneklaar uit de Openbaring en de beginselen van het gezond verstand; maar onoverwinnelijk is de duisternis, wanneer de geest het waagt iets dieper door te dringen om de natuur dezer vrijheid te begrijpen; dan schieten alle uit eindige wezens geputte en daarom analogische begrippen te kort, en onder den glans der eeuwige glorie bezwijkend, komt hij tot het heilzame besluit, dat al ons weten slechts stukwerk is. Geen wonder, dat op de vraag: hoe Gods vrijheid bestaanbaar is met zijn noodzakelijk en onveranderlijk wezen, verschillende antwoorden worden gegeven.

De Schrijver volgt den weg door de Scholastieken gebaand en geeft de voorkeur aan de meest algemeene opinie. Zij ligt wel niet den sluier van het geheim, maar toont voldoende dat de vrijheid, als oneindige volmaaktheid beschouwd, niet in botsing komt met de overige eigenschappen van den Almachtige.

De nieuwe Doctor geeft blijken in zijn proefschrift van uitgebreide kennissen, wetenschappelijken ernst en aanhoudende studie. Hij hanteert met dezelfde handigheid de wapens der theologie en der philosophie. Men weet niet wat meer te prijzen, de rijke kennis der talen en de kracht der bewijzen in het positive gedeelte, of de nauwkeurige bepalingen, de kritische aanmerkingen, en de fijne ontledingen in het philosophisch gedeelte. Bij dat alles blijft het degelijke boek duidelijk en verstaanbaar voor iederen lezer welke eenig hooger onderwijs genoten heeft. Allen zij het aanbevolen als handleiding of vraagbaak bij de verklaring en verdediging van eene der hoofdwaarheden van ons geloof.

DR. A. DUPONT.

Het museum Ubaghs te Maastricht.

Deze inrichting, de vrucht van vijf en dertig jaren onderzoeking, studie en opdelvingen vooral belangrijk tenopzichte der fossile overblijfsels uit de geologische aardlagen der provincie Limburg, bevat verschillende hoogst merkwaardige afdeelingen, namelijk op het gebied der Conchyliologie of schelpenkunde, der prehistorische Archéologie of voorhistorische oudheidkunde, der paleontologie of kennis der fossile dieroverblijfsels en der geologie of studie der vorming onzer aardlagen.

Conchyliologie.

In deze afdeeling zijn vertegenwoordigd niet alleen de hoogst belangrijke verzameling der thans levende land-, zoetwater- en rivierschelpen der omstreken van Maastricht, beschreven in de *Annales de la société Royale Malacologique de Belgique, Tome XVIII. Mollusques terrestres et fluviatiles des environs de Maastricht*, par *Casimir Ubaghs*, maar tevens de schelpdieren of bewoners der Europeesche, Aziatische, Australische, Indische en Amerikaansche zeeën, in meer dan 1150 verschillende species en ± 10000 exemplaren. Iedere species is tentoongesteld op een licht blauw

vierkant, welks opschrift den naam van het genus van de *species*, van den schrijver die ze beschreef, en van de *patria* of het woonoord aangeeft. Afgezien van het leerrijke betreffende kennis en geographische verspreiding der species, is deze afdeeling in haren vormenrijkdom, schitterende kleurenpracht, grootheid of zeldzaamheid meniger species, ook voor nietkenners, die niet onverschillig zijn voor vormenrijkdom en schoonheid ons hier door moeder natuur aangeboden, van groot en algemeen belang. Hierbij komt de prachtige verzameling van Polypen of Koralen, afkomstig van de Philippine, Peluw, Viti, Tahiti en Samoa eilanden, waaronder Euplectella aspergillum, Stylaster Sanguineuss, Penatula phosphorea, uit de Middellandsche zee en vele andere, die ieders bewondering opwekken.

Historische Afdeeling.

Eene mooie verzameling van gedreven en ten deele geciseleerd Koperwerk (Dinanderie) in schotels en tableau's etc.

Een aantal Romeinsche lijkurnen, vazen, wijnkruikjes, schotels, zalfpotten, kommetjes, lampen etc. in grof en fijn wit grijsachtig, grijs en zwartachtig en rood aardewerk *terra sigilata*, afkomstig uit romeinsche begrafenisplaatsen bij Maastricht en omstreken. Daarbij bevindt zich een stuk terra sigilata, ter grootte van 0 m 24 × 0 m 13, voorstellende de bovenste halve figuur van een jong meisje die eene schotel met vruchten schijnt te offeren; teekening, draperie en coiffure zijn prachtig; zuivere romeinsche type; evenzoo, maar alleen het kopje van een ander jeugdig meisje, prachtig van teekening en haartooisel, terra sigilata, en zelfde zuiver romeinsche type. Beide voorwerpen werden in Maastricht gevonden.

De prehistorische afdeeling,

c. Vooral merkwaardig door de hoogstbelangrijke opdelving der *station lacustre* bij Maastricht door den heer Ubaghs. Deze afdeeling bevat menschelijke overblijfsels van een eersten volksstam, welke deze streek bewoonde, benevens eene menigte werktuigen en wapens door deze eerste bewoners vervaardigd. Alle deze voorwerpen zijn gemaakt van herthorens, want deze menschen hadden nog geen metaal tot hun dienst en moesten ter vervaardiging hunner werktuigen hun toevlucht nemen tot been, hout en steen. Uiterst belangrijk zijn de kleine bewerkte beenen voorwerpen dienende tot hals- of oorsieraden, waarmede ook destijds de vrouwen haar schoonheid of niet-schoonheid trachtten op te luisteren. Ook de beeldende kunsten in haar oorsprong, teekening en beeltenissen, vinden wij hier reeds bij de bewoners dezer station lacustre, natuurlijk in rudimentairen toestand. Deze in been bewerkte zeldzaamheden vormen een sieraad dezer afdeeling. Wat zullen wij zeggen van de honderden fossile beenderen, overblijfsels van jacht en keuken dier aloude tijden, door den heer Ubaghs uit de woonplaats dier volksstam opgedolven? Wij hebben hier, en nergens beter dan hier, het middel om te leeren kennen de toenmalige dierenbevolking der op de hoogten gelegene bosschen, waarop die eerste bewoners jacht maakten. Even belangrijk zijn de vruchten, als hazelnoten en eikels, welke aan tak en twijg hingen, waarmede die menschenstam zijn legerstede bereidde, en welke door het ijzeroxyde der aardlaag in een heel mooien en volmaakt kennelijken toestand zijn bewaard gebleven, alhoewel hun ouderdom naar de 4000 jaren opklimt. Wie hierover meer wil vernemen, zie het werk van den heer Ubaghs *L'âge et l'homme préhistoriques et ses ustensiles de la station lacustre près Maastricht* [1]).

Het bronzen tijdvak is vertegenwoordigd door eene menigte prachtig mooie voorwerpen, herkomstig uit de provincie Limburg en uit Scandinavië.

De steenperiode heeft er niet minder dan 500 steenen voorwerpen, in allerlei vormen en allerhande typen; voor het grootste gedeelte ontdekt in Limburg, in België en in Denemarken. Men vindt daarbij steenen bijlen, percuteurs, doorboorde strijdhamers, krabbers of grattoirs, messen, pijlpunten en groote dolkmessen of poignards, die, ofschoon van steen gemaakt, en met steen bewerkt, niet behoeven onder te doen voor een kunstgewrocht van dien aard, al werd het vervaardigd door een artist-steenhouwer onzer 19de eeuw. Eene menigte dier voorwerpen, bijzonder uit Limburg, zijn afgebeeld en beschreven door den heer Ubaghs.

d. *Diluviale of Quaternaire Vorming van Limburg.*

De grootste zeldzaamheden worden hier aangetroffen: een menigte van overblijfselen van Mammouth of Elephas primigenius, Bos taurus, Bos primigenius, Equus, Arctomys en zoo vele andere schatten.

e. *De Tertiaire Vormingen,*

Van Limburg, België, Frankrijk, Duitschland en Italië zijn vertegenwoordigd in duizenden exemplaren.

f. *De Secondaire Vorming.*

Het Maastrichtsch tuffkrijt, als dat van Gronsveld, Bemelen, Sibbe, Valkenburg, Geulem, Canne, Sussen, Eben-Emal en Kunraed, maken de rijkste afdeeling uit: waarbij groote Reptil-overblijfsels als van den Mosasaurus Camperi, H. V. Meyer, Chelonia Hoffmanni, Gray, Chelonia Suykerbuyki, Ubaghs, en eene menigte van fossile Vischoverblijfsels uit het Maastrichtsche tuffkrijt. In het algemeen zijn de fossilen der krijtvorming van Limburg in duizenden en duizenden exemplaren vertegenwoordigd, van af de kleine mikroskopische foraminiferen, welke in sierlijke preparaten met dwarssleepen om de innerlijke struktuur te doen kennen, in heele serie's hier zijn ten toon gespreid. Bryozoaires waarvan vele *nieuwe soorten*, welke indertijd door den heer Ubaghs afgebeeld en beschreven zijn, en welke in verband met de feraminiferen, het hoofdbestanddeel der bovenste krijtlagen vormen. Men heeft hier een 25000 exemplaren.

De *Echinodermen* in talrijke exemplaren, waaronder verschillende unica's en origineele exemplaren. Onder de talrijke cormopoden of tweeklappige schelpen, bevinden zich Pinna's van 0,50 m. lengte en Perna's welke de groote van 0,20 m. bereiken. De Brachiopoden en Gasteropoden zijn rijkelijk vertegenwoordigd, en daarbij vele origineele exemplaren en verschillende nieuwe species. De zoo zeldzame Cephalopoden, uit het Limburg'sch Krijt, hebben hier ook een menigte zeldzame exemplaren, waarbij een Ammonites Colligatus, V. Binkh, welks omtrek 1,56 m. bedraagt. Onder de

[1]) Seconde édition. Liége. 1884. Bij Vos, boekhandelaar te Maastricht en Vogelsang te Aken.

Kreeften, Crustacéen en Cyrhipeden eene menigte origineele en insgelijks zeldzame exemplaren. Hoogst belangrijk is eene verzameling van 450 exemplaren in plus minus 60 species van fossile planten, uit het Maastrichtsche en de onderste Krijtlagen van Limburg, het Aakenersand, waaronder alweer verschillende unica's.

Uiterst belangwaardig is een geologisch profil, voorstellende *in natura* de opeenvolging der verschillende bekende geologische aardlagen van Limburg, in 29 onderafdeelingen, voorstellende eene dikte van 400 m. met een aanwijzend tableau der geologische classificatie van de verschillende aardlagen en dier bekende dikte. Waarbij eene verzameling van 450 exemplaren, bevattende de hoofdkarakteristieke paleontologische species van iedere laag of onderafdeeling met betrekking tot het profil.

Dit profil met verzameling werd bekroond op de Internationale Tentoonstelling te Amsterdam. Vervolgens de witte Krijtlagen, het groenzand van Limburg, système Hervien, Durmont, het Aakensch Zand, Krijt van Ciply, Folx-les-caves en Tourtia in België, Krijt van Frankrijk en van Duitschland in meer dan 580 verschillende species. De Jura en Liasformatie is rijkelijk vertegenwoordigd, en daarbij een geheel, prachtig mooi geconserveerd geraamte van Ichthisoaurus multicissus, uit de lias schilver, lang 1,50 m. zijnde de kop met alle tanden, de geheele wervelkolon, schouder, ribben, de voor- en achterpooten of zwemorganen van dit crocodilachtig dier; verder eene menigte visschen en kreeften uit Lias en Jura, bijzonder uit den lithographischen steen van Solenhoven. De visschen zijn grootendeels in eene lijst gezet en vormen een tafereel, dat een prachtig salon geene oneer zou aandoen. Daarbij behoort een *Pentacrinus subangularis*, plaat groot 0,57 m. × 0,52 m., eveneens ingeraamd. Dit mooie exemplaar vertoont drie Kronen, omgeven met hunne door duizenden articulatie's samengevoegde netvormige tentacules of vangarmen.

Verder een prachtige reeks fossile planten uit de kolenlagen, 500 verschillende species in duizenden exemplaren uit den kolenkalk, Terrain Carbonifère van Visé, Tournai, Yvoir en Dinant, waarbij een hoogst belangrijke verzameling van *Crinoiden*. Hierop volgt eene mooie reeks fossiliën uit de Devonische lagen van Duitschland en de Silurische van Bohemen.

Vervolgens nog prachtige verzamelingen van Mineraliën, waaronder een mooie serie van alle voorkomende variëteiten van Zincoxyden en silicaten van den Altenberg en Moresnet, alsmede Blende Galené, gestrikte Bleiglanz van Welkenraadt en Bleiberg, prachtige Kopelertsen, IJzerertsen, en eene menigte metaloïden en andere mineraliën. Eindelijk eene prachtige verzameling van geslepen Agaten, als agates nobles, agates panachées, agates tachées, agates figurées, agates arboisées, agates mousseuses, agates zonées, agates poudding, Jaspes oeilles, variëteiten van calcedon etc. etc. in 150 exemplaren.

Ziedaar een heel beknopt overzicht dezer inrichting, die de heer Ubaghs ook voor het publiek toegankelijk stelt, van 's morgens 10 uren tot 's namiddags 5. Deskundigen hier te lande en de vele buitenlanders, die het *Museum Ubaghs* te Maastricht hebben bezocht, bleven niet in gebreke, na aldaar de natuur in hare verscheidenheid en in de schoonheid harer voortbrengselen te hebben bewonderd, den man hoog te waardeeren wiens onvermoeide vlijt en zeldzame kunde zoo edelmoedig zijne schatten voor een ieder open stelt.

Onze lezers zullen, na dit al te vluchtig overzicht van het Museum Ubaghs, met te meer genoegen ervaren dat de heer Ubaghs voortaan in onze vaste correspondent is voor alles wat er bijzonder belangrijks zal worden gevonden of geschreven op het gebied der verschillende vakken zijner met roem bekende studiën.

Nog eene merkwaardige bijzonderheid in het autograaf der Navolging van Thomas-à-Kempis.

Voor eenigen tijd heb ik in dit blad eenige mededeelingen gegeven ter bevestiging der belangrijke ontdekking van den Eerw. heer Spitzen, dat genoemd autograaf niet gelijk men tot dusver meende dagteekent van het jaar 1441, maar dat het veel vroeger werd geschreven, het type-exemplaar vertegenwoordigt waarvan alle copieën afstammen en de groote meerderheid der talrijke daarin voorkomende veranderingen en toevoegingen geen vergissingen zijn van een gewoon copiïst, maar zulke eigenmachtige wijzigingen als elke auteur onder of ook na het schrijven van zijn werk pleegt aan te brengen. De voornaamste dier mededeelingen betrof de verklaring der zinsnede van H. 1 B. 1: »Vanitas igitur est, divitias perituras quaerere, et in illis sperare«, welke onder op den rand der bladzijde is geplaatst en blijkens een verwijzingsteeken moet gesteld worden voor de zinsnede: »Vanitas quoque est honores ambire et in altum statum se extollere«, gelijk dan ook de andere handschriften en gedrukte uitgaven te lezen geven. (Het verwijzingsteeken is in het fac-simile van Ruelens bij vergissing uitgevallen).

Hier ontstond de moeielijkheid hoe de auteur in de volgende in den doorloopenden tekst geplaatste zinsnede het woord *quoque* kon bezigen, hetwelk blijkbaar op de aan den rand voorkomende zinsnede terugslaat, indien deze niet reeds geschreven was. Ik loste deze moeielijkheid op door de aanmerking, dat het perkament op de plaats van *quoque* sterk met het mes is bekrapt, dat dit woord, ofschoon van dezelfde hand, toch met anderen inkt als de rest der bladzijde is geschreven, dat er dus vroeger een ander woord heeft gestaan en wel korter dan *quoque* welks letters dichter dan gewoonlijk tegen elkander en tegen de naburige letters zijn gedrongen. Wijl nu de ruimte overeenkomt met die van het hooger in den tekst voorkomende woord *igitur* was de veronderstelling zeer natuurlijk dat dit woord oorspronkelijk op de plaats van *quoque* stond, gelijk de samenhang medebracht toen de op den rand geplaatste zinsnede nog niet was geschreven. Later heb ik bij een nieuwe onderzoeking van het autograaf, een doorslaand bewijs der waarheid dezer veronderstelling gevonden.

Zoowel *quoque* als *igitur* wordt door Thomas met afkorting geschreven. Van het eerste woord ziet men de drie eerste letters vol uit en daar achter op dezelfde hoogte van den regel een op ons cijfer 2 gelijkend teeken als afkorting voor de lettergreep *que*. Bij *igitur*

zijn even eens de drie eerste letters voluit geschreven en wordt de lettergreep *tur* aangegeven door een teeken eenigszins gelijkend op ons cijfer 4 wanneer men den voorsten haal eenigszins links omkrult; maar dit teeken staat niet op dezelfde hoogte met de vorige letters, het is hooger geplaatst in dier voege dat het ondereind van den eersten haal den top der tweede i raakt. Hieruit volgt dat het aldus geschreven woord *igitur* minder ruimte beslaat dan *quoque*, en tevens dat zoo dit laatste woord geschreven werd waar vroeger het eerste stond, de plaats vroeger door het afkortingsteeken der lettergreep *tur* ingenomen, niet door nieuwen inkt werd bedekt. Toen ik dan ook het op zich zelve reeds dunne perkament, door de uitkrabbing op de bewuste plaats nog dunner gevonden, tegen het daglicht hield en ze met doorgelaten licht bekeek zag ik de trekken van dat afkortingsteeken duidelijk te voorschijn komen, en wel juist op dezelfde hoogte en betrekkelijken stand waarin zij bij het woord *igitur* der derde zinsnede van hetzelfde hoofdstuk te zien zijn. Daar Thomas dit afkortingsteeken uitsluitend voor de lettergreep *tur* gebruikt en geen ander op die lettergreep uitgaand woord dan *igitur* in den samenhang kan passen, heeft dit er zonder twijfel oorspronkelijk gestaan.

Men zou kunnen vragen waarom Thomas, toen hij bij verder nadenken besloot de zinsnede over de zucht naar rijkdommen in den tekst in te lasschen, deze niet na de reeds geschrevene over de ijdele eerzucht liet volgen waardoor hij zich de moeite zou bespaard hebben van het woord *igitur* te moeten uitkrabben; maar de gekozene volgorde is de logische, wijl de zucht naar rijkdommen die der ijdele eer pleegt vooraf te gaan, gelijk de H. Ignatius in merkwaardige overeenkomst met Thomas-à-Kempis in de overweging *De duobus vexillis* ons leert: »Attendere cujusmodi concionem habeat ad ministros suos, quos instigat, ut correptis, injectisque laqueis et catenis, homines primum trahant (quod fere contingit) ad cupiditatum divitiarum, unde postea facilius in mundani honoris ambitionem, ac demum in superbiae barathrum deturbari queant«.

Wij hebben hier dus te doen met twee belangrijke diep doordachte veranderingen, die onderling in een oorzakelijk verband staan, dus met wijzigingen, die op de duidelijkst mogelijke wijze den oorspronkelijken schrijver aanduiden.

V. Becker.

Ludwig I van Beieren.

De Beiersche Koningen waren meer gewoon theatergebouwen dan Kerken te stichten! Ziedaar een bewering, die zoo pas ten uwent of open uitgesproken òf min of meer verdedigd werd in de Katholieke pers. Daartegen kwam Prof. Alberdingk Thym op en noemde Ludwig I, die de prachtige »Ludwigs Kirche« in München bouwen liet.

Mag ik U, M. de Redacteur in het belang der Kerkelijke bouwkunst opmerkzaam maken op hetgeen o. a. Kardinaal Hergeröther in zijn (men zou te recht veronderstellen) algemeen bekend: »*Handbuch der allgemeinen Kirchengeschichte*« schrijft: II. p. 844:

LUDWIG I.

König Ludwig I (1825—1845), an dem Görres im Namen des Churfürsten Maximilian I eine begeisterte Mahnung richtete, war von hohen Idealen erfüllt, persönlich dem Glauben ergeben und that sehr Vieles für kirchliche Zwecke. Er stellte nach Art. 7. des Concordates mehrere Klöster wieder her, liess mehrere Orden sich ansiedeln, insbesondere die Benedictiner und Redemtoristen; er übte sein Ernennungsrecht auf die bisschöffliche Stühle in hochherzigen Weise, hob kirchliche Kunst und Wissenschaft, am meisten in seiner Hauptstadt München, in der hervorragende Katholiken auf die Lehrstühle berufen wurden. *Es blühte besonder die Kirchliche Baukunst* und die Malerei, die Katholische Wissenschaft war durch einheimische und fremde Kräfte trefflich vertreten, der Verein zur Verbreitung guter Katholischen Bücher wirkte dem ueberhandnehmenden Geist und Herz vergiftenden Lectüre entgegen, der *Ludwigsverein* weckte den Sinn für Unterstützung der Missionen, die Schulschwestern, Urselinerinnen, Salesianerinnen, englischen Fraülein sorgten für der Unterricht der weiblichen Jugend, die Frauen vom guten Hirten für Besserung gefallener und Bewahrung gefährdeter Mädchen. Die Bisschöfe, wie in Regensburg J. M. Sailer, Wittman, Schwäll, in Speier Nicol. Weis (seit 1842), in Würzburg, Georg Anton von Stahl (seit 1840), in Eichstätt, Carl August Graf v. Reisach (seit 1836) wirkten treu nach kirchlichen Grundsätzen. . . . . . .

Während der Cölner Wirren zeigte sich König Ludwig als Schirmer der Kirche, liess die Katholische Presse frei sich äussern und gestaltete 1841 den freien Verkehr mit Rom, dass er liebte und selbst oftmals besuchte. Die Protestanten hatten von dem Aufblühen des Katholicismus ebenfalls viele Vortheile; an ihrer Universität Erlangen fand die positiv gläubige Richtung eine feste Stütze und tüchtige protestantische Gelehrten würden von Bauzen aus in andere Ländern berufen. Ueber manche Bestimmungen aber führten gleichwohl die Protestanten Beschwerde, insbesondere über die 1838 angeordnete Kniebeugung des Militärs vor dem Allerheiligsten; darin ward ihnen 1845 entsprochen. Dagegen ward das Verlangen des protestantischen Oberconsistorium's, die Aufnahme von Minderjährigen in die Katholische Kirche für schlechthin ungiltig zu erklären, 1843 und 1845 zurückgewiesen, indem wohl in weltlichen Beziehungen eine solche Ungiltigkeit nach dem Religionsedicte § 6 aufrecht erhalten werden müsse, aber eine kirchliche Ungiltigkeit nicht von der weltlichen Behörde ausgesprochen werden könne. . . .

. . . . Die letzten Regierungsjahre des sonst so grossen Königs Ludwig wurden getrübt durch die unglückliche Leidenschaft desselben für die zur Gräfin Landsberg erhobene Tänzerin Lola Montez . . . . am 21 März 1845 legte Ludwig I die Krone nieder, um noch 20 Jahre hindurch bloss der Kunst und der Wohlthätigkeit zu leben.«

En op blz. 1049 van hetzelfde werk bespreekt de geleerde schrijver den toestand der *Christelijke Kunst*. Daar lezen we o. a.:

»Deutschland. Am meisten ward in Deutschland geleistet. König Ludwig I von Bayern förderte besonders Architectur, Sculptur und Malerei, mit deren Werken er besonders München zierte. Aber auch die Dome von Speier, Bamberg und Regensburg erfuhren

die Fürsorge des Kunstsinnigen Königs, der ebenso die antiken als die mittelalterlichen Meisterwerke schätzste und glücklich nachahmen, ebenso die gothische Pfarr-kirche in den Au (een voorstad van München,) als die Basilica von St. Bonifaz erbauen liess.« De oplettende lezer ziet, dat onze geschiedschrijver, die niet meer dan een *handboek* schrijven wil, slechts eenige kerken aanstipt. De *Ludwigskirche* bijv. vermeldt hij niet. Evenmin staat hij lang stil bij hetgeen Ludwig I deed voor de Benedictijnen, welke orde hij in Beieren weder opvoerde. St. Stephan in Augsburg 20 Dec. 1834 als abdij en Ottobeuren als prioraat, waaraan hij een gymnasium en twee seminarie's verbond; 21 Maart 1830 herstelde Koning Ludwig de beroemde abdij van Metten, waaraan eveneens een gymnasium en twee seminarie's, een voor de wereldgeestelijken van het diocees Regensburg en een voor het klooster zelf, waar 300 leerlingen plaats vinden. Als derde Benedictijnenstift riep Ludwig de abdij van Scheyem in het leven; 1842 weder Beieren's oudste klooster Weltenburg. En nadat hij afstand had gedaan van zijn Kroon, tot boete en ijver voor zijn zwakke oogenblikken, het heerlijke klooster van St. Bonifaz te München, met zijn met volle recht als *Basilica aurea* geprezen tempel, waardig den Apostel van Duitschland te zijn toegewijd. Niet alleen de gemeente van 50,000 zielen maar ook het *Ludwigs*- gymnasium en het hollandsch Instituut gaf hij daar den zonen van den H. Benedictus en schonk haar tevens een prachtige boekerij. Daar was Haneberg, de door hem benoemde Abt. Nog in 1860 werd door hem het vroegere klooster Schäftlauen weder aan zijn vroegere bestemming teruggegeven.

In één woord: *dat* heeft Ludwig I niet verdiend, dat men hem als een vorst voorstelt, die voor schouwburgen zijn geld over heeft gehad, maar voor Katholieke Kerken niet het geringste. We spraken alleen van Ludwig I, omdat geen persoonlijk bezoek van het Bajuwarenland noodig is, om eenige kennis te hebben van hetgeen hij deed voor de Kerk, omdat ten minste van *dien* vorst ook de lezer van een handboek wat weten moest. Maar ook zijn opvolgers lieten zich niet onbetuigd. Zelfs de ongelukkige Ludwig II niet, over wien de leugenachtigste berichten uit de pruisische leugenpers ook als geloofwaardig worden overgenomen. Waarom, is de vraag, die zich ook hier weer opdringt, waarom wordt bij de Katholieken zoo dikwijls het zwakke hunner besten luide besproken, het goede en verdienstelijke vergeten en miskend? Waarom vooral het leugenachtige verkleinen hunner mannen lichtvaardig geloofd en verder verbreid? Hier staat ook weder *der sonst so grosse König Ludwig I*, zooals Kardinaal Hergenröther hem noemt. Heeft hij als David zijn zwakke oogenblikken gehad, hij heeft toch ook weer als David *koninklijke* boetvaardigheid gedaan, getuige alleen zijn *gouden* Basiliek te München.

Dr. Vermeulen.

De Rossi en het hervonden Repertorium.

Ook de beroemde De Rossi had zijne audiëntie om Zijn Heiligheid het kostbare handschrift aan te bieden dat zoolang vergeefs gezocht werd, en nu is teruggevonden, het *Repertorium librorum. omnium Vaticani Archivii* Het werd opgemaakt door Michele Leonico in 1615, toen Paus Paulus V het archief van den H. Stoel systematisch liet rangschschikken en van de Bibliotheek afscheiden. Dit kostbare boekdeel kwam onlangs in bezit van ridder Giancarlo Rossi, een hartstochtelijk liefhebber van letterkundige artistieke handschriften. Overtuigd van de groote waarde, die dit stuk voor het Vaticaan bezit, heeft hij het door zijn naamgenoot, den directeur De Rossi laten aanbieden. Paus Leo heeft het belangrijke stuk welwillend voor de Apostolische bibliotheek aanvaard, terwijl Z. H. met bewijzen van welwillendheid en vaderlijke liefde de edelmoedige daad van den schenker heeft geprezen.

Concours théologique.

De directeur van het maandschrift *La Controverse et le Contemporain* heeft de volgende prijsvragen uitgeschreven:

I. Le magistère ordinaire et universel de l'Eglise. 1. *Dire ce qu'il faut entendre par le »Magistère ordinaire et universel de l'Eglise«, que le concile du Vatican déclare être une règle de la foi divine et catholique* (*Const.* Dei Filius, *c.* 3, *de Fide*). 2. *Indiquer les signes auxquels on reconnaît qu'une doctrine est proposée à notre foi par ce magistère ordinaire et universel.*

II. Où est le ciel? — *Quels sont, sur ce point, les enseignements de l'Ecriture, des Pères et des Théologiens? et comment faut-il les entendre pour les concilier avec les données de l'astronomie?*

Het antwoord op de eerste vraag mag luttel meer dan 40 bladzijden, dat op de tweede weinig meer dan 30 blz. van genoemd Tijdschrift beslaan; en wordt het bekroond dan wordt het beloond met 150 en met 100 francs en opgenomen in het Tijdschrift, met algemeene bekendmaking van de namen der bekroonde schrijvers.

De leden der Jury zijn: de Eerw. P.P. *Henri Dumas.* S. J., *Belon*, Dominicaan: de HH. *Aug. Lémann*, *Elie Blanc*, *P. Dadolle*, en de Directeur der Revue.

FEEST

TER EERE VAN P. J. VAN BENEDEN, HOOGLEERAAR TE LEUVEN.

De *Vlaamsche School* wil de gelegenheid niet laten voorbijgaan een woord van erkentelijkheid en bewondering te wijden aan den uitmuntenden dierkundige, die een der hoofdsterren is aan den hemel der *Alma Mater* en wiens 50-jarig professoraat te Leuven werd gevierd. Sedert maanden was dit oogenblik door zijne vrienden en leerlingen voorbereid.

Men vergaderde in de groote gehoorzaal van het pauscollege, die al spoedig stampvol was. Een groote krans van natuurkundigen, collega's en vrienden, omringden den held van het feest. Mgr. de rector en de vice-rector ontbraken natuurlijk niet. Men merkte verder den burgemeester van Mechelen (Van Benedens geboorteplaats), dien van Leuven en een tal van vreemdelingen op, benevens de heeren Thonissen en Delcour. De heer Charles de la Vallée Poussin droeg eene weldoordachte redevoering voor, waarin de hoofdpunten werden aangehaald van hetgeen Van Beneden voor de natuurwetenschap heeft gedaan. Deze redevoering, even

schoon van stijl als op beminnelijke wijze voorgedragen, werd natuurlijk met herhaalde salvo's van bijvalsbetuigingen der 3000 toehoorders begroet.

Daarne trad de jonge dr. Heymans, een van Van Benedens leerlingen, op, die, als uit een hoorn van overvloed, den jubilaris alle bewijzen van deelneming voorlegde, die hem door geleerde genootschappen van Nederland, Duitschland, Frankrijk, enz., waren toegezonden.

De onthulling van een bronzen beeldje, bewerkt naar de *Overpeinzing* van Dubois, sloot deze verrassende mededeelingen. Bovendien werd den heer Van Beneden nog een gedenkpenning aangeboden (in goud, in zilver en in brons), van de hand der kunstenaars E. L. Geerts en J. Willems. De heer Pouchet, de bekende Parijsche natuurkundige, bood den jubilaris eene verhandeling, voor deze gelegenheid vervaardigd, aan. Minister Thonissen overhandigde onzen held het groot-officierskruis der orde van Leopold. De markgraaf De Kerckhove, burgemeeester van Mechelen, huldigde den jubilaris door hem een feest te Mechelen toe te zeggen, alwaar de *Egmont-laan* in *Van-Beneden-laan* is herdoopt.

Des avonds had een groot banket in het studentenhuis plaats, alwaar Van Beneden nog met het officierskruis van het Legioen van Eer werd verrast.

Te Mechelen heeft ook een feest plaats gehad, ter eere van dezen Leuvenschen hoogleeraar. Aan het station werd hij afgehaald door letterlijk heel Mechelen, met de stadsoverheid aan het hoofd. De menigte betoonde zich recht hartelijk gestemd voor den beroemden grijzen zoon der aartsbisschoppelijke stad; bij het uitstappen van den trein, klonk den jubilaris een duizendwerf herhaald welkom tegen. Hij werd stoetsgewijs naar het stadhuis geleid, waar de onthulling plaats had van zijn door J. Willems gemaakt borstbeeld, hetwelk voortaan tot sieraad zal verstrekken van de groote zaal. Op de Groote markt overhandigde de heer L. Pluys den heer Van Beneden een keurig bloemenkorfje, namens de Mechelsche maatschappijen; in het stadhuis bood de heer Lamal, student van de Leuvensche hoogeschool, den jubilaris eene lauwerkroon aan. Te half vier, woonde de heer Van Beneden de inhuldiging bij van de naar hem genoemde laan. De heer advocaat E. Janssens sprak te dezer gelegenheid eene puik gezegde Vlaamsche redevoering uit. Daarna nam de heer Van Beneden de leerlingen der openbare en vrije scholen in oogenschouw, die ten getale van ruim 5000, in goede orde voorbijtrokken. Redevoeringen van de heeren Waxweiler, prefect van het atheneum, Van Ballaer, bestuurder van het St. Romboutscollege en een leerling van het St. Libertusgesticht. Aanbieding van bloemen. In het gerechtshof (het oud paleis van Margaretha), waarheen de heer Van Beneden zich na de schoolparade begaf, werd hij verwelkomd door den heer E. Broers. In alle straten waren vlaggen uitgestoken. Te 6 uur, prachtig feestmaal in de »muziekhalle«; hartelijke toespraken en voordracht door den heer Lodewijk De Koninck, van een gedicht, waarin hij den hoogleeraar op benijdenswaardige wijze vereeuwigt.

Mededeelingen.

Mevr. M. Zubli, geb. Van den Berch van Heemstede, te 's Hage, is op het »concours poétique du Midi« bekroond voor haar quatrain. Er waren 230 gedichten der mededinging ingezonden.

Het album van 10 etsen, dat naar belangrijke teekeningen der elfde tentoonstelling van de Holl. Teekenmaatschappij bewerkt zou worden, heeft reeds veler sympathie gevonden. De onderneming gaat door, en de heer Ph. Zilcken zal zich eerstdaags aan den arbeid begeven. Wellicht hebben velen, die nog niet inteekenden, belang bij de werken, die door de etsnaald zullen worden weergegeven. Daaromtrent is nu door den heer Zilcken eene definitieve keuze gedaan.

De etsen zullen genomen worden naar Blommers, »op het strand«; Bosboom, »oksaal in de St. Janskerk te 's Hertogenbosch«; Joz. Israëls, »vrouw die haar kind wascht«; J. Maris, »de steenen molen«; W. Maris, »Hollandsche weide«; A. Mauve, »achter de boerderij«; Mesdag, »voor anker«; Alb. Neuhuys, »spinster«; Termeulen, »een warme dag«, en Weissenbruch, »aan het Buiten Spaarne.«

Te Cincinnati heeft zekere Thomas Langewarth 350,000 dollars geschonken voor de stichting van een kunst-museum.

De Fransche chemicus Delafontaine heeft onlangs door middel van de spectraal-analyse een nieuw metaal ontdekt, waaraan hij den naam *dysporium* gegeven heeft. Delafontaine ontdekte reeds in 1878 een nog niet bekend chemisch element, het *holmium* in de holmia-aarde, waaruit hij ook het *dysporium* gewonnen heeft. Dit is het derde metaal, dat in het loopende jaar gevonden werd. In Februari ontdekte professor Winkler het *germanium*, en een weinig later de sedert overledene professor Linzeman het *austrium*.

Met de restauratie van het kasteel te Wijk bij Duurstede zal eerstdaags een begin worden gemaakt. Het Rijk heeft daartoe subsidie verleend.

In de kerk te Herment (Puy-de-Dôme) heeft men — naar gezegd wordt — dezer dagen ontdekt eene schilderij, door Guido Reni in 1624 vervaardigd en voorstellende St. Radegonde, Koningin van Frankrijk, schoondochter van Clovis en Clotilde, gestorven omstreeks 587 en begraven te Poitiers. De Koningin is voorgesteld zittende, met een palmtak in de rechterhand en de linker- op haar hart, rijkdom, koninklijke macht en liefde met de voeten vertredend.

De heeren prof. Rud, Stang, prof. J. A. Alberdingk Thijm en dr. P. J. H. Cuypers hebben hun ontslag genomen als leden der commissie voor de kunstbelangen bij de »internationale kunstvereeniging« te Amsterdam.

De heer D. Francken zal van de voornaamste mededeelingen voorkomenden in Obreen 's *Archief voor Ned. kunstgeschiedenis* en in De Roever's *Oud-Holland* in het tijdschrift *L'Art* bericht geven, zoodat de kunsthistoriei in Frankrijk daarmede hun voordeel kunnen doen, gelijk hunne Duitsche collega's reeds geruimen tijd deden.

Samuel Tilden heeft een vermogen van 5,000,000 dollars nagelaten, waarvan hij een derde aan zijn bloedverwanten vermaakt heeft, terwijl de rest voor openbare ondernemingen en tot het stichten van volksbibliotheken in New-York, New-Libanon en Yonkers moet gebruikt worden.

De heer C. Colinet, bestuurder van de Maatschappij van het Paleis van Nijverheid, Kunst en handel, is tot ridder der orde van de H. Anna van Rusland benoemd. Hij was op de wereldtentoonstellingen van Amsterdam en Antwerpen commissaris der Russische afdeeling. Zooals men weet, is de heer Colinet een der uitgevers geweest van het belangrijk werk, getiteld: *Verzameling der overblijfselen onzer nationale kunst van de XIe tot XVIIIe eeuw.*

Bij koninklijk besluit van 22 Juli, is het ridderkruis van de Leopoldsorde (hoogst welverdiend) verleend aan mej. Constantia Teichmann, de edele weldoenster der armen en uitstekende bevorderaarster en beoefenares van de muziek.

In de redevoering, die hij in 1877 te Putte uitsprak, zeide de burgemeester van Antwerpen, dat Jordaens eerst dàn naar verdienste gehuldigd zou zijn geweest, wanneer Antwerpen zijn standbeeld zou hebben zien verrijzen. Dit is thans geschied. Den 8en Augustus, 's middags, is te Antwerpen, op het kruispunt van de Rubens- en Maria-Henriettalei, aan den zuid-westhoek van het Park, het door Julius Pecher verwaardigd marmeren standbeeld van Jacob Jordaens, plechtig onthuld. Het is een vrij welgelukt gewrocht, dat den maker tot eere strekt. De krachtige gedaante van den Vlaamschen meester vertoont zich in een ongedwongen gewaad; hij staat overeind en heeft in de rechte hand een schilderborstel, terwijl de linker een bijbel vasthoudt, rustende op eene console. Het voetstuk, een werk van den bouwmeester Emiel Thielens, past goed bij het beeld. (*De Vlaamsche School.*)

Inhoud van Tijdschriften.

Annales de Philosophie chrétienne. Août. — Le moteur et le mobile, par A. Farges. — De l'Acte et de la Puissance, par Domet De Vorges. — La connaissance du monde extérieur. — Réalisme hypothétique, par G. Lechalas. Analyses et critiques. — Revue des Revues. — Société de saint Thomas d'Aquin.

Revue catholique des institutions et du Droit. Août. — I. Décret du saint office relatif à la crémation des morts. — II. Décret du saint office relatif au divorce devant les tribunaux. — III. Les magistrats en face de la loi du divorce, par un abonné. — IV. Le duel de Lareinty-Boulanger, par A. Desplagnes. — V. Les conséquences du principe de la neutralité religieuse de l'Etat, par S. — VI. De la doctrine de la souveraineté dans l'antiquité, par J. Crozat. — VII. De la protection de l'enfance abandonnée ou coupable, par Ch. Boulay. — VIII. Mélanges, par P. d'Arc et par A. Desplagnes. — IX. Chronique du mois, par A. Desplagnes. —X. Bibliographie par Cantuet par A. Desplagnes.

La Controverse 15 Aout. — I. L'abbé Maury avant 1789, par Mgr. Ricard. — H. L. Archéologie préhistorique et l'antiquité de l'homme, par M. l'abbé Hamar. — III. Un nouveau critique, par M. l'abbé Moser. — IV. Les Animaux, leur place dans la création, par Mgr. Jude de Kernaeret. — V. La persécution de Valérien, par M. Paul Allard. — VI. L'apôtre Saint Jean par M. l'abbé L.-Cl. Fillion. — VII. La croix chez les Chinois. — VIII. La reine Marie Leczinska, par M. le comte Ed. de Barthélemy. — IX. Mélanges. — X. Bulletin littéraire, par M. Jean Vaudon. — IX. Bibliographie.

Le Correspondant. 10 Août. — I. Le prince de Bismark et son œuvre, par M. Dronsart. — II. Madame de Lamartine, par M. Ch. Alexandre. — III. Moltke ou Napoleon? par Arthur de Ganniers. — IV. L'idée religieuse et la nouvelle philosophie, par l'abbé E. Méric. — V. Mariage de raison, par Madame Calmon. — VI. L'autonomie de l'Irlande au parlement britannique, par l'abbé J. P. P. Martin. — VII. Revue des sciences, par Henri de Parville. — VIII. Chronique politique, par Auguste Boncher. — Revue bibliographique.

Revue du Monde Catholique. Août. — I. Le problème du mal moral, par J. de Bonniot, s. j. — II. Une représentation du mystère de la passion au Tyrol, par Léone de la Ballaye. — III. La réorganisation provinciale, par Frédéric Fort. — IV. L'instruction et le crime, par Paul Bellet. — V. Les œuvres catholiques à l'étranger, par Ernst Michel. — VI. La question d'Orient au point de vue chrétien et français, par G. Véran. — VII. Le roman d'un jésuite, par Beugny d'Hagerne. — VIII. Revue littéraire, par J. de Rochoy. — IX. Chronique scientifique, par le Dr. Tison. — X. Chronique générale, par Arthur Loth. — XI. Memento chronologique, par Ch. de Beaulieu.

Revue Générale. Août. — I. Comment l'on devient peintre. — II. Une histoire contemporaine, nouvelle, par Mademoiselle Léonie Denuit. — III. La libre pensée contemporaine, par M. V. W. — IV. Le duel entre cuirassés et torpilleurs, par le comte Emérie du Chastel. — V. L'A. B. C. du Libre échange, — VI. La fermière de l'Oseraie, nouvelle par M. Jean de Reya. — VII. Jules Malou, par M. Victor Jacobs. — VIII. N. de Gladstone et l'Irlande, par M. A. Charlot. — IX. Lettre de Paris, par Dancourt. — X. Littérature brésilienne: Innocencia, par J. C. — XI. — Sonnets, par Victor Fetteiws.

Revue de l'Art Chrétien. XXIX anneé, 3e livraison. Juillet. Blz. 298—436. (Lille, Société de St. Augustin, Desclée, De Brouwer et Cie). L'art de la peinture sur verre au moyen-âge (1er art.) par Arthur Verhaegen. — Les Inventaires de l'abbaye de Saint-Père-en-Vallée. à Chartres (1er art.) par F. De Mély. — Les "bassins liturgiques (1er art.) par le Baron J. B. Bethune. — Quelques imagiers artésiens et parisiens du commencement du XIVe siècle, par Jules-Marie Richard. — M. le Chan. Corblet, par Jules Helbig. — Correspondances. — Nouvelles et Mélanges. — Travaux des sociétés savantes. — Bibliographie, — Index bibliographie. — Chronique. — Questions et réponses. — Planches et vignettes.

De Katholiek, Godsd-., Gesch-., en Letterk. Maandschrift. I. De diplomatieke onderhandelingen over het coadjutorschap van Mgr. Von Geissel. (Vervolg en slot van blz. 18 vv.) H. W. J. Van Hertum. — II. Guy Patin over Hugo De Groot, Chr. Philippona. — III. Bijbelsche Geschiedenis des Ouden en Nieuwen Testaments, door J. C. H. Muré. Th. L. Koxhoorn. — IV. De Nederlanders bij den Paus. J. J. Van der Horst. — V. Een berijmde levensschets van Geert Groote. V. Becker. — VI. Fransche literatuur over de vrijmetselarij C.

Snelpersdrukkerij van Küppers & Laurey, Jansstraat Haarlem.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Eerste Jaargang, No. 19. Tweede Serie. 15 September 1886.

Dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen, kost per jaar, franco p. p. *f* 3,25: voor het buitenland *f* 3.75. Advertentiën kosten per regel 10 Cent. Groote letters, naar de plaatsruimte. Alles wat de Administratie betreft, gelieve men te zenden *franco* aan de Uitgevers KUPPERS & LAUREY, te *Haarlem*.

Alles wat de redactie betreft en alle boekwerken en Tijdschriften gelieve men *franco* te zenden aan den redacteur J. W. BROUWERS te Bovenkerk bij Amsterdam. Alle toegezondene boekwerken en Tijdschriften worden vermeld.

Deus scientiarum Dominus est.

PONE CUSTODES FONTIUM.

INHOUD: Het werk van een Nederlander, dagel. handboek van Leo XIII. — Feestzang bij het standbeeld van Hugo Grotius, door *A. A. L. De Rop*. — Mgr. Dr. Abbeloos: Acta Sti Maris, door Mr. *Joan Bohl*. — L'Abbé Plndt: La mort des persécuteurs de l' Eglise. *J. W. Brouwers*. — De Dinosaurier in de Maastrichtsche Krijtvorming, door *Casimir Ubaghs*. — De M. Emery par *Elie Méric*. — Das System des Vedanta, door Dr. *P. Deussen*. — De American Oriental Society. — De „Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins". — D. G. Ayuso. — Mededeelingen. — Inhoud van Tijdschriften.

Het werk van een Nederlander, dagelijksch handboek van Leo XIII.

Aan Mgr. Foschi, Aartsbisschop van Perugia danken wij de bijzonderheden, die wij hier onzen lezers mededeelen.

Toen Kardinaal *Gioachino Pecci*, thans Leo XIII, Aartsbisschop van Perugia, en *Federico Foschi* zijn secretaris was, hoorde de secretaris zijn Aartsbisschop zoo menige malen spreken van het werkje van Dionysius den Karthuizer, over *De vier uitersten des menschen*. Bij elke gunstige gelegenheid hoorde men den geleerden en vromen prelaat sententiën te pas brengen, aan dat werkje ontleend, om het verstand te verlichten en om het hart te roeren en te verheffen. De *Kardinaal Pecci*, gewoon zich niet te vergenoegen met eene oppervlakkige kennis, maar de diepste gronden der zaken na te sporen, had een groote voorliefde voor dat tractaat van den Karthuizer, omdat hij, handelend over de vier uitersten des menschen, ons opvoert tot dusdanige beschouwingen rakende ons zelven en ons laatste einde, dat het wellicht niet mogelijk is verder te gaan. De Kardinaal Pecci, zoo verzekert ons Mgr. Foschi, »*tenera il libretto come suo manuale quotidiano*«, hield dit boekje voor zijn dagelijksch handboek. Nu onlangs onderwierp de gewezen Secretaris, nu zelfs Aartsbisschop van Perugia geworden, aan Paus Leo het voorstel dat werkje te doen herdrukken, vertaald ten nutte van allen door *P. Plantedio*, van de Sociëteit van Jezus.

Het zou den geloovigen, nu vooral bij gelegenheid van het Algemeen Jubilee, niet weinig tot nut kunnen strekken. En Z. H. de Paus heeft dat voorstel aangemoedigd en de bewerkers ervan gezegend. Wat nog de verdiensten der vertaling kon verhoogen en de lezing ervan veraangenamen, dat is gedaan door Mgr. Foschi zelven. (De Italiaansche uitgave in -32, groot 444 blz., prijs L. 0,90, is verschenen te *Perugia*, Typografia, Boncompagni 1886.)

Over onzen Karthuizer, een reus in de letterkundige wereld, en inzonderheid over zijn *gouden boekje* van de vier uitersten, schreven wij een artikel in de »Wet. Nederlander »van 1885, No. 21.

J. W. BR.

FEESTZANG,

(die zal worden gezongen te Delft, den 17den Sept. bij de onthulling van het standbeeld van HUGO GROTIUS.)

Zoon van Delft! Europa's roem!
't Feestlijk lied zij U ten hulde
Bij des harten vreugdebloem,
Nu de Tijd de hoop vervulde
Dat uw standbeeld tuigen zou
Van heel Neerland's dank en trouw.

Heerlijk blonk eenmaal uw ster,
Delfts-orakel! Hollandsch wonder! —
Ging bij 't stormen heinde en ver
Hier haar lichtgloed ook ten onder;
Aan den Noorschen hemeltrans
Rees zij weer met hooger glans.

Balling van het vaderland,
Dat u diep de ziele griefde,
Boodt Gij 't toch uw hart en hand,
Hadt Gij 't lief met vuurge liefde;
Voor zijn voorspoed, vrijheid, rust,
Badt Gij nog van vreemde kust.

't Schuld-erkennend nageslacht
Wil zijn dank U thans vertolken;
Aller lof zij U gebracht,
Pleiter voor het »Recht der volken,«
Voor der »Godsdienst waarde« meê,
En het »Recht der Vrije Zee.«

Prijs Hem, Neerland! — roem Hem groot,
Maar ons Delft bestraalt zijn glorie
Met Oranje's marteldood
En der Trompen krijgsvictorie;
't Wekt in 't hart van grijze en jeugd
Trouw aan Recht en Burgerdeugd.

ANT. L. DE ROP.

(Getoonzet UNISONO door NICOLAÏ.)

ACTA SANCTI MARIS

O gioia! o ineffabile allegrezza!
O vita intera d'amore e di pace!
O senza brama sicura ricchezza!
DANTE, *Par.* XXVII: 7—10.

Wie het burgerrecht verwierf in de hooge sferen der wetenschap, kent den rang, daar ingenomen door Mgr. J. B. Abbeloos, den buitengemeen geleerden Vicaris-generaal van het Belgische aartsbisdom Mechelen. Als een oostersch kleinood van zeldzame waarde huldigt de deskundige zijn GREGORII BARHEBRAEI *Chronicon Ecclesiasticon*, uitgegeven met medewerking van den geleerden orientalist Mgr. T. J. Lamy, hoogleeraar ter universiteit van Leuven. Als kostbare geschiedbron geldt zijn doorwrocht werk: DE VITA ET SCRIPTIS JACOBI SARUGENSIS. Op nieuw heeft de beroemde vicaris-generaal godsdienst en wetenschap aan zich verplicht door het onlangs van de pers gekomen boek: ACTA SANCTI MARIS *Assyriae, Babyloniae ac Persidis seculo I Apostoli* Syriace sive Aramaice *iuxta manuscriptum Alqoschianum adiectis aliorum codicum lectionibus variantibus versione latina et annotationibus illustrata* edidit nunc primum J. B. ABBELOOS S T D *Domus Pontificiae Praesul* Archiepiscopi *Mechliniensis Vicarius Generalis.*

Deze belangrijke uitgave beschouwende, ervaart men, hoe een krachtige geest, gepaard aan ernstigen wil, werken voortbrengt, boven lof verheven. De vraag dringt zich dan op, of soms dubbele menschen geboren worden, in staat alléén te verrichten, wat een reuzenwerk voor méérdere begaafden zou zijn!.... Mgr. Abbeloos heeft in verschillende talen, en daaronder de allermoeilijkste, gedachtenwisseling met over de geheele wereld verspreide geleerden; de voortbrengselen der hedendaagsche, nederlandsche litteratuur zijn hem even gemeenzaam als die van het verre Oosten en der vroegste tijden; hij kent Dante, als ware de florentijn uitsluitend door hem bestudeerd, terwijl alle overigen heroën der letteren evenzeer de huisgenooten van zijn geest zijn; hij beheert [1], onder de moeilijke omstandigheden van een door staatspartijschappen verdeeld land, een uitgebreid diocees.... en eensklaps verbaast hij de wereld met eene vertolking uit het Syrisch in het latijn van een antiek geschrift; schrijft daarbij aanteekeningen, welke een werk op zich zelf vormen; verrijkt het met *Prolegomena*, welke de statige voorhof van dien klassieken tempel zijn; besluit met een heerlijken *Epilogus Criticus*, en voegt er de lezingen van andere codices bij! Zulk eene werkzaamheid vervult de uitgelezenen, die deze zegenrijke toewijding weten te schatten, met eerbied, en strekt tot beschaming der opgeschroefde middelmatigheid, welke nooit iets ten bate van het algemeen kan voortbrengen.

In den H. Mares openbaart de Ie eeuw van het christendom eenige harer geheimen, en daarom boezemt al wat nopens hem aan het licht kan gebracht worden, hoog belang in. Tot de jongeren van den apostel Thomas behoorde Adai of Adeus, ook wel Tadeus genaamd. Door dezen werd Mares met de apostolische zending bekleed, welke hij als een onverschrokken worstelaar (»athleta intrepidus« ACTA p. 68) op zich nam en roemrijk ten einde bracht.

Wat nopens den H. Mares stond opgeteekend, bleef Europa tot nog toe onbekend. Het lag bedolven in het stof van eenige der weinige bibliotheken van turksch Kurdistan. Monseigneur Abbeloos verwierf een nauwkeurig afschrift van het manuscript, dat zich in het klooster van Alqosch, bij Mossul, bevindt. Zijne latijnsche uitgave is dus eene wetenschappelijke gebeurtenis van hoog gewicht voor het Westen.

De Nestorianen schrijven de stichting van den primaatszetel van Seleucia aan S. Mares toe. Hieruit vloeit voort, dat niet slechts de vorschers, die vooral belang stellen in oorsprong en verbreiding van het christendom in het Oosten, hier eene bron vinden; maar ook zij, die zich alleen met de algemeene geschiedenis bezig houden. Immers, herhaaldelijk zien zij plaatsen beschreven, welke zelfs heden nog weinig of niet doorzocht zijn; zeden en gebruiken geschetst, waarvan men nog geen helder denkbeeld had. Natuurlijk blijft, of is, het met zekerheid bepalen der geschiedkundige waarde dezer HANDELINGEN VAN DEN H. MARES, de taak der kritiek. Hoe echter haar eindoordeel luide, men zal sinds heden zich blijven verheugen in een boek, dat èn om de behandelde personen en zaken; èn om zijne onbetwistbare oudheid tot de beste erfstukken behoort, ons door de vroomheid der eerste christentijden vermaakt. De geleerde tolk uit de meening (*Prolegomena*, p. 6), dat het oorspronkelijke manuscript in de Vde of VIde eeuw vervaardigd werd. Daarvoor pleit het feit, dat het gewaagt van bisschop Papas, die op het einde der IIIde en in den aanvang der IVde eeuw de kerk van Seleucia bestuurde [1], terwijl het hem verkeerdelijk den *onmiddelijken* opvolger van den H. Mares noemt: ACTA, p. 86: »vocavitque (S. Mares) discipulum suum Papam coram universa ecclesia eumque rectorem in sui ipsius locum suffecit.«

De heilige wordt overal *Mar* Mares geheeten. Dit *Mar* beteekend *Heer* en was de titel der aanzienlijken in Syrie: »*Mar* latine *dominus*, nomen excellentiae quo Syri sanctos atque etiam episcopos aliosque viros praestantes designare solent. »*Prolegom.* p. 5 (2).

Alle aandacht verdient de bijzonderheid, medegedeeld door den Syro-Chaldeeuwschen aartsbisschop Georgius Ebedjesu Khayyath, uit de stad Amida, thans Diarbekir genaamd« dat de relieken van den H. Mares ten jare 1879 gevonden zijn in eene zeer oude kerk van de H. Samona, bij Carmelesch, ten oosten van Mossul. »De aartsbisschop getuigt ook: quoad substantiam facti nulla potest esse prudens dubitatio circa genuitatem Actorum S. Maris anonymorum,«

De Syrische HISTORIA MAR MARIS APOSTOLI vangt aan met eene beschrijving van Afbeeldingen des Zaligmakers. Ook *De Wet. Ned.* sprak hierover bij »S. MARIA'S PORTRET,« blz. 139, en het daar medegedeelde kan nu vergeleken worden met de eeuwenheugende berichten uit Syrie. Het eerst wordt het bronzen beeld

[1] Ter verhoeding van misverstand zij opgemerkt, dat beheer, hier in rechtsgeleerden zin gebezigd, de bevoegdheid aanduidt om voor den heer te handelen; als zijn gemachtigde op te treden. De aartsbisschop bestuurt, de vicaris-generaal beheert casu quo. Het aanstellen van zulk een beheerend plaatsvervanger is een der hooge daden van bestuur.

[1] Mgr. Abbeloos verwijst hiervoor in eene aanteekening ook naar zijn werk: BARHEBRAEI *Chron. eccl.*, II, 27 Sqq.

genoemd aan den ingang der woning van de vrouw, wier bloedvloeiing Christus genas. Zij ligt daar geknield, de handen naar Jezus uitgestrekt: »nam ex eius (mulieris) conspectu stabat alia statua aenea cuiusdam viri pallio induti« ACTA, p. 13, 14. Dit beeld hebben allen, die door Christus geholpen werden, als het zijne herkend. Op vele andere plaatsen was de Verlosser uitgeschilderd; en die portretten bestonden nog tijdens het leven van den schrijver der Acta. Zeer lezenswaardig zijn in dit opzicht de blz. 12—14, Sqq.

Treffend zijn de hoofdstukken 2 en 3, die de geschiedenis verhalen van het portret, verkregen door Koning Abgar, van Edessa; schoon ook om den brief van Abgar aan Jezus en van den Heiland aan den vorst [1]). Abgar zag uit naar bekwame schilders en beval hun met zijne gezanten mede te reizen om hem 's Heeren beeld te brengen als ware het zijn aanschijn zelf.... maar zij konden het niet afteekenen »Vidit (Abgar) pictores sollertes, eosque iussit cum legatis suis proficisci, qui ita Domini imaginem referrent, ut eius effigie frueretur veluti eiusdem conspectu ... sed effigiem humanitatis adorabilis Domini delineare non potuerunt«. De Verlosser der wereld echter.... nam een lijnwaad, drukte het op zijn gelaat, en het werd als Hij-zelf. ACTA, p. 17.

Na de Hemelvaart zond de apostel Thomas eèn der twee-en-zeventig: Adeus, naar Edessa, waar hij Abgar genas. Tot en met hoofdstuk 5 wordt de werkzaamheid van dien discipel, die Mesopotamie bekeerde, verhaald, waarna het 6e met die van den H. Mares begint. Dezen apostel legde Adeus de handen op en zond hem in Babylonie om Gods woord te verkondigen.

Aldus verliet Mar Mares Edessa en trok naar Nisibus — bij de Grieken Antiochia in Mygdonia; bij de Syriërs in de middeleeuwen Soba; nu door de inwoners Nsêbin geheeten — eertijds zeer bloeiende stad van Mesopotamie, thans een ellendig vlek. Daar het christelijk geloof gevestigd hebbende, toog hij met den priester Onesimus, met zijne discipelen Filippus, Malkjesus, Ada en anderen naar het land van Arzun of Arzon, in het noordelijk gedeelte van turksch Kurdistan, op de grenzen van Armenie. Hij deed teekenen en wonderen in die streken; alsmede in de stad Arzon, waar hij den koning van podagra en anderen van allerlei kwalen genas, eene kerk bouwde, priesters en diakenen aanstelde. ACTA, p. 21—25.

Roerend en schilderachtig is de schets van het optreden des heiligen te Arbela, stad in Assyrie, en van zijn onderhoud met den melaatschen koning. Daar, gelijk overal waar hij spreekt, hoort men apostelentaal, vol eenvoud en waardigheid. Men beseft, hoe hierdoor aanzienlijk en gering overtuigd werd van de waarheid der christelijke leer. Hoe anders galmt het zinledig geschetter, waarmede de verdwaasde naar zijne ophemeling door den grooten hoop streeft! Welk een onderscheid tusschen den klank der evangelische bazuin, welke de geestelijk dooden ten leven wekt, en dien van het holle vat, dat met nutteloos gedaver over markt en straten rolt!.... Mar Mares! niet slechts de Eerste eeuw, ook de Negentiende kon veel van U leeren!....

Zulk een heldenleven uit de bakermat van het christendom overwegende, gevoelt ieder zijne verplichting jegens Mechelen's Vicaris-Generaal, die geenerlei inspanning te groot achtte om te staven welke bewonderenswaardige daden verricht werden en hoe ...... Doorluchtige wegbereiders voor het kruis in het weelderig en afgodisch Azie! ... wie, die uwe grootheid beseft, zou ooit zijn geestelijk eerstgeboorterecht kunnen verkwanselen voor den schotel linzen eener wereldsche zeepbel?...

Schier onwederstaanbaar is dan ook de lust om de HANDELINGEN VAN DEN H. MARES blad voor blad te volgen; maar beperking blijft onafwijsbaar opdat de lezer het werk van Mgr. Abbeloos te hand neme, zonder er vooraf eene te zwakke schets van te zien. Deze aankondiging duide slechts enkele punten aan.

Mar Mares wierp de afgoden ter aarde in de landen van Assyrie, Ninive en de rivier Zab-Ala, d. i. Boven-Zab, die met de Zab-Asfal d. i. Beneden-Zab, tot de rivieren behoort, welke in den Tiger stroomen. Hij predikte daar met rijke vrucht.

Als eigenaardig tafereel uit het volksleven zal steeds waarde gehecht worden aan geheel het verhaal der bekeering van Phratia, de lamme dochter des konings van Schahgert. Natuur en oorspronkelijke maatschappelijke verhouding gaan hier zamen. ACTA, p. 35-41.

Veel merkwaardigs voorbij ziende, gebiedt het buitengemeene der bekeering van Seleucia, een oogenblik te verwijlen. Die aan den Tiger gelegen stad was het paradijs der veelvraten: »Homines autem Seleuciae perversi erant ac idolatrae ..... Animadvertit (S. Mares) eos in nulla alia re occupari nisi in cibo et potu et ebrietatibus....« ACTA, p. 51. Mar Mares trok geheel Seleucia door »at nemo conversus est!...« Nergens kreeg hij gelegenheid het Woord te verkondigen, want onophoudelijk waren de Seleuciërs in eene natte bui: «Defuit ergo illi occasio loquendi ad ipsos verbum Dei, eo quod perpetuo ebrii invenirentur.« De heilige, die de grootste gevaren en verstoktste barbaren het hoofd geboden had, gevoelde nu zijn apostolischen moed wankelen. Zoo wanhopig is de toestand der aanbidders van den wijnstok!... de onverschrokken ijveraar twijfelde aan hunne bekeering en — wat hij nooit gedaan had! — hij vroeg verlof aan zijne ambtgenooten: de apostelen te Edessa, in Mesopotamie, om Seleucia te mogen verlaten. Zij schreven terug, dat hij daar zou blijven. Die twee epistels: bondig, duidelijk, dichterlijk, zijn toonbeelden van welsprekendheid.

De aan zijne overheden gehoorzame priester bleef bij het ellendige volk..... en ziet! waar de hinderpalen onoverkomelijk schenen, werd de zegepraal het schitterendst.... in dat diep verdorven Seleucia mocht de man Gods een zetel der Kerk stichten!...

Ook hier ontrollen zich tafereelen van zeden, welke, zelfs buiten het hooge gewicht der feiten voor den godsdienst, een overwegend belang hebben voor de algemeene geschiedenis.

Mar Mares ging deel nemen aan de feesttafels der Seleuciërs.... geenszins om geroemd te worden als een reus in eten en drinken, want dan zou hij niemand

([1]) De variant op blz. 9 der *Prolegomena* meldt nog deze bijzonderheid: „Quum autem epistolam (Abgari) Christo reddidissent, dominum Thomam iussit responsum dare, scripsitque responsum syriace: epistola enim ab Abgaro transmisso syro sermone exarata erat; traditque epistolam apostolo domino Mari, ad Abgarum deferendam...."

bekeerd hebben; maar om de gelegenheid te bespieden, dat iemand nuchter zou zijn, en hem dan de Blijde Boodschap te verkondigen. Dit geschiedde het eerst toen de voorzitter der slemppartijen ziek werd: »Ast paulo post aegrotavit senior convivii..... Quumque vehementer iam lapsus esset infirmitate ista, dixit illi beatus Mar Mares: *Ponam manum meam super te in nomine Dei veri, et convalesces.*« *Acta*, p. 53.

Met groote belangstelling zal men kennis nemen van eene geloofbelijdenis (p. 54); alsmede van het doel, waarmede de heilige zelf een feestmaal gaf: »occasione convivii a se instructi verum Deum annuntiat« (p. 59). De priester dus, die met de oude heidenen aanzat, was niet belust op hun lof, maar bestreed hunne ondeugden: »Jam vero sibi proposuerat beatus ut immitteret se adversarium in convivium senum, *ut, si fieri possit, exinde vener*, aiebat, *eorum animas*« (p. 53). Indien hij thans met de nieuwerwetsche heidenen het maal deelde, zou dit stellig niet geschieden om geprezen te worden als verlicht man, die op vastendag vleesch at, maar als een onderhouder van de geboden der Kerk, die juist daardoor ontzag inboezemde.

Na te Seleucia den schoonsten oogst voor Christus binnen gehaald te hebben, toog Mar Mares, in rusteloozen ijver, altijd verder en ontrukte, in verschillende gewesten en steden, talloozen aan de valsche goden. En eindelijk, na vele jaren, sloeg het uur der groote belooning. Hij verliet de steden Seleucia en Ctesiphonte en begaf zich naar Dor Qoni. — *Dora d' Qoni, Daira d'Qoni* sive coenobii Cunenensis arabice *Dur-Qoni*: quod et per *Darcuni, Dorkena, Dairkuni* etc. exhibitum reperies. Locus in quo coenobium, vocabatur *Beth Daraja, Badraja* vel (iuxta cod. L. Chronici eccl. Barhebraei, ed. Abbeloos et Lamy, col. 19) etiam Badrana — Acta, p. 72 (1). Te Dor-Qoni koos hij zijne opvolgers, en gaf daarna zijne ziel aan God terug. Het lichaam werd begraven in de door hem gestichte kerk, en zijne nagedachtenis daar van eeuw tot eeuw gevierd. Acta p. 86-90.

Mgr. Abbeloos heeft in honderd bladzijden schatten van wetenschap opgestapeld, welke zelfs niet bij benadering te ramen vallen uit dit vluchtige overzicht. Door zijne overzetting in het latijn werd het Syrisch geschiedverhaal onder bereik gebracht van vele geleerden, die, den vloeienden stijl daarvan huldigende, bovendien al het merkwaardige, met het onderwerp in verband staande, zullen weten te waardeeren. Reeksen dikke boeken worden geschreven, welke niet bevatten wat hier in het kortst mogelijke bestek is geschonken. In de schoone aanteekeningen wordt een geheele boekerij der zeldzaamste werken ontsloten, welke, door nauwkeurige aanhaling van jaar en plaats van uitgave, deel en bladzijde, in staat stellen tot eigen bronnenstudie.

Men vormt zich een denkbeeld van de volharding, waarmede dit grootsche werk werd tot stand gebracht, als men weet, dat het afschrift eerst den 30en April 1881 in het klooster te Alqosch voltooid en daarna door den Aartsbisschop Georg Ebedjesu Khayyath aan Monseigneur Abbeloos ten geschenke gezonden is. Hoort de slotwoorden, door den afschrijver in het Syrisch onder zijn geschrift geplaatst en door den heer Vicaris-Generaal aldus wedergegeven:

»Et scito, o domine lector peritissime, reperiri, prout equidem opinor, sphalmata et defectus in hac historia, quia ad exemplar manuscriptum clerici Isa Aqrurensis illam descripsi atque transsumpsi. Tu igitur in operam tuam laudabilem suscipe hoc exemplar alterum, si tibi occurrat, et pro caritate tua corrige sphalmata quae in eo sint, et benigne exora pro me, amen. — Scriptum fuit anno Domini 1881, 30 Nisan, in Alqosch servanda, per manus infirmi Abraham, ex Beth-Qascha, alias Beth-Schekwana.« [1])

Wie, dit lezende, meent zich niet verplaatst in een klooster der middeleeuwen, waar de monnik het licht der wetenschap bewaart, waarbij de wereld den weg ter beschaving zal zoeken.

Ofschoon het boek op zwaar papier prachtig gedrukt is met Syrische [1*]) en Latijnsche letter, wordt het voor slechts frs. 3,75 geleverd door den uitgever Van den Broek, *Ancienne Maison Goemxere*, 12 *Rue des Paroissiens, à Bruxelles.*

Mgr. Abbeloos heeft zich bij de vertolking de wet gesteld, steeds onvoorwaardelijk gehuldigd door de geleerden van den eersten rang: hij hield zich streng aan den Syrischen tekst om dien in zijne eigene woorden weder te geven: »Quantum equidem potui verborum fui tenacissimus, nolens commentatorem agere aut paraphrasten, sed scriptoris chaldaici fidus esse interpres» «. *Prolegom.* p. 8.

Daaraan is het te danken, dat de latijnsche lezer, met den geest, den toon van het oorspronkelijke bewaard vindt, en in lang verloopen tijden gaat leven. Bij den evangelischen eenvoud treft hem het verhevene der beginselen, welke, achttien eeuwen geleden, de wereld, die ten afgrond kentelde, in hare voegen terugbracht. Hij doorziet schier het geheim »hoe

---

(1) Behalve het aan Mgr. Abbeloos behoorende afschrift, bestaan in Europa nog slechts twee Syro-Chaldeeuwsche: een te Rome in de bibliotheek van Z. Em. kardinaal Howard, eveneens uit het klooster te Alqosch; het andere bij Dr. Ed. Sachau, hoogleeraar aan de universiteit te Berlijn, die het gedurende zijne reis in Mesopotamie verwierf.

1*) Betreffende den hier te recht zoo hooggewaardeerden Geleerde kunnen wij eenige bijzonderheden mededeelen, die onzen lezers voorzeker welkom zullen zijn. Toen Dr. Abbeloos zijne eerste Syriaksche en Arabische werken ging uitgeven, heeft hij zelf, op eigen kosten, eene Syriaksche, Arabische drukkerij gesticht. Deze Syriaksche letter, *estrangelo* genaamd, is thans hier voor het eerst gegoten geworden. De Eerw. Heer Abbeloos heeft zelf in persoon de teekeningen der letters voor den lettergieter gemaakt; en toen er moest gedrukt worden, heeft hij zelf menigmaal de taak van letterzetter in zijne drukkerij moeten op zich nemen, ter leering van anderen. Ziedaar dus weer een man van vooruitgang, eene eer van zijn vaderland.

Toen in 1877 De Lantsheere nog minister was, schreeuwde men hem ten verwijte eens toe: "dat er schier alle dagen Pastoors in zijn Cabinet kwamen: gisteren, zoo zeide men, hebben wij er nog een bij u zien uitkomen." Inderdaad, zoo antwoordde de minister aan den liberalen tegenkanter, het was de Pastoor van Duffel, de Eerw. Heer Abbeloos. Doch weet, dat ik er mij een eer uitmaak zulke geleerden te mogen ontvangen. De Pastoor van Duffel heeft door zijne Arabische en Syriaksche werken in hooge mate de bewondering der vakkundigen afgedwongen. Die Pastoor is een der grootste geleerden van Europa." (Wij hebben de Annalen van het Parlement niet onder ons bereik, maar wij staan er voor in dat dit de zin van het gezegde is).

Ook Mgr. de Aartsbisschop *Dechamps* kon met recht in zijne brieven tegen *Sainctelette* spreken van "de wereldberoemde werken" van Mr. Abbeloos. J. W. Br.

met de hulp der genade, de mensch het werk Gods verrichtte«.... de degelijke mensch, wars van opvijzeling en bombast, welke in onzen tijd de stelten zijn, waarop de parodie van het genie voor de gapende menigte danst.

Gelijk reeds herhaaldelijk werd aangewezen, bevat het werk van Mgr. Abbeloos veel leering; en daarvan is het voornaamste, dat het bewijst, hoe godsdienst en wetenschap niet alleen de onvergankelijke sieraden, maar ook de onmisbare grondslagen zijn der maatschappij, zoowel in onze dagen als eeuwen geleden. Allen, die op beide prijs stellen, zijn daarvoor den Vicaris-generaal van Mechelen dankbaar. Zijn nuttig boek strekt zijn diocees en zijn vaderland [2*]) tot luister; ook omdat het ver buiten hunne grenzen doet beseffen, dat thans nog mannen bestaan, van wie, als van den H. Mares, mag getuigd worden: GLORIA MAGNA GLORIFICAVERUNT GENTEM SUAM.

MR JOAN BOHL

[2*]) Abbeloos werd geboren den 15den Januari 1836, te Goyck. Hij werd Priester gewijd den 22sten Sept. 1860, en naar de Katholieke Universiteit van Leuven gezonden den 1sten October 1860. In 1866 behaalde hij het Doctoraat in de Godgeleerdheid. Wij hebben hooren beweren, dat hij de beste student was, die de Universiteit had gehad in de faculteit der Theologie. Hij werd benoemd eerst tot Professor in het Groot-Seminarie, daarna tot Pastoor te Duffel, en in 1883 tot Vicaris-Generaal van het Aartsbisdom van Mechelen.

J. W. BR.

La mort des persécuteurs de l'Eglise et de la Papauté, depuis l'origine du Christianisme jusqu' à nos jours, par M. l'abbé *Pludt*, directeur de l'Enseignement cath. etc. 1 vol. in-16 de 412 p: (1886) Paris, Perret. fr. 3,50.

Wat Petrarca zong en de wereld ondervindt in betrekking tot de liefde, de wereldsche liefde, in het arme hart van het menschenkind, dat zien wij ook op het groote tooneel der wereld, betrekkelijk den haat en de vervolging der booze wereld en der Hel tegen Christus' Kerk, Gods werk.

Petrarca kan alreeds zijn eerste terzino van zijn eerste hoofdstuk, »*Del trionfo d'amore*«, niet anders beginnen, dan met te wijzen op de langdurige marteliën, die de liefde hem berokkende:

„Nel tempo che rinnova i miei sospiri
„Per la dolce memoria di quel giorno
„Che fu principio a sì longhi martiri....

Na dien weg, wij zullen niet zeggen langs dien weg, voert althans hij ons op naar den *Trionfo della Divinità,* tot het vertrouwen in God alleen,

Da poi che sotto 'l cielo cosa non vidi
Stabile, e ferma; tutto sbigottito
Mi volsi; e dissi: Guarda; in che ti fidi?
Risposi: Nel Signor; che mai fallito
Non ha promessa a chi si fida in lui....

In God alleen, die nog nooit, in wat hij beloofde, aan iemand, die op hem vertrouwde, heeft ontbroken. Zoo ook ontbreekt God nooit aan zijne belofte betreffende zijne Kerk, dat de poorten der Hel haar niet zullen overmogen.

En die andere woorden des Heilands en Rechters: »de steen, welken de bouwlieden« (van politieke Staten of wetenschappelijke stelsels, keizers of wijsgeeren of natuurkundigen) »verworpen hebben, deze is tot den hoeksteen geworden.« En »wie op dien steen zal vallen, die zal verpletterd worden; en op wien hij zal vallen, dien zal hij verbrijzelen.«

De groote vervolgers van Gods Kerk, wat een ellendigen dood zijn ze niet gestorven! Dat treurtooneel werd reeds, vóór meer dan 15 eeuwen, door *Lactantius*, in zijn »Liber« ad Donatum Confessorem, *de mortibus Persecutorum*, geschetst, en wat die drie eerste eeuwen van het Christendom hebben gezien, zagen ook de volgende eeuwen, zag ook onze eeuw: van Nero, tot Napoleon op Sint-Helena, tot Napoleon te Chisle-Hurst,... *qui mange du pape, en meurt*, ja tot Gambetta met zijn: *le cléricalisme voilà l'ennemi*. Ook hier kan men zeggen: »das ist eine alte Geschichte, Doch bleibt sie immer neu.«

Het pas verschenen nieuw werk op dat oude thema, voortgezet tot op onze dagen, is vol leering voor vriend en vijand. Wat ook valle en verga, wat vorstenstammen uitsterven, wat Keizerrijken verdwijnen, wat groote mogendheden tot lageren rang afdalen en geheel verzinken, Christus' Kerk, die Paus van Rome blijft bestaan en voortleven in zijn opvolgers. Dat ziet de wereld, en helaas! nog zoo velen ook in ons vaderland, hebben oogen om niet te zien en ooren om niet te hooren, Neemt dit boek van voldongen feiten, *et erudimini qui judicatis terram*, en leert Gods woord en Gods waarheid in Gods Kerk betrachten.

J. W. BROUWERS.

Welke bladen hielden zich niet al bezig met het *skelet van een antediluviaansch monster*, het zoogenaamde Dinotherion, het grootste dier, dat ooit bestaan heeft, en bij het uitgraven eener zandgroeve te Währing, nabij Weenen, te voorschijn gebracht is. Het zeer goed onderhouden skelet is naar het Hofmuseum gebracht. Laat ons dat aanleiding zijn om schatten van ons eigen vaderland te leeren waardeeren.

De Dinosaurier in de Maastrichtsche Krijtvorming.

Bijna alle dagbladen en wetenschappelijke tijdschriften hebben melding gemaakt van de belangrijke ontdekking van Bernissart, der fossile Dinosaurier resten waarvan het geraamte de Iguanodon, in het Koninklijk Museum der natuurwetenschappen te Brussel, als het prachtigste en meest complete tot nu toe ontdekte exemplaar bekend staat.

De eerste overblijfsels van Iguanodon werden in 1822 door *Gédéon Mantell* in de Wealdenvorming van Engeland ontdekt; het waren tanden, welke door *Cuvier*, aan een planten-etend reptile werden toegewezen. In 1825 maakte de vermaarde Engelsche geoloog Mantell, deze overblijfsels bekend, in de *Philosophical Transactions*, onder de benaming van Iguanodon. Sedert hebben de vermaarde Engelsche natuurkundigen verschillende overblijfsels dezer diersoort te Tilgate (Weald) en op het eiland *Wight* ondekt: ze zijn beschreven geworden door *Buckland*, *R. Owen*, *T. H. Huxley*, *J. W. Hulke* en anderen; maar de belangrijke ontdekking gedaan in een der gaandereien der steenkolenmijn van Bernissart, waar een depot der oudste

krijtvorming (depot Wealdien), eene verdieping in het kolenterrein vormde, overtrof alle tot nu toe gedane ontdekkingen dezer fossilresten in hetzelfde Wealden-krijt van Engeland; want hier vond men 21 geraamten der grootste soort, en twee behoorende tot eene andere species en kleinere soort, bijna alle in hunne anatomische verhouding.

Aan den heer *De Pauw*, toenmalige controleur der werkplaatsen van het musée Royal, heeft men de opdelving dezer fossile overblijfsels te danken. Met hunne aanhangende kleimassa en gipsverbanden bereikten ze een bruto gewicht van 110000 kilo. Wat al vlijt en tijd noodig was tot die opdelving! De heer De Pauw zelf, en twee andere mannen van het museum aanvaarden niet alleen het leven van mijnwerker, gedurende drie jaren, op een diepte van 322—356 meters onder de oppervlakte der aarde, maar ook nog wat al zorge en arbeid hadden ze te besteden aan de kunstige en moeielijke taak der solidificatie der fossile beenders, welke alle hunnen bindenden kit- of animalischen lijm hadden verloren en tot stof vervielen, zoodra ze in aanraking met de lucht kwamen; dan moesten ze voorzichtig worden ontdaan van het aanhangend gesteente, vervolgens hunne restauratie en anatomische samenstelling tot geheele skeletten. Den geleerden heer *M. L. Dollo*, *aide-naturaliste* aan het Brusselsche museum, werd de studie en beschrijving dezer fossile fauna van Bernissart opgedragen; hij gaf in het Bulletin van het museum eene reeks allerbelangrijkste beschrijvingen en afbeeldingen over de *osteologie der Iguanodons* en verschillende andere reptilen van Bernissart.

De heer Dollo heeft twee species van Iguanodons beschreven en afgebeeld, waarvan hij de menigvuldigst voorkomende en grootste soort: »Iguanodon Bernissardensis« noemde. De andere kleinere species behoort tot de door *Owen* beschrevene soort Iguanodon *Mantelli Owen*. De eerste en grootste dezer species heeft eene lengte van 9m.50, en recht op staande op hare achterpooten, een hoogte van 4m.36. De tweede species bereikt eene lengte van 5—6 meters.

De kop der groote species is betrekkelijk klein en samengedrukt, de neusgaten wijd, de oogholten van middele groote. De uiteinden van de onder- en bovenkaak zijn tandeloos en waren waarschijnlijk in het leven met eenen hoornachtigen bek voorzien. Het overige gedeelte der kaakbeenderen is voorzien met 92 tanden, welker struktuur voor een planten-etend dier spreken. De hals is gematigd lang en bestaat uit 10 wervelbeenders; de romp, uit 24 wervels, welke door beenige bandspieren krachtig aaneen verbonden zijn. De wervels 1—17 dragen ieder een paar sterke ribben: de zes laatste wervelbeenen van den romp zijn aaneengegroeid en vormen het sacrum op hetwelk zich het bekken aanhecht. De staart bereikt eene lengte van 5 meters en bestaat uit 51 wervelbeenders. De voorste pooten zijn korter dan de achterste; ze zijn massif en krachtig en eindigen in eene vijfvingere hand (pentadigiteé) De eerste vinger of duim dezer hand bestaat in een kolossale spoor. De achterpoot is merkelijk langer, en eindigt in een grooten drieteenigen (tridigitées) voet, welke aan een reusachtigen vogelvoet doet denken, wiens reusachtige indrukken men in zandsteenen platen van Engeland en Hanover meermaals heeft gevonden, en voor vogelvoet indrukken gehouden heeft, edoch nu blijken te moeten worden toegeschreven aan het Iguanodon.

Volgens de opinie van naturalisten als *Leydy*, *Copé*, *Huxley*, *Marsch*, *Morse*, *Gegenbauer*, *Van Beneden*, *Dollo* etc. gebruikten deze dieren op het vaste land hunne achterpooten tot voortbeweging, waarvoor de omstandigheid pleit, dat men in de even aangewezen zandplaten nooit den afdruk van den vijfvingerigen voorpoot heeft gevonden: zij behoorden dus tot de tweevoetigen, bipèdes. Deze Dinosauriers waren in het algemeen dieren van eene groote afmeting; men vindt hunne fossile overblijfsels in alle afdeelingen van het secondaire tijdvak, van de Triasvorming af, om te eindigen in de krijtvorming. Ook wij hebben bewijzen, dat deze groote Dinosauriers bestaan hebben in ons land, en wel in de krijtvorming van Maastricht. In het Britsch museum heeft men eenige zeldzame overblijfsels dezer dieren, afkomstig uit het Maastrichtsche krijt; ze werden het onderwerp eener beschrijving door den heer *H. G. Seeley*, *professor aan het Kings-college*. [1]) De Engelsche natuurkundige bracht twee nieuwe species uit het krijt van Maastricht ter algemeene kennis; de eene noemde hij *Megalosaurus Breday*, en de andere *Orthomerus Dolloi*. Hij zegt dat deze overblijfsels van Dinosauriers sedert kort in Europa, in het tufkrijt van Maastricht, opgegraven, betrekking hebben tot den Iguanodon en in groote de helft der grootste species van Brussel moeten bereikt hebben. In het Museum van Brussel heeft men twee fragmenten van een wervelbeen, beschreven en afgebeeld door den heer M. L. Dollo, toebehoorend aan dezelve species, en afkomstig uit het Maastrichtsche krijt. [2]).

In het jaar 1884 mocht schrijver dezes het genoegen hebben zijne verzameling van fossile werveldieren te verrijken met een allerbelangrijkst stuk, gevonden in het tufkrijt bij Maastricht (division moyenne Ubaghs), behoorende tot het achterbeen van een Dinosaurier; het is een prachtig geconserveerden femur, welks lengte 0,m55 bedraagt; de omvang der tuberositeit der articulatien heeft op het eene uiteinde 0,m31, op het ander 0,m28; de omvang van het been in het midden is 0,m20. Het lijdt geen twijfel of deze femur moet hebben toebehoord aan een Dinosaurier eener belangrijke afmeting, welke zeker de helft der grootste species van Brussel moet hebben overtroffen. Daar de fossile resten der Dinosauriers uit het Maastrichtsche krijt uiterst zeldzaam zijn, en zoowel die van Engeland, als die uit het museum van Brussel in kleinere fragmenten van beenbrokken bestaan, zoo is deze prachtige femur, zonder tegenspraak, een der zeldzaamste fossile overblijfsels, die tot nu toe uit de Maastrichtsche krijtformatie werden aan het licht gebracht.

De fauna der groote Reptilen, bewoners der zee, welke ons het Maastrichtsche krijtgebergte als haar depot achterliet, mocht zich aldus in den laatsten tijd verrijken met twee groote nieuwe species, beschreven door *Seeley*, en misschien zal onze nieuwe vondst aanleiding geven om tot een derde species te besluiten.

---

1) *H. G. Seeley* and the dinosaurs from the *Maastricht beds*, *Quart Journ. Geol. Soc.*, London, 1883.

2) Bulletin du Musée royal, T. II. 1883.

Hierbij kunnen wij noch een reptiel voegen, in den laatsten tijd beschreven en afgebeeld door den heer *Dollo*, den *Plioplatecarpus Marschii*, Dollo, hetwelk de helft der grootte van den Mosasaurus bereikt, waarvan twee kaakbeenen, en andere tot nu toe niet bekende beenen, uit het Maastrichts krijt afkomstig, zich in ons museum bevinden.

Uit het bovenstaande blijkt ten duidelijkste hoe aan de fossile fauna der Limburgsche krijtvorming te langer te grootere beroemdheid in de wetenschappelijke wereld te beurt valt.

CASIMIR UBAGHS.

De M. Emery, Supérieur du Séminaire de St-Sulpice, d'après des documents inédits par le chanoine *Elie Méric*, Docteur en Théologie, et en droit canon, de la Maison de Sorbonne. 2 vol. in 8o. Paris; Palmé.

Geheel Frankrijk door heeft dit werk als *Histoire de M. Emry et de l'Eglise de France*, onmiddellijk den grootsten bijval gevonden: Cardinalen, Bisschoppen, Diplomaten, Geleerden van allerlei orde hebben de overwegende belangwaardigheid van het Leven van M. Emery erkend. Het strijdperk ligt in de laatste jaren der eerste Fransche Republiek en in de eerste van (1800 tot 1811) het Keizerrijk.

Ce vieillard, zoo schrijft Mgr. De Rodez aan Dr. Méric, en face de Napoléon, soutenu par sa conscience pendant qu' autour de lui tout fléchit, tout s'incline, defendant le droit, tout en concédant ce qui pouvait être concédé,offre un spectacle de grandeur morale, dont on trouve rarement le pareil. Dat deze 3e Republiek Dr. Méric heeft verbannen uit de Sorbonne, waar zijne welsprekendheid en zijne geleerdheid een uitgelezen gehoor rondom zich zag, is geen gering blijk van 's mans verdiensten. Dit werk zal een »eereplaats« innemen naast de *Histoire de Bossuet* en die van *Fenélon*.

Das System des Vedanta nach den Brahma-Sûtra's des Bâdarâyana und den Commentare des Çankara über denselben vom Stanpunkte des Çankara aus dargestellt von Dr. Paul Deussen, Privatdocenten der Philosophie an der Universität zu Berlin. 535 pp. in 8o. Leipzig.

Het doel van den schrijver is een uiteenzetting van de wijsbegeerte van den Vedânta, tot grondslag nemende de aphorismen van Bâdârâyana,toegelicht door Çankara, den beroemden brahmane, aan wien boven alle andere de renaissance van het Brahmanisme, in de IXe eeuw van onze tijdrekening, moet worden toegeschreven. Het werk van Dr. Deussen is allergunstigst beoordeeld door Prof. *H. Jacobi*, van Kiel, in de *Deutsche Litteraturzeitung*« en door Prof. *R. Garbe*, van Königsberg, in de *Göttingische Gelehrte Anzeigen*. De Vedântische philosophie kent *eene lagere wetenschap* en eene *hoogere wetenschap*, maar deze twee zijn overal met elkander in tegenspraak. De algemeene trekken dier tegenstrijdige leeringen worden door M. Deussen aangetoond, ook op het gebied der theologie, der eschatologie, der cosmologie en der psycologie.

Het zij hier genoeg te zeggen, dat vele mannen van groot gezag het eens zijn in de hooge waardeering van dit werk: »eene volledige en getrouwe uiteenzetting van een der belangrijkste philosophische stelsels, die in de geschiedenis der menschheid worden aangetroffen.«

Dr. W. v. L.

De American Oriental Society, hield zich bezig in hare algem. vergadering te Boston [1]) met de zienswijze van onzen geëerden correspondent J. v. d. Gheyn. M. A, Hjälwar Edgren, professor van het Sanscrit te Lincoln, en M. W. D. Wihtney, prof. van het Sanskrit in het yale College te New Haven, een der meest gezaghebbende meesters in het rijk der Indiaansche philologie, voerden er het woord over.

Bij verscheidene vraagstukken sloot men zich aan bij de zienswijze van den Weleerw. heer V. d. Gheyn, bij enkele ook niet die punten; van geschil zijn nu door onzen medewerker behandeld in de *Bulletins de l'Académie royale de Belgique* 13e serie, t. XII,No. 3; 1886.

1) *Proceedings* at Boston pp. 1—XLIV of Journ. Am. Or. Soc., vol. XIII.

De »Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins« zal voortaan worden uitgegeven door de Badische historische Commission« bij *Mohr* in Freiburg, het gebied, dat hier werkkring is, omdat Baden, Elzas, Beiersche Pals, Groothertogdom Hessen tot Nohe en Mainz de aangrenzende deelen van Wurtemberg, Hohenzollern en de Rijnkantons van Zwitserland zijn. De redactie-geschäfte zijn opgedragen aan den archiefraad Dr. Aloys Schulte te Karlsruhe. Elke jaargang zal nu niet meer 32 maar wel 40 vel beslaan.

D. G. Ayuso El nirvána Buddhista en sus relaciones con otros sistemas filosoficos, in 8o. Madrid 1885.

Eene hoogst aan te bevelene studie, zaakrijk en kort, van de leeringen en van de geschiedenis van het Boudhisme.

Mededeelingen.

De drukkunst in China. Het British Museum laat zien, aan al wie zien wil, 8 boekdeelen onlangs ontvangen, die alreeds in de XIIIe eeuw in xylographie gedrukt zijn. Het papier heeft veel geleden, maar is van hetzelfde gehalte als het papier dat nu nog in China gemaakt wordt.

De jongste aflevering van *Onze hedendaagsche letterkundigen* bevat de afbeelding van Dr. H. J. A. M. Schaepman, met bijschrift van den hoogleeraar Dr. Jan Ten Brink.

Een brief uit IJsland aan het *Dagblad van Kopenhagen* spreekt van drie wetenschappelijke reizen, die dezen zomer op het eiland ondernomen zijn. 1. door den heer Thoroddsten, die in het westland geologische onderzoekingen doet, 2. door den heer Sigurdur Vigfusson, die bij het Skagaljord archaeologische studiën

maakt, en 3. door den philoloog Olsen, die de volkstaal bestudeert en voornemens is een woordenboek in de IJslandsche volkstaal te schrijven.

Een »Jaarboek van den Nederlandschen Adel« zal te 's Hage worden uitgegeven, onder redactie van de HH. A. A. Vorsterman van Oijen, J. van der Muelen en andere deskundigen.

De heer Willem Paap treedt met den tweeden jaargang af als redacteur van de »Nieuwe Gids.« Ook de heer Frans Netscher zal waarschijnlijk niet meer aan dat tijdschrift medewerken.

Naar *De Port.* verneemt zal eerstdaags bij den uitgever J. M. Schalekamp verschijnen eene serie etsen van Willem Steelink, naar de belangrijkste schilderijen van Josef Israëls. Waarschijnlijk zal deze uitgave worden vergezeld van een tekst, waartusschen facsimiles naar kleine teekeningen of schetsen van Israëls zullen gedrukt worden. Het geheel zal een prachtwerk vormen, een waardig monument aan onzen grooten landgenoot, die ook in het buitenland de reputatie onzer hedendaagsche schilderkunst hoog houdt en dan ook buiten ons vaderland het meest wordt gewaardeerd.

Een internationaal congres van Amerika-geleerden zal den 15en dezer te Turin geopend worden, waarschijnlijk in tegenwoordigheid van koning Humbert. Er zullen voordrachten gehouden worden over Amerika's oudheid, aard-, land-, volkenkunde enz.

Op het gebied der Assyriologie wordt de uitgave van een belangrijk werk tegemoet gezien.

De jaarboeken van Assurbanipal, die door wijlen George Smith werden uitgegeven, waren sedert eenige jaren uitverkocht. Nu zal een Amerikaansch Assyrioloog, de heer S. A. Smith, ze opnieuw in het licht zenden. De bekende werken van den Oosterschen koning zullen bij deze gelegenheid vermeerderd worden door een aantal ongedrukte brieven, dépêches en proclamaties, die in de koninklijke bibliotheek te Nineveh zijn gevonden. De overblijfselen van meer dan tweehonderd cylinders zijn voor dit doel door den heer Smith vergeleken en voorgeschreven. Het werk zal in afleveringen verschijnen, waarvan de eerste reeds ter perse is.

Op een diner, onlangs gehouden door de Engelsche pers, is geconstateerd geworden dat er te Londen tegenwoordig 5000 Journalisten zijn.

De »Gedenkschriften« van Generaal Grant zijn nu ook in het Japansch vertaald, en moeten ook in die uitgave veel koopers vinden.

De weduwe Grant heeft reeds 400,000 *dollars* (f 1,000,000) als opbrengst van het werk ontvangen en zal zeker nog wel 100,000 *dollars* er van trekken.

Grant zelf berekende dat het boek haar 30,000 *dollars* (f 75,000) zou opbrengen.

Door den kunsthandelaar Adolf Titze, te Leipzig, is de inteekening opengesteld op een prachtwerk: Vater Unser, in Bildern von Paul Thumann. Bij elk gebed van het »Onze Vader« zijn door den artist twee afbeeldingen gevoegd en wel eene uit het Oude Testament en eene uit het leven van Christus, terwijl eene korte dichtspreuk van Luther bij elke afbeelding is gevoegd. Eene uitgave voor Katholieken is in voorbereiding en zal spoedig volgen.

Deze prachtuitgave van het »Onze Vader« zal in twee editiën het licht zien; de eene in kalfsleer gebonden à 20 Mark, de andere in calico gebonden à 12 Mark.

De Opmerker verneemt uit vertrouwbare bron, dat door den heer P. J. H. Cuypers een nieuw ontwerp voor een Universiteitsgebouw (te Utrecht) wordt gemaakt. De heer C. Vermeys, die in vereeniging met den hoogleeraar E. Gugel het vorige project bewerkte, zal de uitvoering leiden.

Onder de eerste bezending boeken van de uit 1200 deelen op palmbladeren bestaande koninklijke Birmaansche bibliotheek te Madaley, welke bezending thans naar Engeland onderweg is, bevindt zich ook een Birmaansch werk in vijf deelen, getiteld: *Po-tay-kay Ya-zawin*, hetwelk de geschiedenis der Portugeezen in Birma bevat. Het verhaal begint met het jaar 1520 en vertelt op aantrekkelijke, niet zelden ook vermakelijke wijze, van een Birmaansch standpunt, de geschiedenis der oorlogen tusschen de Portugeezen, Spanjaarden, Nederlanders, Franschen en Engelschen, die elk voor zich, van den uitsluitenden invloed op den gang van zaken in Birma zich trachtten te verzekeren.

Inhoud van Tijdschriften.

Historisch-Politische Blätter. XCVIIIste B. 3de Heft. Die letzten Tage Königs Friedrich II von Preussen (Schluss). — XIX. Die Fugger in Ungarn. — XX. Zur Christlichen Literaturgeschichte. — XXI. Zur Deutschen Bildungs-Geschichte im endenden Mittelalter XXII. Zeitlaufe. — Das sociale Erdbeben der Märztage in Belgiën.

Christlich-Sociale Blätter Katholisch-Sociales Central-Organ. 19de Jaarg. 16de Heft. I. Die Klöster und das Proletariat. — II. Die Thätigkeit des westösterreichischen Reichsraths in der Session 1885 86 in Rücksicht auf die Socialreform.— III. Die Ehe in der arbeitenden Klassen — IV. Die Reform. Ihr Ausgangspunkt. Kirche. Staat, Privatinitiative. Das Patronat. Leo XIII. Schlusswort. (Die Heiligung und Heiligkeit der Arbeiterehe durch die Kirche, ist das letzte Wort einer grossen Reform, für die es sonst kein Mittel gibt und ohne die alle andere Reform unfruchtbar und todt bleiben wird. Das glauben wir durch unsere Darlegung gezeigt zu haben).

Le Correspondant 29 Août 1886. Le Prince de Bismarck et son oeuvre M. Dronsart. — Le Doyen des Etudiants D. Cochin. — Chez Paddy Bon. — E. de Mandat-Grancey. — Madame de Lamartine. — Ch. Alexandre. — Mariage de raison. Fin. Mme. Calmon. — Puissance militaire de l' Allemagne Colonel Hennebert. — Les romans Russes P. Douhaire. — Chronique Politique Aug. Boucher.

Snelpersdrukkerij van Küppers & Laurey, Jansstraat Haarlem.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Eerste Jaargang, No. 20. Tweede Serie. 1 October 1886.

Dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen, kost per jaar, franco p. p. *f* 3,25: voor het buitenland *f* 3,75. Advertentiën kosten per regel 10 Cent. Groote letters, naar de plaatsruimte. Alles wat de Administratie betreft, gelieve men te zenden *franco* aan de Uitgevers **KUPPERS & LAUREY**, te *Haarlem*.

Alles wat de redactie betreft en alle boekwerken en Tijdschriften gelieve men *franco* te zenden aan den redacteur **J. W. BROUWERS** te Bovenkerk bij Amsterdam. Alle toegezondene boekwerken en Tijdschriften worden vermeld.

Deus scientiarum Dominus est.

PONE CUSTODES FONTIUM.

INHOUD: Fr. X. Rutten: Ethicae seu Philosophiae moralis elementa, door *W. v. M.* — H Mande van Windesheim: De Intimis enz., door *N. C. K. De Bazel.* — Mgr. P. Claessen: L'Inquisition etc., door *P. J. Goetschalckx.* — Democratie in de wetenschap: (Prof. Spruyt in de *Gids*), door *P. D.* — Domet de Vorges: Essai de la Métaphisique positive. — Math. Von Bremscheid: Die sociale Bedeutung der Kathol. Kirche. — Dr. Anger auf Cythra: Was zieht uns nach Rom? — Dr. F. Kraus: Realencyclopaedie der Christl. Alterthümer, door Dr. *L. v. H.* — Histoire de Gil Blas, nieuwe uitgave, door *P. R. C.* — After weary years, van Mgr. O'Brien, D. D. Archbishop of Halifax, door *J. W. Brouwers.* — Moderne Kunst. — Archeologie. — Mededeelingen. — Advert.

Ethicæ seu **Philosophiae moralis elementa**, *quae, secundum Doctoris Angelici principia conscripsit Franc. Xav. Rutten.* Traj. ad Mosam 1886.

Drie bewijzen, elk van een anderen aard, mogen hier de voortreffelijkheid van het pas genoemde werk getuigen:

1o. Is dit alreeds de derde uitgave van dit werk, in het buitenland nog meer naar waarde geprezen dan in ons eigen land.

2do. De Schr. heeft zorg gedragen bij dezen derden druk, »ut qui benigne excipitur libellus gratior prodeat ditiorque«, zijn werk te verrijken en op te luisteren met de leering, die zoo schitterend tot de wereld heeft gesproken door den *Syllabus*, op bevel van Pius IX uitgegeven, en door de onsterfelijke Encyclieken van Leo XIII.

3io. De Hoogleeraar aan het Groot-Seminarie van Roermond, de Hoogw. heer *Russel*, dien de keuring van dit werk was opgedragen, aarzelt niet te verklaren in zijne goedkeuring van 15 Augustus jl., dat dit werk in hooge mate verdient te worden aanbevolen« ob doctrinæ praestantiam et rationem explanandi questiones lucidam simal et concinnam«. Die erkenning van de verdiensten van dat werk zegt zooveel, dat wij het niet zullen bestaan er nog een woord aan toetevoegen.

De geheele verhandeling is verdeeld in twee hoofddeelen, waarvan het 1ste over de *wetten* het 2de over de *plichten* handelt. Het hoofddeel der wetten bevat drie onderdeelen, welke tot onderwerp hebben: 1o de wet in haar zelve beschouwd, als *objectieve* regel van des menschen handeling; 2o. de wet beschouwd in het geweten van den mensch, als *subjectieve* regel. 3o De valsche leerstelsels over den oorsprong en de natuur der wet. Het Hoofddeel der plichten bevat insgelijks drie onderdeelen welke onze plichten, 1o jegens God, 2o jegens ons zelven, en 3o jegens den evennaaste tot onderwerp hebben.

De schrijver heeft zich voornamelijk ten doel gesteld de hedendaagsche hoofddwaling te bestrijden, namelijk het *naturalisme*, dat op het gebied der wijsbegeerte *rationalisme*, op het gebied der staatkunde *liberalisme* genoemd wordt, en dat de bovennatuurlijke tusschenkomst en werking van God tot de volmaking van den enkelen mensch, van de familie en van den staat ten eenen male ontkent.

Duidelijk wordt de goddelijke grondslag der zedelijke orde, de goddelijke oorsprong van alle rechten, wetten en plichten aangetoond. Uit het wezen der Godheid wordt de *eeuwige wet* afgeleid, welke niets anders is dan de afspiegeling der goddelijke volmaaktheden in het eigen wezen der Godheid, en, in engeren zin, het plan, het toonbeeld der schepping, eeuwig door God gedacht en gewild. Uit de eeuwige wet vloeit de *natuurwet* voort, die niets anders is dan de eeuwige wet zelve, voor zoo verre deze, door Gods wijsheid en almacht, is neêrgelegd, is ingeprent in het geschapene, en meer bepaald in redelijke schepselen: en zoo is de natuurwet ook eene afspiegeling der goddelijke volmaaktheden, maar buiten den schoot der Godheid.

De redelooze schepsels onderhouden de hun ingeprente wet, en volbrengen den goddelijken wil, zonder hun toedoen, en krachtens een onweêrstaanbaren natuuraandrang. Anders is het gelegen met de *redelijke* schepselen: dezen kunnen de hun ingeprente natuurwet kennen, en, begaafd met vrijen wil, dezelve naar eigen believen naleven of overtreden. Onderhouden zij dezelve, dan handhaven zij de door God gestelde orde; zij blijven gelijkvormig aan den aanbiddelijken wil des Scheppers, en streven naar hun einddoel: het bezit van het goddelijk wezen, het hoogste goed. Schenden zij daarentegen de natuurwet, dan storen zij de door God gestelde orde; zij komen in tegenspraak met den wil des Scheppers, en zoo verwijderen zij zich van hun einddoel, van het hoogste goed, wiens verlies het diepste onheil uitmaakt.

Uit de natuurwet vloeit de positieve wet, zoowel de geestelijke als de wereldlijke, welke beide, om rechtvaardig te zijn, met de natuurwet moeten overeenstemmen; waaruit reeds blijkt dat beide ook onderling moeten samen gaan, om den mensch, die beiden onderworpen is, tot het bereiken zijner eindbestemming behulpzaam te zijn.

Het gewichtig vraagstuk der verhouding tusschen Kerk en Staat is met zorg behandeld. De plaats, welke aan den godsdienst in de burgerlijke maatschappij toekomt: de verstandhouding, die tusschen Kerk en Staat dient te bestaan; de veelvuldige rechtschennis, waaraan de Staat zich tegenover de Kerk pleegt schuldig te maken; het onredelijke en het verderfelijke eener atheïstische staatsinrichting; de deelneming der Katholieken aan het bewind van den atheïstisch geregelden Staat;

al deze zoo belangrijke vragen worden even meesterlijk uiteengezet en opgelost.

Bovenstaande schets wijst slechts de grondtrekken, de hoofdpunten aan, rondom deweike zich de overige, met de zedeleer in verband staande leerstukken te rechter plaatse groepeeren; als openbaring; huiselijke maatschappij; oorsprong en grenzen der staatsmacht; eigendomsrecht; communisme en socialisme; recht van wederstand; enz. enz.

De schrijver heeft zijne verhandeling bewerkt volgens de beginselen van den H. Thomas, met behulp van de uitnemendste leerlingen, vooral van den geleerden Suarez; en met ten nutte making van de zoo bij uitstek leerrijke Encyclieken der laatste Pausen, alsmede van den bekenden Syllabus van dwalingen, welke stellingen, nagenoeg alle, worden aangehaald, en telkens aan onomstootelijke beginselen getoetst, met de waarheid blijken in strijd te zijn.

Even als bij het werk van Pater Prof. *Alfons Jansen*, »*De facultate docendi*, mogen wij, Katholieke Nederlanders, ons bij dit werk van *Mgr. Rutten* verheugen voor ons vaderland, daar ook deze werken, na die van onze Professoren *Marres Janssen*, *Van Egeren*, *Van der Burgt*, *Van de Laer*, ook in het buitenland getuigen, dat er nog onder ons mannen zijn, die der Kerkelijke wetenschap tot eer verstrekken. Het is wel jammer dat Dr. Nuyens, in zijn »geschiedenis van het Nederlandsche volk, van 1815 tot op onze dagen,« van de werken dier mannen hoegenaamd niets schijnt te weten, of uit onverklaarbare partijdigheid heeft willen meenen daarvan met geen enkel woord te moeten gewagen: zijne voorwendsels op blz. 306 houden geen steek en hebben geen zin. En onze Noordnederlanders, beroemde schrijvers, Hoogleeraren aan de Katholieke Universiteit van Leuven, bv. Mgr. *Beelen*, Mgr. *Feye*, Dr. *A. Dupont*, mocht hij ze zonder bekrompen partijdigheid, ze onvermeld laten? En nu een voorstel: geen nuttiger werk, o. i., kan er gedaan worden ter bevordering der ware beginselen in ons land, voor honderdduizenden onzer landgenooten, dan hun een werk als deze *Ethica* onder oogen te brengen; daarom stellen wij de vraag: wie zal dit werk in onze Moedertaal overbrengen tot heil van het vaderland?

Welke uitgevers betwisten elkander den voorrang om die vertaling uit te geven?

W. v. M.

De Intimis Dni nostri J. Christi et de septem viis quibus itur ad ea.

Onder de mannen, door deugd en geleerdheid uitblinkende in de kloostervereeniging van Windesheim, behoort Hendrik Mande.

Te Dordrecht geboren omstreeks 1360 werd hij ingekleed in 1395 en stierf in 1431. (*a*) Voor 1395 was hij *scriptor palatii* bij Willem van Oostervant, welk voorrecht hij zeker te danken had aan zijn fraaie hand van schrijven, plus zijn genie als verluchter (illuminator) van handschriften. Na 1395 vercierde hij de missalen, bijbels, muziekboeken, enz. der kloosterkapel, en schreef godsdienstige (ascetische) werkjes in 't Dietsch. Busch, in zijn Chronicon Windesemense, vermeldt 14 werkjes van hem. Die 14 titels vertegenwoordigen echter slechts 12 werkjes, zooals ik later zal aantoonen. Die 14 door Busch opgegeven geschriften zijn:

a) De gronden voor deze en andere in dit opstel voorkomende beweringen geef ik aan in mijne brochure.

I.	Liber unus, quomodo veterem hominem cum actibus suis exuere debemus & Christo nos unire; habens novem capitula.	Dit werkje is nog niet gevonden.
II.	Liber de intimis Domini nostri Jesu Christi & de septem viis quibus itur ad ea; habens quindecim capitula.	Het tweede gedeelte van dit werkje is door mijn hooggeschatten vriend, den ZeerEerw. heer V. Becker, teruggevonden en zal ons in het volgende bezighouden.
III.	Liber de perfecta amoris altitudine et de viis ad eam perveniendi, tredecim habens capitula.	Nog niet teruggevonden.
IV.	Liber de luce veritatis.	Dat boec vanden licht der waerheit, door Prof. W. Moll ontdekt. (*b*)
V.	Speculum veritatis.	Een spieghel der waerheit eveneens door Moll ontdekt.
VI.	Liber de sapida sapientia, duodecim habens capitula.	Van den zeven gaven des heiligen geest, ende eerst vander gave der smakender wijsheit, alweer aan Moll's ontdekking te danken.
VII.	Liber de tribus statibus hominis conversi in quibus consistit perfectio vitae spiritualis.	Een boekskijn, van drien staten eens bekierden mensche, dairin begrepen is een volkomen gheestelic leven. Door Moll uitgegeven in zijn J. Brugman I, p. 263.
VIII.	Liber de vita spirituali et devota et in quibus consistit et eius impedimenta.	Deze twee werkjes zijn deelen van het vorige. (*b*).
IX.	Liber de vita contemplativa, in quibus consistit et puncta quibus impeditur.	
X.	Amorosa querella amantis anime ad Deum suum pro liberatione tenebrarum, defectuumque suorum.	Ene claghe of enighe sprake der mynnender sielen tot horen brudegom. Eveneens door Prof. Moll teruggevonden.
XI.	Allocutio brevis amantis animae cum amato suo.	Een corte enighe sprake der minnender sielen met haren gheminden. Eveneens door Moll gevonden en uitgegeven.
XII.	Liber de praeparatione internae nostrae habitationis.	Een boekskijn van der bereydinghe ende vercieringhe onser inwendigher woeninghen. Alweer door Moll gevonden en uitgegeven.
XIII.	Dialogus sive collocutio devotae animae cum amato suo et responsio eius ad animam devotam.	Nog niet teruggevonden.
XIV.	Liber de raptibus et collocutionibus cum Deo et Dei secum, decem habens capitula, secundum decem revelationes diversis temporibus sibi factas.	Eveneens nog niet teruggevonden.

b) Nadere inlichtingen in mijn eerstdaags uit te geven brochure.

Tot het tweede der genoemde werkjes willen wij een oogenblik onze aandacht bepalen. Zooals ik reeds meldde is het tweede deeltje er van door den Zeer-Eerw. Heer V. Becker, Professor te Oudenbosch gevonden. Het HS. waarin het zich bevindt berust in de Bibliotheek van het Priesterhuis te Gaesdonck, gelegen op den grooten straatweg tusschen Kleef en Goch, slechts een uur verwijderd van laatstgenoemde plaats. Behalve bovengemeld werkje zijn er nog drie andere tractaatjes in, waarvan er een onvoltooid is gebleven, en eenige spreuken van geestelijke schrijvers. Over den tijd der vervaardiging durf ik evenmin een stellig oordeel vellen als Pater Becker. Het HS. schijnt mij echter toe niet ouder te zijn dan het begin der 16e eeuw.

Een tractaat komt er in voor onder den titel: »Dyt zijn seven wege.« Dat dit werkelijk het tweede deeltje is van het werk van Mande: »De intimis« blijkt reeds uit den eersten regel die terugslaat op: »die bynnenste ons lieven Heren,« en blijkt overigens uit het geheele geschrift. Ter verduidelijking schrijf ik hier die eerste regels af:

Dyt syn seven wege. Merct aen. Nu sullen wi merken dat die gene die ingaen door die doer in die bynnenste ons lieven heren, niet al gelick gesat ende ontfangen en werden, mer nae mere of mijnre verdiensten der personen ende sunderlinge nae groetheit der mynnen.

Het blijkt niet waar het HS. vervaardigd is, alleen duidt het onderschrift aan, dat Zuster Johanna van Schild het heeft geschreven.

Voor heden wil ik eindigen. Ik hoop echter het HS., verrijkt met literarische aanmerkingen alsmede een bibliographie van H. Mande, in den loop van dit jaar uit te geven. Ik doe dit te meer om hen, die nog iets van dien schrijver onder hunne berusting hebben, of iets van hem mochten ontdekken aan te sporen het eveneens te publiceeren. En hiermede hoop ik mijn werkje bij het publiek te hebben ingeleid.

Den Helder, 12 Sept. 1886.

N. C. K. De Bazel.

L'Inquisition et le régime pénal pour la répression de l'hérésie dans les Pays-Bas du passé, par Mgr. *P. Claessens.*

Dit werk is het laatste, helaas! dat u uit de handen van den hooggeachten en hooggeleerden Mechelschen schrijver zal toekomen: voor eenige weken, den 22en Juni ll., na eene rijke en welvervulde loopbaan, geheel ten dienste der Kerk en der letteren besteed, is hij Godvruchtig in den Heer ontslapen [1]) Ook dit zijn werk is van het hoogste belang voor al degenen, die zich met de geschiedenis der Inquisitie in de XVIde eeuw, of ook slechts met de geschiedenis der XVIde eeuw in de Nederlanden over het algemeen, bezighouden. 't Is een werk van jarenlangen en den meest gewetensvollen arbeid. Zooals de schrijver zelf aan het hoofd zijns werks zegt, vervat het, alhoewel beknopt, *summa fastigia rerum* geheel de geschiedenis der Inquisitie en van het strafwettelijk stelsel ter onderdrukking der ketterijen in de XVIde eeuw, onder de regeering van Karel Keizer en van Philips II. Het is het volledigste en het getrouwst met de waarheid overeenkomende werk, dat wij over die stof kennen.

Wat is de Inquisitie? — Welk is de oorsprong en de natuur, de aard ervan? Heeft de Inquisitie in de Nederlanden bestaan onder Keizer Karel en Philips II? Onder welken vorm heeft zij er bestaan? Wat heeft men te denken van het strafwettelijk stelsel of de beruchte plakkaten van Keizer Karel op »het feit der ketterijen« en wat dachten er zijne tijdgenooten over? Mag men de Kerkelijke (Pauselijke of Bisschoppelijke) Inquisitie verwarren met de Spaansche? Welk is het getal der slachtoffers van die Inquisitie, en van den raad van beroerten? Welk is het oordeel, dat echte ongekunstelde geschiedkundige waarheid uitspreekt over het karakter en de politiek van Philips II, over het bestuur van Margareta van Oostenrijk, van Maria van Hongarie, van Margareta van Parma en den Hertog van Alva, over de handelingen van Prins Willem van Oranje en zijne partij? Hoe stelde het Protestantisme zijne schoone leerstellingen over »verdraagzaamheid« en »vrijheid van geweten« in 't werk? Ziedaar in 't kort, de voornaamste vraagstukken, die dit werk onderzoekt en die het zoo meesterlijk en zoo volkomen afhandelt, dat wij schier niet aarzelen te durven zeggen, dat er niets meer valt bij te voegen; dat Mgr. Claessens zijne stof heeft uitgeput, en ook, dat wij nu de geschiedenis der Inquisitie en van het strafwetstelsel ter onderdrukking der ketterijen in onze Nederlanden der XVIde eeuw, — geschiedenis waar wij reeds zoolang naar hebben gewacht en die maar nimmer verscheen — dan toch eindelijk bezitten.

Wat de waarde van dit hoog te schatten werk nog verhoogt is de bedaardheid en de onpartijdigheid waarmede het geschreven werd. Zonder vooroordeel ten opzichte zijner tegenstanders, ook zonder vooringenomenheid voor zijne partijgangers, gelijk uit al de bladzijden van zijn allervoortreffelijkst verhaal op schitterende wijze blijkt, heeft de schrijver niets anders op het oog gehad dan de waarheid, de geheele waarheid en niets dan de waarheid te dienen. Zonder omwegen spreekt hij zijne overtuiging uit, goedkeurende wat er goed te keuren, afkeurende wat er af te keuren valt, wie of wat het ook geldt! Met recht mag men het den lof toezwaaien, den grootsten, dien men aan een geschiedkundig werk kan toekennen, namelijk, dat het in hooge mate voldoet aan al de vereischten voor eene goede geschiedenis, onlangs nog met zulke meesterlijke hand door Leo XIII, den Paus der wetenschappen, gelijk *De Wetensch. Nederlander* Hem zoo te recht heeft genoemd, uiteengezet in zijne brief van den 18en Juli 1883, aan De Luca, Pitra en Hergenroether; dit wil zeggen, dat de eerste wet des schrijvers was, nooit iets valsch vooruit te zetten; de tweede, altijd en in alles kloekmoe-

[1]) Mgr. Claessens was een diep wijsgeer, een groot godgeleerde, een onverdroten geschiedvorscher en een uitmuntend dichter. Wellicht niet één van de Belgische geestelijkheid heeft sedert eenige jaren zooveel geschreven als hij. Talrijke zoo Vlaamsche als Fransche vlugschriften, niet minder artikels in Vlaamsche en Fransche revues, tevens ook verschillende werken van grooteren omvang kennen wij van zijne hand, o. a. zijn *Philosophie d'Histoire* in 2 boekdeelen, zijne *Geschiedenis der Kloosterorden in het oude Belgie*, zijn *Fondaments de la foi* enz. Verleden jaar nog behaalde hij te Rome met een bundel Latijnsche gedichten den tweeden prijs in eenen prijskamp uitgeschreven voor al de latinisten van geheel de wereld. Mgr. Petrus Claessens werd geboren te Antwerpen den 17den Febr. 1817, en overleed te Mechelen. Hij deed zijne studiën aan het kleine Seminarie van Mechelen en op de Universiteit van Leuven, werd vervolgens professor van Letterkunde en wijsbegeerte. Hij was Geestelijk hoofdopziener van het lager onderwijs in Brabant en Antwerpen, lid van de Academie van Rome en verschillende letterkundige en wetenschappelijke genootschappen, en eindelijk Kanunnik titularis van het Kapittel van Mechelen.

dig de waarheid te zeggen; verder nooit te laten veronderstellen, dat hij zich of door vleierij of door haat liet verleiden, bijgevolg, dat zijn werk de spiegel is der waarheid en der rechtzinnigheid.«

Wij twijfelen er dan ook niet aan of velen zullen zich dit standaard-werk van den Belgischen Schrijver willen aanschaffen. Dit kunnen wij in alle geval verzekeren, dat wie zulks doet, in bezit komt van een hoogst wetenschappelijk werk, dat ons voor het eerst een onpartijdige en volledige geschiedenis geeft over de zoo belangrijke, en sinds eenige jaren weer zooveel besprokene instelling der Inquisitie en wat met haar zoo innig in verband staat, het strafwettelijk stelsel tegen de ketterijen in de XVIe eeuw.

Grobbendonck. P. J. GOETSCHALCKX.

Democratie in de Wetenschap.

(*Professor Spruyt* in *De Gids.*)

»Dat vrijmoedige lieden spreken over dingen, waarvan zij niets verstaan, dat beschouwt reeds Plato als een der eigenaardige kenmerken van de democratie, die in onze dagen zoo geestdriftvolle aanhangers vindt.« Ziedaar eene stelling, als gij het zoo noemen wilt, waarmee Professor C. B. Spruyt een artikel sluit in het Augustus-nummer van *De Gids*, en die hij, natuurlijk tegen zijne bedoeling, door zijn levend voorbeeld in Gids-artikelen opluistert. Door den titel: »Wetenschap of Phantasie« met een vraagteeken er achter, schijnt hij zijne lezers uit te noodigen eens te raden, wat zijn pennevruchten wel zijn. Nu durf ik zoo klakkeloos niet zeggen: Ik raad phantasie, maar één ding is zeker, van wetenschap heeft het niets. Het gaat mij aan het hart een anders hooggeleerden schrijver de beschuldiging voor te werpen, dat hij van de zaken, waarover hij daar als *ex cathedra* spreekt, niet het geringste begrip heeft. Maar misschien is het principe bij hem! »Het is *niet volstrekt noodig* dat de wijsgeer over den godsdienst spreekt als een blinde over de kleuren,« zegt Dr. Spruyt in een vroeger opstel; *niet volstrekt noodig*: zooveel geeft hij toe; maar hij schijnt het toch wel de doelmatigste methode te vinden om zonder verstand van zaken door te slaan. Deze methode heeft ongetwijfeld dit voor, dat men daardoor lang aan den praat kan blijven en zich minder behoeft te geneeren over flaters. Gelukkig, dat tegenspraak geen vat op hem heeft.

Laten wij een weinig putten uit die volheid van verwarde begrippen. Het getuigenis van geheel het menschelijk geslacht zegt hem niets. Wie daartegen inredeneert geeft zelfs blijk, niet van krankzinnigheid, maar van een bovenmenschelijk inzicht. Neemt hij dan niemands getuigenis als gezag aan? Ja wel. »Er is, dunkt mij, zeer weinig kans dat iemand, die ten onrechte meent gevonden te hebben, in onze dagen gehoor zal krijgen. Veeleer zullen wij luisteren naar hem, die *zonder voldoenden grond twijfelt.*« Dat zegt nog wel zoo veel als het getuigenis van het menschelijk geslacht. — De vrijheid van den wil is voor hem een droombeeld. Nu zouden wij gaarne verwijzen naar een der laatste afleveringen van de *Studiën*, waarin de heer J. Kerlen het bestaan dier vrijheid degelijk bewijst; maar deze schrijver begaat de onhandigheid zich op den *sensus communis* te beroepen, en daar steekt immers Dr. Spruyt met zijn bovenmenschelijk inzicht mijlen ver boven uit! — Daar is geen strijd tusschen geloof en wetenschap, w a n t *weten* doen wij datgene, wat wij onmiddellijk waarnemen, *gelooven* wat daarbuiten ligt, en die beide kennissen gaan samen. Maar mijnheer de Professor, vergeef mij het woord, gij weet niet wat geloof noch wat wetenschap is. Ook zoudt gij uwen lezers een dienst bewijzen met eens duidelijk, maar vooral *duidelijk*, uw begrip te ontvouwen van godsdienst, van recht, van zedelijkheid, en andere zedelijke begrippen. — Wie uitsluitend ongerijmde of althans onoplosbare vraagstukken tot het domein der metaphysica rekent,« slaat volgens Dr. Spruyt de plank niet ten eenenmale mis. Jammer, dat hij in het midden laat of hij zelf metaphysicus is. — Van de wetenschap heet het, »Dat zij inderdaad op haar gebied geen waarheden kent, die wij liefhebben, noch dwalingen, die wij verafschuwen kunnen; zij kent niets dan meeningen met verschillende graden van waarschijnlijkheid.« Daarmee wekt hij van *zijne* wetenschap geen hoog denkbeeld op.

In een vorig Gids-nummer schrijft de hooggeleerde: »Ziet hij (de natuurmensch) een kikvorsch springen, oogenblikkelijk tracht hij het na te doen; en daar die lichaamsbeweging bij den mensch het teeken is van eene zeer opgewekte gemoedsstemming, gaat ook de kikker voor een vroolijk dier door.« Men verzekert dat zeker geleerde veel getuurd heeft op den uil van Minerva en daarom zou een uil een uil genoemd zijn. Hoe dat samenhangt moge Dr. Spruyt uitmaken.

P. D.

Domet de Vorges, **Essai de la métaphysique positive.** Ouvrage honoré d'une mention à l' Académie des sciences morales et politiques. Paris, Librairie académique, Didier & Cie.

Deze verhandeling dankt haar oorsprong aan het thans steeds meer algemeen wordend streven, tot de scholastieke philosophie terug te keeren. De schrijver, die reeds in 1875 eene Metaphysiek deed verschijnen, zond dezen nieuwen arbeid aan de Parijsche Academie als antwoord van eene door haar gestelde prijsvraag: »De Metaphysiek als wetenschap.« Onder de twaalf verhandelingen, die waren ingezonden, verkreeg de zijne eene eervolle vermelding, terwijl twee andere twee prijzen en eene derde eveneens met eene eervolle vermelding werd bekroond. Wij vermelden dit, omdat daardoor het doel van dit werkje wordt verklaard en het duidelijk is waarom de schrijver de vraag of de Metaphysiek eene wetenschap is, in het eerste gedeelte zoo uitvoerig behandelt. De prijsvraag heeft aan het gansche werk het karakter dat het beheerscht, ingedrukt. Volgens de grondbeginselen, in het eerste gedeelte gegeven, bespreekt de schrijver in het tweede gedeelte den oorsprong en het wezen der afzonderlijke metaphysieke begrippen: de substantie, de oorzaak, het doel, de ruimte, de tijd, het oneindige. Het derde gedeelte behandelt de dwalingen, welke er ten opzichte van de Metaphysiek heerschen in de verschillende scholen van Plato, Aristoteles, der Stoïcijnen, der Epicuristen, van Alexander, van Cartesius, van Spinoza en eindelijk van de moderne Duitsche wetenschap met haren invloed op onzen tijd.

De schrijver betoogt aan het slot van zijn werk de noodzakelijkheid van de herstelling eener ware algemeene Methaphysiek.

Wie weet of prof. Spruyt geen kennis wil maken met dat werk? Dr. L. v. H.

Die sociale Bedeutung der Katholischen Kirche. Von *P. Mathias Von Bremscheid,* Priester aus dem Kapuzinerorden. Mainz, Kirchheim.

Van den Heiland lezen we: »*transiit benefaciendo,*« hij ging rond, weldaden verspreidende. Het gansche verlangen en streven van zijn Godmenschelijk Hart was om alles voor allen te worden. Hij wilde aan alle menschen zijne Goddelijke leer meedeelen en daardoor allen tijdelijk en eeuwig gelukkig maken. En aangezien Hij niet altijd bij ons kon blijven, zoo moest Zijne Bruid, onze Moeder de H. Kerk, dit edele werk voortzetten tot aan het einde der eeuwen. Ons een zwak beeld van deze zegenvolle werkdadigheid der Kerk van Christus te geven, ons door eenige van haar heilige leeringen te toonen, hoe zij waarlijk eene moeder, hoe zij de grootste weldoenster is der menschheid, ziedaar het doel van bovenvermeld werk. In eenvoudige maar krachtige trekken ontwerpt de schrijver een schoon beeld van de verhevenheid, de veredelende, heelende en volmakende kracht van de leer onzer Kerk. Mocht het boekje er toe bijdragen menig vooroordeel tegen haar uit den weg te ruimen, en velen tot besef te brengen van hetgeen de gansche menschelijke maatschappij aan de zegen verspreidende Bruid van Christus heeft te danken.

Was zieht uns nach Rom? Beantwortet aus den Excerpten eines Convertiten von Dr. *Anger auf Cythra.* Leipzig, H. Lorenz 1886. 3. Aufl.

Was zieht uns nach Rom? is de titel van een boek, waarvan de derde druk voor ons ligt en ons leert door welk een chaos van vooroordeelen de schrijver zich moest doorwerken, om in den schoot der Katholieke Kerk terug te keeren.

De vraag, die den titel van het werkje vormt, beantwoordt de auteur in de inleiding. Het streven naar waarheid leidde hem naar Rome. Met het grootste genoegen hebben wij dit boek gelezen. Het heeft de groote verdienste onderhoudend, duidelijk en met overtuiging te zijn geschreven. Aan het slot van zijn arbeid zegt de schrijver: »Velen zijn slechts een steenworp verwijderd van Rome. O, dat ze allen mochten komen! Zoo ver het aan ons ligt, kunnen wij aan de dwalenden slechts naar onze krachten leering verstrekken en voor hen bidden: al het andere moeten wij aan God overlaten, want »*gratia Dei id sum quod sum*«

Wij kunnen dit keurige boekje met warmte aanbevelen. Mocht het in Katholieke kringen er toe bijdragen, het hoogste goed te leeren waardeeren, 't welk zij bezitten doordien zij in de Katholieke Kerk zijn geboren en opgevoed. Mocht het voor hen, die nog van ons gescheiden leven, een staf zijn, die hen steunt, een gids die hen leidt naar den rechten weg der alleen zaligmakende Kerk.

Realencyclopaedie der christlichen Alterthümer. Unter Mitwirkung mehrerer Fachgenossen bearbeitet und herausgegeben von Prof Dr. *F. Kraus.* Mit zahlreiche Holzschnitten, Freiburg, Herder, 1880—86. 2 Bände. Preis 32,40 Mark.

Allerbelangrijkst in den volsten zin van het woord is dit werk en men kan den auteurs niet genoeg danken, dat zij der wetenschap zulk een uitmuntend hulpmiddel voor de kennis en de verdere navorsching van de Christelijke oudheid tot aan 't begin der middeleeuwen hebben geschonken.

Het werk door specialiteiten *in archaeologicis* geschreven, munt uit door veelzijdigheid, en degelijkheid. De *Revue critique d'histoire et de littérature,* alsmede de *Revue historique* prijzen het boek om 't zeerst en stellen het boven het Fransche werk van *Martigny* en zelfs boven den Engelschen *Dictionary of Christian Antiquities, by Smith and Gheltham.*

Het eerste deel bevat 248, het tweede 545 afbeeldingen, die ons de belangrijkste monumenten der oudheid te aanschouwen geven.

Dr. L. v. H.

Histoire de Gil Blas de Santillane, par *Le Sage.* in 8o., prijs 4 fr. *Société de Saint-Augustin, Bruges.*

De Geschiedenis van Gil Blas de Santillane, die, zoo wij ons niet vergissen, voor de eerste maal in 1715 in twee boekdeelen te Parijs werd uitgegeven,is een der buitengewoon zeldzame werken, welke sinds tweemaal honderd jaren, het geslacht, hetwelk hen zag geboren worden, overleven, altijd even jeugdig en frisch. Dat feit alleen getuigt reeds van iets meer dan alledaagsche kost en, met het oog op de zuiverende bron waaruit het thans voortvloeit, durven wij het onzen lezers gereedelijk aanbevelen. Dit wil nochtans niet zeggen dat het volmaakt is, neen, er is zoo weinig volmaakts onder de zon, en dit geldt vooral voor de romans; met deze toch gaat het zooals met de kruiden en de bloemen en de biën: er is honing te puren, edoch ook veel vergift te vinden. Na de veranderingen althans, die dit werk onder de leiding van de »Société de St. Augustin« te Brugge heeft ondergaan, onderschrijven ook wij wat Houssaie, Geoffroy, en Villemain van dit werk gezegd hebben, namelijk, dat het »een echt guldenboek« is, een »roman, unique par le goût, la finesse de la touche et le bon ton de la plaisanterie«; »le chef-d'œuvre de la comédie-roman.«

Wij zeiden: althans na de veranderingen en de uitlatingen die het onder het wijs bestuur van het Genootschap van den H. Augustinus te Brugge heeft ondergaan.

Dezelfde aanbeveling immers, zouden wij niet durven uitspreken over het oorspronkelijke geheel. Dit toch, zooals het Lesage in 1715 heeft uitgegeven, lijdt, volgens onze bescheiden zienswijze aan een dubbel gebrek, waarvan het eerste het werk zelf geldt, en het tweede te wijten is aan de zeden van den tijd waarin het geschreven werd; namelijk 1o: het schandvlekt de ondeugd niet genoeg; om rede dat er niet een der hoofdpersonen is in het verhaal, die door zijne deugden en goede hoedanigheden zoodanig uitmunt,

dat er een degelijke tegenstelling tusschen het goede en het kwade kan ontstaan, waarin het eerste in zijn vollen luister, het laatste in zijne volle leelijkheid aan den dag komt: 2o. het bevat verschillende teekeningen en tal van tafereelen die te naakt zijn, volgens de zeden van onzen tijd, in fatsoenlijke kringen.

Dit alles echter is verholpen in deze uitgave door de kleine schets over het leven en de geschriften van Le Sage, door de uitgevers aan het hoofd van het verhaalde geplaatst, en de kleine weglatingen die zij zich in den loop des werks veroorloofd hebben. Zooals het hier voor ons ligt, mag men het met recht, ik herhaal het, een »gulden boek« noemen; waarin men niet het minste wat aanstootelijk is nog zal vinden,en dat volkomen door iedereen mag worden in de hand genomen.

P. P. C.

After weary years.

By the Most Rev. Cornelius O'Brien, D. D., Archbishop of Halifax. [1])

Wij hebben hier een bevallig geheel waar de zilveren draad der fixie parelen der waarheid tot machtig aantrekkende snoeren rijgt; waar kunstig beschreven tooneelen zich ontvouwen om er opwekkende en afwisselende gebeurtenissen der geschiedenis ten toon te spreiden. Wel roept de schrijver de welwillendheid der critiek in, daar hij zijn werk slechts stuksgewijs kon schrijven, nu en dan wat in een snipperuurtje, te midden van zoo ernstige plichten van een met bezigheden overladen leven; maar die welwillendheid heeft zijn werk waarlijk niet noodig, zoo goed is het aangelegd en uitgevoerd om het aangename met het nuttige te vereenigen. Bovendien getuigt hier elke bladzijde een diep gevoelende ziel in een sierlijken machtigen schrijftrant, rijk aan gezonden humor, de vierschaar spannend over wat valsch en boos is, tot aantrekking en overtuiging van wie nog slachtoffer der dwaling is.

De voornaamste held van dit verhaal, Lorenzo, wordt ons ter eerste kennismaking voorgesteld terwijl hij druiven plukt op de zonnige heuvelhelling van het meer van Albano. Daar is bepaald een geheim in het spel, en geen bijzonder groote scherpzinnigheid is er bij den lezer noodig om te vermoeden, dat de oude man, die aan de zijde staat van den druivenlezer, welke hem voor zijn vader houdt, zulks niet is. Het was in den herfst van 1866, gevaar alreeds bedreigde Rome, en Lorenzo gaf zijn besluit te kennen, dat hij den volgenden dag als vrijwilliger zou gaan dienst nemen bij het regiment van 's Pausen Zouaven. Terzelver tijd verliet een ander vrijwilliger, Morgan, zijn heim op de oevers van den ver afgelegen St. Lawrence, met hetzelve edelmoedig voornemen, want de Staten der Kerk zijn het erfdeel van alle Katholieken. In die dagen ook togen er van alle kanten der wereld heldhaftige zonen naar Rome ter verdediging van hare rechten. Deze twee zullen goede vrienden worden, daar er tusschen hen een geheime band bestaat, waarvan zij zich nog niet bewust zijn, en die hen toch nu te zamen brengt. In hunne kindsjaren waren zij speelgenooten, want Lorenzo is het sinds lang verloren kind van een nagebuur van Morgan's ouderen, die deze treurige geschiedenis herhaalde malen had verteld aan Morgan 's zuster Eleanor.

Nu was het de wensch geweest van Eleanor 's ouders, als ook van die des verloren Lorenzo's, dat hunne kinderen, waren ze eens groot, samen zouden trouwen, en Mrs. Barton wist Eleanor te doen beloven, dat ze haar woord van trouwbelofte aan niemand zal geven binnen den tijd van drie jaren. »Bijaldien Denis waarlijk nog in leven is, dan zullen wij het in dien tijd ook wel vernemen«, zeide zij. Denis, dit laat zich reeds vermoeden, was de Lorenzo van ons verhaal, die van het huis zijner ouders in Canada was weggevoerd en dien wij hier leeren kennen als een der dapperste verdedigers van Rome. Het Paaschfeest in Rome en de invloed van die kerkplechtigheden op een jeugdigen Canadeeschen kunstenaar, Morgan 's vriend en geweigerde minnaar van zijn zuster, zijn hier met een meesterlijk penseel geschilderd. Nog dieper was de indruk op des kunstenaars hart en geest bij de opening van het Vaticaansch concilie. Toen verdween zijn laatste twijfel, en nederknielend aan de voeten van het St. Pieter-Altaar, sprak hij zijn gemoed uit in deze woorden: »Ik geloof in de Heilige Katholieke Kerk.«

Wij kunnen niet de verschillende incidenten nagaan, die de tafereelen van het verhaal verder stoffeeren; maar een schets van de drie jaren, rijk aan gebeurtenissen, die de ontrooving van Rome voorafgingen, kan niet volledig zijn zonder eenige uiteenzetting van de samenzweringen der geheime genootschappen, van het uitbreken van de cholera in 1867, den godvergeten tocht der Garibaldische horten tegen Rome en hare nederlaag bij Mentana. Overal zijn onze vrienden bij en overal is hunne gedraging edel. Alsdan stierf de welgestelde Italiaan, die men voor Lorenzo 's vader hield, en die op zijn sterfbed het geheim dat zijn geweten drukte, ten halve ontsluierde voor zijn zoon. Het geschreven stuk, dat het geheim moest bekend maken, werd niet gevonden en Lorenzo keert onvoldaan naar Rome terug. Hij kreeg toegang tot het huis van Mrs. Barton en Eleanor, en ofschoon zijne liefde met wederliefde werd beantwoord, zij weigerde hem, omdat zij gebonden was aan hare belofte om drie jaren te wachten op den verloren Denis. Zoo was het jaar 1870 in zijn beloop en het Piemonteesche leger rukte aan; de bres was geschoten; de Paus gaf aan zijne getrouwen bevel hunne wapens neder te leggen, om niet nutteloos hun kostbaar bloed te storten. De dapperen gehoorzaamden: die gehoorzaamheid was de schitterendste overwinning over zich zelven. Hoe dikwijls in het leven van ieder onzer zijn de grootste overwinningen schijnbare nederlagen; en onze diepste vernederingen worden niet zelden zegepralen. Wij kunnen ons verblijden te midden van een uitwendig succes, maar wij komen niet tot den troon dan door offers en tranen. Toen het leger van den Paus was ontbonden, keerde Morgan naar zijn huis terug om zijne studiën voor priester te hervatten.

Hoe later het geheim van Lorenzo zich heeft opgehelderd en het verloren kind »after weary years« van eene eenzaam wachtende en altijd hopende moeder, eindelijk in hare liefderijke armen terecht kwam; hoe de wederzijdsche genegenheid der twee jeugdige beminnende harten de vervulling harer wenschen erlangde op de oevers van den machtigen Sint Laurensstroom, mag de lezer genietend naslaan in de

[1]) Baltimore and New-York John Murphy and Co., 1885.

zoo boeiende bladzijden aan des Aartsbisschops hoofd en hart te danken. Moge dit werk in onze dagen van ongeloof zijn doel bereiken, want zoo ooit dan hier, wordt het aangename aan het nuttige gepaard, en de heilvolle waarheid tentoongespreid: dat de Kerk des Goddelijken Heilands is en blijft »goddelijk in haar oorsprong, goddelijk in haar zending, en goddelijk in haar gezag.«

Wie zal onze letterkunde met eene prijsbare vertolking van dat werk begiftigen?

J. W. Brouwers.

MODERNE KUNST.

De heer Tj. van Holkema, uitgever van *Moderne Kunst in Nederland*, etsen van P. J. Arendzen, heeft bij de laatst verschenen aflevering gevoegd een bericht, waarin hij verklaart behoefte te gevoelen, om den inteekenaren dank te zeggen voor den steun, waardoor zij hem in staat hebben gesteld dit werk zoover te kunnen uitgeven. Aan hunne bescherming — zegt hij — is te danken, dat zulk een kunstwerk, op deze groote schaal aangelegd, nog in het land van Rembrandt mogelijk was.

Tevens deelt hij mede, dat, volgens alle bevoegden, het noodzakelijk is, dat nog een vijftal etsen worden opgenomen, zal deze verzameling een eenigszins compleet beeld geven van onze hedendaagsche schilderkunst. Meer dan 30 afl. zullen in geen geval worden berekend.

Over de afl. 24 en 25 sprekende, zegt *De Portefeuille* van 25 Sept. jl. »We zouden in herhalingen vervallen door een woord van hulde te brengen aan de etsen van *Arendzen* of de plaatdrukkunst van *Brugman*, 't zij genoeg te zeggen, dat de smaakvolle uitgave van den heer *Holkema* blijft geven, wat zij beloofde...... ware *kunst*. Wat echter de ets aangaat wijzen we opzettelijk op het kopje van 't gevallen kindje en vragen, waar men een ets zal vinden met juister en scherper teekening en grooter uitdrukking dan hier, in dit betrekkelijk kleine kindergezichtje.«

Onthulling van het praalgraaf van Conscience.

Met groote plechtigheid is onlangs op het Kielkerkhof te Antwerpen een gedenkteeken onthuld op het graf van den populairen Vlaamschen schrijver Hendrik Conscience. Het bronzen beeld stelt Conscience voor in den slaap der dooden gedompeld, het lichaam ten deele bedekt door de nationale vlag, die in haar afhangende plooien in gouden letters de woorden te lezen geeft: *Gij zult uw vaderland beminnen, zijne taal en zijn roem.* Op het lijk rust de onsterfelijke lauwerkrans. Voor het graf ligt een leeuw, insgelijks van brons, wakend over die glorierijke rust van den grooten schrijver. Achter de graftombe rijst een grafzuil in den vorm van eene pyramide. De graftombe zelve, uit blauw arduin, is 8 meter hoog. Het geheel moet een grootschen indruk maken. Het beeld is ontworpen door den heer Fr. Joris van Antwerpen en behaalde onder de drie-en-dertig inzendingen den prijs van 20,000 franks. Duizenden en duizenden toeschouwers waren van de onthulling getuige. Nagenoeg alle Vlaamsche vereenigingen waren vertegenwoordigd. Redevoeringen werden uitgesproken en gedichten voorgedragen, waarin de roem des schrijvers en van het land der Vlamingen werd verkondigd.

ARCHEOLOGIE.

In de Akropolis is weder een belangrijke vondst gedaan. Men heeft er namelijk, vlak tegenover de rots Areopagus, een uit den Perzischen oorlog dateerende, 23 voet hooge in de rots uitgehouwen trap gevonden, en een boogvormige deur, die naar het heiligdom van Aglaura, dochter van den eersten Koning van Athene, voerde. Door deze deur zijn waarschijnlijk de Perzen in de Akropolis doorgedrongen.

Omtrent de uitkomsten der reis, dezen zomer door den hoogleeraar P. J. Blok ondernomen, ten einde een aanvang te maken met het onderzoeken der buitenlandsche archieven, kan de *Spectator* het volgende mededeelen: In het stedelijk archief te Keulen werd veel gevonden voor de geschiedenis van den handel der noordelijke Nederlanden in de 14de en 15de eeuw; wanneer dit archief eenmaal goed geordend is, een arbeid, waarmede de ijverige archivaris dr. Höhlbaum zich sedert eenige jaren bezig houdt, zal voor het laatste deel der 16de eeuw veel merkwaardigs aan den dag komen.

Te Dresden werd het archief van Albrecht van Saksen en zijn zoon George ontdekt; dit archief is zoo goed bewaard, dat men mag beweren, dat de geschiedenis van Friesland en Groningen van 1490 tot 1530 alleen dáár kan worden bestudeerd: een schat van orgineele brieven en charters wordt daar bewaard. Verder leverde het staatsarchief te Dresden zeer veel op voor de geschiedenis van het huis van Oranje en van de Nederlanden in de 16e eeuw.

Te Berlijn waren natuurlijk de diplomatieke correspondentiën het interessantst, waarvan een gedeelte door den heer Blok kon worden geëxcerpeerd.

Te Marburg bevinden zich talrijke brieven en andere stukken betrekking hebbende op den tachtigjarigen oorlog, benevens de correspondentie van de weduwe van Johan Willem Friso en haar zoon Willem IV met de Hessische keurvorsten. Te Dusseldorf werd veel gevonden voor de geschiedenis van Gelder en Limburg in de 14e en 15e eeuw; de archieven van Jülich-Berg, Cleve-Mark en Kur-Köln, die te Dusseldorf vereenigd zijn, bevatten natuurlijk talrijke gegevens (en ook vele daarheen verdwaalde originalia) voor de geschiedenis der aangrenzende Nederlandsche gewesten. Eindelijk vond de hoogleeraar in de verschillende bibliotheken nog menig handschrift en menigen wiegedruk, die de aandacht onzer letterkundigen verdienen. De op de reis gemaakte aanteekeningen en afschriften zullen weldra worden afgedrukt en uitgegeven.

Het doet ons genoegen, dat deze eerste onderzoekingsreis, door de regeering financiëel gesteund, zulke rijke uitkomsten heeft opgeleverd. Wij twijfelen niet, of dit onderzoek, elders voortgezet, zal veel merkwaardigs voor onze geschiedenis aan het licht brengen.

Doctor Halbherr, de gelukkige vinder van het beroemde geschrift der wetten van Gortyna, bevindt zich thans wederom op Creta, waarheen hij door de Italiaansche regeering gezonden is tot het verzamelen van

verdere oud-Grieksche geschriften. Binnen kort zal, naar hij verwacht, doctor Schliemann zich aldaar, tot het doen van opgravingen, bij hem voegen. De laatstgenoemde geleerde doet moeite, om van de nationale vergadering van het eiland dezelfde uitgestrekte en voordeelige voorwaarden te verkrijgen, die hij van het Turksche gouvernement bij zijne onderzoekingen in het land van Troje ontving.

Aan de *Academie des Inscriptions* te Parijs heeft graaf Riant dezer dagen een merkwaardige ontdekking medegedeeld, die bevestigd is door het ten vorigen jare te Rome opgericht Kon. Instituut voor geschiedenis. Voor korten tijd was men nl. in de kathedraal van Bari, waar sedert het laatst van de 11e eeuw het lichaam van den heiligen Nicolaas rust, met vernieuwingen bezig. Bij die gelegenheid ontdekte men in een pilaar een gemetselde holte, en vond daarin meer dan twee duizend Byzantijnsche oorkonden. Deze perkamenten, die luchtdicht bewaard, zeer goed zijn gebleven, zijn met zilver op een blauwen grond geschreven. De bekende *Codex Argenteus* van Upsala is zilver op een purperen grond, en het schijnt, dat zilverschrift op blauw iets nieuws is. Over ouderdom en beteekenis van deze oorkonden heeft men nog slechts oppervlakkige berichten, omdat het kerkelijk bestuur zich verdere mededeelingen voorbehoudt.

Mededeelingen.

Op de punten van behandeling voor de 5 October a. s. te houden jaarlijksche gewone algemeene vergadering der leden van het *Friesch Genootschap*, komen de volgende beide belangrijke voorstellen van het bestuur voor.

a. om eene wetenschappelijke spraakkunst der oude Friesche taal van Prof. Dr. W. L. Van Helten op k ten van het genootschap uit te geven, en

b. tot uitgaaf van het Bénéficiaalboek van Oostergo van 1580, door Prof. Dr. J. Reitsma.

Naar wij vernemen, zal weldra te München verschijnen de eerste aflevering van het vroeger reeds door ons vermelde werk van den heer A. Bredius, *Die Gemälde des Reichsmuseum zu Amsterdam*, met tien photographieën door Hanfstängl.

De *Staatscorant* meldt:

Door den Koning van Pruisen is, op voordracht van de jury, aan de hieronder vermelde Nederlandsche kunstenaars een eervolle onderscheiding toegekend ter gelegenheid van in 1886 te Berlijn gehouden tentoonstelling van schoone kunsten, te weten:

de kleine gouden medaille voor kunst, aan de heeren H. W. Mesdag, kunstschilder te 's-Gravenhage, en dr. P. J. H. Cuypers, architect te Amsterdam:

een eervolle vermelding op het gebied der bouwkunst, aan de heeren J. F. Klinkhamer en A. Van Delden, architecten te Amsterdam.

Inhoud van Tijdschriften.

Studiën op Godsd. Wetensch. en Letterkundig Gebied. 19de jaargang deel XXVII afl. 2. I. Een breve van Leo XIII ten gunste van de Sociëteit van Jezus. — II. De strijd der scholastieke godgeleerden over de rechtsquaestie van het wettelijk bewijs. A. Van Gestel. — III. Algemeen stemrecht. S. Van den Anker. — IV. Franciscus L. de Sanguessa over den zaligen Petrus Canisius (22 Juni 1729) H. J. Allard. — V. Berichten uit de pers, R. Pierik S. J. — Commentarius in Epistolam ad Galatas, Auctore Dominico Palmieri S. J.

De Portefeuille. Bij vier Meesters. (slot). Prof. A. G. Van Hamel. — De Zangwedstrijd te Mechelen. — Richard Wagner. — De Aquarellen Tentoonstelling in de zalen der Internationale Kunstvereeniging. A. Reyding. — Moderne Kunst. — Populaire kleurenleer, naar het Hoogduitsch van J. Häusselmann door Th. M. M. Van Grieken. A. Reyding. — De Oorsprongen door E. de Pressensé. in het Nederl. vertaald door Lic. Th. F. E. Daubanton. F. W. Drijver. — Geschiedenis van het Wetboek van Strafrecht, door Mr. E. A. Smidt, deel V afl. 4. Mr. C. Bake. — De Afvallige, naar het Engelsch van Robert Buchanan. D., — Parijsche Brieven. L., — Ernst Eckstein Violanta. De Beer.— Classified list of new Publications. — Parkschouwburg, Marjolaine, operette van Loo en E. Leterrier door A. Kiehl. A., — De Tooneelspeler Bigot en zekere critiek. — Varia. — Nagekomen: Excelsior. — De onthulling van het standbeeld van Conscience. — Feuilleton: Satansz., Mode-gruwelen.

Le Magasin littéraire et scientifique. (Gand, Leliaert, A. Siffer.) Sommaire de la part. de Septembre. I. Deux adversaires du naturalisme. M. A. Cousot. — II. Coups de fusil. Eugène De Groote. — III. En Amérique. Journal de voyage (fin). Albert. — IV. Les vacances d'un notaire. Au Cap. Nord. (Suite). Paul Raepsaet. — V. La tache au plafond (Suite) Baron Kervyn de Volkaersbeke. — VI. Un coup d'oeil sur le Salon de Gand. E. K. — VII. Vengeances de femmes. G. Maillard de la Couture. — VIII. Bibliographie: Histoire de Gil Blas de Santillane, par Le Sage.

Annales de philosophie chrétienne. Septembre. De l'existence et de l'essence. Domet de Vorges. — Le symbolisme du Dante. Dr. Prompt. — Le moteur et le mobile. A Farges. — De l'idée d'infini. P. Ramey. — Analyses et critiques. — Revue des revues.

ADVERTENTIËN.

ETHICAE

seu Philosophiae moralis elementa,

quae secundum Doctoris angelici principia conscripsit

F. X. RUTTEN,

in Seminario Rodensi quondam philosophiae professore.

Tertia editio. Trajecti ad Mosam, ex typographia paulina in 8o (bl. 300, pr. fl. 1,50.)

Snelpersdrukkerij van Küppers en Laurey, Jansstraat, Haarlem.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Eerste Jaargang, No. 21. Tweede Serie. 15 October 1886.

Dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen, kost per jaar, franco p. p. *f* 3,25: voor het buitenland *f* 3,75. Advertentiën kosten per regel 10 Cent. Groote letters, naar de plaatsruimte. Alles wat de Administratie betreft, gelieve men te zenden *franco* aan de Uitgevers **KUPPERS & LAUREY**, te *Haarlem*.

Alles wat de redactie betreft en alle boekwerken en Tijdschriften gelieve men *franco* te zenden aan den redacteur **J. W. BROUWERS** te Bovenkerk bij Amsterdam. Alle toegezondene boekwerken en Tijdschriften worden vermeld.

Deus scientiarum Dominus est.

PONE CUSTODES FONTIUM.

INHOUD: Op Universiteitsgebied. — Dr. Kuenen over Pierson's Verosimilia. — Vigouroux: Les Livres Saints et la Critique rationaliste, door *J. W. Brouwers*. — Oud-Holland enz. door Prof. *Alberdingk Thijm*. — Fedele Savio: Studi istorici door *J. W. Br.* — P. Schmidt: Grundlinien der Patrologie, door Dr. *L. v. H.* — Chappuis: Boschwachters Rika, door *M.* — Het Tooneel, door *P. Br.* — Prof. van Hamel's voordracht „De eerste tooneelschrijvers van Frankrijk, door *F. W. Drijver*. — Mededeelingen. — Inhoud van Tijdschriften.

Op Universiteits gebied.

Aan de Universiteit van Amsterdam promoveerde tot doctor in de rechten de heer J. G. Schölvink, geboren aldaar, na verdediging van een acad. proefschrift, getiteld: *Invloed van oorlog en oorlogsmolest op de overeenkomsten van bevrachting en zee-assurantie;* tot doctor in de plant- en dierkunde de heer F. A. A. T. C. Went, geboren aldaar, na verdediging van een acad. proefschrift getiteld: *De jongste toestanden der vacuolen.* — Tot doctor in de rechtswetenschap aan de rijksuniversiteit te Leiden, werden bevorderd de heeren R. Fruin (geboren te Dordrecht) met acad. proefs. get.: *Overzicht der staatsgeschiedenis van het landschap Westerwolde tot zijne vereeniging met de XVII Nederlanden;* E. H. K. J. Ter Kuile (geboren te Enschedé), met acad. proefs. get.: *De doorhaling van hypothecaire inschrijvingen;* de heer J. H. Goudsmit (geboren te Leiden), met acad. proefs. get.: *„Verlies en vernietiging van toonder-papier„* en de heer L. W. Van Gigh, (geboren te 's Gravenhage), met acad. proefs: *Het onderzoek van strafzaken op de terechtzitting* (*eerste gedeelte*). *Aanteekeningen op artikelen* 149 *tot* 169 *van het Wetboek van Strafvordering.*

Dr. Kuenen over A. Pierson en Naber.

Onder de artikelen, die wij reeds onzen lezers aankondigden, behoorde ook een artikel tegen het jongst verschenen werk van Prof. *Pierson* en Prof. *Naber*, de *Verosimilia.* Maar ook dat artikel is ons ontvreemd geworden. De zaak is in handen der politie.

De schrijver van het stuk is een paar dagen nadat hij ons zijn art. toezond, op reis gegaan naar Azië, waar hij eenige jaren aan de wetenschap zal wijden.

Intusschen is reeds den Heeren Professoren Pierson en Naber een tuchtiging toegediend van een kant van waar ze zulks, althans in deze mate, allerminst zullen hebben verwacht. Het is namelijk een professor van Leiden, dr. *A. Kuenen*, die in het thans verschenen nummer van het *Theologisch Tijdschrift* zijn oordeel uitspreekt over den gemeenschappelijken arbeid, dien prof. A. Pierson en prof. S. A. Naber twee maanden geleden, hebben uitgegeven en » *Verosimilia laceram conditionem N. T. exemplis illustraverunt.* « Het oordeel van den Leidschen hoogleeraar is zoo ongunstig mogelijk. Voorloopig hebben de Hoogl. Pierson en Naber wellicht genoeg aan Prof. dr Kuenen. Het is volgens hem, zegt de N. R. Courant, onwaar, dat de zoogenaamde Paulinische brieven geen gezonden zin opleveren en eene ellendig saamgeflanste lappendeken zouden zijn. De heeren Pierson en Naber zien over het hoofd, dat, aangenomen de authenticiteit dier brieven, men niet gerechtigd is te verwachten, dat zij zich zullen laten lezen als een populair tractaatje van gisteren. Zij zijn dan afkomstig van iemand, die, terwijl hij een nieuwen godsdienst predikt, zich overtuigd houdt niet ontrouw te zijn geworden aan den godsdienst, waarin hij is opgegroeid, en deze overtuiging wil doen ingang vinden bij zijne lezers. Het kan niet anders, of hij worstelt èn met de gedachten èn met de uitdrukking. Het gaat niet aan iedere pericope, die niet aanstonds, als bij de eerste aanvraag, een doorzichtigen zin oplevert, voor geïnterpoleerd, omgewerkt, uit ongelijksoortige bestanddeelen saamgeflanst uit te geven. De Paulinische brieven moeten voor ons moeilijke geschriften zijn. Zij behandelen onderwerpen, die nog niet of schaars letterkundig waren behandeld, en dat in eene taal, die des schrijvers moedertaal niet was. Dr. Kuenen noemt het een kolossalen misgreep Joodsche fragmenten te willen zien in alle stukken, die niet een zoogenaamd specifiek christelijk, niet een katholiek karakter vertoonen. Er is niet de geringste aanleiding om aan den christelijken oorsprong eener pericope te twijfelen, op grond van hare afhankelijkheid van, of aansluiting bij het Oude Testament. De Joodsche pneumatici, van welke de heeren Pierson en Naber zoo talrijke gedeelten der Paulinische brieven willen afleiden, zijn volgens prof. Kuenen eenvoudig schijnselen der verbeelding; nergens vindt men in de Joodsche letterkunde ook maar »een spoor« van hen. Dat er onder de Joden vóór en kort na het begin onzer jaartelling eene »pneumatische« richting zou hebben bestaan, wordt lijnrecht weersproken door alles wat wij van elders weten. De nieuwe opvattingen van de twee Amsterdamsche hoogleeraren missen, volgens prof. Kuenen, iederen grondslag en strijden daarenboven met wat van elders vaststaat.«

Les Livres Saints *et la Critique rationaliste,* par *F. Vigouroux.*

De tweede volume, onlangs verschenen, volledigt het eerste gedeelte van dit werk: *Histoire et réfutation des objections des incrédules contre les Saintes Ecritures.* Al zeer spoedig was de eerste druk uitverkocht, zoodat alreeds de tweede uitgave van vol. I. — XVIII—536 blz. en vol. II.. VIII—704 blz. met 69 *Illustrations d'après les Monuments*, par M. l'abbé *Douillard*, *Architecte*, voor ons ligt.

Dit zoo spoedig verschijnen eener tweede uitgave kan allerminst verbazen, als men weet, dat des schrijvers werk in 4 vol: *La Bible et les découvertes modernes en Palestine, en Egypte et en Assyrie*, in 1884 alreeds eene vierde uitgave bereikt heeft. Vier uitgaven in minder dan 8 jaren. En zijn *Manuel biblique ou Cours d'Ecriture sainte à l'usage des Séminaires*, beleefde al zijn vijfde uitgave.

Wil men nog een bewijs van geheel anderen aard? Het geleerde Duitschland gaat er niet zoo licht toe over om een fransch geleerd werk te vertalen, zooals nu geschiedt met »La Bible et les découvertes modernes« van Vigouroux, terwijl hoogstgevierde Tijdschriften er luide bekennen: »Da wir in Deutschland keine ähnliche umfassende Arbeit auf diesem Gebiete besitzen und zudem das französische Original oft schwer verständlich ist, begrüssen wir mit Freude.... diese deutsche Uebersetzung des vortrefflichen Werkes, enz. Dat ook de Engelschen, ook de Italianen het fransche werk in hunne taal overbrengen, komt onze aanbeveling versterken.

Wij hebben dan nu onzen lezers bekend te maken het eerste gedeelte (de 2 aangewezen vol.) van »*Les Livres Saints et la critique rationaliste.*«

Het oogmerk van den schrijver is »*défensif et apologétique*«. Derhalve worden ons eerst bekend gemaakt de aanvallen en de strijd, die in den loop der eeuwen tegen de Heilige Boeken gericht en gevoerd werden, en dan zal worden aangetoond het ongegronde en het ijdele van alle de bezwaren en opwerpingen die men opeenstapelde. Het eerste gedeelte is dus hoofdzakelijk *historisch*, het tweede is vooral *critisch*, en beantwoordt, de orde der Heilige Boeken volgend, echt wetenschappelijk en met de grootst mogelijke duidelijkheid, de opwerpingen en moeielijkheden welke men in de tegenwoordige wereld doet gelden tegen de Heilige Schrift.

Wie zijn ze dan voor wie dit werk geschreven is, die met dit werk hun geest en hart hebben te verlichten, te sterken, te troosten?

»C'est donc tout d'abord aux chrétiens instruits, prêtres et laïques, désireux de se rendre compte à eux mêmes de leurs croyances, désireux aussi de les justifier contre de fausses accusations, que s'adresse ce livre. Mais il s'adresse également à tous les hommes de bonne foi, amis ou ennemis, parce que la vérité est faite pour toutes les âmes droites.«

En dewijl wij in onze Nederlandsche taal niets hebben van dien aard, wenschen wij dit fransche werk nader bekend te maken.

Wie kan ons zeggen of Heeren professoren als *A. Pierson* en *Naber* al dan niet de werken, inzonderheid deze boekdeelen, van Professor *Vigouroux* lezen, dewijl ze het vak gelden waarin zij doceeren? Of hebben wij te denken dat onze Heeren Professoren zich nog slechts bevinden in het Voltairiaansch tijdvak waarvan *Silvio Pellico* spreekt »in »*Le mie Prigioni*«, waar hij van zich zelven getuigt:

»Den Bijbel, wist ik nu, den Hemel zij dank! te lezen: »*Non era più il tempo ch'io la giudicava colla meschina critica di Voltaire, vilipendendo espressioni, le quali non sono risibili o false, se non quando per vera ignoranza o per malizia non si penetra nel lora senso.* [1]).

Laten we nu nog eens wat uitvoeriger overzicht van dit voortreffelijkst werk geven. Na de »Inleiding« ontvouwt de Schrijver:

I. Van waar de moeielijkheden ontstaan, die men in de H. Boeken aantreft.

II. De voornaamste soorten van moeielijkheden, die men in de H. Schriftuur ontmoet.

III. De verdedigers van den Bijbel.

IV. Van de wijze waarop de opwerpingen tegen den Bijbel zijn te beantwoorden.

Onze *Vigouroux* dan ontvouwt eerst de geschiedenis der geopperde bezwaren en zoo geeft hij ons een duidelijk begrip van den gang en de verdere ontwikkeling van 't ongeloof. Dan zullen wij hebben: het slagveld, waar hij ter verdediging dezelfde wapenen aanwendt, die de vijanden gebruikten tot den aanval. Nemen zij ter hand de critiek, de philologie, de archeologie, de geschiedenis, de wetenschappen, onze Schr. staat het hun, en slaat hen af met dezelfde wetenschappen, volgens de meest streng wetenschappelijke methode. Het is niet op het gezag der Kerk dat hij zich beroept, o neen, dat zou hem hier ook van geen nut zijn, daar hij antwoord geeft aan dezulken die dit gezag niet aannemen. Zijn beroep is op de oudste en beste bronnen, den tekst op zich zelven, den oorspronkelijken tekst, die door God is ingegeven. De vertalingen zijn zulks niet, [2]) en hoevele moeielijkheden zijn er niet ontstaan alleenlijk omdat de oorspronkelijke tekst verkeerd of dubbelzinnig vertaald was? Daarvoor mag de Kerk niet verantwoordelijk worden gesteld. En toch, er blijft tegen de H. Schrift geen enkele opwerping over, die grondig bewezen is en in staat den goddelijken oorsprong der H. Boeken te infirmeeren.

V. Het Mirakel. — Daarna begint met blz. 91 het *Eerste gedeelte*: »Geschiedenis der aanvallen tegen den Bijbel«. De geheele geschiedenis wordt in drie tijdvakken verdeeld: 1e tijdvak, de aanvallen tegen den Bijbel gedurende de eerste eeuwen der Kerk (blz. 94—231); 2de tijdvak: (triumf van den Bijbel en eerbetuigingen jegens de H. Boeken), de aanvallen tegen den Bijbel gedurende de middeneeuwen (blz. 231—406); 3de tijdvak, »de aanvallen tegen den Bijbel in de moderne tijden«. Dit tijdvak wordt behandeld in 4 boeken:

Livre I. *La révolution protestante* blz. 406—532.

Livre II. *Les attaques des déistes anglais*, Vol. II. p. 1—176.

Livre III. *Les attaques des philosophes français*. p. 177—310.)

Livre IV. *Le rationalisme biblique en Allemagne*. p. 311—539. Conclusion, p. 540—555.

Hier zien wij dan in dat geschiedverhaal voor onze oogen voorbijgaan alle die legerbenden van vijanden van Gods woord, de heidenen, de ketters der eerste eeuwen, als de ketters der XVIe eeuw, alsook de philosophen sedert de XVIIe eeuw. Dan komt de beurt aan het Engelsch Deïsme en philosophisch scepticisme, dan aan het ongeloof in Frankrijk vóór de 18e

[1]) De tijd was voorbij dat ik den Bijbel beoordeelde volgens de kleingeestige critiek van Voltaire, en slechts verachting over had voor uitdrukkingen, die noch belachelijk noch ook valsch zijn, tenzij men uit wezenlijke onkunde of uit boosheid tot den zin dien ze hebben, niet kan doordringen.

[2]) Men zie desaangaande een ander geroemd werk van Vigouroux, namelijk zijn „*Manuel biblique*", die zoo ras zijn *vijfde uitgave* bereikte, t. 1. p. 71.

eeuw, dan aan het Fransche philosophisme, Voltaire en zijne medehelpers; na komt hem het Duitsche Rationalisme, vertegenwoordigd door Wolf, Lessing. Eichhorn, Paulus, Strauss, Baur en anderen met de school van Tubingen. Het tegenwoordige Holland komt niet in tel. Dat hoeft ook niet, waar voorgangers en meesters, de Duitsche Bijbelvijanden, optreden.

Ten Appendix hebben wij de *Histoire critique du Transformisme*, p. 556—700.

Te recht is gezegd geworden van deze twee boekdeelen: « la partie aujourd'hui achevée résume des bibliothèques entières, des collections de revues, de brochures, une multitude de gros volumes, français, anglais, allemands, aussi difficiles à lire qu à se procurer«.

Uit die woorden ga men nu hier niet besluiten dat ook het Holland der vorige eeuwen op den achtergrond blijve geschoven. Integendeel; er wordt uitvoerig gehandeld over de »Herdoopers«, — de toenmalige radicalen en intransigenten der Hervorming — met onzen *Jan van Leiden*, en *David Joris van Delft*, met de Socinianen en andere loochenaars van de Godheid van Christus. Dan hebben wij nog een geheel hoofdstuk over het Arminianisme, met *Snellius van Oudewater*, prof. van philosophie te Leyde, *Hugo Grotius*, enz.

Om te sluiten met prof. *Tiele*, Hoogl. te Leyde, ook een Remonstrant, wiens arminianisme, wiens leering, geen zweem meer overhoudt van het christendom. Na een beslissend citaat uit het Handboek van prof. Tiele, aarzelt *Vigouroux* niet te zeggen van den Leidschen Hoogleeraar: »het is moeielijk meer dwalingen in zoo weinig woorden op een te stapelen.«

Niet minder dan 30 bladzijden hebben wij er over *Spinoza*, den Israëliet, die door de Synagoge als ook door de regeering van Amsterdam werd verbannen en voor wien 's Gravenhage een standbeeld liet oprichten, den man tot lofredenaar oproepende een Franschman, een Renan, die er evenals *Schleiermacher*, de hulde wilde brengen »de ce que nous savons produire de plus exquis aux mânes du saint et méconnu Spinoza.«

Hoe gaarne wij nog in een meer mededeelzaam onderzoek van deze heilzame boekdeelen zouden willen uitweiden. moeten wij eindigen, doch meenen genoegzaam te hebben aangetoond, ook het bijzonder belang dat Nederland mag nopen van meer nabij kennis te maken met *Les Livres et la critique rationaliste* par *F. Vigouroux*. A. Roger & C. F. Chernoviz, editeurs rue des Grands Augustins, Paris.

Mgr. *Bourret*, Bisschop van Rodez, in zijn brief van 10 Mars 1886, zei reeds, en dat woord zij ons slotwoord: »vous élevez là à l' Eglise et à la science sacrée un monument apologétique de premier ordre.«

J. W. Brouwers.

OUD-HOLLAND. *Nieuwe Bijdragen voor de Geschiedenis der Nederlandsche Kunst, Letterkunde, Nijverheid* enz., onder redactie van *Mr. N. De Roever*, *Archivaris van Amsterdam*, en van *A. Bredius*, *onder-Directeur van het Nederlandsch Museum*. Jaarg. IV, No. 1, 2, 3. — Amst. Gebr. Binger, 1886.

Dit tijdschrift in 4o, met zijne lichte affektatie eener XVII-eeuwsche fyzionomie, gaat voort uitstekende diensten te bewijzen aan onze kennis der verschijnselen, op den titel omschreven.

De drie nommers van den nieuwen jaargang bevatten:

1°. Pieter Lastman en François Venant, door A. Bredius en Mr. N. De Roever. (*Met fac-similes.*)
2°. Caspar van Baerle (Tweede Gedeelte). Barlaeus als Onder-Regent van het Staten-College (1612—1619), door Dr. J. A. Worp.
3°. Italiaansche schilderijen, in 1672 door Amsterdamsche en Haagsche schilders beoordeeld, door A. Bredius.
4°. Een stuk oud-Hollandsch zilverwerk, door Mr. N. De Roever. (*Met 2 Prenten.*)
5°. Biographische aanteekeningen betreffende voornamelijk Amsterdamsche schilders, plaatsnijders enz. enz. en hunne verwanten, verzameld door Mr. A. D. De Vries Az. (*Met fac-similes.*)
6°. Nicolaes Eliasz Pickenoy, door Jhr. Dr. J. Six. (*Met een fac-simile.*)
7°. Een bezoek te Groningen en Emden, in het jaar 1617, door Mr. S. Muller, Fz.
8°. Vondeliana. III. Joost Van den Vondel de Jonge, door J. H. W. Unger (*Met fac-similes*).
9°. Een Rederijkers-blazoen, door Bartholomeus Dolendo gesneden, door A. Bredius.
10°. Het Grensoord Durscinrevene der heerlijkheid Amstel, door P. H. Witkamp.
11°. Biographische aanteekeningen, als boven.
12°. Gerard ter Borch en zijne familie, door E. W. Moes. (*Met prenten en fac-similes.*)
13°. Plantijns geboortejaar, door Max Rooses.
14°. Caspar van Baerle, III, zijn verblijf te Leiden (1619—1631) (eerste gedeelte), door Dr. J. A. Worp.
15°. Rijfelarijen door Mr. N. De Roever. (*Met fac-similes.*)
16°. De Amsterdamsche Schutter-stukken in en buiten het Rijksmuseum. II, door D. C. Meyer Jr. (*Met een prent.*)
17°. Drie brieven van Jan Gerritsz van Bronchorst, door Prof. Sidney Colvin.
18°. Het geboortejaar van Jan Davidz. de Heem, door A. Bredius. (*Met fac-similes.*)
19°. Biogr. aantt. als boven.

Het monografietjen van de Heeren Bredius en De Roever over Pieter Lastman en François Venant voert ons in de katholieke familiën der Zegerszen, Sweelinghen en Vennekools binnen; op het adjektief laten de schrijvers echter geen licht vallen. Pieter Lastmans zwager, de Middelburger François Venant, wordt als remonstrantsch opgegeven.

Ieder-een weet, dat Pieter Lastman als een der meesters van Rembrandt wordt aangemerkt, en het is onbetwistbaar, dat hij een der voornaamste overdragers van Elsheimers en Caravaggioos koloriet en lichteflekten naar ons Noorden geweest is.

De Heeren B. en D. R. halen met zekere gastvrijheid den nieuwbakken kritikus E. Michel aan, die onlangs zijne onbevoegdheid om over architektuur te oordeelen, in het tijdschrift »L' art«, *à propos* van ons nieuwe Rijksmuzeüm, heeft aan den dag gelegd: maar onze Heeren weêrspreken hem. Hij valt laag op Pinas. »Wij kunnen«, zeggen de Heeren, »ons met zijne

uitspraak niet in allen deele vereenigen. Lastman staat o. i. in elk opzicht hooger dan de meesters«, die de Heer Michel er bij te pas brengt.

In allen eenvoud zoû men kunnen vragen: »Waarom hem dan niet thuis gelaten.«

Van den kunstschilder Venant is tot dus-ver geen enkel werk bekend.

Onze Nos. 2 en 14 duiden de voortzetting der biografische studie aan van Dr. J. A. Worp op Caspar van Baerle.

Wanneer de geleerde navorscher tot het tijdperk gevorderd zal zijn, waarin het verkeer van Van Baerle met Hooft, Huygens en Tesselschade levendiger wordt en hij zal daarover een nieuw licht laten schijnen, zullen wij met dubbele belangstelling de daden en lotgevallen van den roodwangigen Professor volgen. Reeds nu leest men met instemming de klacht van Barlæus over het gebrek aan Godsdienstvrijheid in deze hare bakermat. Hij zegt, dat de »vryheydt der conscientien door het bloedt van het Huys van Nassouwen ende soo veler vromer Helden ende Inwoonderen deses Landts is verkreghen« en daarom meent hij, dat ook de Remonstranten er het genot van moesten hebben. Hij richt al deze ijdele redeneeringen tot den »Hoogh gheboren, Doorluchtighen Prince van Oraengien«; maar dit gaf natuurlijk niet.

De brief kwam nameloos uit — want een held is Barlæus nooit geweest.

No. 3 is een alleraardigste bijdrage van den Heer A. Bredius: een verhaal van de schilderijleverantie des schilders en kunstkoopers Gerrit Uylenburgh aan den Keurvorst van Brandenburg en de kritiek van den bloemschilder Henri de Fromantiou, die zich op Uylenburgh te wreken had. Het gevolg was, dat de 12 geleverde Italiaansche stukken aan Uylenburgh te-rugkwamen en alleen een Ribera voor *f* 4000 het eigendom des Vorsten bleef. Zeer merkwaardig zijn de lijsten der schilders, die als *experts* werden opgeroepen, om te getuigen of de verkochte schilderijen »vodden« waren, ofte wel verdienen in een fraaye verzameling te worden opgehangen.

Onder No. 4 komt een studie voor, van den Heer G. P. Rouffaer, op 4 kamper schilders: Ernst Maeler, Mechtelt ter Boecop, Bernhard Vollenhove en Steven van Duyve.

Van den eersten is nog voorhanden een »Laatste Oordeel« op paneel, breed 1,11, hoog 1,47, geplaatst boven het schepensgestoelte op het Oude Raadhuis te Kampen. Het stuk dagteekent van 1545.

Een ander stuk van den zelfden schilder stelt voor: de »Werken van Barmhartigheid«, berustende in de Regentenkamer van de Gast- en Proveniershuizen, te Kampen. 't Stuk is van 1548.

Twee zijstukken stellen »Johannes de Dooper« en »Maria met het Kind Jesus« voor.

»Een laatste avondmaal« van Ernst Maeler, breed 1,97, hoog 1,23, bevindt zich in de zelfde Regentenkamer; 't is van 1552.

Het portret van den schilder, die ook herbergier en gaarkok was, komt op dit stuk voor.

De Heer Rouffaer houdt een triptyck in het Kamper Groot-burgerweeshuis voor Ernst Maelers meesterstuk.

De hoogte is 0,79 m. het middenstuk is breed 0,77, de zijstukken, ieder, 0,31. Dagteekening 1554.

Het middenstuk stelt voor: »Jesus, zeggende: »Laat de kinderkens tot mij komen.««

Nog enkele andere schilderijen van Maeler worden door den Heer Rouffaer vermeld. De behandeling der drie andere Kamper schilders blijft tot later uitgesteld.

No. 4 brengt ons de afbeelding en beschrijving van een zilveren gedreven kop, met twee ooren en een deksel. Hij is van de helft der XVIIe Eeuw. Bij deze gelegenheid deelt de Heer de Roever merkwaardige bizonderheden mede uit de *chronique scandaleuse* der nagemaakte antieke bekers.

Met No. 5, 14 en 19 duiden wij de excerpten aan, door wijlen Adriaan de Vries meest uit openbare registers gemaakt: genealogische datums uit het leven van kunstenaars. Rijk aan leering is deze vrucht van vurigen waarheidszin.

Wij vernemen er bijv. uit, dat het huwelijk van den schilder Carel van Savoyen met Cath. Wandelman in het boek der kerkelijke huwl.-proclamatiën staat opgeteekend, terwijl zijn broeder door een prædikant getrouwd is: zij waren dus niet katholiek. De Savry's waren doopsgezind.

Bij de Serwoutersen is, wat hun geloof betreft, ook een vraagteeken te plaatsen.

Adriaan van de Velde blijkt kath. te zijn geweest; maar Willem van de Velde de Jonge, schilder, wordt vermeld in de kerk. huwl. proclamatiën.

De Verkoljes waren doopsgezind.

De aanteekeningen van De Vries zijn talrijk; maar onder de schilders worden in de registers ook de kladschilders meêgerekend, en onder de plaatsnijders de snijders van platen voor koekebakkers.

Een belangrijk artikel (No. 6) levert Jhr. Dr. J. Six. Het is gewijd aan Nicolaas Elias, van wien wordt aangetoond, dat zijn toenaam Pickenoy was en dat wij ons in een vrij groot getal fraaye portretstukken van hem te verheugen hebben. Ook de Heer D. C. Meyer, die (onder No. 16) hoogst belangrijke aanteekeningen levert betrekkelijk onze schutterstukken, had vroeger reeds uitvoerig over hem gehandeld.

Mr. S. Muller Fz. geeft (No. 7) een vermakelijk reisjoernaaltjen van Arn. Buchelius, dat ons in 1617 naar Groningen en Emden voert. De geleerde archivaris had wel de moeite mogen nemen het Latijn te vertalen.

De Heer J. H. W. Unger zet (in No. 8) aan de levensgeschiedenis van den jongen Vondel belangrijke bizonderheden bij, uit archiefstukken geput. Wat hij van mijne voorstelling van den armen Joost zegt, is grootendeels onjuist, en dat hij mijne verdichting met logentaal gelijk stelt, meer dan belachlijk. »Vondeliana« staat boven het stuk — als of het *good sayings* van Vondel bevatt'e.

De Heer P. H. Witkamp toont aan, dat *Darsciarevene* het zelfde is als Dorskenveen of Dorsseveen, thands vertegenwoordigd door een watervlak, ingesloten door Vreeland, de Korthoefsche Zuwe en Dijk en de Alambertskade, thands genaamd het Wijde Blik.

De verkooping der teekeningen afkomstig van de familie Ter Borch (Terburgh) bij Frederik Muller heeft weêr meer in 't bizonder de aandacht op dit Overijselsche kunstenaarsgeslacht doen vallen. Dit geeft den Heer E. W. Moes aanleiding een zeer lezenswaardig artikel

over Gerard ter Borch den oude en den jonge, Harmen, Gesina en Moses ter Borch te schrijven. Het stukjen is opgeluisterd met aardige teekeningen. Misschien is de geestdrift, die boven bedoelde veiling heeft opgewekt, wel een weinig overdreven geweest.

De verdienstelijke bestuurder van het Muzeüm Plantijn, de Heer Max Rooses te Andwerpen, toont aan, dat de beroemde drukker niet in 1514, maar omstreeks 1520 geboren was; præcies wist de geleerde typograaf het zelf niet.

De Heer Mr. N. de Roever geeft een artikel over de »Rijfelarijen« — loterijen met dobbelsteenen en een pretpartijtjen. Aardige bizonderheden voor de muziekgeschiedenis komen hierin voor.

Aan den Direkteur van het prentenkabinet in het *British Museum* heeft men een drietal brieven van den »Utrechtschen glaesschrijver, tevens etser en schilder, Jan Van Bronchorst te danken (No. 17). Zij zijn gericht aan Constantin Huygens, gedagt. 9 Dec. 1637, 22 Dec. 1637 en 12 Mey, ouden stijl, 1638.

De Heer A. Bredius deelt mede (No. 18) dat Jan Davidsz de Heem attesteert omtrent 23 jaren oud te zijn, toen hij te Leiden trouwde met Metta (Aletta?) Van Weede, den 4den Mei 1629.

Men ziet, dat het in »Oud-Holland« aan belangrijke historische mededeelingen niet ontbreekt. Op grondigheid en volledigheid zijn de bewerkers bedacht. Wordt er wat te veel waarde gehecht aan alles wat geïzoleerd feit is, en daarbij het recht der fantazie of ook maar konkreete voorstelling wel eens uit het oog verloren, — dit is eene natuurlijke en verblijdende reaktie van hetgeen in de eerste twee derden dezer Eeuw door de liefhebberij misdaan is.

25 S. '86. ALB. TH.

Studi istorici sul **marchese Guglielmo III di Monferrato** *ed i suoi figli, con documenti inediti*, door *Fedele Savio.*

Dit werk, bij de broeders Bocca te Turijn verschenen, verdient in wijderen kring van geleerden bekend te worden. Wel is waar kan eene genealogische studie over de graven van Montferrat, op zich weinig belangstelling vorderen aan deze zijde der Alpen, maar als men bedenkt welken invloed graaf Willem III op de geschiedenis van den grooten Barbarossa heeft uitgeoefend, en hoe innig de geschiedenis der kruistochten aan het huis van Monferrat verbonden is, dan is een kritisch onderzoek naar de daarop betreffende gegevens en documenten niet zonder belang voor den geschiedvorscher.

De heer *Fedele Savio* heeft dan ook door grondige bronnenstudie menig duister punt van dat tijdperk aan 't licht gebracht en daarbij bewijs gegeven van degelijke historische kennis, en van een uitmuntenden oordeelkundigen blik in de geschiedenis der tijdsaangelegenheden.

Hier moeten wij vooral doen opmerken dat de oude kronijken onzer vaderlandsche geschiedenis den geleerden schrijver niet onbekend zijn gebleven, en dat ook aan gene zijde der Alpen de historische waarde van een Walther van Gouthoven en een Petrus Scriverius erkend en hooggeschat worden.

Minstens dit punt willen wij onze lezers van meer nabij laten beoordeelen. Het is in *Capo VIII:*

Gezanten van Engelands Koning waren naar Italië gegaan »*per far giurata promessa del marchese Guglielmo di Montferrato e la sorella del Re di Scozia*«, om een huwelijk tot stand te brengen tusschen den zoon van den markies Willem van Montferrat en de Zuster van den Koning van Schotland, zoon van Hendrik, zoon van David I.

De Benedictijnen, die men zoo zelden op eenige onnauwkeurigheid kan terechtwijzen, worden toch hier overtuigd van eene onjuistheid: «grave omissione, non ricordando la terza figlia di Eurico e sorella dei re Malcolm e Guglielmo di nome Matilde«, waar zij slechts van *twee* dochters van den Schotschen Prins Hendrik, den zoon van Koning David I, gewagen, terwijl er *drie* dochters waren. Om dit te bewijzen haalt de geleerde Italiaansche schrijver niet alleen de getuigenissen van Schotsche Geschiedkundigen, als Hector Boezius Deidonum, en den Bisschop Joannes Lesleo, maar ook van onzen geleerden »*Petrus Schrijver*, (Sciverius), die in het werk van *Wouter van Gouthoven*, dat in 1620 te Dordrecht in het Hollandsch werd uitgegeven onder den titel: Oude Kroniek en geschiedenis van Holland, Zeeland en Utrecht,« die Mathilde met name vermeldt, daar bij zegt [1]): »Zij, — David I en Mathilde — hadden een eenigen zoon, Hendrik genaamd, die voor zijnen vader stierf, achterlatende drie zoons en drie dochters... de drie dochters van Hendrik waren: Ada, gemalin van *Floris III*, *graaf van Holland*, Margareta en Mathilda.«

Het werk (in groot 8o. 180 blz.) sluit met 18 onuitgegeven of tot dusverre onjuist uitgegeven documenten. Tot deze studie werd *Savio* in staat gesteld door de jongste ontdekking van de archieven der abdij Locedio, — het St. Denis der Montferrats, zegt men, — welke archieven in de nalatenschap van den laatsten graaf van Cavour teruggevonden werden en thans tot de Staatsarchieven van Turijn behooren. Wat een indrukwekkende figuur die Willem III, in die XIIe eeuw, wel is van 1136 tot 1183, leeren wij hier voor goed kennen. Hij had tot vader Renier, markies van Montferrat; tot moeder Gisla, dochter van Willem, graaf van Bourgogne, zuster van Paus Callixtus II en van Clementia, gravin van Vlaanderen. Amedeus III van Savoie en Adelaide, gemalin van Lodewijk VI, Koning van Frankrijk, waren halve broeder en halve zuster van onzen markies Willem III van Montferrat.

Ook wij onderschrijven wat ten slotte het »Algemeen Nederlandsch Familieblad: Tijdschrift voor Geschiedenis, Geslacht-, Wapen-, Zegelkunde enz., schreef, No. 8: »het werk van *Fedele Savio* zou de moeite eener Nederlandsche vertaling overwaard zijn, en gaarne zouden wij ons die getroosten, indien wij niet bij ondervinding wisten, dat voor dergelijk werk geen uitgever te vinden zou zijn, dewijl het debiet daarvoor in Nederland te gering is. Het is echter te hopen, dat het belangrijke boek weldra in het Fransch, Engelsch, of Duitsch vertaald zal worden, om het

[1]) L' esistenza di Matilde fu nota ancora all' erudito *Pietro Scriverio* che in una nota all' opera di *Valther di Gouthoven*, stampata in fiammingo a Dordrecht nel 1620, col titolo *Antica cronaca e storia di Olanda, Zelanda e Utrecht*, dice: „Essi (citoè David I e Matilde) ebbero un unico figlio per nome Eurico, il quale premori al padre, lasciando tre figli e tre figlie.... Le tre figlie di Eurico furono: Ada, Sposa di Fiorenzo III, conte di Olanda, Margherita e Matilde." (Blz. 145.)

ook onder het bereik te brengen van die geschiedvorschers, die met het Italiaansch òf in het geheel niet, òf minder goed vertrouwd zijn.«

Van de XVIII documenten echter zijn er 17 in het Latijn.

J. W. Brouwers.

Grundliniën der Patrologie von P. *Bernhard Schmidt*, O. S. B. Zweite vermehrte Auflage. Freiburg, Herder.

Nadat de Almachtige de strijdende Kerk op den grond der Apostelen en Profeten gebouwd en door Christus, den voornaamsten hoeksteen, had bevestigd, heeft Hij in zijne wijze raadsbesluiten er voor gezorgd, dat te harer bescherming heilige Leeraars en Vaders op wacht staan tot aan het einde der eeuwen. Zoo sprak eenmaal Benedictus XIV over de roeping der heilige Kerkvaders. Deze mannen zijn aldus de sterren aan het firmament der Kerk; zij moeten ons leeren en voorlichten te allen tijd. Als getrouwe zonen der Kerk zijn zij Vaders geworden. Met recht wordt de studie der patristische geschriften in de Kerk in hooge mate aanbevolen en gewaardeerd, en nadat door de verschenen vertalingen deze litterarische schatten voor allen toegankelijk zijn geworden, hebben velen er zich bij voorkeur mede beziggehouden. Nevens de grootere werken over Patrologie van *Fessler*, *Möhler*, *Alzog*, *Nirschl* en anderen, is ook dit werk zeer bruikbaar als inleiding tot deze studie, te meer om dat het zich onderscheidt door matigen omvang en pregnanten vorm. De inhoud reikt slechts tot Gregorius den Grooten, terwijl anderen den tijd der Vaders met St. Bernard, wederom anderen met Thomas van Aquine en Bonaventura afsluiten.

Ongetwijfeld is deze oud-christelijke literatuurgeschiedenis van dien aard, dat zij tot de studie der Patrologie opwekt en haar dierbaar maakt. Menigeen, zoowel Priester als leek zal — voorbereid en toegerust door de aangewezen hulpmiddelen — naar het oogenblik verlangen, waarin hij naar die studie kan terugkeeren, evenals men vurig verlangt naar 't gezelschap van een vertrouwden vriend. In den omgang met de Kerkvaders vergeet men de koude werkelijkheid; op de wonden, welke de ambtsbezigheden ons veroorzaken, vloeit balsem; de werken der kerkvaders schenken ons vreugde en moed en vullen onzen geest met goede en verheven denkbeelden. Naast de grootere werken over Patrologie, welker omvang voor menigeen iets afschrikwekkends heeft, worden de hier vermelde *Grundliniën* als een doelmatig hulpmiddel voor de studie door ons ten zeerste aanbevolen.

Dr. L. v. H.

H. T. Chappuis. *Boschwachters Rika*, 2 dln. Schiedam *H. A. M. Roelants*.

We hebben met genoegen dit vlug geschreven bloeiende verhaal gelezen. De hoofdfiguur, de edele boschwachter en zijn pleegdochtertje, het wilde natuurkind Rika, de trouwe Koert, de barones en haar beide niet veel deugende zoons, zijn fiks geteekend en al valt er op de waarschijnlijkheid van het verhaal hier en daar iets af te dingen, zoo kan men 't de verdienste van onderhoudend te zijn niet ontzeggen. Ook waait er een gezonde, frissche geest door het boek; de personen hebben het nog niet afgeleerd in moeilijke gevallen op God te vertrouwen en erkennen de leiding der Voorzienigheid in hun levensloop, het kwaad blijft niet ongestraft en nergens wordt op spottenden of zelfs onverschilligen toon van deugd en braafheid gesproken. Al kunnen wij dus om enkele tooneelen en gezegden deze beide deelen niet onvoorwaardelijk een ieder, zonder aanzien van den leeftijd, aanbevelen, zoo durven we toch verzekeren, dat rijperen van jaren, er zich een paar uurtjes aangenaam mee zullen bezig houden en erkennen gaarne, dat het den Schr. gelukt is, zonder tot ongezonde middelen zijn toevlucht te nemen, ons een flink, leesbaar boek te geven.

M.

HET TOONEEL.

Een der grootste genieën die ooit der Menscheid werden geschonken, eene onsterfelijke glorie van het Spaansche Vaderland en der Algemeene Moederkerk, is gewis *D. Pedro Calderon de la Barca* cavallero del Orden de Santiago, Capellan de Honor de su Magestad, y de los Senores Reyes Nuevos en la Santa Iglesia de Toledo. Zijne tooneelwerken, zijne *Comedias* en zijne *Autos* hebben gedaan wat zoo velen voor eene onmogelijkheid hielden, namelijk een tooneel gesticht, dat een allermachtigste hefboom is om harten en zielen te leeren reizen met gepeizen naar waren vooruitgang en zelfvolmaking tot heil van mensch en maatschappij. Oh! wij begrijpen zoo goed den wensch, het droombeeld van hen, die het goede willende door en met het schoone en tevens kennende den invloed van het tooneel, gelijk ook Vondel dien begreep, ook zelfs de tegenwoordige schouwburgen zouden willen doen dienen tot veredelende en verheffende invloeden op mensch en maatschappij! Of zulks te willen beproeven in onze dagen iets anders is dan schildpadden te willen leeren vliegen, laten we nog in het midden. Ach, men zou soms zoo gaarne willen dat alle onze kwikstaarten zongen als nachtegalen. Acht men die beeldspraak minder toepasselijk, wij zullen geen lans breken om ze te verdedigen; wij zouden misschien wel in staat zijn om te zeggen: bijaldien er stukken werden opgevoerd als die van Calderon voor hun tijd, of gelijk verscheidene stukken van Vondel, Corneille, van Bazine enz.: bij aldien er soortgelijke stukken werden opgevoerd op eene wijze, die in niets aanstoot geeft aan redelijke eischen, en ons die zekerheid vooruit wordt gewaarborgd op alleszins voldoende wijze,dan, ja, dan zouden in dat geval, voor dien avond, de onzen het hunne kunnen bijdragen voor eene uitgelezen schare van toeschouwers en bijgevolg ook voor eene goede recette. Hoe of het nu gesteld is met het tooneel in ons land, en dat nog wel in Amsterdam? Voor het antwoord op die vraag mag niemand onverschillig blijven, want het tooneel bestaat, of men wil of niet, en het is eene veredelende of eene verdervende, eene verheffende of eene verlagende, eene goede of eene kwade kracht, en tusschen goed en kwaad mag niemand onverschillig zijn. Om die reden dan ook willen wij hier, als een algemeen overzicht mededeelen een stuk dat onlangs in *De Portefeuille* werd overgelegd en waarlijk eene treurige bevinding ten toon stelt. Dat stuk luidde als volgt:

Wanneer wij de lijst van de stukken nagaan, welke van 1 Sept. tot 15 Dec. l. l. in ons Vaderland werden ten tooneele gebracht, (zie De Tooneelkroniek in het tijdschrift van het tooneelverbond door onzen medewerker, den heer L. Simons Mz., geschreven) dan treft het ons, welk een groot getal daarvan behooren tot de terecht gewraakte en afgekeurde draken.

Vraagt men waarom dit zoo is, dan is hierop maar één antwoord: *niet* omdat de *directies* of de *artisten* ze bij voorkeur spelen, maar *wel* omdat het *publiek* ze wil. Vooral het publiek in de hoofdstad, waar het grootste deel der schouwburgbezoekers alleen vraagt naar den indruk van het oogenblik, naar zenuwprikkeling of leverkitteling, en niet naar letterkundig genot.

Het beste bewijs daarvan is onlangs geleverd, toen het Ned. Tooneel *Paljas* opvoerde als Kassenstück en de Maatschappij Appollo *Jack Sheppard* uitkoos, om geen andere reden dan dat de recette bij een *drama* als *Hernani* f 400.—, bij een *salonstuk* ± f 600.—, bij een *draak* als *de Ridders van den Nevel* meer dan f 1200.—, bedraagt.

Tot op zekere hoogte is dit verschijnsel heel gewoon: in een stad als Amsterdam zijn van zelf meer menschen die *Jack Sheppard* kunnen toejuichen, dan die *Hernani* kunnen genieten. Men verwondert er zich dan ook niet over dat de goedkoope rangen bij de draken opgevuld zijn, maar wel ergert men zich er over dat op de dure, de eerste rangen, nauwelijks een plaats te krijgen is als men *Paljas* speelt.

Dit laatste wijst er op, dat er in onze hoofdstad nog zeer veel te doen valt, voor wie beoogen de verheffing van ons Tooneel. Dat zijn dus de mannen van het Tooneelverbond!

En toen wij dan ook onlangs er over klaagden, dat door de *Amsterdamsche Afdeeling* van dit Verbond nauwelijks iets gedaan wordt, toen hadden wij *niet* het oog op het organiseeren van zeer gepaste huldebetooningen aan artisten o. a. aan mevr. Kleine-Gartman, toen vergaten we niet, dat deze Afdeeling met groote en meerendeels zelf gedragen kosten het feest van de tooneelschool organiseerde, en handelend en ondersteunend optrad bij eeuwfeesten en gelegenheidsvoorstellingen; maar we beoordeelden haar met het oog op hetgeen zij heeft bijgebracht tot veredeling van den smaak van ons publiek, door invloed te oefenen op het schouwburgbezoek en de keuze van stukken, en vooral op de zoogenaamde tooneelkritiek en de waardeering daarvan. Men zal ons toevoegen dat dit eene uiterst moeielijke taak is; we erkennen dit volgaarne. Doch geheel onuitvoerbaar is zij niet. Er kan iets gedaan worden; populaire lezingen over tooneelzaken, debatten over algemeen begrijpelijke vraagstukken, welke onderlinge voeling bewerken tusschen de leden, ze opwekken tot gezamenlijk denken en handelen; ze maken tot *actieve* bevorderaars van ons tooneel en niet enkel tot *lijdende* en *geldbetalende* ingeschrevenen op de lijst.

Als men het publiek, of om te beginnen de deugdelijke kern dier 400 leden met hunne dames er slechts toe brengen kan, om *getrouw* te *verschijnen* als er iets *goeds* wordt gespeeld, en *weg te blijven* als er iets *leelijks* gaat«, zijn wij een heel eind op weg.

En avant donc! mijne heeren bestuurderen van de Amsterdamsche — en van alle andere afdeeling (en)! Uwe taak houdt niet op bij de ondersteuning van de Tooneelschool! Verwekt belangstelling, verwekt leven! en het zal geheel het Verbond, het zal ook der School ten goede komen. [1])

En (tusschen haakjes)! — Als er iets goeds, vooral als er iets »oorspronkelijks« gespeeld wordt, schittert dan niet zelf door uwe afwezigheid!«

Het Hoofdbestuur van het Ned. Tooneelverbond is bij den aanvang van nu beginnend tooneeljaar aldus samengesteld:

Prof. B. J. Stokvis, voorzitter; prof. A. G. Van Hamel (Groningen), onder voorz.; M. A. Perk, secret.; Joseph Jacobson (Rotterdam), penningm.; Mr. J. E. Banck ('s-Gravenhage); J. H. Krelage (Haarlem); terwijl ten gevolge van het bedanken voor de op hem uitgebrachte benoeming door prof. Alberdingk Thym een vacature blijft bestaan.

De eerste tooneelschrijvers van Frankrijk.

Voordracht van Prof. A. G. Van Hamel [2]).

De oudsten van de Fransche tooneeldichters, die ons bekend zijn, behooren thuis in de Middeleeuwen, en leefden achtereenvolgens in de 12e en 13e Eeuw. De eerste is, jammer genoeg, een Anonymus. Wij weten dat hij evenals Corneille een Normandiër was. Het stuk, dat wij van hem bezitten is de »Representatio Adae«, waarin de Bijbelsche Geschiedenis van het eerste menschenpaar en hun val op den voet wordt gevolgd, en zoo aanschouwelijk mogelijk wordt voorgesteld, daar elk feit tot in de kleinste bijzonderheid wordt weergegeven. Het tweede bedrijf is de offerande van Kain en Abel, terwijl het derde ons een optocht van de verschillende profeten te zien geeft. Dit zoogenaamde *Adams drama* schetst ons in Eva reeds de coquette Fransche vrouw, gelijk 't in Diabolus den Franschen hofmaker teekent, terwijl het geheel het bewijs levert, dat de schrijver een juisten blik had in den Franschen smaak.

In de 13e Eeuw bevinden we ons in Atrecht, (Arras) 't welvarende stadje, waar rijke burgers den boventoon voeren, waar men vroolijk en aangenaam weet te leven.

Wij worden ingeleid bij een vereeniging, onder bescherming van de H. Maagd staande, die zich thans ten doel stelt: oefening in de letteren. Zij staat bekend onder den naam van Puy d'Arras (Puy, podium, amphithéâtre). *Adam le Bossu* (bultenaar; recht van lijf en leden zijnde, schijnt hij dezen naam aan zijn bijtend,

---

[1]) Helaas in *De Gids* van April jl. kon de heer J. N. Van Hall niet nalaten het volgende te verklaren:

„Het tooneelseizoen heeft nog slechts weinige weken te leven, maar het schijnt ten einde te zullen loopen, zonder dat wij onze tooneelkunstenaars zich hebben zien meten met een van de beide meesterstukken der wereldletterkunde, kortelings door dichterhand in het Nederlandsch overgebracht. Noch Burgerdijk's vertaling van *King Lear*, noch Alberdingk-Thijm's *Misanthrope*-vertaling verscheen tot heden op de planken."

Molière's comedie (daarentegen) zou waarschijnlijk voor „Het Nederlandsch Tooneel" geen Kassenstück zijn, en het is, helaas! bekend, dat de vereeniging, wil zij haar taak voortzetten, *in de eerste plaats op de kas* het oog gericht moet houden."

In de eerste plaats aldus de kas: en om geld te verdienen moet men den toeschouweren dat gewraakte voedsel geven van hun lusten en schouwspelen laten die men „draken" noemt en die soms nog wel een anderen naam verdienen. DE RED.

[2]) In de Hollandsche Maatschappij gehouden.

scherp vernuft te danken) of Adam de la Halle deed er zijn stuk »*le Jeu de St. Nicolas*« opvoeren. Een tweede stuk van zijn hand, dat 1 Mei 1262 werd ten tooneele gebracht, is getiteld: *Het spel van Adam;* hierin werden velen gehekeld. Het was de eerste proeve van een zoogen. Comédie de mœurs, waarin de dichter genoegzaam zijn talent aan den dag heeft gelegd. Vooral dient echter de aandacht gevestigd te worden op zijn herdersspel dat ons bewaard bleef, getiteld: *le Jeu de Robin* (minnaar) *et de Marion* (geliefde), opgevoerd in 1283 bij gelegenheid van 't bezoek door Robert d'Artois aan Karel van Anjou in Italië gebracht.

Hiermeê is alles — althans het voornaamste — genoemd, wat twee eeuwen opleverden. De dichter van dit herderspel had inzooverre succes, dat hij de eerste was, die de allegorie op het tooneel bracht; echter de Fransche geest van die dagen is zich nog niet bewust van de hooge waarde van het drama voor de letterkunde.

In de 15e en 16e eeuw zien wij het tooneel als overstroomd worden door dergl. »zinnespelen«, die zooals wij ze daar vinden, niet van al te grooten smaak getuigen. En wat den genoemden Anonymus betreft, hem komt de eer toe van de eerste te zijn geweest, die het geestelijk drama durfde brengen buiten de Kerk.

Bij dezen schrijver der 12e Eeuw wordt de eerste en eenvoudigste vorm gevonden van de Mysteriën der Middeleeuwen.

F. W. DRIJVER.

Mededeelingen.

Wij vernemen dat bij den Uitgever H. A. M. Roelants te Schiedam ter perse is een prachtwerk getiteld: Het Land van Walter Scott, reisherinneringen, legenden en schetsen door Melati van Java.

Het zal opgeluisterd worden door een vijftigtal houtgravuren, gezichten uit Schotland voorstellende portretten enz.

De H. Vader heeft een zeer fraaie Duitsche vertaling van gedichten ontvangen. — Een prachtige Latijnsche uitgave van de gediehten van Z. H. zal ter gelegenheid van het gouden priester-jubilé van den Opperherder worden uitgegeven.

Te Rome is een brochure verschenen, die druk besproken wordt en ten titel heeft *Il Papa Re d' Italia* (de Paus Koning van Italië.)

In deze brochure wordt de vraag gesteld, of bij een algemeenen Europeeschen oorlog, welke nadeelige gevolgen zou hebben voor het tegenwoordig Italië, het niet passen zou, het wereldlijk gezag van den Paus te herstellen, om aan de wereld een duurzamen vrede te verzekeren en de gemoederen der katholieken te bevredigen.

De Paus zou dan aan het hoofd der jeugdige natie gesteld worden.

De vraag wordt in bevestigenden geest beantwoord en de verzekering gegeven, dat dit de beste waarborg zou zijn om aan Europa een bestendige rust te verzekeren.

De Paus zou als Koning van Italië natuurlijk de scheidsrechter worden voor alle internationale quaestiën, welke aan zijn oordeel onderworpen, op vreedzame wijze opgelost worden. De schrijver der brochure is een gewezen gezant bij het Vaticaan.

Door Z. H. Paus Leo XIII is de herdruk bevolen van de werken van den H. Thomas van Aquina.

De kosten zullen 75,000 *Lire* bedragen.

De Graaf van Carnarvon, gewezen Onder-koning van Ierland, heeft zich den vrijen tijd, waarover hij nu beschikken kan, ten nutte gemaakt, om de twaalf eerste zangen van de »Odyssea« van Homerus in rijmlooze Engelsche verzen over te brengen. Die vertaling zal eerstdaags in druk verschijnen.

Aan de Heeren Professoren onzer collegiën die Cesar hebben te vertalen en te verklaren kan zeer nuttig zijn: het zaakrijk werkje »*L'armée romaine au temps de César*, ouvrage traduit de l'Allemand, par *Baldy* (chef de bataillon de génie) et *Larroumet*, professeur au lycée de Vannes.

Het is vertaald uit Kraner, maar *Benoist* heeft de aanteekeningen aangevuld. Een supplément legt ons de maatregelen van tucht-straf en belooning uit. De uitgevers (Klincksiek, Paris Pr. 2,50 fr.) voegden er 5 chromolithographieën aan toe, die ze ontleenden aan de uitgave der Commentairen de bello Gallico van Rheinhardt.

La stylistique latine par Ernest Berger, traduite de l' (Allemand par *Gaché et Sully Piquet*, revue par *Max. Bonnet*, Paris, Klincksiek, (298 p. Pr. 3,50 fr.)

Het Hoogduitsche werk bereikte alreeds zijne zevende uitgave, en is hoogst aan te bevelen voor de oefeningen in latijnsche thema's.

Ter uitlegging van de latijnsche schrijvers kan den Heeren Professoren ook nog vooral van dienst zijn de *Dictionnaire étymologique latin* par *Michel Bréal* et *A. Bailly*, Paris, Hachette, 1885, 463 p. vol. in-8o. Pr. 9 frs. Niet één der dictionnaires of lexiques tot nogtoe verschenen, geeft wat wij hier met grondige kennis en oordeel verzameld en verklaard vinden.

Inhoud van Tijdschriften.

Stimmen aus Maria-Laach. 1886. 8e Heft. Zur Beurtheilung der kirchlichen Anzeige. A. Lehmkuhl S. J. — Ein päpstliches Schiedsgericht im 16. Jahrhundert. I. Aug. Arndt. S. J. — Das Licht Asiens. Chr. Pesch S. J. — Die Aufhebung des Edictes von Nantes. I. A. Ganelli. S. J. Von Island nach Norwegen. A. Baumgartner S. J. — Neue Streitfragen über das Wesen der Tragik III. (Schluss.) G. Gietmann S. J. — Recensionen. — Empfelenswerthe Schriften. — Miscellen.

De Katholiek. Godsd., Geschied- en Letterkundig maandschrift. October 1886. I. Lodewijk De Geer, een Katholiseerend Protestant in de zeventiende eeuw (vervolg en slot). W. F. N. Van Rootselaar. — II. Het goed recht der renaissance. F. J. Poelhekke. — Boekbeoordeeling. — Verscheidenheden.

Snelpersdrukkerij van Küppers en Laurey, Jansstraat, Haarlem.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Eerste Jaargang, No. 22. Tweede Serie. 1 November 1886.

Dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen, kost per jaar, franco p. p. *f* 3,25: voor het buitenland *f* 3,75. Advertentiën kosten per regel 10 Cent. Groote letters, naar de plaatsruimte. Alles wat de Administratie betreft, gelieve men te zenden *franco* aan de Uitgevers KUPPERS & LAUREY, te *Haarlem.*

Alles wat de redactie betreft en alle boekwerken en Tijdschriften gelieve men *franco* te zenden aan den redacteur J. W. BROUWERS te Bovenkerk bij Amsterdam. Alle toegezondene boekwerken en Tijdschriften worden vermeld.

Deus scientiarum Dominus est.

PONE CUSTODES FONTIUM.

INHOUD: Op Universiteitsgebied — Joh. Buchardi Diarium, door *J. W. Br.* — Brunengo, La cronologia biblico-assirica: Paolo Deperis, Chronologia Evangelica, door *J. W. Br.* — Clamadieu: Précis de philosophie, door *J. W. Brouwers.* — Angiologie: Mgr. Chardon: Mémoires d'un Séraphin — Das Kl. Engelbuch en andere door *J. W. Br.* — H. Des Houx: Ma Prison, door *J. W. Br.* — The Abbé Liszt. The story of his live. — De Universiteit van Leuven. — Inhoud van Tijdschriften.

Op universiteitsgebied.

Door den heer A. Couwenburgh, te Hoeven (N.-B.), is, aan de hoogeschool te Leuven, met onderscheiding het laatste examen afgelegd voor het doctoraat in de philosophie en letteren.

— Bevorderd tot doctor in de geneeskunde aan de rijks-universiteit te Leiden, de heer C. Winkler (geboren te Asperen), met acad. proefschrift, get.: *Beschouwing van den tremor bij paralysis agitans.*

— Bevorderd tot doctor in de rechtswetenschap aan de rijks-universiteit te Leiden, de heeren A. van der Goes, geboren te Beek, bij Nijmegen, met acad. proefs. get.: *Handels- en fabrieksmerken,* en F. J. W. G. Spiering, geboren te Tiel, met acad. proefs. get.: *Eenige opmerkingen over uitvoerders van uiterste wilsbeschikkingen.*

Johannis Burchardi Diarium *sive* Rerum urbanarum Commentarii (1483-1586).

Een onbetwistbare glorie-titel onzer eeuw zal het nageslacht hierin vinden, dat wij de geschiedenis van vroegere eeuwen vooral tot in de eerste en authentieke bronnen en archieven nasporen en aan het licht brengen.

Een dier allerbelangrijkste werken, in dit jaar verschenen, hebben wij het eerst in ons land uitvoerig genoeg bekend gemaakt, namelijk de in circa 1221 geschrevene en in 1886 voor het eerst in druk verschenen »*Practica Inquisitionis* — men zie ons No 14 van dezen Jaargang —

Geen wetenschappelijk man heeft voortaan nog het recht over de Inquisitie te oordeelen, als hij geen kennis van die *Practica* heeft.

Gewis moet het menigen on-Katholiek vreemd voorkomen dat het een Katholiek priester is, de chanoine *C. Douais*, professeur à l'école supérieure de théologie de Toulouse, die dat verborgen en verloren gewaand handboek der zoo zwart gemaakte Inquisitie in zijn geheel durft aan den dag brengen. Edoch hij dacht en schreef, wat ook wij herhalen bij het thans hier te bespreken Diarium. »il importe à tout le monde, en particulier à l' *Eglise, qui n' a rien à redouter de la vérité*, que la réalité des faits soit établie d'aprés les témoignages authentiques.«

De Latijnsche tekst van het Diarium wordt hier voor het eerst in zijn geheel aan het licht gebracht, met inleiding, aanteekeningen, aanhangsels, tafels en index door *L. P. Thuasne.* De derde en laatste volume, (1500—1506) gr. in-8o, LXVIII—578 blz. is ook te Parijs bij Ernest Lovaux verschenen.

Dit laatste boekdeel begint met een levenschets van Burchard door Thuasne. Enkele bijzonderheden daaraan ontleend, zullen ons voorbereiden voor het werk van dien »maître des Cérémonies« onder Innocentius VIII, Alexander VI en Julius II tot 1506, die door zijn opvolger, Paris de Grassis, aangeduid werd, helaas! als »supra omnes bestias bestialissimus, inhumanissimus, invidiosissimus«, maar Paris was de vijand van Burchard.

Deze dan was geboren te Haslach bij Strasburg, studeerde in het Recht, werd Doctor in decreten, en den 31 October 1479 aangenomen tot lid van het Kapittel van Saint-Thomas van Strasburg. In November 1481 ging hij naar Rome, *kocht* er een ambt, dat van protonotaris apostolicus, werd eerst benoemd tot klerk, en daarna tot magister ceremoniarum. Hij begon met aanteekening te houden van wat tot zijn bediening behoorde, voegde er alras eenige bijzonderheden bij, en kwam er van lieverlede toe ook de feiten te boeken en zelfs de documenten die hem ter kennis kwamen. Zoo ontstond zijn dagboek, en dat Diarium, dat journal brengt ons nu ter kennis wat er in het Vaticaan al voorviel gedurende meer dan 20 jaren.

Tot nogtoe had men slechts wat ons Rinaldi heeft medegedeeld als uittreksel.

Daar nu het Diarium in zijn geheel is verschenen, stellen wij ons de volgende vragen:

1o. Is deze uitgave trouw aan den tekst van het handschrift?

2o. Is het Diarium authentique?

3o. hebben er niet menigwerf interpolatiën plaats gevonden?

Op deze laatste vraag aarzelt M. Thuasne niet te antwoorden, dat er geene interpolatiën hebben plaats gehad, want alle manuscripten vermelden dezelfde feiten, en de nieuwere openbaarmakingen van gedenkschriften en van depêches der ambassadeurs doen niet anders dan bevestigen wat Burchard aanteekende. In enkele handschriften gewis hebben er toevoegingen plaats gevonden, maar dan heeft de afschrijver zorg gedragen zulks ook nadrukkelijk in kantteekening te vermelden, bijgevolg is het een ieder gemakkelijk die invoegingen te herkennen.

Ook de tweede vraag heeft haar antwoord in bevestigenden zin. Door de studie der manuscripten is gebleken op hoe weinig grond de tegenovergestelde bewering kon steunen. Wat men nog meer mag en moet verlangen, zal, dunkt ons, ook wel geschieden.

Immers moet ook op de eerste vraag nog worden geantwoord.

Als oorspronkelijk handschrift van Burchard wordt door M. Thuasne aangeduid een handschrift der Vaticaansche bibliotheek, dat aan P. Leonetti onbekend was, maar aan M. Ginanneschi werd voorgelegd. Bestaat werkelijk dat handschrift nog, dan zal het gemakkelijk zijn die passages, welke men voor ingeschoven hield, of wilde houden, te toetsen aan dat authentiek handschrift. Intusschen heeft M. Thuasne zijn tekst medegedeeld volgens een handschrift der *Bibliotheca Chigi*, welk handschrift niet anders is dan een afschrift van het handschrift in het Vaticaan.

Nu weten wij wel, dat het soms plicht kan zijn, heel wat te bedekken met den mantel van voorzichtigheid, maar de geschiedenis is thans niet meer van het gevoelen van de Lamartine in zijne Ode over Bonaparte:

»*Son tombeau s'est fermé . . . . Dieu l'a jugé . . . Silence!*«

En wij, Katholieken, hebben niets te vreezen van de geschiedenis. Hoe meer de mensch, zelfs de gevallen en vallende Overheid, soms ontrouw wordt in Gods Kerk, te meer zal blijken dat de Roomsch Katholieke Kerk, die met zondige menschen het onderpand des Geloofs, de Openbaring Gods ongeschonden en onfeilbaar bewaart en verklaart, is de onfeilbare Kerk van Christus, de onoverwinbare stichting Gods.

J. W. BROUWERS.

La Cronologia biblico-assirica, *del P. G. Brunengo*, hebben wij onzen lezers open gelegd in ons No. 6, loopenden jaargang. Sinds is verschenen de nu hier te bespreken »*Appendice all' impero di Babilonia e di Ninive beschreven volgens de cuneiforme monumenten* vergeleken met den Bijbel. *Prato Giachetti*, in-8o. 92 blz.

Een der moeielijkste vraagpunten, welke door de assyriologische studiën op den voorgrond zijn gebracht, geldt de algemeen aangenomene chronologie der Koningen van Juda en van Israël, en die thans blijkt in strijd te zijn met de chronologische lijsten welke nu zijn ontdekt in de teruggevondene bibliotheek van de Koningen van Ninive.

Verschillende stelsels zijn er al uitgedacht om die verschillende chronologiën in overeenstemming te brengen. Al die pogingen en stelsels worden in dit Appendice gewaardeerd en gecritiseerd, en daarna geeft Brunengo zijne eigene oplossing. Onmogelijk kunnen wij hier in bijzonderheden treden, toch wel het hoofdpunt raken, en de door Br. gegeven oplossing van het chronologisch problema aanwijzen.

Stippen wij even aan, dat men ook hier in tegenovergestelden uitersten viel:

Tusschen de verscheiden gegevens van Chronologie in den Bijbel zelf bestaat er verschil — dit kan niemand bevreemden die weet wat ook Br. zoo nadrukkelijk herhaalt: »*la Bibbia non ha niun principio saldo di cronologia, niuna Era determinata, niuna base costante e universale da cui si computino tutte le serie degli anni.* [1])« — De Bijbel en de teksten in keilschrift zijn het eens dat de inneming van Samarie en de val van het Koninkrijk van Israël plaats hadden in 722 vóór Christus. Maar nu teruggaande tot de scheuring der twaalf stammen, dan zegt de chronologiste, volgens de tegenwoordige gegevens van den Bijbel, dat Roboam, onder wien de scheuring voorviel, den troon (van Juda) besteeg in 981, en Jeroboam I den troon van Israël in 961: Wat een verschil, ja een geschil van 20 jaren geeft, waar geen verschil, of minstens geen noemenswaardig verschil, mocht bestaan, dewijl, volgens het verhaal van den Bijbel, de afscheiding der tien stammen en daarmee het begin der regeering van Jeroboam plaats had weinige maanden, misschien slechts enkele weken na dat Roboam den troon van Salomon had beklommen. (III B. der Koningen, XIII; II Paralipom. X). Nu moeten eerst die elkander tegensprekende chronologiën van den Bijbel in overeenstemming worden gebracht: daarvoor heeft men zijn toevlucht genomen tot *tusschenregeeringen* of tot *mede-regeeringen*, en zoo b. v. in de reeks der Koningen van Israël twee tusschenregeeringen, elk van 10 jaren, ingevlochten: zoo doende kwamen zij er toe eindelijk één en zelfde jaar te verkrijgen voor de troonbestijging én van Roboam én van Jeroboam. Hadden eenige uitleggers aldus het tijdvak der Koningen *van Israël verlengd*, andere, de meer moderne, wilden liever het tijdvak der Koningen *van Juda verkorten*. En dat doende, komen zij ook in akkoord met de assyrische tijdrekeningen. Werd dan vroeger de aanvang der tweevoudige reeks van de Koningen van Juda en van Israël geplaatst omtrent het jaar 1000 vóór Christus, thans wijst met het jaar 930 aan. En daarvoor pleiten niet alleen de assyrische monumenten, maar ook, en dit gezag is zeer hoog, de Egyptische.

Het stelsel der tusschenregeeringen wordt dus nu hier geheel verworpen, niet slechts als ongegrond, als tegengesproken door den Bijbel, maar ook als noodeloos, als nutteloos en geheel willekeurig. Daarentegen wordt nu de hypothesis der mederegeeringen, *conregni* aangenomen als zijnde de meest natuurlijke, de meest waarschijnlijke en het meest overeenstemmend met den contexte van den Bijbel; en nu kunnen de verscheidene gegevens en de bijbelsche synchronismen der Koningen van Juda en van Israël niet alleen met elkander maar ook met de feiten der Assyrische Koningen, hunne tijdgenooten, tot overeenstemming komen.

De gronden voor die *Conregni* en dat jaar 930 in plaats van het jaar 1000 zijn natuurlijk breedvoerig, degelijk en duidelijk uiteengezet.

En zoo is dan nu het vraagstuk om de Bijbelsche Chronologie met de Assyrische over een te brengen opgelost. Wil men die oplossing niet beschouwd hebben als geheel niet apodictisch waarachtig te wezen, niemand kan haar, dunkt ons, de verdiensten ontzeggen van wáárachtig te zijn.

Nu het eenmaal Chronologie geldt, kunnen wij onze lezers ook wijzen op een geleerd werkje, over de

Cronologia evangelica,

van *Paolo Deperis*, eere-Kanunnik van Parenzo, Pastoor te Valla in Istria. *Trieste*, tip. S. Pastori. In 8o. 112 blz.

De Schrijver behandelt in volgorde alle de vraag-

[1]) De Bijbel heeft geen vast aanvangspunt van jaartelling, geen bepaalde tijdsrekening, geen standvastige en algemeene grondslag waar alle de reeksen van jaartellingen hun uitgangspunt hebben, gelijk wij hebben in onze Christen jaartelling.

stukken betreffende de tijdsorde der voornaamste gebeurtenissen en werken, welke in het leven van Christus op aarde ter sprake komen.

Groote belezenheid, duidelijke betoogtrant, strenge logica kunnen den Schrijver niet worden ontzegd. Te midden dier vele twistpunten blijft hij niet in het onzekere hangen, maar kiest bepaald partij; de voorzichtigheid en de beslistheid zijner overtuiging strekken den Schrijver tot eer.

J. W. Br.

Précis de philosophie. (*Mémento de Baccalauréat ès lettres*) par *J. A. Clamadieu.* (Paris. Sarlit & Cie, libraires-éditeurs)

Nu de politiek mij meer vrijen tijd liet, las ik met genoegen de genoemde, ter beoordeeling toegezondene Précis de philosophie. Nadat mij op het *Congrès Universel d' Anvers*, in 1862, in de algemeene vergadering ten deel was gevallen de sluitingsrede te hebben gehouden, gaf de buitenlandsche pers mij den titel van professeur de philosophie«. Ik beken het, die onschuldige vergissing was mij geen onaangenaamheid, omdat ik, als student op dit gebied mijn sporen verdiend hebbende, ook later altijd veel hart voor philosophische studiën had en door die betiteling toch niemand werd te kort gedaan. Ik vond dan ook geen reden om daartegen te moeten protesteeren. Iets anders is dezer dagen geschied: een fransch werk geeft mij den titel van »Chanoine«. Ik verklaar daaraan geen de minste schuld te hebben, en acht mij dan ook verplicht zulks hier te verklaren. Dat meende ik te mogen herinneren alvorens tot de beoordeeling van dit Précis de philosophie over te gaan. Wil iemand na ons of tegen ons de vierschaar spannen, zijnde daartoe meer gerechtigd, het zal ons aangenaam zijn.

Deze »Précis«, mémento du baccalauréat ès lettres, is geheel overeenkomstig het Programma der Regeering.

Het spreekt van zelfs, dat wij hier niet in beoordeeling treden van dat »programme officiel» ; wij hebben ons slechts te vragen: of dit werk bekwaam is om zijn doel te bereiken, — omnia propter finem — en met welken geest het bezield is? Het eerste antwoord kunnen wij gerust aan de fransche examinatoren en examinandi overlaten; al wil het ons toeschijnen dat de schrijver duidelijkheid en kortheid met degelijkheid van leering heeft weten te vereenigen, drie voorname vereischten voor een handboek: het tweede antwoord zelf te geven, moeten wij ons ten plicht rekenen van het oogenblik, dat wij dit werk ook hier willen bekend maken en aanbevelen.

Derhalve stelden wij ons de volgende vragen:

A. Hoe denkt de schrijver over de wetenschap der philosophie? En des schrijvers gedachte meenen wij te hebben gevonden op blz. 11, waar hij de philosophie noemt »cette noble science, la plus belle après celle de Dieu, quand elle ne se confond pas avec la science même de Dieu.« Van dat oogenblik af waren den schrijver onze sympathieën verzekerd.

B. Wat is voor hem de philosophie? En op blz. 9 lezen wij: dat de philosophie in den engeren zin waarin dat woord thans wordt gebruikt, voor hem is: »de wetenschap van den mensch en van God«, omdat zij tot onderwerp van studie heeft 1o. 's menschen rede voor zooverre de rede zich zelve beschouwt en zich kent in zich zelve; 2o de oorzaken en de hoogste van alle, de eerste oorzaak, God. De philosophie voor hem heeft vier onderdeelen: de Psychologie, de Logique, de Morale en de Métaphysique of Théodicée.

Tot de psychologie betrekt hij met recht de Esthétique, en tot de morale de économie politique.

C. Toen vroegen wij den schrijver wat voor hem de mensch wel is? En hij antwoordt ons op blz. 164: »C'est la Scolastique qui a donné la meilleure définition de l'homme, de l'âme et du moi.« Dat te hebben gehoord kon ons reeds laten verder gaan.

D. Hoe denkt de schrijver over God? En de heer *Clamadieu* geeft ons ten antwoord op blz. 166: Dieu est l' être infiniment parfait, nécessaire, éternel, cause première de tout ce qui existe.

Niet minder accoord zijn des schrijvers leeringen over *le problème du mal*, over *l' immortalité de l' âme* ook *en tant que personne.* Zoo ook zijne beginselen over »*la religion.*«

E. En nog wenschten wij te weten of de schrijver niet de ons dierbare philosophie zou verheffen ten nadeele der heilige Theologie? Edoch op blz. 179 hoorden wij hem zeggen: »un des torts de la philosophie moderne.... est de ne point s'aider de la théologie.

Nog meer: op blz. 231 wijst hij er op hoe u de tegenstrijdigheid der scholen en der stelsels, de afdwalingen van zekere philosophen, de onzekerheid der meest wijzen, zelfs waar het de levensquaestiën der menschheid geldt, ons toonen hoe groot de zwakheid der menschelijke rede zou zijn, had zij niet den bijstand der Openbaring.«

F. Eindelijk wilden wij de slotvraag stellen: hoe of de schrijver denkt over de verhouding tusschen de philosophie en *de* Kerk. Betreffende die verhouding steunt hij op *Paulus ad Rom* 1,20 en op het Concilie van het Vaticaan. Wat wil men meer? Betreffende die verhouding der philosophie tot de Kerk, zegt hij nog op diezelfde blz. 179: »nous tenons à constater, sur ce point capital, l' accord de la philosophie et de l' Eglise, qu' *il est*, d'ailleurs, *toujours illogique de vouloir*, *perfidement ou imprudemment*, *opposer l' une à l' autre.*

Heerlijk zijn dan ook de slotregels van deze Précis de philosophie: »Toujours avons-nous le droit de conclure, même au nom de la raison seule, qu'il ne peut y avoir de philosophie athée: de morale *indépendante*, et que l' indifférence des sociétés civiles en matière religieuse est une erreur et une faute.«

Daarna hebben wij van blz. 183 tot aan blz. 231 een beknopte »Geschiedenis van de philosophie, bondige uiteenzetting der voornaamste stelsels van philosophie.

Volgens onze bescheiden meening is er niets, dat het begrip van een philosophisch stelsel beter toelicht, dan de ware chronologische geschiedenis van zijn ontstaan, van zijne genesis. Ook hier zien wij de genieën niet zelden tot een uiterste overslaan. Met of om een tegenstander, die in het eene uiterste was gevallen, te bestrijden, valt de bestrijder niet zelden in het tegenovergestelde uiterste. Waar het *Sensualisme* in het uiterste valt met te veel aan het zintui-

gelijke te geven, treedt als bestrijder het *Idealisme* op; en dit vervalt niet zelden in een ander uiterste, met te veel te geven aan het denkend beginsel en met aan het zintuigelijke te kort te doen. Zoo immers gaat het ook in Littérature, de reactie gaat meestal te ver; na het conventioneele, dat te ver ging, komt de reactie, die tot het natureele drijft, maar dat goede weer overdrijft en zoo van naturalisme tot cynisme valt. De eene miskende het menschelijke, de andere overdrijft het dierlijke en wordt beest. Les extrêmes se touchent.

Spinoza neemt het beginsel van Descartes aangaande gedachte en ruimte over; smeedt er eene willekeurige definitie van de substantie uit, en valt in het uiterste dat er maar ééne substantie is. Zoo wordt hij pantheïst, en het pantheïsme is slechts loochening van de individualiteit, van de vrijheid van 's menschen persoonlijkheid, de ontkenning van alle moraliteit. Geen wonder dat Nederland, nu het rijp of ten deele rot genoeg was om een eerestandbeeld aan dien Spinoza op te richten, nu ook uit die bas fonds ziet te voorschijn komen de schaamtelooze pennen, die zich in haar element gevoelen, welke ze uit den vreemde hier willen invoeren, de school die zooals *Pailleron*, de l'Académie française, onlangs schreef: »enlaidit la laideur sous prétexte de vérité et *cisèle l'ordure sous prétexte d'art.*

Zagen wij zoo ook niet zelfs in onze dagen een *Rosmini*, in het tegenovergestelde uiterste vallen van hen die hij bestrijdt? Hij wil het *duitsche sensualisme* of *sensisme* bestrijden, en gaat nu zelf zoover in zijn idealisme, dat zijne ideologische leeringen hem doen vallen in het andere uiterste, het pantheïsme. Wij weten wel, dat de aanhangers van het ideologisch stelsel van den hooggevierden Rosmini zulks niet toegeven, maar dit mag ons niet beletten de Rosminiaansche philosophie als eene pantheïstische philosophie te hooren veroordeelen. En zoo zien wij ook hier alweer in het rijk der wijsbegeerte: Es ist eine alte Geschichte, doch bleibt sie immer neu, men wil het eene uiterste vermijden en valt in het andere. Datzelfde verschijnsel treffen wij ook zoo menigwerf aan bij de genesis en de geschiedenis der ketterijen: b. v. Nestorius, die met de twee naturen in Christus, — wat katholieke waarheid is — ook twee personen in Christus wilde hebben, — wat ketterij is — werd bestreden door Eutyches; en deze de waarheid verdedigende dat er in Christus slechts één persoon is, strijdt tegen Nestorius en valt in het andere uiterste, dat er in Christus ook maar één natuur is: de twee naturen vóór de menschwording zijn in (na) de menschwording tot één natuur geworden — wat ketterij is [1]).

Door deze voorbeelden moge voldoende bewezen zijn, hoe nuttig het is een Précis de philosophie te kroonen met een précis d'histoire de la philosophie.

Wel zouden wij wenschen dat bij een tweede uitgave een *Index*, even goed bewerkt als het boek zelf, verscheen. Wat nu *Table des matières* heet, mag geen naam hebben: 't is al te algemeen.

Om Spinoza terug te vinden in de »analyse des 16 nouveaux auteurs«, heb ik langer moeten zoeken dan mij lief was, omdat de inhoudstafel niet eens die namen met hun bladzijden aangeeft.

Voor ontwikkelde leeken, die geen philosophie gestudeerd hebben, voor de Leeraars aan onze Burgerscholen en anderen mag dit werk van een 300 bladzijden, naar onze bescheiden meening, worden aanbevolen.

J. W. Brouwers.

[1]) Uit die ketterij van ééne natuur vloeide voor eene nieuwe ketterij, die van slechts één wil in Christus, of het Monotheïsme, waarbij zich de Honorius-vraag verheft, die voor eenige jaren ook in ons land behandeld werd. Mijne historische overtuiging schreef destijds eene tegen-brochure, die eerst in *De Katholiek* zou verschijnen, maar op verzoek van Mgr. Wilmer, die destijds ter Kerkvergadering in Rome was, is toen de uitgave dier brochure uitgesteld geworden.

ANGELOLOGIE.

G. Chardon: *Mémoires d'un Séraphin.* 2 vol. in-12. te Clermont Ferrand, librairie Cath. 1886. (Pr. 5 frcs).

Met wat een onbeschrijfelijk genoegen hebben wij deze twee boekdeelen, het 1e, XV—307 blz., en het 2de 324 blz., gelezen! Het is ons voor hoofd en hart een lusthof geweest vol van zaligheden. Zulke schatten van bekoorlijke waarheden zijn ons zelden onder het oog gekomen. Van zulke gedenkschriften, met zoo veel innigheid verhaald, en in zulke taal geschreven, hadden wij, op dit gebied, geen denkbeeld of het is overtroffen geworden in dit werk.

De schrijver er van is Vicaris-generaal; te meer schijnt de titel er van eerst vrij romanesque, maar de inhoud is aardsch-hemelsch, want men vindt in dit werk de bloem van wat de meest rechtzinnige leering ons heeft mede te deelen over de natuur der Engelen, over hunne voorrechten, zoowel in de orde der genade als in die der glorie, en over hunne betrekkingen met het overige geschapendom. De voornaamste tafereelen, uit de geschiedenis der Engelen zijn hier natuurlijk ten toon gesteld. De katholieke traditiën spreken hier schier op elke bladzijde, door den mond van hare meest bevoegde vertegenwoordigers, de kerkvaders en de Meesters der kerkelijke wetenschappen. Thomas vooral staat er als de *Doctor Angelicus* te midden van dat paradijs. Het geheele werk, met degelijke theologische en historische kunde aangelegd en opgetrokken, is geschreven met een gloed en geestdrift die elks gemoed zullen treffen en verheffen.

Wij zijn overtuigd dat elke leesvereeniging en elke Christen familie die dit werk, een goudmijn voor hart en ziel, zullen koopen, ons dankbaar zullen zijn, want wij hebben in deze rijke onderdeelen en in dit harmonieus geheel veel te leeren en veel te genieten tot veredeling en volmaking van den mensch, geschapen om deelgenoot der Engelen in Gods glorie te worden.

Ook de indeeling van het werk in acht boeken — spiegel van en middel tot acht zaligheden — en elk boek verdeeld in korte hoofdstukken, maakt ons de lezing ervan zoo aantrekkelijk.

In de voorrede (3 blz. lang) dezer Gedenkschriften maakt hij zich bekend, die uit hoogere gewesten tot ons komt en ons zijne »Mémoires« zal verhalen, zal zingen, zal schilderen en boetseeren: »*Je suis un pur esprit. J'appartiens au Chœur des Séraphins, organes du divin amour*« enz.

Livre I. *Effusion de la bonté divine dans les Anges par la nature.*

Livre II. *Effusion de la bonté divine dans les Anges par la grâce*;
Livre III. *Par la glorie*;
Livre IV. *Par les missions;*
Livre V. *Relations des Anges avec le Verbe incarné;*
Livre VI. *Avec la Mère du Rédempteur*;
Livre VII. *Avec les hommes*;
Livre VIII. *Avec le monde matériel.*

Lieten wij nu ter verdere beoordeeling onze pen gaan volgens de dankbaarheid van ons hart jegens den schrijver, wij zouden gewis van overdrijving beschuldigd worden. Men beschuldige nu dan maar liever *Mgr. Boyer*, waar hij schreef: »on dira que le brillant Séraphin qui vous dicta ses *Mémoires* dut mettre en vos mains une plume tombée de son aile et trempée en son cœur.« — Et les croyants de toutes nations se disputeront la lecture attachante de ces pages à la fois solides et gracieuses.«

Mgr. Marchal, aartsbisschop van Bourges, was gebeurd wat zoo velen lezers zal gebeuren: »j'ai commencé avec empressement la lecture des *Mémoires d'un Seraphin.* Je ne me suis arreté qu' à la dernière page,« etc.

En de *Cardinaal Caverot, Aartsbisschop van Lyon*: »j'ai voulu, puisque j'en avais l'occasion, me procures des nouvelles authentiques du ciel, et j'ai entrepris la lecture de la dictée de l'esprit céleste dont vous êtes le secrétaire..... J'admire comme vous avez su tirer parti des quelques textes imprimés au bas des pages et je suis tout embaumé de la piété qu'elles respirent.«

Tot slotwoord passen wij op dit werk toe wat de Bibliographique Catholique weleer van een ander werk van den abbé Chardon schreef:

»Un ange seul, semble-t-il, a pu dicter ces solides et gracieuses pages.«

Eenmaal het oog verheven hebbende tot het Rijk en de Geschiedenis der Engelen, valt het ons moeilijk daarvan afscheid te nemen, zonder onzen lezers een wijder veld te openen; immers in Duitschland en in Italië zijn, ook nu in den laatsten tijd heerlijke werken verschenen, die ons tot dat meer levendig verkeer met die Hemelsche Geesten aanwakkeren en verheffen. Zoo hebben wij in dit loopende jaar zien verschijnen in Paderborn

Das kleine Engelbuch,

inderdaad een klein boekje, 124 blz. kl. 8o, maar zoo rijk aan verheffende waarheden, zoo doorwemeld van innige vroomheid, zoo tintelend van poëzie! En die poezie vloeit voort uit de godgeleerdheid, laten wij hier eens zeggen uit de Engelgeleerdheid die de *Doctor Angelicus* uit de bronnen der Openbaring wist af te leiden. O gewis ook wij zeggen met den Schrijver:« »Wer in seinem Herze sich befreit von der irdischen Welt und sich vom Getriebe der Menschen lossagt, und *mit jenen himmlischen Geistern Umjang pflegt, erhebt sich über sich selbst, er wird frei, er wird geistiger, als er vorher war. Er strebt nach Höherm: er wird denen ähnlich, die er liebt.*« (blz. 99.)

De kennismaking met dit boekje is een ieder aan te raden: wij scheiden ervan met hier de woorden van zijn 67e blz. te herhalen: »*O lichtes schönes Land, von wo aus Gottes Odem herüberweht! Wer fühlt nicht Heimweh nach den unbekannten und doch so trauten Heimath!*«

Wil men een grooter Hoogduitsch werk en dat zich vooral op dogmatisch gebied beweegt en voor een paar jaren verscheen, dan kan dat van Dr. *J. H. Oswald*, prof. am Lyc. Hof. zu Braunsberg worden aangeboden. (gr. 8o. 228 blz.)

Zijn **Angelologie** is »*die Lehre von den guten und bösen Engeln im Sinne der Katholischen Kirche daargestellt* [1]).

Laten wij den schrijver zelven de verdeeling van zijn werk opgeven en wij zullen al dadelijk bespeuren, dat wij toch hier eene vrucht hebben uit eene andere luchtstreek dan die van de »*Mémoires d'un Séraphin.*

I. *Abschnitt* (Blz. 1—78) handelt over het *Dasein und die natürl. Beschaffenheit der Engel.*

II. *Abschnitt* (Blz. 78—118): *Geschichte der Engel*: spreekt over de schepping, de bovennatuurlijke uitrusting, beproeving en val en het eeuwige lot der goede en der booze Engelen.

Abschnitt III en IV zetten ons uiteen de verhouding der goede en der booze Engelen tot de wereld en tot de menschheid, derhalve zullen wij hooren over onze Engelenbewaarders en hunne dadigheid, alsook over de duivels en hun doen en drijven. Dan worden eenige bladzijden gewijd aan wat wij noemen tooverij, hekserij en duivelsbond. Aldaar wordt ook het heksenwezen in de 17e eeuw van nabij beschouwd in zijn oorsprong en zijn beloop. De meeste en beste theologen hebben wij toch zeker op onze zijde als wij partij kiezen tegen Dr. Oswald waar hij beweert, dat de niet-Christen geen eigen-Engel-bewaarder heeft.

Ook hebben wij uit het vorige jaar, een te Rome verschenen werk:

I Santi Angeli Custodi. Considerazioni, *esempi, ossequi proposti del P. Augusto Ferreti.*

Dit is een werk voor geleerden en ook voor ongeletterden. De 10 betrachtingen zijn keurig voor hoofd en hart. De reeks van voorbeelden ten bewijze van de liefderijke bezorgdheid van den Engel-bewaarder zijn met oordeel en smaak gekozen. Het werkje in-16, 300 blz. kost slechts per post 60 centen.

Een grooter en zeer geleerd werk, 2 flinke boekdeelen, leverde ons Italië over de zeven Engelen,

die in den hooghsten boog
Des hemels zijn gewijt in 't zevental, wilvaerdigh
De Godtheit naar den mont te zien, en Godts rechtvaerdigh
Besluit te stercken. . .

I sette angeli assistenti dinanzi al Trono di Dio, *door Giuseppe Ferrigno, Doctor in philosophie* en professor van Rhetorica in het Aartsbisschoppelijk Seminarie van *Palermo* (*Tip. Camillo Tamburello.*)

Het 1e boekdeel is besteed aan de betooging dat de H. Schriftuur, waar zij spreekt van 7 geesten die bij Gods troone staan, dat wil verstaan hebben van 7 waarlijk bestaande Engelen, die de voornaamste ministers van Gods voorzienigheid zijn in de regeering dezer wereld.

Het 2de boekdeel (504 blz.) wederlegt de opwerpingen welke tegen de stelling van zijn betoog kunnen worden in het midden gebracht. Het laatste gedeelte

[1]) Paderborn. Schönigh. gr. 8o. 228 blz. M. 3.

van het werk bevat de verklaringen der Kerkvaders ter bevestiging zijner inderdaad wijdloopig en grondig beweзene hoofdstelling.

Over *Michaël*, die

verschijnt geharrenast
Met hellem en rondas, uit diamant gekloncken,
En een tweesnedigh zwaert, daer vier en gloet en voncken
Uit sprongen, toen hij 't heir van Lucifer besprong,
En uit Godts troonen in den diepen afgrond drong;

zij hier ook nog een boven onzen lof verheven werk aangewezen, namelijk:

St. Michel archange, protecteur de l'Eglise et de la France; sa lutte avec Lucifer, dans le passé, le présent et l'avenir; ses apparitions et son culte, par M. l'abbé *Eug. Soyer*, curé de Villebaudon. De uitvoerige titel geeft den inhoud van dit boekdeel van 440 blz. genoegzaam op. Het is verschenen te *Tours* bij *Cattier*, libraire-éditeur.

Een meer geleerd en tevens meer boeiend werk, zal moeielijk te vinden zijn.

En zouden wij nu met geen enkel woord mogen gewagen van *een thema*, waaraan reeds een boekdeeltje,klaar voor de pers, is gewijd:

Vondel en de Engelen?

De stelling, die ik wensch te zien zegepralen, zegt, dat er in de wereldliteratuur niet één dichter is die, meer dan Vondel, tot degelijkheid en luister en lieftalligheid der poëzie, Gods Engelen in zijne gedichten heeft laten optreden.

In de poëzie der Katholieke Engelenwereld vragen wij, ook tot roem van Moedertaal en Vaderland, de allereerste plaats voor Vondel.

Hoe jammer, dat Chateaubriand, in zijn *Genie du Christianisme*, onzen Vondel niet gekend heeft!

J. W. Brouwers.

Ma prison, par Henri Des Houx.

Bij een ieder, behalve bij de schuldigen, zal dit nieuwe zoo pas verschenen boekwerk van H. Des Houx welkom zijn.[1]). Wat al bladzijden en tafereelen zijn er ware meesterstukken! Hoe menig verhaal, hoe menige beschrijving zijn als geknipt voor eene Bloemlezing.

Wij onderscheiden in dit werk:

1o de boven allen lof verhevene »Préface«; 2o het verhaal zijner gevangenschap en de wederlegging van den schandelijksten laster tegen hem verspreid door Italiaansche revolutionnaire bladen en herhaald, ook in ons land, helaas! zelfs door Katholieke bladen. Gewis zullen die bladen, nu, volgens gewetensplicht, hunne lezers wel beter inlichten. 3o Willen wij vooral wijzen op de hoofdstukken X. A. Goritz. — het onderhoud van Des Houx met den Graaf de *Chambord.* (p. 175 — 205.)

XI. De Milan à Lucerne. — Langdurig gesprek van Des Houx met M. le *comte de Paris.* Onderhoud van Des Houx met M. *Jules Ferry* à Rome.

Dit hoofdstuk zal meer dan éénen misvallen, ofschoon ook niet weinigen wellicht de zienswijze van den Schr. zullen deelen.

Wij laten in het midden hoe verre dat reisgesprek met den Graaf van Parijs gerekend mag worden tot de geschiedenis te behooren, maar is de gedachte, zooal niet de uitdrukking van den Graaf nauwkeurig teruggegeven, waar het de Jezuïeten geldt, dan zou die zienswijze van den Graaf van Parijs, in ons oog althans, eene zwakheid en een onrecht zijn.

Daarna hebben wij Capri, Amalfi, Salerne, Poestum — La Sicile. — Messine, Catane, Syracuse. Girgenti, Palerme.

En om te eindigen met het begin, ons is boven alles hoog te waardeeren, de »Préface.« Wij schrijven hier de volgende passages over:

»Le malheur des temps a privé l'Eglise de tout moyen matériel pour maintenir l' unité et la discipline parmi ses membres. Donc, ceux qui se disent ses enfants, doivent s'attacher à elle d' un amour d'autant plus respectueux, qu'il est absolument volontaire et libre, courber le front sous ses réprimandes, céder sans resistance à ses injonctions, à la manière de fils soumis devant une Mère vénérée. »Ici, à Paris, le cardinal Guibert, d' heureuse et sainte mémoire, son admirable coadjuteur, aujourd'hui son successeur, Mgr. Richard, préparèrent et accueillirent ma complète soumission avec une délicatesse et une bonté si touchantes, que j'en vins à craindre de n'avoir plus du tout de mérite à obéir à leurs conseils.

»Avant de donner au public.... Alvorens aan het publiek den tweeden bundel mijner »*Souvenirs d' Italie*« mede te deelen, moet ik en wil ik den verschuldigden cijns mijner dankbaarheid en mijner genegenheid aanbieden aan hen allen die geen twijfel over mijne christelijke getrouwheid in deze verschrikkelijke beproeving hebben gehad, wil ik vernieuwen aan de voeten van *Onzen Heiligen Vader den Paus Leo XIII* »l' hommage de ma dévouée soumission et de mon éternelle gratitude.«

Comme le Dieu, dont il est le vicaire, le Souverain Pontife abaise et relève, humile et réconforte, punit et pardonne. Grâces soient rendues à sa sévérité salutaire comme à sa paternelle indulgence«.

Enkele regels, moeielijk vrij te spreken van eenige fransche overdrijving, hadden kunnen wegblijven, zonder dat het werk schade zou hebben geleden. Maar het geheel zal met genoegen worden gelezen.

J. W. Brouwers.

The abbé Liszt. The Story of his live.

Ook in het Engelsch is er weer een »Geschiedenis van het leven van Liszt geschreven door *Rafael Ledos de Beaufort*, en verschenen te London: Ward and Downey 1886.

Bij het zien van titel en titelbladzijde hebben wij ter kenmerking van dit werk twee bemerkingen aan te stippen.

Het titelblad bericht ons dat wie dit werk schreef ook de uitgever en vertaler is van het »Leven en brieven van George Sand,« met wie te Parijs destijds de al tot halfgod verheven Liszt in betrekkingen van wederzijdsche bewondering kwam, welke niet konden laten voorzien dat 's mans leven eens zou verschijnen onder den titel van The *abbé* Liszt.

[1]) Zoo schreven wij te recht vóór enkele weken; nu is al bereids de 4de editie verschenen.

Betrekkelijk dezen titel is mijnheer de Beaufort in gebreke gebleven de waarheid te vermelden: immers schrijft hij: gedurende een bezoek in 1864 aan Rome gebracht, kon de toondichter niet langer weerstaan aan het krachtige mysticisme, dat hem in latere jaren op nieuw aangreep, en zette er op eens zijn geest op om Geestelijk te worden. Den 25sten April, 1865, ontving hij, bij dispensatie van den Paus, uit de handen van zijn vriend, den Aartsbisschop, later Kardinaal van Hohenlohe, de tonsure in de Kapel van het Vaticaan:« wat daarop volgt is juist wat wij in den schrijver moeten gispen: »het is wel mogelijk dat Liszt niet tot Priester, noch tot Diaken gewijd werd, en dat hij dien titel van Abbé (in de Katholieke hierarchie niets dan een titel van hoffelijkheid) verschuldigd was aan de goedgunstigheid van Paus Pius IX, met wien Liszt op een goeden voet stond en die hem placht te noemen »zijn dierbaren Palestrina.« [1])

Op dat belangrijke punt had de Schrijver beter moeten weten en de onloochenbare bekende waarheid kennen, dat de Abbé Liszt nooit Priester noch Diaken gewijd werd, al maakt de Engelsche Gordon Garman hem tot Priester en Domkapitularis van Munchen. Liszt was toen wel van zins den Priesterlijken Staat met al zijn verplichtingen te aanvaarden, zelfs moet hij zulks met aandrang gevraagd hebben, maar Pius IX met al de genegenheid des harten, beduidde hem, dat hij een groot en hoog te waardeeren talent had ontvangen, hetwelk op zijn eigen gebied kan worden geheiligd, en dat de functiën van een populairen kunstenaar en die van een ingetogene tot Priestergewijde wel niet best overeenstemmen.

De Abbé gaf gehoor en heeft nooit een der drie hoogere Orden ontvangen. Gedurende de laatste twintig jaren van zijn leven, heeft Liszt door zijn vromen en onbesmetten levenswandel vroegere dagen te Parijs en te Weenen doorgebracht, te midden der triomffeesten aan zijn genie gewijd, gelukkiglijk doen vergeten. Er zijn mededeelingen in dit werk, die de ware vrienden van den onsterfelijken toonkunstenaar ook liever hadden zien vergeten, want al weten wij wat ook nog Richard Wagner schreef in kunstenaars overdrijving: »de muziek is de eenige met het christelijk geloof overeenstemmende kunst, de dochter van het Christendom, welks wezen zij openbaart«; en al weten wij van Cardinaal Newman »Music's ethereal power was given, Not to dissolve our clay, But draw Promethean fire from heaven d. w. z.— dat der muziek haar etherische macht is gegeven niet om ons klei te ontbinden, maar om het Prometheaansche vuur uit den hemel te trekken«, helaas! te dikwijls ziet men dat waar de toonkunst die hooge missie niet vervult, zij al te vaak door hare indrukken, haar geestdrift, haar vervoeringen tot een tegenovergestelde uiterste vervalt. Zoo buitengewoon zeldzaam is het dat een sterveling, die gelijk Liszt voor de toonkunstenaars en toonkunstenaressen der halve wereld als een half god was, den gouden middenweg van Gods geboden standvastig blijve bewandelen. Palestrina is noch te Weenen, noch te Parijs aangebeden geworden gelijk Liszt. Toch moge ook hier dan waar zijn: einde goed alles goed.

J. W. Br.

[1]) It is just possible that Liszt was not ordained priest or even deacon and that he was indebted for his tiltle of Abbé.... to the favoor of Pope Pius IX, with whom Liszt was on excellent terms, and who used to call him „his dear Palestrina."

De Universiteit van Leuven.

Omdat wij weten uit welke hooggeschatte pen *De Maasbode* zijne onbetaalbare »Brieven uit België« mag ontvangen, nemen wij altijd met gretigheid kennis van die brieven. Aan den CCCLXXX ontleenen wij het volgende:

De Katholieke Hoogeschool opende den 14en Oct. jl. het nieuwe schooljaar met eene plechtige Hoogmis. De rector, door ongesteldheid verhinderd de openingsrede te houden, heeft zijn verslag over het afgeloopen schooljaar in het licht gegeven. Aan dit verslag zijn de volgende bijzonderheden ontleend.

De Hoogeschool telde gedurende het schooljaar 1885—1886 zestien honderd vijf-en-negentig studenten. Dit getal zoude nog grooter geweest zijn; indien men niet streng aan den regel hield niemand als student toe te laten, die niet zijn zes Latijnsche klassen heeft afgemaakt. Zes studenten schreven eene verhandeling, door het gouvernement bekroond; van deze behaalde de Eerw. heer Meunier met 165 van de 200 punten den eersten prijs, uitgeschreven voor de doctors in de natuurwetenschappen van de verschillende Universiteiten.

Om aan de eischen van de natuurwetenschappen te voldoen worden ieder jaar de werkinrichtingen of laboratoria vermeerderd. Er bestaan dergelijke werkplaatsen ten dienste der professors en studenten voor scheikunde, snijkunde, artsenijkunde, voor microscopie en biologie, voor menschelijke en vergelijkende embryologie, voor natuurkunde, voor de toepassingen van de electriciteit, voor dierenkunde, voor vergelijkende ontleedkunde, voor geologie en paleontologie, voor physiologie, voor bacteriologie, voor physiologische scheikunde, voor mineralogie.

Het getal der studentengenootschappen is met vier vermeerderd: het genootschap voor staathuishoudkunde, voor Oostersche talen, voor geschiedenis en voor philosophische oefeningen.

De heer Willems en de thans overleden heer Poullet behaalden den vijfjarigen prijs, door het gouvernement toegekend aan het uitstekendste geschiedkundig werk. De werken van vijf anderen professoren werden door den jury met veel lof besproken. Vier nieuwe hoogleeraren werden door de Hoogw. bisschoppen benoemd: de hh. Fontaine en van Biervliet, Collinet en Maton. De eerste zal college houden over staathuishoudkunde vooral in betrekking met de arbeidersvraag; de tweede geeft les in de proefondervindelijke natuurkunde. De Eerw. heer Collinet is belast met een college voor het Sanskriet en de oude Germaansche talen; de heer Maton, een autoriteit voor de notarissen in België, zal theoretisch en practisch onderwijs geven aan hen, die zich voor het notarisambt bestemmen.

Men ziet dat het onderwijs van de Hoogeschool aan alle eischen van den tijd blijft beantwoorden en het vertrouwen, door de Katholieke ouders geschonken, ruimschoots verdient.

Het Davidsfonds heeft aan zijne leden een nieuw boekdeel geschonken: *The Song of Hiawatha* (van den beroemden Amerikaanschen dichter Longfellow), overgedicht in't Vlaamsch door Guido Gezelle. De vertaling in het meesterwerk waardig en verdient allen lof. Het is maar jammer dat zij in het West-Vlaamsch geschreven is, en de lezer alle oogenblikken het door den schrijver bijgevoegd woordenboek moet raadplegen. De schrijver zal wel gelijk hebben, wanneer hij beweert dat al de gebezigde uitdrukkingen bij onze middeleeuwsche voorvaderen in gebruik waren en bij Verdam geboekt staan, maar wat kan het baten, indien zij door het grootste getal lezers niet verstaan worden!

Betrekkelijk dit laatste deelen niet weinigen in de stille afkeuring, die hier wordt te kennen gegeven aangaande

die uitdrukkingen »bij onze middeleeuwsche voorvaderen in gebruik en bij Verdam geboekt.« Zonder het West-Vlaamsch tot lingua Toscana nella bocca Romana te willen hooren verheffen, mag men toch met genoegen zien, dat er mannen zijn als de taalkundige pastoor en dichter Guido Gezelle, die uit de oude mijnen onbekende schatten aan het licht brengen. Daarover wel eens nader.

J. W. Br.

Mededeelingen.

C. PRONK, Kunstschilder.

De heer A. Wildschut Az., gemeenteontvanger te Purmerend heeft aan die gemeente een even belangrijk als kostbaar geschenk aangeboden. Dit geschenk bestaat uit een veertiental teekeningen, door den verdienstelijken Amsterdamschen kunstschilder C. Pronk ten jare 1727 vervaardigd, en afbeeldingen bevattende van de hoofdkerk, gestichten, poorten enz. toenmaals te Purmerend bestaande.

Immerzeel noemt Pronk in zijn *Holl. en Vlaamsche kunstschilders* (2o deel blzd. 239) een verdienstelijk portretschilder, die echter voor zich zelven meer voldoening vond in het teekenen met sapverven en Oost-Indischen inkt, zoo van koppen naar schilderwerken van andere meesters als van stads- en dorps- gezichten, welke hem goed betaald werden door liefhebbers en uitgevers van boekwerken, die ze in het koper deden brengen.

Voor eene waterteekening van M. De Hondekoeter ontving hij f 100.

Zeer aanzienlijk is het getal afbeeldingen van oude gebouwen, kasteelen, kerken enz. door Pronk in teekening gebracht. Getrouwheid van voorstelling was daarbij eene verdienste.

Ook het hierbedoelde werk munt uit door stipte nauwkeurigheid, en is daardoor eene belangrijke bijdrage tot de geschiedenis van Purmerend.

De Raad heeft het geschenk met waardeering aanvaard, en besloot den gever warmen dank te betuigen.

Naar wij vernemen, zal in het Rijksmuseum te Amsterdam spoedig de zaal gereed zijn en voor het publiek geopend worden, die bestemd is om de belangrijke portretverzameling te ontvangen, door den gepens. Kolonel der cavalerie, jhr. J. S. R. Van de Poll uit Arnhem, aan het Rijk geschonken. De verzameling bestaat uit 85 familieportretten van hooge kunstwaarde, o. a. vindt men er onder van Van der Heist, Frans Hals en Van der Werff.

Eenige weken geleden werd te Montreuil-sur-Mer ontdekt eene afneming van het Kruis, door *Rubens*. Thans is eene soortgelijke ontdekking gedaan bij Montreuil, te Auchyles-Hesdin, in een klooster, door Sint-Bertin in de zevende eeuw gesticht, dat thans dient tot parochie-kerk. Daar is nl. eene graflegging gevonden, welke, volgens de experts, die door den pastoor van Auchy geraadpleegd werden, een der schoonste werken van Van Dijk moet zijn.

Op 't Orientalistencongres te Weenen.

Omtrent het onlangs te Weenen gehouden Orientalistencongres dient nog gemeld te worden, dat uit naam van het Kon. Instituut voor de Taal-, land- en volkenkunde van N.-I. ten geschenke zijn aangeboden twintig exemplaren van het door het Instituut uitgegeven werk: *Mekkanische Sprichwörter und Redensarten*, door dr. C. Snouck Hurgronje.

In de Semitische sectie van het congres werd dit geschrift door den schrijver zelven ingeleid. Hij zette de groote belangrijkheid van de spreekwoorden en spreekwijzen voor de kennis van het leven der Oostersche volken uiteen. Tevens deelde spreker mede, dat hij nog twee werken onderhanden had. Het eene is eene verzameling van 1500 laag-Arabische spreekwoorden in den Egyptischen tongval, bijeengebracht door een thans in Zwitserland wonend, Arabisch geleerde, en door dr. Snouck Hurgronje van aanteekeningen voorzien. Het andere werk handelt over Mekka, de geschiedenis van het sherifaat en over het huiselijke, maatschappelijke en staatkundige leven der Mekkaners, opgehelderd door photographische afbeeldingen.

Volgens de *Temps* zou Z. H. de Paus voornemens zijn in het Vaticaan een bijzonder bureau voor de pers te doen inrichten. Mgr. Agliardi zou met de directie van dit bureau belast worden.

Inhoud van Tijdschriften.

Het Staatsblad van 20 Augustus bracht ons het verslag over den vijfjarigen prijskamp voor vaderlandsche geschiedenis. Het wakkere tijdschrift, het BELFORT, brandmerkt dat stuk als een partijdig en over zijn geheel onbeduidend werk, waarvan de schrijver zelf niet eens de noodige kennis van zaken had die daar vereischt was.

Het Belfort. I. Renan's Zedeleer A. Dupont. — II. Over zich en de wederkeerige werkwoorden (einde) Am. Joos. — III. Poëzie en kritiek P. Servatius Dirks, O. S. F. — IV. Het geweten Hector Claeys. — V. Luchtvaart en electriciteit (einde) Franc Dierckx, S. J. — VI. Aalst in 1658 Jan Broeckaert. — VII. Driejaarlijksehe tentoonstelling van schilderen en beeldhouwwerk te Gent D. — VIII. Onze leestafel J· Claerhout. — IX. Boekbeoordeeling: Bijdrage tot een Hagelandsch Idioticon, door J. F. Tuerlinckx. — Algemeen Nederlandsch Rijmwoordenboek, bewerkt door J. A. Van Droogenbroeck. (Am. J.)

The Month. 23e jaar. October-aflevering 1886. I. The Church and the People. By James Britten. — II. Henrietta Kerr. Part the 2. By the Editor. — III. Mr. Matthew Arnold's report on Continental education. By the Rev. J. T. Splaine. — IV. Mission of Zanguebar. Part. the By Rev. H. Gibson. — V. The Dowry of Mary. By M. G. R. — VI. Religions activity in modern Londen. — VII. The English Benedictines. By Rich. T. Campbell. — VIII. The Dragon a reality of a myth? By The Rev. W. D. Strappini. — IX. The Conscript. From the Spanish. of F. Caballero. By Mrs, Pauli. — X. The Lady of Raven's Combe. By E. H. Dering. — Reviews. — Literary record.

Revue générale. 22e année. Octobre. 1886. I. M. Frère Orban et le Radicalisme, par M. Woeste. — II. La Famille du peintre Floris, nouvelle, par Edgard Baes. — III. La Revision constitutionnelle dans les Pays-Bas. IV. La loi morale et l'ordre social, par Prosper Sacy. — V. Les sociétés coopératives en Angleterre, par Alex. Charlot. — VI. Lettre de Paris, par Dancourt.

Snelpersdrukkerij van Küppers en Laurey, Jansstraat, Haarlem.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Eerste Jaargang, No. 23. Tweede Serie. 15 November 1886.

Dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen, kost per jaar, franco p. p. *ƒ* 3,25: voor het buitenland *ƒ* 3,75. Advertentiën kosten per regel 10 Cent. Groote letters, naar de plaatsruimte. Alles wat de Administratie betreft, gelieve men te zenden *franco* aan de Uitgevers **KUPPERS & LAUREY**, te *Haarlem*.

Alles wat de redactie betreft en alle boekwerken en Tijdschriften gelieve men *franco* te zenden aan den redacteur **J. W. BROUWERS** te Bovenkerk bij Amsterdam. Alle toegezondene boekwerken en Tijdschriften worden vermeld.

Deus scientiarum Dominus est.

PONE CUSTODES FONTIUM.

INHOUD: Op Universiteitsgebied. — Nic. Nylles: Symbolae. ad illustr. historiam Eccles. Orientalis. Prof. Kuenen en Prof Palmieri over de Verisimilia. — N. Russo: The true Religion and its Dogmas, door *J. W. Br.* — Jacquinot: L' Eglise vengée par l' histoire, door *J. W. Br.*— Petro Fea: Alessandro Farnese, door *J. W. Br.* — De Vlaamsche Academie. — V. d. Lans, Maagdepalmen. — Mededeelingen. — Inhoud van Tijdschriften.

Op universiteitsgebied.

Aan de universiteit te Utrecht zijn bevorderd tot doctor in de rechtswetenschap de heer W. H. De Savornin Lohman, geboren te Amersfoort, na verdediging van een proefschrift, getiteld: *de rechten van derden bij de overeenkomst van levensverzekering:* de heer Arnoldus Hermanus Du Mosch geb. te Utrecht, op academisch proefschrift, getiteld: *Het rechtskarakter van coupon, dividendbewijs en talon.*

— Aan de universiteit te Groningen is bevorderd tot doctor in de artsenijbereidkunde de heer H. G. De Zaaijer, geboren te Groningen, na verdediging van een proefschrift getiteld: *Onderzoekingen over Andromedotoxina, het giftige bestanddeel der Ericaceën.*

— Aan de Stads-universiteit van Amsterdan zijn tot doctor in de rechtswetenschap bevorderd de heeren M. P. C. Kappeijne van de Coppello Jr., geb. te 's Hage, en J. B. Loman, geb. te Tessel, respect. op acad. proefschriften getiteld: *Overzicht van de geschiedenis en jurisprudentie der Nederl. wetgeving op de handels- en fabrieksmerken*, en *Russische economische toestanden.*

Symbolæ ad illustrandam historiam Ecclesiæ Orientalis in terris coronæ Sti. Stephani, door *Nic. Nilles.*

In ons jongste nummer 13 gaven wij onzen lezers een overzicht van het Rumeensche werk: *Orientele Catolicu*, door *J. Papiu* geschreven en vertaald in het Latijn; thans kunnen wij hen kennis doen maken met een meesterwerk van geschiedenis, waarin wij die volken der Oostersche Kerk, welke aan Oostenrijk-Hongarije onderhoorig zijn, van meer nabij en beter dan in eenig ander boekwerk kunnen leeren kennen.

Dat de geleerde Doctor in de Theologie en het Kerkelijk Recht aan de Universiteit van Innsbrück, schrijver van het *Kalendarium manuale utriusque Ecclesiae* en van zoo vele andere werken, dat ze eene klein bibliotheek vullen, de aangewezen man was om ons de Kerkgeschiedenis dier Oostersche volkeren op te helderen, is nu ten ontegensprekelijkste bewezen door dit werk zelf. Het beslaat CXX—1088 bladzijden in-8o, en is verschenen bij Rauch te Innsbrück.

Om zijn werk te doen beantwoorden aan alle verwachtingen van degelijke wetenschap en navorsching der echte bronnen, heeft de Schr. onderzocht de Archieven van het Keizerlijk Gouvernement te Innsbruck, van de Koninklijke Cancellary van Transylvanië te Buda-Pest, als ook die der Universiteit aldaar; de Archieven van het Vaticaan en die der verschillende Romeinsche Congregatiën als ook van het Germaansch-Hongaarsch College te Rome: insgelijk te Weenen de Archieven van het Keizerlijk Hof, van den Staat en van het Ministerie van Oorlog enz., de Archieven van den Primaatszetel van Hongarije te Gran, van den Aartsbisschoppelijken zetel te Agram, van de Bisdommen van Carlsburg en Cfanad, enz.

Het boek geeft meer dan de zedige titel zegt, het is de Geschiedenis dier kerken van den tijd harer vereeniging met het Westen tot op onze dagen.

De Vereenigde Kerk dier landen bestaat uit vier afdeelingen, de Rumeensche, de Serbische, de Rutheensche en de Armenische.

De twee eerste vinden hier de talrijkste en de belangrijkste documenten.

De eigenlijke geschiedenis der Vereenigde Kerken begint hier met de Roumanen of Valakken, welker vereeniging zoo innig samenhangt met den terugkeer van Transylvanië onder den scepter van Oostenrijk in 1688. Hoe of daar vroeger de Schismatische Valakken en de Protestantsche Prinsen de Katholieken schandelijk behandelden blijkt uit onwederlegbare stukken.

Van die geschiedenis alsook van die der Serbische Kerk wist men in ons Westen niet veel, en wat men er van wist, was te danken aan Jan van Csaplovics (1819), die zelf een schismatiek was en vijandig tegen Rome en het Westen.

Talrijk zijn de belangrijke documenten, die hier voor het eerst aan het licht komen.

Een Index van 80 blz. opgemaakt met de grootste nauwkeurigheid, is den lezer een allergedienstigste gids voor personen en zaken. Een index als deze, mag ten voorbeeld strekken.

NB. Thans verschijnt er in Rumenië in haar eersten jaargang een Katholieke Revue, onder redactie van *Dr. Lucaciu*, ter vereeniging van de 9 millioen Roumenen met de Kath. Kerk.

Professor **A. Kuenen** (en prof. **Palmieri**) over de *Verisimilia* van *A. Pierson* en *S. A. Naber.*

In ons vorig nummer 21 is reeds gebleken dat de Amsterdamsche professoren een geduchten tegenstander hebben gevonden in prof *A. Keunen*, Hoogleeraar te Leiden.

Dat stuk van Dr. Keunen in het Theologisch Tijd-

schrijft is 47 bladzijden lang, en mag hier nog wel nader worden bekend gemaakt. Prof. *Kuenen* zet boven zijn art. den titel des werks: *Verisimilia*: maar zet er een vraagteeken achter. Prof. *Palmieri* wil het eerder *Inverisimilia* genoemd hebben. De bescheiden taak van verslaggever zal men ons, hoop ik, niet *a priori* ten kwade duiden, daar wij recensie aan de mannen van het vak overlaten.

Bij het slot van zijn recensie zegt prof. Kuenen, die begonnen was met het boek van harte welkom te heeten: de heeren Pierson en Naber »moeten het hoogst natuurlijk vinden, dat de theologen, desnoods met eenigte warmte protesteeren tegen hun geschrift. In hunne plaats althans zou ik ze verachten, indien zij dat niet deden. Men komt ons mededeelen, dat de boeken, die wij jaren lang verklaard en bewonderd hebben, geen gezonden zin opleveren en geheel iets anders zijn dan ze schijnen te wezen, en wij zullen dat moeten aanhooren met eene buiging en een glimlach?« Wat of ook elk Christen niet moet denken en gevoelen waar de Amsterdamsche Hoogleeraars o. a. ook al zeggen:

»In de vier Evangeliën laten zich zes Christussen aanwijzen;« »Al deze Christusbeelden heeft nu de Katholieke Kerk en eerst in hare Evangeliën bijeengevoegd en daarna gecanoniseerd; zoo heeft zij aan de wereld den Christus gegeven« (blz. 507 en 509.)

Uit wat voorafgaat in die recensie willen wij nog aan onze lezers de volgende uittreksels, hier en daar uit den contexte gekozen en door ons te zamen verbonden voorleggen.

»Niemand ontbeert straffeloos, zegt dr. Kuenen den prikkel der mededinging.« Zoo mogen dan ook de theologen zich verblijden, dat van tijd tot tijd een classiek philoloog op hun terrein komt jagen.« Zelfs zijne mislukte gissingen en voorslagen zijn leerzaam en opwekkend.« Ik heb de *Verisimilia* met klimmende verbazing gelezen.« Mijne bevreemding is te sterk, dan dat ik haar voorhands in mijn hart begraven en thans als bloot verslaggever optreden zou. Ik zal evenwel zorgen, aan de objectiviteit mijner inhoudsopgave niet te kort te doen.»

»Wat de twee Hoogleeraren ons aanbieden is hun gemeenschappelijk werk.« Het Paulinische deel neemt de meeste ruimte in en maakt het eigenlijke *corpus* van het boek uit.« De *Paulinische brieven*, die zes althans waarover Pierson—Naber ons hunne meening doen kennen, zijn volgens hen onverstaanbaar.« Elke brief is, beschouwd als brief van een bepaald persoon aan een bepaalden kring van lezers, een raadsel.« Het geheel is en blijft onverstaanbaar. Er is geen eenheid en geen samenhang in.« Onze classische philologen, zegt hier K., beschikken, zooals men weet, over een ruimen voorraad van niet altijd liefelijke termen, waarmede zij bedorven verwarde en verknoeide teksten kenschetsen. Welnu, voor de beschrijving van de verschijnselen, die zich in de Paulinische brieven voordoen, is die schat nauwelijks of liever niet toereikend. »Het »ja« en het »neen« staan er dikwerf vlak naast elkaar. Men kan zich de verwarring en de tegenspraak (in die Paulinische brieven) bezwaarlijk te groot voorstellen.«

Ziedaar hoe de Amsterdamsche professoren, volgens prof. Kuenen, die waarlijk niet tot de orthodoxen behoort, oordeelen over die Paulinische brieven. En hoe of prof. Kuenen nu over dat werk van P. N. — zooals ook wij kortheidshalve die twee schrijvers zullen aanduiden — al verder oordeelt in bijzonderheden?

Aanmerkelijke gedeelten van de Paulinische brieven, zijn volgens P. N. van Joodschen oorsprong, d. i. ontstaan in een tijd, toen de Messias nog slechts verwacht werd en het geloof aan zijne werkelijke verschijning op aarde nog niet was opgekomen. Joodsche fragmenten en *Paulus Episcopus*« (de man, welke die fragmenten tot een *cento* gevormd, die lappendeken te zamen genaaid heeft) »*ziedaar de twee spillen, waarop het stelsel draait.*«

Ten gunste der Joodsche fragmenten haalt P. N. als getuigen aan 1o Flavius Josephus, 2do Strabo; en wat zegt prof. Kuenen over die getuigenissen? 1o. dat het verhaal van Josephus niets bevat dat daarop (de Pneumatici en hun radicalisme) ook slechts van verre gelijkt; (blz. 513) en dat »de meening dat Strabo zijne denkbeelden over de ontaarding van het Mozaïsme aan hen (de Joden) te danken had, is niet allen onbewezen, maar ook zeer onwaarschijnlijk. Aan de »Joodsche fragmenten« ontvalt dus ook deze steun (blz. 514). »Zijn er wellicht nog andere getuigenissen ten gunste van hun werkelijk bestaan aan te voeren? Nog één wordt er bijgebracht door P. N. op hun blz. 179. en prof. Keunen, na ze te hebben gelezen, schrijft op zijne blz. 515: »Onwillekeurig wrijft men zich na deze bladzijde gelezen te hebben de oogen uit: waak of droom ik?« In de plaats uit Eusebius »Prep. Evang. 1: 5.« waarop P. N. steunen, vindt prof. Kuenen niets ten gunste van Joodsche bestanddeelen in de Paulinische brieven« (blz. 515): de ook bij P. N. gespatiëerd gedrukte woorden — daarop moet het dus aankomen, bevatten,« zegt Kl., niets hoegenaamd over het punt in quaestie? En zoo de laatste woorden iets bewijzen, dan immers juist het tegendeel van hetgeen P. N. ons leeren, »Epistolas ex Judaicis fragmentis conflatas esse?« »Ik moet, zegt prof Kl. op blz. 516, een stap verder gaan. De bewering, dat er onder de Joden vóór en kort na het begin onzer jaartelling eene »pneumatische« richting bestond, steunt niet slechts op geen enkel historisch getuigenis, maar wordt ook door al wat wij aangaande hun geestelijk leven en hun proselytisme weten, lijnrecht weersproken.« In de Joodsche Letterkunde van dien tijd is er geen spoor van te vinden, (blz. 517). Ik kan niet anders zien, of de Joodsche Letterkunde weerspreekt, ja wederlegt de theorie van P. N.«

Edoch moet de strijd op het terrein van het Nieuw Testament worden beslecht. »De basis, waarop het constructieve gedeelte der *Verisimilia* rust, is de volstrekte onverstaanbaarheid van de Paulinische Brieven in hun tegenwoordigen vorm.«

Maar de Amsterdamsche professoren hebben volgens den Leidschen Professor een toestand van den tekst der Paulinische brieven afgeschilderd die *niet is* zooals zij hem afschilderen. »Hunne beschrijving is doorloopend onbillijk en, ten gevolge daarvan, hun ongunstig oordeel schromelijk overdreven. Zij hebben dan ook hunne stoutmoedige reconstructie« (en afbreking zou een Katholiek zeggen) »zelfs niet van verre gerechtvaardigd.« (Blz. 520.)

»Reeds de aanleg van hun boek is uit het oogpunt

der methode, niet te verdedigen.« Aan de vier hoofdbrieven van Paulus laten zij I en II *Thessalonicenzen* voorafgaan, en schrijven alsof zij het critisch onderzoek der Tubingers volkomen ignoreerden. »P. N. waren niet verplicht de Tubingsche opvatting (die wij Katholieken voor volkomen valsch houden) over te nemen, »maar door te schrijven alsof zij niet bestond, ontnamen zij aan hun *Caput* I en II alle wetenschappelijke waarde, en met I en II Thessalonicenzen tot uitgangspunt te kiezen, in een onderzoek dat toch hoofdzakelijk loopt over het al of niet historisch bestaan van den Paulus der vier hoofdbrieven, plaatsten zij zich op een geheel verouderd standpunt en *leidden zij hunne lezers aanstonds op een verkeerd spoor.*« (Blz. 521).

Zeiden wij niet te recht in ons No. 21, dat P. N. voorloopig genoeg hebben aan de tuchtiging hun toegediend door hun collega van Leiden?

Laten we nog verder prof K. hooren over P. N.: »Doch zwaarder dan deze methodische dwaling weegt de *onbillijkheid der critiek*, waaraan de tekst der Paulinische brieven wordt onderworpen.« Dan ontvouwt prof. K. eenige hoogst elementaire waarheden, en gaat voort in dezer voege: »Dit zijn hoogst elementaire waarheden. Toch behoef ik mij niet te verontschuldigen, dat ik ze hier in herinnering breng. Want zij zijn door de auteurs der *Verisimilia* niet eene enkele maal, maar doorloopend miskend. Ik zoek naar een tweede voorbeeld van zulk eene critiek, als waaraan zij de Paulinische Brieven onderwerpen.« Fluks is dan vonnis (absurdum »nullo sensu« etc.) geveld en wordt óf het snoeimes ter hand genomen óf een gaping ondersteld, óf een vers verzet, met dit gevolg, dat een Joodsch fragment of »Paulus Episcopus« voor den dag komt.«

»Moet dit dan nu de hermeneutik der toekomst worden?«

Op blz. 524 zegt ons K. hoe de Amsterdamsche Hoogleeraars »dikwerf meenden te mogen volstaan met eene bloote vraag of reeks van vragen en uitroepen — wat beduidt dit? hoe zonderling! welk een ongerijmdheid!« Elders wijst hij aan hoe de auteurs der *Verisimilia*, zonder de minste aanleiding, Hoofdstukken (XII en XIV, zie blz. 528) verhakstukken, versnipperen en daardoor een aantal »observationes de glossolalia« verkrijgen, *die ieder op zich zelve veel minder verklaarbaar zijn dan het geheel*; »hoe zij verzen uit hun verband losmaken,« en spreekt verder nog van »de afbrekende of liever: uiteenrafelende critiek, die door P. N. is toegepast.

En de slotsom is? Volgens prof. Kuenen op blz. 535: »voor de volledige verklaring van de zoogenaamde Joodsche stukken wordt juist dát gevorderd, wat P. N. door hunne hypothese opheffen: de geboorte van het Christendom, de ontwikkeling van een nieuwen uit den bestaanden godsdienst. Hoe dit geschied is, laat ik thans geheel in het midden, ook de vraag, of Paulus van Tarsus de vier hoofdbrieven geschreven heeft, is thans niet aan de orde. Ik beweer alleen, dat zij in hun geheel, dat *bepaaldelijk ook de »pneumatische« fragmenten geschreven zijn door een Christen* of Christenen. Wie dit ontkent» (gelijk P. N.) versmaadt 1o de eenvoudige en natuurlijke verklaring der feiten, die vlak voor de hand ligt, en 2do stelt daarvoor in de plaats *eene hypothese die* a) *in zich zelve zoo onwaarschijnlijk mogelijk is, die* b) *niet dan met de grootste gewelddadigheid op de teksten kan worden toegepast en* c) *toch ten slotte van de verschijnselen, die zij moet verklaren, slechts gebrekkig rekenschap geeft.*« [1])

Of dr. *A. Pierson* en *S. A. Naber* voorloopig genoeg hebben aan die welverdiende afstraffing van dr. *A. Kuenen?*

Wat zouden wij hier nog anders zeggen dan wel, dat de twee Amsterdamsche Professoren alweer bewezen hebben tot welke ongerijmdheden, ook Hoogleeraren vervallen, wanneer zij de Heilige Schriftuur willen verklaren, nadat zij aan de Roomsche Katholieke Kerk, aan den Geest Gods, die haar bestiert, hebben gezegd: »*recede a nobis, scientiem viarum tuarum nolumus.*« Edoch wij hebben er nog een veelzeggend woord aan toe te voegen, namelijk dat van onzen Maastrichtschen Professor dr. *Palmieri.* In de *introductio critica* van zijn »Commentarius in Epistolam ad Galatas« nu onlangs verschenen (te *Gulpen* bij M. Alberts), zegt hij dat de *Verisimilia* (satius dixeris Inverisimilia) hem in handen zijn gekomen toen zijn Commentarius bijna afgedrukt was; en toch, »wat die schrijvers betreffende den Brief ad Galatas, hebben (p. 26—49), ten einde te betoogen dat die brief uit verscheidene en verschillende fragmenten van verscheidene schrijvers is samengevoegd, »*adeo sunt arbitraria, et, sit venia verbo, inepta*, ut quæ in commentario dicturi sumus, sint iis sufficientem responsionem allotura, quin opus sit addere.» Betrekkelijk de andere brieven kunnen wij ook hier volstaan met te verwijzen naar de nu pas te *Parijs* bij *Lethielleux* verschenen »Introductio Specialis in singulos novi Testamenti libros,« van blz. 349 tot 587, handelende over het leven en de geschriften van Paulus. Dat is de 111e vol. van de »Cursus Scripturae Sacrae auctoribus *R. Cornely*, enz.

Wat zijn naast zulke werken de *inepta der Verisimilia?*

J. W. Brouwers.

The True Religion, and its Dogmas

By Rev. N. Russo. Boston: T. B. Noonen and Co., 1886.

Waarom of wij met een geheel bijzonder genoegen het pas genoemde werk: »*De ware Godsdienst en zijne Geloofspunten*« onzen lezers bekend maken? Omdat wij nu vernemen, hoe er in Amerika wordt voorzien in eene behoefte, die ook hier in ons land bestaat en die wij aanwezen, bij eene openbare spreekbeurt te Amsterdam gehouden, nu zoowat 10 of 12 jaren geleden. Wij wezen toen op de ontzaglijke verwarring van begrippen, kortzichtigheid betrekkelijk de maatschappelijke gevolgen welke door die verwarring moeten ontstaan, afwezigheid van logica, en wat des meer is bij zoo velen die in vergaderingen, bladen en tijdschriften, waar de publieke zaak behandeld wordt, als prekers of als schrijvers op treden. Wij meenden dat te moeten toeschrijven aan gebrek van studie der philosophie. Wij betreurden het, dat er van de velen, die later zouden optreden als geneesheer, als advocaat, als leeraar of Hoogleeraar, of als gekozen voor Provinciale Staten of Staten-Generaal, er zoo weinigen zijn,

[1]) Wij cursiveerden en nummerden met die letters.

die een cursus van wijsbegeerte volgden. Wij gaven ten bewijze eene door ons opgemaakte statistiek van het luttel getal jongelieden, die aan onze Universiteiten de lessen der wijsbegeerte bijwonen. En het is thans als toen. Gisteren nog zag ik in *Het Centrum* dat, van de 158 studenten nu voor de eerste maal ingeschreven te Amsterdam, er slechts 9 zijn voor Letteren en Wijsbegeerte.

Wij betreurden het inzonderheid voor onze Katholieke jongelui, die ter Universiteit of ter Polytechnische school gaan, dat zij niet een jaar philosophie konden bijwonen.

In de Oostelijke Staten van Amerika, hebben zoo velen Pater Russo als professor van philosophie at Baston College persoonlijk leeren kennen. Hem is het gelukt jaar op jaar rondom zijn leerstoel talrijke studenten te zien die, hunne *Humaniora* geëindigd hebbende, nu voor hunne verdere studiën een vasten grondslag van philosophie wilden leggen. Wat 's mans leercursus zoo gunstig onderscheidde, is ingelijks aan dit zijn boekwerk eigen gebleven: diepe en alzijdige kennis der te behandelen vraagstukken,en een fijne scherpe dialektiek. In het nu verschenen werk wijdt de gevierde professor de macht zijner philosophische wetenschap aan het betoog der redelijkheid van den geopenbaarden Godsdienst en zijne dogma's. Hij begint met te bewijzen dat er een godsdienst noodig is, en wat voor een soort van godsdienst; daarna, dat het Christendom alleen voldoet aan de vereischten van zulk een godsdient, en dat de Katholieke Kerk, de voortreffelijkste onder alle vormen van godsdienst, alleen vervulling kan geven aan de wettige verlangens van iemand, die naar een Kerk uitziet, welke met Goddelijk gezag bekleed is.

Het eerste gedeelte van Russo's werk houdt zich bezig met verscheiden punten van Controverse, als: Buiten de Kerk geen zaligheid; de grenzen van de onfeilbaarheid, het toekomstige lot der ongedoopte kinderen, enz.

In het tweede gedeelte behandelt de professor tal van dogma's en kiest vooral die geloofspunten, waartegen de Rationalisten het hevigst opkomen. Hij bewijst op echt philosophische manier en met de strengste logica, dat ook die geloofswaarheden in volmaakte overeenstemming zijn met de verlichte rede van den mensch. Laten wij één voorbeeld geven, zij het betreffende de al of niet-eeuwigheid der helsche straf: »Als de »Helsche straf niet eeuwig is, dan is ons verlies door de zonde, niet onherstelbaar; is ons verlies niet onherstelbaar, dan is er een natuurlijk middel om met God verzoend te worden; dan doet er weinig toe of er een Verlosser is al dan niet; of Hij al dan niet gestorven is om ons te redden; of Hij al dan niet zijn bloed offert tot uitboeting onzer ongerechtigheden; dit zou altijd waar zijn, dat, wanneer de hel niet eeuwig is, de Hemel eenmaal het deel zou zijn van elke ziel.« Zoo ziet men hoe de Christelijke waarheden onafscheidbaar aan elkander verbonden zijn. Wie streng logisch door redeneert, moet ze alle aannemen of niet éénc. Zoo heeft men hier in dit werk overal de zuiverheid der leering van den Godgeleerde en de onverbiddelijke, ondoorbreekbare logica van den wijsgeer. Voor iederen rechtzinnigen Protestant is dit werk een onbetaalbare onderzoeker en wegkennende gids, want hij brengt den rechtzinnigen Christen tot aan de voeten der Katholieke Kerk. En deze alleen treedt op in het gezicht der wereld als met goddelijk gezag begiftigd, als uitgerust met de sleutels van het Koninkrijk des Hemels; zij alleen kan wijzen, en wijzen met edele fierheid, op achttien eeuwen van strijden en lijden en zegepralen. De geheele geschiedenis bewijst, dat zij is even oud als het Christendom. Hare helden, hare werken, de vervolgingen die ze onderging en de triomfen die ze telkens behaalde, alles getuigt dat zij in alle eeuwen dezelfde is, enz. Christen te willen zijn buiten de Katholieke Kerk is even onwijsgeerig als onhistorisch; even onzinnig als onmogelijk. Men houdt op een waar Christen te zijn, zoodra men ophoudt lid van de Roomsch Katholieke Kerk te zijn.

Zouden wij mogen vragen of te Katwijk, of te Rolduc niet mogelijk zou zijn, wat te Boston mogelijk is? of zijn onze beste familiën te weinig edelmoedig, of de jonge lui te weinig vatbaar voor hoogere ontwikkeling? Zijn we zoo ver beneden die Amerikanen? Dat zouden wij niet willen gezegd hebben.

J. W. Br.

L'abbé Jacquinot, *docteur en philosophie L' Eglise vengée par l'histoire contre les sophistes contemporains.* Un fort vol, in 8o de XXX-540 pages Pr. 6 fr. Paris V. Lecoffre.

De abbé *Gorini* in zijn *Défense de l'Eglise* heeft zich vooral tot taak gesteld de onjuiste beweringen der voornaamste geschiedschrijvers te wederleggen op het gebied der feiten; de abbé Jacquinot daarentegen stelt zich ten plicht hunne dwaalbeginselen te wederleggen en hun rampvollen invloed op de maatschappij te doen uitkomen.

Wie kennis heeft gemaakt met dit werk zal in den abbé Jacquinot wel een uitstekenden leerling van Bossuet, den adelaar van Meaux, en van den H. Augustinus, den adelaar van willen erkennen. Met een grondige wetenschap der contemporaine geschiedenis en der thans aan de orde van den dag zijnde vraagstukken der maatschappij voorzien, zet hij er zich toe, bij het licht der Katholieke leering, de rationalistische theorieën aan een rechtvaardig onderzoek te onderwerpen. Dat wij hier met Frankrijk met Montesquieu, Voltaire, Rousseau, Guizot, A. Thierry, Cousin, Thiers, Lamartine, en anderen te doen hebben, spreekt van zelfs. Elk op zijn beurt wordt voor de vierschaar geroepen, en wat onzen Schr. vooral onderscheidt, is zijn scherpe blik en juiste greep om in elk werk de grondbeginselen, waarvan het doorweven is, aan te wijzen. Te recht zegt hij: »Wij moeten den boom oordeelen naar zijne vruchten, de beginselen naar hunne gevolgen. [1]) En wat hebben nu de nieuwe theorieën al voortgebracht in en voor de maatschappij? Hoedanig zijn thans de toestanden der maatschappelijke standen? Dreigen niet én huisgezin én maatschappij het onderste boven in hun ondergang te storten?

Aan de feiten, aan de gevolgen worden de verleidende leeringen getoetst en de ervaring der geschiedenis wordt bevestigd op den grondslag, op de steenrots der Christelijke wijsbegeerte. Ook daar blijkt de onhoudbaarheid, zij dit hier nog in het bijzonder aange-

[1]) Lyon, Vitte et Perrussel. 4e édition.

stipt, van de theorieën van een Duruy, van een Taine en geestverwanten.

Wij eindigen de waardeering van dit werk met de volgende woorden van beoordeeling door een geleerd Bisschop, Mgr. Delalle geschreven:

Cet exposé critique des idées rationalistes, fatalistes et panthéistes, est plein d'intérêt pour le fond, et vous avez su le revêtir d'une forme attrayante par une diction pure et correcte, par un style clair, facile, bien soutenu, et par des citations. qui donnent un grand charme à votre récit....

C'est à cette haute philosophie de l' histoire qu'il faut revenir, si nous voulons échapper à l'abîme que creuse sous nos pas l'athéisme contemporain.«

J: W. Br.

Alessandro Farnese,

duca di Parma, da Petro Fea. [1])

Dat een man als Alexander Farnese, die onder de grootste oorlogshelden op een eereplaats aanspraak mag maken, die de Zuid-Nederlanden voor Spanje en het Catholicisme bewaard heeft, totnogtoe zijn geschiedschrijver niet had noch in Spanje, noch in België, landen die hem zóó veel verschuldigd waren, noch in Italië, zijn geboorteland, hertog van Parma als hij was, mag waarlijk verbazen. Eindelijk is die leemte aangevuld, eindelijk hebben wij een bijzondere geschiedenis van Alexander Farnese, beslaande 526 blz. in gr. 8o. en het is aan Italië, dat wij dit belangwekkend werk hebben te danken. Het is *Pietro Fea*, die door het schrijven van dit historisch en krijgskundelijk verhaal te schrijven en te steunen met onuitgegeven documenten aan dien nationalen plicht voldaan heeft. De eigenlijke geschiedenis van Alexander Farnese laat de Schr. voorafgaan van eene inleiding XI, VIII blz. groot, over de voornaamste wisselvalligheden der Nederlandsche, *Revolutie*, zegt hij, *beroerte* zeggen wij, vóór de aankomst van Farnese in de Nederlanden.

De nieuwe geschiedschijver (van 't jaar 1559 tot 1578) streeft er naar in zijn verhaal onpartijdigheid te betrachten; hij gaat noch met *Bentivoglio* en *Strada* meê, noch met Motley en anderen. Het biographisch werk, dat het leven en de daden van Alexander verhaalt, van zijne geboorte in Rome den 27 Augustus, 1545 tot zijn dood in de abdij van St. Wåvedasio te Atrecht, den 3 December 1592, is verdeeld in 20 hoofdstukken. Op niet weinige totnogtoe onuitgegeven documenten wordt men hier vergast. Betrekkelijk de jeugd van Farnese vindt men heel wat dingen, die slechts weinig of geheel niet bekend waren, en die de Schr. heeft geput in de omvangrijke briefwisseling van Alexander, met zijne Moeder Hertogin Margareta van Oostenrijk. Dan geldt het zijne opleiding in Spanje, zijn huwelijk en het goede en het kwade van zijn inborst destijds; zijn zucht naar eene bedrijvige loopbaan, zijne verveling in het rustige leven te Parma, zijne militaire studiën en eindelijk het veld van den wapenroem voor hem ontsloten, toen de Paus en Venetië en Filips II en de Prinsen van Italië hun bond sloten en oorlog voerden tegen de Turken die te Lepante overwonnen werden. Dan openen zich voor ons de eerste veldtochten van Alexander in Vlaanderen onder Joan van Oostenrijk, Later zelf opperbevelhebber geworden, komen op hem én de politieke en de administratieve moeielijkheden neer. Te midden van die woelingen der verdenkingen van de regeering van Filips II en de doelmerken der andere Mogendheden.

Met documenten totnogtoe onbenuttigd worden hier én de belegering van Antwerpen en de zeetocht der *Invincibile armada* tegen Engeland in 1588.

Ook de veldtocht in Frankrijk tegen Hendrik IV wordt door nieuwe stukken uit de Archieven van Simancas in een ander daglicht gesteld, zoodat de uitspraak van vroegere geschiedschrijvers moet gewijzigd worden. Ongebruikt voor het grootste gedeelte waren ook nog gebleven de bronnen waaraan het verhaal ontleend werd van het geschilpunt tusschen Farnese en Filips. In het laatste hoofdstuk bekort de Schr. zijn geheel werk en beschouwt zijn held onder het drievoudig gezichtspunt van Opperbevelhebber, van Staatsman en van Italiaansche Vorst. Hier valt voor den lezer veel te leeren voor wie raadplegen wil. De heer *Fea*, zegt *Domenico Carutti* »wel bekend in den Haag,« colla vita di Alessandro Farnese entra nella famiglia degli storici,« heeft door dit werk plaats genomen in de rij der geschiedschrijvers.

J. W. Br.

[1]) Narrazione storica e militare scritta colla scorta di documenti inediti da *Pietro Fea* e corredata di due carte topografiche. *Torino*, Roma e Firenze, Fratelli Bocca, 1886. Cenno bibliografico del socio *Domenico Carutti*.

De Vlaamsche Academie.

Dat de stichting eener Vlaamsche Academie in België bij franschgezinden geene toejuiching zou vinden, kon onder zeker opzicht mogelijk geacht worden—al moest die afkeuring zeer onstaatkundig zijn — maar dat Vlaamsche of Noord-Nederlandsche bladen tegen die stichting te velde trekken, mag verbazing wekken. Wij zijn het met den Schr. uit Vlaanderen, in *De Portefeuille* van 23 Oct. jl. volkomen eens waar hij het jammer vindt, »dat ook Vlaamsche bladen, na de installatie dier Academie op 10 Oct. te Gent, zich uiterst kleingeestig toonden, door te smalen en te schimpen op de commissarissen van orde, die zij wel als een soort van »clericale stokslagers» zouden willen doen doorgaan, omdat zij een paar kwajongens, die bij het binnentreden van den Minister van Landbouw enz. zich het recht aanmatigden te fluiten, verzochten de zaal te verlaten. Dat men zeer wel handelde met »den fluiter,« die zijn ongemanierd deuntje tusschen de twee vingeren affloot »aan de deur te werpen«, wordt ook door *De Zweep* getuigd.

»Wat echter al den hierover uitgekraamden onzin ver overtreft, is hetgeen het dagblad de *Amsterdammer* in zijn nummer van verleden Zondag te lezen gaf. Het fluiten van een paar slecht opgevoede jongens, dat door het *Volksbelang* zelf, hetwelk nooit ophield de Academie van hare oprichting te bestrijden, werd genoemd »een incident, dat voor de helft der zaal onopgemerkt is gebleven«, wordt hier »eene woeste demonstratie tegen de regeering«. Verder heet het, dat na de redevoering van Prof. Willems de storm losbarste: »Liberalen en clericalen schreeuwden, zongen hun partijliederen, wierpen met hoeden en stokken, werden zelfs handgemeen«. Weg met de papen« klonk het door de zaal. De minister zocht doodsbleek met de andere autoriteiten zich

uit de voeten te maken«, Dat alles is misschien zeer dramatisch en zeer levendig voorgesteld, maar is ongelukkig volkomen onjuist. Wel werd na den afloop der zitting aan de deur van de Hoogeschool wat geschreeuwd en poogde men het liefelijk »ongediert der papen«, dadelijk door het »ongediert der geuzen« beantwoord, aan te heffen, maar alles bleef daarbij: in de zaal ontstond niet het geringste rumoer buiten het onbeduidende incident van het paar fluiters.«

Wij hebben betere verwachtingen van de Vlaamsche Academie voor Letterkunde. De Minister van landbouw en schoone kunsten, de heer Moreau, hield de openingsrede. De rede van Z. Exc. den Minister werd door den heer De Kerchove, gouverneur der provincie, beantwoord.

De heer Willems, directeur der Academie, hield een redevoering over de Vlaamsche beweging. Hij bracht een warme hulde aan de regeering, die deze instelling in het leven had geroepen.

Zeer *ad rem* was de volgende feestgroet, door dr. J. Nolet de Brauwere van Steeland, die bij de feestelijkheid niet tegenwoordig kon zijn, aan zijn medeleden, den minister Beernaert en den gouverneur der provincie Oost-Vlaanderen, gezonden. Wij ontleenen er het volgende aan:

FEESTGROET

na de plechtige instelling der

Koninklijke Vlaamsche Academie

VAN

TAAL- EN LETTERKUNDE.

Geëerde medeleden!

Charles Nodier ,voornaam liefhebber van 't paradoxale heeft ergens gezegd: »*Qu'attendez-vous de l'homme parfait, puisque vous voilà déjà parvenus au point suprême de la science, qui consiste à ne plus s'entendre?*«

Dit, *ne plus s'entendre*, gold alstoen de Wetenschap; naderhand ongelukkig ook de Taalkunde, getuige Van Zeggelen's »Vlaamsche A- en U-strijd in 1862« wanneer *ae* en *ue* beweerden:

Wij willen haer niet hebben,
  Die dubbelde *u* en *a*,
De Vaen der liberalen —
  Wij loopen haer niet na.
Ze schoppen met waenwijsheid
  Onz' ouden muer omver;
Wij willen de *e* behouden,
  Onze *e* van eeuwen her!

Waarop *aa-uu* antwoorden:

Ze zullen 't werk niet smoren
  Van de algemeene taal.
Het licht wordt niet weerhouden
  Door 't dissonnant vokaal;
Waar de *e* heur recht komt eischen,
  Zij blijve op haar terrein;
Maar de *a*-taak wekt ons loflied,
  En de *u*-kuur ons refrein.

En wat zegde toen een »gemoedelijke Hollander?«:

Och, mannen, staakt uw twisten-
  Wat wint ge met dien strijd?
Laat al die zifterijen
  Maar over aan den tijd.

De tijd besliste 't pleit ten goede; maar...

Maar later, maar later....

('t zij Ten Kate nagezegd) geraakten, van letterkundig op politiek terrein, liberale en conservatieve poppen aan den dans; en 't was Frans De Cort welke in 1864, »Aan die van Gent«, toenmaals het verzoeningswoord richtte:

Grof en grover haspelt ge over
  Vaandel, leus en titel;
»*Liberalen, Clericalen,*
  Immer dàt kapittel....
Immer koekoek-eenen-zang —
'tDuurt nu al zoo ijslijk lang!
Vrienden, broeders al te zaam,
Flaminganten is uw naam!

En deze twee laatste verzen keerden na elke strophe te recht als refrein terug.

Braaf gedicht, maar zonder uitkomst; want vrouw Politiek, baarde sinds, even als moeder de Gans, al heel wat jongskens, bonter gekleurd dan een regenboog. Duldt, geëerde Medeleden, dat ik U die ongelukskinderen in eenige rijmpjes voorstelle en onze Academie er voor waarschuwe:

De Academie, thans gesticht
Dat ze, in kracht gehard als staal,
Over vlaamsche Moedertaal
En heur Letterkunde, straal'
Keur van schitterend geesteslicht

Maar 't verwenscht krakeelgezeur,
Dat men heden hoort en ziet
Op elk politiek gebied;
De Academie wil het niet:
't Blijve liefst maar aan de deur.

't Deugt toch altemaal green grein:
Regterzij of linkerzij,
Met zoo wat centraalpartij
En nog 't radicale er bij..
Lappenpak van Harlekein!

't Schreeuwen van zoo'n monsterkliek:
Schamper democraatgekraai,
Naast republikeinschen blaai
En socialist-lawaai....
Vast werd de Academie ziek!

Bij ons, Oudjes vol fatsoen,
Wordt zoo 'n felle stokebrand,
Tweespalt wekkend in het Land,
Best gewezen van de hand:
Hoe toch konden we anders doen?

Neen, geen politieke drab
Troebele ooit de Hengstebron
Van den Vlaamschen Helikon!
Hem, die zulk gemors begon,
Staan wij, eensgezinden schrap!

Want, trots woelig bentgesnor,
Van behoudsman of van geus,
Blijve onze academieleus
Steeds, ter wachtspreuk koen en heusch:
„VIS UNITA FORTIOR!"

In hare zitting van 27 October heeft de Vlaamsche Academie, zoo meldt *Het Belfort*, zich volledigd tot 25 met het kiezen der volgende heeren als lid: *Alberdingk Thym*, hoogleeraar, te Leuven, Kanunnik *Daems*, te Tongerloo, *Hansen*, stadshuisbibliothecaris, te Antwerpen, *Mathot* (Van Ruckelingen) letterkundige, te Antwerpen, *Michiels*, leeraar aan het Atheneum van Gent, *J. Obrie*, rechter te Dendermonde, *Sleeckx*, oud-leeraar der Normaalschool van Lier, letterkundige, te Antwerpen, *Van Droogenbroeck* letterkundige, te Brussel.

En ziet, daar rukt de politiek aan; Van Beers geeft het teeken, en dewijl het liberale element, niet genoeg vertegenwoordigd is, volgens hem, dankt hij van zijn lidmaatschap. Zoo ook de h. Max Rooses. Zoo ook later de h. Sleeckx. Welnu dat de Vlaamsche Academie niet het minste ontstemmen. Haar ligt de Toekomst open.

Waar *De Portefeuille* zegt, dat Van Beers enz. geen zitting willen nemen in een zoogenaamd *wetenschappelijk* lichaam met Jan De Laet en de Potter, schijnt De Portefeuille zeker niet te weten dat b. v. De Potter vijfmaal bekroond is geworden door de Academie.

Maagdepalmen. Bladen uit de Geschiedenis der Evangelieprediking in de Nederlanden door *J. B. Van der Lans*, met een steenteekening van *A. J. Derkinderen* [1].)

Dit boek mag met volle recht een aanwinst voor de Katholieke leestafel genoemd worden. Wij lazen nog nooit iets van dezen talentvollen schrijver, die reeds sinds lang, ondanks zijn jeugd, zijn sporen heeft verdiend op het gebied van den historischen en familieroman, dat ons zoo volkomen beviel.

Diepe ernstige studie is stellig de samenstelling van dit werk voorafgegaan; de schrijver moest zich geheel en al in den tijd denken, welken hij tot onderwerp van zijn verhaal koos, en als wij weten dat hij daardoor omstreeks 1200 jaar achteruit moest gaan dan begrijpen we hoeveel intuïtie er noodig was om ons zulk een lang vervlogen tijdperk zoo aanschouwelijk voor te stellen als dit in de Maagdepalmen geschiedt.

Wij bevinden ons aan het hof van Pepijn van Landen, den grooten hofmeier; we zien daar zijn dochters, schoone en deugdzame jonkvrouwen, waarvan de jongste, Gertrudis, het beste deel kiest; ondanks den wensch van Koning Dagobert, aan wiens hof wij een feest bijwonen, ondanks de smeekbeden van Edgas, die haar een even reine als trouwe liefde heeft gezworen, wijdt Gertrudis zich aan God en verzamelt om haar heen een schare van vrome maagden.

Aangrijpend in de hoogste mate is het sterfbed van Pepijn, die in een profetisch droomgezicht zijn grooten nakomeling Carolus Magnus aanschouwt, een sterfbed gestoord door de hebzucht van zijn zoon Grimvald, die later zooveel ellende over Gertrudis en haar Gezellinnen zal brengen.

Nog treffender is de bestorming van het klooster en de onverwachte redding door den geheimzinnigen redder met het witte ros.

De kunst van den talentvollen schilder A. J. Derkinderen maakte ons het oogenblik nog aanschouwelijker wanneer de onversaagde ridder voor de heilige Abdis knielt en haar smeekt zijn zwaard te zegenen.

Er is schier geen tooneel geschetst, geen toestand geschilderd, geen plaats beschreven of de schrijver raadpleegde daarvoor de historie; alles rust op geschiedkundigen grondslag en dit verhoogt de waarde van het kunstwerk niet weinig.

Nog veel aantrekkelijker echter is de innige, vrome geest, die op het geheele werk zijn stempel heeft gedrukt en het met een reine geur doorwemelt.

Zoowel ouderen van dagen als jonge lieden zullen dit boek met genoegen en nut lezen, waartoe het aantrekkelijke voorkomen, dat de uitgever er aan schonk, niet weinig zal bijdragen.

Het boekje is toegewijd aan den ouden leermeester van den schrijver, den Eerwaarden Broeder Hieronymus, Overste van de onderwijsinrichting te 's Hage, die helaas! niet meer onder de levenden behoort, maar zeker uit den Hemel met welgevallen neerziet op zijn leerling, die zulk een waardig gebruik heeft gemaakt van de goede lessen en leeringen, welke hij van hem ontving.

[1] Amsterdam. F. H. J. Bekker.

Mededeelingen.

In het *Oesterr. Monatsschrift f. d. Orient* wordt door dr. Karabaczek over nieuwe vondsen uit de verzameling Papyrussen van den aartshertog Reinier o. a. medegedeeld, dat thans een uitstekend behouden hieratisch beschreven blad is ontdekt, dat in den vorm van een brief de dichterlijke beschrijving bevat van een door Ramses II den Sesostris der klassieke schrijvers, (omstreeks 1300 v. Chr.) in de oostelijke Nijldelta gestichte stad, Pi-Ramses. Deze tekst stemt in hoofdzaak overeen met den in het begin van deze eeuw gevonden en thans in het Britsche museum voorhanden papyrus Anastasi III. Dr. Wessely vond nu ook Grieksche rollen en bladen uit den Ptolomaeischen tijd, alsmede andere belangrijke letterkundige stukken, b. v. uitvoerige overblijfsels van een Aeschinescodex der 5de eeuw, van Isocrates uit de 1e eeuw, stukken van een lexicon bij Demosthenes' Midiana enz. Een aanzienlijk aantal nieuw gevonden, zeer schoone privaat-oorkonden uit het Romeinsche tijdvak dragen de namen der keizers Hadrianus, Antoninus Pius, Marcus Aurelius, Commodus en van de tot dusver nog niet vertegenwoordigde keizers Aurelianus, Fl. Severus, Maximinus Ouza en Juliaan den Apostaat.

Pater Didon is naar het H. Land vertrokken om de noodige documenten en gegevens in te zamelen voor het schrijven aan een groot philosophisch werk, dat het antwoord zal zijn op Renan's *Vie de Jésus.*

Te Pella, staat Iowa, in Noord-Amerika, heeft zich eene vereeniging van mannen en vrouwen gevormd, met het doel de Nederlandsche letterkunde te beoefenen. Reeds heeft de heer Van 't Lindenhout, directeur der weesinrichting te Neerbosch, de opdracht ontvangen, de belangrijkste werken onzer letterkundigen uit den laatsten tijd aan te koopen. Dit is, voor zoover bekend is, de eerste vereeniging van dien aard in Amerika.

Bij den boekhandelaar Otto Hendel, te Halle a/S., is, enkele dagen geleden, eene Duitsche bloemlezing van Génestet's werken uitgegeven door dr. J. R. Hanne, predikant te Hamburg-Eppendorf. De vertaler, volgens wien de Génestet groote overeenkomst heeft met Ferdinand Rückert, heeft 69 leekedichtjes en 32 van de overige gedichten in zijne moedertaal overgebracht.

Volgens de *Nazione* heeft dr. Pakscher het geluk gehad in de *Bibliotheca Laurenziano* te Florence een nieuw handschrtft van Petraca's gedichten te vinden.
Dit handschrift is nog kostbaarder dan dat van het Vaticaan, daar het door den geheel eigenhandig geschreven is.

Naar een in het Fransch te Budapest verschijnend blad, de *Revue d'Orient*, vermeldt, wordt er te Kustendje (of Constanza, gelijk de Rumeniërs het noemen) een standbeeld opgericht voor Ovidius, die meer dan 18 eeuwen geleden in ballingschap gestorven is. Het beeld, gemaakt door den bekenden Italiaan Ferrari, wordt zeer geroemd, en zal binnenkort worden onthuld.

P. Carvadias, de directeur der oudheden te Athene, heeft de eerste aflevering van een belangrijk werk: De musea van Athene, in het licht gegeven.
Hij zal daarin de beschrijving met phototypische prenten van de oudheden in de musea te Athene geven. Deze eerste aflevering bevat de beschrijving van de opgravingen op de Akropolis in 1886, met acht phototypische afbeeldingen van de onlangs gevonden vrouwebeelden in ouden stijl.

Wij ontvingen ter aankondiging: **Palestina**, *het land der twaalf Stammen. Het land geheiligd door J. C.* 2de Deel. Met kaarten en plannen door *F. J. P. Van Etten*, R. K. Priester en Pastoor.

Dit *tweede Deel* beslaat 760 bladzijden en een »Alphabetische woordenlijst« van XXXII blz.
Het zij reeds nu aanbevolen.

Inhoud van Tijdschriften.

The Scottish Review. for Oct. 1886. I. Landed Estate and Farming in the South. West of Scotland. By Ch. G. Shaw. — II. Inland Transport. — III. The Byzantine Empire. By Demetrios Bikelas. — IV. The Bayreuth Festival. — V. The Fishery Question. — A. Canadian View. By W. Leggo, Winnipeg. — VI. Ossianic Ballads. The Prayer of Ossian. By the Rev. A. Cameron. — VII. Saved. — VIII. Contemporary Literature. — IX. Summaries of Foreign Reviews.

The Dublin Review October. What to do with the Landowners. By C. S. Devas — Longfellow. By Miss Helen Atteridge. — Facilities of Modern Pilgrimages. By F. R. Wegg-Prosser. — Where was St. Patrick born? By Rev. Sylv. Malone. — Social Disturbances: their Cause and Cure. By Rev. John S. Vaughan. — The Secret of Plato's Atlantis: A. Reply. By Lord Arundell of Wardour. — The present Position of China. By Miss E. M. Clerke. — Frederic Lucas. By Rev. W. J. Amherst, S. J. — Letters of Pope Leo XIII. — Notes of Travel and Expedition. — Notes on Novels. — Notices of Cath. Continental Publications. — Notices of Books — Record of Roman Documents.

The Quarterly. Review. No. 326. I. English Literature at the Universities. — II. Salmon Fishing. — III. American Poets. — IV. The National Gallery. — V. Dearness of Gold.— VI Historical Criticism of the New-Testament. — VII. The Bulgarian Plot. — VIII. The House of Commons as it is. — IX. The New Government and its Works.

The Catholic World. November. Religion in Education. Rev. Th. J. Conaty. — A Fair Emigrant. Chapt, VI—X. Rosa Mulholland. — Christian Unity versus Unity of Christians Rev. H. H. Wyman. — Constantine in Thrace. Aubrey de Vere. — A Man of his Time. Jean M. Stone. — A Queen. Edith W. Cook. — »Has Rome Jurisdiction? — Arthur H. Cullen. — Along the Green Bienne. M. P. Thompson. — »At Last, Though Long.« Agnes Power. — Provincial Life in England. Lucy C. Lillie. — Present State of the Chinese Missions. Hugh. P. Mc Elrone. — A Chat about New Books. Maurice F. Egam, New Publications.

Het Belfort. I. Een klaverken door Hilda Ram. D. G. — II. De Neeringen (*vervolg*). E. De Gryse. — Over het vertalen. F. Servatius Dirks, O. S. F. — IV. De Bo's West-Vlaamsch Idioticon en de West-Vlaamsche taalbeweging. K. De Bruyne. — V. Vlaamsche taalkunde. X. — VI. Maria, hulp der Christenen. O. Ritzen. — VII. Onze Vlaamsche Academie. A. Van Bogaert. — VII. De Arcade van het Ecce-Homo. Alf. Van Loo. — IX. Onze leestafel. J. Claerhout. — X. Boekbeoordeeling: Ava Sofia, Gedicht van Dr. Schaepman. A. — De Koninklijke Vlaamsche Academie voor taal- en letterkunde, door H. Haerynck R.

Snelpersdrukkerij van Küppers en Laurey, Jansstraat, Haarlem.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Eerste Jaargang, No. 24. Tweede Serie. 1 December 1886.

Dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen, kost per jaar, franco p. p. *f* 3,25: voor het buitenland *f* 3,75. Advertentiën kosten per regel 10 Cent. Groote letters, naar de plaatsruimte. Alles wat de Administratie betreft, gelieve men te zenden *franco* aan de Uitgevers **KUPPERS & LAUREY**, te *Haarlem*.

Alles wat de redactie betreft en alle boekwerken en Tijdschriften gelieve men *franco* te zenden aan den redacteur **J. W. BROUWERS** te Bovenkerk bij Amsterdam. Alle toegezondene boekwerken en Tijdschriften worden vermeld.

Deus scientiarum Dominus est.

PONE CUSTODES FONTIUM.

INHOUD. Op Universiteitsgebied. — Institutiones morales Alphonsianæ. — De godsdienst van Israël volgens Prof. Tiele, door *J. v. d. Gheyn*. — De Bazar van d. h. J. W. v. d Linden. opengesteld voor alle lezers van *De Gids*. — Betreffende de Kon. Vlaamsche Academie. — La politica di Clemente VII. *J. W. Brouwers*. — Fransche leestafel. — Sankt Nikolaus. — Das Märchen von Schwalbach. — De Camera Obscura en Waarheid en Droomen. — Dom François- Regis *J. W. Br.* — Brom. een bundel gedichten. — Op Kunstgebied. — Mededeelingen. — Inhoud van tijdschriften.

Op Universiteitsgebied.

Aan de universiteit van Amsterdam is bevorderd tot doctor in de geneeskunde de heer S. Monnikkendam (geboren te Brielle), op een proefschrift: *Over de splitsing van jodium- en bromium-verbindingen in het dierlijk lichaam.*

— Aan de universiteit te Groningen is bevorderd tot doctor in de rechtswetenschap de heer P. H. Scholten, (geb. te Almeloo), op een proefschrift: *Overmacht, hare beteekenis en hare werking in het Romeinsche recht en in de hedendaagsche rechten, historisch, critisch beschouwd.*

— Bevorderd tot doctor in de geneeskunde aan de rijks-universiteit te Leiden, de heer H. Rinkes, geboren te Heerenveen, met acad. proefschrift, get.: *Over urineafscheiding bij leverhypertrophie.*

Tot doctor in de rechtswetenschap de heer G. N. Manger Cats, geb. te Oldeberkoop, met acad. proefs. get. *De beteekenis van staken in Art.* 771 § 1 *W. v. K.;* — de heer J. H. Faes, geb. te Batavia, met acad. proefschrift get. *Eenige opmerkingen naar aanleiding van Art.* 31 *der Wet van* 15 *April* 1886 *Staatsblad No.* 64; — de heer H. Ph. Berdenis van Berlekom, geboren te Heerlen (Limburg), met academisch proefschrift, get. *Het onderhoud van gemeentewerken door de gemeente;* — de heer J. K. Hummel (geb. te Maassluis, met acad. proefs. get.: *Art.* 1230 *B. W.*, en de heer A. Th. J. Schade van Westrum (geboren te Ubbergen), met acad. proefs. get.: *Verbintenissen met strafbepalingen. Aanteekeningen op de Artikelen* 1340 — 1348 *B. W.*

— Aan de Universiteit te Utrecht is gepromoveerd tot doctor in de rechtswetenschap de heer Bicker Caarten (geboren te Rotterdam) op een proefs. over de *assurantie in quovis.*

Institutiones morales Alphonsianæ

Editio altera.

Het vorig jaar heeft het eerst *De Wet. Ned.* het toen pas verschenen werk van P. *Marc* in ons land bekend gemaakt. en nu reeds is te Lyon, bij Vitte et Perrussel eene tweede uitgave verschenen in twee boekdeelen: in-8°, 900 en 830 blz.

Dat de lof destijds aan dat werk gegeven niet overdreven was, blijkt alreeds uit het feit dezer tweede editie, zoo ras volgende op de eerste.

De voornaamste veranderingen in deze uitgave op te merken zijn eenige inwilligingen op het brandend gebied van het *Probabilisme;* eenige uittreksels ontleend aan de encykliek *Immortale Dei* en voortreffelijke wijzigingen in de Commentaire van de *bulla Apostolicae Sedis.*

In de tweede volume hebben vooral talrijke en allernuttigste toevoegingen plaats gehad.

Stippen wij één punt aan: »*de echtscheiding*« waar velen het zeker niet eens zullen zijn met *P. Marc* als hij verklaart, dat de ambtenaar van den burgerlijken stand het burgerlijk huwelijk van echtelieden, die echtscheiding verkregen hadden, niet mag voltrekken »nisi cogatur urgentissima necessitate, v. gr. vitandi mortem. Overigens heeft de Schr. behandeld en, zeggen bevoegden, gelukkig opgelost, alle moeielijkheden die zich in de praktijk voordoen met de staatswetten 't zij voor de echtelieden zelven, 't zij voor de rechters, 't zij voor de rechtsgeleerden.

Ook levert dit 2de boekdeel tal van antwoorden in den laatsten tijd gegeven door de Romeinsche Congregatiën betreffende de immuniteit van Kerkelijke personen, de verkooping van kerkgoederen in burgerlijk bezit van een privaat persoon, betreffende het gebruik van den spreekdraad ten dienste van den biechteling, enz.

De geleerde Redemptorist heeft niets verzuimd om deze uitgave des grooten Kerkvaders, wiens volgeling hij is, waardig te maken.

De Godsdienst van Israël volgens den Leidschen Hoogleeraar, prof. Tiele.

(*Begin van het 3de Artikel.*)

Op den drempel zelf van de Israëlitische godsdienstgeschiedenis laat de Heer Tiele een der zwaarste twijfelingen zweven, die volgens hem door meer grondige onderzoekingen moet worden opgelost. Het is de quaestie of »de overlevering van het vertrek van Abram uit het Ur der Chaldeërs en van het verblijf der oudvaders van Israël in Kanaän en in Egypte werkelijk een préhistorie der Joden is, verborgen onder de legende, [1]) of wel dat zij ze in Kanaän gevonden en eenvoudig aangenomen hebben.

Dat wil zeggen, dat de Heer Tiele het historisch karakter van het bijbelsch verhaal betrekkelijk Abram verdacht maakt, en evenals Ewald en Bernsteig spreekt van legende of ten minste van overleveringen, die zij zich hadden eigen gemaakt. Evenwel, wat de heer Tiele er van zegge, is het overbodig de resultaten af te wachten van meer nauwgezette onderzoekingen om de waarachtigheid van Abrams geschiedenis te bevestigen.

De Heer Vigouroux heeft deze bladzijde van den Bijbel op al de rationalistische aanvallen gewroken in een geleerde dissertatie van meer dan 100 pagina's, en dat in naam der allernieuwste ontdekkingen van

[1]) Geschiedenis v. d. Godsd 92. Manuel, p. 123.

Assyriologie en Egyptologie. [1]). Zoodra de Heer Tiele dit werk wederlegd zal hebben, zullen wij hem het recht geven van legende te spreken, tot dan toe bevestigen wij met den Heer Vigouroux: »dat de geschiedschrijver van Abram een nauwkeurige en waarheidlievende geschiedschrijver is, omdat al de deelen van zijn verhaal die wij kunnen controleeren bevestigd zijn tegen alle aanvallen. [2]).

Dewijl wij toch spreken van legenden, die de critiek van den Heer Tiele vindt in den Godsdienst van Israël, laten wij dan ook wijze op zijne arglistige vermelding, als ter sluips even aangestipt,van *de legende van den val*, die hij verklaart bij de Persen en de Israëlieten identiek te zijn, [3]) zonder echter te durven bevestigen, dat de laatste ze aan de eersten ontleend hebben. Of men zonder afvallig te zijn van de orthodoxie, met Origenes en Cajetanus het derde hoofdstuk van Genesis als een figuurlijk verhaal kan beschouwen, hebben wij niet het recht om het te bewisten noch roeping, noch gezag om het te beweren. [4]). Maar de Heer Tiele zal ons niet bewijzen, dat de geschiedenis van den val onzer eerste ouders een mythe of een legende is, zelfs dan wanneer verscheidene onderdeelen voor allegorisch konden gehouden worden, het feit zelf heeft al de kenmerken van een Geschiedenisfeit.

Maar wat geen twijfel lijdt, is, dat het samenstemmen van het verhaal van den val der eerste menschen bij de Persanen en de Israëlieten hieruit voorkomt, dat de Eraniërs dit verhaal aan de Joden ontleend hebben. De geschiedenis van *Mashja* en van *Mashyâna* [5]), het eerste menschenpaar, bezwijkende voor de bekoring van de devas en verliezende den gelukstaat waarin het geschapen was, vindt men slechts in de *Boundehesh* [6]).

Nu is de Boundehesh geschreven in Pehlevi, in het dialect der Sassanidische koningen; zijne samenstelling klimt slechts op tot betrekkelijk lateren datum: men brengt hem terug tot de VII eeuw van onze jaartelling.

Zekerlijk is het niet een dergelijke bron, die men met eenigen schijn van redenen tegen den Genesis zou kunnen stellen. Overigens is er bij de ernstige oriëntalisten geen twijfel meer over dit onderwerp en de Heer Renan zelf, in een zijner laatste rapporten aan het Aziatische genootschap te Parijs, aarzelt niet te verklaren, dat buiten de semitische wereld. er niets soortgelijks is als het verhaal van den val in Genesis. [7]).

Gewis spreekt de Heer Tiele niet uitdrukkelijk van een overname, die zou gedaan zijn, maar hij plaatst de twee verhalen op dezelfde lijn als de legenden, en dat is reeds te veel. De Bijbel verhaalt een historisch feit. Maar van den anderen kant daar de Heer Tiele breed uitmeet over de Eranische invloeden op den Godsdienst van Israël, zal hij niet verwonderd zijn dat wij zijn assimilatie van wat hij noemt de legende van den val bij de Persanen en de Israëlieten, een weinig verdacht vinden.

[1]) *La Bible et les découvertes modernes* 4de Ed. T. I. pp. — 379—519.
[2]) Ibid. p. 19.
[3]) Handboek p. 187. Manuel, p 249.
[4]) Zie vigouroux, *Manuel Biblique* 4de Ed. T. I. p. 414—418 pag. Freppel. *Origène* II. p. 292—293.
[5]) d. w. z. „de man en de vrouw"
[7]) Hoofdst. XV, G. de Harlez. *Avista*. p. CXXXVIIe *Controverse* 1881 II. p. 727.
[6]) Aangeh. bij de Harlez, *Controverse*, 1881. II. p. 727.
— Geschied. v. d. Godsd.

De tweede mythe door den Heere Tiele in onze heilige boeken ontdekt, is de mythe van Samson of Simson. Voor hem is Melqart, Simsom, de zonnegod strijdende en stervende. De mythe van Simson (Samson) was in Phynicië zoowel op Melqart als op Eshmun toegepast. Die god is geen andere dan de Assyrisch—akkadische Herables, Ninib of Nindar, de gestorven zonnegod, voorgesteld als een kolossus, die een leeuw wurgt [1]).

Deze ideeën behooren eigenlijk niet aan den Heer Tiele, hij bekent overigens meermalen de ideeën gevolgd te hebben van D. Steinthal, professor van algemeene philosophie aan de universiteit te Berlijn, die een werk heeft geschreven getiteld, *Die Sage von Simson*, waarin hij het uitsluitend mythologisch karakter van den vermaarden rechter van Israël poogt te bewijzen. [2])

Nog eens, de Heer Tiele had zijne bronnen beter kunnen kiezen, want zelfs de Duitsche rationalisten, die nog wat zorgden voor het gezond verstand en de gezonde critiek,hebben de valschheid erkend van de mythologische uitleggingen, welke men geeft aan de geschienis van Samson. Herder komt met kracht op tegen hen, die slechts een fictie zien waar wij te doen hebben met een geschiedenis, die haar eigen karakter heeft en zoo volledig is op zichzelve.

Het is door te steunen op redenen zonder grondslag, zegt Ewald, dat moderne schrijvers buitengewone zaken hebben willen zien in de geschiedenis van Samson.« Hitzig is niet minder duidelijk en de Heer Roscoff, professor bij de Evangelisch Theologische faculteit van Weenen, neemt ook aan, dat er geen grond is om aan het historisch karakter van Samson te twijfelen.

De Heer Vigouroux heeft zeer zorgvuldig al de betooggronden onderzocht, die de stelling van het mythisch karakter van Simson, door den Heer Tiele in bescherming genomen schijnen te ondersteunen. ([3]) Nog eens, wanneer hij zal geantwoord hebben op de bewijsvoering van den Heer Vigouroux, zullen wij met den Heer Tiele over de waarde zijner antwoorden kunnen redetwisten.

Tot zoolang zijn wij gerechtigd hoegenaamd geen gewicht te hechten aan zijn beweringen van met den Heer Vigouroux te besluiten ([4]): »Al de bijzonderheden over het leven van Samson, de plaatsen waar hij geleefd heeft en waar hij gestorven is, toonen ons hoe het verhaal van het boek der Rechters, betrekkelijk dien buitengewonen man, streng, en men zou kunnen zeggen tot in de nietigste bijzaken toe, nauwkeurig is. Kan men een schitterender bevestiging van de historische waarheid verlangen?« (*a*)

([1] Handboek pp. 89, 90. Manuel p. 120—21.
([2] Mit *Zeitschrift für Völkerkunde und Sprachwissenschaft*, t. II, pp. 129—178.
([3] *La Bible et les découvertes modernes*, 4e ed. III pp. 403—420.
([4] *Ibid* o. 408.

(*a.*) De 4 art. betreffende het Handboek des Heeren Tiele, zijn al sinds maanden en maanden in ons bezit. Dat ze slechts nu verder verschijnen, moet uitsluitend en geheel en al op onze rekening komen. Hoe fanteïstisch prof. Tiele den godsdient der Israëlieten voorstelt, zal ons volgend nummer bewijzen, Art. 3 en 4 zullen nu onafgebroken worden overgelegd.

DE RED.

De Bazar van den Heer *J. W. Van der Linden*, opengesteld voor alle lezers van **De Gids**.

Het November-nummer van *De Gids* bevat een hoogst merkwaardig en doorwrocht artikel van den Heer J. W. Van der Linden; een artikel, dat *époque* zal maken. Ofschoon men het moet lezen van begin tot eind, dewijl uittreksels den indruk van het geheel maar al te flauw kunnen weergeven, willen wij toch eene poging doen om onze lezers eenigszins op de hoogte te brengen van dit belangwekkend product.

Vooreerst de titel. Het is al een geniale zet van den schrijver, dat hij voor dit stuk zulk een titel heeft weten te vinden. Doe hem dat maar eens na. En welk een titel! Gij kent het werk van Prof. Quack: Socialisten, *Personen en Stelsels*. Welnu zijn genie vormt daaruit het étiquette: *Stelsels en Personen*.

Nu de inhoud. Eerst begint het met een aanloopje; vervolgens is het verdeeld in drie onderscheiden deelen, namelijk: I, II en III; en dan eindigt het met twee Duitsche verzen van Hamerling. Tot zoover gaat de analyse gemakkelijk. Zouden wij ons echter verder wagen aan eene korte samenvatting zijner gedachten, dan zou het op niets uitloopen. Daartoe verklaren wij ons niet in staat. Ons komt dat artikel voor als een bazaar, waarin allerlei schoone zaken liggen uitgesteld. Daar kan iedereen klaarkomen.

Nu eens schittert u eene *frissche* gedachte tegen b. v. »Het Christendom was hem (Leopardi) éerst verschenen als een stel ziellooze plechtigheden en onbegrepene leerstukken, zooals het in Italië inheemsch en met den gewonen Italiaan opgegroeid is.«

Dan weer geeft hij u eene zeer *onfrissche* uitspraak te genieten. »Wanneer hij (Leopardi) der gehuwde vrouw, wier schoonheid en lieftalligheid zijn geheele ziel ingenomen heeft, zijne gewone bedeesdheid vergetende, zijne hartstochtelijke liefde heeft verklaard en hij deze liefde onbeantwoord en bespot vindt; dan noemt de schrijver dat »*eene* op *eene* inderdaad wreedaardige wijze teleurgestelde liefde.«

Houdt gij van philosopheeren, dan is hier van uw gading. Onderzoekend naar de oorzaak der ongodsdienstigheid van het jongere geslacht, vraagt hij: »Ligt de *diepere* en de *diepste* grond van dit feit niet hierin dat de godsdienstprediking ....., altijd het Optimisme huldigt, leeft van de Hoop, bloeit enz.« (De zin is nog heel lang, maar ik begrijp er verder niets van).

Zoekt gij verwarring van ideeën? Hier is overvloed. Zoo plaatst hij pessimisme en socialisme, ik weet niet hoe, als twee *stelsels* naast of tegen over elkander, en doet ze voortspruiten uit twee vreemdsoortige *neigingen*: rust en activiteit.

Zijt gij gediend van lange volzinnen? Hij zal ze u laten lezen, dat ge er den adem bij verliest.

Gemakkelijke constructies? De Duitschers zouden hem benijden. Hoor maar eens, hoe hij spreekt van »den, men moet het erkennen, na de veelbelovende onderneming van Prometheus, ietwat schralen troost«. En met wat blijdschap zullen de Duitschers een landgenoot met vreemde kleedij erkennen in zijn »*verkommerd* geslacht.«

Hier is letterlijk van alles te kijk en te krijg. Fransch en Duitsch: natuurlijk, dat vindt men overal. — Maar verder, oude mythologie: vooral Prometheus heeft het gedaan. — Herinnering aan Latijnsche en Grieksche literatuur: Latijnsche verzen van Horatius met Hollandsche vertaling, en Grieksche woorden met Grieksche letters. — Proza en Poëzie. — Ernst van belang en nu en dan een schalksch snedigheidje. — Waar haalt hij alles vandaan! En dat alles in vijftien bladzijden!

Gij kunt van alles vinden

. . . .

Bij J. W. Van der Linden.

. . . .

P. D.

Betreffende de Kon. Vlaamsche Academie.

Rechtvaardig en logisch, boven alle bekrompenheid van partijgeest verheven, was de maatregel der Regeering van België, onlangs door ridder de Moreau aan de *Académie royale de Belgique* medegedeeld, namelijk, dat de uitgave van oud-vlaamsche werken, en — vergis ik mij niet — ook de vijfjaarlijksche prijs van letterkunde, alsmede de driejaarlijksche prijs voor Vlaamsche tooneelliteratuur (Annuaire 1886: bladz. 170-92 en 102), in 't vervolg aan de koninklijke Vlaamsche Academie is opgedragen. Deze zou derhalve, voor beide laatste prijsbeoordeelingen, geroepen zijn de jurylijsten aan 't gouvernement voor te stellen. Daartegen zal, zouden wij Noordnederlanders meenen, wel niemand iets hebben in te brengen. Edoch men wachte een wijlsken. In de zitting van 8 November laatstleden zouden de heeren Wagener en Wauters het redelijk voorstel nader toelichten *de supprimer des règlements les mots: littérature flamande, comme conséquence de la création de l' Académie flamande.* Dus luidde de dagorde.

Men verheugde er zich reeds in ook van liberale zijde dat rechtvaardig en, na de stichting der kon. Vlaamsche Academie, alleszins toe te juichen en nu noodzakelijk geworden besluit, te zien toelichten. Deden de HH. Wagener en Wauters zulks? Integendeel, tot verbazing van wie die rechtvaardigheid van hen had verwacht, verklaren zij nu hun voorstel in te trekken. Deswege ondervraagd, zegt verder een schrijver uit Brussel, beweerden zij, met geheimzinnig bedenkelijke en bedrukte gezichten, er geen gevolg aan te geven, dewijl het *persoonskwestiën* betrof. Men scheen in dit voorwendsel te berusten, en de zaak ware blauw-blauw gebleven, hadde niet een nog zeer jong Academielid, M. Van der Kinderen zijne schelle stem doen hooren, zooals wij verder vernemen uit het Handelsblad van Antwerpen.

Wat dit lid nu beweerde, is, een ieder, die gezond denkt, moet het erkennen, een onzin en een schreeuwend onrecht daar hij niets minder beweerde dan wel, dat alleen aan *zijne FRANSCHE Academie* de bevoegdheid toekomt tot het uitgeven van *Oud-Vlaamsche* handschriften. Zelfs ontzag zich dat lid dier Fransche Academie niet dien maatregel des Ministers te willen beschouwd hebben als eene inbreuk op hunne bevoegdheid, waartegen zij moeten protesteeren.

En wat hem daartoe aandreef? Volgens zijn beweren zou dat zijn de onbekwaamheid der — nu vóór eenige maanden opgerichte Taalkamer — Eilieve, wie of dat zoo grif zal aannemen? Men weet wel beter, ook hier in Noord-Nederland, *quelle mouche vous pique.* En dan, gij lid der Fransche Academie van België, gij durft

spreken van de onbekwaamheid der pas opgerichte Zuster-Academie, waar gij, Fransche Academie, de U beschamende bewijzen hebt geleverd, in dat Vlaamsche schrijven uit Brussel U terecht voor de voeten geworpen, als hier volgt:

Sinds vader Willems en later M.M. David, Bormans en Snellaert, talrijke Oud-Vlaamsche bescheiden uitgaven, is die vruchtbare arbeid volslagen gestremd bij Uwe Fransche Belgische Academie. Het 1e deel van Maerlants *Der Naturen Bloeme*, door Bormans in 1857 uitgegeven, bleef tot heden — 30 jaren lang — wachten op het 2e deel, aan de gekende *overbekwaamheid* van prof. Heremans toevertrouwd. Deze stak er geen hand aan, en thans nog rust dat 2e deel. in oorspronkelijke onbevlektheid, ter Brusselsche bibliotheek.

't Is vast zulk *dolce far niente* dat M. Van der Kindere, in de Brusselsche Academie, met volieverig nietsdoen beoogt.« Welnu, niet weinigen met ons in Noord-Nederland, houden zich overtuigd dat, dank zij den Minister de Moreau, de Vlaamsche Academie alras die slapende *Naturen Bloeme* uit het stof der handschriften aan het zonnelicht der openbaarheid zal brengen.

Er is echter nog meer. Want ook wij zijn der meening toegedaan, dat men een voorstel in de richting van het hierboven aangewezene Wagener — Wauters, — later door zijne vaders vermoord — andermaal moet in het midden brengen en den Minister moet verzoeken, behalve de voordracht betrekkelijk de vijf- en driejaarlijksche wedstrijden, ook den intrest der volgende legaten, destijds ten behoeve van Vlaamsche prijsvragen aan de Fransche Academie geschonken, thans op de Vlaamsche Academie over te brengen te weten:

1e Legaat van Baron de Saint-Genois *a*); 2e legaat Teirlinck *b*); 2e gift der weduwe Antoon Bergmann (Annuaire bladz. 137—139—141). Met dat schrijven uit Brussel zijn wij het ook eens waar het meent met het overdragen dier gelden willicht te moeten wachten totdat de thans uitgeschreven prijsvragen bekrooningswaardige antwoorden zullen hebben ontvangen, of, bij ontstentenis daarvan, op nieuw zullen worden uitgeschreven.

Het gebruik bestaat nu eenmaal dat wie de prijsvraag voorstelt ook tot eersten Commissaris bij de beoordeeling benoemd worde.

De vraag, die nu alreeds op den drempel der Vlaamsche Academie staat en met aandrang een beslissend antwoord mag hopen is de hier volgende: Zal de Kon. Vlaamsche Academie onverwijld in het bezit worden gesteld van de hierboven aangeduide legaten?

De *Académie royale* verkreeg nimmer rechtspersoonlijkheid; 't Gouvernement aanvaardde de legaten in hare plaats en schonk heur den intrest tot een bepaald Vlaamsch gebruik. Kan het gouvernement dien intrest niet met meerder recht aan de Gentsche Academie schenken, wanneer het, zooals hier, bij uitstek Vlaamsche prijsvragen geldt?

Bestaat er dan geen moreele zekerheid dat, hadde de Koninklijke Vlaamsche Academie tijdens het leven der milde schenkers bestaan, zij ook hunne legaten aan de Vlaamsche Academie zouden hebben toegekend?

Dit vraagstuk van rechtsgeleerdheid behoeft ons hier niet bezig te houden, evenmin als het kleingeestig en tyrannie-ademend gedrag van hen die, in de Fransche Academie van België drie-vierden van het personeel uit de liberale rijen gekozen zagen, nu alweer hetzelfde spel bij de Vlaamsche Academie wilden opvoeren. Immers hebben zij al te stout en bout den overigens onbillijken eisch gesteld, dat die leden welke zij, minderheid, aanwezen, door de meerderheid moesten gekozen worden. De benoeming der eerste leden door de Regeering gedaan, was de toejuiching van alle weldenkende waardig, de benoeming der volgende leden door de meerderheid gedaan, was dier meerderheid niet onwaardig. Maar Van Beers c. s. heeft, naar onze overtuiging in hooge mate onwaardig en onvaderlandsch gehandeld.

a) Is nu fr. 1000 voor de beste in het Vlaamsch geschrevene: *Letterkundige en wijsgeerige beschouwing van Coornhert's werken.*

b) *Is nu de geschiedenis van het Nederlandsch proza vóór Marnix van Sint-Aldegonde.*

Dr. W. v. L.

De nieuwere werken over *Giordano Bruno* moeten blijven liggen voor het volgend No.; hier een te lang klaar liggend woord over de Dissertatie betreffende

La politica di Clemente VII fino al sacco di Romea, *secondo i documenti Vaticani.* [1])

Wat is die Paus Clemens VII al beschuldigd geworden! Met of zonder reden? Op die vraag geeft deze Dissertatie voorgelezen in de Accademia di Religione Cattolica heel wat opheldering. Voor ons, als Katholiek en als Nederlander, is de politiek van dien Paus, zoo in aanraking met den Nederlander, »Keizer Karel-de-Vijfde, bijzonder belangenswaardig.

De politiek van Clemens VII is niet slechts op velerlei wijze belasterd geworden, allerongunstigst afgeschilderd door de Guicciardini's de Gregoroviussen, ja zelfs door geschiedschrijvers als Cesare Cantù, die niet aarzelde te verklaren in zijne *Storia degli Italiani*, dat Clemens »noch een goed Paus, noch een goed Italiaan was, *nè buon Papa, nè buon Italiano.* Thans worden ons weer onloochenbare edoch tot heden onbekende stukken aan het licht gebracht, als daar zijn allergewichtigste brieven van Paus Clemens aan Keizer Karel V, en brieven van Keizer Karel aan Paus Clemens.

Kort en zaakrijk is deze verhandeling van den beroemden en geleerden en scherpzichtigen criticus. Hij volgt de politiek van genoemden Paus tot aan de verwoesting van Rome en voert zijne bewijzen vooral in drie richtingen. In de eerste plaats gaat hij na waarom zoo vele tijdgenooten, in hunne geschiedverhalen, te velde trekken tegen dien Paus; in de tweede plaats onderzoekt hij de aangevoerde beschuldigingen; van eenige bewijst hij de volslagen valschheid; andere, die een schijn van reden en recht voor zich hebben, zet hij uit een en toont aan de ware redenen waarom de Paus moest handelen gelijk hij heeft gehandeld; in de derde plaats bewijst hij, dat Paus Clemens was een »*principe di grande avvedimento e somma rettitudine*, vorst van groote omzichtigheid en de hoogste gerechtigheid.

([1]) Roma, tip. Monaldi.

De gegrondheid van dit oordeel is betoogd met die onbetwistbare documenten thans uit de geheime Archieven van het Vaticaan aan het publiek medegedeeld. Moge onze Nederlandsche geschiedschrijvers voortaan hun oordeel aan deze bewijsstukken toetsen.

J. W. Br.

Fransche Leestafel.

LES FAMILLES BIBLIQUES, conférences faites à la réunion des pères de famille par le *P. Matignon.* S. J. 4e serie, 1 vol. in-12. (Libr. Palmé).

Het oogmerk des Schr. is te bewijzen hoe noodzakelijk het is, zoowel voor het algemeen maatschappelijk als voor het privaat belang van den enkele, de familie, het huisgezin te herstellen op de ware grondslagen, die van den godsdienst. In dit boekdeel heeft de Schr., ter leering van onze ongelukkige dagen, tentoongesteld de verschrikkelijke beproevingen die as en Job hebben getroffen. Meer treffende drama's, meer leerrijke onderwerpen zijn niet te vinden. Hart en ziel spreken hier meer dan koud verstand en geleerdheid.

DIX ANS AU SERVICE DU ROI PIE XI ou MÉMOIRES D'UN ZOUAVE PONTIFICAL, par le comte Philippe de V, 2 vol. in 8o. Pr. 2,50.

C'est l' histoire au jour le jour et pleine d' émouvants récits et de détails inédits des 10 dernières années du pouvoir temporel de Pie IX.

LES SOLIDAIRES, poèmes satyriques, par le comte de Carbonnières, in vol. in-8, de 228 p. pr. 1 fr. 75.
Een voortreffelijk werk, waarin het tegenwoordige republikeinsche Frankrijk ter dege wordt geharpoend en geroskamd.

HISTOIRE DES AVOCATS AU PARLEMENT DE PARIS (1300—1600), aar *R. Delachenal.* — Paris, libr. Plon.

Wat al eindelooze navorschingen heeft deze uitstekende leerling de *l' Ecole des Chartes* zich niet moeten getroosten in de oude handschriften des registres du Parlement, om dit curieuze werk tot stand te brengen.

DENAIS — *Armorial général de l' Anjou* (Angers, Germain et G. Grassin, 3 vol. gr. in-8o, avec plus de 800 armoiries gravées. Prix: 50 francs.

Niet voor enkel nieuwsgierigen, noch voor menschelijke ijdelheid, maar voor ernstige werkers, kunstenaars, en oudheidkundigen is dit werk geschreven. De voorrede geeft alreeds blijk van dien ernst, want de schrijver geeft niet alleen nieuwsgierigheid prikkelende citaten over den vroegeren en den tegenwoordigen toestand van den franschen Adel, maar spreekt insgelijks van deszelfs plichten, en voordeelen en vooroordeelen en dwalingen, en doet zulks op uitstekende wijze.

Men weet, tot hoeveel strijd de vraag heeft aanleiding gegeven, of in de klassieke oudheid beelden al dan niet gekleurd werden. Een lid der Fransche *Académie des Inscriptions*, de heer Courajod, is nu met het bewijs voor den dag gekomen, dat ook in de middeleeuwen de beeldhouwkunst zich van kleuren bediende, dat de vaste gewoonte om het beeldhouwwerk met kleuren te versieren, het eerst bij Michelangelo scherpe afkeuring heeft gevonden, dat het aan den invloed van dien grooten kunstenaar is te danken, wanneer tamelijk plotseling het beschilderen van beelden een einde heeft genomen. Ten einde de algemeene heerschappij van de kleur in de sculptuur der middeleeuwen aan te toonen, beroept de heer Courajod zich niet enkel op nog behouden gedenkstukken, waaraan sporen van kleuren zijn te zien, maar hij komt met tal van rekeningen voor den dag, waarin de prijzen, die de schilders van beelden te ontvangen hadden, staan opgeteekend, en ook bewijst hij uit de documenten, dat die schilders dikwijls zich met geen ander werk ophielden en dat dus het beschilderen van beelden als een afzonderlijk beroep werd opgevat.

Ed. Drumont, de schrijver van *La France Juive*, dat zooveel opzien baarde en 114 drukken beleefde, heeft nu een vervolg op dat geschrift uitgegeven: *La France Juive devant l'Opinion.*

Fénélon en Saintonge et la révocation de l' édit de Nantes. 1685—1688 *Etude et documents*, par André Lételié. Paris. Picard, in 8o 126 p.

Dit werkje, aan de echte bronnen met de meest gewetenstrouwe nauwkeurigheid geput, is eene belangrijke bijdrage ter ware kennis van de Herroeping van het edict van Nantes.

Sankt Nikolaus, der heilige Bisschof und Kinderfreund, sein Fest und seine Gaben von Eugen Schnell. 5 Hefte à 1 M. Brunn, Raig. Benedictiner—Buchdruckerei.

De heilige Bisschop geniet inderdaad — dat is de eerste indruk, dien men bij de lezing van dit boek verkrijgt — eene internationnale en cosmopolitische vereering. In alle talen klinkt zijn lof, alle christelijke volken vereeren hem. Vele steden, dorpen, zelfs enkele provinciën en graafschappen in alle werelddeelen voeren zijn naam. Tallooze kerken zijn aan dien Heilige toegewijd; vaandels en banieren worden met zijne beeltenis getooid. Vijandige volken zijn eenstemmig in zijne vereering. Orthodoxen en schismatieken prijzen hem in onderscheiden talen. Geen kerk echter heeft zoo veel vereering voor den heiligen Nikolaas aan den dag gelegd, als de Grieksche gelijk uit hare oude Missalen blijkt. Men ziet, dat het Byzantijnsche Rijk op dezen wonderdoener zijne hoop vestigde en dit vertrouwen heeft Constantinopel op Rusland overgebracht. Voor Rusland is de heilige Nikolaas geworden wat de heilige Jacobus voor Spanje, de heilige Martinus voor Frankrijk, de heilige Patricius voor Ierland is. De vereering van dezen Heilige is van historische beteekenis. Behalve de insignes van de Bisschoppelijke waardigheid, ziet men hem niet zelden afgebeeld met een anker aan zijne zijde, ten teeken, dat hij de patroon der schippers is. Ook draagt hij de zinnebeelden der weldadigheid. Zulks moet zijne vrijgevigheid aantoonen en zijne liefde voor de armen en noodlijdenden. Dat hij in het middernachtuur zijne liefdegaven uitdeelt,

moet herinneren, aan het weldoen in het verborgene, 't welk zijne schoonste deugd was, en aan de milddadigheid, die dank noch eere zoekt en daarom Gode het welgevalligst is. De teederste zaken in het huiselijk leven worden aan de voorspraak van den heiligen Nikolaas toevertrouwd. Door de Grieken en de Slavoniërs, alsook in Frankrijk wordt de hulp van den heiligen Bisschop ingeroepen bij het tot stand brengen van christelijke huwelijken, ter verzorging van ouderlooze meisjes zonder fortuin. Dit alles, de oorsprong der legende in het Oosten, hare verhuizing naar het Westen in de kruistochten, het christelijke en het heidensche aandeel der legende, dat alles leest men in deze aan stof zoo rijke monographie. Het heeft jaren tijds gekost om zooveel materiaal uit de verschillenden landen bijeen te verzamelen. Des te grooter is onze vreugde ten aanzien der authentieke bewijzen voor de zeldzame populariteit van dezen grooten Heilige, van den Kindervriend bij uitnemendheid.

Das Mährchen von Schwalbach van *H. v. B.* Wiesbaden. Drück und Verlag von *J. Edel.*

Een lief poëtisch verhaal of liever legende, die ons den oorsprong meldt van de bekende badplaats Schwalbach. Het laat zich in een kwartiertje aangenaam lezen, al vindt men de lieve Elsa wat te schwärmerisch en al zouden we het onze jonge meisjes afraden te gaan kwijnen als vader en moeder het voorloopig minder geraden achten hun toestemming te geven tot haar huwelijk. Zij zullen echter bedenken, dat de legende speelt in den tijd toen zwaluwen menschenverstand schenen te hebben en dus ook niet verwachten dat, als zij zich in het hoofd zetten van *Sehnsucht* ziek en zwak te worden, er familiezwaluwen het genezende water in een notendopje zullen komen aandragen. Hoe 't ook zij, Schwalbach heeft deze zeer aardige legende aan haar ontstaan verbonden en... H. v. B. bezit een meer dan gewoon talent tot het vertellen van *Mährchen.*

De Camera Obscura en Waarheid en Droomen.

Met de Camera Obscura van Beets zal Waarheid en Droomen van Hasebroek wel het tweetal werken zijn, die het meest en voortdurend bij ons volk in gunst zijn gebleven. Wij hebben het hier vooral op het laatst genoemde der twee, omdat wij hier willen wijzen op het zoo zeldzame verschijnsel, dat een werk, geen schoolboek zijnde, gedurende het leven van den Schrijver een *zevenden druk* beleeft, zooals dit nu het geval met het genoemde werk van Hasebroek. Wien de prachtuitgave te duur was, kunnen thans een prachtige, ofschoon goedkoope uitgave hebben: prachtig immers is het papier, sierlijk is de letter, keurig is het etsje en mooi is de band.

Moge Jonathan nog meer uitgaven beleven.

Dom François-Régis, *procureur général de la Trappe à Rome, fondateur et premier abbé de Notre-Dame de Staouéli* (Algérie). [1]).

De degen der fransche dapperheid met het beleid van mannen als de maarschalk Bugeaud, De Bourmont, De la Moricière enz. kon Algiers veroveren, maar alras bleek, en ook zij erkenden het gaarne, dat het veroverde land ook nog noodig had, en vooral noodig had, het woord en het Kruis, het Kruis en de spade of den ploeg van Monniken, van Trappisten. Wat men er ook al deed van Regeeringswege, het mocht niet baten bij de stichting die de Trappisten tot stand brachten te Staouéli. De plaatsaanduiding luidt als een citaat in proza aan een Epos of een Lierzang ontleend. Op het strand, waar in 1830 de fransche soldaten het eerst den voet zetten, hadden de Turken schier niets laten bestaan dan een oude palmboom met vier opgeschoten stammen, waar de Turksche bevelvoerders hun pijp rookten en hun koffie slurpten, toen ze door de fransche soldaten werden overvallen. Het was rondom dien vierstammigen palmboom, die er nog staat en leeft, dat door de almoezeniers van het fransche leger, twee dagen later, de Heilige Mis, voor het eerst sinds drie eeuwen, op het Afrikaansche strand werd opgedragen. Welnu, op die bevoorrechte plek gronds, waar dat altaar heeft gestaan, staan nu het klooster en de boerderij. De eerste steen ervan is gelegd door den Maarschalk Bugeaud, op eene bedding van kanonskogels en houwitsergranaten, die in de nabijheid verzameld werden, in de richting der plaats waar, in het begin der expeditie, de zoon van den Opperbevelhebber Amedée de Bourmont sneuvelde. De heuvel, waar de luitenant van de genie De la Moricière, de eerste veldschans oprichtte, is nu gekroond door het heiligdom van den godsdienst en een centrum van handenarbeid en grondbebouwing. Dertig bunders geraniums vormen er rondom als een paradijs voor de bijen, — de paters zijn ook ijmkers— en een lusthof, die schatten van reukwerken aan Europa afleveren. De korenbouw wilde er niet gelukken. De wijnbouw gaat beter, en strekt zich alreeds uit van de hellingen van den Sahel tot aan die van den Atlas. Gaan wij nu verder een overzicht geven van den inhoud van het boek? Allerminst. Alwie dat boek — onbetaalbaar voor leesgezelschappen — in handen neemt, zal het niet uit de handen leggen, zonder het te hebben uitgelezen.

J. W. Br.

Een bundel Gedichten door *Eduard Brom.*

Bij een eersten oogopslag op dien bundel gevallen, zegt men zich: keurig ziet die bundel er uit: 't is gewis een eersteling, want den naam van dien schrijver zie ik hier ook voor het eerst. Deze eersteling, in 8o, 168 bladzijden, verscheen te Amsterdam, bij C. L. Van Langenhuijsen; dat hij door vele andere van denzelfden dichter moge gevolgd worden, zal wel met een blij gemoed wenschen een ieder, die dezen eersten bundel zal hebben gelezen. Het inleidend woord van den Hoogleeraar J. A. Alberdingk-Thym is te schoon en te waar, dan dat wij het optreden van den jeugdigen schrijver met eene andere recensie zouden willen bejegenen.

»Ik wensch U, zoo luidt dat woord, geluk met de afwerking van uwen dichtbundel:

Bij de groote beweging in de geesten, waardoor onze tijd zich kenmerkt, is de beschrijving van zulk

[1]) Par l'abbé *J. Bersange*, chanoine honoraire de Périgueux. professeur au petit Séminaire de Bergerac. Paris, libr. Dumoulin.

dichtwerk niet zonder beteekenis. Als ik U dan geluk wensch, heeft dit meer dan éenen zin. Ik verheug mij in U te hebben leeren kennen een moedig en begaafd lid van die jonge Katholieke jongelings-falanx, van welke de naaste toekomst en de beantwoording der vraag of de waarheid daarin zal zegepralen, voor een groot gedeelte afhangt.

»Ik verheug mij in dezen bundel zoo veel teekens van vast, oprecht en zuiver geloof gevonden te hebben; zoo veel bewijzen voor uwen vaderlandschen zin en van de waardeering dier huiselijke deugden, welke een sterke dam zijn tegen de vloeden der ontkenning en vertwijfeling.

»En ondanks dat konservatisme, dat uit uw gedichten spreekt, komt een fiere liefde voor vrijheid ons toch telkens verblijden en verheffen, terwijl ook uw godsdienstzin nergends een dankbaar genieten van volle leven uitsluit.

»Mij dunkt, dat over het algemeen de wel verzorgde dichtform aan de onderwerpen harmoniesch geëvenredigd is.

»Ontvang, waarde Heer, de verzekering mijner bizondere belangstelling.

J. A. Alberdingk-Thym.

Op Kunstgebied.

Gouden eerepenningen toegekend te Amsterdam.

B. en W. van Amsterdam doen te weten, dat de jury, benoemd tot het beoordeelen der kunstwerken en het toekennen der gouden eerepenningen, van gemeentewege uitgeloofd bij gelegenheid der tentoonstelling van kunstwerken van levende meesters, die alhier werd gehouden, welke jury is samengesteld uit de heeren prof. Aug. Allebé, C. Cunaeus, Jac. Maris, J. C. Greive jr., C. Bisschop, H. W. Mesdag en J. H. Maschaupt, die eerepenningen heeft toegewezen aan de heeren: J. Gari Melchers, te Parijs, voor zijn schilderstuk No. 214, »Le Prêche«; G. Segantini, te Milaan, voor zijn schilderstuk No. 322, «Alla Stanga«; P. Josselin de Jong, te 's Gravenhage, voor zijn schilderstuk No. 170, »Kinderportret«; H. Luijten, te Antwerpen, voor zijn schilderstuk No. 195. »Zitting der Kunstvereeniging »Als ick kan«; W. Maris, te 's Gravenhage, voor zijn schilderstuk No. 201, »Aan den Plas«; Hubert Vos, te Brussel voor zijn schilderstukken Nos. 371 en 372 »In Bretagne«, »Studiekop Bretagner bedelaar« en No. 424 (Pastel), »Studiekop Spanjaard«.

Door het muzikale tijdschrift *Chorgesang* werd in No. 2 van den jaargang 85/86 een prijsvraag uitgeschreven, betreffende een lied voor meerstemmig mannenkoor. Onder de bekroonden behoort ook onze landgenoot Alex. W. A. Heyblom, voor zijn *Friedhoflied*, gedicht van Muller von der Werra. Er waren 400 antwoorden ingezonden.

De *partic. corresp.* Uit Dusseldorf schrijft een heel artikel over de muurschilderingen van den heer *Joseph Janssens*, een Zuid-Nederlander, in de St. Laurentius-Kerk te *Steele*, bij de Ruhr, nabij Dusseldorf. Met de grootste erkenning wordt van dat werk gesproken, waarbij de gebreken van het archaisme als ook van het moderne naturalisme vermeden zijn. Het art. eindigt met den wensch, in het belang van de »grande peinture religieuse«, dat die christelijke kunstenaar veelvuldige gelegenheid moge hebben, om die kunst te doen vooruitgaan.

De heeren M. Luyten van Roermond en Hubert Vos van Maastricht, bij de Kunst-tentoonstelling te Amsterdam bekroond, worden hier vermeld als »Belges«, de eerste als leerling van de Academie te Antwerpen; de tweede als leerling van M. Blanc-Garin te Brussel.

In een schrijven uit Delft wordt veel lof gegeven aan het Hugo Grotius-standbeeld van onzen *Frans Theodore Stracké* van Haarlem. Terecht wordt hulde gebracht aan die »famille de statuaires, maar aan »des Konings beeldhouwer, Jan Stracké, directeur de l' Académie des Beaux-Arts de Bois-le-Duc, wordt ten onrechte ook het Standbeeld van Vondel te Amsterdam toegeschreven. Dat is het werk van wijle L. Royer en P. H. J. Cuypers. De h. Jan Stracké heeft door zijne werken genoeg roem verworven, om niet het werk van anderen op de lijst zijner glorie-titels te willen zien overbrengen.

Journal des Beaux-Arts *et de la Littérature.* 31. *Oct.*

Sommaire. *Beaux-Arts*: Le salon de Gand. — Les prix de Rome. — Correspondance particulière de Dusseldorf. — Le dérodage du bois de Soigne. — La danse macabre. — L' architecte de Batalha. – Vente Moll. — Chronique générale. — Annonces.

Buitengewone lof wordt gegeven aan de schilderijen van Mevrouw Ronner, d'origine hollandaise, qui fait école à elle seule, car elle a transmis à son fils et à ses deux filles, les traditions excellentes qui font sa force et sa réputation.« —

Bij de beeldhouwkust wordt met recht en reden gezegd van *Lambeaux*; »dans ses meilleures oeuvres perce *la vulgarité et la bestialité.*« En die colossale fontein, laten we nu zeggen die reusachtige beestelijkheid zou geplaatst worden op een openbaar plein te Antwerpen.

Met zeer hooge waardeering wordt er gesproken van de beeldhouwwerken van M. Vincotte, leeraar en eene der gelukkige aanwinsten voor het *Institut supérieur artistique d'Anvers.*

Voor de *prix de Rome* wordt aangeraden om voortaan dien wedstrijd te laten beoordeelen door buitenlanders.

De Christelijke Kunst in Holland en Vlaanderen, van de gebroeders van Eyck tot Otto Vaenius én Pourbus, in nieuwe en goedkoope uitgave, voorgesteld gesteld in 31 staalplaten, en vergezeld van eene reeks monografiën, door P. Génard, Prof. W. Mol, Ad Siret, Sleeckx, C. Ed. Taurel en Prof. J A. Alberdingk Thijm, zal, mag men hopen, aan ons kunstlievend publiek welkom zijn. De firma C. L. van Langenhuysen te Amsterdam is door den aankoop eigenaar geworden van de oorspronkelijke platen en 't kopijrecht van dit uitmuntend werk, dat door den Heer Taurel bij elkander gebracht, ook, behalve de gravures, versierd is met een groot getal tafereelen, hoofdletters en *culs de lampe*

in houtsnede, en ziet zich thans in de mogelijkheid het tot veel verminderden prijs verkrijgbaar te stellen. Kostte de eerste uitgave, op fraai papier *f* 50.—, op getint papier *f* 80, nu zal de tweede met weglating van den Franschen text, maar geheel herzien, verbeterd en nog eenigszins vermeerderd, kompleet in groot 4o. formaat, verkrijgbaar zijn voor *f* 15.

Het wordt uitgegeven in 10 afleveringen, elk van 2 vellen of 16 bladz., 2 kolommen druks, en 3 platen, in omslag à *f* 1.50. Moge de wensch om dit echt nationale werk in veler handen te zien, vervuld worden.

In een volgend nummer een hoogwaardeerend woord over de Rijksnormaalschool voor teekenonderwijs te Amsterdam en zijn directeur den heer *W. B. G. Molkenboer.*

J. W. Br.

Mededeelingen.

Het laatste woord dat in de Nederl. Spectator werd gesproken betreffende het gerezen geschil over Vondel's bekeering, zal in een volgend nummer eindelijk toch ook eens plaats vinden.

Men las in *De Tijd*, dat de *Amstelkring* heeft aangekocht een portret van Mr. Jacob Buyck, pastoor der hoofdkerk de St. Nicolaas op het Oude kerksplein te Amsterdam, die met burgemeester Joost Buyck en alle hoofden der Katholieke partij in 1578 uit Amsterdam werd verbannen. Mr. Jacob vestigde zich te Emmerik en was ruim negen jaren pastoor, toen de pest hem wegrukte in 1599. In zijn testament had hij bepaald, dat boven zijn graf zouden worden geplaatst een geschilderd crucifix, dat in zijne slaapkamer hing, en een grafschrift, door hem zelven vervaardigd. Aan dit verlangen werd voldaan, en tevens werd zijn portret er geplaatst. Dit paneel had veel geleden, de verf lag er bijna in schilfers op. Na een half jaar arbeid gelukte het den heer Hopman, de schilfers plat te leggen en te bevestigen op het hout. Zoover bekend, is dit het eenige portret van Jacob Buyck. Van Joost Buyck zijn er een paar, een o. a. op het Museum Boymans te Rotterdam.

Dr. T. C. Winkler, conservator van Teylers museum, te Haarlem, heeft dezer dagen in de Fransche taal een nieuw werk uitgegeven over fossiele voetstappen. De daarin voorkomende platen zijn niet alleen geteekend maar ook gelithographeerd door zijne dochter, Mej. Alexandrine Winkler.

Het bestuur van de Vereeniging ter bevordering van de belangen des boekhandels maakt bekend, dat binnenkort door de Vereeniging zal worden uitgegeven: *Bouwstoffen voor een geschiedenis van den Nederlandschen Boekhandel gedurende de halve eeuw* 1830—1880, door A. C. Kruseman. Eerste deel, eerste stuk.

Naar men meldt, zal het letterkundig tijdschrift *Nederland* met 1 Jan. verschijnen onder redactie van Fiora della Neve (mr. M. L. G. Van Loghem). De tegenwoordige redacteuren H. J. Schimmel, Jan ten Brink, Broms en Smit Kleine treden dan af.

Naar men verneemt, zal in de zaal van 's rijksmuseum te Amsterdam, waar de portretten der Nederlandsche zeehelden zijn opgehangen, een huldeblijk geplaatst worden ter eere van die dapperen.

Op het initiatief van den heer jhr. De Casembroot heeft zich daartoe eene commissie gevormd, waarvan aan den burgemeester van Amsterdam, den heer Van Tienhoven, het eere-voorzitterschap is opgedragen.

Het »Copernicus-museum« te Rome is nu in het bezit gekomen van een handschrift van Copernicus — een groote zeldzaamheid. Het handschrift is getiteld: *Regula cansellaria a Nicolao Copernico conscripta dum Bononiae juri canonico studebat.*

De Italiaansche dichter en letterkundige Giosue Carducci heeft een werk voltooid »Pauselijke dichters« (*I Papi Poeti*), hetwelk handelt over den dichterlijken arbeid der Pausen, waaronder er verscheidene waren die uitmuntende dichters waren. Het boek zal vooreerst nog niet in druk verschijnen.

Inhoud van Tijdschriften.

Studiën op Godsd.-, Wetenschappelijk en Letterkundig gebied, 19e jaarg. Deel XXVII, afl. 3. I. Het Program der socialisten. P. B. Bruin. — II. Uit de laatste levensdagen van Frederik II, Koning van Pruisen. S. A. III. De verdrijving der Jezuïeten uit de pastorie van den H. Cajetanus te Florence. D. L.

Le Magasin Littéraire et Scientifique. (15 Nov.) I. La Divine Comédie de Dante, sa caractéristique, son idée fondamentale. P. Mansion. — II. L'Européen au Congo. Acclimatement, maladies et précautions à prendre sous les tropiques Dr. P. De Groote. — III. Histoire d'un testament G. M. De la Couture. — IV. Les Vacances d'un Notaire. Au Cap Nord (*suite*). Paul Raepsaet. — V. Libre échange et protection. — Bon Hermann Della Faille. — VI. *Poésie*: Dies Iræ. Jean Casier.

Advertentiën.

Een bundel Gedichten

DOOR

EDUARD BROM.

Met een aanbevelend woord door

Prof. J. A. ALBERDINGK THIJM.

Amsterdam 1886. C. L. Van Langenhuijsen.

Prijs . . . *f* 1.75.

Snelpersdrukkerij van Küppers en Laurey, Jansstraat, Haarlem.